

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 355 362

455

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Hungary

MAGYARORSZÁG

K Ö Z J O G A

(ÁLLAMJOG)

IRTA

NAGY ERNŐ,

KÖZJOG TANÁRA A NAGYVÁRADI KIR. JOGAKADEMIÁN.

MÁSODIK, ÁTDOLGOZOTT KIADÁS.

BUDAPEST, 1891.

AZ EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

• (HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

HUN
960
NAG

For. 17
N

JAN 4 1933

Budapest, 1891. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Előszó az első kiadáshoz.

A jelen munka célja első sorban a magyar közjog kézi könyvét szolgáltatni. Ez magyarázza meg az anyag-beosztást és az előadási modort. Mindkettővel oda törekedtem, hogy a tartalom világos, könnyen átvehető legyen. Itt-ott el is tértem a beosztási rendszertől, ha t. i. a különböző részeknek egy fejezet alá vonásával a tételt inkább megvilágosíthatónak gondoltam.

Azt hiszem továbbá, hogy nem állok egyedül azzal a nézettel, miszerint az államjog tárgyalásánál az u. n. történeti módszer *kizárólagos* alkalmazása nem megfelelő már. Az élet, valamint a közjogi tudomány egyaránt sürgetik a behatóbb jogi (dogmaticai) elemzést. Eddigi tapasztalataink eléggé megmutatják, hogy mi következik, ha államjogunk e téren való művelését elhanyagoljuk.

Ezzel természetesen nem a jog körében tett történeti buvárlatokat támadom meg, melyeknek értékét nálamnál senki sem becsülheti jobban; s azt is tudom, hogy a magyar alkotmány multja számos, fölötte érdekes momentumot rejt. De mindez megtalálja illő helyét a magyar alkotmány- és jogtörténetben és a mai államjog tárgyalásánál annak tartalma inkább érdekel, mint egy tőle távol eső történeti adat.

Egészen a történet nem mellőzhető. Államjogunk sajátlagos természete folytán, hogy t. i. ezer éves alakulás teremtette, számos tétele csak akkor méltányolható kellőleg, ha a történeti háttért is vizsgáljuk. Ennélfogva a történetből átvettem annyit, de csakis annyit, a mennyi az élő jog megértéséhez szükséges.

Távol van tőlem a gondolat, mintha az alábbi a magyar államjognak dogmatikai alapon kifejtett teljes rendszerét képezné. Ezt elkészíteni a jövő munkája lesz. Az anyag rendezésével, államéletünk főbb kérdéseinek jogi magyarázásával csak kísérletet ohajtottam tenni ez irányban s hogy a kísérletet követi-e némi eredmény, azt a szakemberek méltányos ítéletére bízom.

Nagyvárad, 1887.

Előszó a második kiadáshoz.

Az a szives fogadtatás, melylyel e könyv első megjelenésekor találkozott, új kötelességeket rótt reám s ez okozta, hogy bár az első kiadás alig másfél év alatt elfogyott, a másodikkal csak most lépek nyilvánosság elé.

A jelen kiadásnál ugyanaz a cél lebegett szemeim előtt, mint a mely a munka megírására vezetett; de most inkább megközelíthettem. Nagyobb tért nyerve, államjogunk több kérdését és részletesebben vehettem elemzés alá s ennyiben különbözik az új kiadás a megelőzőtől.

Nagyvárad, 1890. október hó.

A szerző.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

	Lap		Lap
1. §. Az állam fogalma	1	9. §. 6. Az uralkodóház családi szabályai és a parlament házszabályai	17
2. §. A közjog és az államjog meghatározása	3	10. §. II. Nem irott kutfők. — 1. A szokás	18
3. §. A magyar államjog kutfői általában	6	11. §. Werbőczy István Hármaskönyve. (Folytatás)	19
4. §. I. Irott kutfők. — 1. A törvény	7	12. §. 2. A törvényszéki gyakorlat ...	20
5. §. 2. Az okleveles szerződések ...	8	13. §. A magyar államjog segédtanai	21
6. §. 3. A királyi kiváltságglevelek	14	14. §. A magyar államjog irodalma	21
7. §. 4. A kormányrendeletek	15		
8. §. 5. A helyhatósági szabályok (statutumok)	17		

ELSŐ RÉSZ.

A t e r ü l e t.

15. §. A területről általában	30	31. §. 2. A régi Horvátország	42
16. §. I. A magyar államterület történeti változásaiban	31	32. §. 3. Dalmátia	42
17. §. A) Az anyaterület	32	33. §. 4. Fiume	43
18. §. B) Az anyaterületből kivált részek. — 1. Erdély	32	34. §. II. A magyar állam tényleges területe	43
19. §. 2. A partium	35	35. §. A horvát-szlavon részek. — 1. Horvátország	44
20. §. 3. A temesi bánóság és a szerb vajdaság	35	36. §. 2. Szlavonia	47
21. §. 4. A katonai határőrvidék ...	36	37. §. A mai Horvát-Szlavon »társországok«	49
22. §. Sichelburg kerülete és Marienthal községe. (Folytatás)	38	38. §. A horvát-szlavon társországok autonómiaja és viszonya az államhoz	50
23. §. 5. Horvátország és Szlavonia	38	39. §. A horvát-szlavon társországok képviseltetése a magyar országgyűlésen	52
24. §. C) A később hódított részek ...	39	40. §. A magyar felelős ministerium kormányzása a társországok területén	53
25. §. 1. Az u. n. hűbéres (alávetett, mellék) országok	39	41. §. A horvát-szlavon társországok pénzügyi viszonya Magyarországhoz	54
26. §. a) Bosznia vagy Ráma	40		
27. §. b) Szerbia	40		
28. §. c) Bolgárország	40		
29. §. f) Moldva és Oláhország (Rumánia)	40		
30. §. e) Galiczia (Halics) és Lodomeria	41		

	Lap		Lap
42. §. A horvát tengerpart	55	szervezete és viszonya az államhoz	70
43. §. A horvát-szlavon részek Magyarországához való viszonyának jogi természete	56	46. §. A magyar állam és részeinek, valamint az egykori hűbéres tartományoknak czimerei és színei	71
44. §. Fiume	68	47. §. Az ország czimerének magánosok által való használata ...	76
45. §. Fiuménak, mint a sz. koronához csatolt külön testnek bel-			

MÁSODIK RÉSZ.

A nép.

I. Fejezet: Az állampolgárságról általában.

48. §. Az állampolgárság fogalma ...	78	53. §. Az idegenek és honpolgárok közti különbség	86
49. §. A magyar állampolgárság és megszerzése	80	54. §. A nemesség	87
50. §. A magyar állampolgárság megszűnése	83	55. §. A nemesség eredete, történeti kifejlődése; a főrendek	88
51. §. Az állampolgárság visszanyeréséről	85	56. §. A nemesség megszerzéséről és jogairól	92
52. §. A tömeges visszatelepülők honosítása	86		

II. Fejezet: Az állampolgári jogviszony tartalma.

A) A polgári és politikai jogok.

57. §. Az állampolgári jogviszony általában	93	62. §. 4. A gyűlésezési és egyesülési jog	109
58. §. a) A polgári jogok. — 1. A személyes szabadság	97	63. §. 5. A sajtószabadság	111
59. §. 2. A tulajdon sérthetetlensége	98	64. §. 6. A jogegyenlőség	112
60. §. 3. A vallásszabadság	99	65. §. 7. A nemzetiségi egyenjogúság	112
61. §. A bevett és elismert vallásfelekezetek egyéb alkotmányos jogai. (Folytatás)	104	66. §. 8. A kérvényezési jog	115
		67. §. 9. A sérelemelési- v. panaszjog	116
		68. §. 10. A tanszabadság	116
		69. §. b) A politikai jogok	117

III. Fejezet: Az állampolgári jogviszony tartalma.

B) Az állampolgári kötelességek.

70. §. 1. Az állampolgári engedelmesség és hűség	118	75. §. A közös hadsereg és hadi tengerészet kiegészítése. (Folyt.)	128
71. §. 2. A tankötelesség	119	76. §. Az u. n. egyévi önkéntesség. (Folytatás)	130
72. §. 3. A közteherviselés	121	77. §. A honvédség. (Folytatás)	134
73. §. 4. A honvédelmi kötelesség	121	78. §. A póttartalék. (Folytatás)	136
74. §. A védkötelezettségi szolgálatidő tartama és minősége. (Folytatás)	125	79. §. A védkötelesek polgári viszonyai	138

	Lap		Lap
80. §. A hadmentességi díj	139	tek, legénység özvegyeinek	
81. §. A haderő beszállásolása	141	és árváinak ellátásáról	144
82. §. A közös hadsereg és honvédség beszállásolásából keletkező teher arányosabb megosztásából a megyék által kivethető pótdadó	143	84. §. A mozgósítás esetében behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok, póttartalékosok, honvédek és egyéb jogosultak gyámol nélküli családjainak nyújtandó segély módozatáról	145
83. §. A véderőhöz tartozók nyugdíjazásáról, a kiszolgált altisztek alkalmazásáról, a tiszt		85. §. A népfölkelés	146

HARMADIK RÉSZ.

A főhatalom.

I. Fejezet: A főhatalom általában.

86. §. A főhatalom fogalma és nyilvánulása	149	91. §. A magyar alkotmány kifejlődése. (Folytatás)	157
87. §. A főhatalom alanya	150	92. §. A főhatalom ágakra oszlása	159
88. §. Az alkotmány	151	93. §. A hatalmi ágak egymáshoz viszonya	164
89. §. A történeti alkotmányok	152	94. §. A főhatalom jelleme és keze	
90. §. A magyar alkotmány kifejlődése	153	lése a magyar államban	165

II. Fejezet: A király jogköre.

95. §. A király állása, különösen tiszteletjogai	166	104. §. A király jogállása a koronázás előtt	179
96. §. A király politikai jogai és a felségjogok	171	105. §. A koronázás székhelye	180
97. §. A királyi hatalom megszerzési módja	171	106. §. A koronázás szertartása	180
98. §. A pragmatika sanctio	172	107. §. A királyi hitlevél	183
99. §. Különbség az osztrák és a magyar practica sanctio között	175	108. §. A királyi eskü	186
100. §. A trónörökösödés a practica sanctio értelmében	175	109. §. A koronázási ajándék	187
101. §. A trónöröklés jogitermészete	177	110. §. A koronázási jelvények	187
102. §. A koronázás általában	178	111. §. A koronaörök intézménye	188
103. §. A koronázás határideje	179	112. §. A királyi gyám és gyámkormányzó	189
		113. §. A kormánytárs	190
		114. §. A trónról való lemondás	191
		115. §. A király neje és a királyi család tagjai	191
		116. §. A megkoronázott trónörökös	191

III. Fejezet: A törvényhozó hatalom.

117. §. A törvényhozó hatalom általában	192	119. §. Az országgyűlés összehívása, megnyitása, elnapolása és feloszlata	193
118. §. A király jogköre a törvényhozásban	193	120. §. A király törvénykezdemé	

	Lap		Lap
nyezési, szentesítési joga; a törvények kihirdetése, hatálybalépte	195	131. §. II. A főrendiház	220
121. §. Az állampolgárok részvéte a törvényhozásban	196	132. §. A főrendiház tagsági jogának elvesztése és szünetelése	223
122. §. I. A képviselőház. — A választó-kerületek alakítása ...	198	133. §. A főrendiházban örökös tagsági joggal bíró családok névsora	224
123. §. A választók állandó névjegyzéke	199	134. §. A főrendiház tanácskozási rendje	225
124. §. A választási jogosultság ...	202	135. §. Az országgyűlés két házának egymáshoz való viszonya, érintkezései; országos bizottságok alakulása	227
125. §. A választathatás joga (passzív választási jog)	205	136. §. Az országgyűlési tárgyalások nyilvánossága	229
126. §. Az országos képviselő választása; előleges intézkedések ...	207	137. §. Az országgyűlési tag mentelmi joga	230
127. §. A választás folyamata	209	138. §. Az országgyűlési tárgyalások nyelve	235
128. §. A választók összehívásánál és a választásnál működő közegek felelőssége	212	139. §. III. A horvát-szlavon törvényhozás	236
129. §. Az alsóház alakulása és a választások igazolása	212	140. §. A horvát-szlavon törvényhozás szervezete, a törvények szentesítése és kihirdetése ...	237
130. §. Az alsóház tisztviselői és tanácskozási rendje	217		

IV. Fejezet: A birói hatalom.

141. §. A birói hatalom általában	238	144. §. A bírák függetlensége	242
142. §. A) A király jogköre az igazságszolgáltatásban és a királyi bíróságok	239	145. §. A bírák felelőssége	245
143. §. A birói qualificatio	241	146. §. B) Egyébb bíróságok	247
		147. §. A horvát-szlavon bíróságok	249

V. Fejezet: A kormányzói (végrehajtó) hatalom.

148. §. A kormányzói (végrehajtó hatalom) általában	249	155. §. A jelenlegi törvényhatóság jogállása és hatásköre	272
149. §. A király jogköre a kormányzásban és a központi kormány	254	156. §. A törvényhatósági bizottság	275
150. §. A független felelős minis- terium	258	157. §. A törvényhatósági közgyűlések	278
151. §. A felelős ministeri kormány szervezete	259	158. §. A főispán	279
152. §. A ministeri felelősség	262	159. §. A törvényhatósági közegek illetve tisztviselők	281
153. §. A ministeri kormányzás el- lenőrzése és az állami szám- szék	264	160. §. A tisztviselők alkalmazta- tása és ezeknek valamint a bizottsági tagoknak felelőssége	282
154. §. Az önkormányzati testek. — I. A törvényhatóság	267	161. §. A törvényhatóságoknak a törvények, kormányrende- letek végrehajtására vonatkozó kötelessége és a felirási jog	283

	Lap		Lap
162. §. A közigazgatási bizottság elemei és hatásköre	284	174. §. A község háztartásáról	300
163. §. A törvénhatóságok háztartása	286	175. §. A közegészségi szolgálat községeknél	302
164. §. Közegészségi szolgálat a törvényhatóságoknál	287	176. §. A községek átalakulásáról és a terület átcsatolásáról ...	302
165. §. Budapest fővárosi törvény- hatóság külön szervezete ...	287	177. §. A közszolgálat. — A köz- szolgálat általában	303
166. §. II. A község. — A községről általában	289	178. §. A köztisztviselők minősíté- séről	305
167. §. A község jelenlegi jogállá- sáról és osztályáról	290	179. §. A hivatalos eskü, a közszol- gálat tartama és megszűnése	309
168. §. A községi hatóságról és ille- tőségről	291	180. §. A köztisztviselők jogai és kötelességei	310
169. §. A községek hatásköréről ...	294	181. §. A horvát-szlavon tartomá- nyi kormányzat. I. A köz- ponti kormány	311
170. §. A községi képviselőről ...	295	182. §. A horvát-szlavon törvény- hatóságok	313
171. §. A képviselőtest gyűléseiről	298	183. §. A horvát-szlavon községek	314
172. §. A községi előljáróság	298		
173. §. A községi előljáróság, vala- mint a képviselőlet felelőssége és a fegyelmi eljárás	300		

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar államnak Ausztriához való viszonya.

184. §. Az összeköttetés multja	317	195. §. A 80 milliónyi osztrák ál- lamadósság ügye	338
185. §. Magyarország és Ausztria között jelenleg fennálló ösz- szeköttetés	322	196. §. Az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetségről ál- talában	339
186. §. A közös ügyek az 1867: 12. t. cz. értelmében	324	197. §. A jelenlegi osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség	340
187. §. A delegatiók	325	198. §. Az osztrák-magyar gőzhajó- társasággal kötött hajózási és posta-szerződés	345
188. §. A delegáció tagjainak men- telmi joga	329	199. §. Az osztrák-magyar bank ...	347
189. §. A közösügyek kormányzá- sára hivatott organumok ...	329	200. §. Ausztria-Magyarország által megszállott Bosznia és Her- cegovina jogállása és igaz- gatása	350
190. §. A közös minist. hatásköre	330	201. §. Magyarország és Ausztria közti viszony jogi természete	352
191. §. A közös minister, felelőssége	322	202. §. Magyarország és Ausztria közti viszony jogi természete. (Folytatás)	362
192. §. A magyar és osztrák államok- nak arányszerinti hozzájárú- lása a közösügyi költségekhez	332		
193. §. A közös egyetértéssel elin- tézendő ügyek; különösen az államadósságok ügye	334		
194. §. A közös jótállás alatt levő függő államadósságok	337		

JAVITANDÓK.

2. lap 13. sor felül :	conceptióva	hely. olv.	jogi conceptióvá.
7. » 10. » alul :	természeti	» »	természeti rendet.
14. » 17. » » :	Angliában	» »	néha Angliában.
51. » 9. » » :	ez . . .	törlendő.	
68. » 18. » felül :	azonban	hely. olv.	De.
76. » 15. » » :	felső és alsó fehér,	középső vörös hely. olv.	felső és alsó vörös, középső fehér.
77. » 4. » alul :	1883.	hely. olv.	1884.
111. » 21. » » :	tartalmaz	» »	tartalmaz a sajtó közlésre.
112. » 10. » » :	nemzeti	» »	nemzetiségi.
125. » 8. » » :	cszlása	» »	oszlása.
161. » 10. » felül :	végrehajtásban	» »	végrehajtásra.
190. » 17. » » :	természetükre	» »	természete.
260. » 21. » » :	kormány	» »	kormányzás.
290. » 6. » alul :	törvénynek	» »	törvénynek, kormánynak.
A 118. old. 5-ik és a 168. old. 6-ik bekezdésénél Sch—Gavernitz : Stadtsrecht idézése kimaradt.			

BEVEZETÉS.

1. §.

Az állam fogalma.

Az állam valamely jogéletre fejlődött és állandóan megtelepedett népnek, személyiséggé történt szerveződése. Alkotó elemei: a terület, a nép és a közerőre támaszkodó főhatalom.

I. Az állam elvont fogalmának, legbensőbb természetének, céljának bölcséleti, politikai meghatározásánál ugyan mindig eltérők lesznek a vélemények; de hogy fogalmával a jogban dolgozhassunk, hogy életét jogilag megmagyarázhassuk, a részt az egészszel összefűzhessük, bizonyos megállapodásra kell jutnunk. E célból az államot jogi oldaláról, azaz külső jelenségében szükséges megérteni s arra a kérdésre feleletet adni: személy-e, avagy tárgy? Hasonló eset áll itt, mint a magánjognál, a hol előbb szintén a személyiséggel, illetve a magánjogok alanyaival kell tisztába jönni s csak azután gondolható a rendszeres művelés.

Az állam a különböző korszakokban igen különbözőleg lesz fölfogva: mint egyetemes erkölcsi világrend, illetve jogrend, vagy Isten rendelte közület, a fölé- és alárendeltség magánjogi viszonya (hűbérállam), társasélet egynek korlátlan hatalmával (absolutismus), emberi számításból eredő társasviszony, (Rousseau, Kant), mechanikai alkotás, egy nagy gép (Constant Benjamin), stb. — A souverain hatalmat pedig naiv érzéki gondolkozásban majd fejedelemnek, majd a nép atomisticus tömegének adják, a mint az egyik, vagy másik súlyát inkább érezték.

De mind e meghatározások a jogászt nem elégitették ki; nem képeznek olyan alapot, mely elősegitené az állam életének, intézményeinek jogi felismerését. Némelyiknek nincs is jogi tartalma, mások meg egyenesen félrevezetnek.

Igy azután a modern alkotmányos népképviselési államalkat kifejlődésével, mely természeténél fogva (midőn a főhatalmat az államfő és a polgárok közt megosztja) az államjog tisztázását követeli, az állam fogalmát a jog szempontjából behatóbban buvárolják s reá jönnek, hogy az állam a személyiség minden postulatumaival bir: van individualitása, van szabad akarata, van cselekvése, van fejlődési képessége, van külön ereje, mely nem mechanikai

összetétele az államtágok erejének; a jogoknak alanya, jogokat szerez, ad föl s egész élete a személyiség életét híven tükrözi vissza. Ezzel elhagyták a régi, mint mondtuk, a jogász előtt kétes értékű meghatározásokat, hogy a közjogi tudomány kiindulási pontjául az állam személyiségének tanát tehesék. S ez nem csak elvont, tudományos szempontból vívmány, hanem gyakorlati életre is legnagyobb fontosságu. Az állam személyiségéből kiindulva egészen máskép látjuk az állam jogi életét, mint ezelőtt; számos kérdése, mely eddig megoldhatatlannak tartatott, egyszerre világos lesz. Így pl. a főhatalom természete, az egyes hatalmi ágak összefüggése és különállása, az azokat kezelő organumok jogállása, a törvény és kormányrendelet jogi természete, egymáshoz való viszonya, az államfő souverainitása, stb.

II. Az államot személynek ugyan már előzőleg is nevezik néha, de a nélkül, hogy ez öntudatos conceptióvá vált volna, melynek következményeit is megvonják. Így már Plató nagybani embernek mondja, Puffendorf, Leibnitz szerint az állam már jogi személy; valamint személynek tekintik Schmithauer, Hegel, Gustermann; — továbbá a francia Rossi, a német Savigny nagy lökést adnak e tannak, midőn hangsúlyozzák, hogy az államban a természeti egység valóságos személyiség lesz képességgel az akarásra és a cselekvésre. De alig szenved kétséget, hogy végleges diadalát Steinnek az állam személyiségét kifejtő, szépen átgondolt elmélete idézte elő. (Die Verwaltungslehre.) ¹⁾

Hazai közjogi irodalmunkban az állam meghatározásával nem igen törődtek: sőt a régibb közjogi művekben ez csak ritkán fordul elő. Az írók nem vették észre, hogy bajos az egyes intézményeket megértenünk, ha az egészről nincs fogalmunk. — Az újabb művekben pedig az állam meghatározása teljesen az államot emberekből, mint atomokból construáló bölcsélet hatása alatt történt. S uralkodó fölfogás: az állam, mint társaság, vagyis a társasági állam. Egyetlen kivételt ismerünk Gustermann, (Ungarisches Staatsrecht. 1818.), ki az államot már morális személynek tekint, csakhogy további fejtegetéseiben ennek lépten-nyomon ellenmond.

Azon különbség feltüntetésére, mely az állam, mint társaság és az állam, mint személyiség közt létezik jelenleg csak a következőket jegyezzük meg: a-személy a jogok alanya, a társaság jogi viszony. Az állam, mint személy, saját főhatalmával, uralmi jogaival személyi akarátát valósítja meg; míg a társaság akarata tagjainak összegezett akarata, melynek megvalósításához szükséges erőt az egyesek erőinek összetétele képezi.

Ezért a társaság tekinthető collectiv személynek (személyek összeségének), de nem személyiség jogi értelemben.

Napjainkban az állam személyiségének tana nálunk is tért foglal már. Erre az álláspontra helyezkednek: részben Kautz: Politika, Kuncz: A nemzet állam (1888.), Nagy Ferencz: A polgári törvénykezés rendje (1889.), Concha: Államtani problémák (Budapesti Szemle. 1889.).

III. A közjogi irodalomban igen elterjedt még az állam személyiségét a »jogi személy« műszóval jelölni. Az első kiadásban mi is használtuk azt s

¹⁾ Ámbár a francia Rossinál (Cours de droit constitutionnel) az állam személyiségének tana egész határozottsággal lép már föl s így ő bátran Stein elődének tekinthető.

most csak azért hagyjuk el, hogy a félreértéstől lehetőleg megóvjuk magunkat, de alapjában helyesnek tartjuk. — A jogéletben és így a jogi tudományban a személy fogalmát a jog alkotja meg az által, hogy ilyennek elismeri, hogy vele, mint személylyel bánt. De e szerint a jog előtti, a jog által elismert vagyis jogi értelemben vett személy a *genus*, melynek a *physikai* személy, és a szorosabban vett jogi személy úgy magánjogi, mint a közjogi, a *speciesei*. Mi is ilyen általánosabb értelemben tekintjük az államot jogi személynek, hogy kiemelhessük, miszerint a jogéletben mindenütt, mint személy szerepel. Nekünk jogászoknak t. i. első sorban ezzel kell tisztában lennünk s ennek ismerete nélkül a szokásos megjelölések: erkölcsi személy, örök személy stb. keveset érnek.

De azt is kell tudnunk, hogy az állam nem a közönséges értelemben vett jogi személy; s ennek figyelmen kívül hagyása idézheti elő a tévedést. Igaz, hogy az állam gyakran tűnik fel, mint magánjogi személy, röviden szólva: gazdasági életében, vagy mint közönséges közjogi személy; de azért, mind a kettőtől lényegében különbözik. Mig azok u. i. az állam által alkotottnak vagy legalább elismerteknek, addig az állam, mintegy a természetnek processusa folytán jön létre és keletkezésével szükségképen megszerzi (mert nélküle nem gondolható) a jogi értelemben vett, vagyis a jogi személyiséget. Mig a többi személyiség joga, hogy úgy mondjuk, kívülről hat rájuk, egy fölöttük álló, magasabb jogi spherából és ezért a tárgyi jog megváltoztatása nem függ tőlük, addig az állam személyi életének szabályait maga alkotja és változtatja. — Mindezek alapján az államot bátran nevezhetnénk magasabb jogi személyiségnek.

IV. A fogalom-meghatározásba belevettük az állandó megtelepedést több okból. Az állam, mint már neve is mutatja (idegen nyelveken *staat*, *status*, *stato*, *state*, *etat*, stb.) az életviszonyok bizonyos állandóságát igényli. Ezt a véletlennek, bizonytalanságnak inkább kitett vándor törzsek alig képesek nyújtani. De továbbá az állam fogalmától elválaszthatatlan a főhatalom, melynek ismét a területi felségjog képezi kiegészítő részét, s ez az oka, hogy a terület az állammal annyira összenő, hogy vele egynek lesz tekintve. — Az államnak valamely területen kell léteznie, ez *physikai* okokból ered; a főhatalom természetéből folyólag pedig nem goldolható állam más felségjoga alatt álló területen.

Vége a főhatalom, az uralmi jog (mint szintén nevezik) az, a mely állam specziális jellemvonását képezi, a melylyel különbözik más politikai közületektől. De hogy a főhatalom nyilvánulhasson, bizonyos alakra, szervezetre van szüksége, már akár a szabály adja ezt, akár a szokásos gyakorlat. Így tehát az állam jellemvonásaként a szervezett főhatalmat mondhatnánk, habár e szervezet primitív fokon nem is áll egyébből, mint a fölé- és alárendeltség viszonyából.

2. §.

A közjog és az államjog meghatározása.

Az összes jog kétféle lehet. Olyan, mely az egyeseket, magánérdekeket érinti — ha az államra vonatkozik, ez szintén mint magánszemély

szerepel — és a mely állam nélkül is létrejöhetne: ez a magánjog. — Továbbá olyan, mely az állam keletkezésének folyamánya, a közérdek által van áthatva, s a mely állam nélkül nem képzelhető: ez a közjog. — A közjog tehát azon szabályok összesége, melyek az állam életét, a közéletet meghatározzák s csak olyan jogviszonyokban fordul elő, melyekben legalább az egyik félt, közvetve vagy közvetlenül, az állam képezi. — A közjog épügy, mint a magánjog, alanyi jogokat is ad. Csakhogy míg a magánjogoknál a jog azokat illeti, a kiknek érdekében fennáll, addig a közjog mindig a közérdek szempontjából keletkezik, habár egyesek által lesz is gyakorolva. A magánjog az egyént, mint magában határolt személyt, a közjog pedig a közélet felé fordított oldaláról látja.

A rómaiaké az érdem, hogy felismerték a különbséget, mely, mint mondták, az államot szolgáló közjog és az egyént szolgáló magánjog közt létezik. A görögök e kettőt még összekeverték; sőt a germánok sem bírtak e jelentékeny különbségről tiszta fogalommal s azért a középkorban, midőn uralomra jutottak, új zavar állott be. A középkor közjoga magánjogilag kezeltetett, az uralkodás pl. magánjogi tulajdonként lett tekintve, s az egyes hivatalok örökösödés tárgyát képezték. Magánjogi czímen (öröklés, szerződés, vétel, zálog) nagyfontosságú közjogok szereztetnek. A magánjog pedig gyakran közjoggá vált: a földbirtokokkal közigazgatás, igazságszolgáltatás, a hűbéri birtokokkal még katonai szolgálat is köttetett össze. (Lechner: A jogeszmé kifejlődése az új korban.) Verbőczy ugyan a római jog alapján különböztet (Hk. Előb. 2.), de ennek hatása nálunk is csak lassan mutatkozik.

Modern fejlődésünk a közjog és a magánjog között a rómaiak által felfedezett különbséget ujjolag elismeri; bár a szétválasztás ma sem egészen teljes még, de a lényegesben megtörtént. Mind a közjog, mint a magánjog nyer általa: a közjog erélyesebb és nagyszerűbb lesz, a mennyiben az egyéni és családi önzés nem rontja el; a magánjog pedig szabadabb válik, kimenekülven az állami érdekek által megkötött helyzetéből. (L. bővebben Rossi: I. m.

A közjog további jellemző vonása, hogy benne a közakarat az irányadó, és mert az állam érdekében áll fenn, gyakorlása közkötelesség. A magánjog az egyénből indul ki, az állam csak biztosítja, s azért az egyéni akarat reá hatással bír; a jogosított jogát megváltoztathatja, sőt egészen el is hagyhatja.

E tétel alól azonban több kivétel van. Megvilágítására álljanak itt a következők: a közjog nem mindig kényszerrel megvalósítható köteleesség, az állam polgárai ép úgy gyakorolhatják, mint el is hagyhatják, pl. kérvényezési, egyesülési jogokat; valamint a polgárok kényétől függ, résztvenni a képviselőválasztásban, vagy nem. De másrészt a magánjog körében is előfordul, hogy a jog köteleességgé válik, pl. a gyámságnál.

II. A közjog épügy, mint a magánjog nem tudományágat, hanem tudománytörzset képez, melynek több ága van. Ez ágak közös jellemvonásokkal bírnak, a miért mind közjogok, de egymástól különböznek, a mennyiben a közjog külön-külön önállósítható részét foglalják magukban.

A közjog mindenekelőtt két főrésze oszlik: belső és külső közjogra. A belső közjog az állam és a polgárok közti, a külső közjog, vagy nemzetközi jog pedig az államok, a polgár meg idegen állam, illetve ennek tagja mint ilyen közti viszonyokra vonatkozik.¹⁾

A belső közjog ágai a következők:

1. Az *államjog*,²⁾ mely az állam egyes alkotó tényezőivel, főorganumaival, ezek jogállásával, egymáshozí viszonyával és így az államszemély

¹⁾ Vannak, a kik a nemzetközi jogot, a közjog mellett, mint külön osztályt tekintik; s így három főkategóriát állítanak föl: magánjog, közjog, nemzetközi jog. E felfogás nincs nagy összeütközésben osztályozásunkkal, mely szerint az összes jog szintén három kategóriába kerül. A nemzetközi jogot az állam belső jogától mi is sokban eltérőnek tartjuk s azt is tudjuk, hogy első sorban a népek fejlett jogérzete támogatja s a physikai kényszernek mellette más szerepe van. De bármennyire vizsgáltuk is, jellemzőnek közjogi természetét találtuk s támaszkodva a közjogról fentebb adott meghatározásunkra, megmaradtunk a még mindig tulnyomólag használt osztályozásnál s tettük a nemzetközi jogot a közjog egyik részének.

²⁾ E tudományszak elnevezésénél azonban nagy ingadozással találkozunk. Így irodalmunkban a legújabb időkg, oktatási rendszerünkben és a közönséges életben még ma is egyszerűen »közjog« czímmel jelöltetik. Tartalma alkotta kezdetben a magánjogtól elváló közjogot és az elnevezés rajta maradt még akkor is, midőn már egyéb szakok (perjog, büntetőjog) közjogi természete is fölsímertetett, illetve, midőn a közjognak egyes részei (közigazgatási jog, pénzügyjog) mint önálló szakok jelentkeznek. A német irodalom rég szakított ez eljárással. Abban az »öffentliches Recht« a törzset jelenti, míg az egyes ágak, mint »Staatsrecht«, »Verwaltungsrecht« etc. szerepelnek. Az olasz irodalom újabban hasonló eredményre jutott: »diritto publico« a genus, melynek specíese a »diritto costituzionale«, »diritto amministrative«, »ordinamento giudiziario« etc. (Orlando: Principii di diritto costituzionale. 1889.). A francia irodalom a mienkhez egészen hasonló helyzetben van. A legszabatosabb művekben is a »droit public« csak egy ágacsát jelent, melytől a többi közjogok megkülönböztetnek. S ha az államjog a közigazgatási joggal együtt adatik elő, egészen szokásba jött azt »droit public et administratif« nevezni el. Csak, hogy úgy mondjuk, napjainkban sürgetik a megfelelőbb elnevezéseket. (L. Ducrocq: Études de droit public. 1887.)

Továbbá némely írók, különösen a közigazgatási jog irodalmában az általunk államjognak nevezett szakot alkotmányjognak nevezik el. Ez ellen, ha e kifejezést »alkotmány« a doctrina szempontjából vesszük, hogy t. i. fogalma alá mind az tartozik, a mit a tudomány ide sorozhat, kevés kifogást tehetünk, s hogy még sem élünk vele, ennek oka főképen abban rejlik, miszerint az újabban alkotmányos életre tért államok, tehát a civilizált államok tul nagy része, az alkotmányjoghoz speciális fogalmat fűznek. Értik alatta u. i. azokat a szabályokat, a melyeket alkotmányukba (alkotmánylevélbe) fölvettek és mint alaptörvényeket különös erővel, jogi természettel ruháztak föl. Az alkotmányjogba pedig az került, a mit az illető nemzet különösen kiemelni és megőrizni óhajtott. Így rendesen, hogy mikép nyilatkozik az állami souverainitás, az állampolgárok miképen részesülnek a főhatalomban és az állampolgároknak biztosítása a kormány netaláni önkényével szemben. Az alkot-

belső életének szabályaival foglalkozik. Tartalmazza az állam alkotmányát és a központi államvezénylet általános szabályait, melyek az államot mint ilyen érintik. (E szabályoktól eltérnek a közép és alsó közigazgatási testek életére vonatkozó jobszabályok, melyek a közt érintik ugyan, de nem az államot, mint ilyen, hanem a törvényhatóságot és községet első sorban.)

2. A *közigazgatási jog* tárgyalja a központi kormányzat ügy intézését, valamint a közép- és alsófoku igazgatásnál érvényben lévő szabályokat, tehát azokat, melyek szerint a közügyek e részekben intéztetnek. Nagy fontosságáért és terjedelméért választották külön az államjogtól, bár közöttük a határvonalat egész szigorúsággal meghuzni nem lehet.

3. A *büntetőjog*, beleértve a büntető eljárást, mint az állam által a megtámadott *általános jogrend* helyreállítása, illetve a támadás megtorlása czéljából felállított jogszabályok foglalata.

4. A *perjog* (perrendtartás, törvénykezési eljárás) mint azon jogszabályok összege, melyeket az állam egyesek jogainak védelmére és érvényesíthetésére nyújt.

5. A *pénzügyjog*, mely alatt az állam pénzügyeire vonatkozó törvényeket és szabályokat értjük.

3. §.

A magyar államjog kutfői általában.

Jogi kutfőknek a jogélet azon nyilvánulásait nevezzük, melyekből a jogszabályok meríttetnek, melyek e szerint a jog elveit, tételeit tartalmazzák. A magyar államjog kutfőit könnyebb áttekinthetés végett *irottakra és nem irottakra, közösökre és különökre* szokás osztani.¹⁾

mány alatt tehát szűkebb tartalmat értenek s tárgyunknak elnevezésére az államjog lett általános. — A szó ugyan nem határoz, de kívánatos, hogy egyöntetűség jöjjön létre.

¹⁾ Némely írónál (nálunk pl. Pulszky : Jog- és állambölcselet) a kutfőknek még kétféle, belsőkre és külsőkre, elosztásával találkozunk a szerint, a mint a jog alkotására, keletkezésére figyelnek s így a jognak forrása a törvényhozás, kormány (ministerium), király stb., vagy a mint a személyekre vannak tekintettel, hogy t. i. ezek honnan meríthetik a jogot. E felosztásnak bizonyára megvan a maga jogosultsága, bár végelemzésben minden jognak (közvetve vagy közvetlenül) forrása az állam, illetve az állami főhatalom s a törvényhozás, kormányzás stb. jogalkotása nem egyéb, mint hogy az állam kötelező, jogi akarata különböző alakban lát napvilágot; az állam törvényhozó, kormányzó szerve, az állam szervezete a törvényhozásra, kormányzásra. — Jelenleg azonban annál inkább ragaszkodunk az u. n. külső felosztáshoz, mert itt először is arról van szó, hogy mi, az államjog tanulmányozói hol találjuk meg a tárgy körébe tartozó jogszabályokat, s azután meg, mert az állam jogalkotásáról, jogalkotó organumairól, alább megfelelő terjedelemben fognak szólni.

Irott kutfők írásban foglalt jogszabályt szolgáltatnak. Ilyenek: 1. államjogi tartalommal bíró törvények; 2. államjogi tartalommal bíró szerződések; 3. államjogi tartalommal bíró kiváltságlevelek; 4. a kormánynak idevonatkozó rendeletei; és 5. önkormányzati testek statutumai.

Nem irott kutfők 1. a szokás és 2. a törvényszéki gyakorlat.

Közös kutfők egyetemleges érvényű, *különös kutfők* részleges érvényű jogszabályokat tartalmaznak.

Igy *közös irott kutfők* az egész államra kiterjedő törvények, kormányrendeletek, az okleveles szerződések.

Közös nem irott kutfők a szokás, így Werbőczy Hármaskönyve és a törvényszéki gyakorlat.

Különös irott kutfők a régi Erdély, a jelenlegi Horvát-Szlavon-Dalmátországek törvényei, rendeletei, az egyes részekre vonatkozó kormányrendeletek, a kir. kiváltságlevelek, az önkormányzati testek statutumai, az uralkodóház családi szabályai és a parlament házszabályai.

Különös nem irott kutfők a particuláris szokás és gyakorlat, de ezek inkább közigazgatásnál bírnak jelentőséggel.

I. Irott kutfők.

4. §.

1. A törvény.

A magyar alkotmány értelmében törvénynek azt az irott jogszabályt vagy egyéb határozmányt nevezzük, melyet a törvényesen egybeült országgyűlés, a horvát-szlavon autonomiára nézve pedig a tartománygyűlés, a törvényes formák megtartása mellett hozott, s a koronás király által szentesítve, királyi pecséttel ellátva és kellő módon kihirdetve lett (H. k. II. 3. és III. 2., 1635: 18., 1791: 12., 1868: 30.). Ez egyes momentumok olyan fontossággal bírnak, hogy egyik vagy másíknak elmaradása, a javaslatnak törvénynyé válását akadályozza.¹⁾

I. E kifejezés alatt törvény, a közönséges életben valamely természeti, vagy egyéb okból kötelezőnek tekintett szabályt értünk. S így azután beszélünk a physika, logika, technika stb. törvényeiről. A jogélet azonban, mint különös műsót vette tulajdonába és ma szigoruan meghatározott fogalom jelölésére használja. — A törvény jogi fogalmában az egész ó-koron és közép-koron keresztül két momentum emelkedik ki, néha együtt, néha külön-külön. A törvény, vagy a souverain hatalmat kezelő organum által kötelezőleg nyilvánított legfőbb államakarat, vagy kötelező általános jogszabály. Ez utóbbi alapján a törvény gyakran összeesik a tárgyilagossal joggal általában, a »lex«

¹⁾ Werbőczy Hármaskönyve a kihirdetés elmaradása miatt nem lett törvény.

és »ius« nálunk is sokszor, mint synonymák használtattak. Később, a természet jogi bölcsélet hatása alatt a törvény fogalmát szintén a tartalomból veszik, hogy t. i. általános érvényű jog, a mi az abszolút államokban megfelelő is volt, miután minden állam hatalmi nyilatkozat az államfő által, illetve nevében történt s így alaki megkülönböztetésnek csak kevésbé volt helye. De már a fejlődő constitutionalismus a súlypontot öntudatosan az alakra helyezi és a törvény fogalmát, valamint jogi természetét nem az dönti el, hogy mit tartalmaz, hanem, hogy az államfő által az országgyűlésnek (mint a nemzeti képviseletnek) részesedésével kezelt souverain hatalom nyilatkozata-e? Ezzel egyszersmind kezdetét veszi a törvénynek alaki és anyagi (tartalmi) értelemben való megkülönböztetése.

Miután nálunk az alkotmányosság mondhatjuk az állam keletkezésével egykoru, a törvénynek fent adott alaki meghatározása, messze a múltba visszanyúlólag talál. II. Ulászló óta nem térnek el tőle, sőt megelőzőleg is elvileg uralkodó volt (I. már a vezérek korára a névtelen jegyzőt, későbbi időkre pedig Sz. István, Sz. László, Kálmán végzeményeit, II. Endre aranybulláját, stb.) s csak ritka kivételként a viszonyok kényszerítő hatása alatt fordul elő a törvény más alakban. Így az országos rendek végzeménye 1446-ból, Szilágyi Mihály rendelete 1458-ból. — A törvény fogalmát, jogi természetét nálunk az adta és adja meg, hogy a *törvényhozó organum által kötelező alakban kifejezésre hozott államakarat*. Ezen az alapon, hogy t. i. az állami souverainitást kezelő organum határozata, bir a törvény souverain természettel: minden más akarat, határozat fölött áll, illetve fölötte semmiféle kötelező akarat nincsen; és a mi ebből következik, hogy a törvény ereje, minden más szabályt hatályon kívül helyez, tartalmazzon az bár szintén állami akaratot pl. a kormányrendelet. (Bővebben a törvényhozói hatalomnál).

A törvény tartalmának ugyan ma is jellemvonását képezi, hogy általános jogszabályt tartalmaz, miután az állami functióknak a modern alkotmányosság szerinti megosztásával, a törvényhozó organum az általános érvényű jog alkotására hivatott, de nem képezi kizárólagos jellemvonását. Mert, mint alább látni fogjuk, a hatalmi ágak elkülönítése nem történt, mint a hogy nem is történetelt teljes ridegséggel; egyik a másiknak, ha van különös ok reá, továbbra is hatáskörébe nyul és sokszor érezhető, hogy a törvényhozói, bírói és kormányzói organumok az *egységes* államhatalomnak szervei és ezt kezelik. — Ma a törvényhozó hatalom körébe esik mindaz, a mire az állam souverain akaratának kifejezését óhajtja, vagy azt, hogy e határozat az országgyűlés (nemzeti képviselet) részesedésével keletkezzék. Első sorban tehát az általános érvényű jognak alkotása és azután egyéb ügyek fölötti határozás, melyek közül több a kormányzati functió természetével bir. Senki sem vonja kétségbe, hogy midőn József nádor, Deák Ferencz emléke törvénybe iktattatik, vagy a koronaörök, illetve örökösök e felelősség alól fölmentetnek, nem általános természetű jog alkottatott; valamint akkor sem, midőn vasut, erődítvény építése, valamely intézet felállítása, kölcsön fölvétele határoztatik el, avagy az államháztartásnak számadásai lesznek törvénybe foglalva. Ez utóbbi (budget) politikai okokból kerül a törvényhozás körébe, hogy egyrészt az állam pénzügyei a nemzeti képviselet közvetlen részesedésével kezeltessék, másrészt meg, hogy a kormány nyal szemben alkotmány biztosítékul szolgáljon. A törvénybe foglalt budget tartalmilag nem más, mint számadási *tervezet*. A kiadási

rovatnál még csak lehetne valamikép a jogi oldalt feltalálni, hogy t. i. a kormányának joga van a megszavazott összegig költekezni, de már a bevételi rovatnál szembeötlő, hogy ez csak pusztá tervezet. A kormányrendelet pedig gyakran általános érvényű jogszabályokat tartalmaz. Így nálunk a gyülekezési, egyesülési jog, büntető és sajtóeljárás stb. rendeletileg szabályozott.

De mindez a fentebbi tételen mítsem változtat. A törvénybe foglalt ügyintézés, számadás, tervezet stb. a törvény jogi természetét szerzi meg és így csak a törvény fogalma alá kerülhet, míg a kormányrendelet, ha mindjárt általános érvényű jogot alkot is, a törvény természetét soh' sem szerzi meg. A törvénynek alaki és anyagi megkülönböztetése nálunk csak doctrinális jelentőséggel bír: annak megismerésére vezet, hogy vannak törvényeink, a melyek nem jogalkotást, hanem ügyintézést tartalmaznak; s még oda hathat, hogy a különböző állami functiók természetét jobban megértve, a hatalmi ágak, vagyis organumok inkább megmaradnak saját körükben. ¹⁾

II. A törvények között azokat, melyek alkotmányunk alaptételeit tartalmazzák, hagyományos értelemben, alaptörvényeknek szokás nevezni. Jogi természetre nézve azonban a közönséges és az alaptörvények között nálunk (és pl. Angliában) különbség nincsen. Ez egyedül a tartalomban mutatkozik, hogy t. i. egyik közéletünk valamely sarkalatos intézményét szabályozza, a másik pedig közönségesebb jogszabályt tartalmaz. De e szerint az alaptörvény kifejezése nálunk csak a törvény tartalmát jelöli meg közelebbről s nem képez külön természetű *jogi fogalmat*, mint a hogy képez más alkotmányos államokban, a melyekben megváltoztatására nehezített eljárási mód van és az alaptörvény jelöli ki az irányt, melyet a közönséges törvényeknek szükségképen követniök kell. — Régi alkotmányunkban még volt egy-két törvény szoros alaptörvényi jelleggel, a melyeknek u. i. megváltoztathatlansága mondatott ki. Az újabb idő ezt az elvet feladta, miután épügy ellenkezett az állam souverain fogalmával, mint a jog természetével, mely végre is örök fejlődésre van utalva; és nem gondoskodott más szigorító szabályokról. Hazánk és Ausztria, valamint az állam és a horvát-szlavon rész közti viszonyt szabályozó törvényeket ugyan nem lehet rendes eljárással megváltoztatni, de ennek oka e törvények szerződéses természetében rejlik. — Közjogi tankönyveinkben szokásos az alaptörvényeknek tekintett törvényeket külön is elősorolni. De szerintem ennek más értelme

¹⁾ Az absolut államokban, tehát megelőzőleg az európai államok nagy részében a törvény és rendelet közötti különbség csakis a tartalomból vonható meg, de így sem jelöltek külön természetű jogi fogalmakat. A fejedelem jogállására az absolut államban jellemző XV. Lajos üzenete a párisi parlamenthez 1766. márczius 3-ról: »Egyedül az én személyemben van a souverain hatalom. . . A törvényhozás függetlenül és osztatlanul az enyém. Az egész állami rend, igazgatás az én személyem kifolyása. . . A nemzet jogai szükségkép az enyémmel azonosak és csupán az én kezeimben vannak letéve (Taine: A jelenkori Franciaország alakulása. A. K.). — A törvényeknek és rendeleteknek a tartalomból kiinduló meghatározását mai nap — keletet nem tekintve — csak az orosz közjog fogadhatja el. Az orosz állam u. i. az érvényben levő »Svod« szerint, megingathatlan törvényeken és rendeleteken nyugszik, melyek egyformán az autocraticus hatalomból származnak és kihirdettetnek, mint törvények, rendeletek, szabályok, levelek, leiratok (Dareste: Constitutions modernes).

nem lehet, minthogy alkotmányunkról miniature képet adjunk. Miután pedig az államjognak feladata az alkotmányt a maga részleteiben bemutatni, tehát mi az alaptörvények külön elősorolását elhagyjuk, illetőleg azokat az egyes részeknél fogjuk kiemelni.

Egész 1867-ig szokásban volt valamely országgyűlésen hozott törvényeket együttesen terjeszteni a király elé s a szentesítés után, bevezetéssel és záradékkal ellátva, együttesen kihirdetni. Az így együttesen szentesített törvények királyi végzeménynek, Decretum Regis, neveztettek, össze-
gyűjtve a »Corpus Juris Hungarici«-ban találhatók.

Törvényeink hivatalos összegyűjtését régi törvények rendelték el (1504: 31., 1514: 63.), de sikertelenül. Magánosok szorgalma iparkodott azonban a hiányt pótolni és már a XV-dik században több irott gyűjtemény keletkezett. A XVI-dik század végén pedig, Zsámboky nyomtatott törvénygyűjteményt adott ki, 1481-ig alkotott törvényekkel. Mindezeknél nagyobb tekintélyre emelkedett Mosóczy Zakariás nyitrai és Telegdy pécsi püspökök nyomtatott gyűjteménye, mely 1584-ben lett közzétéve, az 1583-ig megjelent törvényeket foglalja magában. E gyűjteményt Szentiványi Márton a később keletkezett törvényekkel és Verbóczy Hármaskönyvével megtoldva, »Corpus Juris Hungarici« czim alatt, Nagy-Szombatban, 1696-ban újra kiadta; később pedig még több kiadást is ért, (1845/7 3. kötet) kiegészítve az időközben megjelent törvényekkel (Magyarra fordítá Gegus Dániel. 1866.).

A Corpus Juris Hungarici, mint magánosok munkája, a maga egészében törvénynek nem tekinthető, de százados gyakorlat, a törvényhozásnak folyton reá való hivatkozása tartalmát, úgy a hogy van, helybenhagyta, illetve kötelező erővel ruházta fel; ámbár kétségtelen, különösen a két Kovachich buvárkodása folytán, hogy számos törvényt nem tartalmaz, néhányat pedig az eredeti szövegtől eltérőleg.

Az 1865/7. országgyűlésen hozott törvények két részben lettek szentesítve és kihirdetve (1—12, 12—18). Ez időtől fogva (1868) pedig minden törvényczikk az 1848: 4. t.-cz. alapján, külön-külön szentesítettik és hirdettetik ki. Az országos törvények a magyar országos törvénytárban, a horvát-szlavon autonomiára vonatkozó törvények pedig a horvát-szlavon tartományi törvénytárban lelhetők fel.

A törvények szokásos idézését illetőleg különbség teendő a régi és az újabb törvények között. A régi törvények, királyi végzemények, idézésénél a király neve, a decretum törvénytári száma római számmal s a törvényczikk száma arabs számmal említendő. De történetik az idézés a decretum keltének és a cikk számának megjelölésével is. Pl. Mátyás IV. 3., vagy ugyanez 1608: 3. t.-cz. Ha a végzemény csak szakaszokra (§.) van osztva, a cikk helyébe a szakasz jön.

Ezen szabályoktól azonban eltérések is vannak.

1. Sz. István, sz. László és Kálmán törvényei könyvekre és fejezetekre levén osztva, itt az idézés akkép történik, hogy a királynak neve után, a könyvnek törvénytári száma római számmal és a fejezet száma arabs számmal jelöltetik. Pl. Sz. István II. 35.

2. Ha egy évben több országgyűlés különböző helyeken tartatott, akkor szokás a helyet is megemlíteni. Az erdélyi és magyarországi törvényeknek egymástól megkülönböztetése végett, — ha különben félreértés támadhatna — az illető ország neve, vagy országgyűlés helye is kitétetik. Pl. 1848: kolozsvári, vagy erdélyi 2. t.-cz. — 1849: pozsonyi vagy magyarországi 1. t.-cz.

3. Az 1608. évi törvények koronázás előttiekre és koronázás utániakra osztattak. Pl. 1608: k. e. 1. t.-cz. és 1608: k. u. 1. t.-cz. — Ha pedig az országgyűlés több évig tartott, az idézetben vagy az időtartam az évszám tört alakjával lesz kifejezve, vagy az utolsó évszám idéztetik. Így pl. 17²²/₂₈: 2. t.-cz., vagy 1723: 1. t.-cz. Az 1222. évi törvényeket szokás még aranybulla neve alatt is idézni (tehát mint II. András decretuma, mint aranybulla és mint 1222. évi törvények).

Ujabb törvényeknél az országgyűlés éve, a trv. cikk száma (kivételesen a paragraph száma is) kitétetik. Pl. 1868. XXX., vagy 30. t.-cz. — E törvények a magyar és horvát törvénytárban ugyanazon folyószámmal bírnak. De a horvát törvénytárba a magyar országgyűlésen hozott törvények közül csak azok vétettek fel, melyek a horvát autonómián kívül eső ügyekre vonatkoznak, s így következnek egymásután, míg a magyar törvénytárban a szerint, a mint az országgyűlésen egymásután hozatnak. — A horvát-szlavon autonomus törvényeknél a szentesítésnek éve, hónapja és napja, valamint a törvény folyó száma szokott kitétetni, pl. 1885. évi ápril 10-ki 22. t.-cz. (A régi Erdély törvényeiről. (1. alább.)

5. §.

2. Az okleveles szerződések.

Az államakarat szerződések alakjában is kifejezésre juthat, s a mennyiben ezek államjogot tartalmaznak, az államjognak írott forrásává válnak. A souverain államokban ugyan nincs meghatározva az az ügykör, a mely szerződések által szabályozható, de a mai államélet természetéből következik, hogy eltérőleg a középkortól, a közjogi tartalmu szerződések tulnyomólag nemzetközi szerződések lesznek, vagyis csak kivételképen az állam belsejében, annak valamely részével, tagjával kötöttek. A nemzetközi szerződés azonban visszahathat az állam belső életére s így lesz forrásunk (pl. valamely határszabályzó, vagy a honossági kérdésekre ható szerződés). — Az államjogi szerződés természetére abban különbözik a törvénytől, hogy nem egyoldalú államakarat, hanem akaratok összetalálkozása, megegyezése s azért egyoldalulag nem bontható fel.

Szokásos nálunk az államjogi tartalommal bíró szerződéseket több osztályba sorozni, a szerint, a mint 1. a nemzet és az uralkodó dynastia, 2. az állam s annak valamely területi része, 3. a magyar állam s vele unióban élő Ausztria, 4. az osztrák-magyar monarchia és idegen államok között keletkeztek. — E kategoriák azonban igen különböző természetűek.

I. A nemzetközi szerződéseknél úgy, mint általában a szerződéseknél kell, hogy a szerződő felek a szerződés tartalmára vonatkozólag szabadon és függetlenül rendelkezhessenek. Ebből következik, hogy a közjogi tartalmu szerződésekben az állam souverain akarata jut kifejezésre s bár a nemzetközi szerződések érvényére, hatályára és megszűnésére a nemzetközi jog szabályai is irányadók, de annak meghatározása, hogy mely organum van hivatva a szerződések kötésére, a belső államjog ügye s az alkotmány, illetve a törvényhozás által döntendő el, a mely végelemzésben az állami souverainitás kezelője.

II. A részletes elemzésbe bocsátkozva mondhatjuk, hogy a közjogi szerződések tanát még sűrű homály veszi körül, bár úgy az elmélet, mint a gyakorlat ujabban sokat fáradozott annak eloszlátásán. — A fentebbi 1. kategóriába sorozott szerződések (a nemzet és a dynastia, vagy mint közjogi íróink rendesen mondják, a fejedelem és a nép közöttiek) a törvény jogi természetével birnak s így szigoruan véve annak fogalma alá kerülnek. Szerződésnek csak anyagi, vagyis tartalmi értelemben nevezhetik, miután bennök ígéret és elfogadás van. Régebben ugyan szokásos volt a fejedelem és az országgyűlés, a fejedelem és a rendek, a nép között szerződéses viszonyt keresni; továbbá pártoskodások idejében a fejedelem a nemzet egyes részeivel is kötött szerződéseket. De ma már a fejlődő közjog tudománya a középkor ezen magánjogi felfogását megszüntette s a mondott esetekben a szerződés helyébe a törvény fogalmát lépteti. Az állam, illetve (személyesítője) a fejedelem, mint a souverain közhatalomnak alanya, nem köthet saját organumával (országgyűlés), vagy alkotó elemével (a néppel) esetleg ennek egy részével szerződéseket, miután ezek vele nem egyenjogu, töle nem külön álló felek, hanem személyiségében foglaltak és főhatalmának mindenkor teljesen alávetvék. De az államszemély akaratát kifejezheti a fejedelem és az országgyűlés közreműködésével létre jött törvényben, mely míg fennáll, az államszemélyt is köti, megköti organumait, valamint elemét a népet úgy egészben, mint egyes részeiben.

A mondottakkal szemben a 2-ik kategóriába sorozott összeköttetés (jelenleg a magyar állam és a horvát-szlavon részek közti) mintegy kivételt képez. Ebben az állam századok előtt (az akkor uralkodó közjogi felfogás szerint) keletkezett viszony traditióitól befolyásolva, világos rendelkezésével belső életére szerződést köt, mely a feleket tekintve, a fentebbiektől csak annyiban különbözik, hogy nem a fejedelem, illetve dynastia és nép, hanem az állam és alkotmány által autonomicus különállásban tartott része között jön létre. E viszony szerződéses voltát nem pusztá magyarázat adja (mint a fentebbiekét), a melyet tehát más magyarázat megváltoztathat, hanem az erős jogban foglalt tényleges szabályozás. Igaz, hogy a jog is törvényben, alaptörvényben lát napvilágot; de szerződéses természete előtérbe lép az által, hogy az állam törvényeivel hatályon kívül nem helyezhető, e czélból szükséges még a tartománygyűlés hozzájárulása is. — Az okokat csakis a történetben találhatjuk meg, s ezek világosabbak lesznek, ha concret esetre vonatkozólag mondjuk el. Horvátország a multban magyar törvények uralma alatt állott ugyan, de a hódításkor számára biztosított jogai olyanokul tekintettek, melyeken változtatni a magyar állami törvényhozás nincs hivatva. Midőn pedig az új kiegészítés történt, Horvátország és Szlavonia *tényleg* nem tartozott a magyar államhoz s ez alapon (mint tényleg idegen terület) szerződő félnek tekintetett, s az állam vele szerződést kötött; sőt a számára biztosított

autonomicus különállás jogai közé azt is sorozta, hogy jövőre e szerződés csak a tartománygyűlés hozzájárulásával módosítható. Bár e határozat ellenében van az állami hatalom egységes természetéről alkotott fölfogással és így ellentétben van a kiegyezés egyéb tartalmával, mely a horvátszlavon területet ismét az államba bekebelezi. (Bővebben a 43. §.)

A harmadik csoportba sorozott szerződések határozottan nemzetközi szerződések jellegével bírnak s így e szempontból ítélendők meg. Megkötésök körül az egyéb nemzetközi szerződésekénél szokásos eljárástól való eltérés abban leli magyarázatát, hogy Magyarország Ausztriával állandó összeköttetésben él; a mi egyébiránt nem változtat ama tényen, hogy Ausztria államjogi szempontból (tehát nem gazdasági, kereskedelmi stb. szempontból) külföld. E szerződések érvényességéhez törvényhozásunk jóváhagyása megkívánatik és pedig olyan értelemben, hogy nélküle e szerződés semmi. (1867: 12., 1878: 20., 25. t.-cz.)

De azon szerződésekre, melyeket az osztrák-magyar monarchia idegen államokkal köt, nincsen világos alkotmányi intézkedésünk. Ezeknél már vitatott, hogy törvényhozásunk hozzájárulása mikor és mennyiben szükséges? Az 1867: 12. t.-cz. általánosságban mondja: »a nemzetközi szerződéseket, mindkét fél saját törvényhozásával közli«. Az 1867: 16., illetve 1878: 20. t.-cz. praecisebb, de csak a szerződések bizonyos neveire: »A közgazdasági viszonyokat külföldi irányban szabályozó szerződések, jelesen kereskedelmi, vám, hajózási, consularusi, posta és távirda szerződések megkötése, *mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett* csak a külügyminiszter által történhetik.« Legfontosabb esetekre tehát, midőn az állam területi változásokat szenved, midőn jogokat szerez, ad fel, vagy változtat, pozitív jogunk nem intézkedik.

Bár abból a tényből, hogy az e fajta szerződés *törvénybe* czikkelyeztetik, határozottan lehetne következtetni, hogy az országgyűlés hozzájárulása szükséges. A történetből vett tanúság továbbá azt mutatja, hogy alkotmányos életünk virágzásainak idejében az ily szerződések országgyűlés elé terjesztettek jóváhagyás végett, hasonlólt tartalmaz az 1681: 4. és az 1715: 41. t.-cz. a kötendő békék feltételeire vonatkozólag. Továbbá ez következne a fentebb említett 1867: 16. t.-cz.-ből, mely viszonylag kisebb jelentőségű ügyekre vonatkozó szerződés érvényét is az országgyűlés jóváhagyásától teszi függővé. Végre ez következne az európai alkotmányos államok példájából. A belga alkotmány szerint: »les traites de commerce et ceux, qui pourraient grever l'état, ou lier individuellement les Belges n'ont d'effet qu'après avoir reçu l'assentiment des Chambres«. (68. §.) Az osztrák alkotmány »Zur Gültigkeit der Handelsverträge und jener Staatsverträge, welche das Reich und Theile derselben belasten, ist die *Zustimmung* des Reichsrathes erforderlich. (6. §.) Majdnem szóról-szóra ezt tartalmazza a porosz alkotmány (48. §.), a dán alkotmány (18. cikk), a görög alkotmány (32. §.), és a francia alkotmány (1875) — bosniai occupatióra vonatkozó, tehát jogokat és terheket az országra róvó berlini szerződés pedig előbb láttatott el királyi megerősítő záradékkal (1878. július 26-án) s csak azután lett bemutatva az országgyűlésnek (1879. márczius havában).

III. Az államélet és a nemzetközi szerződések természetéből, magyarázatul a következő elveket állíthatnánk fel:

A nemzetközi szerződés első sorban az állami személyt köti csak, vagyis nemzetközi viszonyt teremt. Ha már most a nemzetközi szerződésnek nem célja tovább hatni: az állam belső életére, a hatóságokra és alattvalókra, akkor nem jelentkezik annak föltétlen szüksége, hogy a törvények közé becikkelyeztessék, miután tartalmát a kormány külügyi politikája adja meg, mely a kormányzati felelősség elvei alatt áll. Így pl. hogy az osztrák-magyar monarchia a hármass szövetséget támogatja-e vagy attól eláll, semleges lesz-e valamely háboruban, vagy nem, megjelenik-e egy nemzetközi congressuson, vagy nem? stb. Mindezekre nemzetközi szerződések köthetők, a nélkül, hogy törvénybe lennének cikkelyezendők. S ha belőlők az államnak valamely actiója következne (pl. mozgosítás), ezt a kormány rendes hatalmi eszközével végezné s érte megint csak a kormányzati felelősség alapján ítéltetnék.

Ha azonban a nemzetközi szerződés az állam belső életébe hatni, a polgárokat, hatóságokat bármely irányban megkötni célozza, akkor a szerződésnek nemzetközi alakban való megkötésén kívül, végleges érvényéhez, illetve megvalósuláshoz, még a hatóságokat, polgárokat kötelező kihirdetése is szükséges, a mi alkotmányos államokban csak a törvénybe cikkelyezés által történhetik, mert ellenkezőleg a kormány szerződés-kötés jogával illusiussá tehetné a törvényhozói hatalom működését. Szükségképen áll ez olyan ügyekre, melyek megelőzőleg már törvény által szabályoztattak, s most valamely részletre ellentétes tartalmu szerződés kötött (pl. nálunk a honossági törvénnyel szemben alkotandó nemzetközi szerződések), de áll különösen akkor is, ha a nemzetközi szerződés tartalma olyan ügyekre irányul, melyeknek szabályozása az alkotmány, vagy közfelfogás szerint a törvényhozás körébe tartozik.

Mindezekre vonatkozólag kétféle eljárást ismerünk. Az egyik szerint, melyet nevezhetnénk angolnak, miután Angliában otthonos és innen származott át Észak-Amerikába, a kormány külön törvény által bizonyos tartalmu szerződés *megkötésére* hatalmaztatik föl, a melyennek alapján lesz végrehajtható. A másik szerint, mely a belga alkotmányból ered s a continensen általánosnak mondható, a nemzetközileg már előzetesen megkötött szerződés lesz becikkelyezés végett törvényhozás elé terjesztve, hogy így végleges érvényt nyerjen. Ez szokásos nálunk is.

6. §.

3. A királyi kiváltságlevelek.

Kiváltság alatt értjük a koronás király által egyeseknek, vagy testületeknek ünnepélyes alakban adott jogot, szabadságot vagy mentességet. Alapja a királyi kegy, elismerés s annyiban képez jogforrást, a mennyiben egyéb jogalkotó tényezőkön kívül jogokat ad.¹⁾

A kiváltság abban különbözik a kivételes jottól, jogkedvezménytől, hogy ez (jogkedvezmény) nem egyes személyre, hanem személyek és dol-

¹⁾ Régente minden ünnepélyes formában kiállított okmányt (de nem törvényt) hajlandók voltak privilegiumnak nevezni. (Verböczy Hk. II. 15., 16.)

gok egész osztályára vonatkozik, s nem a király adományozza; hanem a törvényhozó hatalom állapítja meg. A kir. kiváltságglevek államjogi jelentősége ma sokkal csekélyebb, mint hajdan, a jogélet körül is divatozó particularismus idejében volt; jelenleg csak a nemesség intézménye nyugszik rajta.

A kiváltság érvényes adományozásához bizonyos szabályok megtartása előfeltételeképen kívántatik:

1. hogy azok a törvénnyel, mások jogaival összeütközésbe ne jöjjenek; ez különben a záradékban ki is szokott tétetni: *salvo iure alieno* (mások jogainak sérelme nélkül), ha pedig nem tétetik ki, alattomban lesz értve; ¹⁾

2. hogy azokat a koronás magyar király, jelenleg Ő Felsége személye körüli minister ellenjegyzése mellett, irta legyen alá;

Erdély beiktatott törvényes fejedelme hajdan szintén osztogatott érvényes kiváltsággleveleket. — A nem koronázott király kiváltságglevei csak akkor érvényesek, ha valamely koronás utóda által megerősítettek. II. József kiváltsággleveleit II. Lipót erősítette meg; I. Ferencz József 1867 előtt osztogatott kiváltságai pedig koronáztatása után lettek megerősítve.

3. Ő Felsége személye körüli ministerium által szokásos módon legyen kiállítva, s a nagyobb királyi pecséttel ellátva;

4. végre, hogy egy év alatt hirdetessék ki és foganatosíttassék, mi, ha elmarad, a kiváltság rendszerint hatályát veszti.

A kihirdetés azelőtt a megyék közgyűlésén, jelenleg pedig a hivatalos lapban történik.

7. §.

4. A kormányrendeletek.

A kormányrendelet az államnak, kormányhatalmi ága által kinyilvánított akarata; természeténél fogva inkább valamely rendelkezést, ügyintézkedést tartalmaz az államigazgatás terén, semmint általános érvényű jogot. De vannak eltérések is, midőn t. i. a törvényhozás vagy nem intézkedett, vagy a kérdést csak főelvből oldotta meg, a kormányra hagyván az általános, vagy a részletekre szóló szabályok alkotásának jogát. — A kormányrendeletek rendes viszonyokban csak a törvény korlátai között mozoghatnak, ezt föl nem függeszthetik, nem módosíthatják, hatályon kívül nem helyezhetik (1791: 12.). A bíróság pedig jogosítva van a renделе-

¹⁾ Már Verbőczy mondja: A fejedelemnek nincs joga, törvényes hatalma kiváltságok adására, ha ez mások jogait, a közjogot és az általános rendeleteket sérti. (Hk. II. 11.)

teknek egyes esetekre való alkalmazásánál, azok törvényessége fölött határozni (1869: 4., 1879: 40.).

A kormányrendeletek, tekintve e kibocsátót, ministeri ellenjegyzés mellett kiadott *királyi rendeletek* vagy egyszerű *ministeri rendeletek* lehetnek. — Továbbá a közjogi irodalomban még szokásos tartalmuk szerint is osztályozni és így lesznek a kormányrendeletek: 1. *végrehajtási rendeletek*, melyek valamely törvény végrehajtására adatnak ki; vagy 2. *törvénytöltő rendeletek*, melyek a törvényeket pótolják, vagy kiegészítik olyan esetekben, midőn a törvény nem intézkedik, vagy pedig csak hiányosan; végre 3. *szükségrendeletek*, melyek rendkívüli esetekben törvényt függesztenek föl, a midőn kül- vagy belveszedelem elhárítása azt igényli.

Az alkotmányos népképviselői államban az állami souverainitás közvetlenül a törvényhozó hatalom által, a törvényben jön kifejezésre és így a törvényhozás állapítja meg azt a kört is, melyben a kormányrendelet kibocsátható. A törvény korlátai között keletkezett kormányrendelet azonban épugy államakarat, mint a törvény s azért a polgárookra, hatóságokra ezzel egyaránt kötelező, de nem bir souverain természettel: a törvényhozás felülvizsgálata alá kerülhet a kormányzat felelősségének elve alapján, s a törvény által bármely pillanatban hatályon kívül helyezhető; míg másrészt a kormányrendelet a törvényt nem változtathatja. — A német irodalomban a kormányrendeletnél is szokásos alaki és anyagi (tartalmi) megkülönböztetést tenni. annak megjelölésére, hogy némely rendelet nem rendelkezést, ügyintézt, hanem általános érvényű jogszabályt tartalmaz. S így bár alakilag rendelet, mert a kormányzati hatalom bocsátotta ki, de anyagilag a törvényhez hasonló. E megkülönböztetésnek itt is, mint a törvéynél csak doctrinális jelentősége van, az ép mondott tény felismerésére vezet. De bármennyire általános érvényű jogszabály tartalmazzon is valamely kormányrendelet, ez jogi természetén mit sem változtat, nem képes számára a törvény jogi természetét megszerezni.

A mi a *szükségrendeletet* illeti, alkotmányunk idevonatkozólag nem intézkedik; legfőlebb az 1848: 3. t.-cz. 32. §-ának c) pontjából lehetne következtetést vonni. Az e fajta rendeletek kibocsáthatását leginkább az állam érdeke magyarázza meg: *salus reipublicae suprema lex esto*. Miután azonban a törvénynek rendelet által való felfüggesztése vagy módosítása alkotmányellenes: a szükségrendelet kibocsátása csak akkor indokolt, ha a veszélyt másképp elhárítani nem lehetett, illetve ha az országgyűlés, melynek joga a törvényt változtatni és módosítani, együtt nem volt. A szükségrendeletet kibocsátó minister pedig felmentésért az országgyűléshez tartozik fordulni.

Az eljárásra nézve csak per analogiam szólhatunk. Az 1868: 41. és az 1886: 20. t.-cz. kimondja, hogy a honvédségnek, illetve népfölkelésnek az ország határain kívül alkalmaztatása a törvényhozás külön határozatától függ: »de az országgyűlés együtt nem létében, s ha a halasztásból veszély származnék, elrendelheti Ő Felsége összes ministeriumának felelőssége s az ország képviselőitének utólagos jóváhagyása mellett, a honvédséget, illetve népfölkelést, az ország határain kívül is.«

Ebből a határozatból (mely kétségtelen, hogy szükségrendelet természetével bíró rendeletről szól) vonunk következtetést a szükségrendeletre, hogy t. i. az Ő Felsége aláírásával, az összes ministerium ellenjegyzése és felelőssége mellett adatható ki.

Az európai alkotmányok közül több, rendszeresen fölveszi és szabályozza a szükségrendelet esetét. Így a badeni (1848: 66. §.), württembergi (1819: 89. §.), hessen-darmstadtai (1819: 73. §.), churhesseni (1831: 95. §.), hannoveri (1838: 87. §.), braunschweigi (1832: 120. §.), a porosz és spanyol alkotmány, stb. Mig az angol alkotmány a szükségrendelet kiadását egyenesen eltiltja, a mennyiben a »bill of rights« a törvény bármiféle fölfüggesztésének ellene mond, de azért a gyakorlat itt is elismeri, mert, hogy sir Robert Pell szavaival éljek, »a kormányok mindig gyakorolni fogják e jogot, ha bár az alkotmány szerint nem is illeti meg őket, miután biznak az emberek józan eszében, hogy kibocsátóit a parlament fel fogja menteni, ha meggyőződik a rendelet szükségességéről (Todd: A parlamenti kormány Angliában. I.).

8. §.

5. A helyhatósági szabályok (statutumok).

Helyhatósági szabályok alatt azon szabályrendeleteket értjük, melyeket hatósági jogokkal élő önkormányzati testek közgyűléseiken, a törvények korlátai között, mint magukra nézve kötelezőket alkotnak. Jelenleg statutumalkotási joggal a horvát-szlavon tartományok, a törvényhatóságok, szab. kir. városok, sőt bizonyos mértékben a községek is (1886: 22. t.-cz.) bírnak.

Nevezeteseek voltak hajdan a horvát-szlavon részek, a megyék és szab. kir. városok statutumain kívül a székelyek, szászok és jász-kun kerületek statutumai; de ma már csak történeti beccsel bírnak. Általában a statutum alkotási jog sokkal kisebb jelentőséggel bír, mint hajdan és inkább a közigazgatási jogra vonatkozik, semmint az államjogra.

9. §.

6. Az uralkodóház családi szabályai és a parlament házszabályai.

Az uralkodóház családi szabályai csak annyiban képezhetik a magyar államjog forrását, a mennyiben a *pragmatica sanctio* a trónörökösödést fölvebben törvény által szabályozván, elismeri, hogy ennek korlátain belől az uralkodóház családi szabályai lesznek irányadók.

Az 1848: 4. t.-cz. értelmében pedig az országgyűlés két háza maga alkotja beléleltének szabályait. E szabályoknak több esetben általánosabb jelentősége is van. Így pl. a megtámadott választások körüli eljárásra, a mentelmi jogra, a törvényalkotás formáságaira vonatkozólag, s hogy az egyszer elvetett javaslat ugyanazon ülésszak alatt többé tanácskozás tárgya nem lehet stb.

II. Nem írott kufók.

10. §.

1. A szokás.

A szokásnak, mint közjog forrásának jelentősége abban áll, hogy számos közjogi intézményünk nem a törvényekben, hanem a nemzet jogi meggyőződésében lelta támaszát, a mely az emberi emlékezetet túlhaladó gyakorlatban nyilatkozott. E szerint a szokásjog az államhatalomnak, mint ilyennek jogalkotást czélzó közreműködése nélkül jön létre, de azért benne is a közakarat él, tekintve eredetét és mert kötelező volta mégis az államtól származtatandó, hallgatag beleegyezéséből, különben a törvényhozás megváltoztatta, törvénnyel helyettesítette volna. A szokás kötelező erejét különösen kiemeli Werbőczy Hármaskönyvében, továbbá az 1791: 10. t.-cz., midőn az ország kormányzását törvények és szokások értelmében történendőnek mondja; s a Felség koronáztatásakor a szokások megtartását hitlevelében igéri és erre esküt tesz.

Régente a magyar államjog legfontosabb intézményeit szokás szabályozta; de jogéletünk fejlődésével a törvény mindinkább pótolta a szokást, ám-
bár még ma is néhány államjogi kérdésnek ez ad irányt, mint alább látni fogjuk.

Megjegyzendő, hogy a középkorban az írott törvény (*scripta lex*) neve alatt szívesen említették egyedül a római jogot (*jus civile romanum*) és az egyházjogot (*jus canonicum*), a honi forrásokból származott jogot pedig — lett légyen az írásban foglalva, vagy nem — szokásban, ususban levőnek mondták. Régi jogéletünkben is előfordul néha, hogy *lex*, *consuetudo*, *constitutio*, mint synonymák állanak egymás mellett. De már Werbőczy a szokásjogot úgy tekinti, mint a mely a törvény helyébe lép, a hol a törvény hiányzik (*pro lege suscipitur, cum deficit lex*) s annak szokásaiból, erkölceiből keletkezik, a ki a közhatalom szerint törvényt alkothat (*moribus illius introductum, qui autoritate publica legem condere potest*). Szerinte a szokásjog érvényéhez szükséges még, hogy legyen észszerű (*sit rationabilis*) ne legyen összeütközésben a természeti, nemzetközi és a pozitív joggal. Az ilyen jogot nevezi törvényszerű szokásnak, miután ez, mint a törvény, kötelező erővel bírhat. (H. k. Előb. 10.)

Továbbá fölmerül itt a közjogi tudományok egyik legnehezebb tétele: a szokásjog viszonyának meghatározása a törvényhez. — Arra a kérdésre ugyan, hogy a törvény a szokásjoggal szemben olyannak tekintendő-e, a mely fölötte áll? ha csak egy pillantást vetünk is az állam életére igennel fogunk válaszolni; de akkor mikép döntjük el a másik kérdést, hogy a szokásjog megszüntethet-e törvényt? A modern államélet és alkotmányunk szemléletéből kiindulva, elvileg erre is csak egy feleletünk lehet, hogy nem, a szokásjognak nem lehet törvényrontó hatása. A míg az állam valamely törvényében foglalt jogszabályt fentart, vagyis kötelező voltát más törvénnyel meg nem szünteti, világos, hogy a hatóságok vagy alattvalók pusztán az által, hogy nem követik,

meg nem szüntethetik. De másrészt meg azt sem tagadhatjuk el, hogy néha a szokás, valamely formálisan hatályon kívül nem helyezett törvénytől eltér.

Könnyen megérthető, hogy a mult időkben, midőn alkotmányunk nagy részben a szokásjogra támaszkodott, s a törvényhozás még rendszeresen nem működhetett, hogy ekkor többször előfordult, miszerint a törvény helyébe a szokás lépett, vagyis a törvénynek törvény által való hatályon kívül helyezése elmaradt. S így azután Werbőczy mintegy szabályul állította föl, hogy a szokás bizonyos esetekben a törvényt lerontja (az általános szokás az előbbi törvényt H. K.) De hogy a szokás törvényrontó ereje ez időben is csak kivétel volt, csak különös körülmények között beálló, mutatja az, miszerint ugy Werbőczy előtt, mint utána több törvény keletkezett, melyek a törvénynek szokás által való megrontását kárhoztatják. Így Mátyás VI. decretum. bevezetése 1. §. II. Ulászló 1507: 8. 1543: 31., 1582: 1., 1687: 6. 1723: 15. stb.

De mai nap is áll az, hogy a törvény keletkezésének indoka bizonyos életviszonyokban, állapotokban, vagyoni, közgazdasági stb. előfeltételekben rejlik. Ha azonban ez előfeltételek megszűntek, illetve megváltoztak azok az állapotok, melyekből a törvény kiindul, akkor a törvény hatálya is megszűnik, mert tárgytalanná vált; vagyis az államakarata megszűnik hatni, mert rendeltetését elvesztette. Ilyen esetekben is szabatos eljárás az lenne, hogy a már tárgyát és célját vesztett törvény, más törvénnyel helyettesítsék hatályon kívül, ha pedig ez még sem történik, az élet végzi el, a mit a törvényhozó elmulasztott. De e szerint a történt alakulásokból kiinduló szokásjog nem tekinthető olyannak, a mely törvényt ront, miután az új viszonyok szabályozására az állam még nem nyilvánított akaratot s a szokásjog érvényre emelkedik, miután idevonatkozólag törvény nincsen. A szokásjognak az u. n. törvényrontó erejét tehát azzal magyarázzuk, hogy a törvény nem alkalmazható oly esetekben, melyekben alkalmaztatását az állam nem akarta.

11. §.

Verbőczy István Hármaskönyve. (Folytatás.) ¹⁾

II. Ulászló alatt, elősegítve a belviszályok által, nagy jogbizonytalanság uralkodott. Különböző vidékeken különböző szokásjoggal éltek, gyakran egymással ellentétben levő jogszabályokat alkalmaztak, mi a jogszolgáltatást nem kis mérvben megnehezíté.

A király ezen állapotnak véget vetendő, Werbőczy István országbírói ítélőmestert a szokásjog egybegyűjtésére szólította fel, ki is e megbízásnak »Opus tripartitum iuris consuetudinarii Regni Hungariae par-

¹⁾ Werbőczy Hármaskönyvének javítása és átalakítása többször sürgetve lett, de eredmény nélkül. Így különösen 1550-ben a 11. t.-czikknak megfelelőleg a Hármaskönyv átvizsgálására egy bizottságot küldtek ki; ez egy új munkát készített »Quadrupartitum« név alatt, mely hivatva lett volna amazt pótolni, de érvényre nem emelkedhetett. — Továbbá Mária Theresia rendeletére a legfőbb ítélőszék decisióiból keletkezett még egy gyűjtemény »Planum tabulare« czimmel, mely némileg a szokásjog természetével bir s a hatóságok által zsinórmértékül használtatott.

tiumque eidem adnexarum» czimü munka készítésével tett eleget, anyagot véve a szokásjogon kívül még törvényekből, kiváltságlevelekből és egyes értekezésekből. Az 1514-ki országgyűlés e művet átvizsgálta, helyeselte; a király elfogadta s megerősítő záradékkal ellátta, de közbejött halála folytán kihirdetve nem lett és e miatt *törvénynyé nem válhatott*. A szerző azonban 1517-ben közzétette és szokás útján csakhamar köztekintélyre emelkedett; a Corpus iurisnak része lett, a törvényhozás többször használja, s reá mint kutfőre hivatkozik; sőt Erdély később (a Lipót-féle diploma 3-ik pontjában) országos törvényei közé sorolta, miután már több fejedelem (Báthory Endre, Rákóczy Zsigmond, Kemény, Apafi stb.) inaurális esküjével megerősítette.

A mű »Hármaskönyv«-nek neveztetett el felosztása és a szerző által használt czim alapján. Áll előbeszédből és három részből. Az előbeszéd 16, az I-ső rész 134, a 2-ik 86, a 3-ik rész 36 czimet tartalmaz. Az idézésnél a rész római számmal s a czim arab számmal jelöltetik. Pl. Hármask. II. 4. Ha az előbeszédből idézünk, a rész helyett az előbeszédet említjük. Pl. Hármask. Előb. 5. cz.

12. §.

2. A törvényszéki gyakorlat.

A törvényszéki gyakorlat több fontos közjogot szabályozólag befolyásol: a személyes szabadságot, sajtó szabadságot; a kir. Curianak döntvényei a választó jogot. E befolyás még jelentékenyebb lesz, ha a kir. Curia fog itélni a kérvénnyel megtámadott képviselőválasztások érvénye felett, mint ahogy ezt az 1874: 33. t.-cz előírta, a mit azonban az országgyűlés bizonytalan időre elhalasztott.

Megjegyzendő, hogy a *jogtudósok véleménye*, mint nevezni szokják, ma már jogforrásnak nem tekinthető, amennyiben nem teremt új jogot, hanem a létező joghoz van kötve, azt magyarázza, természetét kifejti; egészen más volt jelentősége a római jogban. — Továbbá a gyakorlat sokszor a tudomány munkájához hasonlót végez, midőn pl. egyes jogi elvet határozott világos tartalomhoz juttat, vagy pedig a szokásjog részeként szerepel. — A Curia döntvényeire az 1881: 59. t.-cz. intézkedik, hogy t. i. az igazságszolgáltatás egyöntetőségének megóvása végett a polgári joghoz tartozó vitás elvi kérdések a m. kir. Curia polgári tanácsainak teljes ülésében döntessenek el; s a hozott elvi határozatok: döntvények az egyes ügyek elbírálásánál irányadók legyenek a Curia tanácsaira nézve, de az alsóbb bíróságokat nem kötelezik. Ebben különbözik a törvény a döntvénytől. Az 1883: 43. t.-cz. a közigazgatási bíróságot hasonló joggal ruházta föl s az 1881. évi november hó 1-én kibocsátott ministeri rendelet ez intézményt a büntető ügyekre is kiterjeszté, valamint kiterjeszté a kir. táblára.

13. §.

A magyar államjog segédtanai.

A magyar államjog segédtanai alatt azokat a tudományokat értjük, melyek az államjog kellő méltathatását, megértését elősegítik. Ilyenek 1. az *állam- és jogtörténet*, a mennyiben az államjog multját, egyes jogi intézmények keletkezését, kifejlődését tárgyalják. 2. A *politika tudománya*,¹⁾ mely államélettel, intézményeivel czélszerűségi szempontból foglalkozik, és így, midőn az államot megismerteti, az államjog megvilágításához járul. A közjog abban különbözik a politikától, hogy az előbbi a már létrejött, tehát az élőjoggal foglalkozik, míg az utóbbi ama kutatásaival, hogy az állam céljait miképen érhetné el leginkább, a leendő jognak tesz szolgálatot. 3. A *jogbölcselet*, mely a gondolkozó ész által helyesnek megismert jogelveket fejt ki; nem tanít pozitív jogot, hanem az emberi életviszonyok megismerését az igazság kívánalmai szerint, a jogalkotás szempontjából közvetíti. 4. A *statistika*, az államok számokban kifejezett állapota, mely tehát egyes intézmények elbírálásánál, felállításánál veendő figyelembe. 5. Az egyéni és családi életet szabályozó *magánjog*, miután a magánélet megismerésére vezet, a melynek közvetve a közjog is iparkodik szolgálni. 6. Az *országgyűlési irományok*, melyek nyomtatásban a rendek táblájánál 1790, a főrendek táblájánál pedig 1840 óta adatnak ki, a mennyiben a törvények keletkezésének történetére felvilágosítók.

Alkotmányunk kellő méltatását még a *nemzetközi jog* és az *európai alkotmányok ismerete* is előmozdítja: az előbbi államunknak a többi államokhoz való viszonyára magyarázó, az utóbbi pedig összehasonlításokat enged.

14. §.

A magyar államjog irodalma.²⁾

A magyar államjog irodalma egész századunkig inkább csak a történetre érdekes műveket tartalmaz. Sőt még napjainkban is ritka az olyan mű, mely az államjogi kérdéseket jogi szempontból tárgyalja. Ennek oka

¹⁾ A hol fejlődött közjogi irodalom van, ott a politika tudományának az államéletét megvilágító tulajdonsága kisebb jelentőséggel bír az államjogra, miután az államot saját körében is eléggé ismerheti; ott ellenben, a hol az államjogi szak el van hanyagolva, mint pl. nálunk, ott a modern állam megismerésére majdnem az egyedüli forrás.

²⁾ L. bővebben Svarcz Gyula: Tanulmány a magyar államjogi irodalom újabb termékeiről. (Magyar Igazságügy. 1887.)

részint általános európai, részint speciális magyar viszonyokban található meg.

A középkori hűbéri, sőt sokáig a rendi világban is a közjog természetéből egészen kivetkőztetettik, mintegy a magánjog része lesz. Nem hogy önálló tanok fejlődhetek volna ki körében, hanem ellenkezőleg, egyes tételei, intézményei a magánjogi felfogásnak teljesen alárendeltetnek. A continensi államélet utolsó nagy szakában pedig, az abszolutizmus alatt, szintén csak a magánjog tudott tiszteletre és így állandóságra szert tenni. Évezredes fejlődése olyan biztos alapot teremtett számára, hogy a különböző áramlatok foroghattak körül, a nélkül, hogy ezt megingathatták volna. Egyes tételei dogmákká váltak és az idők folyamán annyira kicsiszolódtak, hogy Leibnitz elmondhatta, miszerint az ész fejlesztik és élesítik. De mi volt ez időben a közjog? Ingadozó szabályok tömkelege, melyek néha változtak fejedelmi szeszély, önkény, de mindig megváltoztak a pillanat politikájának kívánalma szerint. Már magában nagy föladat volt e sokszor titokként őrzött rendeletek, vagy a partikuláris jogélet bizonytalansága köréből a pozitív jogot kiböngészi s mert állandóságát mi sem biztosítja: ugyan ki vállalkozott volna általános jogi elveken nyugvó rendezésére, fejtegetésére? meglegedtek, ha a szabály politikai indokolását adhatták, ha azt földiszították az elvont állambölcsélet valamely divatos tanával és a mire különös súlyt helyeztek, ha a megelőző állapotokat ismertethették. Végre az írók nem képesek valamely közjogról szólani, hogy ne adják annak bölcséleti elméletét, politikai czélszerűségét, vagy hogy meg ne kísértsék történeti fölvezetését egész az őskorig.

Sőt hasonló jelenségekkel találkozunk a nem abszolút államokban is. melyekben az alkotmány erős alapokon nyugszik; s mint Angliában, Lengyelországban és nálunk, a közjog összenő a nemzet életével s annak megsértése, emez elleni támadásnak is tekintetik: erősebb a közjogi élet, de az irodalom pañg.

Az alkotmányosság anyaországaként tekintett Angliában egy idegennek, Montesquieunek kellett figyelmeztetni az angol alkotmány sajátosságaira.¹⁾ A lengyel államjogi irodalom csekély, selejtes voltát pedig Hüppe mutatja ki a lengyel alkotmányról írt nagy művében.

¹⁾ Montesquieu fejtegetéseit az angol alkotmányról (*Esprit des lois*. XI. 6.) sehol sem fogadták olyan lelkesedéssel, mint Angliában, ugy annyira, hogy tévedéseiben is követték, a mi megint csak alkotmányuk hiányos ismeretére vall. Blackstone műve (*Commentaries on the Laws of England*) majdnem egy századon keresztül az alkotmány evangeliumának tekintetett, pedig nem egyéb, mint az angol jog feldolgozása Montesquieu tanai szerint. — Montesquieu ugyan merithetett Locke és Swift műveiből, valamint II. György alatt a whigek és toryk szokásos röpirataiból, de azért határozottan kidomborított álláspontra csak ő helyezkedik.

Nálunk még különös okok is hatottak ez irányban. Történeti alkotmányunk századokon keresztül a legerősebb támadásoknak volt kitéve. Közjogi íróinknak feladatát ez idő alatt nem képezhette egyéb, mint hogy a fenyegetett tételt védelmezzék s mert a jelen sérelmes, a vigasztalóbb multhoz fordultak támaszáért. A magyar alkotmány hosszú időközön keresztül csak papíron létezett és így nagyobb szükség volt létének bizonyítása, ugyanazon és hasonló törvények újra és újra alkotása által, illetve mindezek folyton ismételt elősorolásával, semmint arra, hogy e törvények jogi szempontból concret esetekre feldolgoztassanak, melyekben használva nem igen lettek. E küzdelemben azután megszoktuk közjogunkat *kizárólag* jogtörténeti alapon tekinteni s bár a figyelmeztetésben nem volt hiány,¹⁾ kifejlődik a közéletünket jellemző ama conservativismus, mely minden új tant, magyarázatot gyanakodva fogad, hajlandó benne valami alkotmány-sértést látni.²⁾ A közjog egész tudománya nem annyira az élő jog elemzésére, mint a történeti állapotok ismertetésére irányul; nem iparkodik a fennálló szabályokat jogilag áthatni, hanem inkább a megelőzőkkel fűzi össze;³⁾ s így azután nem is jut jogilag megállapított, biztos alaptanokra. — Jogi oktatásunk tárgyát a magyar közjog egész 1832-ig vagy éppen nem, vagy csak mellékesen képezte.

¹⁾ *Pancratz* mondja már, hogy az élő közjog művelése annyira el van hanyagolva, miszerint alig lehet benne tájékozódni (*Tractatus etc.*). Majd meg *Gustermann* hangsúlyozza államjogunk irodalmának csekély értékét (*Ungerisches Staatsrecht*). Ujabban pedig *Beöthy* idézi és ismétli Vesselényi szavait: »van nálunk a magánjog tömkelegében otthonos, ügyvédi fogásokban avatott akármennyi, de olyan kevés, ki alkotmányunkról annyit tudna, a mennyit az utolsó polgárnak tudnia kellene« (*Magyar közjog. 1846.*). *Pauler* panaszkodik, hogy míg a jogtudomány egyéb ágai elég ápolásra találnak, addig az államjogot nem művelik rendszeresen (*Új magy. muzeum. 1851—2. I. és Adalékok a magy. jogt. történetéhez. A. k.*). *Grünwald* szerint a jogtudomány nem a törvények bírálatos tanulmányára, ujaknak alkotására, hanem a réginek ismeretére irányul (*Régi Magyarország*). Virozsil szerint egyes fontos alkotmányi kérdések egészen elkerültek közjogi íróink figyelmét (*ung. Staatsrecht*). L. végre *Schvarcz Gyula* fentebb idézett tanulmányát és 1888. február 10-ki országgyűlési beszédét, valamint a *szerző* idevonatkozó értekezését a Budapesti Szemle 1888. deczemberi számában.

²⁾ A régibb időre jellemző Kollár Ádám esete, ki az által, hogy némely hagyománya fölfogást az alkotmányos életéről, valamint a Corpus Juris tartalmát bírálat alá merte vonni (*De orig. potestatis circa sacra*), annyira magára haragitá a rendeket, hogy az országgyűlésen száműzetéséről szoltak, könyvét pedig Pozsony piacán a hóhér által megégettetni határozták.

³⁾ Az állambölcsélet hatása, mely a XVIII. század második felében egész Európát lázba hozta s az idegen közjogi irodalmakban tért foglal, nálunk az értéktelen pamphlet irodalomtól eltekintve majdnem egy század mulva jelentkezik csak, s a pozitív jog irodalmára ekkor is csekély. Ragaszkodtunk történeti alkotmányunk betűjéhez és nem törődünk az abstrakciókkal.

De ezek az idők elmultak. A haladó civilizáció a jogérzetet általánossá tette s a köztudatban a közjog is megerősödött. A közjog alapelveinek megtámadása mind ritkábbá válik, s ha mégis előfordul, az egész állami élet szenved bele. Alkotmányos létünk pedig felszabadult minden külső nyomás alól.

Ma már a tudomány az egyes tételeket nem hiában fejtegeti. A megvilágosított közjogi disciplinák e tudomány körén messze túlhatnak, esetleg új jogszabályok alapjául szolgálhatnak. Sőt a jog a nemzetközi életben is mind nagyobb tért foglal el. Intitutiók tesznek erről tanuságot, mint a genfi conventio, a folyambizottság stb.

A közjognak jelentőségre emelkedése a közjogi irodalomban is észrevehető. A régi törvények gyűjteményét tartalmazó és a kormányok iránt alázatos hódolatot tanúsító munkák helyét újak foglalták el; olyanok, melyek már nem elégesznek meg az anyagnak, inkább külsőlegesen összeállításával, hanem a közjogi viszonyokat a jog szempontjából fejtegetik és a közjognak, mint jogi tudománynak fejlődését mozdítják elő.¹⁾

II. A magyar államjog irodalma legrégibb és előkelő magaslaton álló műveként helyesen említi Kiss, *Verbőczy* Hármaskönyvét, mely számos közjogi szabályt részletesen kifejtve tartalmaz. — Ezt követik, bár több mint egy század múlva, *Artner*: »Dissertatio politico juridica de regno Hungariae« (Tübinga 1624.) című művével és *Schödel* 1629-ben kiadott dissertatióval a magyar alkotmányról: *Disquisitio hist. polit. de regno Hungariae*. Mindkettő

¹⁾ Ez irányban legnagyobb haladást a német irodalom tett. Körülbelől *Gerber* által megkezdve (*Grundzüge eines System des Staatsrechtes*. 1865.). *Labandnál* jutott legmesszebbre (*Staatsrecht des deutschen Reiches*. II. k. 1888.), ámbar a többi német közjogiróknak is, mint: *Schulze-Graevenitz*, *Rönne*, *Meyer*, *Seydel*, *Gierke*, *Gneist*, *Stein*, *Jelinek*, *Stoerk*, *Brie*, *Kirchenheim* stb. nagy érdemei vannak, s az állam jogi életét egészen más világításba helyezték, mint ahogy a régi közjogi irodalom történeti, bölcséleti és politikai okoskodásával képes volt. De az olasz, francia, angol közjogi irodalom is ez irányban halad vagy legalább törekedik. Sürgetik a közjognak, mint a *jogtudomány egyik részének*, az idegen anyag kiküszöbölésével, rendszeres művelését. Így az *olaszoknál* különösen *V. E. Orlando*, a messinai egyetem tanára különböző műveiben (*Sulla necessita di una ricostruzione giuridica de diritto Costituzionale*. 1887. — *Principii di diritto Costituzionale*. Firenze, 1889. — L. még a »Magyar Igazságügy« 1889. XXII. 1., 2. füzetét); a többi között azt mondja: a közjog művelői tulságosan bölcselők, történészek, politikusok, sociologusok, pedig mindenekelőtt jogászoknak kellene lenniök; hibáztatjuk, hogy a többi tudományok szükséges közreműködésének ürügye alatt a közjogból mozaik művet alkotnak. Az idegen anyag tegyen szolgálatot saját keretében s ne burkolja ködbe a közjogot. A *francziáknál*: *Ducroq* (*Études de droit public*. 1887.). *Boutmy* (*Études de droit constitutionnel*. 1888.). Az *angoloknál*: *Dacey* (*Lectures Introductory*. 1886), *Sir W. Anson* (*The Law and Custom of the Constitution*. 1885.). Az angol irodalom jelen állapotáról lásd még *Concha* megjegyzéseit (Ujkori Alkotmányok. II. kötet).

gyenge kísérlet. — Már kerekdedebb, bár még szintén felületes mű *Lochnernek*, 1666-ban Tübingában közzétett munkája: »Facies iuris publici Hungariae.« Alaposabb *Pancratz* műve: *Tractatus polit. hist. juridicus jurispublici Regni Hungariae* (Kassa 1668.).

Ezután a háborus viszonyok miatt (Rákóczy-féle mozgalom, török háboruk, Mária Terézia háborúi) csak a XVIII-dik században találkozunk ismét rendszeresebb államjogi művekkel. Megnyitja a munkálkodók sorát *Bencsik*: »Novissima dieta etc. sive propositiones academicae« (1722) című dolgozatával. Történeti és államjogi fejtegetéseket tartalmaz *Beck* Ágostnak: »Iuris publici Austriaci specim. II. seu de Hungaria« cím alatt, 1752-ben kiadott könyve, mely 1790-ben, mint *Jus publicum R. Hungariae* jelent meg.

Nagyobb hirre emelkedett *Grossing* Rudolp Ferencz 1786-ban megjelent közjoga: »Ius publicum Regni Hungariae«, (Halle. 1786.) bár alkotmányunkról hamis képet nyújt. Ezzel ellentétben valódi beccsel bíró, rendszeres dolgozat az, mely »Ius publicum Regni Hungariae« cím alatt *Rosenmann*-tól kiadva jelent meg, szerzője pedig *Ürményi* József és *Lakits* György kivonatolta. Az egész magyar államjogot világos modorban ismerteti, s különösen érdekesek az akkori viszonyokra tett megjegyzései. *Szerémi* László az államjogra vonatkozó törvényeket kivonatban közli: »Status publici regni Hungariae.« *Petrovich* József zágrábi, *Horváth* Ignác pozsonyi jogtanárok pedig befejezetlen közjogi műveket hagytak hátra.

A XVIII-dik században egyes államjogi kérdések monographia-szerű művelésre is találtak. Ilyen értekezéseket adtak ki: *Pserits*, *Bél M.*, *Benczur*, a két *Décsy*, *Haynóczy*, *Katona*, *Kereszturi*, *Kerchelich*, *Koppy*, *Kovachich*, *Pray*, *Reviczky*, *Schwartner*: s mindenekelőtt *Kollár* Ádám ritka alaposságu dolgozatai említendők.

A XVIII-dik század vége és a XIX-dik század eleje nem volt kedvező közjogi irodalmunkra. Ez időben ugyan néhány száz pamphlet megjelent, de mintha csak azért, hogy publicistikánk alacsony színvonaláról tegyen tanúságot.¹⁾

Komoly irányu, sok történeti adatot elősoroló mű *Gustermannnak* német nyelven írt, teljesen be nem fejezett könyve: *Ungerisches Staatsrecht*. (1818.) A magyar alkotmányt tévesen fejtegeti, bár előszavában azt mondja: »művem irásánál ragaszkodtam II. József császár azon rendeletéhez, mely meghatározza, hogy miként adassék elő a magyar államjog.« Az alkotmányt röviden tárgyalják még *Miskolczy* egri jogtanár, hallgatói számára írt vezérfonálban és *Beöthy* valamivel teljesebb kézikönyvben.

Vége 1851-ben megjelent gr. *Cziráky* Antalnak felsőbb meghagyásra írt műve: »*Conspectus iuris publici regni Hungariae*.« Jogi érzékről épügy, mint alkotmányunk ismeretéről egyaránt tanúságot tesz. Fejtegetései ma is kiváló értékkel bírnak, bár csak a rendi alkotmányt (tehát 1848-ig) tárgyalja. — Kitűnő előtanulmányok alapján készült *Virozsílnak* 1854-ben közzétett rendszeres és nagy kiterjedésű műve: »*Ius publicum Regni Hungariae*.« Főszűly ebben is a történeti magyarázatra van helyezve, jogi elemzései nem mindig kielégítők; a közjog körébe tartozó hasznos tudnivalóknak

¹⁾ E pamphlet irodalmat bemutatja *Concha*: *Budapesti Szeimle*. 1882. és *Ballagi*: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*.

azonban egész tárházát tartalmazza. Nagy terjedelme folytán tankönyvnek alig volt használható, inkább forrásmunka az államjoggal foglalkozók számára. Magyar (1861) és német nyelven (1865) is megjelent.

Ugyancsak államéletünk megújulása előtt (1861) készült Récsi Emilnek¹⁾ »Magyarország Közjoga« című műve s nagy keletre talált. Az általános elismerés meg is illette, mert, mint tankönyv, számos előnyt rejt magában a fentebbi művekkel szemben. Az egyes kérdéseket sok szellemmel magyarázza és elég érzékkel bír a lényegesnek a lényegtelenről való megkülönböztetésben. Alkotmányunk multjára nézve, bár számokban, adatokban itt-ott téved, ma is előnyösen használható. — Cziráky művét kivonatolják Hegedüs: Magyar közjog alapvonalai (1861, 1869, 1871) és Suhajda: Magyarország közjoga (1861).

Jelenleg Korbuly-, Boncz- és Kiss-féle munkák forognak közkézben. Mindhárom tankönyvnek készült, ez érvényben levő államjog bemutatására.

Korbuly: »Magyarország Közjoga« négy kiadásban látott napvilágot. (1870, 1874, 1877, 1884.) Hazafias irányu munka, mely Récsi közjogát úgy az anyagbeosztás, mint az egyes kérdések kiterjedtebb fejtegetése által felülmúlja. Nagy hátránya azonban a felvett sok történeti, politikai, bölcséleti okoskodás, a jogi szabatosság rovására. Jogi meghatározásai ingadozóak, magyarázatai gyakran homályosak. — Az államjog irodalmával nagy terjedelemben foglalkozik.

Boncz »Magyar Államjoga« 1877-ben jelent meg. Anyagbeosztásra inkább a régi írókat követi. Célja a jelenleg érvényben levő államjogot ismertetni s történeti részt csak annyiban vesz fel, a mennyiben a jelen megértéséhez szükséges. A törvényeket és rendeleteket rövid kivonatban közli, a nélkül azonban, hogy azok jogi elemeibe bocsátkoznék. Legértékesebb része a kormányzói hatalomról szóló.

Kissnek »Magyar Közjog« című műve (4-ik kiadás Budapest. 1888.) anyagbeosztásra Korbulytól ugyan nem igen tér el, de szabatosság szempontjából felülmúlja. Bár e műnek is árnyoldala a bedolgozott tulságos sok történeti anyag, de e tekintetben is elég óvatossággal történt ki a választás. Az államjogi pozitív szabályok megismerésére biztos kutfő, csak hogy a szabályok ritkán vannak benne feldolgozva.

Vége ismeretes, bár leginkább csak külföldiek által használtatik Schuler-Libloy műve: »Das Ungarische Staatsrecht«, mely azonban néhány közjogi törvény közlésénél nem egyéb.

E rendszeres műveken kívül ujabban még számos, közjogi kérdéseket tárgyaló művek keletkeztek, melyek közül a következőket említjük meg:

I. *Bartal* György nagybecsű műve: Commentariorum ad historiam status iuris publici Hung. aevi medii libri XV. (Pozsony. 1847); *Fogarass*: Magyarhoni országos alkotmány főágazatai (Pest. 1861); *Csillag* Gyula: A régi magyar alkotmány s az 1848 és 1867 évek közjogi alkotásai (Pest. 1871); *Salamon*: Rendi országgyűléseink jellemzéséhez (Pest. 1869); *Széchenyi* István: Magyarország sarkalatos törvényei (Pest. 1864); *Zách* Ferencz: A magyar birodalom statusjogi állása az ausztriai ház trónöröklése

¹⁾ Cziráky, Virozsil és Récsyre vonatkozólag igen érdekes, habár inkább életrajzi adatokat közöl Pauler: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez.

alatt (Pest. 1866); *Fejér*: De comitatibus Regni Hungariae (Buda. 1848); *Szabó Béla*: A magyar korona országainak statusjogi és monarchiai állása (Pozsony. 1848); *Kuncz Ig.*: Az állam főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra (Pécs. 1870); *Knausz*: II. Endre szabadságlevellei (Pest. 1869); *Knausz*: Az országos tanács és az országgyűlések története 1445—1452 (Pest. 1860); *Tisza Kálmán*: A parlamenti felelős kormány és a megyerendszer (Pest. 1865); *Somsich*: Magyarország és királyainak törvényes joga (Bécs. 1850), németül is megjelent; *Bodnár*: Nézetek az utasítási jog és a felelős ministeriumnak a megyei rendszerrel összeegyeztetése tárgyában (B. Gyarmat. 1861); *Irinyi*: Geschichte der Entstehung des 26 Gesetzentwurfes von 1791 (Pest. 1858); *Schwarcz Gyula*: Tanulmányok a magyar közjogi irodalom újabb termékeiről (Magyar Igazságügy. 1887); U. a.: Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről (Budapest. 1887. A k. kiadás); U. a.: A ministeri felelősség eredetéről (Budapest. 1888. A k. kiadás); U. a.: A királyi tanács felelőssége alkotmányunkban (Budapest. 1888). E csoportba sorozható még, mint a magyar közjogot általában érdeklő, *Hajnik Imre* műve: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt (Pest. 1372) és *Grünvald Béláé*: A régi Magyarország (Budapest, 1888).

II. *Gr. Cziráky Ant.*: Disquisit. h. de modo consequendi summum imperium in Hung. (Buda. 1820); *Salamon*: A magyar királyi szék betöltése (Budapest. II. k. 1881); *Forubszky*: Királyi tetszvény (Eger. 1868); *Széchenyi István*: Ungarn und das Palatinat (Berlin. 1847); *Frankl Vilmos*: A nádor és az országbírói hivatal (Pest. 1869); *Gyürky*: Az országbírói hivatal kézi könyve (Pest. 1873); *Kassai*: A tárnokszék (Pest. 1848); *Korbuly Imre*: A báni méltóság (Pest. 1868); *Hampel*: A báni méltóság; *Várady*: A régi magyar zászlósságról való nyomozások (Pozsony. 1830); *Fejér György*: De baronibus R. Hung. (Buda. 1843); *Török János*: Magyarország primásai (Pest. 1859); *Toldy*: Magyarország primásai (Pest. 1861).

III. *Országgyűlési emlékek* (kiadja a m. tud. Akadémia); *Orosz*: Geschichte des ung. Reichstages (Pozsony. 1836); *Mafláth*: Der ung Reichstag im Jahre 1830 (Lipce. 1831); *Konkoly Thege*: Az 1840. országgyűlés (Pest. 1847); *Dedk Ferencz*: Követjelentés az 1839—40 országgyűlésről (Pest. 1842); *Szabó János*: Oldallapok Zalamegye feliratához (Pest. 1821); *Jászay*: A szab. kir. városok szavazatjoga az országgyűlésen (Pest. 1843); *Botka*: Czáfolat a városi szavazatok ügyében (Pozsony. 1844); U. a.: Az 1843—4 országgyűlés időszakából néhány közjogi tárgy (Pozsony. 1844); *Ney*: Nézetek a káptalanok, apátok, prépostok szavazatjogáról (Pest. 1847); *Pap Dénes*: Az 1848. évi nemzetgyűlés (Pest. 1868); *Pap Dénes*: A parlament Debreczenben 1849 (Lipce. 1869).

IV. *Palugyay Imre*: A megyerendszer (Pest. 1844—47); *Steger J.*: Darstellung der rechte und rechtl. Gewonheiten der k. fr. Städte in Ungarn (Bécs. 1834. 2. köt.); *Chaply*: A szab. kir. városok jogait érdeklő oktatás (Pest. 1839); *Szaborits*: A szab. kir. városok törv. igazai (M.-Ovár. 1839); *Ludwigh*: A szepességi 16 városok pragmatikai története (Lőcse. 1842); *Csutorás László*: A vármegyei rendszer történeti fejlődése (Magyar Igazságügy. 1889); *Hajnik*: Az örökös főispánságok (Bpest. 1888); *Ozorai József*: Az egyházi vagy praediális nemesek (Esztergom. 1887).

V. Erdélyi országgyűlési emlékek (kiadja a m. tud. Akadémia);

Bedeas: Die Verfassung des Grossfürstenthum Siebenbürgen (Bécs. 1844); *Dozsa*: Erdélyhoni közjogtan (Kolozsvár. 1861); *Mikó*: Erdély különválása (Pest. 1860); *Gál*: Az erdélyi s országos végzések foglalata (Kolozsvár. 1837); gr. *Kemény József*: Über den wechselseitigen Schutzvertrag der drei ständischen Nationen Siebenbürgen (1846); b. *Kemény Zs.*: Az unió. törvényekről (Pest. 1861); *Szilágyi*: Az erdélyi unio (Pest. 1861); *Fejér*: Galliciae et Lodomeriae cum regno Hung. nexus (Buda. 1843); *Pray*: Com. hist. de Bosniae. Serv. ac Bulg. tam Valachiae ac Mold. et Bessarabiae cum R. Hung. nexus (Buda. 1849); *Szalay*: Magyarországi szerbtelepek államjogi viszonya (Pest. 1861); *Stojakovich*: Staatsrechtliche Verhältnisse der Serben (Temesvár. 1861); *Császár*: A fumei kikötő (1842); *Szalay*: Fiume a magyar országgyűlésen (Pest. 1861); *Jakab Elek*: A magyar Fiume; *Botka*: Fiumei kérdés (Budapesti Szemle. 1874); *Radich*: Fiume közjogi helyzete (Bpest. 1883).

VI. A kapcsolt részekre vonatkoznak: *Lucius*: De Regno Dalmatiae et Croatiae (Bécs. 1858); *Skerletz*: Fundamenta, quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae Comitatus semper ad iuris dictionem regni et bani Slavoniae pertinuisse (Pozsony. 1791); *Engel*: Staatsrechtlichen Untersuchungen über Croatien (Geschichte d. Ung. Reiches); *Kerchelich*: Notitiae praeliminaris de Regnis Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb); *Kussevich*: De municip. iuribus et statutis R. Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb. 1830); *Bagovich-Josipovich*: Deductio iurium univ. nob. campi Turopolya (Zágráb. 1833); *Fejér*: Series diplomatum Slavoniae ac Croatiae cum regno Hung. nexum ac relationes concernentium; *U. a.* Slavoniae cum regno Hung. nexus et relationes (Buda. 1839); *Farkas Vukatinovich*: Slavoniae etc. (Zágráb. 1848); *Palugyay*: Turmező (Pest. 1848); *U. a.*: A kapcsolt részek történelmi és jogi viszonyai (Pozsony. 1863); *Gyurikovich*: Verőcze, Szerém, Pozsega vármegyék stb.; *U. a.*: De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae; *Paur*: A horvát nemzet legkorábbi viszonyai az Árpádokhoz (1858); *Deák*: Zágráb-megye körlevele és az egyesülés (Pest. 1861); *Szalay*: A horvát kérdéshez (Pest. 1861); *Kvaternick*: Hist. dipl. Verhältnisse des Königr. Kroatien zu der ung. St. Stephans-Krone (Zágráb, 1861.) *Kukuljevich*: Jura Regni Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb. 1861); *Petróczy*: Das Selbstbestimmungstrecht von Dalmatien und Kroatien (Bécs. 1864); *Pejakovich*: Actenstücke zur Geschichte des Kroat. Slav. Landtages (Bécs. 1881); *Szilágyi*: A magyar-horvát kérdés okleveles tára (Budapesti Szemle. XV.); *Pesty*: Száz levél Horvátországról (Budapest. 1885) a kapcsolt részek viszonyát helyes világításban föltüntető munka; *Pliveric*: Das Verhältniss Kroatiens zu Ungarn (Zágráb. 1885); *U. a.*: Beiträge zum ungerisch-kroatischen Bundesrechte (Zágráb. 1886); *U. a.*: Der kroatische Staat (Zágráb. 1887) a horvát államot törekedik bizonyítani. Ezeknek ellentmond *Eggersdorfer*: Der Kroatische Staat (Agramer Zeitung. 1886 234—5—6—7 sz.); *Pauler*: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról (Századok 1884—5); *Pic*: Der nationale Kampf gegen das ungerische Staatsrecht; *Csutorás*: Horv. Slav. Dalmátországok etc. (Magy. Igazságügy. 1887); *Jeszenszky*: A társországok közjogi viszonya (Budapest. 1889). — Végre több történelmi munka, különösen *Horváth* és *Szalay* művei.

VII. Az osztrák-magyar unióra vonatkoznak:

Az osztrák-magyar unióra vonatkozó fejtegetéseket, részként, több eddig felemlített mű tartalmaz. Ezekhez még a következőket adjuk:

Deák Ferencz: Adalék a magyar közjoghoz (Pest. 1865); *Wolf*: Die Geschichte der pragmatischen Sanktion (Bécs. 1850); *Imrik*: A pragmatika sanctio keletkezésének története (Pest. 1866); *Biedermann*: Die rechtliche Natur der oest. ung. Monarchie. 1877; *Juraschek*: Personal und Realunion (Berlin, 1878); *Ulbrich*: Oesterreichisches Staatsrecht (Berlin. 1883); *U. a.*: Die rechtliche Natur der Oest. ung. Monarchie (Bécs. 1880); *Ugyanaz*: Oest. ung. Monarchie (Maquardsen Handbuch); *Dantscher von Kollesberg*: Oest. ung. Bundesstaat (Bécs. 1882); *Jellinek*: Lehre von den Staatenverbindungen (Bécs. 1884); *Brie*: Theorie der Staatenverbindungen (Stuttgart. 1886); — *Szabó* a »Magyar Igazságügy«-ben (1885), *Watterson Y. Arthur* a »Fortnigthy Review«-ben hosszasan értekeznek az osztrák-magyar unióról. Végre a szerző is több értekezést közölt a »Budapesti Szemle« és a »Jogtudományi Közlöny« különböző számaiban.

ELSŐ RÉSZ.

A terület.

15. §.

A területről általában.

Államterület alatt a föld bizonyos határolt részét értjük, mely (jogilag) valamely állam kizárólagos főhatalmának van alávetve. A terület az állam fogalmával annyira összenő, hogy amint az állam egy, úgy területe is általában egynek és oszthatatlannak vétetik, a mit az alkotmányok rendszerint hangsúlyoznak is. — Az állam területén minden személy és dolog az állam hatalma alatt áll, ha csak számukra az »Exterritorialitas« --- mely az illetőt mintegy területen kívül levővé teszi --- elismerve nincsen; s a területen belől minden idegen hatalom működése ki van zárva. Az állam e jogait nevezzük területi felségjogoknak.¹⁾

I. A területi souverainitás teljes mértékben kiterjed az állam területe által körülvett tavakra, folyókra. De már a több állam területét érintő folyó (pl. a Duna), vagy a nyílt tenger más szabályok alatt állanak. Az előbbieket az államok nemzetközi egyezkedése által szabályoztatnak. A nyílt tenger pedig szabadnak vétetik olyan értelemben, hogy egy állam sem monopolizálhatja, s nem tartozik valamelyik kizárólagos hatósága alá. De a tenger azon része, melyet a parttól megvédeni lehetséges, tehát egy ágyú lövésnyire, a nemzetközi gyakorlat szerint, az illető állam területi felségjogai alá tartozónak tekintetik. Miután pedig ez ma bizonytalan távolság (különböző az ágyuk hordereje), helyette 5 kilométer számíttatik az államhoz, a minek különösen a halászat, rendészet és igazságszolgáltatás szempontjából van jelentősége. Legújabbán pedig, 1882. május 6-án, Németország, Franciaország, Anglia, Hollandia, Dánia és Belgium szerződést kötöttek, hogy a

¹⁾ A jog szempontjából megkülönböztethetjük még az államterületnek részeit a szerint, amint valamely közhatóságnak külön cselekvési terét képezik. Így szólhatunk tartományi területről, mely, ha autonómiával, törvényhozási joggal bír, e törvényeknek illetőségi területe is lesz; továbbá közigazgatási (megye, város, község), törvénykezési, pénzügyi stb. területekről.

parttól három geographiai mérföldön csak illető állam alattvalói birnak halátszati joggal; a mi a fentebbivel körülbelül egyezik.

II. A területi felségjog tisztán közjog és így össze nem tévesztendő a magánjogi tulajdonnal, a korona főtulajdonával, vagy a fiscusnak jogaival. A magánjogi felfogás ide vonatkozólag az egész középkoron keresztül, sőt még azon tul is sokáig igen divatos volt s innen maradt a nemzetközi szerződésekben a terület átengedésénél szokásos záradék: » *minden souverainitással és tulajdonnal (en toute souverainete et propriété).* — A területi felségjog, mint láttuk két irányban, positiv és negativ irányban nyilvánul. Az utóbbi abban áll, hogy az adott területről minden idegen hatalom működése ki van zárva; s ezt tekinthetjük nemzetközi oldalának. Positiv részét pedig az képezi, hogy a főhatalom a területen levő minden személylyel és dologgal szemben érvényesülhet és így magát a területet céljaira szabadon felhasználhatja, vagyis ebben korlátokat csak maga állithat föl.

Megjegyzendő, hogy előfordul ugyan néha, valamely területnek több állam által való közös birtoklása, az u. n. condominiuma. Ilyen nálunk Bosznia és Hercegovina,¹⁾ Magyarország és Ausztria közt fennálló speczialis viszony folytán. Ezek azonban ritka kivételes esetek, mindig különös okokból keletkezettek, úgy hogy az általános szabályt nem döntik meg. S ez az állapot is csak úgy tartható fenn, ha az államhatalom vagy szigoruan megosztatik (condominium pro partibus divisis), vagy ha az államok a főhatalom egy- séges gyakorlására valamely módot találnak. A condominiumban tehát több állam úgy szervezkedik a működésre, hogy a főhatalom oszthatlan, egységes természete érvényesülhessen, ellenkezőleg beáll az anarchia.

III. A területenkivüliség jelentősége abban rejlik, hogy az illető az állam hatóságai, különösen a rendőri és bírói hatóságok alól ki van véve. A nemzetközi gyakorlat szerint birnak a külföldi uralkodók, idegen államok diplomáciai képviselői a hozzájuk tartozó családtagokkal és személyzettel egyetemben; valamint kiterjed még az általuk birt ingó javakra. De az általuk belföldön birt ingatlan, miután ez az államterület része, nem vonható ki az államfelség alól (l. az 1815. bécsi és az 1818. badeni congressus határozatait). Továbbá nálunk a területenkivüliség esetről-esetre, mintegy kiváltság által külföldi fejedelmi házak belföldön lakó tagjaira is kiterjesztett. Így a souverain Lichtenstein hercegi család, a Bourbonok idősebb ága, a hannoveri kir. család, stb. tagjaira (Nagy Fer: A polg. törvénykezés rendje). A külföldi államok consulai azonban, bár némely mentességben és kiváltságban részesülnek, a területen kívüliség jogával nem birnak.

16. §.

I. A magyar államterület történeti változásaiban.

A magyar államterület kérdésénél történeti szempontból a következő részeket különböztethetjük meg: 1. az anyaterületet, mely honfoglaláskor jutott őseink birtokába, s melyen a magyar állami élet kifejlődött;

¹⁾ Erről alább részletesen.

2. az anyaterületből kivált részeket, melyek részint elszakadtak az anyaterülettől, részint eltérő politikai szervezetet nyertek; s végre 3. azokat, melyek később ismerték el a magyar korona főhatalmát.

17. §.

A) Az anyaterület.

Őseink a IX. század vége felé Kr. u. azon földterületen, mely a Kárpátoktól az adriai partokig, Erdélynek Moldva-felőli határaitól kezdetben az Enns folyóig, majd csak a Lajtaig, észak-nyugaton pedig a Morva folyóig terjed, alapították az egységes magyar államot.¹⁾

Már keletkezésekor a területi integritáson kívül, bizonyos politikai integritással is birt, mely később, a törzsfőnökök hatalmának megszűnésével, még teljesebbé vált. S nem is lett megsértve mindaddig, míg a magyar állam hatalmas volt. Egyes részek ugyan, a viszonyoknak megfelelőleg, külön kormányzók alatt állottak. Erdély, a temesi grófság, a régi Szlavonia de azért életök az alkotmány keretén belől folyt s még a szorosan vett autonómikus tartomány külön állásával sem bírtak. Amint azonban az állam hatalma csökkent, számos változás jött létre.

Erdély elszakad a magyar koronától s több magyar megye, az u. n. *partium* csatoltatik hozzá; a török betörések megakadályozása szempontjából az ország egész alsó része, *határőrvidékként*, katonailag szerveztetik; tévedésen alapuló névcseré folytán az ország anyaterületéből alakul *Horvátország*, mint autonóm tartomány, a melylyel később a szomszédos magyar megyék *Szlavonia* név alatt összekötetnek és hasonló jogállást nyernek: végre az ország déli része, mint *szerb vajdaság* és *temesi bánság*, alkotmány ellenére, külön politikai szervezettel ruháztatik fel.²⁾

18. §.

B) Az anyaterületből kivált részek. — 1. Erdély.

Az ország déli vagy, mint krónikáink nevezik, erdőn tuli részét honalapításkor a hét vezérek egyike, Töhötöm foglalta el s kezdetben,

¹⁾ Valószínű ugyan, hogy honfoglaló őseink hódító csatározásait az Adria partjaira is kiterjeszték, mint a névtelen jegyző mondja, Bules, Lehel és Botond Horvátországot egész Spalatóig meghódíták. De véglegesen e terület mégis csak a XII. század elején lett az ország kiegészítő része, mint Horvát-Dalmátország. — Továbbá az első vezérek hatalma a mai Ausztria területére is kihatott; t. i. egy keskeny vonalban az Enns folyón túl fekvő Konzillechig. De e terület elveszett, mielőtt a magyar állam consolidálódott volna.

²⁾ A mohácsi vész után az ország egyik részéből Erdély alakul, mint fejedelemség, egy másik a török tartománya és csak a harmadik rész, a legkisebb, néhány vármegyéből álló keskeny szalag képviseli a magyar államot.

megfelelőleg az akkor divatózó törzsszervezetnek, némileg különállásban tartotta. — Midőn azonban szent István a törzsfők hatalmát megtörte, Erdély is szorosan az országhoz lett fűzve.¹⁾ Az erdőn tuli terület mind törvényhozás, mind igazságszolgáltatás tekintetében a magyar állam kiegészítő része volt s a király által kinevezett, utasítással ellátott vajdák által kormányoztatott. — Tulajdonképen három közigazgatási kerületet képezett, különböző közigazgatási rendszerrel: a székelyekét a székely ispán alatt, a szászokét a szász gróf alatt s a magyarokét közvetlen a vajdának alárendelve; s csakis belügyeire, mint a központtól távol eső, alkotmányos törvény korlátai között szabályokat. Országnak nem nevezetett, nem volt czimere, a királyi czimek közt nem fordul elő.

A mohácsi vész után a magyar állam két részre szakadt. Az egyik rész habsburgi Ferdinándot választotta királylyá, a másik rész, melyhez Erdély is tartozott, Zápolya Jánosnak hódolt. E szétválás, a nagyváradi egyezmény daczára, Zápolya János halála után is megmaradt: hivei fiát, János Zsigmondot királylyá választották; s Erdélyt, valamint a hozzá csatlakozott s Gyula-Fejérvárról kormányzott magyar megyéket új magyar választófejedelemséggé decretálták Tordán, 1556-ban. E határozat János Zsigmond halála után, ki kezdetben még mint magyar király uralkodott, tényleg megvalósult, midőn az erdélyi rendek Báthory Istvánt, 1571-ben, fejedelemmé s a magyar részek urává kiáltották ki.

Ettől fogva Erdélyt nemzeti fejedelmek kormányozták, rendszerint a török porta fenhatósága alatt, és csak 1687-ben sikerült I. Lipót királynak a magyar korona fenhatóságát ismertetni el. Apafi Mihály fejedelem halála (1690) és ifjabb Apafinak a fejedelemségről történt lemondása után pedig a magyar király lett Erdély fejedelme. De bár a Habsburg-házból származó fejedelmek elismerték, hogy Erdélyt a magyar korona jogczimén birják, mégis Erdély külön állása egész 1848-ig megmaradt; sőt Mária Theresia Erdélyt nagyfejedelemség czimével ruházta fel, hogy így a válaszfalat magasabbra vonja.

Az 1848: pozsonyi 7-ik s a kolozsvári 1. törvényczikk kimondták az uniót, annak hangsúlyozásával, hogy Erdélynek mindazon kiváltságai és törvényei megerősítetnek, melyek az egyesülést nem akadályozzák és a nemzeti szabadságnak, jogegyenlőségnek kedveznek, de végleges keresztülvitele az 1848/9-et követő események folytán elmaradt. Erdély az abszolút rendszerben külön koronaországgá szerveztetett; 1860-ban pedig külön kanczelláriát és főkormányshéket kapott s 1863-ban részére új választási törvény octroyáltatott. Ennek alapján összejött országgyűlés elfogadta az

¹⁾ Béla király névtelen jegyzője XXV.

októberi diplomát, az 1861-iki februári patenseket s az osztrák reichsrathba követeket küldött. De már 1865-ben a régi választási alapon új országgyűlés hivatott egybe s ez az uniót, illetőleg Erdélynek Magyarországba való bekebelezését sürgette; 1867-ben az erdélyi kancellária feloszlattott és Erdély kormányzata a magyar miniszteriumra lett bízva. Végre az 1868: 43. törvénycikk az uniót kimondotta újra és a következőképen szabályozta:

1. A törvényhozást Erdélyre nézve is kizárólag a magyar országgyűlésen, melyen Erdély is képviselve van, gyakorolandják; 2. a kormányzás az erdélyi területre nézve is a magyar felelős miniszterium által történik; 3. azon törvények alkalmazása, melyek az egyesülést megelőzőleg Magyarország külön országgyűlésén alkottattak, a mennyiben szükséges lesz, az erdélyi területre törvényhozás útján fognak kiterjesztetni; 4. az 1848: pozsonyi 9. törvénycikk 1-ső és a 12. törvénycikk 6-ik §-ának érvénye, az erdélyi megszüntetett urbériségekért s tizedekért kiadott vagy kiadandó földtehermentesítési államkötvények biztosítása végett, Erdélyre is kiterjesztetik; 5. Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a régente u. n. magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymásközi viszonyait, hatáskörét biztosítják, sértetlenül fentartatnak; egyszersmind a görög és örménykatholikus, valamint a görög-keleti egyházakra is kiterjesztetnek. Kimondatott végül, hogy ő felségének, Erdély nagy fejedelme, székelyek ispánja (grófja) címéből az unióra semminemű hátrányos következtetés nem vonható.

Az 1870: 42. t.-cz. az erdélyi magyar és székely részek közigazgatását (törvényhatóságokat) a magyarországi törvényhatóságok mintájára, egy és ugyanazon elvek alapján szervezi. A királyföld (szászföld) — eltekintve, hogy a szászegyetem gyűlése az 1868: 54. t.-cz. folytán többé biráskodást nem gyakorolhatott — egyelőre particuláris jogaival különállásában megmaradt; mignem az 1876: 12. és 33. t.-cz. ezt is megszüntetik és kimondják, hogy a királyföld részint tisztán, részint más erdélyi részekkel egyetemben megyékké alakított, s hogy a szászok grófjának (alispánjának), mint a szász egyetem közgyűlése elnökének czime az újon alakított Szebenmegye főispánjára száll, s a szász egyetem jövőre csak mint a közművelődési hatóság fog szerepelni, vagyona csak közművelődési cz okra fordítható.

Ezzel megszűnt a százados különválás; Erdély teljesen, területileg és politikailag, az anyaországba bekebelezetett. Ugy, hogy ma még földrajzilag sem tekinthető külön területnek, miután az új területi beosztás alkalmával (1876: 33. t.-cz.) régi erdélyi részekből és magyar földből ala-

kittattak megyék. — Erdély különállása alatt külön törvényeket alkotott. E törvények az »Approbata Constitutio« és »Compillata Constitutio«-féle gyűjteményekben (1540—1669.) foglaltatnak; a később keltek pedig, mint »articuli novellares« és »articuli provisionales« ismereteseek. De Erdélynek Magyarországra történt bekebeleztetésével mindezek legnagyobb-részt csak történeti jelentőséggel bírnak.

19. §.

2. A »Partium«

Erdély különválásakor szomszédos magyar részek is csatlakoztak az új fejedelemséghez, s a nemzeti fejedelmek kormánya alatt kevesebb vagy több magyar vármegye mindig hozzá tartozott;¹⁾ midőn pedig később a magyar király főhatalma alá került, a magyarországi vármegyék az anyaállamhoz visszacsatoltattak, Kraszna, Középszolnok és Zaránd megyék, Kővár vidéke, Zilah városa kivételével, melyek az 1693—1733-ig terjedő időtől eltekintve, továbbra is, egész 1848-ig Erdélyhez tartoztak. E megyék magyar részeknek, »Partium«, neveztettek s innen az erdélyi fejedelem czime volt: »Princeps Transylvaniae et partium Hungariae Dominus«. A magyar országgyűlés a visszacsatolásért többször szót emelt (1741., 1764., 1836-ban), valamint ezt több törvénycikk is sürgeti (1741: 18., 1792: 11., 1836: 21. t.-cz.), de sikertelenül; míg végre az 1848: 6. t.-cz. elrendeli, hogy »Kraszna, Középszolnok, Zarándmegyék, Zilah városa és Kővár vidéke a jelen törvénynek azon törvényhatóságokban való kihirdetése napjától minden tekintetben Magyarország elválhatlan kiegészítő részeit képezzék«. — Az 1848/9-ki események következtében e részek ismét a külön kormányzott Erdélyhez lettek csatolva és csak az alkotmányos élet helyreálltával kapcsolattak vissza az anyaállamhoz. Iskoláik, egyházaik azonban a régi egyházi hatóságaik alatt maradtak. (1868; 43. t.-cz.)

20. §.

3. A temesi bánság és szerb vajdaság.

A mai Temes, Torontál, Krassó-Szörény megyék és vidékek területe a honalapítás idejében került a magyar korona alá, s egész a mohácsi vészig, mint az államnak kiegészítő része szerepelt. A XV. századtól ugyan néha-néha honvédelmi szempontból alsó vidékei kapitányok, illetőleg temesi grófok alatt állottak, de e viszony politikai különéltre

¹⁾ Így Báthory, Bocskay, Bethlen idejében Abauj, Beregh, Borsod, Szabolcs, Szatmár, Sáros, Ung, Ugocsa, Zemplén, Kraszna, Középszolnok, Kővárvidéke stb.

nem vezetett. A mohácsi vész után pedig az említett megyék a török uralom alá jutottak.

A passaroviczi békekötés folytán (1718) a magyar király visszakapta e területet, de az államba nem kebeleztetett be, hanem a bécsi kormány által, »temesi bánság czimmel« 11 vidékre lett osztva és a Temesváron székelő bánsági igazgatóság által katonailag igazgattatott. Mária Theresia alatt 8 vidék kivétetett a katonai kormányzás alól és abszolút módon Bécsből kormányoztatott, a többi háromból pedig a bánsági katonai határőrvidék alakíttatott.

Az országgyűlés többször felszólalt ez alkotmányellenes állapot miatt, mig nem az 1741: 18. t.-cz. értelmében a polgári kormányzás alatt levő 8 vidék Temes, Torontál, Krassómezyékre osztva, visszakebelezetett. A forradalom után azonban ismét el lett szakítva és Bács-Bodrogmegye, valamint Szerém megye rumai, illoki járásaival egyetemben »szerb vajdaság és temesi bánság« elnevezés alatt az 1849. évi november 18-án kelt nyílt parancscsal külön koronaországga szerveztetett, Ausztria kormánya-nak közvetlen alárendelve. Végre 1860-ban az októberi diploma kibocsátása után e megyék Magyarország-hoz csatoltattak, Szerém megye említett két járása pedig Szlavoniához.

21. §.

4. A katonai határőrvidék.

Már a mohácsi vészt megelőzőleg II. Lajos király a régi Horvátország több erősségét — Zeng, Knin, Szkradin, Klissa, Kruppa, Likka, Osztovicza — kénytelen volt sógorának Ferdinándnak, a későbbi magyar királynak átengedni, ki ezeket német katonai őrséggel látta el s a lajbachi kapitány parancsnoksága alá helyezte. A mohácsi vész után a régi Horvátországból megmaradt csekély rész, hozzá véve némely területet a szomszéd szlapon földről, a török támadások meggátlására szintén katonai végvidékké szerveztetett, Károly-Városban székelő parancsnokság alatt. Ugyancsak e czélból a régi Szlavonia, a mai Horvátország területén is alakíttatott katonai őrvonal, melynek parancsnokai előbb Kapronczán, majd Varasdon székeltek.

Rudolf alatt tovább huzták a katonai határvonalat. Az Unna és Kulpa közti rész, *petrinai végvidék* elnevezéssel, a varasdi generalatussághoz csatoltatott. Majd Szlavoniának közvetlen a Kulpa körüli része alakíttatott katonai határőrvidékké s a petrinai véghely hozzácsatoltatván, a horvátországi bán parancsnoksága alá helyeztetett. Sőt Mária Theresia alatt, midőn a határőrvidék szervezete megerősítették, a régi Valkó, Szerém, Verőcze megyék területén is katonai őrvonal alakul.

A XVIII. század elején Magyarország déli részein a törököktől visszavett terület szervezetetett, az u. n. *bánsági határőrvidékké*. Sőt Erdély határán is, 1763-ban, székely és román határőr ezredeket állítottak fel.

A határőrvidék belső szervezete sok változáson ment keresztül, mig-nem I. Ferencz 1807-ben aug. 7-én kiadott rendeletével állandóbb formá-ban szabályozta. E rendeleten az 1850. május 7-én kiadott patens több korszerű változtatást tett, a nélkül azonban, hogy az intézmény lényegét megtámadta volna.

A határőrvidék ezredekre osztatott.¹⁾ A földbirtok, eleinte hűbéri természetű, később a házközösség tiszta tulajdona lett (1850) a katonai kötelezettséggel szoros összeköttetésben,²⁾ és az egész terület katonailag kormányoztatott.

A török hatalom gyengülésével és az általános védkötelezettség elfogadásával a határőrvidéki szervezet fölöslegessé vált, s mind többen sürgették e területnek az alkotmányos polgári kormányzásba való bevéte-lét. Ennek folytán az erdélyi, román és székely ezredek már 1851-ben fel-oszlattattak, de a határőrvidék többi részének polgárosítása csak 1871-ben indult meg. Általában mondhatjuk: a katonai határőrvidék azon területhez csatoltatott, a melyből vétetett. A visszacsatolás kir. rendelettel (1871. június 8. és 1872. június 9-ről) kezdeményeztetett és ugyancsak királyi (1873. június 15., augusztus 8. stb.), valamint ministeri rendeletekkel foly-tattatott, miután az alkotmányos állapotba való visszatérésre nem szük-séges új törvény; de megtörtént az alábbi törvényekbe czikkelyeztetett.

A délmagyarországi bánsági határőrvidékből alakítottatott Szörény-megye;³⁾ a többi rész Temes, Torontál, Krassó és Bács-Bodrogmegyékbe kobelezetett, Pancsova⁴⁾ város pedig önálló törvényhatóság lett. E vál-tozás az 1873: 27 30. t.-czikbe iktattatott, több kiváltságos joggal egye-temben.

A horvát-szlavon határőrvidék polgárosítása szintén 1871-ben vette kezdetét, de csak 1882-ben fejeztetett be. Az 1871. június hó 8-án kelt

¹⁾ A legutóbbi szervezet szerint (1850) a magyar és horvát-szlavon határőrvidék 584 mértföldnyi terjedelemmel két főparancsnokság alatt állott: 1. *zágrábi főparancs-nokság* tiz ezreddel; *temesvári főparancsnokság* a négy bánsági ezreddel, valamint a csajkások zászlóaljával. Az erdélyi határvidéken 2 székely és 2 román gyalog, 1 szé-kely huszárezred volt szervezve.

²⁾ A házközösség belső szervezetét részletesen ismerteti Korbuly: Magyar Közjog.

³⁾ Később Krassómegyével egyesítettett. (1880: 55.)

⁴⁾ Az 1873: 27. t.-cz. ugyan még Fehértemplom és Karánsebes városokat is tör-vényhatósági jogokkal ruházta föl, de már az 1876: 20. t.-cz. e jogállást megszünteti,

legfelsőbb határozat alapján a varasd-szt-györgyi és varasd-körösi ezred-területből, valamint az eddig határőrvidéki kapcsolatban volt Bellovár községből és Ivanic erőd területéből, Bellovármegye czimmal, önálló törvényhatóság szervezetett; továbbá Zeng városa az ogulini határőr ezredből kiválasztva, polgárosított s szabad királyi kikötő várossá lett, Sziszek falusi község pedig a második határőr ezredtől körösmegyei Sziszek városába kebelezetett.

A horvát-szlavon határőrvidék többi része szintén kivételt a katonai kormányzás alól, de nem foglaltatott a horvát-szlavon közigazgatási rendszerbe, hanem ideiglenes szervezetet nyert. Végre az 1881. július 15. és december 15-én kelt rendelettel e részek bekebelezése is megtörtént és az 1882: 40. t.-czikkbe iktattatott. Ez időtől fogva csakis bizonyos jog folytonosságon nyugvó különállással birt, a mi leginkább a pénzügyeknél mutatkozott. Mindaz a kedvezmény u. i., mely a határőrvidéki lakosokat adóztatás, dohányültetés, dohány- és sóvétel tekintetében megillette, további intézkedésig fentartatott. — Az 1886: 37. t.-cz. azonban a volt magyar és a horvát-szlavon határőrvidéki részekben a még fennálló külön adókat hatályon kívül helyezi és helyettök csekély eltéréssel a rendes állami adótörvényeket lépteti életbe.

22. §.

Sichelburg kerülete és Marienthal községe. (Folytatás.)

A határőrvidékhez tartozott Sichelburg kerületére és Marienthal községére a szomszédos Krajna hercegség tart igényt, másrésről meg Magyarország követel egyes, kisebb terjedelmű határőrvidékeket, melyek jelenleg Ausztria egyik-másik tartományához csatolják. Ez okból az 1872: 4. t.-cz. szerint, a határőrvidék polgárosításával egyidejűleg a határ is szabályozandó lett volna, de miután ez nem volt teljesíthető, az 1881. évi július 15-én kelt legfelsőbb rendelet a fentebbi kerület és község polgárosítását a határszabályozás ügyének megtörténtéig függőben tartja és kormányzását ideiglenesen a bánra bizza. Horvátartozását, illetve az egész határszabályozási ügyet a két állam egyezményileg, törvényhozás útján fogja eldönteni.

23. §.

5. Horvátország és Szlavonia.

A mai Horvátország és Szlavonia, mint autonomicus tartományok, Horvátország csekély részétől eltekintve, tévedésen nyugvó névcseré foly-

tán a XVIII. században szintén az anyaállam területéből alakultak. — Miután azonban e terület jelenleg is külön politikai testet képez az államban, történetét és jogállását a tényleges terület fejtegetésénél fogjuk ismertetni.

24. §.

C) A később hódított részek.

A magyar korona fenhatósága alatt állott területnek másik alkat-
elemét azok a részek képezték, melyek — önkénytes vagy kényszerített —
hódolás folytán, később jutottak a magyar állammal összeköttetésbe. Ezek
ismét két kategóriába sorozhatók.

Némely államok u. i. elismerték a magyar korona fenhatóságát, a
nélkül azonban, hogy a magyar állammal szorosabban egyesültek volna.
Ezeket az összeköttetés hűbérszerű jellegétől, a korona hűbéres államainak
nevezzük. Ilyenek voltak Bosnyákország (Ráma), Szerbia, Bolgárország,
Lodomeria, Galiczia, Moldva és Oláhország (Kumánia).

Más területek pedig a magyar állammal állami közösségbe léptek,
tartományaivá, kiegészítő részeivé lettek. Ugymint a régi Horvátország,
Dalmátország és Fiume.

25. §.

1. Az u. n. hűbéres (alávetett, mellék) országok.

A magyar koronához, egész a mohácsi vészig, több olyan állam tar-
tozott, melyek, mint mondtuk, nem egyesültek vele az állami életre,
hanem főhatalmának voltak alárendelve. Megmaradtak ősi szokásaik mel-
lett, nemzeti fejedelmeik alatt; s a magyar törvény, igazságszolgáltatás,
kormányozás ez államokra általában nem terjedt ki, bár ideiglenesen
ez is előfordult. A magyar koronával szemben alárendeltségük leginkább
évi adófizetésben, háboru idején katonaállításban nyilvánult, s abban, mi-
szerint trónra lépő fejedelmeiket a magyar király erősi-tette meg.

Hogy azonban a magyar korona főhatalmát könnyebben biztosít-
hassa, e hűbéres államok területéből egyes, aránylag kis részek közvetlen
magyar kormányzat, magyar kapitányok alá helyeztettek. E részeket vég-
vidékeknek, végváraknak nevezték s kapitányai (bánjai) országbároi
rangra emeltettek.

Ilyen végvárak voltak már az Árpád királyok korában: a bosniai, sói,
bronchi, zreborniki, jajzai, sabaci, nándorfejevári. Még nevezetesebbek
voltak a macsói és szörényi bánságok. Ezek már egész külön tartományt
képeztek: előbbi Szerbia és Bosnia között, az utóbbi kis Oláhországban.

26. §.

a) Bosnia vagy Ráma.

Bosnia, mint a Bosnya folyó melletti terület, hajdan különbözött Rámától a Ráma folyó melletti területtől, de miután a magyarok elfoglalták rendszerint az egészet Rámának nevezték. E terület nagyobb részét Kálmán király hódította meg, ki már viseli Ráma királya címet; II. Endre pedig a mai Hercegovina déli részét, Chulmiát, csatolta hozzá. II. Béla óta »Ráma királya« cím királyaink czimei között rendszeren előfordul.

III. Endre halála után Ráma rövid időre Szerbia hatalmába került, de I. Károly visszafoglalta; Nagy Lajos alatt függetleníté magát, de már Zsigmond újlag a magyar fenhatóság elismerésére kényszerítette (1408). A mohácsi vész után pedig török uralom alá jutott.

27. §.

b) Szerbia.

Szerbia II. Géza királyunknak önként hódolt, teljesen azonban csak Imre király fűzte a koronához. Róbert Károly idejében elszakadt, nagy Lajos visszahódította. Később a törökök támadásaitól szenved sokat, a kik 1521-ben végleg el is foglalták. III. Károly, a passaroviczi béke által 1718-ban, egy részt visszanyerte, de már a nándorfejérvári béke alkalmával (1739) ismét elveszté.

28. §.

c) Bolgárország.

Bolgárország III. Bélától - III. Endréig Magyarországgal hűbér-szerű viszonyban állott. III. Endre alatti zavarokban függetleníté magát, de Nagy Lajos visszahódította s később a Dunánál Viddin. Nikápoly, Silistriát magában foglaló területből alakult a bolgár bánság. A szerencsétlen nikápolyi ütközet után egész Bolgárország török hatalomba jutott. Hunyadi Jánosnak, 1443-ban, sikerült egy részét visszafoglalni, mely azonban a várnai ütközzettel (1444) elveszett.

29. §.

d) Moldva és Nagy-Oláhország (Kumánia).

Mai Moldva és Nagy-Oláhország II. Endre, illetve Imre királyok idejében valószínűleg önként hódolt, mint Kumánia. De később a román

elem a kunok fölé kerekedvén, a területen két vajdaságot, Moldvát és Oláhországot alapítá. A vajdák a magyar király fenhatóságát továbbra is elismerték, midőn pedig az Árpádház kihalásakor függetlenségre törekedtek, tartósabb eredményt kivívni nem tudtak. Zsigmond alatt Moldva-Oláhország lengyel főuralom alá került, de már Albert ismét a magyar korona hűbéresévé tette, s e viszonyban egész a mohácsi vészig megmaradt, a mikor véglegesen török uralom alá jutott.

Moldva egy része, Bukovina, Mária Theresia alatt visszaszerezettetett, de a helyett, hogy a magyar koronával hozatott volna összeköttetésbe, Galicziához csatoltatott; 1849 óta pedig Ausztriának külön korona-országa.

30. §.

e) Galiczia (Halics) és Lodoméria.

Galiczia III. Béla, Lodoméria pedig valószínűleg II. Endre idejében került a magyar korona alá. Az Árpádházbeli királyok alatt saját fejedelmeik, Nagy Lajos idejében pedig a központból, a király által kinevezett vajdák igazgatták. Zsigmond alatt Lengyelország hatalmába kerültek s ott maradtak egész 1772-ig, midőn Mária Theresia a régi Galicziát s a régi Lodomériát a magyar korona jogczimén ujlag birtokba vette; a magyar koronához való visszacsatolást azonban mind ő, mint utódai, daczára országgyűléseink sürgetéseinek, elmulasztották. — — —

Mindezen hűbéres államok czimeit királyaink most is viselik; czimeik, szineik koronáztatáskor előttük vitetnek s a hajdan területükön volt kath. püspökségek számára most is kineveznek. E tények közjogi jelentősége nem abban rejlik, mintha ez országok fejedelmeinek tekintenék magukat, vagy azok visszahódítására törnének, hanem a multat s a régi igényeket tartják emlékbén. Ide is vonatkozik a hitlevél ama szokásos kitétele: »a mik eddig visszafoglaltattak, vagy Isten segedelmével ezentul visszafoglaltatnának, az országba teljesen bekebelezendők.« Megjegyzendő, hogy a magyar állam az 1878. évi berlini szerződésben (beczikkelyezi az 1879: 8. t.-cz.) Szerbiát és Romániát független államoknak ismerte el, Bulgáriát a török főhatalom alá tartozónak, valamint Bosniát és Herczegovinát is, mely utóbbiaknak kormányzását ideiglen átvette; továbbá, hogy már megelőzőleg, az 1856-ki párisi békében a török birodalom elismertetett s így az is, miszerint Ráma és Bulgária annak kiegészítő része, Oláhország, Moldva, Serbia pedig hűbéres országai.

31. §.

2. A régi Horvátország.

László, illetve Kálmán királynak hódolt a Kulpa és Verbász közti földterület, az akkori Horvátország; s ez időtől fogva Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösségbe lépett, olyan értelemben, hogy tartományi különállás mellett állami életét a magyar államban találta fel. A mohácsi vész után legnagyobb részét török uralom alá került, a megmaradtból pedig katonai végvidék szerveztetett.

A török pusztítások elől menekülő horvát lakosok azonban Horvátország elnevezését, annak kapcsolt részi, tartományi jogait a szomszédos szlavyon-területre ültették át, a mit eleinte a szokás, később törvények is helyben hagytak. (Bővebben a tényleges területnél.)

32. §.

3. Dalmátia.

Midőn Kálmán király Horvátországot a magyar koronához csatolta, meghódolt Dalmátia is szigeteivel egyetemben, és mint tartomány, Magyarországgal állami közösségbe lépett.¹⁾

A városok megtartották régi hatáskörben tisztviselőiket. Püspökeiket, kiknek a világi igazgatásban is részük volt, grófjaikat, bíráikat szabadon választották, s kereskedelmi, meg hajózási szabadalmat élveztek. De hadügyi és közigazgatási szempontból az egész terület a magyar király által kinevezett zászlós ur, a horvát bán kormánya alá volt rendelve és másodfolyamodásu bíróságát a báni tábla, legfőbb törvényszékét pedig a magyar királyi curia képezte.

Dalmátia birtoka azonban nem volt békességes. Már 1161-ben Comnen Mánuel császár foglalta el és 1181-ig birta; később pedig Velencez lépett fel igényekkel. Eleinte sikertelenül, de Zsigmond és nápolyi László közti zavarokban ez utóbbitól, zálog czimén, 100,000 aranyért megszerezte.

Midőn I. Napoleon a velencei köztársaságnak véget vetett, Dalmátia önként kijelentette, hogy hajdani viszonyát Magyarországgal felújítani óhajtja és I. Ferencz császár és király legnagyobb részét a campoformiói békekötés által (1797-ben) vissza is kapta. Ez időtől fogva országgyűléseink a visszakapcsolást folyton sürgették. S bár I. Ferencz 1802-ben

¹⁾ A történet szempontjából Dalmátia és Horvátország között a határvonalt szigoruan megvonni alig lehet. Ma azonban kétségtelennek látszik, hogy ma több terület tartozik Dalmátiához, a mi hajdan Horvátország részét képezte.

elismerte, hogy Dalmátia a sz. korona jogaihoz tartozott, V. Ferdinánd pedig 1830. decz. 2-án a magyar országgyűléshez intézett válaszában egyenesen megígérte, hogy Dalmátia visszacsatolása legközelebb meg fog történni, sőt az osztrák birodalmi alkotmány 1849. márcz. 4-ről kilátásba helyezi Dalmátia visszacsatolását Horvátországhoz való kapcsolás által (73. §.); azért Dalmátia ma is Ausztria tartományát képezi.

Magyarország azonban nem mondott le Dalmátiáról. Legujabban, 1868: 30. t.-cz. 65. §-ában ismét kijelenti, hogy az ország valamint eddig, ugy ezután is követelni fogja Dalmátia visszacsatolását, annak Horvátországhoz való kapcsolása által. — E felfogáson nyugszik a hivatalos czim is: »Horvát-Szlavon-Dalmátországok.« A visszacsatolás feltételeire azonban Dalmátország is meghallgatandó.

33. §.

4. Fiume.

Történetiróink szerint, midőn László és Kálmán királyok Dalmátiát elfoglalták, az a terület is hódolt, melyen később Fiume keletkezett. Idővel azonban ausztriai fenhatóság alá került, mignem Maria Theresia, tengeri kereskedelem emelése szempontjából, Magyarországnak ajándékozta, s ettől fogva mint a koronához csatolt külön test szerepel. (Bővebben a tényleges területnél.)

34. §.

II. A magyar állam tényleges területe.

A magyar állam tényleges területe a következő, közjogi szempontból megkülönböztetendő részeket foglalja magában:

1. a szűkebb értelemben vett magyar területet, a volt Erdélylyel egyetemben és az ide bekebelezett határőrvidéket;
2. az u. n. társországok területét s az e részbe kebelezett határőrvidéket; *jogilag* ide tartozik Dalmátország is, mely azonban *tényleg* Ausztria tartományát képezi;
3. a magyar koronához külön testként — *separatum corpus* — csatolt Fiumét.

E részek együtt véve képezik az egységes, oszthatatlan, souverain magyar államot, vagy mint az 1868: 30. t.-cz. kifejezi, egy és ugyanazon állami közösségben élnek, s az 1723: 1. t.-cz. szerint a törvényes király által feloszthatlanul, együtt birtoklandók. De ezeken kívül a terület épségét és sérthetetlenségét biztosítják a koronázás alkalmával kiadott hitlevelek és királyi eskük is,

Alkotmányunkban előforduló tétel, amely egyébiránt majd minden alkotmányban ki van fejezve, hogy az állam területe egy és oszthatatlan, már az állam személyi egységéből következik. E kijelentésnek más államokkal szemben csak annyi értéke van, a mennyiben az állam képes kifelé jogait megvalósítani. De az államéletre bent megvan az a nagy jelentősége, hogy ellentmond pl. az Árpádok alatt nálunk szokásos felosztásnak, a mi ma már nem történhetnék pusztá ténnyel, hanem csak az alkotmány előzetes megváltoztatásával. — Az államterület fogalmi egysége nincs megtámadva az által, hogy közjogilag megkülönböztetendő részekből áll, miután az egész terület fölött egy és ugyanazon államhatalom uralkodik. A különbség abban jelentkezik, hogy a szűkebb értelemben magyar területre, a magyar országos törvények egész teljökben kihatnak és az benne van az állam egységes kormányzati, igazgatási és bírósági szervezetében; a társországok területe pedig külön illetőségi területe azon törvényeknek, melyeket a magyar király a horvát-szlavon törvényhozással alkot, s széles körű hatósági jogokkal fölruházott önkormányzati és bírósági territórium; Fiume pedig főképp igazgatásában áll külön.

35. §.

A horvát-szlavon részek. — I. Horvátország.

A Száván tul. leginkább a Kulpa folyó délkeleti partjától az adriai partokig elnyúló terület, egész 1088-ig, nemzeti királyok alatt a horvát államot alkotá, mely majd a nyugati, majd a keleti császárság pártfogása alatt állott. Midőn pedig Zvojnimir 1088-ban elhalt, zavarok következtek, melyeknek lecsillapítására a horvát urak közül számosan, az özvegy királyné testvérét, László magyar királyt hívták meg. László a zavargókat legyőzte s Horvátország legnagyobb részét hatalmába keríté. Utóda, Kálmán, még két ízben vonult Horvátországba, s nemcsak ezt, hanem Dalmátiát is szigeteivel egyetemben meghódította s magát Bielográdban (Zára) 1102-ben Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatta.

Horvátország ez időtől fogva Magyarországgal állami közösségben élt, a mennyiben belügyeire ősi szervezetét autonomia alakjában megtartotta, de egyébként törvényhozás, kormányzás, igazságszolgáltatás szempontjából a magyar államhoz tartozott.

E rész fölött a főhatalmat a magyar király, mint ilyen szerezte meg; ¹⁾ a magyar országgyűlésen a horvátok is képviselve voltak s az itt hozott törvények Horvátországra is kiterjedtek, Verbóczy Hármaskönyve: III. R. 2. cz. 2. §. szerint: a horvátok Magyarország közrendeletei, határozatai és bírói ítéletei ellen nem határozhatnak semmit, nincs hatalmuk valamit elrendelni. A kormányzás élén a magyar király által, *magyarok*

¹⁾ Szalay: A horvát kérdéshez.

közül kinevezett bán állott (1439: 26, 1492: 8), ki mint Magyarország nagy zászlósa, a későbbi felső táblának tagja lett s kormányzott a magyar törvények és rendeletek értelmében. Az igazságszolgáltatás kutfeje itt is magyar király volt, ki jogait e területen a bán által gyakorolta; az első és másod folyamodásu törvényszéknél saját szokásaik szerint horvát nyelven jártak el, de Kninben székelő báni táblától a felebbezések a magyar királyi curiához jöttek.

Horvátország tartományi autonómiája, a mennyire azt ma ismerjük, abból állott, hogy régi megyéit és közigazgatását megtartotta, s a bán elnöklete alatt tartott gyűlésein a magyar törvényekkel nem ellenkező szabályokat — statutumokat — alkothatt. A horvát megyék: Tinnin, később Knin, Vinodoly, Brebir, Busan, Modrus, Dresnik, Gechke, Szluin, Licca, Corbavia, Dubicza stb. egyes kitünő családok hűbéri birtokát képezték. A birtokosok, kiváltságaik értelmében, az adót maguk szedték be s honvédelmi kötelezettségeiket Magyarország iránt, már a banderiális rendszert megelőzőleg, hűbéri módon teljesítették. A megyék közgyűléseket nem tartottak s köztisztviselőkkel nem bírtak, vagyis csak később, midőn a magyar megyei szervezetből egyes intézmények átszivárogtak.

A mohácsi vész után Horvátország nagy része török hatalom alá került, a megmaradt terület pedig katonai határőrvidékké alakítottatott át. Lakosai közül azonban sokan, leginkább a Dráva és Száva folyamok közt fekvő, Zágráb, Varasd, Kőrös, Bellovár megyék, akkor Szlavoniának nevezett területére menekültek. E horvát lakosokról Szlavonia csakhamar az ott tartózkodó, viszonyainkat nem ismerő osztrák katonai parancsnokok által Horvátországnak kezd neveztetni.

A névcserére eleinte maguk a horvátok figyelmeztettek. Így a derék történetirők: Kerchelich, Zelniczy; de ennek daczára az elnevezés közelfogadást nyert s lassanként a törvényhozás nyelvébe is átcsuszott.

Ezen új Horvátország politikai élete keveréke lett a multnak és a tényleges változásoknak.¹⁾ Mint Magyarországnak volt kiegészítő része, régi

¹⁾ A régi Szlavonia — mai Horvátország — mint a központtól távol eső rész, ugyan szintén tartott gyűléseket. Egyébiránt az ország más részeiben, még a XVII. században is, gyakran előfordult, hogy a megyék egyes csoportjai — 13—23 együtt — különleges gyűléseket tartottak közös érdekű ügyek megbeszélése végett.

E szlavyon gyűlések eredete a XIII. századig vihető fel, s rendes elnevezésük »generalis congregatio« volt. De már 1525-ben alkalmaznak: »Dieta Regni Sclavoniae«, »Dieta Sclavonica, Conventus generalis« czimeket. — Székhelyül Kőrös, Zágráb, Zdene, Varasd szolgált. Rendesen királyi parancsra hívtak össze néha a nádor, az országbíró, későbbben pedig a bán által. A horvát követek az 1790. évi országgyűlésen szót emeltek, hogy tartományi gyűléseket királyi engedély nélkül is tarthassanak. De az országgyűlés e kérelmet elvetette. (Pesty: Száz levél Horvátországról.)

szervezetéből sokat megtartott, a bevándorolt horvátok pedig előbbi hazájokat megillető politikai jogokat iparkodtak átültetni. Még a XVII. században az országgyűlésre követeit külön megyéenként küldte, mint a többi magyar megyék; de már a XVIII. században e volt szláv terület lakói részben azon jogokat is gyakorolták, melyek a régi Horvátországot illették meg. — A mai Horvátországnak — régi Szlavonia — utolsó megyéenkénti követküldése (2—3 követtel) a magyar országgyűlésre 1681-ben történt, ezután a collectiv képviseltetés lett általános, a mi szórványosan már előbb is, a XVI. század második felétől előfordul. — De így bár e terület Horvátország nevét vette föl s tényleg jogait gyakorolta, továbbra is szorosan Magyarországhoz volt fűzve. Az országos törvények illetősége reája kiterjedt, közigazgatás tekintetében a magy. kir. helytartótanács alatt állott, igazságszolgáltatásában a magy. kir. Curia volt a legfőbb ítélőszék. Egyedül belügyeire hozhatott a törvény korlátai között határozatokat tartománygyűlésein, melyeket csak a magyar király előleges beleegyezésével tarthatott, mint azt az 1791: 58. t.-cz. kifejezi.

A régi Horvátországot törvényeink s közokmányaink kezdetben, mint az államba bekebelezett részt (*partes incorporatae*), vagy hódított részt (*partes subjectae*) említik. A kapcsolt rész (*partes annexae*) kifejezés csak a XVII. századtól jön használatba. Az 1606-ban kötött bécsi békekötés 9. §-a u. i. Magyarországot és részeit úgy említi, mint a melyeket a fejedelem született magyarok és alávetett, *hozzákapcsolt* népek által bírja. Később az alávetett részek és kapcsolt részek kifejezése vegyesen használatnak; a XVII. század végétől pedig a kapcsolt rész van állandó alkalmazásban. Századunk elején a horvátok társország kifejezését kezdik használni. Hivatalosan, úgy látszik, először 1840-ben kísértették meg, amidőn Horvátország követi társországok követeinek nevezték magukat. Deák Ferencz volt az, ki ez év április 15-iki országos ülésében felszólalt ellene és kifejté, hogy a társország elnevezése sem a dolog természetével, sem a törvények szellemével nem egyez meg; hogy Horvátország Magyarországnak kapcsolt része, de nem társországa. Az országgyűlés Deák nézetét elfogadta. Az 1843/44. országgyűlés alatt a főrendek egyik üzenetébe társországok kifejezése csuszott. Az alsó tábla azonnal visszaient s tiltakozott. Idővel azonban alkalmazásba jött e szó és ma a társországok, néha kapcsolt részek, vagy tartományok vannak közönséges használatban. ¹⁾

¹⁾ A kapcsolt részekre vonatkozó történeti adatokat összeállítva találjuk *Palugyay*: A kapcsolt részek történelmi és jogviszonyai Magyarországhoz, *Jeszzenszky*: A társországok közjogi viszonya a magyar államhoz és *Pesti Frigyesnél*: Száz levél Horvátországról című munkájában.

36. §.

2. Szlavonia.

A régi Szlavoniát — a mai Horvátország nagy részét — sőt a jelenlegi török Horvátország egy részét is, őseink már a honalapítás idejében elfoglalták s az ország szoros értelemben vett anyaterületének kiegészítő részét képezte. A XVIII. század elejéig soha Horvátországnak nem neveztetett s attól, mint az egyéb magyar részek, közjogi szempontból különbözött.

Szlavonia hosszú időn keresztül egyenesen a központból lett igazgatva s élére csak II. Géza király állított először bánt, Belus nádor személyében; de Szlavonia bánjának állása és hatásköre a horvát-dalmát bánétól lényegesen különbözött, mint ahogy eltért a két terület közigazgatási szervezete is. III. István, illetőleg Béla uralkodásától egész 1275-ig Szlavoniának és Horvátországnak egy bánja volt ugyan, de más-más hatáskörrel e két területre.

Mindebből természetesen következik, hogy régente országnak — regnum — nem is neveztetett. A régi oklevelekben, mint partes Slavicae, terra Slavoniae, s mert néha bánjaik királyi hercegek voltak, terra ducatus, vagy terra banatus jelöltetett. Királyi czimek közé II. Ulászló vette fel, tisztán politikai okból: vetélytársa Corvin Jánossal szemben, így akarván felsőbbbségét kimutatni. Néha Horvátországgal ellentétben helyezkedik; így II. Lajos halála után Horvátország Ferdinándot, Szlavonia Zápolyát ohajtotta királynak.

A XVIII. században e terület, a török hatalom alá került Horvátország bevándorlott lakosairól, mint fentebb mondtuk, Horvátországnak kezdett neveztetni és a régi Horvátország közjogi állását szerezte meg. Szlavonia elnevezése pedig a szomszédos, nagyobbára szlávok által lakott Pozsega, Szerém, Verőcze és Valkó megyék területére csuszott, a nélkül azonban, hogy ezt autonomicus tartományi különállásra emelte volna.

A mi ezen drávamelléki, egykori magyar megyéket illeti, kétségtelen, hogy a honalapítás idejében úgy, mint egyéb magyar terület, elfoglaltattak és tősgyökeres magyar jellegüket egész a mohácsi vész utáni időkgig senki kétségbe nem vonta. — A mohácsi vész után e megyék is török uralom alá jutottak, s a Pozsegán székelő basa által kormányoztattak. A magyar népesség a török kormányzás elől tömegesen menekült, s helyüket szerbek foglalták el, később pedig, midőn e megyék a magyar korona hatósága alá vissza kerültek, a gyér népesség szaporítására I. Lipót ismét szerbeket hívott be.

Az 1699. karloviczi békekötés e területet a magyar szent koronának végleg visszaadta, s a következő évben a magyar királyi kancellária

bizottságot küldött ki, hogy a magyar megyék mintájára ujjlag szervezzék. — A bizottság 1700. december 11-én kelt jelentésében előadja, miszerint Szerém, Verőcze, Pozsega és Valkó megyéket Magyarország törvényei és szokásai alapján szervezte s a tisztviselőket utasította, hogy úgy járjanak el, mint a hogy a többi magyar megyékben szokásos. Az így rendezett megyék azután a magyar országgyűlésre követeket küldöttek; s midőn egy alkalommal, az 1708. pozsonyi országgyűlésen, kérdés intéztetett az iránt, hogy Pozsega vármegye nem tartozik-e Szlavoniához, mely már akkor Horvátország névével és jogaival élt, az országgyűlés végzésben kijelentette, hogy Pozsega Magyarországhoz tartozik s mint magyar megyének, külön követtel kell birnia.

A visszakebelezés megvalósítása azonban a rác népnek adott privilegiumok ürügye alatt meggátoltatott; de az 1715: 92, az 1723: 20, 1729: 7. s az 1741: 18. t.-cikkek ujból és ujból sürgették, hogy mint az ország szent koronájához tartozó megyék, rendes vármegyei formába öntessenek.

Végre, 1745-ben egy uj bizottmány kiküldése rendeltetett el, csak-hogy nem az idézett törvények értelmében. A nádor tudta nélkül az udvar küldött ki egy horvátokból álló bizottmányt, mely aztán utasítása értelmében akkép járt el, hogy Valkó megyéből kiszakította a határőrvidékhez szükséges részt, Szerém, Pozsega és Verőczemegyéket pedig a horvát bán hatósága alá helyezte s *így* csatolta vissza a magyar koronához. — Ez intézkedést az 1746. évi ápril 27-én kiadott udvari rendelet helyben hagyta. Az 1751: 23. törvényczikkben azonban az országgyűlés kimondja, hogy ha e megyékre a bán hatósága ki is terjesztetik, azok ezután is Magyarország megyéinek tekintessenek s a magyar országgyűlésre Ő Felsége által mindig meghivattassanak. A mi azután 1848-ig meg is történt, sőt még az 1848: 5. t.-cz. is, mint magyar megyéknek határozza meg az országgyűlésre küldendő követeik számát; bár az említett visszacsatolástól az uj Szlavonia az uj Horvátországgal közös gyűléseket is tartott.

Ezen az alapon, hogy t. i. a bán hatósága a fentebb említett megyékre kiterjesztetett s mert területükön a szlávok tömegesen laktak s a régi Szlavoniára Horvátország neve ragasztatott s így Szlavonia névnek terület szükségeltetett: általános szokássá vált e megyéket együtt Szlavonia névvel jelölni, ami ismét azon vágyat és hitet keltette a horvátoknál, mintha az mindig a most már Horvátországnak nevezett Szlavoniához tartozott volna.

A mint Horvátország és Szlavonia elnevezésnek a mai területen alkalmazása visszaélés eredménye, ugy az általuk most használt czimerek is eredetileg más területet illettek meg. A husz ezüst és ugyanannyi vörös koczka a régi Horvátország czimere volt. A mai Horvátországnak — régi

Szlavoniának II. Ulászló engedélyez 1496-ban czimert: két folyó közt futó nyestet vörös mezőben. Még a XVI. században is ezt a pecsétet használta a mai Horvátország. A mai Szlavoniának soh'sem volt külön czimere.

37. §.

A mai Horvát-Szlavon »társországok.«¹⁾

I. Az 1848/49. évi események után következő absolut rendszer az új Horvátországot s az új Szlavoniát Magyarországtól teljesen elszakította s Horvát-Szlavon tartományok neve alatt külön koronaországgá szervezte, hozzácsatolván még Fiumét s magyarországi Zalamegyéből Muraközt. Muraköz 1860-ban, Fiume pedig 1867-ben régi jogállásába visszahelyeztetett. A külön koronaországgá lett Horvát-Szlavon részeknek pedig a magyar országgyűlés, mint mondani szokás, fehér lapot ajánlott fel, hogy t. i. a pontokat írják reá azon viszonyra nézve, a melybe Magyarországgal lépni óhajtanak. Az ügy véglegesen az 1868: 30. törvénycikk által intéztetett el, mely a XVIII. században keletkezett névcserét megerősíti, Szlavoniát Horvátországhoz csatolja, s e két területet Magyarország társországainak nevezi, valamint tág körű autonómiával ruhazza fel.

Ugyancsak e törvénycikk mondja ki, hogy a vele ellenkező régibb törvények hatályon kívül helyezettnek, de egyszersmind hangsúlyozza azt is, hogy mindazon alkotmányos jogok és alaptörvények, a melyeknek élvezete és oltalma a multban Magyarországra és Horvát-Szlavonországokra egyaránt kiterjed, s ez egyezményvel nem ellenkeznek: továbbra is a magyar korona országai közös jogainak és alaptörvényeinek tekintetnek.

II. A horvát-szlavon tartományokat jelenleg, az említett 1868: 30. t.-cz. alapján, a következő terület alkotja: 1. az a terület, mely az absolut uralom idejében Buccari városával és kerületével Fiume vármegyéhez tartozott — Fiume városa és kerülete kivétel, mint a mely város, kikötő és kerület a magyar sz. koronához csatolt — külön testet képez; 2. Zágráb, Varasd, Kőrös, Bellovár (1873: 34. t.-cz.) vármegyék; 3. Pozsega, Szerém, Verőcze megyék; 4. a Horvát-Szlavon tartományok területébe bekebelezett határőrvidék. — Jelenleg e terület közigazgatásilag 8 megyére

¹⁾ A törvény által elfogadott társországok kifejezését nem tartjuk eléggé megjelölő szónak; a közjogi terminológiában ilyenül csak a tartomány kifejezését ismerjük és ezért a szövegben ez utóbbival szívesen élünk. De megjegyzendő, hogy e kifejezést nem politikai speculatiók által hozzá fűzött értelemben vesszük és éppen nem gondolunk római provinciára vagy modern gyarmattartományra, hanem mint közjogi olyan műszót használjuk, mely jelenti, hogy az illető rész az állam egyéb részeivel szemben kiváltságos jogállást élvez. (L. alább bőven.)

oszlik s tekintettel az ide csatolandó Dalmatiára: Horvát-Szlavon-Dalmátországek hivatalos címével él.

38. §.

A horvát-szlavon társországok autonómiaja és viszonya az államhoz.

I. A fentebbi terület Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösséget képez ugy Ausztriával, mint a külfölddel szemben; fentartván azonban széles körü autonómiajában tartományi különállását (1868: 30. t.-cikk).

Az állami egységből következik, illetve ezt bizonyítja: hogy a király egy és ugyanaz, vagyis Magyarország királya, mint ilyen, mint egységes közjogi személy királya Horvátországnak; 2. hogy a koronázás egy és ugyanaz, valamint egy és ugyanaz a koronázási hitlevél, eskü, bár horvát nyelven is hivatalból adatnak ki és bennök Magyarország alkotmányának fentartása mellett a társországok alkotmányának fentartása is foglaltatik; ez utóbbi ugyan már az elsőből következik, miután a magyar állam alkotmánya magában foglalja a horvát-szlavon alkotmányt is; 3. a nemzetközi életben a magyar állam, mint egység szerepel, melynek a horvát-szlavon társországok kiegészítő részét képezik; 4. az állampolgárság egy és ugyanaz; 5. az állami főhatalom egy és ugyanaz, és a mennyiben ez magának a horvát-szlavon autonómiában korlátot nem alkotott, épúgy kiterjed a társországokra, mint az állam egyéb részeire és ugyanazon organumok (a magyar törvényhozás, melyben a tartományok is részt vesznek, a felelős kormány és bíróságok) által valósul meg.

A különállást jellemzi és bizonyítja: 1. hogy közjogilag is elismert ország névvel ¹⁾ élnek, külön territoriummal bíró politikai nemzetet alkotnak, a mi azonban nem ad állampolgárságot, csak honosságot, illetőséget; 2. hogy az állam souverain akaratát kifejező magyar törvényhozásban collectív képvisellel (tehát nem úgy, mint az állam egyéb részei) vesznek részt; 3. hogy területükön külön zászlót használhatnak, saját külön címerekkel, melyet azonban sz. István koronája fed; 4. hogy a fontos közügyek egész sora autonomicus önkormányzatok körébe tartozik úgy törvényhozásra, mint kormányzás-igazgatásra és bíraskodásra nézve.

II. Részletesebben szólva, a horvát-szlavon autonómia körébe tartoznak úgy törvényhozásra, mint végrehajtásra nézve: a beligazgatás, a vallás és közoktatási ügyek s az igazságügy, a tengerészeti jog kiszolgáltatásá-

¹⁾ Ugyanaz állana akkor is, ha a közjogilag biztosabb tartomány névvel jelöltétnének. (L. 43. §.)

nak s a bányajog, váltójog, kereskedelmi és tengerészeti jog körüli törvényhozásnak kivételével.

Az autonómiához ¹⁾ tartozó ügyekre nézve a törvényhozói hatalmat a magyar királyi és a horvát-szlavon tartománygyűlés gyakorolja, a kormányzást pedig a magyar király által a magyar miniszterelnök előterjesztésére kinevezett horvát-szlavon bán és az egyes ügyágak élén álló osztályfőnökök, kik a bánnal egyetemben a horvát-szlavon tartománygyűlésnek felelősek. Az igazságszolgáltatást (a pénzügyi kivételével) minden fokozatban külön horvát bíróságok végzik.

Azon ügyekre nézve pedig, melyek az autonomia körébe nem tartoznak — Horvát-Szlavonországok a magyar állami törvényhozás és a magyar felelős miniszteri kormányzás alatt állanak. Megjegyzendő, hogy ez ügyek osztályonként külön fel vannak sorolva (1868: 30.), tehát a melyek így megnevezve nincsenek, az autonomia körébe tartozóknak tekintetnek

Ilyen ügyek 1. a magyar államot Ausztriával közösen érdeklők.

2. A magyar király udvartartási költségeinek megajánlása.

3. A vérendszert s hadkötelezettség megállapítása, ujonczajánlás, a hadsereg elhelyezése s élelmezése iránti intézkedések. Azonban a magyar állam ujonczjutalékából a tartományokra eső rész az ottani népesség aránya szerint fog megállapíttatni s a tartományok ujonczai külön ezredbe soroztatnak, az ujonczok alkalmasságára tekintettel; a tengervidéki ujonczok főleg a hajóhadhoz lesznek beosztandók. A honvédség ügyénél pedig még a vezénylet nyelvére, a zászlóra vannak külön intézkedések. (L. alább.)

4. A pénzügy: az összes adórendszer megállapítása, az egyenes és közvetett adók megajánlása, adók kivetése, kezelése, behajtása; új adók behozása, állami költségvetés megállapítása, zárszámadások megvizsgálása, új államadósság fölvétele, vagy a meglevő adósságok convertálása, az ingatlan államvagyon kezelése, átalakítása, megterhelése és eladása, egyedáruságok, királyi jövedelmek (jura regalia majora) az állam pénzügyeit illetik.

A tartományok autonómiájának köréhez tartozó ez ügyek kezelésével megbízott zágrábi számvevőség az általa vezetett zárszámadások eredményeit a magyar pénzügyminiszterrel közli, hogy ez a magyar állam pénzügyi adatait teljesen egybeállíthassa. A tartományok autonóm kormánya s törvényhatóságai kötelezvék a magyar pénzügyminiszternek a pénzügyeket illetőleg kibocsátandó rendeleteit teljesíteni s pénzügyi közegeit a közjövödelmek biztosításában és behajtásában támogatni. A

¹⁾ Az autonomicus törvényhozásról, kormányzásról, igazságszolgáltatásról bővebben alább, az egyes hatalmi ágaknál.

horvát-szlavon területen fekvő állambirtok, államerdők eladásánál azonban, a horvát-szlavon tartománygyűlés is meghallgatandó s beleegyezése nélkül az eladás meg nem történhetik.

5. Az ércpénz és bankjegy ügye, a pénzrendszer és az általános pénzláb megállapítása: a bankok, hitel- és biztosító-intézetek, szabadalmak, sulyok és mértékek, árubélyeg és mintabiztosítás, fémjelzés, írói és művészeti jog, bányajog, váltó-, kereskedelmi és tengerészeti jog; a kereskedelem, vámok, távirdák, posták, vasutak, kikötők s hajózás ügye; valamint azon állami utak és folyók ügye, melyek az egész államot közösen érdeklik.

6. Az iparügy rendezése, beleértve a házaló kereskedést, továbbá az utlevél ügyet s az idegenek felett gyakorlandó rendészetet, valamint az állampolgárságot és honosítást illetőleg, a törvényhozás a magyar országgyűlésen történik, a végrehajtás azonban a horvát-szlavon területen illetékesekre nézve, horvát-szlavon kormányzatnak tartatik fenn. (L. 48. és a következő §-ot.)

39. §.

A horvát-szlavon társországok képviseltetése a magyar országgyűlésen.

A horvát-szlavon részek tartományi különállása, mint mondtuk, abban is nyilatkozik, hogy a magyar országgyűlésen nem kerületi, hanem collectiv képviselettel vesznek részt. Ez tulajdonképen újabb intézmény, a XVI. században keletkezik. Megelőzőleg a horvát nemzetiségű nemesség épügy személyes megjelenési joggal birt, mint a magyar nemesség; 1567 után azonban egyszerre csak collectiv képviselettel lép életbe. Az 1848-diki törvényhozás a kerületi képviselet intézményét Horvátországra is ki akarja terjeszteni (5. t.-cz.) és a meghatározott számú választó kerületeknek (Horvátország 18., határőrvidék 8.) a törvényhatóságok közti felosztását a tartománygyűlésre bizza, de a kiegyezésnél ismét a collectiv képviseletet fogadják el.

A küldendő képviselők száma több változáson ment keresztül (az alsó házhoz az 1868: 30. t.-cz. szerint 29, az 1873: 34. t.-cz. szerint 34; a főrendiházhoz az 1625: 61. t.-cz. szerint 1, az 1848: 5. t.-cz. szerint 2), míg végre a határőrvidéknek a horvát-szlavon polgári területtel való egyesítése után a főrendiházat illetőleg 3, az alsóházat illetőleg 40-ben történt a végleges megállapodás, annak hozzátételével, hogy Dalmáciának Horvátországhoz csatoltatása esetére, megfelelő változtatások fognak eszközöltetni (1881: 15.). E képviselőket a horvát-szlavon tartományok saját tartománygyűlésökben választják, a kik az esetre is tagjai maradnak az országgyűlésnek, ha a tartománygyűlés feloszlattnak, mindaddig, míg

az újabb tartománygyűlés más képviselőket nem választ. Ezeken kívül a magyar főrendiháznak tagjai még a horvát-szlavon főrendek az 1868: 30., illetve az 1885: 7. t.-cz. értelmében.

A magyar országgyűlés által kiküldött, Ausztria és Magyarország közösügyeinek költségvetését megállapító bizottság (delegatio) kebelébe a horvát-szlavon képviselők közül a képviselőház 4, a főrendiház 1 tagot választ.

A tartományok képviselői a magyar országgyűlésen mindazon ügyek tárgyalásánál, melyek az egész államra, tehát a tartományokra is kihatnak, épügy, mint a többi országos képviselő, nyilatkozási és szavazási joggal bírnak s a horvát nyelvet használhatják. Ez ügyek lehetőleg az ülésszak elején s egymásután tárgyalandók, úgy hogy a horvát-szlavon képviselőknek saját autonóm ügyeik tárgyalására legalább 3 hónap maradjon.

Az egész magyar államot (tehát horvát-szlavon tartományokat is) érdeklő ügyek tárgyalásánál azon épületen, melyben az országgyűlés tartatik, az állami lobogó mellé a tartományoké is felvonatik, annak jeléül, hogy a tárgyalásokon a tartományok képviselői is részt vesznek.

Az állami törvényhozás által Horvát-Szlavon tartományokra is kihatólag alkotandó törvények Ő Felsége által aláírott, horvát eredeti példányban szintén kiadandók és a tartománygyűlésnek megküldendők.

40. §.

A magyar felelős ministerium kormányzása a társországok területén.

A magyar felelős ministeriumnak a társországokra kiható intézkedéseit az ottani kormány, hatóságok előmozdítani kötelesek, s a mennyiben saját közegei nem volnának, közvetlenül végrehajtani tartoznak. — A pénzügyministerium azonban rendeleteinek végrehajtását, a horvát-szlavon területen az állam pénzügyi igazgatását első sorban az általa kinevezett zágrábi pénzügyigazgatóság által tartozik eszközölni.

A horvát-szlavon érdekek támogatása céljából a magyar ministerium kebelében tárcza-nélküli horvát-szlavon minister működik, ki a magyar ministertanácsnak szavazattal bíró tagja s a magyar országgyűlésnek felelős. Különösen feladatához tartozik a bánnak Ő Felségéhez intézett feliratait változtatlanul felterjeszteni, de azon esetben, ha az 1868: 30. törvénycikk által megállapított állami közösséget vagy érdekközösséget a feliratban megtámadva látja, s aggálya a bán meghallgatása után sem szünnék meg: saját nézetét is Ő Felsége elé terjeszti, a bán feliratával

együtt. E tárcza-nélküli minister képezi a kapcsolatot a magyar ministerium s a tartományok kormánya között.

Azon ministeriumoknál, melyeknek hatásköre a horvát-szlavon területre is kiterjed (honvédelmi, pénzügyi, ipar, földmívelési, közlekedés-kereskedelmi) külön horvát osztályok szerveztetnek s a magyar ministerium mind e horvát-szlavon osztályok tagjait, mind a tartomány területén működő egyéb közegeit, tekintettel a szükséges szakképzettségre — lehetőleg horvát-szlavon dalmát honfiakból nevezi ki.

A társországok határai közt — a mellett hogy ott mind a törvényhozás, mind a közigazgatás s a törvénykezés nyelve horvát — a kormányzat hivatalos nyelvétül a horvát állapittatik meg s horvát nyelvű beadványokra a válasz ezen nyelven adatik.

A magyar korona országai közös ügyeinek egyesített jelvénye: Magyarország s Horvát-Szlavon-Dalmátországnak egyesített czimerei.

41. §.

A horvát-szlavon társországok pénzügyi viszonya Magyarországhoz.

Az 1868: 30. t.-cz. értelmében a horvát-szlavon részek a magyar korona országainak, illetve a magyar államnak költségeihez ugyancsak e törvényczikkben megállapított adóképessegük aránya szerint tartoznának járulni; de miután a tartományok ezen reájuk jogosan kimért terhet csak úgy viselhetnék, ha autonomiájukhoz tartozó kiadások fedezésére szükséges összeget is átszolgáltatnák: Magyarország, tekintettel a testvéri viszonyra, beleegyezett, hogy a társországok közjövödelmeiből csak azon rész fordittassék a közös kiadásokra, mely az autonomicus kiadások fedezése után fenmarad. Ennek alapján az 1868: 30., illetve az 1873: 34. t.-cz. úgy intézkedett, hogy a horvát-szlavon részek autonomicus kiadásainak fedezésére, az ottani egyenes és közvetett adóknak, valamint egyéb közjövödelmeknek 45°/_o-a tartassék vissza, a többi pedig, 55°/_o, az állami kiadások fedezésére szolgáljon.

Ez egyezmény 10 évre, 1878 végéig, kötötett s azután 1880. év végéig meghosszabbított (1878: 1., 30.; 1879: 60. t.-cz.), illetve hatálya az 1880: 54. t.-czikkbe iktatott némely változtatással, így különösen az adóképessegi arányra nézve egész 1889 végéig kiterjesztetett (1887: 43., 1888: 34. t.-cz.). — Végre az 1889: 40. t.-czikkkel bár sokban a régi alapra támaszkodó új egyezmény jött létre, melynek érvénye 1897 végéig terjed.

Ezen új egyezményben a horvát-szlavon részek adóképesége az állam egyéb részeinek adóképeségéhez úgy aránylik, mint (hogy egész számokban szóljunk) 8 a 92-höz.¹⁾ Ebben az arányban volnának tehát kötelesek a magyar korona országai között közösöknek ismert (1868. 30.) ügyek fedezéséhez járulni; de miután a fentebb említett tekintetek most is fennállanak, Magyarország ezuttal is készségesen beleegyezett, hogy Horvát-Szlavonország tiszta jövedelméből mindenekelőtt 44% az autonomus kiadások fedezésére fordíttassék és csak a fennmaradt 56% adassék át az államkincstárnak.

A horvát-szlavon részek tiszta jövedelmeinek (ide számítva most már a határőrvidék jövedelmét is) 44 százaléka akként számíttatik ki, hogy mindenek előtt levonatnak a jövedelem kezelése és előállítása körüli kiadások. — Bizonyos jövedelmek pedig nem kerülnek megosztás alá. Így 1. az 1867: 12. t.-cz. szerint a magyar és osztrák közös költségek fedezésére szolgáló határvám jövedelmek; 2. a bor- és hús fogyasztási adók, melyek Horvát-Szlavonországokban továbbra is a községi kiadások fedezésére fordíttatnak; 3. Bellovármegye catholicus lakossága által fizetett lelkészi illetmény, mely szintén Horvát-Szlavonországok autonom költségeinek fedezésére fordítható; 4. az 1880: 27. t.-czikkbe foglalt hadmenetességi díj, melynek külön rendeltetése van.

42. §.

A horvát tengerpart.

A horvát tengerpart, mely a volt Buccari kerületből és a jelenlegi Fiume megye több községéből áll, a kapcsolt részek szervezetétől némileg eltérő szervezettel bír; ezért, meg különösen közjogi multjáért, külön tárgyalása szükséges.

A volt buccarii kerület Buccari, Porto-Ré városokat Buccarica és még néhány községet foglalt magában. — E terület a horvát tartozás szempontjából változatos multtal bír. Eredetileg Dalmatiához tartozott, de midőn Dalmatia a velencei köztársaság birtokába jutott, elszakadt tőle s továbbra is a magyar uralom alatt maradt. Háborus viszonyok következtében az 1647: 57. t.-czikk igazgatási szempontból zágrábmegyei tisztviselőkre bízta, a mely időtől fogva Horvátországhoz tartozónak tekintetik. Később e terület nagyrésze a horvát katonai határőrvidékhez csatoltatott s katonailag kormányoztatott. Mária Therezia 1777-ben Buccarit

¹⁾ Az 1868: 30. t.-cz. szerint adóképeségi arány: 93.5.592,701 és 6.4.407,799.

» 1880: 54. » » » » 94.4.299,011 és 5.5.700,989.

» 1889: 40. » » » » 92.064,805 és 7.985,195.

szabad révnek nyilvánítván, a hozzá tartozó részekkel együtt, horvátországi területnek nevezte, de mint tengerpartot, a fiumei kormányzónak rendelte alá (1791: 61. t.-cz.). Fiumét Magyarországhoz csatoló rendelet Buccarit és kerületét ismét Horvátországhoz tartozónak mondja, még pedig elég tévesen, eredetétől fogva. Tengerészeti és kereskedelmi ügyeire nézve azonban egész 1848-ig a fiumei kormányzóság alatt állott. Buccari szabad kikötő város közigazgatási szempontból is a magyar királyi helytartó-tanács-tól függött s az 1807: 27. t.-cikk értelmében a magyar országgyűlésre és a horvát tartománygyűlésre követet küldött. — 1809-ben Illyriához csatoltatott, de már 1822-ben ismét Horvátországgal jutott összeköttetésbe és ez beiktatott az 1827: 13. t.-cikkbe.

Az 1848. évi törvényhozás a 27. törvénycikkben kimondja, hogy buccari kerülete önálló törvényhatóságot képez s mint ilyen, beldolgait függetlenül intézi el; az ország kormányával s főtörvényszékeivel levelez és a törvény korlátai között szabályrendeleteket alkothat. A forradalom után pedig, mint Fiume megyének része, Horvátországba kebeleztetett be. Jelenleg is Horvátországhoz tartozik, csakhogy egyéb horvát részekről következő különállást élvez:

A tengerészeti ügyekben a horvát tengerpart a magyar ministerium előterjesztése alapján, miniszterelnöki ellenjegyzés mellett kinevezett fiumei kormányzóra van bízva, ki is fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzó czimével él. Továbbá tengeri hajózásra és tengerészeti igazgatásra nézve a horvát tenger mellék a fiumei kir. tengerészeti hatóság-nak van alárendelve, melynek elnöke a fiumei kormányzó, ki az ügyeket a magyar kir. kereskedelmi ministeriumtól kapott utasítások értelmében intézi. Végre tengerészjogi ügyekben a horvát tengerpart a fiumei királyi törvényszék alatt áll, másod folyamodásu törvényszéket a budapesti kir. ítélőtábla, harmadfokut pedig a kir. Curia képezvén.

43. §.

A horvát-szlavon részek Magyarországhoz való viszonyának jogi természete.

I. A horvát-szlavon részek Magyarországhoz való viszonya ugy a tudományos irodalomban, mint a közéletben igen különféleképp magyaráztatik;¹⁾ és sokban más a magyar felfogás, mint a horvát, bár nem lehet

¹⁾ *Ulbrich* szerint *unio realis inaequale* (Staatsrecht der öst.-ung. Monarchie); *Biedermann* pedig elnevezi szövetséges államnak (Legislation autonome de la Croatie); *Kasperek* lengyelül irt »Általános államjog«-ban azt mondja: a viszony *realunio* jellegű, Magyarország előnyére (idézve *Plivéric* által: D. rechtliche Verhältniss etc.);

tagadni, hogy — némely tulzókttól eltekintve — mindinkább közelednek egymáshoz.

Ez ingadozásnak két oka van. Először, hogy a horvát-szlavon részek és az állam közti viszony szabályozásakor, a modern állam jogi ismerete még általában fejletlen volt és így csak kevésbé alkalmas, hogy reája támaszkodva, valamely bonyolódott kérdés praecise szabályoztassék; s azután meg az a habozás, melylyel e kényes ügy elintéztetett. A törvények szóban megtartanak fogalmakat, melyeknek tartalmát nem adják meg, vagy idegen kifejezések alá rejtenek, így akarva enyhíteni tartalmukon. Megmaradnak külsőségek, melyek a lényeggel nincsenek összhangban. S végre olyan chaos jön létre, hogy a legeltérőbb nézetek is indokolást nyerhetnek.

A horvát-szlavon részek s Magyarország közötti viszony jogi természetének magyarázásánál csak érvényben levő szabályokból indulhatunk ki, habár a történeti állapotok magyarázó erejét is tiszteletben tartjuk; s döntő csak a tartalom a maga egészében, vagyis a törvénynek belőle kisugárzó szelleme lehet, nem az oda vetett szónak, etymologicus bonczolás után esetleg kideríthető értelme; természetesen e fejtegetésekben az objectivitas vezérel s egyedüli célunk ez összeköttetés természetének megvilágítása. — Kétséget nem szenved ugyanis, hogy a mai állam erőteljesen kifejlődött egységében, nem tűr homályt a résznek viszonyában az egészhez. Mai közéletünk ellentétet képez a középkor inkább magánjogi jelleggel bíró feudális, patrimoniális államával szemben. A középkori államban a particuláris joggal és étellel bíró résznek viszonyát a hatalom, gyakran határozta meg s ezért a jog körében mutatkozó homálynak visszahatása kisebb volt.

II. Magyarország s a horvát-szlavon részek viszonyának jogi természetét hogy fejtegethessük, mindenekelőtt három fogalommal: a souverainitás, állam és az autonomicus tartomány fogalmával kell tisztába jönnünk.

Mint már mondtuk is, az állam, minden egyéb jogi személyiséggé

Demonbynes szerint a horvát-szlavon részek körülbelől olyan viszonyban vannak Magyarországgal, mint ez utóbbi Ausztriával (*Les constitutions européennes*); *Pliveric* a horvát-szlavon részeket souverain államnak tekinti Magyarországgal szövetségben (*Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn. — Der kroatische Staat. — Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte*) stb. stb. — A külföldi írók túl nagy részét egyoldalú információk tévedésben tartják s alig nevezhetünk meg néhányat, kik egy-két odavetett szóval ama felfogást vallják, hogy a magyar állam egységes és benne a horvát-szlavon részek tartományi különállást élveznek. Így *Jelinek* (*Die Staatenverbindungen*); *Eggersdorfer* (*Der kroatische Staat: Agramer Zeitung. 1886*); *Dareste* (*Les constitutions modernes* című fejtegetéseiből következtetve).

emelkedett politikai közülettől abban különbözik, miszerint olyan legfőbb akarattal hatalommal bir, melynek minden más hatalom alá van rendelve és mely fölött semmi más hatalom akarat nincsen. Ma az ilyen államot nevezzük (Bodin után) souverain államnak, s e hatalmat souverain hatalomnak, souverainitásnak.¹⁾ — A souverain hatalom természeténél fogva független, mert különben nem lehet legfőbb hatalom; továbbá egységes, oszthatatlan, mert a mint részekre tépetnék, már több egymás mellett álló, bizonyosan többször egymásba ütköző hatalom jönne létre;²⁾ végre korlátlan minden más idegen akarattal szemben, mert ha valamely akarat, vagy hatalom korlátozhatná, már ennek alá lenne rendelve.

De ebből nem következik, hogy a souverain hatalom maga magát meg ne kösse. Azért még idegen hatalom, akarat nem emelkedik az állam fölé, hogy a törvény, míg érvényben van, az államot ép úgy köti, mint az alattvalókat. S így lesz a souverain állam ismertető jele, hogy csak saját akarata által köthető meg.³⁾ Az ilyen állam eredeti formája az államnak, a többi csak másodrendű alakulat.

E másodrendű alakulatokkal a történet folyamán gyakran találkozunk. Valamely souverain állam ugyanis feladja souverainitását más állam előnyére, de megtartja belső állami életét, vagy legalább ebből jellemző részeket. Elismer maga fölött akaratot, a melynek szolgál, de ezen reá nézve most már souverain akarat nem avatkozik belső életébe. Van külön fejedelme, vannak külön törvényei, melyeknek a polgárok alá rendelvek; esetleg követeket küldhet és fogadhat, a souverainnek nem a

¹⁾ Bodin az állam fogalmát következőleg adja: »un droit gouvernement des plusieurs messages et de cet, qui leur est commun avec puissance souveraine« (Les six livres de la republique. Paris, 1576. I. 1.) A souverainité szót pedig a fogalom többféle tulajdonságának jelölésére latinul: »summum imperium« és »summa potestas« szavakkal adja vissza. — A souverainitást azután az uralkodó physikai vagy collectiv személy tulajdonságának tekintik, s csak midőn az államot jobban felismerték, lett átvive magára az állam személyiségére.

²⁾ A fél, negyed souverainitásról szóló tan határozott contradictio; a hol a souverainitás csak félig van meg, ott semmi sincs meg belőle, fogalmától a teljesség elválaszthatatlan. E tan ugyan a német irodalomban, valamint a nemzetközi jog irodalmában sokáig szerepet játszott, de ma már itt is túlhaladottnak tekinthető (különösen Laband fejtegetései folytán) s egyes felszólalások mellette, mint Gareis (Maquardsen Handbuch I.) elismerésre nem találunk.

³⁾ Spinoza mondja már: Ea res libera esse dicitur, quae a se ipsa determinatur.

⁴⁾ Így tehát saját jogából szabad személyeket cselekvésekre, abbanhagyásokra kényszeríthet. A korlátlan parancsolás joga olyan különös előjog, mely mást senkit sem illet, csak az államot. Az állam akarata bir csak olyan erővel, hogy önhatalmulag rendelkezhetik a vagyonról, életéről és szabadságról.

hatóságok, az alattvalók vannak közvetlen alá rendelve, hanem a volt souverain állam a maga egészében. Egyes államhatalmi, uralkodói jogokat, akaratának megfelelő cselekvési szabadsággal, saját jogaként gyakorolja; nem pedig mint organum, vagy valamely felsőbb hatalom akaratából, átruházás folytán. — S bár az ilyen alakulat nem a legszorosabb értelemben vett állam (már t. i. souverain állam), mégis államnak nevezzük, mert benne az állami élet jeleit képező számos momentum megmarad; hogy azonban az állam eredeti formájától megkülönböztethessük, jelzővel látjuk el s majd rész-államnak, tag-államnak, majd mellék-államnak, vagy hűbéres államnak mondjuk. Ilyen államok a régi német birodalom (1648 — 1806) és a mostani német birodalom államai. Szoros értelemben a birodalom a souverain, melynek azonban az egyes államok, mint ilyenek vannak alárendelve, az államéletet jellemző számos ügykörre nézve. Hasonló példát szolgáltatnak Magyarország volt hűbéres államai is; nem voltak souverain államok, mert a magyar államot adófizetéssel és katonaadással szolgálták, de beléleltök saját fejedelmeik alatt és törvényeik szerint folyt.

A mi az autonomicus tartományt illeti, az már egészen más kategóriába esik. Autonomia szoros jogi értelemben öntörvényhozást jelent és így az autonómiát csak akkor lehet valamely politikai közület, különösen jellemző tulajdonságukért említeni, ha feltehető, hogy a törvényhozás jogát részére más gyakorolja. Az államnak fogalmában rejlik már (mint legfőbb hatalom), hogy kötelező akarat, törvényhozói joggal bír s így triviálítás nélkül nem mondható autonomicus, vagyis öntörvényhozással bíró állam.

Az autonomicus tartomány tehát egy olyan politikai közület, mely annak daczára, hogy nem állam, bizonyos, az alkotmány által meghatározott körben kötelező jogszabályokat, törvényt alkothat. Az autonomicus tartomány is saját jogaként bírja a törvényhozói hatalmat, csak hogy az államtól szerzi meg, az alkotmányban kifejezett államakarat; és bár a meghatározott ügykörben függetlenül járhat el, de azért szükséges, hogy az államhatalom egysége valami módon, vagy formában kifejezést nyerjen. Így pl. nálunk a horvát-szlavon tartománygyűlés javaslatát az állam feje, a magyar király (ki, mint ilyen királya Horvátországnak) szentesíti. — Az állam és az autonomicus tartomány közti különbség abban áll, hogy az utóbbi az előbbinek részét képezi (a mi az egységes területben, egységes állampolgárságban, egységes főhatalomban nyilvánul); az állami hatalom autonomicus test életére kihat, de az autonomicus tartomány csak magasabb önkormányzati test és így mint akaró és cselekvő személy jelentkezik

ugyan helyi ügyeit illetőleg, de az egész államot érdeklő ügyekben sem önálló akarata, sem önálló cselekvési képessége nincsen.

III. Már most e fejtegetésekre tekintettel, vizsgáljuk a horvát-szlavon részek jogállását.

Tulajdonképen háromféle felfogással találkozunk. Az egyik, hogy a horvát-szlavon részek épugy független souverain államot alkotnak, mint Magyarország és a két állam egymással personál, illetve reáluniót képez; ¹⁾ a másik szerint Magyarország és az említett részek szövetséges államot képeznek, melyben a souverain főhatalom a szövetségnek van és Magyarország, valamint Horvát-szlavon országok ennek alárendelve; a harmadik fölfogás végre azt vallja, hogy a magyar állam egységes, s kebelében a horvát-szlavon részek tartományi különállást élveznek. — Elemezzük a nézeteket behatóbban.

A personal unio a souverain államok egyéb szövetezéseitől abban különbözik, hogy a trónokon ugyanazon physikai személy ül, de a benne rejlő fejedelmi személyek egymástól különböznek és teljesen függetlenek. Egyik állam a másikra nézve idegen s egymással kizárólag csak nemzetközi szerződések alakjában érintkeznek; s így egyik állam egyoldalú akarata (törvénye, rendelete) a másikra nem hat ki. Ilyen viszony volt Magyarországhoz Ausztriához (legalább jogilag) 1867-ig, Anglia viszonya Hannoverhez, Spanyolországhoz Németországhoz, Szászországhoz Lengyelországhoz, Neuenburgé Poroszországhoz; ilyen viszony jelenleg Luxemburgé Hollandiához, a Congo-államé Belgiumhoz. — A reáluniónál mindez, mint jellemvonás megmarad (tehát az államterület nem egységes, hanem külön-külön álló, nincs egységes állampolgárság, nincs egységes főhatalom), csak a tartalom távol annyiban, hogy nemzetközi szerződés alapján bizonyos ügyek közösen elintézendőknek mondatnak, a jognak két oldalról történt delegálása folytán ugyanazon organum által. Ezzel nem új souverain hatalom jön létre, hanem a két állam souverain hatalmának alávetett társas viszonya; nem a két állam van alá rendelve a szövetségnek, hanem ez utóbbi a két állam souverain akaratának. S bár a közös ügyek kezelésére hivatott organum teljhatalommal felruházható, annak határozata, akarata az illető államok hatóságaira, polgáraitra souverain akarattá akkor válik, ha az illető állam által (bár csak alaki hozzájárulással is) ilyennek elismertetik. Így pl. a delegatio határozata Magyarországhoz törvénynyé (vagyis souverain államakarat) csak akkor lesz, ha a magyar törvényhozás által a törvények közé becikkeli-

¹⁾ Ennek bebizonyítására nagy buzgalmat fejt ki Pliveric, a zágrábi egyetemen a közjog tanára, fentebb idézett munkáiban.

lyeztetik. A reáluniót alkotó államok, mint souverainek, a nemzetközi jog által alanyokul elismertetnek, nemzetközi étellel bírnak. — Ilyen összeköttetést képeznek ma: Svédország és Norvégia, Magyarország és Ausztria.¹⁾

De e szerint Horvát-Szlavonországnak hozzánk való viszonya sem a personál sem a reálunió fogalma alá nem sorozható. Nem bír a fentebbi jellemvonásokkal, főképen pedig hiányzik benne az egyik félnek (Horvát-Szlavonországoknak) souverainitása. Horvát-Szlavonországnak nem csak saját akarattal, hanem kétségbevonhatlanul a magyar állami akarattal a törvénnyel, kormányrendelettel, nemzetközi szerződésekkel is megkötethetők. Mindez Horvát-Szlavonországok akarata csak annyiban, amennyiben benne vannak a magyar állam közjogi életében.

Igaz, hogy e viszony egyezmény által keletkezett és csak így változtatható meg és a horvát-szlavon részek souverain államiságát hangsúlyozók erre fektetik a főszólt. Szerintök ez egy nemzetközi szerződés, s mint ilyen, csak nemzetközi viszonyt teremthet, a mely ismét csak államok, souverain államok között jöhet létre. Mindez azonban önkény és ficzió.

Mint már fentebb az 5. §. láttuk, az állam nemcsak nemzetközi szerződések kötését, hanem belső államjogiakat is: valamely részével, belső életére vonatkozólag. Ez ugyan az államnak felismert, egységes természetével ellentétben van, azért mindig bizonyos viszás állapotot teremt és így csak ritka kivételkép, mintegy a régi magánjogi felfogás utóízeként fordul elő ma.²⁾ De a megelőző időkben gyakori volt. Tudjuk, hogy a protestánsok és katholicusok közti vallásháborúk (Francziaországban, Németországban, nálunk stb.) rendesen azzal végződnek, hogy az egyik felekezetet képviselő állam a másik felekezettel szerződést kötött, a minthogy szerződést köt a rendekkel, vagy valamelyik részével, a nélkül, hogy ez által az illető fél souverain állammá emelkedett volna. E tények nem tagadhatók s azért velök számolni kell. Némelyek ama megjegyzéssel gondolják³⁾ a belölők levonható consequentiát kérdésünktől távol tartani, hogy e szerződések nem veszik föl a nemzetközi szerződések jellegét, mert nem állami személyek között kötöttek. De ezzel a másik oldalon világosan elismerik, hogy a nemzetközi szerződést és a felek állami voltát nem pusztán valamely közjogi tartalommal bíró szerződés megkötésének ténye hozza létre, hanem az, hogy államok, állami személyek kötötték meg; illetve a szerződő felek államiságának meg kell előzni a nemzetközi szerződést.

Horvát-Szlavonországok a kiegyezésnél jogilag a magyar állam kiegészítő részét képezték, tényleg az osztrák birodalomét. Így tehát sem

¹⁾ A personál- és reálunióról bővebben a negyedik részben.

²⁾ Hasonló viszonyoknak csak Islandét ismerjük Dániához.

³⁾ Pliveric: Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte.

jogilag, sem tényleg nem voltak állami személyek, nem voltak a nemzetközi élet alanyai. A magyar állam egyezkedik velök, mint idegen hatalomban levő részével, melynek jövőre is fenn akarja tartani a multban birt autonomicus különállást. Megemlékezve a testvéri viszonyról, s hasonlóra vágyva, a visszacsatolt résznek a föltételek meghatározásánál lehetőleg nagy befolyást enged. Sőt tovább megy, mintegy kiváltságként ama joggal ruházza fel, hogy az egyezmény tartalma jövőre is csak hozzájárulásával változtatható meg,¹⁾ nem törődve, hogy határozatával az államhatalom egységes természetét megsérti.

De továbbá, ugyancsak a horvát-szlavon részeket visszacsatoló törvény (1868: 30.) szól még egyéb, részben már visszacsatolt, illetve visszacsatolandó területekről, ugyancsak hasonlólag intézkedve. A 65. §. szerint Dalmátiának a magyar sz. korona jogán (tehát nem Horvát-Szlavonországok jogán) történendő visszacsatolásánál Dalmátia is meghallgatandó; Fiuméra pedig a 66. §. azt mondja: »külön autonómijára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa között küldöttségi tárgyalások után, *közös egyetértéssel* lesz megállapodás eszközölendő.« Jogilag misem gátolja tehát, sőt Fiumét illetőleg világosan kötelező, hogy e részeknek az államhoz való viszonya egyezmény alakjában szabályoztassék, sőt az sem lehetetlen, miszerint a kötendő egyezmény megváltoztatása majd csak Dalmátia, illetve Fiume hozzájárulásával történhetik. Vajjon ez által Dalmátia és Fiume szintén souverain állammá vált-e?!

Az államjogi tartalommal bíró szerződés pusztá ténye tehát nem teszi a szerződő feleket szükségkép souverain államokká; tartalma pedig, mely a viszony jogi természetének megítélésénél egyedül irányadó, a jelen esetben, mint láttuk, ellenmond.

IV. A másik kérdés, hogy Magyarország Horvát-Szlavonországokkal nem szövetséges államot alkot-e? Hogy e nézet elfogadható legyen, arra kettő szükséges. Először, hogy Horvát-Szlavonországok valóban államot képezzenek, másodsor, hogy létezzen olyan különálló főhatalom

¹⁾ Ha a modern állam életéből, a souverain főhatalom természetéből indulunk ki egyedül, akkor könnyen arra az álláspontra juthatunk, hogy a souverain államot részeivel történt megállapodás csak addig köti, míg akaratával egyezik; vagyis az állam egyoldalulag megváltoztathatja, miután souverain akaratának belső életében minden alá van vetve (B. Jeszenszky: A társországok közjogi viszonya). De másrészt meg az a tétel is elfogadott, hogy a törvény, míg fennáll, az államot ép úgy köti, mint az alattvalókat. A jelen esetben tehát a horvát-szlavon részek visszakapcsolását eszközölendő szabályok megváltoztatása alkotmányosan csakis a horvátszlavon tartománygyűlés hozzájárulásával eszközölhető. Ebben rejlik ép az összeütközés.

(a szövetség főhatalma), melynek Magyarország és Horvátország-Szlavonia egyformán alávetévk.

Már pedig a magyar állami életen kívül, a magyar állam felett levő hatalmat, bármint kutassuk is, nem fogjuk megtalálni. Midőn a souverain magyar állam, erőszak által elszakított részeit 1868-ban visszavette, a magyar alkotmányon semmi sem változott; ¹⁾ vagyis csak kiterjesztetett a visszacsatolt részre, a melynek autonomicus külön élete a régi elvek alapján újra szabályoztatott. A visszacsatolásról szóló törvényben ez a két momentum domborodik ki. De ekkor hol van az a közjogi actus, a melylyel a magyar állam az őt kétségtelenül megillető souverainitását feladta volna, illetve maga fölé souverain főhatalmat emelt volna. A törvényhozó test ma is azon elvek és szabályok szerint alakul, mint a visszacsatolás előtt, a legfőbb állami akarat úgy készül és jön kifejezésre, mint bármely egységes államban. A kormányzat nem kívülről hat az államra, hanem abban birja létét és támasztát s a felelős állami kormányzat fogalmához csatolt elveket szigorúan megtartja. E viszonyra vonatkozólag régi jogunk érvényét az 1868: 30. t.-cz. hangsulyozza.

Abból, hogy a horvát-szlavon részek a magyar országgyűlésre nem kerületenként külön, hanem collective választják képviselőiket, a magyar részek alárendeltségére, elfogultság nélkül következtetni nem lehet. Mint mondtuk, a constitutionális képviseleti rendszer követelménye, hogy az államakarat készítésénél az egész népelem képviselve legyen, de hogy milyen eljárási móddal, az másodrendű kérdés. ²⁾ A horvát-szlavon képviselők eltérő választási módja nem jelent mást, minthogy Horvátország és Szlavonia más politikai viszonyok között él, hogy autonomicus különállással bir. De a horvát-szlavon képviselők sem egyénileg, sem testületileg a horvát nyelv használatától eltekintve, — külön jogokkal nem birnak, és az országgyűlésen való megjelenésük, vagy elmaradásuk a megfelelő számú magyar képviselők elmaradásával, vagy részvételével egy jelentőségű.

V. További kérdés, mely egyébiránt az előbbivel összefügg, hogy a kapcsolt részek a mai fogalmak szerint tekinthetők-e államoknak? Törvényeink, hivatalos okmányaink e részeket majd országoknak, majd tartományoknak czimezik, gyűlésüket országgyűlésnek, majd tartománygyűlésnek; az 1868: 30. t.-cz. pedig jelölésükre a »társországok« kifejezést teszi alkotmányossá.

A közönséges életben az »ország« kifejezés többféle s egymástól

¹⁾ Eltekintve a lényegét nem érintő olyan intézménytől, hogy pl. a horvát-szlavon tárca nélküli miniszter a magyar ministertanács tagja lett.

²⁾ Magába a horvát tartománygyűlésbe is némely terület direct, más meg indirect választ képviselőt.

igen eltérő értelemben használt,¹⁾ jogi műszót pedig éppen nem képez. A jogéletben csak egy új kérdést kelt föl, hogy t. i. állam-e vagy tartomány? Ezek a jogi műszók, melyek biztos és szabados fogalmat jelentenek s az »ország« szó hol az egyikre, hol a másikra alkalmaztatik.²⁾ Így vagyunk a »társországok« kifejezésével is. Tartalmáról csak akkor lehetünk biztosak, ha képesek vagyunk még azt is meghatározni, hogy államot, vagy tartományt jelent-e? -- Az 1868: 30. t.-cz. 59. §-a azt mondja továbbá: »Horvát-Szlavonországok külön territoriummal bíró politikai nemzetet képeznek. Ez ismét egy fölötté bizonytalan megjelölés és ezért olyan valamit is lehetne belőle következtetni, mintha a törvény külön állami életre célozna. Csakhogy e gondolkozást a priori megakadályozza az 1. §., mely szerint: »Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok jövőre egy és ugyanazon állami közösséget képeznek.« -- E mondatot közönséges nyelvre másképp lefordítani nem lehet, mint hogy a megnevezett területek jövőre egy államot alkotnak.³⁾ A külön territoriummal bíró politikai nemzet pedig nem jelenthet mást, mint egy nemzetet, a mely meghatározott területen külön politikai, vagyis közélettel bíró autonomicus különállásában.

A szoros értelemben vett magyar és a horvát-szlavon terület állami egységét a *pragmatica sanctio* óta új és új törvények biztosítják. (L. 34. §.).

Továbbá a visszakapcsolás után egy évtizedre hozott törvény (1879: 50.) világos kijelentése szerint az állampolgárság egy és ugyanaz. Már ez megakadályoz, hogy a horvát-szlavon részeket államnak tekintsük. Állam, polgárság, illetve nép nélkül nem gondolható.⁴⁾

Igaz, hogy a horvát bán ép-ugy jogosítva van honosítást gyakorolni, ha az illető a horvát-szlavon területen telepedett meg, mint a magyar a

¹⁾ Használjuk a *souverain* államok megjelölésére: Németország, Franciaország, Olaszország stb.; használjuk történeti reminiscenciák fentartására: Csehország, Lengyelország, Erdélyország stb.; használjuk valamely különlegességgel bíró terület megjelölésére: hegyesország, sikország, székelyország, biharország stb.

²⁾ Így mondjuk: Morvaország, Steierország, a birodalmi tanácsban képviselt országok vagy koronaországok (Ausztriát illetőleg) stb.

³⁾ Nem hagyhatjuk felemlítés nélkül, hogy a horvát-szlavon-dalmát *regnicolaris* bizottság 1886. márczius hó 28-án kiadott véleményében szintén elismeri az egységes államot és ezt veszi alapul; továbbá ujabban (talán az említett írók ellensúlyozásául) a tartománygyűlés többször kijelenti, hogy Horvát-Szlavonországok Magyarországgal egységes államot alkotnak.

⁴⁾ A közjogi tudomány egyik legkiválóbb tekintélye, Laband, mondja a német birodalmat illetőleg: »Az egyes államok nem tekintetnének államoknak, ha külön állampolgárságuk nem volna. A birodalom nem szövetséges állam, hanem egységes állam lenne, ha az állampolgárság az egyes államokban megszűnt, illetve a birodalmi polgárságba olvadt volna (Das Staatsrecht des deutschen Reiches. I. 157.)

királyi belügyminister (1879: 50.). De a horvát bán is csak magyar állampolgárságot adhat, és így ebből le lehet vonni azt a következtetést, hogy a horvát báni hatóság a magyar állam hatósága, de éppen semmit az állampolgárság egységének hátrányára. A horvát bán honosítása ép oly kevésbé képezhet alapot külön állampolgárságra,¹⁾ mint a hogy régente nem képezett a határórvidéki hatóság külön honosítási joga. — A horvát bán honosítása a magy. kir. ministerelnökhöz hivatalból fölterjesztetik.

Az állampolgárság egységéből szükségképen folyik, hogy a horvát-szlavon terület lakója a magyar állam főhatalmának, törvényhozásnak, kormányzásnak alá van rendelve, a mennyiben a horvát-szlavon autonómiában magának korlátot nem alkotott.²⁾

A magyar király, mint ilyen, királya a horvát-szlavon részeknek. Itt áll az az eset, mit közjogi íróink tévesen Ausztriához való viszonyunkra mondanak, hogy a fejedelem (mint közjogi személy), egy és ugyanaz. A magyar királyi hatalom birtokába jutott fejedelem — történetünk tanúsága szerint — ezzel mindig megszerezte Horvát-Szlavonországok fölött is a királyi hatalmat.³⁾

Ebből következik és ezt bizonyítja a korona és koronázás egysége. Mióta a fejedelmek koronát viselnek, a korona mindig ugy tekintetett, mint az állam, állami főhatalom symboluma; a koronázás pedig annak kifejezése, hogy a főhatalom valamely physikai személyre átruháztatott.

¹⁾ Pliveric : I. munkájában ellenkező nézetet van.

²⁾ Mintán az államhatalom természeténél fogva, a mennyiben magának korlátot nem állít föl, az állam egész területére, összes polgáira kihat, tehát nem tartom szabatosnak, Horvátországra való tekintetből törvényeink által használt e kitételeket : *közös törvényhozás, közös ministerium, közös törvény* stb. A helyzetnek inkább jogilag megfelelő : állami törvényhozás, állami kormányzás és ezzel szemben van külön tartományi törvényhozás, külön autonomicus kormányzás stb.

³⁾ Ez leginkább szembeötlő a királyválasztások idejében. Századokon keresztül senki sem vonta kétségbe, hogy a törvényesen megválasztott magyar király, e közjogi actus alapján király Horvátországban is. A horvát írók egy esetet ugyan felhoznak és erre nagy súlyt fektetnek : I. Ferdinándnak Cetinben történt királyi választását. De ekkor hazánkban rendkívüli viszonyok uralkodtak. Két király küzdött egymással a főhatalomért s az állam egyes területei hol az egyik, hol a másik félhez csatlakoztak, midőn az illető királyuknak kikiáltották. Így Szlavonia a dombrói gyűlésen Zápolyának hódolt, Horvátország pedig Cetinben I. Ferdinánd pártjára állott. De jellemző a megelőzőleg követett eljárás. Midőn ugyanis I. Ferdinánd mint trónkövető a horvát rendeket a csatlakozásra felszólította, ezek hajlandóságukat világosan kijelentették, de annak hozzátételével, hogy királyul csak a magyar királyt ismerhetik el. Így azután Ferdinánd előbb Pozsonyban, 1526. évi decemberben, magyar királynak megválasztatott és erre következett a cetini gyűlés határozata 1527. január 1-én. (Szalay : A horvát kérdésről, — Csutorás : Horv. Szlav. Dalmátországnak Magyarország-hoz való viszonya, — B. Jeszenszky : A társországnak.)

De soha még egy korona *két* souverain államot, egy koronázás *két* főhatalom átadását nem jelképezett. Gondolható-e, hogy a középkor szelleme, mely a jelképes formaságokra oly nagy súlyt helyezett, nálunk ezt eltűrte volna? ¹⁾

A király az állam feje és személyesítője, az államhatalom birtoklója. De e szerint, ha a király Magyarországon és Horvát-Szlavonországokban, mint közjogi személy (tehát nem pusztán a physikai személy, mint Ausztria és Magyarország közt) egy és ugyanaz, akkor miként lehetne az állami személy kettő. ²⁾

A fejedelem és a koronázás egységéből folyik, hogy koronázáskor egy

¹⁾ Magának Kálmán királynak Zarában történt megkoronáztatása is vitatott. Ez egyedül Kálmán király által, 1102-ben, a szűz Máriáról elnevezett játrai apácakolostor részére kiadott okmány, egy mellékesen odavetett kitételéből van következtetve. De első sorban az oklevél hitelessége kétséges, s azután meg ugyancsak Kálmán király 1108-ban biztosítja a meghódolt részt, hogy nem fog erőszakosan házaikba szállani, ha majd koronáztatása végett hozzájok megy — »ad vos coronandus, aut vobiscum regni negotia tractaturus advenero.« (Pauler: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról). De miként beszélhet Kálmán a koronáztatásról, mint a jövő tényéről 1108-ban, ha már az 1102-ben megtörtént. — A horvát írók ugyan még azt állítják, hogy II. István, II. Gejza, III. István, II. Endre, Róbert Károly és nápolyi László szintén horvát királylyá koronáztatottak volna. De ez pusztá állítás, melyet történeti adatok nem bizonyítanak. Az eddig ismert történeti adatok szerint II. István és II. Gejza nemcsak hogy horvát királylyá nem koronáztatottak, de nem is voltak soha Horvátországban. III. István, II. Endre megfordultak ugyan e területen (az utóbb nevezett ennek hercege volt), de semmi nyoma, hogy külön királylyá koronáztatottak volna. Róbert Károly és nápolyi László Zágrábban királylyá koronáztatottak ugyan, de nem horvát királylyá, hanem Magyarország királyává, mint a hatalmukban levő terület legjelentékenyebb városában, miután a koronázási város: Székes-Fejérvár még nem hódolt. A koronázást az esztergomi érsek végezte. — Végre ha a külön koronáztatás szokásos lett volna: miért nem emlékeznek e tényről történeti adataink; valamint arról, hogy a korona hol őriztetett s hova tűnt el; kit illetett a koronázás tisztje; meddig volt alkalmazásban és miért szűnt meg? Gondolható-e, hogy ép e nagy fontosságú kérdések ne érdekelték volna a krónikásokat, vagy a történetirókat? — Legutolsó koronázás alkalmával a király Horvát-Szlavonországok királyává történendő koronáztatását is sürgették; de ezt a magyar államférfiak mint az alkotmány nyúl homlokegyenest ellenkezőt utasították vissza.

²⁾ A nemzetközi életben, a hol az állam közjogi személyisége oly erőteljesen domborodik ki, csak Magyarország, illetve csak a magyar király szerepel. — A királyok nagy czimeik pedig általában inkább történeti reminiscenciákat tartalmaznak és belőlök éppen nem lehet azt következtetni, hogy a külön czimek jogilag külön államokat jelölnek. Így az ausztriai császár, Csehország királya is stb. stb.; a magyar király, Erdély nagyfejedelme, Szerbia, Ráma, Bolgárország stb. stb. királya. — A porosz király nagy czimében 50 czimet visel. Az orosz czár nagyobb czimje: minden oroszok czárja, Moszkva, Kiew, Nowgorod czárja, Astrakan czárja, Lengyelország czárja, Szi-béria czárja.

koronázási oklevél állittatik ki (1868: 30.). Felmerült ugyan 1866-ban, hogy a magyar király megkoronáztatásakor Horvát-Szlavon-Dalmátorszá-
gok részére külön koronázási oklevél adassék ki. De a magyar országgyü-
lési bizottság azt válaszolta, hogy külön koronázási oklevél kiállítása se
nem szükséges, se az alkotmánynyal meg nem egyeztethető.

A horvát-szlavon törvényeket a magyar király szentesíti. A horvát-
szlavon külön törvényhozás tehát abban áll, hogy a királyi Felség a
horvát-szlavon területre és az autonomicus ügykörre más organum segéd-
lete mellett alkotja a törvényeket, mint az állam egyéb részeire, vagy
ügyeire kihatólag.

A horvát-főrendek, ha az 1885: 7. t.-cz. által előírt feltételeknek
megfelelnek, a magyar főrendiház tagjai.

A horvát-szlavon kormányzat feje a bán, a magyar király által a
magyar minisiterelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett neveztetik
ki, s mint horvát bán, a magyar főrendiháznak szintén tagja. A horvát-
szlavon kormányzat nem bir parlamentaris természettel, mint a hogy
a tartománygyűlés sem bir a parlament jogaival. A többségnek politikai
nézetei nem határozók a horvát bán állását illetőleg. A végrehajtó hata-
lom erősebb. Továbbá a bán kineveztetése, kormányzása a magyar ország-
gyűlés elé is tartozik a minisiterelnök felelőssége folytán. — A horvát-
szlavon autonomicus élet ellenőrzése a horvát tárcza nélküli minisiter hatás-
körébe tartozik, illetve a ministertanácséhoz, melynek tagja, vagyis a
magyar országgyűléséhez, melynek felelős.

Az autonomiához nem tartozó ügyekre nézve a m. kir. felelős minis-
terium a végrehajtó hatalmat a horvát-szlavon területen is *közvetlenül*
gyakorolja; s a végrehajtásban, ha szükség van reá, a horvát-szlavon ható-
ságok is kötelezvék közreműködni.

V. Így tehát a fejtegetett viszonyban azt látjuk, hogy egy a korona,
egy a koronázás, egy a király; a jelentékenyebb ügyekben egy a törvény-
hozás és egy a kormányzás; egy a terület, egy az állampolgárság. Ezen az
alapon arra az eredményre kell jutnunk, hogy a horvát-szlavon részek nem
tartoznak az államok categoriájába, hanem a magyar államnak széles körű
autonomiával felruházott tartományai. — A társországok kifejezése csak
akkor megfelelő, ha ilyen értelemben, ilyen tartalommal használjuk. Miután
pedig e tartalomra egész szabatos és általában elfogadott jogi műszó: a
»tartomány« áll rendelkezésünkre, használatát legfeljebb azzal indokol-
hatnánk, hogy kifejezni akarjuk vele ama különbséget, mely egyrészt a
horvát-szlavon tartományok, másrészt egyéb államok tartományi külön-
állást élvező részeinek jogéletében mutatkozik, hogy t. i. a horvát-szlavon

tartományok viszonya saját beleegyezésükkel szabályoztatott és csak így változtatható meg.¹⁾

E közhasználatban levő kifejezés: »Magyar sz. korona országai« nem jelenthet egyebet, mint olyan egy államot, a mely így czimezi magát; s legfeljebb még arra történhetik benne utalás, hogy ez az állam különböző multtal bíró részekből alakult.²⁾

Szokásos még a magyar sz. korona országai helyett, magyar birodalom, sz. korona birodalma kifejezést használni. A birodalom azonban jogilag teljesen határozatlan fogalom, illetve szoros jogi művekben az »állam« kifejezéssel helyettesítettik.

44. §.

Fiume.

Fiume és vidéke, történetiróink szerint, már a XII. század elején összeköttetésbe jött Magyarországgal. Midőn ugyanis Kálmán király, 1102-ben Dalmatiát elfoglalta, hódolt Tersact vára, melynek közelében a Fiumare folyó mellett csakhamar Fiume keletkezett. Fiume később Frangepán család, azután meg Duyno család birtokába jutott s midőn ez utóbbi 1399-ben kihalt, az osztrák főherczegeknek hódolt s így a magyar koronától elszakadt. Azonban az osztrák herczegek alatt mint különálló terület kormányoztatott és bár Krajnával összeköttetésben állt, sem ahhoz, sem más osztrák tartományhoz csatolva nem volt.

Mária Terézia 1776-ban Fiumét Magyarországnak adományozta, hogy tengeri kikötőt nyisson számára. Az átvétel után Horvátországgal kísérléképen némi összeköttetésbe jutott. Zágrábmegye és a károlyvárosi végvidék egy részéből alakított Szörénymegye főispánja, Fiuménak, mely önkormányzati jogait fentartá, úgy kereskedelmi, forgalmi, mint közigazgatási tekintetben kormányzója volt s ugyancsak ő, mint a tengerpart egyéb részeinek kormányzója is, a horvát báni táblának tagja volt. Továbbá a fiumei bíróságtól az 1000 frton felüli perek a báni táblához, a közigazgatási ügyek

¹⁾ Ausztriában a tartományokat »Land« (Kronland) szóval jelölik, a mely kifejezés néha államok jelölésére is használtatik: England, Russland. De ez utóbbi már kivételes, és úgy az irodalomban, mint a közéletben hozzá szoktak az államot »Staat«-nak nevezni és a »Land« ennek csak részét képezi.

²⁾ Egyébiránt e czimezést már Kossuth Lajos tévedésbe ejtőnek nevezte (Pesti Hirlap. 1848. jan. 27. sz.), midőn hangsúlyozta, hogy a magyar sz. korona egy statussal. Valamint Deák Ferencz mondja, hogy a magyar sz. korona országai s a magyar állam egy ugyanazon fogalom. (Adalékok.) Ugyancsak így nyilatkozik Tisza miniszterelnök 1886-ban (a Janszky ügynél); valamint a »Corona« szó gyakran használtatik tervényeinkben az »állam« helyett. — Továbbá Ausztria is gyakran használja: »a birodalom tanácsában képviselt országok« címet, midőn magát mint államot jelöli meg.

pedig, a rövid ideig fennállott horvát helytartótanács-hoz voltak felebbezendők. E szervezettel azonban sem Horvátország, sem Fiume nem volt megelégedve. Horvátország többet óhajtott Fiuméből, Fiume kevesebbet a horvát összeköttetésből. S mert egyébként sem mutatkozott célszerűnek, már 1779-ben megszünttetett és Mária Terézia ez év április havának 23-án oklevelet adott ki, melyben Fiumét Magyarországhoz csatolt külön testnek nyilvánítja és világosan elismeri a magyar korona ősi jogát e területre.

Az oklevél következőképen hangzik: »Mi, Mária Terézia, Magyarország és a hozzá tartozó országok és tartományok közjavára irányzott számtalan intézkedéseink között . . . az által is akarván a magyar kereskedelemről gondoskodni, hogy azon tenger melléket, mely rövid ideig ausztriainak nevezetett, de ősi joggal Magyarországhoz tartozott, ahhoz legujabban visszakapcsoltuk; s különös jóakaratunk és kegyességünk tanuságául Fiume városát és kikötőjét abba bele is kebelezttük . . . egyszersmind Fiumét más városok közül kiválasztván . . . szabad kereskedelmi helylyé és várossá alkotni, s mindazon kiváltságokkal, mentségekkel, szabadságokkal és előjogokkal, melyek kereskedelmi helynek és községnek szükségese, feldiszíteni akarjuk, mely kegyelmes szándékunk annál biztosabb fogantatására azonfelül beleegyezünk, hogy Fiume kereskedelmi városa, kerületével együtt, mint Magyarország sz. koronájához csatolt külön test tekintessék, mindenben kezeltessek és a másik bucarii kerülettel, mely t. i. elejétől fogva Horvátországhoz tartozott, semmikép össze ne kevertessék.«

Fiume ezután közigazgatási ügyekben a m. kir. helytartótanács, törvénykezésekben pedig a magyar kir. Curia alatt volt és jogállása több országgyűlési sürgetésre (1790, 1807, 1805) az 1807: 4. t.-cz.-be becikkelyeztetett. »Jelen cikkely által« mondja e törvény »kijelentetik, hogy Fiume városa és kikötője, melyet a dicső császárnő és királynő Mária Terézia külön diploma által az országba már bekebelezett, Magyarországhoz tartozik. Egyszersmind pedig az országgyűlés alkalmával a fiumei kormányzónak a főrendeknél, Fiume városa követeinek pedig a karoknál és rendeknél illetékes ülés és szavazat fog adatni.«

Fiume 1809-ben rövid időre francia uralom alá került, mely alól Napoleon bukása után felszabadult ugyan, de csak 1822-ben július 1-én helyezettett vissza alkotmányos jogaiba, a melyeket azután 1848-ig élvezett. 1848-ban helyzete annyiban változott (27. t.-cz.), a mennyiben egyszerűen szabad kerületnek, magyar törvényhatóságnak nyilvánított. — Az 1848-at követő időben Fiumét illetőleg is felfüggesztetett az alkotmány s Fiume, Zágráb megyének délnyugati részéből, valamint a buccarii kerületből alakított Fiume megyébe kebeleztetett és ezzel Horvátországhoz csatoltatott. De már 1867-ben a magyar országgyűlésre meghívót nyert, s azóta ott képviselve van. Az 1868: 30. t.-cz. folytán pedig, 1848 előtti

állásához hasonlólag, ideiglenesen szerveztetett, s kimondatott, hogy helyzete véglegesen Magyarország országgyűlése, Horvát-Szlavon-Dalmátországok tartománygyűlése és Fiume városa közt küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel fog szabályoztatni.

45. §.

Fiuménak, mint a sz. koronához csatolt külön testnek viszonya az államhoz és belszervezete.

Az 1868 : 30. t.-cz. értelmében a hármassal küldöttségek tanácskozással össze is gyűltek, de a kívánt megállapodás nem jött létre és ennél fogva Fiume a magyar kormány előterjesztésére Ő Felségének 1870. július 28-ról kelt elhatározásával, valamint a magyar kir. miniszterelnöknek, a m. kir. igazságügyminiszterrel s a horvát bánal egyetértőleg 1871. szept. 14-én kibocsátott rendeletével ideiglenes szervezetet kapott.

Mindezek lényeges tartalma a következő :

A törvényhozás Fiuméra nézve is a magyar országgyűlésen történik : képviselője az alsóháznak, kormányzója a főrendiháznak tagja.

Fiume városának és kerületének kormányzata, a magyar ministerium előterjesztése alapján, a király által, miniszterelnöki ellenjegyzés mellett kinevezett kormányzóra van bízva, ki egyszersmind az államhoz tartozó egyéb tengerparti részeknek is kormányzója és ennek alapján : »fiumei és magyar-horvát tengerparti kir. kormányzó« czimmel él. E kormányzó elnöke a fiumei kir. tengerészeti hatóságnak, s mindazt, a mi a magyar-horvát tenger melléken a tengeri kereskedelmi hajózásra vonatkozik, mint a kereskedelmi magyar kir. ministerium közege, ezen ministeriumból vett utasítások értelmében kezeli.

A kormányzó a beligazgatás terén mindazon ügyekben, melyekre Fiume önkormányzati joga ki nem terjed, a magyar ministeriumnak közlegét képezi ; továbbá Fiume és kerülete közigazgatásának élén áll, körülbelől olyan rendeltetéssel, mint Magyarországhoz a főispánok.

Fiume, mint önkormányzati test, statutum alkotási joggal bír ; statutu-mait azonban a képviselőtest közreműködése mellett a kormányzó állapítja meg s a magyar ministerium elé terjesztendő k jóváhagyás végett. Az önkormányzatot a városi tanács vezeti, melynek élén a polgármester (podesta) áll.

A vallás- és közoktatásügyet illetőleg a város és kerülete szintén az állami kormányzás alatt áll ; kivéteket azonban a horvát gymnasium, mely a horvát-szlavon kormányának van alárendelve.

A törvénykezést illetőleg Fiumében magy. kir. törvényszék állított fel, melynek hatósága alá tartoznak :

1. Fiume szabad kir. város és kerülete, Buccari kerület és Fiume megye tengerpartja, tengerészeti ügyekben ;

2. Fiume város és kerülete, minden büntető, valamint polgári peres és nem peres törvénykezési ügyekben. A városi telekkönyvi hivatal szintén a kir. törvényszéknek rendeltetvén alá.

Másodfoku bíróságot a budapesti kir. tábla, harmadfokut a legfőbb ítélőszék képezi.

A fiumei m. kir. törvényszék hivatalos nyelve az olasz. De tengerészeti ügyekben a felek úgy beadványaikban, mint a szóbeli tárgyalásokon horvát nyelvvel is élhetnek. Ilyen esetben a birói határozatokhoz hiteles horvát fordítás hivatalból melléklendő. — A bíróság úgy a főlebbviteli, mint más bíróságokkal és hatóságokkal való érintkezésben akár saját, akár az illető hatóság hivatalos nyelvét használhatja. A felebbviteli bíróságok határozataikhoz hivatalból hiteles olasz fordítást csatolnak, ha csak azok nem a fél által a perben használt nyelven hoztattak. A fiumei kir. törvényszék felett a főfelügyeletet a magy. kir. igazságügyminister gyakorolja.

A mondottakból következik, hogy »a sz. koronához csatolt külön test« kifejezése nem jelenthet mást, mint hogy az alatta értett közület másféle politikai, közigazgatási szervezettel bir, mint az állam egyéb részei, vagyis, hogy nem olvasztatott be az állam rendes közigazgatási szervezetébe ; de semmi esetre sem jelenthet államjogi önállást. Valószínűleg ez volt az intentió már akkor, a midőn az ajándékozási oklevél először használja e kifejezést. Ámbár az oklevél tartalma elég argumentumot szolgáltat Pesty ama nézetéhez is, miszerint az ajándékozó királynő e kifejezéssel hangsúlyozni óhajtotta, hogy Fiume, mint magában álló, külön test, nem pedig mint valamely szomszédos horvát megyéhez fűzött, csatolandó a magyar koronához.

46. §.

A magyar államnak és részeinek, valamint az egykori hűbéres tartományoknak czimerei és színei.

I. Honi krónikák szerint, ősi hadi jelvény a turul madár volt, mely valószínűleg az Árpád nemzetségét illette s tőle vette át a honfoglaló magyarság ; de midőn őseink a keresztény hitre tértek, s az állammá szerveződés befejeződött, e jelvény már nincs használatban, helyébe, mint a magyar királyság legrégibb czimere, a pólyás czimer lépett. ¹⁾ Az Árpád-

¹⁾ Ennek alapján nevezik a német heraldikusok a pólyás czimert alt-ungarnak, a francziák pedig ancien-hongrie-nak.

házbeli királyok váltakozva használják a különböző számú vörös-fehér¹⁾ pólyákra osztott czimert esetleg vörös mezőben a fehér (ezüst) szalagokat — és a kettős-keresztet, még pedig úgy, hogy 1247-ig a pólyás czimer, ez időtől egész az Anjou-ház trónraléptéig a kettős kereszt van általános használatban. A vegyes házbeli királyok alatt, mai czimerünk alkatrészeit képező kettős kereszt és a pólyák, már legtöbbször együtt, ugyanazon czimerpaizon egyesítve használtatnak,²⁾ bár előfordulnak külön-külön is. A pólyák számát illetőleg pedig nyolcban állapodnak meg, amint ezt nagy Lajosnak a kassaiakhoz intézett 1369-ki okmánya világosan kifejezi; valamint ugyanezt kifejezi, bár nagy idő múlva, V. Ferdinándnak 1836-ban kiadott czimer-használati utasítása.

A négy fehér pólyára (illetve vörös mezőben a négy ezüst szalagra) Verbőczy azt mondja (Hk. I. 11.), hogy az ország négy főfolyóját jelképezik s őseink Pannoniától vették át. Az apostoli kettős-keresztet pedig II. Sylvester pápa adta első, sz. királyunknak, hogy azt maga előtt vitesse, azaz czimerül használja.³⁾ A dombok kereszt-tövéénél, melyek a hagyomány szerint az ország három főhegységére vonatkoznak, már V. István pecsétjein láthatók. Nagy Lajos alatt a kereszt tövéénél a korona is előfordul, a koszoru pedig I. Ferdinand alatt vétetett be, mely időtől fogva a czimer alapjellegén változás nem történt, végleges megállapodás azonban csak III. Károly és Mária Terézia alatt jött létre. — A czimerpaizs fölött a korona már I. Endre, Imre, II. Endre királyok pecsétjein látható. Mária Terézia alatt pedig a koronát angyalok tartják.

Néha egyes királyok az ország czimerébe saját czimerüket is beveték: az Anjouk a lilimokat, I. Mátyás a hollót; a Habsburg-házból szár-

¹⁾ A pólyák száma igen változó. Eddig ismert legrégibb magyar pecséten, Imre királynak 1202. évi aranypecsétjén a pólyák száma öt. De ismerünk három, négy, hat pólyás-czimert is, míg végre a nyolczas pólyában történik megállapodás. — A legrégibb czimerekben néha cserlevelek is előfordulnak, a pólyákat pedig különböző szám-ban oroszlánok diszítik. De úgy az oroszlánok, mint a cserlevelek már az Árpád-házi királyok alatt eltűnnek, valószínűleg a czimer túltömöttsége folytán.

²⁾ A pólyáknak és a keresztnek a jelenlegi rend szerint, a hasított paizsban egyesítése, a mint ma tudjuk, nagy Lajos egyik érmén fordul elő először. Második példa volna reá az ország rendjeinek 1385-ki pecsétje. Továbbá látható Zsigmond egyik kettős pecsétjén. (Minderről bővebben B. Nyáry: Heraldikai vezérfonalában. Akadémiai kiadás. 1886.)

³⁾ Az okmányt Szalay (Magyarország története I. k.) közli egész terjedelmében. E szerint: »apostoli hatalmunknál fogva szintén megengedjük, akarjuk és kérjük, hogy miután Te és Ők (az utódok) a koronával, melyet küldünk, annak rendje s követeidnek átadott formula szerint megkoronáztattál, illetve megkoronáztattak, a keresztet, az apoltolság czimerét magad előtt vitethesd és ők is vitethessék. L. még Verbőczy Hármk. I. 11.

mazott királyaink pedig a magyar czimert a kétfejű sas mellére alkalmazva használták (1723: 98. t.-cz.).

Mindezekből láthatjuk, hogy az ország jelenlegi czimere, a hosszában kétfelé választott czimerpaizs, melynek jobbfelét négy vörös és négy fehér (ezüst) pólya váltakozva takarja, még pedig úgy, hogy a legfelső vörös, a legalsó fehér, balfelét pedig vörös mezőben, hármás zöld dombon aranykoronából kiemelkedő ezüst kettős kereszt — s a paizs fölött sz. István koronája, olykor angyalok által tartva: a történet folyamán állítottatott össze, s mai alakban való használata, viszonylag újabb keletű. ¹⁾

Magyarország színei a czimerben előforduló három színből: a vörös, fehér és zöld színekből állanak s ezek egyszersmind a lobogó színei is, e sorrendben, egymás alatt vízszintesen.

II. *Erdélynek czimere* volt, mely szintén idők folytán állítottatott össze: vörös gerendával két mezőre osztott paizs; a felső mező kék színű, rajta arany nap és ezüst holdszarv (székelyek czimere) s a két égi test közt arany csőrű, vörös nyelvű emelkedő sas kiterjesztett szárnyakkal (magyarok czimere), az alsó mező arany színű hét vörös toronnyal (szászok czimere).

Fiume czimere, melyet 1659-ben kapott: tojásdad alaku paizs vörös mezejében kétfejű sas kiterjesztett szárnyakkal, nyitott csőrökkel és kilógó vörös nyelvekkel. Az arany rojtokkal ékesített hercegi korona alatt álló sas jobb lába sziklatalapzaton, bal lába pedig sziklán fekvő kerek edényen nyugszik, melyből a sziklák körül özőnlő víz folyik. A paizs alatt keskeny szalagon Indeficienter áll.

III. *A magyar állam kapcsolt részei* (tartományai) saját czimerrel és színekkel bírnak:

Horvátország czimere: 20 ezüst színű és 20 vörös négyszögű koczkából áll.

¹⁾ Czimerünk pólyás részének használatánál nincs egyöntetűség. A hagyományokon nyugvó felfogás ez oldalon hazánk négy főfolyóját óhajtja jelképezve látni; s így nem nyolcz pólyát, hanem vörös mezőben négy fehér szalagot használ. Továbbá eltérések mutatkoznak a pólyák számánál és sorrendjénél. Mind e viszáltságok megszüntetésére, az országgyűlés kezdeményezésére (1870) a magyar történeti társulat egy bizottságot küldött ki, a mely hosszás tanulmányozás alapján a nyolcz pólyában és azoknak fentebb közölt sorrendjében állapodott meg, mint a mely az eredeti magyar czimert alkotá. Ez történeti szempontból alig is szenvedhet kétséget. — De másrészt meg az is áll, hogy valamely állam czimere azt tartalmazza, a mit az illető nemzet benne látni óhajt, vagyis van souverain joga czimerét megállapítani, esetleg a történeti bizonyítékok ellenére is. És e tekintetben Verböczy által a megerősített több századon hagyománynak nagy súlya van. Mindenesetre érdemes lenne a kérdést törvény által oldani meg, mint ahogy a képviselőház 1883-ban a ministeriumot ujjlag utasította is.

Szlavonia czimere: széltében két folyó által három mezőre osztott czimerpaizs. A felső és alsó mező kékszinű, a középső vörös. A felső mezőben egy csillag, a középsőben pedig jobbfelé szaladó nyest látható.

Dalmácia czimere: kék mezőn három koronás leopárd fej.

A kapcsolt részek színei vörös, fehér, kék, e sorrendben vízszintesen.

IV. Az 1848: 21. t.-cz. a nemzeti szint és az ország czimerét ősi jogába visszaállította. Ennélfogva a háromszinű rózsza polgári jelképen újra felvételvé, egyszersmind megállapított, hogy minden középületeknél s közintézeteknél, minden nyilvános ünnepek alkalmával és minden hajókon a nemzeti lobogó és az ország czimere használtassék. - - A kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatván, hogy az ország színei és czimere mellett saját színeiket és czimerüket is használhassák (már t. i. a fentebb elöadott módon).

Az 1874. évi február hó 9-kén kelt legfelsőbb elhatározással, megfelelőleg az 1868: 30. t.-cziknek a magyar korona országai számára közös czimer lett megállapítva: közepén a magyar czimer, jobb oldalt fönt Dalmácia, alul Szlavonia czimere, baloldalt fönt Horvátország, alul Erdély czimere. A magyar czimer alatt pedig Fiume czimere.¹⁾

A közös osztr.-magyar haderő szárazföldi része, valamint az osztr.-magyar közös ministerium²⁾ és így Bosznia és Hercegovina igazgatása is czimerül a kétfejű sast, színektől pedig a sárga-fekete bicolort használják. E czimer és színek jelen esetekben az uralkodóház jelvényeinek tekintetnek s ezen alapon használtatnak. — Ugyancsak az uralkodó család czimere és színei alkotják a közös hadi tengerészeti vörös és fehér színű lobogóját, valamint czimerét: a széltében fehér pólyával kettéválasztott vörös mezejű paizst, bár ezek egyszersmind Ausztriának, mint tartománynak színei és czimere is.³⁾ — A magyar honvédség lobogója nemzeti színű,

¹⁾ Az 1868: 30. t.-cz. az egyesített czimerben való fölvételt illetőleg csak társ-országok czimeréről szól, tehát sem Erdélyről, sem Fiuméről. Az 1869: 12. t.-cz. már Erdélyt is említi, mint a melynek czimere a veretendő pénzeken szintén kiteendő. Fiume csak később lett felvéve. Ebből magyarázhatjuk meg, hogy az egyesített czimerben Fiume sokáig nem fordul elő. Így csak 1882-től az országos törvénytáron.

²⁾ Az osztr.-magyar követtségek és consulatások azonban 1880-tól a magyar lobogót is kötelesek kitűzni.

³⁾ Dynastiánk ősi czimere, a habsburgi grófoké: arany mezőben koronás vörös oroszlán, kék nyelvvel és karmokkal (kékekkel fölfegyverkezve) volt. Midőn pedig Ausztria birtokába jutott, az osztrák hercegi czimert kezdi használni családi czimerként. s végre az ősi grófi czimer egészen kiszorul, vagyis az összes országokat feltüntető nagy czimer egyik osztályában fordul csak elő. A XVI., XVII. században és a XVIII. század elején kivétel nélkül az osztrák hercegi czimert találjuk a birodalmi sas mellén, mint az uralkodó habsburgi dynastia czimerét.

az ország czimerével; a horvát-szlavon honvédségé piros-fehér-kék a magyar czimerrel fedve.

Ausztriának eredeti czimere a kék mezőben öt arany pacsirta volt, melyet egy legendaszerű esemény folytán cserél el. Lipót osztrák herczeg u. i. keresztes vitézeivel részt vett Acre (Ptolomais, Akkon) ostromában (1191) és olyan hősieleg küzdött, hogy első lett a bástyákon s a város bevételenek dicsőségéből öt és csapatait illetve az oroszlánrészt. De több sebből folyó vére annyira elborítá fehér köntösét, hogy csak ott látszott az eredeti szín egy fehér csikban, a hol derekát az arany vitézi öv kerítette. Ennek emlékére vette föl czimerül a fehér kereszt pólya által ketté választott vörös paizs, színekül pedig a piros-fehéret (vagy piros-fehér-pirosat), a mely tényt a táborban azonnal ünnepélyesen kihirdettek.

Az uralkodó családtól idők folytával az ausztriai herczegség is átvette az új czimert, mint ahogy ez a középkorban igen szokásos volt, az állam, államhatalom inkább magánjogi természetű személyes uralomból állván. Így vette át Franciaország az arany lilomokat fehér mezőben, Csehország az oroszlánt, Lengyelország a fehér sast, Poroszország a fehér-fekete színt stb. — Ausztriában egész a XV. századig a régi czimer — kék mezőben öt arany pacsirta — az új czimerrel fölváltva használtatik, de ez időtől fogva a régi egészen eltűnt.

Mária Theresiának lotharingiai Ferenczcel történt egybekelése után a pólyás czimerhez a lotharingiai czimer — arany mezőben piros haránt pólya és ezen három ezüst sas — csatoltatik és a kettő együtt alkotja a dynastia czimerét egész a XIX. század elejéig. Ez egyesített czimert találjuk a birodalmi sas mellén is, Mária Theresia, II. József, II. Lipót idejében. De midőn Ferencz császár a régi birodalmi czimert az új osztrák császárság számára átvette, a sasnak mellére, a habsburgi grófok, az osztrák és lotharingiai herczegek egyesített czimereit rendelte tétetni, a dynastia czimereként. Ez időtől a dynastia czimere: hosszszában három részre osztott paizs, melynek első helyén, jobbra a habsburgi vörös oroszlán áll, közepén az osztrák herczegek fehér pólyája vörös mezőben, a harmadik helyen, balra a lotharingiai herczegek czimere. Midőn pedig e czimer az uralkodó család tagjai által használtatik, rendszeren a főbb országok czimerei fogják körbe. — A családi szín továbbra is a vörös fehér maradt s a piros-fehér ruhát ennek okából viselné az udvari testőrség (az arcziere és a drabant), valamint lenne ugyancsak e színekből összetéve a tábornokok diszöltözete.

A sas már a rómaiaknál az imperiumnak, az imperatornak jelvénye volt s — mondhatjuk — innen származott a későbbi császárságok sas-czimere, mint a hogy e császárságok eredetöket is szívesen vezették és vezetik vissza a római császárságra. A római német császárság, a római világbirodalomnak részben való helyreállítás, kezdetben egyfejú, majd a kétfejú sas jelvényével él s mert szent birodalom volt, a fejeket gloriával környezi. Az orosz czár ugyancsak a római (keleti) császárok utódának vallja magát s czimerül a kétfejú sast használja. I. Napoleon, mint Nagy Károly utóda, Franciaországot császársággá teszi és a római sast fogadja el jelvényül. Az ausztriai császárság a czimet és a kétfejú sast a római-német birodalomtól veszi át, miután ennek trónját dynastiája hosszú időn keresztül birta. A visszaállított német császárság pedig a régi egyfejú sast használja.

Midőn II. Ferencz császár (mint magyar király I. Ferencz) 1804-ben az ausztriai császár czimet fölvette, illetve 1806-ban a német császári czimet letette, az új császárság czimerül és színeül a német birodalmi sast, a gloriák elhagyásával és

Az 1867: 16. t.-cz. szerint az osztrák-magyar birodalom tengeri kereskedelmi hajói külön lobogót használnak, mely hosszudak négyszöget képez és széltében elválasztott két egyenlő nagyságu mezőből áll. Az egyik, a lobogórud mellett levő mező három egyforma széles vizirányos csikból áll, a felső és alsó ~~zöld~~ a középső ~~fehér~~ e vörös csikot sárga keretű czimerpaizs fedi, melynek vörös udvarát széltében fehér öv választja ketté; a czimerpaizs fölött pedig sárga, pártás nyílt korona látszik. A másik mező, a kifelé eső Magyarország színeit és czimerét viseli sz. István koronájával fedve.

V. *A hűbéres vagy mellékállamok czimerei:*

1. *Bosznia czimere:* bársonypiros mezőben kinyuló ezüst kar, kivont kardot tartva.

2. *Szerbia czimere:* vörös mezőn vadkan fej, szájában arany-nyíllal.

3. *Bolgárország czimere:* vörös mezőn három farkas, mások szelint agár.

4. *Kunország czimere:* kék mezőben fekete színű (vagy arany színű) ágaskodó koronás oroszlán. alul ezüst holdszarv s felül ezüst (vagy vörös) csillag.

5. *Galiczia czimere:* vörös vonallal kétfelé osztott kék mező; a felsőben fekete csóka, az alsóban három arany korona.

6. *Lodoméria czimere:* kék mezőn két vízszintes gerenda, melyek fölváltva fehér és vörös koczkákkal diszítvék.

47. §.

Az ország czimerének magánosok által való használata.

A magyar korona országai egyesített czimerének, valamint az ország külön czimerének magánosok, magánjellegű testületek, vállalatok és inté-

annak fekete-sárga-vörös színei közül a fekete-sárgát decretálta. Az 1849. márczius 4-ki alkotmány ugyancsak e cimert és színeket fogadja el az ausztriai birodalom számára, még pedig úgy, mint azt az 1836-ki czimer használatára való utasítás a kis, közép és nagy czimerre vonatkozólag megállapítja.

A kiegészítés óta pedig a kétféjű sas és a fekete-sárga színek nálunk az uralkodóház családi czimerének és színeinek tekintetnek (tehát nem egyedül az ausztriai császárság közjogi jelvényének) és mint fentebb mondtuk, a közös ügyeknél, valamint még némely alkalmakkor való használata ezen alapon magyaráztatik jogosultnak. Sőt legújabbán (1889) ilyen hivatalos nyilatkozat is történt a fekete-sárga színt illetőleg az alsóház nyílt ülésében a honvédelmi minister által. S miután nem lehet kétségbevonni a monarchia ama jogát, hogy saját házának czimerét és színeit meghatározhassa: e nyilatkozatnak nagy sulya van. — Tényleg azonban az uralkodó család tagjai a piros-fehér színeket használják és az előzőleg leírt, egyesített családi cimert.

zetek által való használatáról az 1883. 18. t.-cz. intézkedik a következőképen:

A törvénynek hatályba léptétől — 1883. április 6. — kezdve, magánosok, magánjellegű testületek, vállalatok és intézetek közül az említett czimerek bármelyikét gyári vagy iparczikkeiken, áruikon, üzleti helyiségeiken, czimtabláikon, czimlapjaikon, üzleti nyomtatványaikon stb. csak azok használhatják, kik erre a miniszerelnöktől engedélyt nyertek. — Hitel- és pénzügyintézetek azonban e czimerek használatára szóló engedélyt csak törvény által nyerhétnek.

A folyamodvány a törvényhatóság első tisztviselőjéhez (alispán, polgármester), Horvát-Szlavonországokban az ezeknek megfelelő hatósághoz intézendő s igazolandó, hogy a kérelmező erkölcsileg kifogástalan, politikai jogainak teljes élvezetében van, üzlete pedig oly terjedelmű, vagy üzletének tárgyai oly kiváló minőségűek, vagy egyébként az üzlet, vagy az intézet oly figyelemre méltó, hogy az ország czimere használatának engedélyezését megérdemli. A fentjelzett hatóság az esetleg szükségesnek mutatkozó nyomozásokat megteszi, ha kell, szakértőket meghallgat, s az ügyet indokolt javaslattal a belügyminister, illetőleg a bán útján a miniszerelnök elé terjeszti, ki ezek alapján határoz. — Egy 1888-ban kelt rendelet szerint a czimer tervezete, hogy miként s hol óhajtja azt az illető használni, szintén felterjesztendő.

Kik az állam egyeduráságának tárgyait képező czikkeket illetékes hatósági engedély mellett árulnak, például dohánytőzsérek vagy állami hatóságok által felállított lotto-gyűjtődék, bélyegárudák stb. az illetékes uton nyert erre vonatkozó engedély alapján, s a meddig ez tart, az állam egyeduráságának tárgyaira vonatkozó czimtabláikon ezen czimereket is használhatják. Hasonlólag használhatják azok is, kik a m. kir. udvari szálító címet a fennálló szabályszerű eljárás mellett eddig megnyerték vagy ezentul megnyerni fogják.

Jogerőre emelkedett olyan birói ítélet, mely a politikai jogok felfüggesztésére avagy hivatalvesztésre szól, az ezen czimerek használhatására vonatkozó engedélynek érvényét megszünteti. — Továbbá a miniszerelnök felhatalmaztatik az engedélyt visszavonni, ha az illető oly körülmények közé jutna, melyek között meg nem adathatott volna.

E czimereknek a jelen törvénybe ütköző használata kihágást képez és két hónapig terjedhető elzárással, valamint háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.¹⁾

¹⁾ Az 1884. évi május 26-án kelt rendelet szerint azok, kik a kétféjű sas czimereinek használatára is jogosítvák, ezt a magyar czimmerrel egyesítve nem használhatják. E rendelet első sorban is a régenté szokásos használati mód ellen szól, a melynél a sas a háttért képezte és mellén szerepelt a magyar czimer.

MÁSODIK RÉSZ.

A nép.

I. FEJEZET.

Az állampolgárságról általában.

48. §.

Az állampolgárság fogalma.

Állampolgárság alatt, valamely államhoz való tartozást s az ebből folyó jogokat és köteleességeket értjük. Az egyén állampolgárnak neveztetik, a viszony pedig állampolgári jogviszonynak. Az állampolgárok együtt, mint az állam tagjainak, alattvalóinak összesége alkotja az állam népét.

A magyar nép nem képez egy *nemzetiséget*, nem bir közös származással, közös faji jellemvonásokkal, szokásokkal, közös nyelvvel, hanem az állam által alkottatott: a magyar nép fogalma alá tartoznak mindazok, a kiknek közös végzete, hogy a magyar államban birják állami organisatiójukat. — A szokásos államtudományi terminologia szerint a *nép* fogalma különbözik a *nemzet* fogalmától — röviden szólva — abban, hogy a nép fogalmába nincsenek, a nemzet fogalmába pedig bele vannak értve az államhatalom közegei, mint ilyenek, kezdve az uralkodótól a legutolsóig, így tehát már bizonyos hatalmi szervezet is. A mi ismét nem azt jelenti, hogy a nemzet szervezett, a nép pedig szervezetlen tömeg, miután ez utóbbi is bir a vagyon, munkamegosztás s egyéb különösen társadalmi motívumokból származó szervezettséggel, és viszonyitva is van az államhoz, hanem a nép fogalma alatt az állampolgárok összesége az államtól külön gondoltatik, mint az állam élő eleme, a nemzet fogalma alatt pedig az államéletre való szervezetben, tehát az államot alkotó másik tényező, a hatalmi szervezett hozzáfűzésével; így lesz a nemzet az államilag akaró és cselekvő nép. E terminologia szerint a nép magában nem személy, a jognak nem alanya; jogai az állam jogai, s az állam életéből hárarnak reá. S mindazon szólamok és felfogások, melyek a népsuverainitás tanára állapítvák, magyarázhatók ugyan a megelőző idők szükséges reactiójakép, de a szigoru jogi bírálatot nem állják ki. — Törvényeink e

megkülönböztetését ugyan nem ismerik, s a nép és nemzet kifejezését váltakozva használják.

Az állampolgárok az államhoz tartoznak, tagjaivá lesznek és személyiségükre úgy, mint vagyonukra, az állami hatalom (uralom) alatt állanak, a meddig csak az állami élet sphaerája kiterjed. Ebből következik, hogy az egyén rendszerint csak egy államnak lehet tagja, vagyis a több államhoz tartozás, az államélet természetéről már fölvilágosodott gondolkozásnak ellenmond. — Régente a közjogi nyelvezet a ma u. n. állampolgárok jelölésére »alattvaló« kifejezést általában elfogadta; jelenleg ez csak kevésbé népszerű, s használatát az alkotmányok mintegy szándékosan kerülik, némelyek pedig egyenesen megtagadják. Nem szenved kétséget, hogy régi értelme, a mely szerint a polgár egyeseknek, hatóságoknak teljes önkénye alá volt vetve, a közéletben többé helyt nem találhat, de misem gátolja, hogy az »alattvaló« kifejezés új értelemben ne használtassék, a mely az állam és tagja közti viszonyra ma is jellemző; hogy t. i. alatta áll, alattvalója a törvénynek, alárendeltje az állami hatalomnak, habár ennek gyakorlásában maga is részt vesz és állását a kormányhatóságokkal szemben az erős jog oltalmazza. Az angolok ilyen értelemben vallják magukat büszkén a nagybritanniai Felség, az angol királynő alattvalóinak, ilyen értelemben használja a diplomatiái nyelv (sujet) és ilyen értelemben használjuk mi is.

Számosan a német írók közül, az állampolgárságból két külön jogi fogalmat alkotnak, amint t. i. valaki az állampolgárt megillető teljes jogkört bírja és így résztvesz az államhatalom gyakorlásában, vagy nem. Az első állapotát nevezik állampolgárságnak (staatsbürgerthum), az illetőt állampolgárnak (staatsbürger), az utóbbiét honosságnak (staatsangehörigkeit), s magát az egyént honosnak (staatsangehörige). Ez elmélet a német birodalomból átszivárgott hozzánk is, s itt már a honossággal járó jogok (tehát az állampolgárok jogai a politikai jogokon kívül) mint a »községi kötelék jogozata«, vagy, mint a »községi illetőségből eredő jogosítványok élvezete« szerepelnek. Azt mondják: az 1879: 50. t.-cz. helytelenül szól az állampolgárságról, miután csak a honosságot szabályozza; az állampolgárságra azok a törvények vonatkoznak, melyek a politikai jogok gyakorlásának föltételeit tartalmazzák.

Hogy ezt a megkülönböztetést positiv törvényeink nem ismerik, az az alábbiakból világosan ki fog tűnni, de azért igaz lehetne, mint a tudomány általi felismerés. Csakhogy e tekintetben sem állja ki a bírálatot.

Az állampolgárság lényege szerintem nem abban rejlik, hogy valaki tényleg miféle jogokat gyakorol, hanem hogy képességgel bír mindama jogok megszerezhetésére, melyeket az állam tagjai számára biztosít. De továbbá a fentebbi elkülönítés olyan fogalmakat teremtene, melyek között a határvonalt meghuzni lehetetlen, mert tartalmuknál fogva egymásba olvadnak és természetüknél fogva örökös ingadozásnak lennének kitéve. Így mindenekelőtt azok között, kik politikai jogokat gyakorolnak, nagyobb különbség van, mint pl. az egyszerű államhoz tartozó és a közt, aki már választói jogosultsággal bír. Milyen különböző fokok: a választói jogosultság, a választhatóság, az esküdttképesség, a különböző hivatali qualificatio, a főrendiház tagsági joga, stb. De ha elfogadjuk is az állampolgárság határvonalául a legtagasabb kört: a választói jogosultságot, milyen ingadozó fogalmat nyernénk, miután valaki

megszűnnék állampolgár lenni, ha adóját be nem fizette, vagy esetleg kimaradt a választói névjegyzékből, stb.

Minderre azonban nem reflectálunk, miután már magában téves az a fölfogás, mintha a politikai jogok gyakorlására általában, vagyis kivétel nélkül, a honosságon kívül még az állam által előírt, külön föltételek betöltése lenne szükség. Éppen a legmagasabb functióknál nem kívántatik egyéb *jogilag*, mint az államhoz tartozás. Valaki az ország miniszerelnöke, minisztere, államtitkára lehet, elnyerheti az ország méltóságait (zászlós uri méltóságokat) s ezen a czimen, vagy királyi kinevezés alapján a főrendiház tagja lehet, stb. a nélkül, hogy *államjogunk* külön qualificatiót kívánna tőle.

Láthatjuk tehát, hogy a honosság ténye jogi jelentőségében tulterjed a községi illetőségen, pedig nem is említettük még az állam tagjainak a nemzetközi oltalomra való jogát, valamint az u. n. polgári jogok nagy körét, melyek szintén az államhoz tartozás tényéből folynak s az egyén szempontjából nem kevésbé értékesek, mint a politikai jogok.

A honos és honosság kifejezésének kétségkívül megvan a maga jelentősége az illetőségénél, sőt nálunk még nagyobb szerepe is juthat a horvát és szlapon tartománynak részben való különállása folytán. A horvát honos és a magyar honos kifejezését jogi szempontból szabatosnak, sőt szükségesnek tartjuk a horvát-szlavon területen és a szűkebb értelemben vett magyar területen illetékes magyar állampolgárok megkülönböztetésére. — Szívesen elismerem, hogy a honosság benne van az állampolgárság fogalmában, mint annak alapvető része, de nem képezhet *mellette* külön kategóriát, mert nem választható el tőle, mint ahogy az állampolgárság sem választható el a honosságtól. Midőn honosságról beszélünk, az állampolgárság alapját emlegetjük, midőn állampolgárságról, mindig beleértjük a honosságot is. — Törvényeink e két kifejezést többször vagylagosan is használják (1878: 5., 1879: 50.). A büntető törvénykönyv (1878; 5.) magyar honos kifejezése alatt általában érti mindazokat, a kik a magyar állam területén honossággal (illetőséggel) birnak.

49. §.

A magyar állampolgárság és megszerzése.

Magyar állampolgár az, ki a magyar állam kötelékébe tartozik, a magyar államnak tagja és alattvalója; s miután a magyar állam egységes, az állampolgárság egy és ugyanaz (1879: 50.).¹⁾

A magyar állampolgárság megszerzésére nézve jelenleg az 1879: 50. t.-cz. egyedül irányadó. E szerint az állampolgárság megszerezetetik: 1. *leszűrmazás*, 2. *törvényesítés*, 3. *házasság*, 4. *honosítás* által.

1. *Leszűrmazás* által megszerzik a magyar állampolgárságot, a magyar állampolgár törvényes gyermekei és a magyar állampolgárnő tör-

¹⁾ E szerint a társországok területén, vagy Fiumében illetékes polgár: magyar állampolgár. — Hasonlót fejez ki már az 1741: 61. t.-cz. a maga egyszerűségében: »Dalmát-Horvát-Tótországok fiai hivatalaikra, egyházi, világi javadahnakra nézve a magyar nevezet alatt értendők.«

vénytelen gyermekei; mindkét esetben még akkor is, ha a születés helye külföldön van.

2. *Törvényesítés* által megszerzi a magyar állampolgárságot, a magyar állampolgárnak külföldi nőtől született törvénytelen gyermeke.

3. *Házasság* által azon külföldi nő szerez magyar állampolgárságot, ki magyar állampolgárhoz megy férjhez. — A nő előbbi házasságából származott gyermekeire ez új házasság nincs hatással, valamint nincs a törvénytelen gyermekek állampolgárságára sem, hacsak a házasság által nem törvényesítettnek.

4. *Honosítás* címén megszerzi a magyar állampolgárságot azon külföldi, ki 1. *honosítási okiratot*, vagy 2. *honosítási oklevelet* nyer s a magyar állampolgári esküt vagy fogadalmat leteszi. A honosított férfiú által szerzett állampolgárság kiterjed nejeére és atyai hatalom alatt levő kiskorú gyermekeire is.

Honosítási okiratot azonban csak oly külföldi nyerhet, ki:

a) rendelkezési képességgel bir, vagy ennek hiányát törvényes képviselőjének beleegyezése pótolja;

b) valamely belföldi község kötelékébe fel van véve, illetőleg felvétele a község által kilátásba helyeztetik;

c) a belföldön öt év óta megszakítás nélkül lakik;

d) kifogástalan magaviseletű;

e) bir annyi vagyonnal, vagy olyan keresetforrással, a melyből lakhelyének körülményeihez képest magát és családját eltarthatja;

f) az adózók*lajstromába öt év óta be van vezetve.

Oly külföldi honosításánál, kit magyar állampolgár törvény szerint örökbe fogadott, a c), e) és f) pontok feltételei elengedhetők, ha az örökbe fogadó az e) és f) pont feltételeinek megfelelt.

A honosítási eljárás a következő:

A magyar állampolgárság megszerzése végett az említett előfeltételeket bizonyító folyamodvány azon törvényhatóság első tisztviselőjéhez nyújtandó be, melynek területén, illetőleg kerületében a folyamodó lakik. E hatóság a folyamodványt és mellékleteit megvizsgálja, esetleg a folyamodót pótlásra utasítja, ha pedig a folyamodvány kellőleg felszereltetett, véleménye kíséretében a belügyministerhez, illetőleg, ha a folyamodó a horvát-szlavon kapcsolt részek területén lakik, a horvát-szlavon bánhoz felterjeszti. Ez utóbbi hatóságok vannak hivatva a honosításra, s az esetben, ha a kérelemnek hely adatik, a honosítási okirat kiállítására is. Minden egyes honosítás azonban kellő nyilvántartás végett a minisiterelnök tudomására hozandó.

A honosítási okiratban világosan kiteendő, hogy a honosított a magyar állampolgárok közé felvétetik, s nejeének, valamint azon gyermekeinek neve is, kikre a honosítás kiterjed.

A felterjesztést tevő hatóság intézkedik, hogy folyamodó a határozatról

értesíttessék, a kit egyszersmind az állampolgári eskü letételének napjáról is tudósít.

Az eskü a törvényhatóság első tisztviselője előtt teendő le, még pedig az eskü — fogadalom — letétele iránti idézés kézbesítésétől számítandó egy év alatt, mert különben a honosítási okirat hatályát veszti. Az eskü letételének napja a honosítási okiraatra feljegyzendő, annak aláírásával ellátva, a ki előtt az eskü történt; s ezen okirat a honosítottnak átadandó.

A honosítás történhetik még *oklevél* által, a midőn az eljárás a fentebbitől eltérő.

A ministerium u. i. Ő Felségénél javaslatba hozhatja azon külföldiek honosítását, kik a magyar korona országai irányában rendkívüli érdeme-
ket szereztek és vagy belföldön laknak, vagy kijelentik, hogy itt letelepedni fognak. Ezekről sem az öt évi bentartózkodás, sem ezen időtartamra az adózók lajstromába való bevezetés nem kívántatik meg; a többi feltétel azonban reájuk vonatkozólag is fennáll. Ha az oklevéllel honosított valamely belföldi község kötelékébe való felvételért még nem folyamodott, községi illetősége Budapesten lesz.

A honosított állampolgári eskü letételének napjától fogva magyar állampolgárnak tekintetik. Megjegyzendő azonban, hogy a honosított külföldi honosítás által magyar nemességet nem nyer, koronaórré nem választható (1608: k. e. 3.); s az okirat által honosított csak 10 év múlva lehet tagja a magyar törvényhozó testnek; ¹⁾ a főrendiházban való részvétellel jogával pedig csak törvényhozás útján ruházható föl (1885: 7.). Ezek képeznek különbséget a született és a honosított magyarok között. ²⁾

Megjegyzendő végre, hogy magyar állampolgároknak tekintendők

¹⁾ Az oklevéllel honosított azonnal.

²⁾ Régente — 1848-ig — kétféle honfiusítás volt ismeretes: ünnepélyes és egyszerű. Az ünnepélyes honfiusítás, mely a magyar haza körül szerzett érdemek jutalmául adatott és országgyűlésileg törvénybe iktattatott, az illetőt magyar nemessé tette, s ha külföldön főnemesi rangja volt, ennek érvényét Magyarországra kiterjesztette, illetve a magyar főnemesség jogaiba részesítette. De 1840 óta a főrendi táblánál jogot csak az esetre nyertek, ha ezzel az országgyűlés által külön fölruháztattak; a beczikkelyezés történt: »országgyűlési üléssel és szavazattal«, vagy »országgyűlési ülés és szavazat nélkül«, — Egyszerűen honfiusítottoknak pedig az tekintetett, ki az országban állandóan megtelepedett s más államnak nem volt alattvalója; valamint az a külföldi nő, a ki magyar állampolgárhoz ment férjhez.

Később hatósági honosítás alkalmaztatott. Az állampolgárságot elnyerni óhajtó idegen azon törvényhatóság útján, melynek területén megtelepedett, a belügyminis-
terhez folyamodott, s e hatóság a honosítást eszközölte, ha a folyamodó más államnak nem volt alattvalója, vagyoni, politikai, erkölcsi kifogás alá nem esett. — Az 1870: 42. és 1872: 36. t.-cz. azt mondják, ki öt év óta az országban lakik, itt folytonosan adót fizet, más államnak nem alattvalója, a trvhozás tüzetes intézkedéseig honpolgárnak tekintendő.

azok is, kik a magyar korona országainak területén a jelen törvény hatályba lépte napjáig legalább öt év óta megszakítás nélkül laktak s valamely belföldi községben az adózók lajstromába be vannak vezetve, ha csak a törvény hatályba léptétől számítandó egy év alatt azon törvényhatóság, illetőleg horvát-szlavon határőrvidékhez tartozó járási hivatal, vagy városi tanács előtt, melynek területén, illetőleg kerületében lakhelyük van, nem igazolták, hogy idegen állampolgárságukat fentartották (1879 : 50.).

50. §.

A magyar állampolgárság megszűnése.

A magyar állampolgár ilyennek tekintendő mindaddig, míg az 1879 : 50. t.-cz. értelmében az állampolgárságot el nem veszttette; még az esetben is, ha időközben más állam polgára lett.¹⁾

Megszűnik a magyar állampolgárság: *elbocsátás, hatósági határozat, távollét, törvényesítés és házasság által.*

1. *Elbocsátás* iránt béke idején a szűkebb értelemben vett Magyarország és Fiume területén levő községek kötelékébe tartozókra nézve a belügyministerium, a horvát-szlavon kapcsolt részek községeihez tartozókra nézve pedig a horvát-szlavon-dalmát bán határoz, kikhez a kérvény ugyanazon eljárás mellett, ugyanazon uton jut, mint a honosítási kérvény. Az elbocsátó határozat esetről-esetre szintén a minisiterelnök tudomására hozandó, a szükséges nyilvántartás végett.

A magyar állam kötelékéből való elbocsátás *béke idején meg nem tagadható*, ha az illető kimutatja, hogy :

a) rendelkezési képességgel bir, vagy hogy kérelméhez atyja, gyámja, gondnoka, ez utóbbiak gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezéssel, hozzá járul ;

b) állami és községi adóval hátralékban nincs ;

c) nem áll a magyar korona területén büntető vizsgálat alatt, vagy oly büntető birói ítélet ellene nem hozatott, mely még végrehajtva nincsen.

A sorhadi, tartalék és póttartaléki kötelezettségben álló egyének csak azon esetben bocsáthatók el az állam kötelékéből, ha a közös hadügy-ministeriumtól, a honvédek pedig, ha a honvédelmi ministertől a véderő

¹⁾ Kivételt képez, ha a magyar-osztrák monarchia valamely állammal a jelen törvénytől eltérő tartalmu szerződést köt, mint kötött az Egyesült-Államokkal (l. 1871 : 43. t.-cz.), mely szerint a magyar állampolgárok, ha öt éven keresztül az Egyesült-Államok területén tartózkodnak, ott állampolgárságot szereznek, ez által a magyar állampolgárságot elvesztik. Ilyen eseten kívül, ha valaki más állam polgára lett is, de a magyar állampolgárságát nem veszttette el, a magyar állampolgári kötelezettségei (pl. védkötelezettség) fennmaradnak.

kötelékéből elbocsátó levelet nyertek. A sorhadi szolgálat kötelezettségében levőknek, ilyen elbocsátási levél csak akkor adható meg, ha szülei is vele együtt kivándorolnak (1882: 39.).

Továbbá a védkötelezettségben nem álló, de az alól tényleg föl nem mentett egyének, a kik 17-dik életévüket betöltötték, csak az esetben bocsáthatók el, ha az illető törvényhatóság bizonyítványát mutatják az iránt, hogy elbocsáttatásukat nem a célból kérik, miszerint a védkötelezettségtől meneküljenek. Háboru idején az elbocsátás iránt minden egyes esetben, a ministerium előterjesztésére Ő Felsége határoz. Háboru idejében az álló hadsereg, hadi tengerészet s a póttartalék, valamint a honvédség kötelékébe tartozó személyek részére kiköltözködési engedély nem adható (1882: 39., 1889: 6.).

Az elbocsátás hatálya kiterjed az elbocsátott férfinak nejeire s atyai hatalom alatt levő, de védkötelezettségben nem álló kiskoru gyermekeire, ha vele együtt vándorolnak ki. Az elbocsátási okirat kézbesítése napjától az illető megszűnik a magyar állam polgára lenni; de ha az illető egy év alatt nem vándorol ki, az elbocsátás hatályát veszti. Sőt hatályát veszti, ha az illető az elbocsátás után a kiköltözködésig állami, vagy községi adóval hátralékban jut; vagy ha a korona országainak területén büntető vizsgálat alá kerül, avagy ellene olyan büntető ítélet hozatott, a mely még végrehajtva nincsen.

2. *Hatósági határozat* által akkor vesztethető el a magyar állampolgárság, ha a magyar állampolgár idegen állam szolgálatába lép, s a hatóságok (a magyar királyi belügyministerium, vagy a horvát bán) felszólítására a szolgálatot nem hagyja el, nem tér vissza. Ez esetben az említett hatóságok kimondhatják az állampolgárságok elvesztését. Nyilvántartás céljából az ily esetek is bejelentendők a ministerelnökségnél.

3. *Távollét* által elveszti a magyar állampolgárságot az a magyar állampolgár, ki a magyar kormány, vagy az oszt.-magyar közös ministerek megbízása nélkül, a magyar korona területének határain kívül egyfolytában tíz évig tartózkodik.

A távollét ideje azon naptól számítandó, melyen az illető a korona területét elhagyta a nélkül, hogy állampolgárságának fentartását az illetékes hatóságnál — alispán, polgármester — bejelentette volna; ha pedig utlevéllel távozott, a mely napon utlevele lejárt.

A távollét folytonossága megszakittatik, ha az illető állampolgárságának fentartása céljából jelentést tesz, vagy újabb utlevelet vált, vagy valamely osztrák-magyar konzuli hivataltól tartózkodási jegyet nyer, avagy valamely osztrák-magyar konzuli község anyakönyvébe beiratik.

A magyar állampolgárságnak ily módon történt elvesztése kiterjed

a távollévő férfinak vele élő neje és vele levő, atyai hatalom alatt álló kiskoru gyermekeire. — A távollét idejéül megállapított tíz év azokra nézve pedig, kik az 1879: 50. t.-cz. hatályba lépte előtt távoztak el a magyar korona területéről, a törvény hatályba lépte napjától, 1880 január 8-ától számítandó.

4. *Törvényesítés* által elvesztik a magyar állampolgárságot a magyar anyától született külföldi férfinak természetes gyermekei, ha atyjuk házának törvényei értelmében törvényesítették, kivéven, ha ezen törvényesítés által az atya állampolgárságát meg nem szerzik, s a törvényesítés után is a magyar korona területén laknak.

5. *Házasság* által elveszti magyar állampolgárságát azon nő, a ki nem magyar állampolgárhoz megy férjhez. — De nem veszti el a magyar állampolgárságát azon külföldi nő, a ki magyar állampolgárhoz férjhez menvén, özvegységre jutott, vagy férjétől biróilag elvásztatott, avagy a kinek házassága föloldatott.

51. §.

Az állampolgárság visszanyeréséről.

Ugyancsak az 1879: 50. t.-cz. intézkedik az elvesztett magyar állampolgárság visszanyeréséről és a visszahonosításról is. E szerint visszanyeri a magyar állampolgárságot azon nő, ki külföldihez ment férjhez, de házassága az illetékes bíróság által érvénytelennek nyilvánított.

A ki elbocsátás, vagy távollét által veszítette el a magyar állampolgárságot s más állampolgárságot nem szerzett, a magyar állampolgárok közé *visszavehető* akkor is, ha a magyar korona területére lakni vissza nem tért; ha pedig visszatért s a korona területén valamely község kötelékébe fölvétetett, illetőleg a fölvétel részére kilátásba helyezett, folyamodása folytán a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

Azon nő, ki férjének elbocsátása, távolléte, vagy külföldivel kötött házassága folytán veszítette el magyar állampolgárságát, ha férjétől biróilag elvásztatik, házassága feloldatik vagy özvegységre jut, s a magyar korona országai területén valamely község kötelékébe fölvétetik, vagy a fölvétel számára kilátásba helyezettik, *visszaveendő* a magyar állampolgárok közé.

A ki törvényes atyja elbocsátása, vagy távolléte által mint kiskoru veszítette el magyar állampolgárságát, atyja halála után, vagy miután új hazája törvényei szerint elérte nagykorúságát s a magyar korona országai területén valamely község kötelékébe fölvétetett, illetőleg ezen fölvétel

kilátásba helyeztetett, folyamodására — melyhez, ha kiskoru gyámja hozzájárulása szükséges — a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

A visszahonosítási kérvény azon hatósághoz nyújtandó be, melynek területéhez a felvevő, vagy a felvételt kilátásba helyező község tartozik.

Visszahonosítotttra nézve azon szabály, hogy a törvényhozó testnek csak 10 év múlva lehet tagja, rendszerint ki nem terjed, kivévén, ha a magyar állampolgárságot eredetileg is honosítás útján nyerte meg s az elnyerés idejétől még 10 év nem telt el.

Azokra nézve pedig, kik egyéb okokból veszítették el a magyar állampolgárságot s fölvételért folyamodnak, a honosításról szóló fentebbi honosítási általános szabályok alkalmazandók.

52. §.

A tömeges visszatelepülők honosítása.

A hazába tömegesen visszatelepülők irányában — tekintet nélkül arra, hogy maguk vagy elődeik mikor vándoroltak ki — a fentebb előadott 1879: 50. t.-cz. visszahonosításról szóló intézkedései alkalmaztatnak, a következő, az 1886: 4. t.-czikkben foglalt kedvezményekkel.

A tömegesen visszatelepülők községi illetőségét a belügyminister, Horvát-Szlavonországot illetőleg a bán a szükséghez képest hivatalból állapítja meg. — A tömegesen visszatelepülők a visszahonosítást akár valamennyien, akár, ha különböző helyekre települtek, az egy helyre települtek együttesen, ugyanegy folyamodványban kérhetik és ezért semmi-nemű illetéket vagy díjat fizetni nem tartoznak.¹⁾

53. §.

Az idegenek és honpolgárok közti különbség.

A ki valamely állam területén tartózkodik, a nélkül, hogy tagja lenne, hozzája tartoznék, idegennek nevezetik. Az egész középkoron keresztül az idegen úgy nálunk, mint más európai államban számos közös és magánjogi korlátozásnak volt alávetve. Ma már azonban e korlátok legnagyobb részt ledőltek; s egyedül a közjog körében s ott is csak annyiban állanak még fenn, a mennyiben idegenek az állam ügyeinek intézésére befolyást nem nyerhetnek, s így politikai jogokat nem gyakorolhatnak; továbbá honi politikai egyleteknek tagjai nem lehetnek, politikai célból tartott népgyűléseken részt vehetnek ugyan, de a vezető és intéző

¹⁾ A rendes honosítási kérvényekért ivenként 2 frt, a kivándorlási kérvényekért pedig ivenként 50 kr. fizetendő.

szerepét nem vihetik. — Az állam az idegenekől a bentartózkodás jogát meg is vonhatja.

Az idegenek az állam törvényei, intézményei, hatóságai iránt tisztelettel viseltetni tartoznak, és a hazai bíróságok jogszolgáltatásának alá vannak vetve, ha csak számukra az extritorialitás biztosítva nincsen; személyük és vagyonuk ellen a kényszereszközök ép úgy alkalmaztatnak, mint a belföldiek ellen. A közterhekhez esetleg birtok-házadóval, illetékekkel, stb. járulni tartoznak s csakis azon kötelezettségek nem háromolnak rájuk, melyek az állam érdekében a személy teljes odaadását igénylik (pl. katonai, hivatalviselési stb.). — De a külföldi egyszersmind a haza területén törvényeink oltalmába részesül, ugyanazon jogi és rendőri védelem alatt áll, mint a honpolgár. Az idegenek rendszerint ipart űzhetnek, kereskedést folytathatnak, eleget téve az állam által idevonatkozólag felállított szabályoknak; sőt nemzetközi szerződések alapján, a honpolgárokkal teljesen egyenlő elbánásban részesülhetnek, mint pl. az osztrák polgárok, vagy az 1876: 17. t.-cz. alapján részben a svajczi polgárok. Az idegen vagyonjogokat is szerezhethet, a mennyiben valamely határozott szabály azt egyes dologra, vagy retorsio céljából ki nem zárja; s ha fekvőséget szerez, ez által ugyan nem lesz az állam tagja, de fekvősége az állam területi felségjogának alárendelt.

Ezenkívül törvényeink még a következő külön intézkedéseket is tartalmazták.

Idegenek közvetlenül nemességet nem nyerhetnek (1630: 30., 1879: 50.). — Közhivatalokra csak honpolgárok nevezhetők ki (1608: k. e. 10., 1681: 27., 1715: 22., 1741: 11. stb.). Egyházi javadalmakból, különösen nagyobbakból az idegenek kizáratnak (1495: 30., 31., 1550: 18.).

Megjegyzendő azonban, hogy a monarchia közös ügyeinek körében a magyar s osztrák állampolgárok a polgári és katonai tisztségekre egyaránt bírnak alkalmaztathatási joggal.

54. §.

A nemesség.

Az állam tagjai között 1848 előtt egy magánjogi, mint közjogi szempontból lényeges különbség volt a szerint, a mint valaki a nemesi rendhez, a polgársághoz, vagy parasztsághoz (jobbágyság) tartozott. E különbséget az 1848-ki törvényhozás nagyban-egészben megszüntette, midőn megszüntette a közjogi rendeket, s helyökbe az állam minden tagjára kiterjesztve, a »polgár« közjogi fogalmát léptette.¹⁾ Ezzel a »nemes személy« meg-

¹⁾ A középkori fejlődés bizonyos fokán a munka megosztás, a vagyon megosztása, a közhatalomban való kisebb, nagyobb részvétel az együttélők között csoport-

szünt köz- és magánjogokra külön jogalany lenni. — De azért a nemesség mint nagy történeti multtal bíró, kitüntető örökös czim ma is fennáll s Ő Felsége, a koronás király által, különös hazafiui érdemek jutalmául osztogatatik (Verbőczy Hk. I. R. 4., 6., 13., 1622: 17., 1741.: 19.). Némely jogmaradványok még fűződnek hozzá, de sokkal jelentéktelenebbek és más természetűek, semhogy a rendiséget fentartani képesek volnának.

E nemességet nevezzük országos, királyi nemességnak és a személytől elválaszthatatlannak tekintetik;*) az állam törvényei elismerik, visszaélések ellen oltalmazták. Hajdan némi különbség volt az adományos birtokos, az ünnepélyesen honfiusított nemes és a czimerleveles nemesek (armalisták) között, a mennyiben az utóbbiak egész 1805-ig (1. t.-cz.) a megyék házi pénztárába adóztak; továbbá a birtoktalan nemesek is némely korlátozást szenvedtek. De ma már e különbségnek nincs jogi jelentősége.

55. §.

A nemesség eredete és történeti kifejlődése; a főrendek.

A magyar országos nemesség eredete a honfoglalás, az államalkotás tényével szorosan összekötött. A hét, illetve nyolcz nemzetség alkotta meg a magyar államot, melyhez kezdetben a meghódítottak, a szolgaságra taszítottak és a bevándoroltak csak annyiban tartoztak, a mennyiben annak alá voltak rendelve. Ebből folyólag az államot alkotó magyarság birta a földet és gyakorolta a közjogokat, míg a többiek, mint idegenek a középkor szokásainak megfelelőleg többé-kevésbbé jogtalanok voltak. — Később, midőn a hosszas együttélés következtében az idegenek is a magyar állam tagjaiként szerepelnek már, a régi jogaival élő magyarság, mint kiváltságos osztály tűnik föl s képezi a magyar nemességet.

tosulást, illetve szétválást eredményez, a mely csoportok tagjait a közös életviszonyok, szokás, erkölcsök, életmód, életnézet tart össze, vagyis más csoportoktól elkülönít. Így keletkezik az életnek bizonyos rendje, melyet, ha az állam jogi alapra helyez, jog által szabályoz: a jogi értelemben vett rend jön létre, a rend, mint jogi intézmény. E rendeket az 1848-ki törvényhozás egészen megszüntette, és így, ha a köznyelv a rendek kifejezését még használja, azt átvitt értelemben jogi tartalom nélkül teheti csak, s miután pedig jogi műben egyedül ez utóbbi lehet irányadó: közjogi íróink helytelenül járnak el, ha a polgárokat még ma is rendek szerint osztályozzák.

*) A nemes leány, ha nem nemessel lép házasságra, nemességét nem veszti el. Továbbá, az újabb magyar törvények szerint, senki nemességétől büntetésképp meg nem fosztatik (1791: 41., 1878: 5.). Hajdan előfordult, hogy a nemes szolgaságra taszított, valamint Verbőczy Hkönyvének I. R. 9. czimében mondja, hogy bizonyos bűnök (tolvajlás, rablás, gyilkosság) miatt »nemesi diszét, czimét, szabadságát mindenki elveszti.«

Eredetileg tehát nemes volt minden magyar, ki a közös nemzeti ügyért a haza megszerzéséért harczolt.¹⁾ A nemesség és a nemzetség fogalma egyet jelentett. Bár később előfordulhatott, hogy a hosszas csatározások következtében egyesek, majd tömegesen is a földnek birtokától elestek, s hogy utódaik idővel (midőn a nemesség fogalma a földbirtokkal szoros összeköttetésbe jön) a nemesek közé nem számítottak; valamint azt is tudjuk, hogy már a vezérek idejében, még inkább első királyaink alatt számos idegen a magyarok közé fölvétetett s jogaikban részesült.²⁾ De mindez a főntebb mondotton, alapjában nem változtat.

A kereszténység és lovagi kor hatása alatt a kiváltságos magyarság nemességgé, majd nemesi renddé alakul, de létének alapja továbbra is a régi marad: a hazát, melyet alkotott fentartani, a földet, melyet birt védelmezni első sorban az ő kötelességét képezte. E felfogásból kiindulva s mert a közjogokat birták, a nemesek a sz. korona tagjainak neveztettek.

Egész 1848-ig a nemesség képezte a politikai értelemben vett magyar nemzetet, vagyis alkotta, a politikailag jogosult magyar népet (Verbőczy Hk. II. 4.). A nemesség nálunk is úgy, mint a többi európai államban a közügyek körüli gondolkozás, akarás és cselekvés szabadságát hatalmába vette, de előjogait azon szolgálatokkal iparkodott kiérdemelni, melyeket a törvényhozás, kormányzás, honvédelem, biráskodás körében egyedül tehetett.

Kelelésben hosszú időn keresztül a jogegyenlőség elve uralkodott, mint az 1351: 11. t.-cz. világosan kifejezi: »az ország minden igaz nemesi egy és ugyanazon szabadságnak örvendjenek,« vagy mint Verbőczy részletesebben körül írja: »Magyarországnak főpapjai, egyházkormányzói, zászlós és egyéb nagy urai, nemesi, főrendi nemességökre és javaikra ugyanegy szabadsággal, mentességgel és előjogokkal élnek; egyik ur sem bir több szabadsággal, sem bármely nemes kevesebbel.« — De a két táblai rendszer alakulásával a jogegyenlőség annyiban változást szenved, a mennyiben a főurak, mint főrendek, ezután is személyesen vesznek részt a törvényhozásban, míg a köznemesség, mint alsóbb rend, csak képvisleti uton.

A *főrendek* közé soroztattak és mint ilyenek a törvényhozásban személyes jogon vettek részt s azonkívül is kitünő közjogi szerepléssel birtak, a főpapok, a zászlós urak, a két koronaőr, pozsonyi gróf, fumei kormányzó, a

¹⁾ A középkori nemesség általában az államalkotás és fentartás tényében leli magyarázatát. A nemességnek király általi adományozása csak későbbi keletű. (L. Budapesti Szemle. 1885. 1. szám).

²⁾ Az ünnepélyes honfűsítés, mely az illetőt magyar nemessé tette, mindvégig e szavakkal történt: »magyarnak befogadtatik, a magyarok közé bevétetik.«

főispánok és végre a magyar hercegek, grófok, bárók. — A főrendiség tehát nem volt kizárólagosan származáshoz kötve, sőt igen kiváló része, hivatala által nyerte el.

I. A *főpapok* között a legkitünőbb állást az *esztergami érsek*, Magyarország *hercegprímása* foglalta és foglalja el. Római sz. birodalmi herceg, a sz. szék követe, az állam kancellárja, Esztergom megye örökös főispánja. — E két utóbbi jelenlegpuszta czim. — A király koronázásakor a fölkenést teljesíti, s a koronát anádornak, vagy ha ez állás üresedésben van, az országgyűlés megbízottjának segélyével, a király fejére teszi. A királyné koronázásában szinte részt vesz, a felkenést ez esetben is ő teljesíti s a szent koronát a királyné jobb vállára illeszti. Régente még a királyi helytartótanács tanácsosa, a kir. Hétszemélyes Tábla bírása, a pénzverő házak valóságos, később czimzetes felügyelője volt, a miért bizonyos díjt élvezett; a kir. Táblához két ülnököt nevezett ki. Továbbá a király nagy fontosságú állami és egyházi ügyekben tanácsára utalva lett; ajánlatára nemesség adományoztatott; egyháznemesi székeiben — vajkai, érsekleni, verebélyi, szent-györgyi — egyháznemességet adományozott és egyháznemesei, jobbágysai országszerte vámentességgel birtak.

Továbbá különös jogokkal birtak még: az *egri érsek* — 1804-ig egri püspök — Heves- és Kü ő-Szolnokmegyék örökös főispánja, s miután hajdan nagy jövedelemmel rendelkezett a király negyedik fiát neveltetni tartozott; a *zágrábi érsek*-nek — ezelőtt püspök — mint topuskai apátnak 1848-ig egyháznemesei voltak és jobbágysai, egyháznemesei ügyeiben ítélőszékétől a felebbezés a kir. Táblához történt. Az *erdélyi püspök* szabad végrendelkezési joggal birt, az erdélyi fő-kormánysszék tanácsosa s az erdélyi katolikus intézetek felügyelője volt. — A *győri püspök*nek, a *győri káptalannak*, a *pannonhalmi főapátnak* szintén voltak egyháznemesei.¹⁾

A világi főurak között első helyet a *zászlós urak* foglalták el, kik között ismét megkülönböztették a nagy zászlósakat (nádor, országbiró, bán, tárnokmester), mint az országos főméltóságok viselőit, a kis zászlósoktól, kik az udvari főtisztviségeket látták el, illetve ezek czimét viselték (1687: 10.). A nagy zászlósok között pedig az első hely, történeti jogra és fényes multra támaszkodva, az ország nádorát illette meg. Jelenleg ez állás üresedésben van és nem is lesz addig betölthető, míg a felelős ministeri kormányzással összhangba nem hozatik. — Régente a király távolléte esetében annak helytartója volt és az 1848: 3. t.-cz. értelmében ilyenkor személye épen úgy mint a királyé sérthetetlennek tekintetett. Ha a király kiskoru, ő a gyámkormányzó (1485: 2., 1681: 1., 1715: 5. t.-cz.), fontos esetekben tanácsa a király által kikérendő volt s a király és nemzet közti meghasonlás esetében közbenjárt (1222: 31., 1485: 6., 1681: 1. t.-cz.). A király akadályoztatásakor külállamok követeit kihallgatta, királyválasztáskor s egyéb szükség eseteiben országgyűlést hirdetett; királyválasztásnál az első szavazat őt illette. Az 1848-iki változások előtt az országgyűlésnek, illetve felső táblának, a magyar királyi helytartó tanácsnak, a hétszemélyes táblának elnöke volt; a királyi

¹⁾ Valószínű, hogy hajdan a főpapoknak általában voltak egyházi nemesi, de 1848-ban, már csak az említettek birtak ezekkel (Ozorai: Az egyházi vagy prae-dialis nemesek).

táblához két bírót, a nádori ítélő mestert s az alnádort nevezte ki; 32 telek erejéig nádori adományokat osztthatott, továbbá Pest, Pilis és Solt egyesült vármegyék főispánja, a jász-kunok főkapitánya és főbírája volt. A király koronázásánál a primásnak segédkezik.

Az 1867: 7. t.-cz. szerint a király a végrehajtó hatalmat a ministerium segélyével személyesen gyakorolja és ezzel hatályon kívül helyezettettek mindazon szabályok, melyek a nádornak, mint királyi helytartónak, hatáskörére vonatkoztak.

Az *országbíró* az országnak, a nádor után következő nagybírája volt, s mint ilyen hiteles pecsét alatt bírói parancsokat bocsáthatott ki; továbbá a felső táblának, a hétszemélyes táblának, a kir. helytartó-tanácsnak második elnöke volt, a királyi táblához pedig alországbíró s országbírói ítélőmestert nevezhetett ki. — Jelenleg az országbírói állás közjogi jelentősége sokkal kisebb. Az 1868: 54. t.-cz. értelmében az országbíró a kir. Curia semmitő osztályának elnöke, majd az 1881: 59. t.-cz. alapján a semmitőszék a legfőbb ítélőszékekkel egyesítettén a kir. Curia elnöke lett; de az 1884: 38. t.-cz. az országbírói állást elváltasztotta a tényleges bíraskodástól. Az pedig csak esetleges, hogy Ő Felsége az országbíró már többször a főrendiház elnökévé nevezte ki. Az országbíró, mint zászlós ur, azonban jelenleg is a főrendiháznak tagja s a király koronázása alkalmával a kir. pálczát viszi.

A *horvát bán* 1848 előtt a magyar országgyűlés főrendi házában, s a magyar királyi helytartó-tanácsnál üléssel és szavazattal bírt, s a kapcsolt részekben körülbelől az volt a szerepe, a mi a nádornak, Magyarországon: a király személyét képviselte, beleegyezésével közgyűléseket hívott össze s azokon elnökölt; kapcsolt részek nagy bírája bírói parancsokat osztthatott, a kapcsolt részek főkapitánya s nemesi fölkelésének vezére, a báni táblának elnöke volt, s ez utóbbihoz egy albánt nevezett ki. — Jelenleg a bán a kapcsolt részek autonomikus kormányzatának élén áll, a főrendiház tagja s koronázáskor az arany almát viszi.

A *főtárnokmester* régente a felső-táblának, a királyi helytartó-tanácsnak s a hétszemélyes-táblának tagja, illetve második alelnöke volt. Mint a tárnoki városvagy nagybírája, ezekhez bírói parancsokat bocsáthatott ki, s az eléje került ügyekben véglegesen ítél. Régente még az ország főkincstárnoka is volt, de ez állás a mohácsi vész után a királyi udvari kamara elnöke által töltetett be. — Jelenleg a főrendiház tagja s koronázáskor a király előtt a keresztet viszi.

A *kisebb zászlósok*, mint 1. a királyi főudvarmester, 2. a kir. főkamaramester, 3. a főajtónálló, 4. a kir. főasztalnok-mester, 5. a kir. főpohárnok-mester, 6. a királyi főlovászmester, 7. a magyar nemes-testőrség főkapitánya (1765: 6.) a királyi udvar fényének emelésére voltak és vannak hivatva, de mint zászlós urak a főrendiháznak tagjai. A kisebb zászlósokat követik rangban, de hozzájuk nem tartoznak a két koronaőr, a pozsonyi gróf és a fumei kormányzó; ezek a főrendiháznak szintén tagjai (1687: 10.).

A *főispánok* között megkülönböztetjük az örökös és kinevezett főispánokat. Az előbbieket hajdan az utóbbiakat rangban megelőzték. Ma az örökös főispánság pusztán cím, a kinevezett főispánok pedig inkább a közigazgatás körében semmint az államügyek körül bírnak szereppel. A főrendi háznak, 1885 óta nem tagjai.

Végre a magyar *főnemesei*, hercegek, grófok, bárók, kik a főrendi

háznak szintén tagjai voltak (az ünnepélyesen honfiusítottak ujabban csak akkor, ha e jogot szintén elnyerték), valamint tagjai jövőre is, ¹⁾ ha az 1885: 7. t.-cz. által előírt magas cersus kívánalmának eleget tudnak tenni. ²⁾

56. §.

A nemesség megszerzéséről és jogairól.

I. A nemesség megszerzhető: 1. nemes atyától törvényes házasságban való születés által és 2. királyi adomány vagy nemeslevél elnyerése által. ³⁾

Hajdan az a nem nemes magyar, kinek a koronás király nemesi jószágot adományozott és abba hivatalosan beiktattatott nemessé lett (Hk. I. 4.). Az adományozó oklevélben a nemesség adományozása rendszerint külön megemlítetik, de egyébként is a mondott tényben már benfoglaltaknak tekintetett.

Jelenleg a nemesség nemeslevéllel vagy czimeres levéllel (literae armales) adományoztatik. ⁴⁾ De szükséges, hogy az illető, mint magyar állampolgár nyerte azt, hogy a nemeslevél a koronás király által aláírva, kiváltságlevél formájában kiállítva legyen és szabályszerűleg kihirdetessék.

II. A nemesség jogállását illetőleg, mint mondottuk, az 1848-ki törvényhozás lényeges változtatást tesz, a mennyiben a nemesség kiváltságait,

¹⁾ L. bővebben e főrendi ház szervezeténél.

²⁾ 1848 előtt több kiváltságos elem létezett még, a nélkül, hogy az országos nemesek közé tartoztak volna. Így az *egyházi* vagy *praedialis nemesek*, kik a főpapoktól hadi szolgálat fejében egyházi telkeket örök haszonélvezetre nyertek s több kiváltsággal bírtak; továbbá a *jászkunok*; a *szabad hajduk*; a *helyi nemesek* (oppidia nobilium Deés, Torda, N.-Enyed) több szabadsággal éltek, de a megyék alá tartoztak. Erdélyben a *puskások*, *bástyások*, *boérek* stb. Végre hajdan a nemes anyától és nem nemes atyától származottak (az u. n. agilisek, libertinusok) szinte több kiváltsággal bírtak. Ma mindez csak jogtörténeti jelentőséggel bír.

³⁾ A nemesség szerezhető még, ha nem nemes nő nemeshez megy férjhez. Ez az u. n. nobilitas communicata, mely azonban megszűnik, ha a nő özvegy marad s később ismét és pedig nem nemessel lép házasságra. Továbbá szerezhető még örökbefogadás, törvényesítés által, de nem közvetlenül, hanem minden egyes esetben külön királyi adományozás, illetve jóváhagyás mellett.

⁴⁾ Ilyen nemesítésről már Verbőczy megemlékezik (Hk. I. R. 6. cz.), később szabályozza az 1630: 30. t.-cz., de kizárólagossá csak ujabban lett a birtokadományozással való nemesítés rovására. — Czimerekkel kezdetben csak fejedelmek és igen előkelő nemesi személyek bírtak, később azonban a nemesség általában él vele. De azért a czimer nem szükségkép és kizárólagosan van a nemességhez kötve. Ugyancsak Verbőczy mondja (Hk. I. 6.), hogy a czimer a nemességnek nem lényeges kelléke, hanem csak előnyére válik; s másrészt meg afejedelem a polgároknak, plebejusoknak is adományozhat czimert, a nélkül, hogy ezáltal a nemesség soraiba emeltetnének.

mentességeit legnagyobb részt eltörölte, illetve az állam polgáraitra általában kiterjesztette. A még fennlevő külön jogokat a következőkben lehetne összefoglalni:

1. jog a nemesi czimnek, előnévnek, czimernek, koronának használatára. Az 1879: 40. t.-cz. büntetendőnek rendeli minden olyan czimnek vagy rangfokozatnak használatát, mely által a közönség tévútra vezetetik;

2. a nemességet illeti meg a hitbizományok alapításának joga; a főnemességnek megadja e jogot az 1687: 9. t.-cz., a köznemességnek az 1723: 50. t.-cz.;

3. jog bizonyos méltóságok (kamarási, asztalnoki), tisztségek (a magyar nemes testőrségben) viselhetésére, nemesi alapítványok élvezhetésére, bizonyos rendek (aranygyapjas) elnyerhetésére;

4. a nemesek, mint ilyenek vehetnek részt az országgyűlési képviselőválasztásban, ha bebizonyítják, hogy 1848—1872-ig valamely választási névjegyzékben e czimen már fölvétettek; a főnemesek pedig a főrendiházi tagságra jogosítvák (l. e ház szervezetét);

5. a rang elsőbbségét élvezik.²⁾

II. FEJEZET.

Az állampolgári jogviszony tartalma.

A) Polgári és politikai jogok.

57. §.

Az állampolgári jogviszony általában.

I. Az állampolgárság első sorban alárendeltségi viszony: ebből következnek az állampolgárok kötelességei.³⁾ De másrészt meg a polgárok

¹⁾ A nemeslevél az 1792. évi május hó 18-án 10,882. sz. a. kelt legfőbb rendelet szerint érvényét akkor is fentartotta, ha egy év alatt nem hirdettetett ki (Kiss: i. m.).

²⁾ Találkozunk néha azzal a felfogással is, hogy csak a főnemesség képez rangot, a köznemesség nem. A dolog pedig úgy áll, hogy a főnemesség rangja, mert magasabb, inkább szembeötlő, míg a köznemességé jobban elmosódik; de azért *jogilag* létezik, mert a nemesség természetére egy, s a főnemesség a nemességnek csak magasabb foka. A hol a rangi elsőbbségnek még jelentősége van, ez mutatkozik is. Ama tény pedig, hogy a köznemesség elszegényedve gyakran a legalsóbb osztályba kerül, a mondotton ép oly kevésbé változtat, minthogy a főnemesség rangját nem szünteti az meg, ha egyik-másik tagja vasuti szolga, pinczér, gyármunkás stb. lesz.

³⁾ Elterjedt hibája a beosztásnak, hogy a polgári jogok előbb tárgyaltatnak

a modern állam tagjai, közjogilag elismert személyek: ebből folynak a polgárok jogai. Más szóval az állam a polgárok erejét alkotmányszabta módon igénybe veszi, ezzel szemben áll a polgárok kötelessége, de viszont a polgárok joggal bírnak mindannak akadálytalan élvezésére, a mit az állam alkotmányában számukra biztosít.

E fölfogás és a belőle következő szervezet újabb keletű; a középkor hűbéri és hűbéries államaiban s később az absolut államokban még teljesen ismeretlen. Ezekben az uralkodó nem, mint az állam organuma, vagy a főhatalom birtoklója tűnik föl, valamint a rendek sem tekintik magukat alattvalóknak mai értelemben. A fejedelem majd az állam tulajdonosa, a szót magánjogilag véve, s e szerint jár el, majd meg minden hatalmat annyira magában összpontosít, hogy az államélet XIV. Lajos ismert mondásával, l'état c'est moi jellemezhető. De másrészt meg a rendek közjogaikat az államhatalom mellett levő jogoknak tekintették s így az állammal szerződéseket kötöttek. — Az egyik, az absolutismus a polgári szabadságot teljesen elnyomja, a hűbéri és rendi állam pedig, az államhatalom egységes természetét, közjogi jellegét töri meg.

A modern constitutionális képviselői alkat vállalkozik arra a nagy munkára, hogy a polgárok jogállását biztosítsa, a nélkül, hogy megszüntetné az az állam természetéből folyó alárendeltségi, alattvalói viszonyát. Az államhatalom önkényének véget vet, sőt jogokat ad az állammal szemben, de a polgárok jogait nem választja el az állami jogoktól olyan értelemben, hogy ezek az államhatalom mellé helyezkedhetnének, államot alkotva az államban.

II. A magyar állampolgárokat mindenekelőtt két főkategóriába sorozandó jogok illetik meg: a magánjogok és a közjogok. A magánjogokról az a felfogás, hogy ezeket nem az állam adja, hanem csak oltalmazza és biztosítja. A közjogok pedig ismét két osztályra válnak, a legszokásosabb elnevezésben: szabadságjogokra vagy polgári (alap) jogokra és politikai jogokra.

A *polgári jogok* a közérdek szempontjából keletkeznek, bár a magánérdekekre is kihatnak, s a polgárok közjogai a politikai jogokon kívül. A modern állam által elismert egyéni és közszabadságból folynak, illetve ezt biztosítják és így röviden szólva magokban foglalják ama követelményeket, melyek emelésére a polgárok az említett czímen (közszabadság) jogosítvák. Általános objectiv jogszabályok, azért egyesekre vonatkozólag föl nem függeszthetők. — Nálunk e körből, mint fontos alapjogok, különösen kiemeltenek: a *személyes szabadság, a tulajdon sérthetetlensége, a vállásszabad-*

s csak azután a kötelességek. E hibába mi is beleesünk, a nálunk általánosan elfogadott sorrenddel nem akarván szakítani. De nem hagyhatjuk el a figyelmeztetést, hogy a polgárok viszonya az államhoz első sorban is kötelességekből áll. Állam a polgárok külön közjogai nélkül mindig létezett, de kötelességek nélkül nem gondolható.

ság, a sajtószabadság, egyesülési, gyűlésezési jog, a kérvényezés és sérelememelés joga, a jogegyenlőség, nemzeti egyenjogúság és a tanszabadság.

Az újabb alkotmányosságra tért államok a polgári jogokat, mint ilyeneket, alaptörvényileg külön felsorolják, hogy így a kormánynyal szemben biztosítsák. Nálunk így külön felsorolva nincsenek, hanem egyeseket (sajtószabadság, nemzeti egyenjogúság, tanszabadság) pozitív törvény közvetlenül megállapít, mások pedig közvetve biztosítatnak, vagy alkotmányunk természetéből, több százados gyakorlatból folynak; — a csoportosítást pedig az irodalom végzi.

Ha a polgári jogokat a tartalomban elemzés alá vesszük ama meggyőződéssel kell jutnunk, hogy ezek nem is annyira külön jogok a polgárok számára, mint inkább az állam cselekvését irányító, illetve megkötő szabályok. Mert ezekből folyó jogok, szabadságok csak következményei ama jól ismert tételnek, hogy minden szabad, a mi jogilag megtiltva nincsen. Általok az államszemély köteleztetik a polgárok bizonyos cselekvési körébe be nem avatkozni, bizonyos cselekvéseiket nem akadályozni, és ennyiben jogosittatnak a polgárok bizonyos cselekvési körökbe az állam beavatkozását visszautasítani. — Azért e jogoknak, mint a polgárok külön jogainak előadását nem is lehet logikailag, hanem csak történetileg megmagyarázni, a mi egyszersmind a tartalomkörre is magyarázó lesz.

E jogok elősorolásával azt fejezzük ki, hogy a polgároknak ma szabad bizonyos cselekvés, a mi azelőtt tiltva volt, vagy csak egy osztályt illetett; tehát, hogy az állam e tilalmát megszüntette. S talán még azt a mellék gondolatot, hogy jövőre hasonló tilalmak, korlátok nem állíttatnak föl, vagy ha igen, az csak az alkotmány megváltoztatásával történhetik. — Némely újabb író, különösen a német irodalomban, kibővítik a polgári jogok tartalomkörét. Ide sorolják a költözködés szabadságát, a kivándorlási jogot, jogot a hatóságok, a közigazgatás gondoskodását igénybe vehetni stb. stb. Nem szenved kétséget, hogy e jogok természete megengedi ez eljárást, csak hogy nem birnak kellő súlylyal, vagy a fentebb mondott történeti előzményekkel a külön fölemlítésre. S ha így haladnánk, körutat tehetnénk, hogy a polgárok tetteit, mint megannyi külön jogokat formulázzuk s bizonyára eljutnánk oda, hogy megállapítsuk a polgárok jogát az öltözködésre, a sétára, a leülésre, stb.

III. A *politikai jogok* alatt pedig ama jogokat értjük, melyek a polgároknak az államhatalomban — az állam politikai életében való részeseését biztosítják. Nem illetnek meg minden állampolgárt, hanem csak azokat, kik bizonyos előfeltételek (nem, kor, önállóság, vagyon, szellemi qualificatio) birtokában vannak. Ilyenek a *törvényhozó hatalomban való részvétel joga*, közvetlenül vagy közvetve a választás és választatás, valamint a főrendi tagság által; — továbbá a *kormányzó hatalomban való részvétel joga* a cselekvő és szenvedő választói jogosultság által és mint legtöbb adófizető az önkormányzat közigazgatásában, valamint a hivataloknak köztisztviségeknak betölthetése által; — végre a *birói hatalomban való*

részvétel joga első sorban az esküdtképesség által és az alkotmány egyéb határozatai szerint.¹⁾

A politikai jogok (*droits politiques, politische Rechte*) és a polgári jogok (*droits civils, bürgerliche Rechte*) elnevezése a fentebbi tartalomra eléggé jellemző, s mondhatjuk ma nálunk az van általános használatban. Bár polgári jogok alatt néha a magánjogokat is értik (pl. polgári magánjog, polgári törvénykönyv), a melyekkel van is bizonyos hasonlatosságuk, hogy t. i. minden polgárra egyenlően kiterjedő általános jogszabályok, de tőlük különböznek, a mennyiben közjogi természetűek. — Továbbá az általunk polgári jogoknak nevezett közjogok, külföldön, még néha más nevek alatt szintén előfordulnak.

Bizonyos állampolgári jogok u. i. először az angol alkotmányban 1627-ben (*petition of rights*), illetve 1689-ben (*bill and declaration of rights and liberties of subjects*) lesznek elismerve s csakhamar a *polgári szabadság jogainak* tekintetnek. Az angol jog e szabályait az észak-amerikaiak, a függetlenség kikiáltása után több tétellel megtoldották, mint *polgári alapjogokat*. A francia forradalom 1791-ben az *ember — vagy polgárjogokat* (*droit de l'homme et du citoyen*) alkotmányába kebelezi; s bár ezekben több az óhaj, az általános elv, semmint a pozitív jogszabály, még is olyan vonzerőt gyakorolnak, hogy a legtöbb alkotmány kiegészítve, rendezve, inkább jogi formába öntve ismét kifejezi. — A különböző irodalmakban és művekben pedig, mint ősjogok, szabadságjogok, polgári szabadság garantiai, emberi — polgári alapjogok stb. tárgyaltnak, mignem ugy a tartalomra, mint az elnevezésre bizonyos egyöntetűség jön létre, bár eltérések ma is előfordulnak.

Régi alkotmányunkban a politikai jogok az állam tagjait, igaz, hogy csak a kiváltságos osztályokban, szintén megillették, még pedig szélesebb körben, mint jelenleg; és bizonyos alapjogok, melyeket az 1848-ki törvényhozás, midőn a kiváltságokat megszünteti polgári jogokká változtat át. Mai alkotmányunk, mint mondtuk, a polgári és politikai jogokat nem sorolja külön elő, hanem ezek köreit megállapodottaknak tekinti és tartalmukkal intézkedik. Így az 1867: 17. t.-czikkben az izraeliták egyenjogosításánál és az 1878: 5. t.-czikkben foglalt büntető törvényben. Ugyancsak e törvényekből, valamint a gyakorlatból következtethetjük, hogy alkotmányunk a politikai és polgári jogoknak fentebb adott megkülönböztetését elfogadja és következtetjük e jogok tartalomkörét. — Megjegyzendő, hogy az 1867: 17. t.-cz. midőn kimondja, hogy az izraelita lakosok, minden polgári és politikai jogok gyakorlására jogosittatnak, a polgári jogok alatt kétségkívül a magánjogokat is érti; továbbá, hogy a büntető törvénykönyv a hivatalvesztést és a politikai jogok felfüggesztését külön-külön is kimondja, de elvileg a politikai jogok felfüggesztése a közhivatal elvesztését is maga után vonja.

IV. Az *állampolgári kötelességek*, mint mondtuk, a polgárnak az

¹⁾ Szokásos még irodalmunkban is, a francia emberjogok mintájára, az *ember személyiségéből folyó jogokat* (létfog, tulajdon birhatásának joga, lelkiismereti szabadság stb.), mint külön osztályt említeni. Az első kiadásban mi is tettük ezt, de jobban megfontolva, a pozitív jognál ennek szükségét nem látjuk, míg ellenben a bölcséleti jognál és a politika tudományában, az alkotandó jog érdekében, helyén lehet-

államhatalommal szemben való alárendeltségi viszonyából származnak, az állam alkotmányosan képződött egyoldalú akaratával állapíttatnak ¹⁾ meg és valamennyi visszavezethető az állampolgár engedelmisségi köteletségére. Ezeket sem lehet, mint valamely magánjogi szerződés pontozatait, külön-külön fölemlíteni, ha csak a közélet minden egyes mozzanatát fölso-rolni nem akarjuk. ²⁾ Államjogi irodalmunk a következőket, csak mint legfontosabbakat szokja e körből tárgyalni: *állampolgári engedelmisség, hűség, tankötelesség, közteherviselés, honvédelmi kötelesség.*

a) A polgári jogok.

58. §.

1. A személyes szabadság.

A személyes szabadság tulajdonképen állapot; jognak csak akkor tekinthető, ha ez állapotban való maradást, illetve abba jutást a jog külön kifejezi, biztosítja. — A személy teljes szabadságával 1848 előtt csak a nemesség birt. Mert habár törvényeink a polgári halált és a szolgál-ságot nem ismerték is, a jobbágyság az urtól függött s a polgár is számos korlátnak volt alávetve. Az 1848-ki törvényhozás, midőn megszünteti a kiváltságokat, a nemes szabadságát az állampolgárok összességére kiter-jeszti és mint ilyent védi (1848: 3.), s a személyes szabadság ma csak annyiban van korlátozva, a mennyiben ezt a közbiztonság igényli. ³⁾

A személyes szabadság joga azt jelenti nálunk, hogy az állam polgá-rát minden jogtalan támadásokkal szemben úgy bel-, mint külföldön oltalmazza; hogy foglalkozását, életpályáját jogilag véve mindenki szaba-don választhatja; hogy törvényes feltételek megtartása mellett az államban bárhol letelepedhetik, ipart, kereskedést űzhet, esetleg kivándorolhat; hogy senki illetékes bíróságától el nem vonható, senki fölött önkényű hatalom nincsen.

A büntető törvény (1878: 5., 1879: 40.) a személyes szabadság védelmére, úgy a hatóságokkal, ⁴⁾ mint magánosokkal szemben szintén

¹⁾ Tehát nem szerződéssel, mint a középkori és rendi államok hajlandók vol-tak elfogadni.

²⁾ Itt is eljuthatnánk a himlőoltás, járda-tisztántartás, fertőtlenítés stb. kö-telességéhez.

³⁾ Így pl. az állandó foglalkozás nélkül csavargók, hatósági engedély nélkül koldulók 8 naptól 1 hónapig terjedhető elzárással büntettetnek, illetve a 16 évet be nem töltöttek javító intézetben neveltetnek (1879: 40.).

⁴⁾ Azon közhivatalnok, ki hivatali hatalmával visszaél, törvényellenesen vala-kit elfog, elfogat, vagy letartóztat, a személyes szabadság elleni vétséget követi el

több szabályt tartalmaz, valamint ide vonatkozik még az 1876: 14., az 1872: 8. és az 1876: 13. t.-cz. Az első szerint a közhivatalban levő orvos-tudor bizonyítványa nélkül senkit tébolydába fölvenni nem lehet; az utóbbi kettő pedig a tanoncok, segédek, cselédek, munkások viszonyát szabályozza a munkaadókkal, illetve a gazdákkal szemben.

59. §.

2. A tulajdon sérthetetlensége.

A polgárnak nem egyedül személye, hanem tulajdona is alapjog által lesz a modern államban oltalmazva; még pedig nemcsak magánjogi-lag, hanem egyszersmind közjogilag a közszervezetben. ¹⁾ -- Továbbá az állam nemcsak a szerzett vagyont védi minden jogtalan támadástól, hanem szerzési módokat is: a polgárok tulajdont szerezhetnek, azt szaporíthatják minden nem tiltott gazdasági cselekvőség által.

s egy évig terjedhető fogházzal büntetendő. Ugyanezen vétséget követi el és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő azon közhivatalnok is, a kinek hivatali kötelességéhez tartozik a büntető ítéletek végrehajtása, vagy a felügyelet a szabadságvesztés büntetések foganatosítására, avagy a vizsgálat alatti letartóztatásra szolgáló helyiség fölött felügyelni és a ki abban valamely foglyot a jogerejű ítéletben vagy az illetékes közhivatalnok rendeletében meghatározott időn túl kötelességének megsértésével fogva tart. A büntetés 2 évig terjedhető fogházra emelhető, ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás 7 napnál tovább terjed, de 15 napot nem halad túl; a büntetés 3 évig terjedhető börtön leendő, ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás 15 napnál tovább tartott, de egy hónapot nem haladott túl. Ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás egy hónapon túl, de 3 hónapnál rövidebb ideig tartott, a büntetés 5 évig, ha 3 hónapot túlhaladott, 5 évtől 10 évig terjedhető fegyház leendő. Azon felügyelő, a ki a fennálló szabályok ellenére valakit szabadságvesztés büntetések végrehajtására rendelt és felügyelete alatt álló helyiségbe befogad; úgy szintén, a ki valakinek bár rendőri, vagy más közigazgatási intézkedés folytán a fogházba vagy börtönbe történt beszállításáról közvetlen felsőségét huszonnégy óra alatt nem értesíti: vétséget követ el és egy hónapig terjedhető fogházzal büntetendő.

Azon közhivatalnok, a ki valakinek törvényellenes letartóztatásáról vagy fogvatartásáról hivatalos tudomással bírván, azt az illetékes felsőbbbségnek azonnal föl nem jelenti, és azon felsőbbbség, mely a feljelentés által, vagy más módon, hivatalos tudomására jutott tény megvizsgálását és a kellő intézkedést 48 óránál tovább halasztja: szintén a személyes szabadság elleni vétséget követi el és egy hónapig terjedhető fogházzal büntetendő.

A törvényellenesen letartóztatott részére pedig, ha kívánja, a letartóztatás minden napjáért 5 frttól 10 frtig terjedhető kártalanítás állapítandó meg.

¹⁾ A megelőzőleg uralkodó fölfogás a korona közjogi uralmát a magánjogi tulajdonnal összezavarta s az ország földterületének főtulajdonosaként a koronát tekintette; a magánjogi tulajdont a közjogi szervezettel is viszonyba hozza és sok korlátnak, önkénynek veti alá.

A tulajdon sérthetatlensége hajdan csak a nemesség számára volt biztosítva ¹⁾ (aranybulla, Verbőczy Hármk. I. 9. stb.); mig nem az 1844. és 1848-ki törvényhozás a honpolgárookra általában kiterjeszti, s a nemesi és nem nemesi javak közt levő különbséget a szerzés, bírás és rendelkezés szempontjából megszüntette (1848: 3. s a 9—15. törvények szelleme, valamint az 1844: 4.).

Vagyoneklobzást régi jogéletünk is csak ritka esetben alkalmazott. Jelenlegi büntető törvényünk szerint pedig tulajdonképeni vagyoneklobzásnak nincs helye. Elkobzandónak csak olyan tárgyakat jelöl ki, melyek a bűnös cselekedetekkel kapcsolatban állanak. Továbbá elkobzandók még az állami egyedáruságnak fentartott czikkekkal, valamint a határvám alá eső tárgyakkal való csempészkedés eseteiben, ugy szintén a kereskedésből rendészetileg kitiltott árukkal kereskedés eseteiben az illető czikkek.

Végre a tulajdonos az ingatlan javakat a törvény által szorosan meghatározott esetekben a köznek kisajátítás czimén átengedni tartozik (1868: 55., 56.; 1881: 41. t.-cz.). De a kisajátítás mindig csak a *közérdek szempontjából* történik és a kisajátítandó tárgy értékének teljes megtérítése mellett. — Továbbá közveszedelem (tűz, víz) idején, a fenyegető baj elhárítására a magántulajdon is felhasználható. Ugy hogy e sérthetlenség alkotmányunkban csak az általános elvet jelenti, mely alól egyes eltérések, mint ép láttuk, vannak.

A tulajdon sérthetlenségével összeköttetésben van még a házi tűzhely, a levél és távirdai titok sérthetlensége, melyet az új büntető törvény (1878: 5.) szintén védelmez.

60. §.

3. A vallásszabadság.

I. Az ember belső vallási élete első sorban is egyéni ügy; a jog szempontjából megítélhető csak akkor lesz, ha külsőleg nyilatkozik, különösen pedig ama cselekvések összességében, a mit Istentiszteletnek neveznek. De még az így nyilvánuló vallási élet is, az öröklétre, a földöntulira való irányzatával, egészen más körbe tartozik, mint a melyet az állam sajátjáj-

¹⁾ A régi államban csak a rendekhez tartozók szerezhettek ingatlan vagyont. Elvben az egész földbirtok a sz. koronát illette, s a nemesség birtoka királyi adományból eredettnek tekintetett. A nemesség azonban csak birtokának egy részét kezelte maga, s ez volt a szabad birtok (az allodium), a másik részt bizonyos szolgáltatásokért jobbágynak adta át művelés végett, a kik azonban nem lettek a telek tulajdonosai, hanem csak haszonélvezői. A város, mint testületileg nemes személy szerezhett földesuri jogokat, a polgár azonban csak városi telket.

nak vallhat s azért az ide vonatkozó állami jogalkotás sok nehézséggel küzd.

A vallásszabadság elve¹⁾ hazánkban kimondva nincsen, hanem csak is a római és görög catholicus, valamint a görög nem egyesült, a két protestáns vallásnak van biztosítva, oltalmazva a szabad vallás-gyakorlat és az izraelita vallásnak. Az előbbieket törvényeink és a gyakorlat által bevett²⁾ vallásoknak tekintetnek és a köztük való viszonyt az 1848:

¹⁾ A vallásszabadság elve általánosságban azt jelenti, hogy a vallásügy az államtól teljesen el van választva s az egyénnek magánügye lesz, a melyért csak lelkiismeretének számol; a vallásfelekezetek pedig mint magántársaságok tekintetnek és ilyen elbánás alá jutnak. Továbbá a vallásszabadság elvéből jogilag a következők folynak: 1. az állam polgáraitól nem kívánja, hogy valamely felekezethez, vagy felekezetekhez tartozzanak; 2. a polgári és politikai jogok élvezését a vallástól függetlennek nyilvánítja; 3. az állam nem lép föl kényszerítőleg, hogy valaki egyes felekezetek szertartásaiban részt vegyen, illetve a részvételt nem akadályozza, ha csak ez a jog közönséges szabályaira nem sérelmes; 4. a vallásfelekezetek között a viszonyosság teljes.

²⁾ A bevett vallások kifejezése szintén egyike azoknak, melyeket törvényeink használnak a nélkül, hogy fogalmát meghatároznák; továbbá törvényeink bevett vallásnak világosan, megnevezve csak az unitaria vallást mondják az 1848: 20. törvénycikkben. A többi ker. felekezetekre mellékes megjegyzésekből (1791: 26., 1844: 4. 5., 1868: 53.) a közfelfogásból, a gyakorlatból kell következtetést vonni — A protestáns és a görög nem egyesült vallásokra meg van a bevezetés ténye, de a catholicus vallás századokon keresztül, mint avita, haereditaria, constitutionalis religio, mint sancta fides említették és uralkodó vallásnak lesz tekintve még akkor is, midőn az épp nevezett egyéb felekezetek már mint bevett vallások szerepelnek. Ez azután sok félreértésre adott alkalmat. A többi között a veszprémmegyei b.-szombathelyi esperesi kerület 1887. október hó 5-ki ülésében hozott határozat, melyhez több kerület is csatlakozott, azt mondja ki, hogy a catholica vallás ma is avita, haereditaria és constitutionalis religio (miután nyíltan egy törvény sem mondja ki, hogy a catholicus vallás a bevett vallások közé sorozandó) és így a bevett vallásfelekezetekre vonatkozó törvények reája nem, hanem csak a többi keresztény vallásfelekezetekre vonatkoznak. (Bővebben Laurán alább i. munkáiban.)

Nem szenved kétséget, hogy ilyen nagy fontosságú ügy határozottabb törvénysszabályozást igényel; s hogy mentségül csak is az szolgálhat, miszerint a történelmileg fejlődött alkotmányokban számos kérdés nem nyerhet egyöntetű elintézt, s hogy a közszokást, jogi gyakorlatot az egyes intézmények megérthetéseére magyarázatul mindig el kell fogadni. A szokásjognak sokkal nagyobb jelentősége van nálunk, mint azokban az államokban, melyek rendszeresen kidolgozott s az egész állami életet átölelő alkotmánylevéllel bírnak. — Továbbá a bevett vallás kifejezését mi Erdélytől vettük át, legalább ott előbb volt alkotmányos használatban. Átvettük a szót tartalmával együtt, a mely szerint bevett vallás az, melyet a törvényhozás elismer, s számára a szabad vallásgyakorlatot biztosítja, valamint tagjainak a polgári és politikai jogok élvezetét. S miután

20. t.-cz. az egyenlőség és viszonyosság elveinek megfelelőleg szabályozni rendeli; az izraelita vallás követőit pedig az 1867: 17. t.-cz. a keresz-

mindez a katolicus vallást illetőleg nálunk megvolt, magától értetődve a bevett vallás fogalma alá tartozónak tekintetett, a mint világosan oda soroztatott Erdélyben, hol pedig a katolicus vallás hasonló multtal birt, mint nálunk (A. C. I. R. 3.).

A protestans vallásfelekezeteket az 1606-ki bécsi béke, illetve az 1608: k. e. 1. és az 1647: 5., valamint az 1791: 26. t.-cikkek ismerik el, számukra szabad vallásgyakorlatot biztosítanak és ez időtől fogva nevezetnek törvényesen bevett vallásoknak (az 1791: 26. t.-cz. 13. §-a mondja a békekötések értelmében — in sensu pacificationum — bevett vallások; valamint 1791-ki protestans zsinat 107. kánonja és végre a kifejezés egészen meghonosul). A görög nem egyesültek vallása pedig az 1791: 27. t.-cz. alapján nevezetnek bevettnek, mely reá vonatkozólag hasonlóan intézkedik. — A katolicus vallásra, eltekintve egyes régebbi törvényektől, melyek a recepta religio kifejezését általában, minden jogi vonatkozás nélkül már szintén használták (pl. az 1550: 12. t.-cz. azt mondja: . . . ut Sancta et Catholica fides, longo tempore per universum orbem Christianum recepta, atque probata) csak az 1844: 4., 5. és az 1868: 53. t.-cz. némely tételéből vonhatunk következtetést (ámbar ismétljük a gyakorlat a bevett vallás kifejezése alatt értette). Az 1844: 4. t.-cikk szerint: az országban lakó s *törvényesen bevett bármely vallásu honfiak* nemesi javak bírásában, a nemesség hiánya miatt, ne háborgattassanak; az 5. t.-cz. szerint: *törvényesen bevett vallásu lakosoknak* közhivatalokba leendő alkalmazásában az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályul nem szolgálhat. Kétséget nem szenved, hogy e t.-cikkekben a bevett vallásu honfiak, lakosok alatt a katolicusok is értetnek. — Továbbá az 1868: 53. t.-cz. czime a bevett vallásfelekezetéről szól s azután a 3. §-ban mondja: »bármely egyház tagjai«, a 21. §-ban pedig: »minden vallásfelekezetnek tagjai saját egyházi lelkészük által részesítendőek vallásos tanításban.« — Végre a vallás- és közoktatási ministerium a kételyeket eloszlatandó és az említett határozatra válaszolva 1887. december 28-án 2435. eln. sz. alatt rendeletet bocsát ki, melyben a katolicus vallást világosan bevett vallásnak mondja s e fogalmat a következőkben határozza meg: »a bevett vallás kifejezése közjogilag a vallásnak törvényes oltalom alá helyezését, jogainak törvényes védelmét és biztosítását jelenti; továbbá, hogy a vallás bevételeivel az illető hitsorsosok mindenkor bizonyos vallási, vagy politikai jogok élvezetében részesítettnek.«

A fentebbi után könnyen megérthető, hogy sok vitára szolgáltatott már okot az a kérdés is, vajjon az izraelita vallás nem tekinthető-e bevett vallásnak?

Szerintünk, ha e kifejezést »bevett vallás« közönséges értelemben használjuk, s azt értjük alatta, hogy az állam az illető vallásfelekezet szertartásainak szabad, nyilvános gyakorlatát elismeri, biztosítja, az illető vallásfelekezetet oltalmába beveszi, tagjainak jogokat biztosít, egy szóval, ha a vallásfelekezetnek az *állammal szemben való viszonyát*, akkor kétségtelen, hogy az izraelita vallás is a bevett vallások fogalma alá tartozik. Felfogásunk mellett bizonyít a fentebb közölt ministeri rendelet, valamint az a tény, hogy 1848 előtt a többi keresztény vallásfelekezeteknek viszonya az államhoz és az uralkodó katolicus valláshoz körülbelül az volt, a mi jelenleg az izraelita vallásé az állammal és a keresztény vallásfelekezetekkel szemben, s e keresztény vallásfelekezetek már akkor — 1848 előtt — is bevett vallásoknak nevezettek.

tény lakosokkal minden polgári és politikai jogok gyakorlására, így hát a szabad vallásgyakorlatra is egyenlően jogosultaknak nyilvánítja. Az állam e vallás szabad, nyilvános gyakorlatát védelmezi, templomai és imaházai a nyilvánosság minden attributumával rendelkeznek, szertartásaival kötött házasságok érvényeseknek tekintetnek, papja mint ilyen választói jogot nyer, s ezen alapon az 1878: 5., 1879: 40. és az 1889: 6. t.-cikkek által az elismert vallások közé tartozónak vétetik.

A többi, el nem ismert felekezetekre vonatkozólag ministeri rendeletek intézkednek (vall. és közokt. min. rendelet 1868. augusztus 13-ról, 1875. január 13-ról, 1888. június 28-ról stb.). — Tagjaik rendszerint nem üldöztetnek, ha csak a vallásból folyó külső cselekedeteik az állam intézményeit, a fennálló jogrendet nem sértik. De e vallások nem gyakorolhatók nyilván, és mert az állam által nincsenek elismerve (előtte nem léteznek), anyakönyvek vezetésére nem jogosítvák, szertartásaik mellett létrejött házasságok érvénytelenek, a belőlök született gyermekek törvénytelenek, illetve az 1879: 40. t.-cz. kívánalma szerint az elhagyott felekezet anyakönyvébe házasságon kívül születetteknek jegyeztetnek be. Továbbá a felekezetek tagjai úgy tekintetnek, mintha előbbi felekezetükből ki sem léptek volna és így irántai kötelezettségeiket továbbra is teljesíteni tartoznak. — Ilyenek nálunk a nazarenusok, szombatosok stb.

II. Az 1848: 20. t.-cz.-nek az a rendelkezése, hogy a két katolikus, a görög nem egyesült, a két protestáns és az unitária vallások egymás közti viszonya az egyenlőség és viszonyosság elve szerint szabályoztassék, nem valósult meg mindjárt. Csak az 1868: 53. t.-cz. lett ennek részletes kifejtője, a mely addig is, míg a vallásfelekezetek egyenjogúsága törvény útján általánosan szabályoztatnék, a következő intézkedéseket teszi. ¹⁾

Minden bevett vallásfelekezethez tartozónak joga van más bevett vallásra áttérni, ha életkora 18-ik évét betöltötte, a nők férjhez menetelük után, ha e kort nem érték is el. Az áttérni óhajtó azonban köteles két

De ha a »bevett vallás« kifejezést, mint közjogi műszót, azon értelemben használjuk, melyet az 1848: 20., illetőleg az 1868: 53. t.-cz. fűzött hozzá, hogy t. i. a fogalma alá tartozó felekezetek egymás közötti viszonya az egyenlőség és viszonyosság elveinek megfelelőleg van szabályozva, akkor az izraelita vallásra nem vonatkozhatik, mert ennek viszonya a keresztény vallásfelekezetekhez nem az egyenlőség és viszonyosság elvein nyugszik.

Ezen különbség feltüntetésére szolgálhat a »bevett vallás« és »elismert vallás« kifejezéseknek használata, mint a hogy az törvényeinkben előfordul.

¹⁾ De hogy e törvények mellett még sok összeütközés fordul elő, illetve hogy e törvények még sok kiegészítésre szorulnak, azt kimutatja a többi közt Laurán Ágost nagy kritikai erővel irt munkáiban: »Egyházpolitikai helyzetünk«, »Az egyház és az állam«, »Egyházpolitikai kérdések« stb.

tanu jelenlétében áttérési szándékát saját egyházi községének lelkésze előtt kinyilatkoztatni, s 14—30 napi időközben ezen vagy más két tanu kíséretében megjelenni s hasonló nyilatkozatot tenni. Mind a két esetben a nyilatkozatról bélyegmentes bizonyítvány kérendő. Ha a lelkész vonakodnék a bizonyítványt kiadni, a jelenlevő tanuk állithatják ki, s ezt az áttérni kívánó azon vallásfelekezet lelkészének, melybe áttérni akar, bemutatván: az illető egyház kebelébe fölvehető. — A fölvételről az előbbi egyházközség lelkésze a másik lelkész által értesítendő s az áttértnek az áttérés után minden cselekvénye az új felekezet tanai szerint ítélendő meg. A ki a fentebbi rendelkezések ellenére életkorának 18-ik évét be nem töltött egyént más vallásfelekezetbe fölvesz: két hónapig terjedhető elzárással és 300 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő (1879: 40. t.-cz.).

Vegyes házasságok bármely fél papja előtt érvényesen köthetők; de háromszori kihirdetés eszközzésére mind a két fél lelkésze felszólítandó. Ha azt valamelyik fél lelkésze megtagadná, két tanunak a kihirdetés iránt tett felszólításról kiadott bélyegmentes bizonyítványa mellett az egyik lelkésznek kihirdetése is elegendő.

A vegyes házasságból származó gyermekek közül a fiuk az atyjuk, a leányok az anyjuk vallását követik; e törvénnyel ellenkező bármely szerződés, térítvény és rendelkezés érvénytelen és semmi esetben sem birhat jogerővel. A gyermek vallásos nevelését sem a szülők halála, sem a házasságok törvényszerű felbontása nem akadályozhatja meg. Ha pedig a szülők valamelyike más vallásra tér át, a hetedik évet be nem töltött gyermekek követik az áttérést.

Házassági ügyekben a kötelék érvényességének kérdésében a római és görög katolikusokra, a görög keleti hitvallásuakra, valamint az erdélyi két evangélikus egyház hiveire és unitáriusokra nézve a jelenleg fennálló egyházi törvényszékek az illetékes bíróságok; a két evangélikus egyház magyarországi hiveire nézve pedig az illető világi törvényszékek.

Házasság előtt született, de egybekelés által törvényesített, ugy szintén törvénytelen, de atyjuk által elismert gyermekek vallásos nevelés tekintetében a törvényes gyermekekkel egyenlő szabály alá jutnak. Az atyjuk által el nem ismert törvénytelen gyermekek anyjuk vallását követik. — Oly gyermekek, kiknek szülői ismeretlenek, annak vallását követik, ki őket felfogadta; ha lelenczházba adattak s az intézet valamely vallásfelekezeté, ezen felekezet vallásában neveltetnek. Ha ez esetek közül egyik sem fordul elő, a lelencz azon vallásban nevelendő, mely a találás helyén többségben van.

Egyik vallásfelekezet tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek ünnepeit, egyházi szertartásait megüljék. Vasárnap azon-

ban minden nyilvános, nem elkerülhetlenül szükséges munka felfüggesztendő és e napot a hatóságok megünneplik. Ugy szintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében, egyházi menetek alkalmával azon téreken és utcákon, melyeken az ily menet keresztülvonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.

A hadseregnél s állami közintézetekben, úgy szintén a polgári és katonai közkórházakban minden fallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkészi szolgáltatban. -- Temetőikben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen temetkezhetnek.

Ha valamely különböző vallásfelekezetek által lakott községben és városban a házi pénztárból egyházi czélokra vagy valamely felekezeti iskola javára segély szolgáltatik ki, e segélyben igazságos arány szerint minden ottan létező vallásfelekezet részesítendő.

61. §.

A bevett és elismert vallásfelekezetek egyéb alkotmányos jogai. ¹⁾

I. *A catholicus egyház.* A catholicus egyház hazánkban hat századon keresztül uralkodó és egyedül törvényes egyház s az állammá szerveződés nagy munkájában jelentékeny része és érdeme volt. Ebből magyarázható, hogy ma is szorosabb viszonyban van az állammal, hogy a többi vallásfelekezetek fölött némi előnyökkel bír; bár másrészt meg szabadságában inkább korlátoztatik az állam által.

A kath. egyház főpapjai a magyar államnak ősidőktől fogva főurai, s nagyobb számmal mint a többi vallásfelekezetektől a főrendiházban ülésel és szavazattal bírnak.

A király a 1723: 2. t.-cz. értelmében római catholicus vallásu kell hogy legyen, s a koronázás a róm. kath. egyházi szertartás alatt, a róm. kath. papság részvételével történik.

A közhatóságok a róm. kath. egyház ünnepeit ünneplik és némely egyházi ünnepeken hivatalból vesznek részt (sz. István napján, Ur napján stb.).

Régente a róm. kath. káptalanok mint hiteles helyek szerepeltek, s némileg még ma is szerepelnek. Közhitelű pecséttel s közhitelű országos levéltárral bírnak, a náluk levő okmányok őrzői s hiteles kiadói.

Hites helyek a székes káptalanok, a rozsnyói és kassai kivételével, általában; továbbá a pozsonyi és a csaszmai társas káptalanok; valamint a ben-

¹⁾ E jogokat, melyek részben a polgárok testületét, mint vallási társulatot illetik meg, az anyagbeosztás egyszerűsítése végett közöljük itt.

czés pannonhalmi, zala-apáti, garam-melletti sz. benedeki conventek; továbbá a promentreiek csornai, jászói és leleszi conventjei. A régi Erdély területén hites helyek voltak a gyula-fehérvári róm. kath. káptalan s a kolos-monostori convent.

Minde helyek hajdan nagy hatáskörrel bírtak. Részvétük nélkül sem idézés, sem bírói végrehajtás nem történhetett; sőt egész 1848-ig a beiktatásnál jelen voltak, örökvallások kivárlag előttük történtek, továbbá ünnepestyes meghatalmazások, végintézkedések, óvástételek; legfőbb jelentőségük volt azonban, mint okmányoknak őrzői, hiteles kiadói. Hogy azonban e hites hivatalukban eljárhasanak, szükséges volt, miszerint kebelükben legalább 5, a hazai jogban és nyelvben jártas tag legyen (1552: 41., 1723: 39., 1741: 16., 1765: 11.). A tagok jegyzőkönyvet vezetni, tanu-leveleket hit alatt kiadni eskü alatt kötelezve voltak. A törvénytelenül eljárók, vagy hamis jelentést tevők, javadalmukat veszelve, örök fogsággal büntetettek. Az oklevelek kiadásánál a díjat átlépni hiteles pecsétjük veszte alatt tiltatott. A hiteles pecsét alatt hamis oklevelet költők hűtlenség bűnébe estek. — A hiteles helyek tartoznak akár az egyes felek, akár a bíróságok megkeresésére a gondviselésők alatt levő okiratokról hiteles kiadványt 500 frtnyi pénzbírság terhe alatt kiszolgáltatni (1765: 11., 1868: 54.). Az erdélyi hiteles helyekre nézve pedig az 1882: 23. t.-cz. akként intézkedik, hogy a két levéltár a magyar országos levéltárral egyesítettik és Budapestre szállíttatik.

Ujabbban e hites helyek hatásköre legnagyobb részt megszűnt. Az 1874: 35. t.-cz. szerint hiteles helyek a gondviselésők alatt levő okiratokról hiteles kiadványt jövőben is adhatnak, azonban ujabb hiteles okiratok őrizetére és kiadására többé nem jogosítvák. E jog a közjegyzőkre ruháztatott.

De másrészt nyagok is az államfőnek jogai a kath. vallásfelekezettel szemben.¹⁾

1. A király adományoz minden nagyobb egyházi javadalmat, a kisebbeket is, a mennyiben magán-kegyurság alá nem tartoznak. Ez azt jelenti, hogy a király nevez ki minden valóságos és címzetes érseket, püspököt, kanonokot, világi és szerzetes apátokat és prépostokat. — Az érsekeket és püspököket pápai megerősítés mellett, mely megerősítés azonban a püspökrendi hatósággal járó jogokra vonatkozik; úgy hogy a király által kinevezett, a pápai megerősítés előtt is teljes főpapi hatáskört gyakorolhat, a javadalmat haszonélvezi s mindazon jogokkal élhet, melyek őt alkotmányunk értelmében megilletik. A király tehát nem praesentál vagy postulál, hanem szószoros értelemben kinevez.

A javadalmak adományozása körül azonban bizonyos korlátok állanak fenn:

¹⁾ E jogok főkegyúri felségjogoknak neveztetnek s úgy tekintetnek, mint melyet a magyar király 1-ső szent királyunknak a kath. egyház körül szerzett érdemei folytán bír.

1. Az egyházi javadalmak csak kánonszerü kellékekkel bíró érdemes hazafiaknak adományozhatók és sokáig üresedésben nem hagyhatók. — Továbbá a fogarasi görög kath. érsek, az érsekmegyei zsinat által kijelölt 3 egyén közül neveztetik ki; a szt-mártoni benzés főapát, valamint a csornai és jászói premontrei rendü prépostok pedig a szerzetbeli káptalan által választottak, — a tihanyi, bakonybéli s dömölki benzés apátok pedig a pannonhalmi főapát által kijelöltek sorából.

2. A király az általa kinevezetteket áthelyezheti ugyan, de egynek több javadalmat csak úgy adományozhat, ha azt igen fontos okok kívánják. A magán-kegyúrság alá tartozó egyházi javadalmakat nem adományozhatja, de ha azok valamelyikének természete iránt kétség támad, a magán-kegyúrság bebizonyítandó, mert különben királyi adományozás alá esik.

3. Utólagos pápai megerősítés mellett a király új érsekségeket és püspökségeket állíthat fel; az egyházmegyét több egyházmegyére oszthatja s egyiknek javadalmaiból a másikat javadalmazhatja. Általában egyházi javadalmakat alapíthat, az eltörölt vagy elpusztult egyházi javadalmakat vallási, oktatási vagy jótékony czélokra fordíthatja; szerzetes rendeket az országba behozhat, korlátozhat, kitilthat, helyreállíthat. A behozott szerzetes rendeket azonban szokás országgyűlésileg befogadott lakóknak nyilvánítani, és pedig ingatlanok birhatásának jogával, vagy a nélkül (1715: 102. t.-cz.). Az üresedésben levő érsekségek, püspökségek s királyi adományozástól függő más javadalmak jövedelmeit közhasznu czélokra fordíthatja.

A javadalmaikat királyi adományból bíró, de végrendelet nélkül elhalt papok vagyonából egyharmadot az állam örököl; a másik $\frac{1}{8}$ az egyházat, a harmadik a rokonokat illeti. A király az ily javadalmasoknak teljes végrendelezési jogot adhat, de e nélkül vagyonuknak csak $\frac{1}{8}$ -áról intézkedhetnek, arról, mely végrendelet hiányában a rokonoknak jutna.¹⁾ E szabályok később (1784.) a magán-kegyúrságtól függő apátokra és prépostokra is kiterjesztettek. De a kanonokok, lelkészek és egyéb világi papok szabad végrendelezési joga csak annyiban van korlátozva, hogy hagyatékuk huszadrésze a növendékpapok és deficiensek intézetére fordítandó s ezenkívül tartoznak valamit az egyházmegyei alapok javára is hagyományozni.

A király, mint a kath. egyház fővédnöke s legfőbb pártfogója, ezt jogaiban védelmezi és arról gondoskodik, hogy a javadalmasok kötelességeiket hiven teljesítsék, a javadalom helyén lakjanak, a javadalmat meg ne terheljék, pusztulni ne engedjék, el ne idegenítsék. A kik a reájuk bi-

¹⁾ Az 1715: 16. t.-cz. által törvényerőre emelt Kollonich-féle egyezmény.

zott egyházat, vagy javadalmat pusztulni engedik, azok jövedelme zár alá vehető és a pusztuló egyháznak vagy javadalomnak helyreállítására fordítható. Végül a király minden kegyes alapítványokra, vallás- és tanulmányi alapokra felügyeltet és gondoskodik arról, hogy az alapítványok az alapítók szándékaihoz képest rendeltetésükre fordíttassanak.

A magyar királyt a római katolikus egyház körül még az u. n. kir. tetszvényjog (ius placeti) illeti meg. E jognak tartalma, hogy a római sz. székek, vagyis a római kath. egyház fejének rendeleit kir. engedély nélkül kihirdetni nem szabad; ¹⁾ e jogot az 1855. évi concordátum eltörölte ugyan, de mivel ezen concordátum a törvényhozás hozzájárulása nélkül jött létre, hazánkban érvényesnek nem tekintetik.

II. A két protestáns egyház számára a szabad vallásgyakorlatot, s követőinek a róm. kath. vallásfelekezet tagjainak jogaihoz hasonló köz- és magánjogokat az 1606: 1., 1608: k. e. 1., 1647: 5. és az 1791: 26. t.-cz. állapították meg a nélkül azonban, hogy e vallásfelekezetek viszonya a róm. kath. valláshoz szabályoztatott volna. Az 1848: 20. t.-cz. az, mely a két protestáns egyház viszonyát a többi bevett valláshoz az egyenlőség és viszonyosság elveinek megfelelőleg rendezni határozza, a mi azután az 1868: 53. t.-cz. folytán meg is történt.

Erdélyben a protestáns vallások már régtől fogva bevett vallásoknak tekintettek.

Horvátországban és Szlavoniában a protestánsok jogállása egész 1848-ig más volt, mint a szoros értelemben vett magyar területen. Birtok- és hivataiképeséssel nem bírtak, sőt az ottani állandó tartózkodástól is eltiltattak, hacsak ipart vagy kereskedést nem űztek. Az 1791: 26. t.-cz. javukra akkép intézkedett, hogy ha valamely protestáns a horvát-szlavon részekben örökölt fekvőséget (a hol tehát nem birhatott), kicserélhette a szoros értelemben vett magyar területen fekvővel.

A mi a két protestáns egyháznak autonómiáját illeti, ez leginkább az 1791: 26. és 1844: 3. t.-cikkeken nyugszik és a következőkből áll: egyházi kormányzatuk szervezetére gyűléseket, sőt zsinatokat szabadon tarthatnak, de minden zsinat tartására előlegesen királyi engedély kérendő s a zsinaton a fejedelem magát biztosá által képviseltetheti; a hozott határozatok, kánonok, királyi jóváhagyás által nyernek kötelező erőt; — alsó és közép tanodákat szabadon állíthatnak fel, azokban tanárokat, tanítókat szabadon alkalmazhatnak, a tanrendszert a királyi főfelügyelet s a törvény szabályainak (1883: 30.) épségben tartása mellett szintén maguk álla-

¹⁾ Zsigmond királynak 1404-ben kelt egy ide vonatkozó rendelete, s a Corpus Jurisban nem foglalt 1440: 4. t.-cz. pedig felségsértés büntetésének terhe alatt tiltja, hogy a külföldi egyházi hatóságok rendeletei kihirdetessenek.

pitják meg; főtanodákat azonban csak királyi jóváhagyás mellett állíthatnak fel, s az általános tanulmányi rend a protestáns főiskolákra is kötelező. Alapítványait a király főfelügyeleti jogának épségben tartása mellett szabadon kezelhetik.

III. *A görög nem egyesültek* részére szabad vallásgyakorlat és a politikai jogok gyakorlása Magyarországon az 1791: 27. t.-cz. által biztosított. De Erdélyben csak türt vallásnak tekintetett, azonban tagjai a szokás folytán sem politikai jogaik gyakorlásában, sem birtokképeségben korlátozva nem voltak. Az 1848. 20. t.-cz. vallásukat a bevett vallások fogalma alatt érti és a többi vallásfelekezethez való viszonyát az 1868: 53. t.-cz. az egyenlőség és viszonyosság elveinek megfelelőleg szabályozza.

A görög nem egyesültek jelenleg két egymástól független, a román és a szerb egyháztartományt képezik. E tartományok az 1868: 9. t.-cz. szerint önkormányzati, egyházi, iskolai és alapítványi ügyeiket az országos törvények és a király legfőbb felügyeleti jogának tisztelete mellett külön-külön gyakorolják. Egyházgyülekezeteiket — congregatiokat — a metropoliták (a szerbet a karloviczi érsek, a románt a nagy-szebeni) Ő Felségének tett előleges bejelentés mellett hívják össze, ki magát királyi biztossal képviselteti. A hozott határozatok, hogy érvényesek legyenek, királyi jóváhagyást igényelnek, de a jóváhagyott szabályok alapján ügyeiket saját közegeik által önállólag igazgatják. A metropolitát és a püspököket a congressus választja és a király erősíti meg.

V. *Az unitárius vallás* Erdélyben már 1571-től bevett vallásnak tekintetett; Magyarországon pedig az 1848: 20. t.-cz. sorolja e vallást is a törvényesen bevett vallások közé, s a többi keresztény vallásfelekezetekhez való viszonyát az egyenlőség és viszonyosság elveinek megfelelőleg az 1868: 53. t.-cz. szabályozza.

Az unitária vallás jogállása az állammal szemben részletesen meghatározva nincsen, de a gyakorlat szerint ugyanaz, a mi a két protestáns egyházé.

VI. *Az izraelita vallás* fölötté változatos multtal bir hazánkban. IV. Bélától privilegiumot nyert (1251.), melyet Zsigmond (1405. és 1436.) Albert (1438.), V. László (1453.), I. Mátyás (1458.) megerősítettek. Máskor meg üldözött vallás volt: nagy Lajos a zsidókat 1374-ben az országból kiüzte. Később türt vallásnak tekintetett; követői a politikai jogokból ki voltak zárva, sőt a magánjogban is korlátoztattak. Az 1867: 17. t.-cz. a politikai és magánjogi korlátokat megszünteti, az 1878: 5. és az 1879: 40. t.-cz. pedig az elismert vallásokra tett intézkedéseket az izraelita vallásra is kiterjesztettnek tekinti.¹⁾

¹⁾ Perczel Béla igazságügyi minister, az 1878. április 8-iki képviselőház ülésé-

Az izraelita községek jelenleg háromféle szervezettel bírnak: 1. az 1869-ki izraelita congressus többségének határozata alapján szervezettek; 2. ezen congressus kisebbségének elvei szerint szervezettek; végre 3. némely községek a régi szervezetet tartották fenn, az u. n. status quo községek.

Mind e községek az állami felügyelet épségben tartása mellett valási, iskolai és alapítványi ügyeikre önkormányzattal bírnak.

62. §.

4. A gyűlésezési és egyesülési jog.

A gyűlésezési és egyesülési jog alkotmányunkban törvény által szabatosan meghatározva nincsen, az érvényben levő szabályokat inkább kormányrendeletek szolgáltatják.¹⁾ — A polgárok politikai irányu gyűléseket tarthatnak, egyesületeket alakíthatnak bizonyos előfeltételek megtartása mellett. Ez előfeltételek pedig oda irányulnak, hogy az állam főfelügyeleti joga érvényesülhessen.

I. A politikai gyűlésekre ma irányadóul, némely régibb kormányrendeletre (ilyen különösen az 1848. évi ápril 26-án kelt belügyministeri rendelet) támaszkodó gyakorlat szolgál. E szerint a gyűlés a programmal egyetemben a közigazgatási hatóságnál előzetesen bejelentendő, s a hatóság magát ott képviseltetheti. A bejelentés kötelezettsége alól csak oly gyűlések vétetnek ki, melyek, mint bizonyos időben megtartandók, az egyleti alapszabályban már előre jeleztettek.

Ha a közrend és béke a gyűlés által fenyegetve nincsen, a kérelem meg nem tagadható. De ha a hatóságot képviselő rendőri közeg azt látná, hogy a gyűlés a bejelentett programot túllépi, vagy a program kere-tén belől a közrendet fenyegető mozgalmak merülnének fel, joga van az elnöktől a gyűlés feloszlását követelni; megtagadás esetében pedig ezt helyette elrendelheti.

Jelenleg ugyanezen elvek állnak a népgyűlésekre vonatkozólag is, bár régebben szigorubb szabályok léteztek.²⁾

II. Egyletek alakíthatók ha az alapszabályok előzetesen a kormány

ben a többség helyeslése mellett következőleg nyilatkozott az izraelita vallást illetőleg: azon vallás, mely szertartásait az állam felügyelete mellett gyakorolhatja, melynek a nyilvánosság minden attribútumaival bíró templomai és imaházai vannak, lelkészei az állam által hitelesnek elismert anyakönyvet vezetnek, s a kik előtt kötött házasságokat az állam érvényeseknek elismer: az ily vallás elismert vallás.

¹⁾ A magánjogi gyűlésezést és egyesülést szabályozza a törvény.

²⁾ Egy 1878-ban kelt belügyministeri rendelet a népgyűlés megtarthatásának fűltételévé teszi, hogy 6—10 tekintélyes polgár jóállást vállaljon az iránt, miszerint a gyűlés rendzavarás nélkül megy végbe. — E rendelet azonban visszavonatot.

által elfogadtattak. Ennélfogva az egyletté alakulni szándékozók, a tervezett alapszabályokat az illető törvényhatóság útján a belügyministeriumnak bemutatni tartoznak, s ha a felterjesztéstől számított 40 nap múlva válasz nem érkezik, az egylet ideiglenesen megalakulhat; végleges megalakulás azonban csak akkor történhetik, ha az alapszabályokat a kormány láttamozta. (1875. évi május 2-án kelt belügymin. rend.)

Minden egylet alapszabályába felveendő egy oly értelmű pont, hogy, ha az alapszabályokban meghatározott hatáskörön az egylet tullép, a kormány által haladéktalanul felfüggeszthető, s a vizsgálat eredményéhez képest véglegesen feloszlatható. A kormány által láttamozott alapszabályokkal megalakult és ennek keretén belől működő egyletekkel szemben is megvan a kormánynak főfelügyeleti joga, s ha csak például a változott viszonyok okoznák is, hogy az előbb ártalmatlan egylet működése izgalmakat gerjesztene, a kormány mindenesetre jogosítva van a felfüggesztést, illetve a feloszlatast elrendelni.

Az egyleti ügy körül még a következők veendőik figyelembe:

Különböző czélú egyletek — humanisticus, politikai, gazdasági, közművelődési egyletek — csak külön-külön alapszabályokkal, külön-külön czim alatt alakulhatnak meg. — A *nemzeti* czim használata egyleteknek nem engedtetik meg. Idegen állam czimerét, színeit és jelvényeit hazai egyletek nem használhatják, s nemzetiségi egyletek csakis közművelődési s irodalmi érdekekben alakulhatnak. Culturalis egyleteknél idegenek tiszteletbeli tagokul csak akkor választathatnak, ha a magyar kormány által e választás helybenhagyatik. Községek, testületek tagokul beléphetnek ugyan valamely egylet kebelébe, de a szavazási jog — a részvénytársaságok kivételével — számukra nincs megadva. — Egyletek fölött a felügyelet első sorban a törvényhatóság joga és kötelessége és ennek gyakorolhatása szempontjából számára az alapszabályok egy példánya mindenkor megküldendő (Belügym. rend. 1873. april. 29-ről).

63. §.

5. A sajtószabadság.

A sajtószabadság alatt értjük, hogy a polgár gondolatait sajtó útján közölheti, illetve mechanikailag többszörösítve közzé teheti a nélkül, hogy ehhez külön hatósági engedély lenne szükséges. — Ellentéte a *censura*, a mely előleges, ha a hatósági engedély a kinyomatásra, vagy utólagos, ha a sajtótermék közzétételére kívántatik meg.¹⁾

¹⁾ Majdnem a könyvnyomtatással egyidejűleg találták föl a kényszerítő rendszabályokat, hogy ilyen módon a sajtó az állami felügyeletet folyton érezze, illetve

Hazánkban a sajtószabadságot az 1848: 18. t.-cz. biztosítja (vagyis »visszaállítja«) eltörölve örökre a kormány intézkedései folytán eddig fennállott előleges censurát. Az idézett törvényczikk szerint: »Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.« Sajtó útján való közlés alatt pedig értetik: »minden olyan közlés, mely szavakban vagy ábrázolatokban, nyomda, könyomda s metszés által eszközöltetik és a melynek közzététele a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával már megkezdődött.«

Megjegyzendő azonban, hogy a sajtó ma is állami felügyelet alatt áll, de csak az általános joguralom szempontjából. A ki törvényt, mások jogait a sajtószabadság révén megsérti, sajtóvétséget követ el és büntetendő. Alkotmányunk a sajtóbírótságot — esküdtszéket — szervezte a célból, hogy a sajtóvétségek fölött nyilvánosan ítéljen s ezeknek alakítását (szorosan a megelőző országgyűlés — 1844 — büntető eljárásról szóló javaslata szerint) a ministerium rendeletek útján eszközli (1848: 18.). — A ki azonban az országgyűlés, a törvényhatóságok, mindenféle törvényszékek, a törvény által alkotott egyéb testületek iratait és azok nyilvános üléseit hü szellemben ez igazán közli, az ellen a közlöttek tartalmáért kereset nem indíthatatik (1848: 18.).

Ugyancsak az 1848: 18. t.-cz. szól még a bírói eljárásról a sajtóügyekben, a sajtóvétségekről, időszaki lapokról, a nyomdákrol és könyv-árusokról, de azóta az 1878: 5. t.-czikkben foglalt büntető törvény és az ezt életbe léptető 1880: 37. t.-cz. több változtatást tartalmaz különösen a sajtóvétségi esetekre vonatkozólag.

hogy korlátoztassék. De később Anglia példájára, a hol a censura már 1694-ben eltöröltetett, Észak-Amerikában, majd Franciaországban a szabad sajtó jogilag biztosittatik s innen kiterjed a többi alkotmányos államokra. — Hazánkban a sajtóügy multjáról keveset mondhatunk, az 1553: 24., 1588: 28. és az 1599: 45. t.-czikkek ugyan azt látszanak mutatni, mintha a törvényhozás a sajtóügyre vonatkozó jogalkotást hatáskörében óhajtotta volna megtartani. De a későbbi országgyűlések nem sokat törődtek a sajtóval s így történt, hogy királyi privilegiumok, illetve kormányrendeletek által szabályoztatott, s ezeknek alapján életbe lép, körülbelöl a XVII. század végétől, az állami censura és mellette működik még hosszú időn keresztül az egyházi, külön-külön az egyes felekezetek kebelében, mely a protestánsoknál már a XVI. században fennáll. Az 1791: 26. t.-cz. 5. §-a pedig a kormány idevonatkozó hatáskörét látszik megerősíteni. De hogy ez ügy véglegesen a kormány hatáskörébe tartozónak nem tekintetett, mutatják az 1830. és az 1832—6. országgyűlések tárgyalásai, melyekben a kormánynak a sajtóra vonatkozó rendeletei sérelmeseknek mondatnak, a censura pedig olyannak, mely eddig az alkotmány által behozva nincsen s kizárólag a kormány hatáskörébe nem tartozhatik (L. Kossuth: Országgyűlési Tudósítások). — Mindez azonban a tényleges állapotokon nem változtatott.

64. §.

6. A jogegyenlőség.

A jogegyenlőség alatt értjük, hogy a jogok az államban mindenki által egyenlő föltételek mellett szerezhetők meg, s köteleességekkel — közterhekkel — a polgárok különbség nélkül egyenlően és aránylagosan lesznek megróva (1848: 8.) a törvényben meghatározott czimeken; továbbá hogy a polgárok az állam és a jog előtt, bármely ranghoz, nemzetiséghez vagy vallásfelekezethez tartozzanak is, egyenlőknek tekintetnek.

A jogegyenlőség elvét az 1848-ki törvényhozás, mint a jogalkotásnak követendő célját említi, midőn az 1848-ki törvények előszavában szépen mondja, hogy »az ország karai és rendei figyelmüket arra fordították, miket az összes magyar nép jogban és érdeken egyesíthetése halaszthatlanul megkívánt;« továbbá a 7. §-ban: »Magyarország Erdély mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek az egyesülésnek, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, fentartani kész.« S ugy az 1848-ki, mint a későbbi jogalkotás ez elvet a részletekben megvalósítani törekedik.

A jogegyenlőség a francia forradalom óta a const. képviseleti monarchiáknak egyik alapvető tétele, s több alkotmányban (különösen a köztársaságiakban) világosan ki is van fejezve s ugy az állami szervezet, mint egyes intézmények megítélésénél irányadóul szolgál, mint kötelező jogi tétel uralkodik. Nálunk, mint láttuk, a jogegyenlőség csak a jogalkotás céljául van kitűzve, vagyis alkotmányunk nem állítja föl, mint kötelező jogot, hogy a vele ellenkező szabályokat, intézményeket hatályon kívül helyezze, megszüntesse. Ebből következik, hogy nálunk a jogegyenlőség csak annyiban van meg, a mennyiben az egyes alkotásokban már tényleg megvalósult; nem a jogegyenlőségből vonhatunk kötelező következtetést az intézményekre, hanem fordítva, az egyes szabályokban kell külön feltalálnunk a jogegyenlőséget, hogy ennek létét az illető intézményre vonatkozólag kimondhassuk.

65. §.

7. A nemzeti egyenjoguság.

A nemzetiséga a származás, faj, történet, erkölcs, nyelv közösségén nyugvó összetartozása az emberek bizonyos tömegének. Ott, hol a nemzetiség és nép fogalma nem fedi egymást, az állam fontos gondját képezi a nemzetiségeknek egymáshoz, illetve az államhoz való viszonyát szervezni. — Ez történik nálunk az 1868: 44. törvény-cikkben, a melynek szabályai azonban nem tekinthetők a nemzetiségek külön jogának, miután a nemzetiségek nem személyek és így a jognak alanyai sem lehetnek. E jogok állampolgári jogok, csakhogy alkotásuknál a különböző nemzetiségekre tekintet volt.

Az alkotmány alapelvei szerint Magyarország összes honpolgárai, politikai tekintetben az oszthatlan, egységes magyar nemzetet képezik. Ezen elvet az 1868: 44. t.-cz. újra elismeri, midőn kimondja a különböző nemzetiségekhez tartozók egyenjoguságát, s hogy hazánkban a különféle nemzetiségek tagjai egyedül a nyelvek használata szempontjából vannak korlátozva, de csak is annyiban, a mennyiben ezt az állam egysége, a kormányzat, közigazgatás, igazságszolgáltatás gyakorlati lehetősége szükségessé teszi. (L. még az 1844: 2.).

Az említett törvénycikk értelmében Magyarország államnyelve a magyar. Így az országgyűlés tanácskozási, ügykezelési nyelve magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de a magyar országgyűlésen hozott minden törvény az országban lakó nemzetiségek nyelvére hivatalból lefordíttatik s kiadatik.¹⁾

Az ország kormányzásának, annak minden ágazataiban, valamint az igazságszolgáltatásnak hivatalos nyelve a magyar. De e körökben is figyelem fordíttatott a különböző nyelvekre.

Kimondatott továbbá, hogy a hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói és közigazgatási hivatalokra, különösen a főispán-ságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

A korábbi törvényeknek a fentebbi határozatokkal ellenkező rendelkezései pedig eltöröltetnek. De az 1868: 44. t.-cz. hatálya Horvát-Szlavon-Dalmátországokra nem terjed ki; ezekre nézve a nyelv tekintetében is azon egyezmény szolgáland szabályul, mely az állam s a horvát-szlavon tartományok között létrejött.

A részletekre vonatkozó intézkedések közül pedig a következőket emeljük ki:

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek, de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, melyet a törvényhatósági képviselő test vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajtott. A különböző szövegekben mutatkozó eltéréseknél a magyar szöveg az irányadó.

Törvényhatósági gyűlésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem magyar.

A törvényhatóság az államkormányhoz intézett irataiban az állam hivatalos nyelvét használja, de használhatja a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveiben használ. Egymás közti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár azon nyelvek egyikét használhatja, a mely

¹⁾ E nyelvek a német, tót, ruthen, horvát, román és szerb.

azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott.

Az ország minden lakosa, azon esetekben, melyekben ügyvéd közbejött nélkül akár felperesi, akár alperesi minőségben személyesen vagy megbízott által veszi és veheti igénybe a törvény oltalmát, a bíró segélyét; saját községi bírósága előtt anyanyelvét; más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét; saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét; más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető bíróság tartozik.

A bíró ez esetekben a panaszt, vagy kérelmet a panasz, vagy kérelem nyelvén intézi; a tanukihallgatást, szemlét és más bírói cselekményeket úgy a peres, mint a peren kívüli, valamint a bünvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; a perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon a nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a bíró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti, tartozik azonban annak tartalmát, valamint a per fontosabb okmányait a feleknek, szükség esetén tolmács segélyével is, megmagyarázni.

Mindazon polgári s bünvádi perekben, melyek ügyvéd közbejöttével folytatandók, az első bíróságoknál mind a perlekedésnek, mind a hozandó ítéleteknek nyelvére nézve addig, míg az első bíróságok végleges rendezése, és a szóbeli eljárás behozatala fölött a törvényhozás nem határoz, az eddigi gyakorlat mindenütt fenntartandó.

A felebbviteli bíróság végzéseit, határozatait s ítéleteit mindig az állam hivatalos nyelvén fogja hozni. Leküldetvén a per az illető első bírósághoz: ez köteles lesz a felebbviteli bíróság végzését, határozatait, vagy ítéletét minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, a melyben ez azt kívánja, a mennyiben az a nyelv a bíróságnak ügykezelési, vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volna.

Az egyházi bíróságok ügykezelési nyelvüket maguk határozzák meg.

Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nem különben — az országos iskolai törvény korlátai között — iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha ez nem az állam hivatalos nyelve volna: az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is, hiteles fordításban, felterjesztendők.

Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli, vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét, vagy ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét; az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben, az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos

nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvöket; más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben törvény erről nem rendelkezik, a közoktatási minster teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából, az államnak legfőbb célja lévén: köteles a közokt. minster az állami tanintézetekben lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, a hol a magasabb akadémiai képezés kezdődik.

Azon területeken létező, vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv s irodalmi tanszék állítandó. Az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, a mennyiben még nem állítottak, tanszékek állítandók. — A kulturális, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására szolgáló magán tanintézetek nyelvét az alapítók határozzák meg.

A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvük s ügyvitelük nyelvét. De a jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos vagy saját ügykezelési nyelvét; más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be. Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község, vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét, vagy nyelvei egyikét használhatja.

Községi, egyházi gyűlésekben a szólás jogával bírók szabadon használhatják anyanyelvöket.

Ha magánosok, egyházak, magán-társulatok, magán-tanintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák: az ily beadványokra hozott végzéshez, a beadvány nyelven eszközölt hiteles fordítás is melléklendő.

66. §.

8. A kérvényezési jog.

Az állampolgárok egyénileg és testületileg jogosítva vannak kérvényeikkel a királyhoz, az országgyűléshez, a ministeriumhoz és egyéb hatóságokhoz járulni. E jog kifejezést nyer már az aranybullában,¹⁾ s azóta több törvény és a folytonos gyakorlat által támogatattik.

¹⁾ Az aranybulla rendeli, hogy a király, akadályoztatása esetében a nádor

A királyhoz az általános kihallgatási napokon mindenki személyesen járulhat kérvényével,¹⁾ egyébkor pedig a kabinet-iroda útján. Kérvényével mindenki személyesen járulhat továbbá a ministerek elé vagy ezt hatóságok útján, avagy egyenesen a ministeriumhoz be is küldheti.

A polgárok kérvényeikkel úgy egyenként, mint testületileg az országgyűlés elé is járulhatnak, de személyesen nem nyújthatják be. A törvényhatóság kérvényét a ház elnöke, magánosok, községek, testületek kérvényeit pedig egyes képviselők, illetve főrenditagok juttatják a ház elé (Házszabályok).

Szükséges azonban, hogy a kérvények valamely magán- vagy közérdek előmozdítására irányuljanak — a jogsértések orvoslásának más módja van — továbbá, hogy írásba foglaltassanak.

67. §.

9. Sérelememelési vagy panaszjog.

A polgárok úgy személyesen, mint testületileg jogosítva vannak panaszaikkal a királyhoz, az országgyűléshez, és a hatóságokhoz fordulni.

E jog ép oly régi, mint a kérvényezési, bár attól lényegesen különbözik, miután csak az u. n. polgári, vagy politikai jogok megsértéseinek eseteiben használható, olyankor, midőn törvénykezési felebbezéssel élni nem lehet; a midőn tehát a bíróságok elégtételt nem szolgáltathatnak.

A panasz írásban, folyamodvány alakjában adható be.

Rége a sérelememelés joga alkotmányunkban különös jelentőséggel bírt, s mondhatjuk 1848-ig a magyar alkotmány fentartásának kiváló eszköze volt. A nagy fontosságu, u. n. országos sérelmeket az országgyűlés terjesztette a király elé, azok orvoslását sürgetve; s előfordult, hogy a sérelmek orvoslása előtt nem akart a királyi előterjesztvények fölött táncskozni.

Jelenleg, miután a király az országgyűlés többsége által támogatott felelős ministeriummal kormányoz, a sérelememelés ilyen módon nem gyakorolható.

68. §.

10. A tanszabadság.

A tanszabadság magában foglalja a tanítás és tanulás szabadságát.

A tanítás szabadsága alatt azt értjük nálunk, hogy nemcsak az

évenként szent István napján Székesfehérvárott megjelenni s a kérvényezőket, panaszosokat kihallgatni tartozik. — L. még 1563 : 76., 1723 : 10. stb.

¹⁾ Az udvarmesteri hivatalnál előlegesen bejelentett kérvényezők sorrendben bocsáttatnak elő.

állam, hanem testületek, felekezetek, magánosok is állíthatnak föl tanintézeteket s nemcsak az állam által kinevezett egyének taníthatnak; a tanulás szabadsága alatt pedig, hogy az ifju szabadon tanulhat bármely hazai tanintézetben, az alsóbb iskolák ismereteit háznál is megszerezheti, sőt külföldi intézeteket is felkereshet. — A tanszabadságra vonatkozó szabályok törvényekben és ministeri rendeletekben foglaltatnak.

A felső tanügyre vonatkozólag az 1848: 19. t.-cz. irányadó. E szerint a tanuló szabadon választhatja a tanárt, kitől a tant hallgatni óhajtja; továbbá rendes tanárokon kívül más jeles egyének, a ministerium által felállított feltételek mellett, mint magántanárok oktathatnak. — Kolozs-várt az 1872: 19. t.-cz. értelmében felállított tudományos egyetemen az oktatás szinte a tanszabadság elvei szerint szervezetett és kimondatott, hogy míg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik a bpesti m. kir. tudomány-egyetemen ide vonatkozólag fennálló szabályok a kolozs-vári egyetemen is érvényesek, a mennyiben a törvény mást nem rendel. Továbbá a felső-oktatás tanszabadságára magától értetődőnek tekintetik, mert csak így felel meg alkotmányunk természetének, egész politikai irányunknak, hogy a tanár szakmáját szabadon buvárolhatja, és a közönséges jog korlátai között legjobb meggyőződését szabadon adhatja elő.

Az alsóbb tanügyre vonatkozólag a tanszabadság a következőkben rejlik:

Népoktatási tanintézeteket a törvényszabta feltételek mellett felállíthatnak magánosok, hitfelekezetek, társulatok, községek és az állam.

A szülőknek és gyámoknak szabadságukban áll gyermekeiket, illetőleg gyámoltjaikat háznál, vagy bármely vallásu magán, vagy nyilvános intézetekben, úgy szintén más helyen levő tanintézetben neveltetni; de ez utóbbi esetben erről a szülők, gyámok a helybeli iskolaszéknek bélyegmentes bizonyítványt tartoznak előmutatni; valamint az illető iskolai hatóságok is kötelesek ügyelni, hogy e gyermekek legalább is oly oktatásban részesüljenek, minőt a törvény szerint berendezett nyilvános elemi népiskolában nyerhetnének. A háznál tanuló gyermekek pedig kötelesek évenként vizsgát tenni, valamely megfelelő nyilvános tanintézet tanítói előtt (1868: 38.).

69. §.

• b) A politikai jogok.

Politikai jogok alatt, mint fentebb említettük, azon jogokat értjük, melyek a polgároknak az államhatalomban való részesedését biztosítják. E jogok gyakorolhatása bizonyos előfeltételekhez van kötve. A jogegyen-

lőség elve abban nyilatkozik, hogy ez előfeltételek mindenki által egyformán megszerezhetők, s hogy a kik ezen előfeltételekkel nem bírnak, egyformán ki vannak zárva a politikai jogok gyakorlásából. — A politikai jogok, eltérőleg a polgári jogoktól, egyes személyekre fel is függeszthetők, s ez eseteket leginkább az 1878: 5. t.-czikkben foglalt büntető törvények tárgyalják, mint mellékbüntetések.

A jogegyenlőségre tett állítással szemben a főrendiház egy eleme kivételt képez. A mennyiben születése folytán részese a törvényhozásnak, s így joga gyakorlásánál olyan alakra támaszkodik, mely nem az illetők, hanem az ősök érdeme. A született főrendek e kiváltsága hazánk történetében s jelenlegi viszonyaiban leli magyarázatát, s enyhítve lesz az által, hogy a főrendi házban egyéb elemek is részt vesznek.

A politikai jogokat, miután a törvényhozói, kormányzói, bíraskodói hatalomra vonatkoznak, részletesebben e hatalmi ágak fejtegetésénél fogjuk ismertetni.

III. FEJEZET.

Az állampolgári jogviszony tartalma.

B) Az állampolgári kötelességek. ¹⁾

70. §.

1. Az állampolgári engedelmesség és hűség.

Az állampolgári engedelmesség alapját az állam létében birja, illetve abban a tényben, hogy az állam csak akkor birhat realitással, ha egyzersmind fogalmában rejti a polgárok jogi kötelezettségét az engedelmességre, mely éppen olyan általános természetű, mint maga a főhatalom. Az engedelmesség polgári kötelesség még akkor is, ha pl. a polgár az államhatalomból kiinduló rendeletet törvényellenesnek, alkalmazását helytelennek találná, csakhogy ez esetekben a sérelem-emelés jogával kereshet orvoslást.

Bármilyen alkotmánynyal birjon is valamely állam, a polgárok jogi kötelezettsége az engedelmességre magától értetődő előfeltétel. Hamis volna az a nézet, hogy az alkotmányos államban a polgárok engedelmissége kisebb fokú, vagy lazább lehet, mint az absolutismusban. A különbség nem ebben rejlik, hanem, hogy amott az állam akarata szigorú és önkényűleg meg nem változtatható szabályokban jön kifejezésre, míg az absolutismusban összeesik az egyéni önkényű akarattal. Ebből folyólag alkotmányos államokban a polgárok alkotmányszerű engedelmisségéről lehet csak szó, a mi pedig az abso-

¹⁾ L. a 57. §-t.

lutismusban ismeretlen. — Megjegyzendő, hogy az idegen szintugy engedelmeskedni tartozik a főhatalomnak, ha az állam területén tartózkodik, mint maga az állampolgár, de azért az ő engedelmisségi kötelezettsége jelentékenyen más természetű. Az idegen engedelmissége az állam területi felségjogából következik egyedül, míg az állampolgáré a személyek fölötti felségjogból is. Azért a magyar polgár az állam akaratát, hogy úgy mondjuk szélesebb körben tartozik tisztelni s még akkor is, ha külföldön tartózkodik.

Az engedelmisséggel rokon az állampolgári hűség, mely azonban inkább ethikai természetű és azért jogilag körül írni fölötte nehéz. Közönségesen az állampolgári hűség alatt értjük a polgárok ama kötelességét, hogy a magyar állam és annak személyesítője a magyar király iránt különös hűséggel viseltetni tartoznak; s ennek megszegését törvényeink, mint felség sértést, király bántalmazását, honárulást, hűtlenséget szigoruan büntetik.

71. §.

2. A tankötelesség.

Az állam érdeke ugy, mint az egyéné kívánják, hogy az ismereteknek bizonyos minimumát — elemi ismereteket — mindenki megszerezze. Ezen felfogásból indultak ki törvényhozóink, midőn az általános tankötelezettség elvét kimondották s az 1868: 38. t.-czikkben a következőleg szabályozták:

I. Minden szülő vagy gyám — ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok, vagy házi szolgák tartatnak — kötelesek gyermekeiket, vagy gyámoltjaikat, ha nevelésökről a háznál vagy magán-tanintézetben nem gondoskodtak, nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész 12-ig mindennapi tanításra, 12 — 15-ig pedig ismétlő iskolába.

Ha a szülő, gyám vagy gazda a tanköteles növendéket az iskolától visszatartja: ebbeli kötelességének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e célra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyul be, az illető az iskolai pénztár javára, fokozatosan pénzbirósággal büntetendő: ötven krajczártól négy forintig, s ha ez nem használna, a községi hatóságnál külön gyám kirendelése is szorgalmazható.

A tanköteles gyermekek háznál vagy magán-tanintézetben is taníthatók, de erről a helybeli iskolaszék bélyegmentes bizonyítványban értesítendő. A háznál tanuló növendékek kötelesek évenként valamely megfelelő tanintézetben vizsgálatot kiállani.

II. A tankötelezettség még az intézetek felállításának kötelezettsé-

gében is nyilatkozik. Minden hitfelekezet azon községekben, hol hivei laknak, saját erejéből tarthat fenn és állíthat fel nyilvános népoktatási intézeteket, s az ily intézetek felállítására és fentartására hiveik anyagi hozzájárulását, saját képviselőjük által meghatározandó módon és arányban igénybe veheti. De a hol a hitfelekezetek törvényben meghatározott népiskolát nem tartanak fenn, a község köteles a hiányt pótolni.

A község által felállított iskolák közös iskoláknak tekintetnek, s a község valamennyi hitfelekezete előnyére állanak fenn. A községi iskola kiadásának fedezése céljából a község jogosítva van tagjaira iskolai adót vetni ki, mely az állami egyenes adó 5%-ig terjedhet. De azon felekezetnek tagja, mely a községben felekezeti iskolát fentart s hiveit anyagilag iskolai célból igénybe veszi, csak annyiban köteles a közös iskola fentartásához járulni, a mennyiben a felekezeti iskola fentartására egyenes állami adójának 5%-ka nincs igénybe véve és csak ezen összegig.

A hol a törvény kellékeinek megfelelő tanintézettel bíró egyház vagy vallásfelekezetek hivein kívül, más vallásu, legalább 30 tanköteles gyermek is van, kiknek szülei a fennálló felekezeti iskolákat használni nem akarják, ott a község közös népiskolát tartozik felállítani; ennek költségei pedig az iskolai célokra rendelt községi vagyoni jövedelmeiből oly arányban fedezendőek, a minő arányban áll a községi iskolába járó gyermekek száma a felekezeti iskola növendékeihez; a felekezeti iskolát fentartó lakosok pedig csak az esetben tartoznak a községi iskola fentartásához járulni, ha saját felekezeti iskolájuk fentartásához általuk szolgáltatott összeg nem meríti ki egyenes államadójuk 5%-át. Ott pedig, hol az említett értelemben a más felekezethez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezek is kötelezvék a fennálló felekezeti iskolába járni, ha csak a szülők más módon nem gondoskodnak taníttatásukról.

Minden község, mely iskolát állít fel, kötelezve van birtokban, vagy pénzben iskolai alapot alkotni. Ezen iskolai alapvagyon gyarapítása végett, hol a tagosítás és legelőelkülönítés még ezentul fog megtörténni, annak alkalmával a felosztandó közös területből legalább egy századrész elkülöníttetik, s jövedelme ott, hol községi iskola nem létezik, a törvény kellékeinek megfelelő felekezeti iskola segélyezésére fordíthatatik. Ha azonban a felekezeti iskola községi vagyontól tartatik fenn, vagy segélyeztetik, s a községben többféle felekezeti iskola van: a segélyezés helybeli különféle hitfelekezeti iskolák közt igazságos arányban osztandó meg.

A tanyai lakosok gyermekeinek oktatásáról azon községek kötelezvék gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak; még pedig vagy iskola felállítása által, vagy, ha a tanyák távol esnek, járó-kelő tanítók alkalmazása által.

Oly községek, melyek legalább 5000 lakost számlálnak, tartoznak felsőbb népiskolát, vagy polgári iskolát felállítani és fentartani. Az egymástól legfőlebb fél geographiai mértföldnyire fekvő helységek közösen állíthatnak fel és tarthatnak fenn iskolákat.

72. §.

3. A közteherviselés.

Közteherviselés alatt szoros értelemben a közadózást értjük, vagyis adó alakjában azon összeg beszolgáltatását, mely a közszükségletek fedezésére fordítatik. Ide számíttatnak az állami, törvényhatósági, községi adók, továbbá az iskola-adó.

Tágabb értelemben ide soroltatik még a közmunka, melyre nézve az 1844: 9. t.-cz. értelmében kibocsátott kormányrendeletek intézkednek. — A közmunka vagy természetben teljesíttetik, vagy esetleg a törvényhatóság által megszabott árban megváltatik. A közmunka, valamint a váltságból befolyt összeg, hidak, utak, töltések fentartására fordítandó. Közveszély idején pedig a községi előjáróság a polgárok összes gyalog és szekeres erejét igénybe veheti.

Továbbá, minden lótulajdonos hadi czélokra alkalmas lovait az államnak megfelelő kárpótlás mellett átengedni tartozik (1873: 20.) Kivételnek azonban: 1. Ő Felségének és a fenséges uralkodóház tagjainak udvartartására szolgáló lovak; 2. azon lovak, melyeket az állami és törvényhatósági szolgálatban álló egyének a közszolgálat teljesítésére kötelesek tartani; 3. a postamesterek és postabérlők azon lovai, melyeket a postaforgalom végett szerződésileg tartaniok kell; 4. az állami lótenyésztézetek lovai; továbbá 5. ugy az egyesek, mint községek birtokában levő azon ménnek, a melyek tenyésztésre alkalmasok, s a melyekről ez az illető lótenyésztési bizottságtól kiállított igazolvánnyal bizonyíttatik; valamint 6. mindazon kanczák, melyeknek szopos csikajuk van, vagy a melyek a legközelebbi fedeztetési idény alatt fedeztettek, a mit tulajdonosaik hiteles fedeztetési jegyekkel, vagy egyéb bizonyítványokkal igazolni tartoznak.

A polgárok a közterheket egyenlően és aránylagosan viselik (1848: 8.).

73. §.

4. A honvédelmi kötelesség.

I. Az ősi magyar hadszervezet alapvonásaként tekinthető, hogy a nemzet minden fegyverfogható (szabad) tagja köteles a haza védelmére

személyesen fölkelni. S ez azután ezer éves történetünk változásai-
val alakul.

A törzsszervezetben a honvédelem kötelessége és joga a személyes szabadság fogalmával esett össze. — Sz. István alkotásaiban a honvédelmi kötelesség, mint általában a katonai szolgálat a földbirtokkal jut viszonyba. A földnek szabad tulajdonosai (szabad magyarok, nemesség) továbbra személyes szolgálati kötelezettséggel bírtak, de csak a honnak védelmére s együtt alkották a történetíróink által u. n. *nemzeti sereget*, mely a külföldi háborúkra vonuló királyi sereget csak akkor követte, ha ehhez önszántából csatlakozott. A haderő másik része a *királyi sereg* többféle elemből állott. Legjelentékenyebb részét a várkatonaság (várjobbágyok) képezte. Ehhez járult a zsoldoshad, a királyi kincstár terhére fogadva; továbbá a várispánok, sőt valószínűleg a főbb tisztviselők (nádor, udvarbírák, vajdák, bánok stb.) jövedelmeik szerint kisebb, nagyobb kísérettel tartoztak megjelenni a királyi táborban. — A nemesség honvédelmi kötelessége, mely, mint birtokon nyugvó az egyháziakra is kiterjedt, az Árpád korszakban ugy látszik tisztán személyes kötelesség volt. Legalább nincs biztos adatunk arra nézve, hogy egyes nemesek a birtok arányához képest harczosok kiállítására már ekkor iskötelezve lettek volna.¹⁾

II. A vegyes házbeli királyok alatt, hűbéri alapon kifejlődik banderialis rendszer, a nélkül, hogy a fentebbi elveket gyengitené. A királynak volt saját banderiuma, melynek létszámát — 1498-ban — ezer lovasban állapítják meg. Ezen kívül rendelkezésére állanak a tiszti banderiumok (vajdák, horvát bán, székely gróf, temesi gróf, végek banderiumai), továbbá a főpapi banderiumok (1498-ban 27 főpap említették), melyeket az 1504: 24. t.-czikk értelmében állandóan fentartottak;²⁾ s a főurak banderiumai a birtok arányában kiállítva, valamint a megyei banderiumok. Egész banderium 400 főből állt. Voltak fél, negyed és nyolczad banderiumok. A ki legalább 50 katonát nem állított, nem volt jogosítva saját zászlója alatt táborba szállani, hanem más banderiumhoz, rendesen a megyei banderiumhoz csatlakozott (1492: 20. t.-cz., 1498: 20., 21., 22. t.-cz.).

Ellenséges támadással szemben első sorban a király védelmezte az országot saját jövedelmeiből, saját erejével s ennek elégtelensége esetében fölhívhatta a tiszti és főpapi banderiumokat. És csak akkor, ha ez erő sem volt elégséges, került a sor a főurak és a megyék banderiumaira, valamint

¹⁾ Hajnik: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt.

²⁾ Hogy a főpapok e kötelességnek megfelelőhessenek, haszonélvezetre földet osztottak ki azok között, kik magukat állandóan hadi szolgálatra kötelezték s így keletkezett az egyházi nemesség.

köteles volt az összes nemesség és mindennemű katonaság fegyvert fogni (1458: 2.). Az ország határain túl a királyt csak saját banderiuma és a tiszti banderiumok tartoztak követni (1498: 17.). — Ugy ebben a korszakban, mint a megelőzőben, valamint a következőkben a király a hadsereg fővezére, a hadur.¹⁾

III. Az 1715: 8. t.-cz. behozza az állandó katonaságot és ezzel megveti azt az alapot, a melyen a magyar hadszervezet egész napjainkig tovább fejlődik. A régi szervezetet nem szünteti meg, csak miután az már a honvédelemre elégtelennek mutatkozott, szaporítja egy új intézménnyel melyre egyszersmind a fősulyt is helyezi. Az említett törvénycikk ugyanis világosan mondja: »a nemesek és mindazok, kiket a törvény (bármilyen rangú és állapotú személyek legyenek is) e nevezet alatt ért az ország védelmére vitézkedni és személyesen fölkelni, illetve banderiumaikat kiállítani kötelesek, s ezt a Felség, valahányszor szükségesnek látja, a fennálló törvények értelmében ezután is követelheti és kívánhatja.«

Ez időtől fogva tehát a magyar haderő rendes és rendkívüli csapatokból áll. Az előbbieket az állandó katonaság, az utóbbiakat pedig a nemesi fölkelés képezte. Az állandó katonaság hadfogadás útján egészített ki, s pedig a törvény szerint honfiakból és idegenekből s azután a Felség egyéb haderejével közössé lesz, a nélkül, hogy ez, egész a legújabb korig a jogalkotás műve lett volna. A Felség, midőn 1715-ben az állandó hadsereg eltartását kéri az országtól, éppen nem kívánja, hogy közös osztrák-magyar hadsereg szerveztessék. De a rendek elfogadva az állandó katonaság eszméjét, a szükséges emberanyagot és a pénzt minden fentartás nélkül bocsájtyák rendelkezésre; s ennek következménye, hogy a kiállított magyar katonaság a Felség egyéb haderejével a közös célra, közös szervezetben, közös vezényletben, vezérletben egységes, vagyis közös haderővé

¹⁾ Ez időben fejlődik ki nálunk is, a hűbériségen nyugvó hadszervezetnél általában uralkodó ama fölfogás, mely a katonai csapatok szolgálatát első sorban valamely magán személy iránti szolgálatnak tekintette. A fejedelem csapatai tehát első sorban a fejedelem személyét szolgálták, úgy, mint egyes nagybirtokosok csapatai, az illető nagybirtokost, s e viszonyon csak igen homályosan derengett át a közzolgálat. Ennek megfelelőleg a fejedelmek a közjövedelemből eltartott csapatokat fegyveres szolgálók csapatainak tekintették s velők e szerint bántak: bérbe adták, elcserélték, elajándékozták. E fölfogásból azután sok fenmarad még arra az időkre is, a midőn már a közjog világos tételei szerint az *állam* hadserege lesz állandó csapatokban szolgálatra szervezve, és többé-kevésbé befolyásolja az állam, államfő és a haderő között kifejlődő viszonyt.

²⁾ A banderiumok kiállítása azonban a következő időkben már nem sürgettetik és végre a banderiális rendszer a hadszervezet körében történt változások folytán elévül és megszűnik.

lesz, a melynek a magyar csak részét képezi.¹⁾ De az állandó magyar katonaság eltartására szükséges hadiadót időről időre²⁾ a magyar országgyűlés állapította meg (1715: 8., 1791: 19. stb.), valamint ujonczot is ez ajánlott (1715: 8., 1741: 63., 1791: 19., 66., 1802: 1., 1808: 2. stb.). A törvényhozás intézkedik, hogy a magyar ezredekben magyar altisztek, tisztek alkalmaztassanak, illetve kik a magyar nyelvet beszélik (1807: 1., 1830: 7.). Sőt az 1840: 2. t.-cz. egyenesen kimondja, hogy a magyar sor- és véghelyi ezredekben a tisztek, törzstisztek született magyarok legyenek. A katonaság elhelyezése, élelmezése iránti intézkedések pedig Magyarországon a magyar kormány teendői közé tartoztak.³⁾

A nemesi fölkelést ugyancsak a magyar törvényhozás rendelhette el, s egyedül igen sürgős esetekre hatalmaztatott fel a király, annak előleges országgyűlési határozat nélkül való egybehívására (1808: 2. stb.). A fölkelés szervezetét az 1808: 2., 3., 5. t.-cz. tüzetesebben határozzák meg és szabályokat tartalmaznak, hogy a fölkelés a rendes katonaság hathatósabb támasza lehessen. De a nemesi fölkelés már az 1848: 22. t.-cz. folytán tekinthető megszüntetettnek, mely rendi különbség nélkül nemzetőrséget alakít. Az 1867: 11. t.-cz. pedig a nemzetőrségi intézményt függeszti föl, míg végre a mai védrendszer, az általános védkötelezettséggel és a népfölkeléssel, úgy a nemesi fölkelést, mint a nemzetőrség intézményét fölöslegessé teszi.

IV. Az 1867: 12. t.-cz. a hadügyet Magyarország és Ausztria között, közös ügynek mondja, a mely kitétel azonban nem a szó teljes értelmében veendő, mert mint látni fogjuk, törvényeink idevonatkozólag Magyarország számára ma is jelentékeny külön jogokat biztosítanak, úgy törvényhozási, mint kormányzati tekintetben. A honvédség, népfölkelés pedig külön ügyei az államnak, a mellett, hogy miután a közös haderőnek kiegészítő részei is, Magyarország Ausztriával harmonikus eljárásra van utalva.

Az 1868: 40. t.-cz. az általános védkötelezettséget hozza be és a

¹⁾ Később, az 1790/1-ki országgyűlés vegyes bizottsága a hitlevél tervezetében fölvesz négy pontot, melyekben a magyar katonaságnak, mint külön hadseregnek több önállóságot és függetlenséget óhajt. Kívánja u. i. hogy a magyar főhadparancsnokság született magyarokból álljon és elnöke a nádor legyen. A Felségnek alárendeltessék, de más országok hadi tanácsaitól, kormányzékeitől független legyen. A magyar katonaság a magyar alkotmányra is felelős, és tisztékül csak magyar honpolgárok alkalmaztassanak. — De minderre csak általánosságban tartott feleletet nyert.

²⁾ Az adó országgyűlésről, országgyűlésre ajánlatot tett meg, az ujonczok rendszere szerint tíz évre, néha azonban rövidebb időre egyes esetekre is.

³⁾ A magyar és osztrák haderő egymáshoz viszonyát az 1715-öt megelőző időre l. a negyedik részben.

közös hadsereg létszámát 800,000 főben állapítja meg, valamint megállapítja a magyar állam részéről a közös hadsereg kiegészítésére szolgálható évi hadjuttalékot. E törvénybe foglalt Ausztria és Magyarország közti szerződés tíz évre kötött és ismét tíz évre, 1889 végéig meghosszabbított (1879: 51.), a mellett, hogy egyes tételei időközben módosítottak (1872: 3., 35., 1873: 37. s az 1882: 1., 39. t.-cz.). Mig végre az 1889: 6. t.-cz. a véderő szervezetét lényeges változtatásokkal újra szabályozza.

V. Az 1889: 6. t.-cz. a közös hadsereg általános létszámát nem mondja ki, hanem az 1867: 12. t.-cz. 11., 12., 13., 14. §-aiban foglalt (ezek biztosítják a magyar állam külön jogait a hadügy körében) alkotmányos jogok fentartása mellett, a következő tíz évre (1899.) a közös hadsereg (hadi tengerészet) részére szolgáltatandó ujonczjuttalékot évi 103,100 főben állapította meg. Ezen ujonczjuttalékból (a magyar korona országaira mindenkor a népesség számaránya szerint állapítandó meg) jelenleg az 1880-ki népszámlálás alapján 42,711 ujoncz esik. A közös hadsereg számára így megállapított ujonczjuttalék a tíz év lefolyása előtt csak akkor lesz kérdésbe vehető, ha Ő Felsége az illető felelős kormányok útján az ujonczjuttaléknak emelését, vagy leszállítását szükségesnek tartja.

A magyar honvédség fentartására szükséges évenkénti ujonczjuttalék, hasonlóan tíz évi hatálylyal 12,500 főben állapított meg (1889: 6., 1890: 5.).

De bár így az ujonczjuttalék nagysága tíz évre törvény által meghatározott, annak tényleges kiállítása úgy a közös hadsereget, mint a honvédséget illetőleg csak akkor történhetik, ha az illető évre az országgyűlés újólág megszavazza, illetve, ha arra még külön törvény fölhatalmaz.

A fegyveres erőt képezik: a közös hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és a népfölkelés. A közös hadsereg és a honvédség, kiegészítő alkatrész gyanánt külön-külön póttartalékkal lesz ellátva.

74. §.

A védkötelezettségi szolgálat idő tartalma és minősége.

I. Az 1889: 6. t.-cz. szerint a védelmi kötelezettség általános és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő.

A közös hadseregbe, hadi tengerészetbe, honvédségbe ¹⁾ lépés kötelezettsége kezdődik azon naptári év januárius 1-ével, melyben a védköteles életének 21-ik évét betölti és tart 12 évig, vagyis azon naptári év deczember 31-ig, melyben az illető 33-ik életévét betölti.

¹⁾ A népfölkelési kötelezettségről külön az illető fejezetben.

Ez idő a következőképen van beosztva:

A szárazföldi közös hadsereg kötelékébe lépő 3 évig a sorhad állományában szolgál, 7 évig a tartalékban és 2 évre áttétetik a honvédséghez. Azok, kik közvetlenül a közös hadsereg póttartalékába soroztatnak, oda 10 évig tartoznak s azután 2 évre szintén áttétetnek a honvédséghez.

Azok, kik a hadi tengerészethez soroztatnak 4 évig a sorhad állomány, 5 évig a tartalék, 3 évig a tengervéd tagjai. — Azok pedig, kik közvetlenül a honvédséghez soroztatnak, ennek kötelékébe, esetleg póttartalékába 12 évig tartoznak.

Mindazok, a kik az ujonczállítás (fősorozás és utóállítás) útján januárius 1-től október 1-ig terjedő időben soroztatnak be, az ujonczállítási év október 1-én veendő állományba, azaz vétetnek föl a közös hadseregnek, hadi tengerészetnek, illetőleg honvédségnek kötelékébe. Az október 1-je után december 31-ig besorozattak pedig, továbbá minden önkéntes és a korosztály meg sorszám rendén kívül besorozottak a besorozás napján veendő állományba. Mozgosítás esetében pedig az állományba vétel Ő Felsége parancsára október 1-je előtt is fogatosítható.

II. A szolgálati idő az állományba vétel napján kezdődik, végződik pedig minden szolgálati kötelezettségi viszonyban — az állományba vétel napjára való tekintet nélkül — azon év december 31-én, melyben az illető szolgálati kötelezettsége letelt.

A sorhadi szolgálatkötelesek megszakítás nélküli tényleges szolgálatra vannak kötelezve. A közös hadsereg (hadi tengerészet) tartaléka és a tengervéd, a közös hadseregnek (hadi tengerészetnek) hadi létszámra részben, vagy egészben leendő kiegészítése végett csak Ő Felsége, a király parancsára hivatathatik be. — A közös hadsereg póttartaléka, béke idején, nyolcz hét alatt katonailag kiképezendő s ezentúl már csak időszaki fegyvergyakorlatokra hivandó be. Ha azonban különös körülmények megkövetelik, a tartalék első évfolyamának és a póttartalék három legifjabb sorozási évfolyamának legénységi állományába tartozó egyének, az 1888: 18. t.-cz. értelmében béke idején is tényleges szolgálatra visszatartathatók, illetőleg behívhatók. — Mozgosítás esetében a póttartalék behívására csak Ő Felsége parancsára történik és ha a tartaléknak, tengervédnek, póttartaléknak behívása csak részleges, ez a legifjabb évfolyamon kezdendő és évfolyami sorrendben folytatandó.¹⁾

III. A közös hadsereg tartalékosai és póttartalékosai, tartaléki illetőleg póttartaléki szolgálati kötelezettségek ideje alatt, háromszori és legfőlebb négy-négy hétig tartó fegyvergyakorlatokra köteleztetnek.²⁾ Minden tarta-

¹⁾ Bővebben a póttartalékról szóló fejezetben.

²⁾ Megjegyzendő, hogy az országgyűlésnek véderő kötelékében levő azon

lékos tiszt és hadapród, a ki, mint egyévi önkéntes teljesítette a tényleges szolgálatot, gyakorlati további kiképztetése követelményeihez képest ezen fegyvergyakorlatokra minden évben is behívandó. Minden behívás, mely a közös hadseregnek és hadi tengerészetnek hadi létszámra leendő kiegészítése végett történik, a tartalékosoknak vagy póttartalékosoknak egy-egy fegyvergyakorlatul azon esetben számíttatik be, ha azon csapatnál, melyhez be kellett vonulni, tényleg szolgálatba lépett. — A hadi tengerészet azon tartalékosai, a kik a négy évi sorhadi szolgálati kötelezettségnek tényleges szolgálatban már eleget tettek, nem hívhatók be fegyvergyakorlatokra. Ugyyszintén a tengervédhez tartozó egyének fegyvergyakorlatokra nem kötelezhetők.

Évenként aratás után ellenőrzési szemlék tartatnak, melyek azonban egy napnál többet nem vehetnek igénybe. Ezen ellenőrzési szemléken (tisztai bemutatásokon) mindazon tartósan szabadságoltak, továbbá a tartalékhoz, honvédséghez, póttartalékhoz és tengervédhez tartozó mindazon egyének kötelesek megjelenni, a kik az év folyamán sem tényleges szolgálat, sem katonai kiképztetés alatt nem állottak, sem fegyvergyakorlatban részt nem vettek.

IV. A szolgálati kötelezettség annak teljes kitöltése után szűnik meg. Ezen kívül kilépésnek csak azon esetben van helye: 1. ha a felavatás törvényellenes volt, vagy 2. ha elháríthatlan szolgálatképtelenség áll be. — Azok, a kiket törvényellenes besorozás miatt hiba terhel, az illető kincstár részére 20 frtnyi kártérítési átalányt tartoznak fizetni.

A szolgálati kötelezettség teljesítése előtt a kivándorlásra szóló elbocsátást a közös hadseregbeli (hadi tengerészeti) egyének részére a közös hadügyminister s a honvédek részére a honvédelmi minster adhatja meg. A sorhadi kötelezettségben álló egyén részére azonban az elbocsátási engedély csak azon esetben adható meg, ha vele együtt szülei is kivándorolnak. A kivándorlás csak akkor tekinthető megtörténtnek, ha az elbocsátott a monarchiából külföldre egy év alatt tényleg kiköltözik. Ha ez elmarad, köteles az illető egyén a közös hadsereg (honvédség) kötelékéből történt elbocsátása által megszakított szolgálati időnek még hátralevő részét leszolgálni. — Mozgósítás és háboru idején a fegyveres erő kötelékébe tartozó egyének részére kivándorlási engedély nem adható.

tagjai, kik tényleges szolgálati kötelezettségüknek már megfeleltek, az országgyűlés együttlétében béke idején katonai szolgálatra be nem hívhatók, kivéven, ha az illető, a katonai parancsnokság beleegyezésével önként bevonulni akar, s az országgyűlés illető házától az engedélyt kieszközli. Mozgósítás, vagy háboru idején azonban, az országgyűlés együttlétében is, a rendes behívási szabályok érvényesek (1889: 22.).

75. §.

A közös hadsereg és hadi tengerészet kiegészítése.

A közös hadsereg és hadi tengerészet kiegészítettetik: 1. a rendes ujonczszállítás (fősorozás és utóállítás) által; 2. a korosztály és sorsszám rendén kívül való állítás által; 3. a közös hadseregbeli képző-intézetek növendékeinek besorozásával; 4. önkéntesek belépésével.

A *rendes ujonczállítás* (fősorozás) a közös hadsereg, hadi tengerészet és honvédség részére minden évben márczius 1-től április 30-ig terjedő időszak alatt foganatosittatik. Utóállítások pedig a szükséghez képest tartandók meg.

Minden hadköteles azon járásban tartozik előállani, a melyben községi illetőséggel bír. Az ugyanazon évi januárius 1-je és december 31-ke között született ifjak egy korosztályt képeznek, a mely a születési év szerint neveztetik el. Az ujonczállításra három korosztály jelentkezik. — Az ujonczállítást minden sorozó járásban a korosztályok és minden korosztályon belől a sorsszámok rendje szerint vegyes sorozó bizottságok eszközlik. Azon hadkötelesek, a kik a közös hadseregi (hadi tengerészeti) és a honvédségi szolgálatra alkalmasnak találtnak, felavatandók, valamint a kik kisebb fogyatkozások miatt csak a póttartalékba való besorozásra alkalmasak. — Az ujonczállításnál hozott s a hadkötelest felavatandónak kimondó határozattal szemben felfolyamodásnak helye nincs.

A közös hadsereg-, hadi tengerészetbe és a honvédséghez besorozandó ujonczok száma az egyes hadtestek területeire a népesség számarányához képest, ezen területeken belől pedig az egyes sorozó járásokra a tényleges sorozási eredmények alapján, vetendők ki. Az ujonczok beosztása a közös hadseregbe és honvédségbe a korosztályok sorrendje és minden korosztályban a sors-számok rende szerint eszközözlendő. Azok, a kik harmadik vagy valamely magasabb korosztályban a közös hadsereg részére be nem soroztatnak sors-szám rendén kívül is beoszthatók a honvédséghez. — A hivatásszerű tengerészek korosztályukra és sorsszámukra való tekintet nélkül, a hadi tengerészet ujonczjutalékának teljes fedezéséig, a hadi tengerészethez sorozandók be.

A közös hadsereg részére a magyar korona országaiból állított ujonczok és póttartalékosok a magyar csapattestekbe osztandók be és pedig lehetőleg oly csapatokba, melyek azon hadtest-területből egészítettnek ki, a melyben az illető ujonczok községi illetőséggel bírnak. Kivételt képeznek a törvény e rendelkezése alól a közös hadsereg olyan különleges fegyvernemei vagy szolgálatágai, melyek rendeltetésüknél fogva sem szer-

vezhetők olyképen, hogy azokban a magyar korona országainak területéről származó legénységből önálló osztályok volnának szervezhetők.

A *korosztály és sors-szám rendén kívül* állittatik azon hadköteles, ki oly szándékkal, hogy a hadkötelezettség alól magát kivonja marad el a sorozásról, vagy a felülvizsgálatról. Ha utóbb önként jelentkezett a rendes sorhadi, vagy alkalmasságához képest a honvédségi tényleges szolgálati kötelezettségén felül még egy évet, ha pedig nem önként jelent meg, két évet tartozik tényleges szolgálatban tölteni s ennek következtében összes szolgálati kötelezettsége is hasonlóan meghosszabbittatik. Ellenben ha, bár csak ideiglenesen is szolgálatra képtelennek találattatik, vagy ha mint kevésbé alkalmas, vagy egyéb okból, a póttartalékba osztatik be, önként jelentkezése esetében három naptól egy hónapig terjedhető elzárással és tizenöt forinttól százötven forintig terjedhető pénzbüntetéssel, ha pedig nem önként jelentkezett, hat naptól két hónapig terjedhető elzárással és harmincz forintól háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. — Ha a hadkötelezett szökevény a sorozó, illetőleg felülvizsgáló bizottság előtt azon év végéig nem jelent meg, a melyben életének 36-ik évét betöltötte, tizenöt naptól két hónapig terjedhető elzárással és 50 forinttól 300 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

A ki az osztrák-magyar monarchia területét elhagyja a célból, hogy a hadkötelezettségtől meneküljön, vagy az ujonczozás alatt az osztrák-magyar monarchia határain kívül tartózkodik, vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal, valamint ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. És e büntetésen kívül még az ilyen hadköteles-szökevény az illető ujonczállításnál korosztály és sorsszám rendén kívül állittatik és a szolgálati kötelezettség teljesítése és meghosszabbítása tekintetében a fentebbi szabályok alá esik.

A ki ravasz fondorlatot használ a végett, hogy magát, vagy mászt a törvényes védkötelezettség alól kivonja, egy évig terjedhető fegyházzal és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. E büntetésen kívül az, a kinek érdekében a büntetendő cselekedet elkövettetett, korosztály és sors-szám szerinti állítás kedvezményét elveszti és szolgálati kötelezettség mikénti teljesítésére ugyancsak fentebbi szabályok alá kerül. Valamint az is, a ki ravasz fondorlattal él a végett, hogy a hadkötelezettség teljesítésére vonatkozó alább elősorolandó kedvezmények valamelyikét a maga számára kieszközölje s e mellett még 6 hónapig terjedhető fogházzal és 1000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik.

A ki magát szándékosan megcsonkítja, vagy olyan állapotba helyezi, mely a védkötelezettség teljesítésére ideiglenesen, vagy állandóan képtelenné teszi (valamint az is, ki ebben, mint részes közreműködik) három

évig terjedhető fogházzal és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. E büntetésen kívül az illető megcsonkított a korosztály és és sors-szám rendén kívül állittatik s ha csak bármely alárendelt szolgálatra is még alkalmas a haderőnél, a tényleges szolgálati kötelezettség teljesítésén felül még két évet tényleges szolgálatban tartozik tölteni s ennek folytán az összes szolgálati kötelezettsége is hasonlóan meghosszabbítottatik.

A sorshuzásra és az állításra való megjelenés költségeit minden hadköteles maga viseli; vagyontalanok a községek által segélyezendőek. Ugyancsak a községek viselik a községi előjárónak és a hadkötelesek hivatalos kísérlőinek utazási költségeit is. — A felülvizsgálandók és a melléjük adandó kíséret költségei az állampénztárra hárarnolnak.

A katonai képző-intézetek végzett növendékeinek besorozása a közös hadseregbe, hadi tengerészetbe, honvédségbe, az e részben fennálló külön szabályok szerint történik. Az ily növendék a díjmentes kincstári, vagy alapítványi helyen eltöltött mindegyik iskolai évért egy-egy évig, a fél fizetési helyen eltöltött mindegyik iskolai évért fél-fél évig tartoznak a rendes tényleges szolgálati időn felül tényleg szolgálni. Azonban az összes kötelezett tényleges szolgálati idő az előbbi esetben tíz évnél, az utóbbiban pedig hét évnél tovább nem terjedhet. Fizetési növendékek, a kiknek kiképzetése négy évig, vagy ennél tovább tartott, a rendes tényleges szolgálati időn felül egy évet tartoznak tényleges szolgálatban eltölteni. — A honvédségi Ludovica-akademiában kiképzettek tényleges szolgálati kötelezettsége a honvédség állományában ugyanezen szabályok alatt áll.

Önkéntesen beléphet a közös hadseregbe és hadi tengerészetbe az, a ki a monarchia egyik, vagy másik állama területén honpolgári joggal bír, s a szükséges szellemi és testi képességek mellett, legalább 155 centiméter magas ¹⁾ és életének legalább 17-ik évét betöltötte. Ki vannak zárva azonban, kik hivatalvesztés, vagy politikai jogaik gyakorlatának felfüggesztése alatt állanak, illetőleg büntető ítélet következtében nincsenek polgári jogaik élvezetében. Kiskoruknál az önkéntes beléphetésére az atya, vagy gyám beleegyezése szükséges. — Az önkéntesen belépő a csapattestet, melyben szolgálni kíván maga választhatja, föltéve, hogy az illető csapat önkéntesek fölvételére jogosítva van, s hogy az önkéntes az abba leendő fölvételre alkalmas. — Az önkéntes belépéssel kezdődhetik esetleg a rendes hadkötelezettségi szolgálat, ha az illető előbb lép a hadsereg kötelékébe,

¹⁾ A közös hadsereg számára szükséges kézművesek és az irodai szolgálatra alkalmazhatók, továbbá a megkivántató hajós legények és hajó-kézművesek, ha különben alkalmasak, testi nagyságukra való tekintet nélkül sorozhatók be.

mintsem erre a véderő törvény által kötelezve volna. Azokra nézve pedig, kik szolgálati kötelezettségük után önként lépnek be, ezen tény által váltalt szolgálati kötelezettségük a közös hadseregnél és a hadi tengerésznél a törvényes sorhadi szolgálati időre, avagy csak a háboru idejére szokott terjedni. — De azon hadkötelesek, a kik korosztályuknál fogva a sorozásra már fölhivandók, a fősorozás ideje alatt, mint önkéntesek a hadsereg kötelékébe nem léphetnek.

76. §.

Az u. n. egyévi önkéntesség. (Folytatás.)

I. Az egyévi tényleges szolgálat kedvezményében azok részesíttetnek, tekintet nélkül, hogy vajjon önként, vagy a fősorozásnál, esetleg az utóállításnál soroztattak-e be, a kik 1. legkésőbb azon év márczius hava 1-én, melyre nézve állíttatnak, valamely nyilvános, vagy nyilvánossági joggal felruházott főgymnasiumot, főreáliskolát, esetleg valamely ezekkel egyenjogositott tanintézetet sikeresen végeztek be; vagy 2. az említett időben valamely belföldi nyilvános, nyilvánossági joggal felruházott középiskola utolsó évfolyamába tartoztak és azt ugyanazon év október 1-ig sikeresen végezték el; avagy 3. azon év márczius hó 1-ig, melyben életök 21-ik évét betöltik, egy, e célra szervezett vegyes bizottság előtt kellő eredménynyel fölvételi vizsgát tettek.

De e kedvezményből ki vannak zárva, a kik valamely büntett, vagy nyereségvágyból elkövetett, avagy közszemérmet sértő vétség miatt jogérvényesen elítéltettek. — Azt, hogy mely nyilvános, vagy nyilvánossági joggal felruházott bel- és külföldi tanintézetek tekintendők a belföldi főgymnasiumokkal és főreáliskolákkal egyrangúaknak, továbbá, hogy mily módon igazolandó a vegyes vizsgáló bizottság előtt az egyévi tényleges szolgálathoz megkívántató tudományos képzettség a honvédelmi minister, az illető szakministerrel egyetértőleg és a közös hadügyminister hozzájárulásával határozza meg. — Az egyévi tényleges szolgálat kedvezménye a besorozás időpontjához kötve nincsen s ennél fogva későbbi korosztályokban is azon föltétel alatt marad biztosítva, ha a jogosultság legkésőbb azon sorozás alkalmával bejelentetik, melyre az illető megjelenni tartozik. A ki e bejelentést elmulasztja, ez állításra a kedvezményt elveszti.

Azon egyévi önkéntesek, a kik az ujonczállítás útján soroztatnak be és az ujonczkivetésnek, illetőleg a hadjutalék végleges számbavételének eredményéhez képest korosztályuk és sorsszámuk szerint a honvédséghez jutnak, az egyévi tényleges szolgálatot is ennél kötelesek teljesíteni; ha pedig sorsszámuk szerint a póttartalékba jutnak az egyévi tényleges szol-

gálatot beosztásukhoz képest, a közös hadseregben, vagy a honvédségnél tartoznak teljesíteni. Ha a honvédséghez nem jutna 15°/_o a sorozási évben felavatott egyévi önkénteseknek, a hiány — ha a honvédelmi minister ezt szükségesnek tartja — a közös hadsereghez jutott oly egyévi önkénteseknek áthelyezése által fedezendő, a kik a honvédséghez leendő beosztásukat kérik. Ha azonban a sorozási évben felavatott egyévi önkénteseknek több mint 15°/_o jut a korosztály és sors-számok rendje szerint a honvédségbe, a többlet a következő évben a közös hadsereg javára beszámítandó.

II. Az egyévi önkéntesek a csapattestet, s azok, kik tanulmányaikat, valamely magasabb tanintézetben folytatják, a mellett, hogy tanulmányi idejük körében is¹⁾ kedvezményeket élveznek, még a szolgálat évét is, azon év október hava 1-ig, a melyben életök 24-ik évét töltik be, szabadon választhatják. Az egyévi tényleges szolgálat rendszerint saját költségén teljesítendő, lovasságnál ebbe beleértetik a ló megszerzése és eltartása. Vagyontalanok azonban, kik jó erkölcsi magaviselet mellett, tanulmányaikban jeles előmenetelt is képesek kimutatni; a tényleges szolgálatot kivételképen államköltségén is teljesíthetik; de ezek a közös hadseregnél a lovassághoz nem oszthatók be.

Az egyévi tényleges szolgálati idő kizárólag a katonai kiképzetés czéljainak van fentartva. Az év végén tartoznak az egyévi önkéntesek a tartalékos tisztektől elméleti és gyakorlati tekintetben megkívánt képzettség birtokát sikerrel letett vizsga által igazolni. Azon önkéntesek, kik ennek eleget tesznek és a rendfokozat által megkívánt egyéb követelményeknek is megfelelnek tartalékos tisztekké, avagy hadapródokká neveztetnek ki. Azon egyévi önkéntesek pedig, kik e vizsgát sikerrel letenni nem képesek, kötelesek még egy évet, csapattestük alosztályainál tényleg szolgálni, s ez alatt szabadságukban áll saját költségükön teljesíteni a szolgálatot, egybekötve ama kedvezménnyel, hogy laktanyán kívül lakhatnak. Részt vehetnek az egyévi önkéntesek elméleti oktatásában, ha erre érdemeseknek találtnak, s ha a szolgálat ez által hátrányt nem szenved. A második szolgálati év eltelte után vizsgára ismét jelentkezhetnek és a tartalékba helyeztetnek át.

Az egyévi önkéntesek szolgálati ideje, az esetben, ha az egyévi tényleges szolgálatot legkésőbb azon évben kezdik meg, melyben életkoruk 20-ik évét töltik be, besoroztatásuk évének október hava 1-től, különben

¹⁾ A joghallgató egyévi önkéntesek szabályszerű *hét félév* alapján végbizonyítványt nyerhetnek (1889 : 26.); az egyévi önkéntes tanárjelöltek pedig középiskolai tanári képesítést nyerhetnek akkor is, ha a gyakorlati tanításra, vagy egyetemi tanulmányokra szánt ötödik év helyett csak egy félévet mutatnak ki (1889 : 27.).

pedig azon év október hava 1-től számittatik, melyben életkoruk 21-ik évét betöltik.

III. *A hadi tengerészetnél* az egyévi tényleges szolgálat kedvezményében részesíttetnek, szintén tekintet nélkül arra, vajjon önként, vagy a fősorozásnál, avagy, mint igazoltan távol voltak utóállítás útján soroztatnak be, azon osztrák, vagy magyar alattvalók, a kik legkésőbb azon év márczius hava 1-én, melyre nézve állíttatnak, valamely alább elősorolt minősített-séggel bírnak, nevezetesen :

1. a kik kinevezési oklevéllel ellátott kapitányok, vagy hadnagyok a kereskedelmi tengerészetnél ; 2. a kik hivatásszerű tengerészek és valamely belföldi vagy külföldi tengerészeti iskola elvégzéséről szóló bizonyítvánnyal bírnak s hivatásuk gyakorlatában legalább egy évig hosszú, vagy parti járatu hajókon voltak ; 3. valamely felsőbb műszaki tanintézet rendes hallgatói, kik gépészeti szakra szánják magukat ; 4. valamely ipartanoda műszaki osztályának, vagy pedig a trieszti kereskedelmi és tengerészeti akademián fennálló hajóépítészeti szaktanfolyamnak végzett növendékei és érettségi (vég) bizonyítvánnyal, illetőleg hajóépítésre képesítő bizonyítvánnyal bírnak.

Azon hivatásszerű tengerészek, a kik az ujonczállítás alkalmával az egyévi tényleges szolgálat kedvezménye mellett avattatnak fel, kizárólag a hadi tengerészethez osztandók be. Az egyévi tényleges szolgálat a hadi tengerészetnél csakis államköltségén teljesíttetik s ha az önkéntesek az év eltelte után az illető vizsgát sikerrel leteszik, ennek eredményéhez képest, mint 2-od osztályu hadapródok, vagy mint altisztek a tartalékba helyeztetnek. A gépészeti szakbeli egyévi önkéntesek a vizsgálat letevése után mint gépészeti altisztek helyeztetnek tartalékba.

Azon egyévi önkéntesek, kik a vizsgálat alkalmával az altiszti fokozatra való képesítést el nem nyerték, kötelesek még egy évet tényleg szolgálni, s ennek leteltével vizsgálatra ismét jelentkezhetnek.

IV. Az orvosi, gyógyszerészi, állatorvosi tanulók, kik tartalékos orvosokká, katonai gyógyszerész-járulnokokká, vagy gyakornokokká, illetőleg katonai alállatorvosokká óhajtanak kineveztetni, tanulmányaiknak megfelelő kedvezményekben részesülnek az egyévi önkéntes szolgálathoz s azt katonai egészségügyi intézetekben,¹⁾ katonai gyógyszerházakban, vagy mint katonai állatorvosok tölthetik el.

¹⁾ Az orvostanulók azonban, kik tartalékos orvosokká óhajtanak kineveztetni egy félévet katonai állományban, gyalogságnál, vagy vadászcsoportnál tartoznak eltölteni s csak a másik félévet tölthetik valamely katonai egészségügyi intézetben az orvostudori oklevél elnyerése után. — A katonai állományban való szolgálatot életkoruk 25-ik évéig, az orvosi minőségben teljesítendő szolgálatot pedig életkoruk 28-ik évéig halaszthatják.

77. §.

A honvédség.

I. A magyar honvédség ügyét ujabbán az 1890 : 5. t.-cz. szabályozza, ¹⁾ valamint a véderő törvény (1889 : 6.) idevonatkozó intézkedései. Ezek szerint a magyar honvédség a haderőnek kiegészítő része, hivatva van háboru idején a közös hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztosság fentartására.

A honvédség kiegészítettik: 1. ujonczállitás által; 2. korosztály és sorsszám rendén kívüli állítás által; 3. a tartalékosoknak és póttartalékosoknak közös hadseregbeli szolgálati kötelezettségük teljesítése után való áthelyezés által; 4. önkéntesek belépése által; 5. egyévi önkéntesek áthelyezése által; 6. hadapródoknak a közös hadseregből a honvédség tényleges állományába kivételesen idő előtt, ²⁾ vagy a közös hadseregbeli kötelezettségüknek eleget tett tényleges állományu önként jelentkező tiszteknek és legénységi egyéneknek, onnan a honvédséghez való áthelyezése által; 7. a Ludovica-akademia végzett növendékeinek besorozása által, az 1883. évi 34. t.-cikk alapján.

A honvédségbe való felavatás általános kellékei: 1. magyar állampolgárság, 2. szükséges szellemi és testi képesség mellett, legalább 153 centiméternyi testmagasság; 3. legalább a hadköteles kor, kivéve a Ludovica-akademia végzett növendékeit. — E kiegészítési módokról már fentebb szólottunk, az önkéntes belépésnél azonban némi eltérés mutatkozik. A honvédségbe önként az a belföldi (t. i. magyar állampolgár) léphet, a ki a hadkötelezettségnek eleget tett, sem a közös hadseregben, sem a hadi tengerészetnél szolgálati kötelezettség alatt nem áll és a beléphetésre szükséges kellékekkel bir. Az önkéntesek szolgálati köte-

¹⁾ Hatályon kívül helyeztettek az 1868 : 41. t.-cz., kivéve ennek 32. §-t, valamint az 1871 : 3., 4., 5., 6., 7.; az 1872 : 2., 18.; az 1873 : 32., 36.; és az 1877 : 14. t.-cz. — Hatályban maradtak az 1872 : 16., 1883 : 34., 35. t.-cikk és az alább említendők.

²⁾ Ha a közös hadseregbeli tiszti és hadapródi létszám megengedi, az önként jelentkező hadapródok még a közös hadseregbeli szolgálati kötelezettség teljesítése előtt, a reájuk háromló szolgálati kötelezettség fentartása mellett a honvédség tényleges állományába áthelyezhetők. Továbbá az egyévi önkéntesekből lett tartalékos tisztek, ha a honvédségnél ennek szüksége forog fenn és a közös hadsereg létszáma megengedi békében már 9 évi szolgálati idő után a honvédséghez helyezhetők át (1889 : 6.).

lezettsége 2 évre terjed, esetleg aháboru idejére. Az egyévi önkéntesekre vonatkozólag azonban a fentebbmondott szabályok érvényesek (1890: 5.).

II. A honvédség összes állománya 3 csoportból áll: 1. tényleges szolgálatra kötelezettek, 2. a tartalékból, 3. a póttartalékból. — A honvédség szolgálati kötelezettsége tart 1. honvédséghez közvetlen besorozottakra nézve 12 évig és pedig a tényleges szolgálatra kötelezettek állományában 2 évig, a tartalékban 10 évig, a póttartalékban azokra nézve, kik a honvédség póttartalékába soroztattak be 12 évig; 2. a közös hadsereg tartalékából áthelyezettek nézve a honvédség tartalékában 2 évig; 3. a közös hadsereg póttartalékából áthelyezettek nézve a honvédség póttartalékában 2 évig. — A honvédségnél béke idején csak a törzsek és alosztálykeretek állanak fenn s ezek személyzete képezi a honvédség tényleges állományát. S a tényleges szolgálatra kötelezettek a mennyiben a honvédtörzsek-nél és honvéd-intézeteknél tényleges szolgálatban nem szükségeltetnek, szabadságra ~~szabadul~~ bocsáttatnak.

A honvédség tartalékosai és póttartalékosai lehetőleg az illető vidék gazdasági viszonyainak tekintetbevétel az aratás és learatott termények behordása után, öt hétig tartó fegyvergyakorlatokra szólíttatnak be, olyképen mégis, hogy a legénységből senki, a tartaléki szolgálat 10 éve alatt öt, illetve a póttartaléki szolgálat 12 éve alatt három gyakorlatnál többre ne köteleztessék. — A közös hadseregben kiszolgált és a honvédséghez áthelyezett tartalékos és póttartalékos legénység egy fegyvergyakorlatban való részvételre köteleztetik. Minden tartalékos tiszt és hadapród, törvényszabta honvédségi szolgálati kötelezettségének idején belől, gyakorlati kiképeztetés követelményeihez képest, ezen fegyvergyakorlatokra minden évben is behívható.

A honvédség behívása és mozgosítása, ha a háboru veszélye fenyeget, mindenkor csak Ő Felsége a király rendeletére történhetik a felelős honvédelmi minster ellenjegyzése mellett.

III. A honvédség rendesen csak az állam területén belül alkalmazható, az állam határain kívül csak is a törvényhozásnak esetről-esetre történt beleegyezése után. Csak az országgyűlés együtt nem létében s ha a halasztásból veszély származhatnék rendelheti el Ő Felsége, az ország öszszminis-teriumának felelőssége s az ország képviselőitének legközelebbi összejöve-telek azonnal kikérendő utólagos jóváhagyás mellett, a honvédség alkalmazását az ország határain kívül is.

A honvédség szolgálati és vezénynyelve Magyarországbán magyar, horvát-szlavon tartományokban a horvát; zászlója Magyarországbán Ő Felsége nevének kezdőbetűit, az ország színeit és az állam czimerét viseli, a tartományokban pedig Ő Felsége nevének kezdőbetűit, a magyar állam

czimerét és Horvát-Szlavon-Dalmátországek egyesült színeit viseli. A rendfokozati és egyéb katonai jelvények, valamint a fegyverzet és felszerelés, a szolgálati és gyakorlati szabályzatok a honvédségnél és a közös hadsereg-nél egyenlők. A kiszolgált altisztek alkalmazásáról, a honvédség egyéneinek és ezek özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló, a külön törvénybe foglalt és a közös hadseregre vonatkozó szabályok a honvédségre is kiterjednek.

A honvédség összes költségei béke idején a honvédelmi minster tárczáját terhelik. Azon költségeket azonban, melyek a honvédségnek hadi czélokra lett mozgositásából erednek a közös hadügyministerium tár-czája viseli.

A honvédség béke idején a honvédség főparancsnoka, illetve honvéd-parancsnokságok és hatóságok rendelkezése alatt áll; háboru esetében, katonai tekintetekben Ő Felsége által kinevezett hadvezérnek van aláren-delve, ki azt magasabb rendű seregtestekben és pedig a körülmények igénylete szerint vagy külön, vagy a közös hadsereg csápatjaival együtt alkalmazza.

78. §.

A póttartalék.

Az 1889: 6. és az 1890: 5. t.-cikkek a póttartalékot lényegében ujra szervezik és kiegészítő rész gyanánt ezzel a honvédséget is ellátják. Rendeltetése a közös hadseregben és a honvédségben háboru alkalmával keletkezett fogyatékokat pótolni; de különös körülmények között tényleges szolgálatátételre béke idejében is behivható (1888: 18., 1889: 6., 1890: 5.).

A póttartalékba beosztatnak 1. a papnövendékek és papjelöltek; 2. a tanítójelöltek és tanítók; 3. az öröklött mezei gazdaságok birtokosai; 4. azon besorozottak, a kik családi körülményeik alapján a rendes tényleges szolgálati kötelezettség alól béke idején mentesek; 5. a kevésbé alkal-masak; 6. a fölös számmal besorozottak.

A törvényesen elismert egyházak és vallásfelekezetek papjelöltjei és papnövendékei, ha már az ujonczállitás idejében ily viszonyok közt vannak és besoroztattak, kérelmükre a póttartalékhoz osztandók be s hittudományi tanulmányaiknak folytathatása végett békében és háboru-ban, mindennemű tényleges szolgálat, a katonai kiképeztetés, az időszaki fegyvergyakorlat és az ellenőrzési szemlék alól mentesek. — Ugyanezen kedvezményben részesíttetnek 1. azok, a kik állományba vételök idején (október 1-én), vagy hittudományi tanulmányaikat már megkezdték, vagy valamely papi-rend noviciátusába már fel vannak véve; 2. azok, a kik a tényleges szolgálat teljesítése után kezdik meg, avagy folytatják a hittudo-

mányi tanulmányokat pápi pályára szánván magukat. — Minden fölszentelt pap, illetve lelkész és segédlelkész szolgálati kötelezettségek ideje alatt a póttartalék nyilvántartásában vezetendő és mozgosítás esetén, szolgálati kötelezettségének idején belől, lelkészi teendőkre az egész fegyveres erő számára igénybe vehető. Azok pedig, a kik magasabb egyházi rendek fölvétele előtt fölhangnak lelkészi pályával, vagy hittudományi tanulmányait az illetékes ministerek által megállapított idő alatt be nem fejezik a póttartalékból kiveendő és a törvényes szolgálat teljesítésére köteleztetnek.

A népoktatási tanintézetek s nevezetesen az elemi és felsőbb népiskolák, a polgári iskolák és a tanítóképző-intézetek tanítójelöltjei és ezen intézeteknél, valamint a siketnémák, vakok, hülyék számára fennálló közintézeteknél alkalmazott tanítók, valamint a képesített és tényleg alkalmazott kisedővők, ha már az ujonczállítás idejében ily viszonyok között vannak és besoroztattak, kérelmükre a póttartalékba soroztatnak és katonai kiképzetésük végett, az oktatást legkevésbé akadályozó időszakban hivatdók be. De ha a tanítójelöltek és tanítók e pályáról még szolgálati kötelezettségek ideje alatt belépnek, a póttartalékból kiveendő és a törvénytörvényes szabta szolgálat teljesítésére kötelezendők.

Azok, a kik örökösödés útján jutottak valamely mezei gazdaság birtokába, ha abban magok gazdálkodnak, s ha ezen gazdaság földjövedelme elegendő egy öttagu családnak önálló eltartására, de viszont nem haladja tul ezen jövedelemnek négyszeres mennyiségét, a póttartalékba osztandók. De a ki ezen kedvezményre való jogczimét elveszti a póttartalékból kivétetik és korosztályához képest a törvénytörvényes szabta szolgálat teljesítésére köteleztetik.

Családi viszonyaikra való tekintet miatt béke idején a rendes tényleges szolgálat alól fölmentendők és a póttartalékba osztandók: 1. keresetképtelen apának, vagy özvegy anyának (a nő mindig keresetképtelennek vétetik) egyetlen fia, vagy annak nem létében egyetlen veje, ez utóbbi azon esetben, ha a viszonyok, melyek igényét megállapítják, nőszülés idejében még fenn nem állottak; 2. az apa halála után a keresetképtelen nagyapának, vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak fiuk nincsen; 3. teljes árvaságra jutott testvéreknek egy fittestvére, vagy féltestvére, ugyszintén atyátlan testvéreknek egyetlen féltestvére. — Azonban csak azon vérszerinti és törvényes egyetlen fiúnak, unokának, vagy fittestvérnek, illetőleg azon egyetlen vőnek van ezen fölmentésre igénye, a kinek ettől szülőinek, öreg szülőinek, vagy testvéreinek, illetőleg apósának, vagy anyósának eltartása függ s ő ezen köteleességet teljesíti is. Törvénytörvénytelen fiu hasonlóan részesítettik e kedvezményben, ha ettől függ vérszerinti anyjának eltartása, s ha ő e köteleességet teljesíti is. Egyetlen fiuval, unokával, fittestvérral,

illetőleg vővel, ugyanazon föltételek alatt egyenlő igényűnek tekintetik az is, a kinek fivére, vagy fivérei, illetőleg sógorai: *a)* sorhadi, vagy tényleges honvédségi szolgálat-kötelezettség alatt állanak, avagy a tényleges szolgálatra (az 1889: 6. t.-cz. 12. §. értelmében) kivételesen behívtak, mindkét esetben föltéve, hogy nem szökevények; vagy *b)* 18 évnél ifjabbak; avagy *c)* gyógyíthatlan szellemi, vagy testi fogyatkozások miatt keresetképtelenek.

A ki mindezek alapján póttartalékba osztatott, de mentességi czimét idővel elveszti, elveszti azokat a kedvezményeket is, a melyek ezzel összekötvék.

Kevésbé alkalmasok czimén a póttartalékba soroztatnak azok, a kik kisebb fogyatkozások miatt a közös hadseregbeli és honvédségi szolgálatra alkalmatlanok, és csak is a póttartalékba való besorozásra alkalmasak.

Végre ugyancsak a póttartalékba soroztatnak, a közös hadsereg és a honvédség évi ujonczjutalékának teljes fedezése után fenmaradó ujonczok, *mint fölös számmal besorozottak.*

A póttartalék, mint már fentebb említettük, béke idején nyolcz hét alatt katonailag kiképezendő s azontul csak fegyvergyakorlatokra hivandó be.

79. §.

A védkötelesek polgári viszonyai (1889: 6.).

A tartosan szabadságoltak szabadságuk ideje alatt, s a tetteleges szolgálatban nem álló tartalékosok, tengervéd és honvédek — tisztek ugy, mint a legénység — polgári viszonyaikra nézve, nem különben bünvádi és rendőri ügyekben polgári törvények és hatóságok alatt állanak. — A tényleges szolgálatban levők, katonai fegyelmi és büntető törvények alá tartoznak; tisztán polgári viszonyaik és kötelességeiket illetőleg azonban ezek is polgári törvények és hatóságok alatt állanak. A közös hadsereg (hadi tengerészet) és a honvédség nem tényleges állományu egyénei katonai büntetendő cselekmények miatt, a melyek általuk az ellenőrzési szemle (tisztai bemutatások) ideje alatt, vagy pedig tisztai minőségben, katonai egyenruhában követtetnek el, a katonai büntető és fegyelmi szabályok alatt állanak.

A tényleges szolgálat idején kívül s a hadseregbeli, hadi tengerészeti és honvédségi szolgálati kötelezettség fentartása mellett, nősülés tekintetében is a köztörvények és szabályok alatt állanak:

1. A huzamosabb időre szabadságolt sorhadbeli katonák és honvédek, mihelyt sorhadi szolgálatok három utolsó hónapjában állanak; a

honvédek még a harmadik korosztályból való kilépések előtt is, ha a honvédségi tényleges szolgálatot már lerótták.

2. A tartalékosok és póttartalékosok.

3. A tartalékos és a honvédség szabadságolt állományába tartozó tisztek és hivatalnokok.

4. A nyugdíjazott hadseregbeli és honvédtisztek, ha helyi szolgálatra nincsenek előjegyezve.

5. A rokkant-dijasok, ha nem rokkantak házában vannak elhelyezve.

80. §.

A hadmentességi díj.

I. Az 1880: 27. és 1883: 9. t.-cz. azokat, kik a hadi szolgálat alól felmentettek és közsegélyre nem szorulnak, a hadmentességi díj fizetésére kötelezi.

E szerint hadmentességi díjat kötelesek fizetni:

1. Azok, kik a hadi szolgálatra mindenkorra alkalmatlanoknak találtattak és mint ilyenek az állítási lajstromból töröltetnek; továbbá azok, kik az utolsó korosztályban, vagy ebből való kilépésük után, mint hadi szolgálatra nem alkalmasak, az állítási lajstromokba visszahelyeztetnek.

2. Azok, kik az utolsó korosztályban, vagy ebből való kilépésük után a véderőről szóló 1868: 39. t.-cz. 12. §-a szerint a tényleges szolgálatból elbocsáttatnak.

3. Azok, kik katonai szolgálati idejük eltöltése előtt oly testi fogyatkozás miatt bocsáttatnak el, mely az illetőt nem tette keresetképtelenné, s kinél a testi fogyatkozás nem katonai szolgálat teljesítésének a következménye.

4. Azok a védkötelesek, kik a törvényszerű szolgálati idő eltelte előtt az osztrák-magyar monarchiából kiköltöztek.

A hadmentességi díj tétele 3 frttól 100, illetve 120 frt között változik és fizetésének kötelezettsége kiterjed arra az időre, melyet az illető védkötelezettségben tartozott volna tölteni. A kik pedig e törvény hatályba lépte előtt mentettek fel, azokra a díj fizetésének kötelezettsége azon évtől fogva kezdődött, a melyben ezen törvény életbe lép.

II. A hadmentességi díj fizetése alól azonban némely kivételek vannak. Hadmentességi díjat u. i. nem kötelesek fizetni a keresetképtelenek, a mennyiben vagyontalanok is, továbbá a közsegélyben részesített szegények és végre azon védkötelesek, kik a hadi szolgálat alól fel vannak mentve, de azért háboru idején nem hadi célokra alkalmaztatnak, valamint a

népfelkeléshez tartozó egyének azon évben, melyben szolgálattételre behívtak. Ha a magyar államból valamely díjfizetésre kötelezett Ausztriába vándorol, a díjat azontul nem nálunk, hanem uj hazájában fizeti.

III. A hadmentességi díj czimén befolyó összegekből első sorban egy külön alap képeztetik, mely a rokkantak eltartásának javítására, azután a hadsereg, a hadi tengerészet, a honvédség állományához tartozott és az ellenség előtt elesett, továbbá megsebesülés, vagy hadi fáradoalmak következtében elhalt havi díjasok és legénység gyámoltalan özvegyeinek és árváinak ellátására fordítandó. Másodszorban az említett összegnek egy része a mozgosítás esetében behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok, póttartalékosok és honvédek gyámoltalan családjainak felsegélésére fog fordíttatni.

A fentebb említett alaphoz a magyar korona országai évenként 857,470 o. é. frttal járulnak. Ezen alap kamataival együtt mint külön álló alap fog a m. kir. pénzügyminister által kezeltetni ; a felette való rendelkezés joga pedig a honvédelmi ministert illeti, a közös hadügyministerrel egyetértőleg. Háboru esetén ezen alap az e törvényben kitűzött célokra egészen ki is merithető.

IV. A hadmentességi díjat rendszerint a védköteles tartozik fizetni. Kivételnek cselédek, segédek, segédmunkások, a mennyiben ezeknek díját a munkaadó fizeti, de jogában áll az összeget a védkötes béréből levonni ; a családtagokként szereplők helyett pedig a hadmentességi díjat a családfők fizetik.

Mindazon védkötelesek, kik az 1880. évtől az ujonczállítás évében a felhívott korosztályok valamelyikébe nem tartoznak, de ezen törvény rendelkezései alá esnek, kötelesek mindaddig, míg a hadmentességi díj fizetési kötelezettségük tart, minden év február havában azon községnél, hol állandóan tartózkodnak, polgári állásukat, lakásukat, azon sorozó járást, vagyis azon község nevét, melyben a katonai szolgálat alól mentesek, valamint azon évet, melytől fogva a felmentés számíttandó, bejelenteni és a reájuk megelőző évben kivetett egyenes államadóik összegét hitelesen kimutatni. Továbbá azon védkötelesek, kiknek hadmentességi díját a családfő fizeti, ennek nevét és megelőző évi adóját ; a kiknek díját a munkaadó fizeti, ennek nevét és lakását kötelesek bejelenteni. Ha időközben a munkaadó személyében változás történne, ez szintén bejelentendő.

Ha az illetők hadmentességi díj kötelezettségük ideje alatt elhalnak, azoknak szülői, gyámjai, esetleg nejei az elhalálozástól számított 30 nap alatt bélyegmentes halotti bizonyítvánnyal tartoznak azon község előljáróságát értesíteni, mely község, vagy város az elhalt védkötelesnek illetőségi helye

volt, a község feljegyzi ezt saját nyilvántartásában és egyuttal jelentést tesz a királyi adófelügyelőnél.

V. Az 1883. évtől kezdve a hadmentességi díj, a kivétési év október hava 1-ső napján esedékes és egyszerre fizetendő le.

Az oly védköteles, ki a hadmentességi díj esedékességének határideje előtt azon községből, hol a hadmentességi díjjal megrovatott elköltözni, vagy távozni kíván, köteles hadmentességi díját egyszerre lefizetni és elköltöztetésére, vagy távozására a község előljárójától engedélyt kérni. Ezen engedély csupán akkor adható meg, midőn a védköteles hadmentességi díjának lefizetését igazolja.

81. §.

A haderő beszállásolása.

A honvédelmi ügygyel szorosan összefüggő kötelezettséget képez a haderő beszállásolása.

I. A beszállásolás lehet, az 1879: 36. t.-cz. értelmében *állandó* — békeelhelyezési alapon fogantatosított — vagy *ideiglenes* — ideiglenes alkalmakkor bekövetkező s ezek tartamára életbe lépő — továbbá *egyenkénti*, vagy *közös* — tömegesebb.¹⁾

A közös beszállásolásnál oly épületek jelölendők ki, melyek más célra nem szánvák (állami laktanyák, egyéb alkalmas államépületek; az ország, megyék, vagy magánosok által rendelkezésre bocsátott laktanyák és fiók-laktanyák). Az egyenkénti beszállásolás egyeseknél történik s a legénység lehetőleg a szállásadó lakásától külön álló szobákban, vagy kamarákban helyezendő el, melyek szükséghez képest világítandók és tél idején fűtendők.

A természetben való szállásadásnak és a többi mellékszükségletek szolgáltatásának kötelezettsége a házbirtokot, illetőleg az átadaudó egyéb helyiségek birtokát terheli.

De a beszállásolásra igénybe nem vehetők a következő helyiségek:

1. Semminemű épület, mely Ő Felségének vagy a legfelsőbb uralkodóház egyes tagjainak állandó vagy ideiglenes tartózkodására szolgál; 2. idegen hatalmak követségeinek épületei, lakásai és irodái; 3. az államszolgálatra és egyéb államcélokra használt és nélkülözhetlen helyiségek,

¹⁾ Ha egy és ugyanazon épületben legalább fél század gyalogság, vagy vadaszcsapat, egy szakasz lovasság, fél üteg tábori tüzérség, fél század vártüzérség vagy egy hegyi üteg, egy fél, vagy egy tartalék század hadmérnöki és utászcsapat, egy tábori század szekerészcsapat, vagy egy honvédkeret elszállásolására alkalmas helyiségek engedtetnek át, akkor a beszállásolás közös, különben pedig egyenkénti.

az állami, törvényhatósági, községi hivatalos helyiségek, beleértve a hivatalos lakásokat; 4. a nyilvános isteni tiszteletre, valamint a betegápoló és jótékony közintézeteknek szánt helyiségek, továbbá nyilvános és nyilvánossági joggal felruházott nevelő-intézetek és iskolák helyiségei, azonkívül oly képző- és nevelő-intézetek, magán jótékonyági és gyógyintézetek helyiségei, melyeknek nem nyereszkeedés a céljuk, valamint a közhasználatra szánt muzeumok, könyvtárak és levéltárak helyiségei; 5. a börtön-épületek, fegy- és javító-házak, nemkülönben a kényszer, dolgozó-intézetek; 6. a női zárdák, továbbá a férfi-zárdák azon helyiségei, melyeknek a tényleges szükséghez képest a belső zárlat miatt elkülönítve kell lenniök; 7. a törvényesen elismert vallásfelekezetek lelkészeinek és főpapjainak családi viszonyaikhoz képest szükséges lakszobái; továbbá a hivatalos és lelkészi működésre szorosan megkívántató helyiségek; 8. a posta, posta-istálló és távirda-szolgálat ellátására, továbbá a gőzmozdonyu vaspálya és gőzhajózási üzemhez, az illetékes állami hatóság határozata szerint, föltétlenül szükségelt vagy bérelt helyiségek; a kereseti üzemre nélkülözhetlen helyiségek és minden egyes szállásadónak családi viszonyaihoz képest szükséges szállása. Oly községekben azonban, hol minden lakház vagy lakházak egy része csak egy szobából áll, ezen szobát a legénység a házi gazdával és háznépével lehetőséghez képest közösen használja.

Minden szállásadónak jogában áll az elszállásolás végett hozzá utalt tisztek legénységét, lovakat stb. ugyanazon községben, illetőleg városrészben fekvő más helyiségébe elhelyezni; e mellett azonban a szállásadó helyettesítőjének saját beszállásolási kötelezettsége is épségben marad.

II. A katonai beszállásolásért bizonyos összeg, mint megtérítés, fizetetik. És pedig 1. a havi fizetésben részesülő katonai személyek lakásaiért valamint egyéb szükségelt helyiségekért, — a legénység lakásainak kivételével, — továbbá az azokban létező butorokért, a katonai igazgatás által megállapított lakbérosztályzatok szerint.

A községeknek ezen lakbérosztályokba való sorolását, valamint az osztályok mindegyikében fizetendő béreket a honvédelmi minister az országos pénzügy- és közös hadügyministerrel egyetértőleg öt évenként állapítja meg.

2. Az altisztek és a többi legénység szállásaiért, valamint az istállókért a katonai igazgatás által fizetendő napi megtérítések következő összegben állapíttatnak meg: egy legény elszállásolásáért laktanyában 6 kr., fiók-laktanyában 3⁵ kr., egyenkénti beszállásolásnál 2⁵ kr.; — egy ló elhelyezéseért laktanyában 3⁷ kr., fiók-laktanyában 2² kr., egyenkénti beszállásolásnál 1⁵ kr.

A katonai igazgatás által ezen törvény értelmében fizetendő megté-

ritések az állandó hadsereg, vagy hadi tengerészet beszállásolási szükségleteit illetőleg a közös hadügy, a honvédség ily szükségleteit illetőleg pedig — kivéve háborus czélokra eszközölt mozgositás esetét — a honvédelmi költségvetés terhére esik.

A sorkatonaság és honvédség állandó élelmezése az állam saját kezelése alatt áll; de az átvonuló katonaság és honvédség étkezésének biztosítása és kiszolgáltatása, ha a legénység élelmezése nem a katonai igazgatás által eszközöltetik, az illető szállásadónak kötelessége, ki a legénységnek (a tiszthelyettestől lefele) szolgáltatandó étkezésért, a katonai igazgatástól az évenként megállapított napi megtérítést követelni jogosítva van. — E megtérítés összegét a magyar korona országai részére a honvédelmi minister, a közös hadügyministerrel egyetértőleg állapítja meg.

82. §.

A közös hadsereg (hadi tengerészet) és a honvédség beszállásolásából keletkező teher arányosabb megosztása céljából a megyék által kivethető pótdadó.

Az 1879: 37. t.-cz. szerint a vármegyék a katonabeszállásolás terhének arányosabb megosztása céljából pótdadó kivetésére hatalmaztatnak fel.

A befolyó összeg arra fordítandó, hogy 1. addig is, míg laktanyák építtetnének és a beszállásolásról szóló 1879: 36. t.-cz. értelmében szolgáltatandó helyiségek felállíttatnának, azon községek, melyek a beszállásolásról szóló törvényczikkben meghatározott helyiségeket a katonaság rendelkezésére bocsátani tartoznak, illetőleg ezen községeknek a terhet netán viselő egyes lakosai az azon törvényczikkben megszabott katonai megtérítés beszámításával a teljesített szolgáltatásokért, a mennyire a viszonyok engedik, méltányos kártalanítást nyerjenek; 2. hogy a katona-beszállásolás érdekében szükséges állandó épületek, az egyes lakosok külön terhelhetése nélkül létesíttessenek.

A törvényhatóság közgyűlése által a fentebbi célra évenként előre megállapítandó pótdadó-részlet kiszámítására alapul szolgál: 1. a törvényhatóság területén állandóan, vagy hosszabb időre elhelyezett katonaság létszáma, fegyverneme és tartózkodási ideje; 2. az előző tapasztalatok szerint évenként átkelő katonaság létszáma, fegyverneme és tartózkodási ideje.

A kivetendő pótdadó semmi esetre sem lehet nagyobb azon összegnél, melyet az 1-ső és 2-dik pontban említett tényezők eredményeznek és pedig úgy, hogy a pótdadó kivetésének alapjául egy lovas katona után lovasból maximumképen 18 kr., egy katona után ló nélkül 12 kr., egy lóért külön 6 kr. vétethetik. Általános szabályul kimondatik, hogy a kivetendő összegnek legalább $\frac{1}{8}$ -a és legföljebb $\frac{4}{8}$ -a házbéradó alapján vetendő ki.

83. §.

A véderőhöz tartozók nyugdíjazásáról, a kiszolgált altisztek alkalmazásáról, a tisztek, legénység özvegyeinek és árváinak ellátásáról.

Az 1875: 51. t.-cz. értelmében a közös hadsereg, hadi tengerészet, valamint a honvédség tagjai a szolgálati időnek megfelelőleg jogosítva vannak állandó vagy időleges nyugdíjra, sebesülési pótdíjra vagy a rokkantak házába való fölvételre, illetve valamely rokkantak házához tartozó javadalomnak a tartozkodási hely szabad választása melletti élvezésére.

I. Az 1873: 2. t.-cz. pedig a kiszolgált altisztek alkalmazását szabályozza. E szerint azon altisztek, kik a hadseregben, a hadi tengerészetnél, vagy a honvédtörzseknél és osztályoknál tizenkét évig, s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tetteleg szolgáltak és magukviselőtől kedvező igazolvánnyal vannak ellátva: ez által igényt nyernek akár közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasuti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál leendő alkalmaztatásokra. — A tiszteletbeli altiszti minőségben töltött szolgálati idő a nyolcz évi altiszti időtartamba beszámítatik.

Egyenlő igénynyel bírnak, és pedig tekintet nélkül a szolgálati idő tartamára, mindazon altisztek is, kik ellenség előtt, vagy közbiztonsági szolgálatban oly módon sérültek meg, hogy habár ez által további katonai szolgálatra képtelenné váltak is, polgári hivataloknál még alkalmazhatók.

Ebbeli igények kielégítése végett az említett altisztek részére: 1. bizonyos szolgálati állomások — állami, önkormányzati s állam által segélyezett vállalatoknál irodaszolgái s kisebb felvigyázói — kizárólag fentartatnak; 2. más állomások betöltésénél pedig egyéb kérelmezők felett elsőbbségi joggal bírnak — az említett helyeken irodai, kezelési kisebb hivatalnoki állások.

Az 1887: 20. t.-cz. szerint a tisztek (hadbírák, lelkészek, orvosok és kezelőtisztek) özvegyei állandó évi nyugdíjra bírnak igénynyel, ha házasságuk akár a férjnek tetteleges szolgálata, várakozási illetékek szabadság-szolgáltatása alatt, akár a férjnek katonai szolgálatba lépése előtt kötött, és ha a férj vagy 1. az ellenség előtt esett el, vagy saját hibája nélkül, közvetlenül valamely katonai szolgálat teljesítésekor szenvedett, vagy szolgálati tartózkodásra kijelölt helyen uralkodó helyi járvány, vagy kórházban kapott ragályos betegség, vagy hadi fáradalom következtében halt meg; 2. tekintet nélkül a halál okára, annak idejében állandó katonai ellátás elnyerésére már törvényes igénynyel birt; vagy bár a katonai jellegről való leköszönése után is, már ennek élvezetében állott, vagy várakozás;

illetéssel való szabadságoltatása alatt kötött házasság esetében újabb szolgálatba lépése után még legalább három évig szolgált.

Az árvák pedig — úgy a tisztek, mint legénység árvái — nevelési járulékba részesülnek.

84. §.

A mozgósítás esetében behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok, póttartalékosok, honvédek és egyéb jogosultak gyámol nélküli családjainak nyújtandó segély módozatáról.

Az 1882:11. t.-cz. az 1880:27. t.-cziknek megfelelőleg szabályozza a mozgósítás esetén behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok, póttartalékosok és honvédek, tábori szolgálatra berendelt védkötelesek és a népfölkeléshez tartozók gyámol nélküli családjaiknak segélyzését.

E szerint segélyzésre a behívottak családjának következő tagjai birnak igényvel: 1. a behívott törvényes neje, gyermekei és unokái; 2. a behívott atyja, anyja, nagyatya, nagyanya; 3. a behívott apósa, anyósa; 4. a behívott testvérei. De mindezek csak akkor és annyiban, a mennyiben ellátásuk egészben, vagy részben a behívott keresményéből, vagy szolgálati béréből fedeztetett.

A segély az erre jogosított minden egyes családtag részére fejenként jár, s minden fő után naponként azon katonai átvonulási, élelmezési illeték összegével számítandó, mely a bevonultnak állandó lakhelyére nézve meg van állapítva. Nyolcz évesnél fiatalabb családtag részére a személyenként meghatározott segélyzés fele számítandó.

A mennyiben a segélyzett család, illetőleg annak egyes tagjai a behívott által csak részben láttattak el, a segélyezés is csak az eddig nyújtott ellátás arányában állapítandó meg.

A család segélyzése azon naptól kezdődik, a melyen a behívott tartózkodási helyéről csapatjához elindult, és rendszerint akkor végződik, midőn haza tért. A segélyzésre nyert igényeket nem szünteti meg az, ha az illető behívottnak hazatérése a szabályszerű időn túl önhibáján kívül késleltetik.

Azon behívottak családtagjai, a kik elesnek, vagy a tényleges katonai szolgálatban kapott sérülés, avagy az ezen szolgálat által okozott betegség folytán a mozgósítás tartama alatt halnak meg, a behívott elhalálózása napjától számítva még 6 hónapon át részesíttetnek az általuk eddig élvezett segélyben.

Kivételesen megszűnik a segélyzés: 1. ha a behívott csapatjától megszökött; 2. ha a behívott súlyos börtönre vagy ennél nagyobb büntetésre ítéltetett.

85. §.

A népfölkelés.

A népfölkelést az 1868: 42. t.-cz. szabályozta, melyet azonban lényegesen megváltoztatott az 1886: 20. t.-cz.

I. Jelenleg a népfölkelés kötelezettsége alá esik minden honpolgár, ki akár az általános, akár csak a népfölkelési szolgálatához szükséges védképességgel bír és sem a hadsereg, sem a honvédség állományához nem tartozik, azon év elejétől, a melyben 19-ik életévét betölti, azon év végéig, a melyben 42-ik életévét meghaladta. A kik pedig 19-ik évök betöltése előtt, mint önkéntesek léptek a hadsereg kötelékébe, a törvényben megállapított 12 évi védkötelezettség lerovása után közvetlen következő 10 évig tartoznak a népfölkeléshez. — A népfölkelési szolgálatnak megfelelő védképességet a honvédelmi minister szabályrendeletileg állapította meg.¹⁾

A népfölkelés kötelezettségében áll továbbá védképességéhez mérten, s 60-ik életévének betöltéséig a hadsereg és a honvédség nyugállományához, vagy szolgálaton kívüli viszonyához tartozó minden egyén, a meny nyiben a fegyveres erő egyéb részénél nem alkalmaztatik. — A csendőrség, pénzügyőrség és állami erdészeti személyzete azon esetben, ha a hadi események miatt saját területén működését megszüntetni kénytelen, a népfölkeléshez tartozik csatlakozni.

II. A népfölkelésre kötelezettek két osztályba soroztatnak. Az első osztályba tartoznak azon év elejétől fogva, melyben 19-ik életévüket betöltik, azon év végéig, melyben 37-ik életévüket meghaladják: mindazon honpolgárok, kik a fentebbiek szerint a fölkelésre kötelezve vannak, ide értve azokat is, kik az 1868: 40. t.-cz. alapján a katonai szolgálat alól ideiglenesen fölmentettek, vagy az 1882: 39. t.-cz. alapján idő előtt, avagy szolgálati kötelezettségük teljesítése után a hadseregből és honvédségből elbocsátattak.

¹⁾ A honvédelmi ministerium a fölmentést az 1887. évi december hóban kiadott rendelettel szabályozta. Általános elv, hogy a népfölkelési szolgálat alól fölmentésnek helye nincs. De kivételes esetekben ideiglenesen fölmentetnek azok, a kik a közszolgálat (ilyennek tekintetik a kincstári ipartelepeknél, gőzhajózási vállalatoknál való szolgálat is) érdekében állomásaikon meghagyatnak. Végleges fölmentést pedig eredményezik: 1. vakság, vagy mindkét szemnek olyan gyógyíthatatlan fogyatkozásai, melyek mindenkorra keresetképtelenné tesznek; 2. mindkét fülnek teljes és gyógyíthatatlan süketisége; 3. kéznek, vagy lábnak hiánya, avagy gyógyíthatatlansága; 4. természetellenes végbélnyílás; 5. hülyeség, bárgyuság, téboly; 6. törpe testalkat; 7. a testnek olyan elnyomorodása, mely a keresetképességet mindenkorra kizárja.

A népfölkelés második osztálya ugyanezen népfölkelés-kötelezetteket foglalja magában azon évi január 1-től fogva, melyben 38-ik életévüket meghaladják, azon évi december 31-ig, melyben 42-ik életévüket betöltötték. — Azon honpolgárok pedig, kik 19 évük betöltése előtt léptek a hadsereg kötelékébe, a tiz évi népfölkelés-kötelezettség első 5 évében a népfölkelés 1-ső, második 5 évében a 2-ik osztályba soroztatnak.

A népfölkelés felhívása Ő Felsége parancsára, a ministertanács meghallgatása után s a honvédelmi minister útján, a fenyegető, vagy kitört háboru esetében annak tartamára és azon mérvben történik, a melyben azt a honvédelem érdekei követelik; felosztatását szintén Ő Felsége rendeli el.

A népfölkelés háboru idejében a közhadserg, hadi tengerészet és a honvédség támogatására szolgál. Rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges. Csak az országgyűlés együtt nem létében, és ha a mulasztásból veszély származhatnék, rendelheti el Ő Felsége az ország összes ministeriumának felelőssége, s az ország képviselőinek, annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a népfölkelés alkalmazását az ország határain kívül is.

Az első osztályu népfölkelés rendkívüli szükség esetében, nevezetesen, ha a háboru folyama alatt a hadsereg törvényes hadi állományának fentartására, a kiképzett póttartalék nem elégséges: az elkerülhetlen szükség mérvéhez képest és idejére a hadseregnek, valamint a honvédségnek kiegészítésére is — igénybe vehető.

Azonban e célra csakis a népfölkelésnek már megtörtént felhívása alapján behívott és vagy már régebben katonailag kiképzett, vagy ezen alkalommal megfelelően beoktatandó népfölkelés-kötelezettek rendelkeznek ki. — A népfölkelés igénybevétele az esetenkénti szükséglet szerint az egyes osztályokon belül megjelelendő csoportok keretében, általában a legifjabb évfolyamnál kezdendő meg. Mindazok, kik 12 évi szolgálat-kötelezettségüket kizárólag a honvédségnél töltötték, csakis a honvédség kiegészítésére vehetők igénybe. Azok pedig, a kik az 1868: 40. és 41. t.-cz. életbeléptetése előtt, az akkori rendeletek hatálya alatt, katonai szolgálat alól magukat kiváltották: a hadsereg és honvédség esetleges kiegészítésére nem fordíthatók.

III. A népfölkelés a fegyveres erő kiegészítő része, és mint ilyen a nemzetközi jog oltalma alá helyeztetik. — A népfölkeléshez szolgáltatételre beidézett egyének a behívás napjától fogva elbocsáttatásuk napjáig

a katonai büntető és fegyelmi szabályok alatt állanak. Szabadságolás által s a szabadságolás tartamára a katonai viszony megszakad.

A népfölkelés katonailag felruházandó és felszerelendő. A mennyiben pedig a felruházás iránt a népfölkelés felhívásáig még teljesen gondoskodva nem volna, annak tagjai alkalmaztatásuk ideje alatt távolból felismerhető nemzeti színű jelvényekkel ellátandók és kitüntetendő, hogy a fegyvererőnek kiegészítő részét képezik; a tisztek és altisztek a katonai rangfokozati és megkülönböztető jelvényeket is viselik. A népfölkelés szolgálati és vezényelve Magyarországhban magyar, Horvát-, Szlavon-, Dalmátországekban horvát.

A népfölkelés tisztjeit magyar állampolgárok közül Ő Felsége nevezi ki a honvédelmi minister előterjesztésére, a ki azokat már béke idejében évről-évre kijelöli; a népfölkelés altisztjei pedig — esetleg a polgári hatóságokkal egyetértőleg — azon honvédszászlóalj, vagy honvédhuszárezred-parancsnoka által jelöltetnek ki évről-évre, a kinek nyilvántartási körletébe a népfölkelés illető csapata tartozik.

Ezen tisztek és altisztek kinevezése a népfölkelés felhívásakor és rendesen csak a népfölkelés mozgósitottságának tartamára történik; alkalmaztatásuk és működésük kizárólag csak a mozgósitottság tartamára terjed ki. Oly egyének azonban, a kik vitézségük vagy más hadi szolgálat által kitüntetik magukat, tisztí rangjukat a honvédelmi minister útján benyújtandó kérelmükre Ő Felsége engedelmeivel béke idején is megtart-hatják.

A népfölkelés a jutalmazások és kitüntetések, szállítás, elszállásolás, pénz- és természetbeni élelmezés tekintetében, úgy megsebesülés vagy megbetegedés esetében, valamint hátrahagyottjainak ellátására nézve is ugyan-azon ellátásban részesül, mint a hadsereg, illetőleg honvédség.

A felhívott népfölkelés költségei a közös hadügyministeri tárczából fedeztetnek.

HARMADIK RÉSZ.

A főhatalom.

I. FEJEZET.

A főhatalom általában.

86. §.

A főhatalom fogalma és nyilvánulása.

Főhatalom alatt az állam hatalmát értjük, mely a legfőbb, jogilag kötelező akarat (akarási képesség) és megvalósításához szükséges külső erő. E hatalom nem mechanicus összetétele az államban létező egyes erőknél, hanem azon hatalom — erő, — mely az állam rendelkezésére áll, hogy feladatait megvalósíthassa. Keletkezése, léte nem önkényű elhatározásból, hanem az állam természetéből folyik. Ezért a főhatalom az államnak jellemvonása olyan értelemben, hogy nélküle nem gondolható.

Az államhatalom külső, jogi nyilvánulása az uralkodás. Ez ismét állami feladatok megvalósítására célzó olyan akaratot, cselekedetet jelent, melynek az egyes épügy alá van rendelve, mint a nép a maga összességében. — De hogy az uralkodásban az állam öntudatos akarata jusson kifejezésre, szükséges, miszerint cselekvéseinek motivumait önmagában bírja, ne idegen, magasabb akarat által vezéreltessék. Az ilyen hatalommal bíró államot nevezzük souverain államnak és ez eredeti alakja az állami közületeknek.

A souverain állami hatalom, mint már mondtuk (43. §.), természeténél fogva független, mert különben nem lehetne legfőbb hatalom, továbbá egységes és oszthatatlan, mert a mint részekre tépetnék, már több egymás mellett álló, bizonyosan többször egymásba ütköző hatalom jönne létre; végre korlátlan minden idegen akarral szemben, mert ha valamely akarat korlátozhatná, már ennek alá rendelve lenne. De mind

ebből nem következik, hogy a souverain hatalom maga magát meg ne köthesse. Azért még idegen hatalom nem emelkedik az állam fölé, hogy a törvény nemzetközi szerződés, míg érvényben van, az államot épügy köti, mint az alattvalókat. S így lesz a souverain állam ismertető jele, hogy csak saját akarata által köthető meg.¹⁾

Az államhatalom minden államban (értve az eredeti alakot, a souverain államot) egy és ugyanazon természettel, jellemmel, tulajdonságokkal bir, és a különbség csak azon szervezésben mutatkozhatik, a melylyel az államhatalom kifejezésre jut, és ez a különbözőség adja a különböző államalkatokat. Az alkotmányos monarchiában egy physikai személy saját joga alapján birja a főhatalmat és kezeli a nép részesedésével. A köztársaságokban, a köztársasági elnök, mint állam legfőbb hivatalnoka jár el, felelősségre vonható, elítélhető. Absolut monarchiákban az egész főhatalom a monarchia egyéni kényére van bízva.

Az állam korlátlansága csak jogilag értendő, mert alanyilag úgy az államot, mint minden más személyt céljai és physikai képességei korlátozzák cselekvésében; továbbá a művelt nemzeteknél meggyökeredzett ama fölfogás, hogy az állam rendeltetése az emberi célok megvalósulásának előmozdításában áll, első sorban a jogi uralom biztosítása által. Egyes esetekben ugyan egészen tőle függ, hogy mit akarjon és cselekedjék, csak föltételeztetik, hogy rendeltetését szem elől nem téveszti.

Az állam főhatalmából folyó korlátlan parancsolás joga, területére és alattvalóira vonatkozólag olyan különös előjog, mely mást senkit sem illet csak az államot. Az állam akarata bir csak olyan erővel, hogy önhatalmulag rendelkezhetik a vagyonról, életről és szabadságról; csak ő kényszeríthet saját jogából szabad személyeket cselekvésekre, illetve abbanhagyásokra.

87. §.

A főhatalom alanya.

Ha az államot, mint jogi személyt tekintjük, akkor arra a kérdésre, hogy ki az államhatalom alanya, nem felelhetünk másképp, mint hogy az, az állam maga. E felfogástól eltérnénk, ha az államhatalom alanyaként akár a fejedelmet, akár a népet, akár más valamely organumot mondanánk, mert személyt illeti meg, hogy a jogok alanya lehessen, ha tehát e képességet az államnál másnak adjuk, az állam személyiségét tagadjuk meg.

De akaró- és cselekvőképességgel a természettől csak physikai személyek birnak, minden más személyiségnek bizonyos organisatióra van szüksége, hogy akarhasson és cselekedjék. Ezt az organisatiót az állam (eltérőleg más személyiségektől) maga adja meg magának, midőn physikai

¹⁾ E tant szépen kifejti Jellinek, a bécsi egyetem tanára: Die Staatsverbindungen és Gesetz und Verordnung czimű műveiben.

léttel bíró organumokat szervez, hogy ezek akarata és tette állami akarat és cselekedetként jelentkezzenek.

Modern államokban a nép minden egyes tagja individualis akarral bír ugyan, de a nép a maga egészében külön jogi akarral nem bír, mert nincs külön személyisége. Az egyes állampolgárok akarata közjogi hatállyal csak annyiban bír, a mennyiben a polgárok az államhatalom kezeléséhez be vannak vonva. De az állampolgárok akarata ez esetben sem tekinthető külön népakaratnak, hanem államakarat, mely az állampolgárok részesedésével működő organumok által jut kifejezésre. A népsuverainitás, népakarat, stb. jelentősége nem is jogi, hanem inkább politikai: reakció a mult idők absolut, önkényű irányzatával szemben. Ámbár egyes alkotmányok (pl. belga, franczia) a népsuverainitást, mint valamely positiv jogi tételt fölvettek, azon nagy tekintély folytán, melyet a radicalis bölcsélet élvezett és azon nagy hatás következtében, melyet a népsuverainitás tana az állami és társadalmi rend átalakulására tényleg gyakorolt.

88. §.

Az alkotmány.

A terület és a nép még nem alkotja meg az államot, hogy ez létre jöjjön, harmadik tényezőnek, a főhatalomnak hozzájárulása szükséges. De, mint ép mondtuk, a főhatalom csak bizonyos szervezetben nyilatkozhatik, habár ez primitív fokon nem is áll egyébből, mint a föl- és alárendeltség viszonyából. Azon alaptételek összessége már most, a melyek szerint az állam él, vagyis a főhatalom megvalósul, legtágabb értelemben az illető állam alkotmányának neveztetik. — Ilyen értelemben minden állam bír alkotmányával. De az újabb államtudományi nyelv az alkotmány kifejezését csak bizonyos államhatalmi szervezet megjelölésére használja, a melyben t. i. a polgárok az államhatalomban részesülnek, jogaik az erős törvény által biztosítvák és már maga az államélet szervezete az önkényt lehetőleg kizárja. Ma ezt nevezzük szoros értelemben alkotmányosságnak és a vele bíró államot alkotmányos államnak.

Az alkotmány kifejezése tehát nem képez tartalmára szigorúan határolt jogi fogalmat. Van tágabb, van szűkebb értelme. — Továbbá az újabban alkotmányosságra tért államok külön alkotmánylevelet szerkesztettek, azt specziális jogi természettel ruházták föl (l. 2. §. 2. jegyzet) és a benne foglaltakat tekintik alkotmánynak. Más államokban, pl. nálunk az alkotmány tartalma nincs egységesen külön megállapítva s így az egyéni fölfogás is befolyásolja, hogy mi tekintessék az alkotmány részének, mi nem. — Az alkotmány fogalmára az irodalomban sincs megállapodás.

89. §.

A történeti alkotmányok.

Történeti alkotmányoknak nevezzük azokat az alkotmányokat, melyeknek alapja messze a múltba, vagy éppen az állam keletkezésére vihető vissza. A fejlődés, az alakulás a részletekben, egyes intézményekben történik, a nélkül, hogy a régi alapot, maga egészében megtámadná. — Ezzel szemben állanak a nem történeti alkotmányok (vagy mint ma szintén nevezik papiros, charta alkotmányok): az állam eddigi szervezetét feladják s életét új alapelvekre vezetik vissza.

A nem történeti alkotmány az állam életét harmonicusabban tüntetheti föl; részei ugyanazon elvekből keletkezve, egységesebb egészet alkothatnak, és mert az uralkodó jogi felfogás által szabályoztatott, alakilag is szabatosabbnak látszik, s hogy úgy mondjuk, szavával köt. Míg ellenkezőleg a történeti alkotmány nem az egészet egyöntetűen átható irányelvek alapján készült és azért nélkülözi is a kerekdedséget; egyes tételei gyakran százados időközökben keletkeznek és alakra is a jog különböző fejlettségi fokát tükrözik vissza. Ugy hogy kevésbbé szava, mint inkább szelleme dönt s a szokásos magyarázatnak körében nagyobb jelentőség jut, miután a régi tételt az újabb részekkel az fűzi össze.

De másrészt meg a történeti alkotmánynak nagy előnye, hogy van benne valami a nemzet geniusából. Tekintélyét, a hozzá való ragaszkodást a múlt emlékei fokozzák és szellemét a hagyományos gyakorlat annyira bevési a köztudatba, hogy biztosabban vezet, mint az alkotmánylevelek újabb és tisztultabb jogi műveltséggel szerkesztett harmonicus tételei. — Ilyen történelmi alkotmány a magyar.

Megjegyzendő azonban, hogy egy alkotmány sem háríthatja el magától teljesen a történelmi fejlődés hatását. Mert nem képzelhető, hogy valamely nemzet előbbi életével, ezt szabályzó joggal teljesen szakithasson. Mindig lesznek egyes intézmények, melyeket új szervezetébe magával visz. A régi Bourbon-féle királyság intézményeiből még ma is többet feltalálunk (különösen az administratiónál) a francia köztársaságban; ugyanez áll a német, stb. alkotmányosságra tért államokban is. Ugy hogy a történelmi és nem történelmi alkotmányok kifejezése alatt szorosan véve azt kell értenünk, hogy míg az első az alapot fentartja és a részletekben változtat (tehát minden alakulásánál több marad meg a régiből, mint a mi megváltozott); addig a nem történeti alkotmány az alapot veti el, de egyes régi intézményeket új szervezetébe beolvaszthat.

90. §.

A magyar alkotmány kifejlődése.

I. A magyar alkotmány a nemzet életéből fokozatosan fejlődik. A történet darabonként rakja az egyik követ a másikra és az államépítés ezer éves munkájában az alap mindig a régi marad. — A magyar alkotmány legősibb tartalma a vérszerződésben jut kifejezésre, melyet régi forrásainkból összeállítva, mai nap következőleg ismerünk:

1. Mig Árpád maradékai élnek, a nemzet csak közülök választ vezért.

2. A mit közérővel szereznek, abban közösen részesülnek.

3. Azok, kik Árpádot szabad akaratból urukká választották, se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából soha ki ne zárassanak.

4. Ha valaki maradékaik közül hűtlen lenne a vezérhez s vizsályt támasztana a vezér és rokonai között, úgy folyjék vére, mint a hogy ők eskü közben vérüket ontották.

5. Hogy ha valaki Árpád maradékai, vagy a törzsfőnökök közül az eskü pontjait megszegné, átok alatt legyen mindörökké.

6. A ki az áldozatokkal egybekötött nemzeti gyűléseken, vagy a hirnőkök hadbaszólítására meg nem jelenik s elmaradásának okát adni nem képes: ketté vágassék, vagy szolgaságba vettessék.

E szerződés képezi a magyar államélet alapját, bár szorosan véve törvényeink közé nem számítható, miután nélkülözi a törvény fogalmával összekötött előfeltételeket, hozzánk t. i. csak hagyományok útján jutott. De hogy őseink a vérszerződés tartalmához hasonló szabályokat az állam szervezésekor felállítottak s magukra kötelezőnek tekintettek, azt hazánk egész története bizonyítja.

Az Árpád-ház trónöröklési jogát a magyar nemzet mindig elismerte, a nélkül, hogy erre más szabály, mint a vérszerződés kötelezte volna.

A vérszerződésen nyugszik a szabad, nemesi birtok. Adományok első királyaink alatt csak ritkán fordultak elő. Az ország területe a nemzeté, illetve az azt szerző törzseké volt. A törzsek tulajdona saját tagjaikra nézve, mint minden alacsonyabb fejlettségű népnél, collectiv birtokot képezett, s csak szent István alatt fejlődött ki a szoros értelemben vett magántulajdon.

A 3-ik pont a nemzetet a közügyekben való részvételre jogosítja. Ez államéletünk sarkalatos elvét képezte, s a köztudatban mindig, mint ősi jogon alapuló élt.

A 4-ik pontot már az Árpád-házi királyok alatt hozott törvényekben kifejezve találjuk.

A vérszerződés 5-ik pontja később a magyar aranybulla 31-ik cikkében mintegy ismételtetik. E kifejezés »átok alatt legyen mindörökké« keresztény egyházban szokásos szólásmód s így későbbi korra vall. Ugy hogy benne inkább a tartalom irányát, mint a szerződés szó szerinti szövegét véljük látni. Béla király névtelen jegyzője ezt használja, de a csiki székely krónikában — mint »a főrabonbán ítélete alá esik« — van kifejezve.

A hatodik pont legtekintélyesebb kutfőnkben, a névtelen jegyzőnél, nem fordul elő; de annak lényegét több forrás megerősíti. (Krónikák, Verbőczy Hkönyve, stb.). S a történetből tudjuk, hogy a nemzet a hírnök hadba szólítására megjelenni még századok múlva is kötelességének tekinté.

A vérszerződés alapján keletkező államéletben a vezéri hatalom Árpád családjához volt kötve; a souverainitás kezelése azonban a vezérrel egyetemben a nemzetgyűlést illette meg. A vezér intézte a hadjáratokat, volt a hadsereg főparancsnoka és vezette a csatában. De a hadjárat elhatárolása, valamint a béke megkötése a nemzetgyűlés jogaihoz tartozott. A nemzetgyűlés alkotta a kötelező szabályokat,¹⁾ választotta a főbíró és befolyással bírt a kormányzás ügyeire.

Ősi alkotmányunk méltatásánál azonban eltérők az írók nézetei. *Korbuly* szerint: »Ez nem volt sem rendi, annál kevésbé hűbéri, hanem aristokratikus.« *Kiss* inkább szövetségen nyugvó aristokratikus köztársaságnak tekinti, semmint monarchiának. Ellenkező felfogásnak hódol *Máriássy* nagy művében (A magyar törvényhozás történelme): egyenesen demokratikus köztársaságnak nevezi. Hajnik pedig találóan jegyzi meg, hogy legrégibb szervezetünk szövetséges törzsszervezet volt.

Ősi államéletünk valamely mai nap szokásos államalkat reáadásával nem is jellemezhető eléggé. Az egy állammá alakuló nép élete, mely az államiság megszilárdulásával, a korlátolt monarchia szigorúságában tűnik föl.

A közügyek intézésére vonatkozólag a csiki székely krónikában foglalt ős szerződés, melynek pontjai különben egyeznek a névtelen jegyzőnél olvashatókkal, a legdemokratikusabb elvet tartalmazza: »az ügyek a nép egyetértésével intéztetnek el.« Ezt a névtelen jegyző ugyan másképp adja elő: »azok a *fejedelmi* személyek, kik Álmost szabad akaratból urokká választották, se maguk, se fiaik soha a vezér tanácsából és az országlás tisztéből ki ne rekesztessenek.« Az eltérést a névtelen jegyző hibájául rójják fel: »ki korának aristokratikus felfogását vissza viszi az Árpád korra.«

¹⁾ Hajnik mondja e korra vonatkozólag: »a nemzetgyűlés, ezen gyűlekezete a nemzet mindannyi szabad tagjainak, volt az államfenség tulajdonképeni birtokosa. (Alkotmánytörténet.) — Verbőczy szerint: »Midőn a nemzetet még vezérek kormányozták, a törvényhozás a nemzetnél volt.

De állt legyen szószerint a névtelen jegyző tétele — bár valószínű, hogy a főnökök befolyása inkább személyes tekintély, mint a jog különbségén alapult — később, midőn a főnökök hatalma megtöretett, a magyar nemzet kebelében jogegyenlőség lett uralkodó. Az alárendelt helyzetben élő meghódítottak, bevándorlottak és szolgaságra taszítottak a magyar nemzethez nem tartoztak, reájuk a magyar alkotmány ki nem terjedt, idegeneknek tekintettek és mint ilyenek a középkor szokásainak megfelelőleg, többé-kevésbé jogtalanok voltak.

Idővel azonban, hosszas együttlét folytán ezen alsóbb elemektől származottak is a magyar állam tagjaivá lesznek és ekkor tűnik fel az ősi jogai-
val élő magyar nemzet, mint kiváltságos osztály és az alkotmány arisztokracissá válik. De a nemesség kebelében továbbá is az egyenlőségi elv uralkodó, s még Verbóczy azt mondja tagjairól »egyenlő szabadsággal és előjoggal élnek.«

II. Szent István alatt az állam határozott monarchiai alakot ölt. A szövetséges törzsszervezet helyébe az állam egysége lép. A vezér és törzsfői hatalom beolvad a királyi hatalomkörbe. A collectiv birtoklás rovására pedig kifejlődik a magántulajdon. — Könnyen érthető, hogy szent István az új monarchiában azokat az intézményeket ápolja előszeretettel, melyek a monarchiai elvnek és formának előnyére szolgáltak s így egy időre a királyi hatalom, a nélkül, hogy az alattvalók részesedését a közügyek intézésében megszüntetné, tulsulyra emelkedik. De már II. Endre alatt a nemesség befolyása ismét érvényesül, az utolsó Árpád alatt pedig a főhatalom határozottan király és a nemesség között oszlik meg.

Egyes intézményeink fejlődését tekintve, sz. István alatt keletkezik a várszerkezet, mely a mai nap is fennálló vármegyei intézmény ősi alakja. Ebben az ország várkerületekre lett osztva, melyek birói, közigazgatási, de különösen honvédelmi szempontból birtak jelentőséggel. A várkerület lakosságának egyik része a földet mivelte, a másik pedig fegyveres szolgálatot teljesített.

II. Endre alatt az elhatalmasodott nemesség az u. n. aranybullát dictálja a fejedelemnek, melyben a nemesség kiváltságai megerősítettek, de a köznép előnyére is történtek intézkedések. Az aranybulla a nemesi szabadságnak, később a polgári szabadságnak alaptörvénye; záradékában a kornak megfelelően biztosítja az alkotmányt, midőn feljogosítja a nemességet, hogy az ellene vétő fejedelmeknek a hűtlenség bűne nélkül ellenmondhassanak.

IV. Béla alatt kezd a várszerkezetből a vármegye kifejlődni, s a városok élete is mind nagyobb lendületet nyer.

III. Endre alatt a várszerkezeti rendszer teljesen megszűnik s a várjobbágyok részben a nemesség közé felvétettek. Továbbá alatta találkozzunk először a kir. felavatási hitlevéllel és a főtisztviselők (nádor, kan-

czellár, országbiró, tárnok) választása mintegy a nemzet és a király közös jogává tétetik; a király pedig a kormányzati hatalom gyakorlásában melléje rendelt tanács által támogattatik és korlátoztatik, s a felelős kormányzat elvei jelentkeznek. (1298.)

III. A vegyes házbeli királyok alatt a hűbériség egyes intézményekben nálunk is mutatkozik, a nélkül, hogy a maga egészében kifejlődhetett volna. — Alkotmányunkban a különböző rangu, hatalmu, jogokkal bíró hűbérurak és hűbéresek fölé- és alárendeltségi viszonya ismeretlen.¹⁾ A föld szabad birtokosa, a nemes ember, közvetlen a király alatt állott. A közélet nincs egészen magánjogilag tekintve, valamint a közjog sincs olyan mérvben a magánjogi elveknek alárendelve. A hűbériség hatása leginkább a banderialis rendszerben, az u. n. egyháznemesi és jobbágyi birtoknál jelentkezik, s ilyen valami mutatkozik a korona főtulajdonjogában.

Körülbelől hasonló áll a később megerősödő rendi szervezetre is. Ez sem érte nálunk azt a teljességet, mint Nyugat-Európában. A magyar alkotmány történeti fejlődése ugyan a négy országos rendhez vezetett, de az 1608: k. n. 1. t.-cikk csak az országgyűlést szervezi a négy országos rend alapján, s bár a rendiség a közélet egyéb ágaiban is mutatkozik, nem képes azokat teljesen áthatni.

S így azután nem is mondhatjuk a magyar alkotmány egyes korszakaira, hogy az tisztán hűbéri vagy rendi. Nemzeti speciális természetét az idegen ráhatások mellett is képes volt mindvégig megőrizni.

I. Károly alatt szerveztetik hűbéri természetű banderialis rendszer, mely a honvédelemnek századokon keresztül főtámaszát képezé. Nagy Lajos az aranybullát, negyedik pontja kivételével, mely a nemesség részére szabad vagyonrendelkezést enged, megerősíti.

Mária alatt a nemesség, képviselői által vesz rész a törvényhozáásban.

Zsigmond alatt a városok az országgyűlésen való részvételre jogot nyertek, s a megyék intézménye teljesen kifejlődött; a banderialis rendszer szabályozást nyert; valamint meg lett állapítva a kir. tetszvényjog (ius placeti).

I. Albert decretuma (1439.) a nádorválasztást, mint a király és az országgyűlés közös jogát, megerősíti; hivatalképességet pedig »az ország régi szokásaihoz képest« csak honfiakra ismeri el.

I. Ulászló az aranybullát az ellenállási záradék kivételével erősítette meg; alatta intézkedések történtek az egymástól megkülönböztetett királyi

¹⁾ A mi pedig a continensi hűbéri rendszernek egyik jellemvonását képezte.

és országos jövedelmek iránt és ez utóbbiakra kimondatott, hogy a honvédelem czéljaira fognak szolgálni.

II. Ulászló alatt, 1492-ki országgyűlések visszautasították a királynak a német császárral, a nemzet tudta és akarata nélkül kötött trónörökösödési szerződést, s az 1505-ik évi rákosi végzés kimondja, hogy az uralkodó fimaradékainak kihalása esetére, idegenek kizárásával a nemzet tagjai közül választassék a király. Ugyanezen fejedelem alatt, 1507-ben, szerveztetik a kormányzásért felelős kir. tanács, melynek működése azonban, később meghiusított; továbbá készül Werbőczy Hármaskönyve. 1515-ben pedig a Dózsa-féle lázadás tör ki, melynek eredménye lett, hogy a jobbágyság szabad költözködési jogukat elvesztették.

91. §.

A magyar alkotmány kifejlődése. (Folytatás.)

A mohácsi vész után az ország egyik része habsburgi Ferdinándot királyul választá s neki, valamint maradékainak mindörökre aláveti magát (1547: 5.). A másik részből alakul Erdély, mint önálló fejedelemség.

Ez időtől fogva a magyar alkotmányosságot többször veszély fenyegeti, s e támadásokkal szemben a megyék, mint az alkotmány védbástyái tűnnek föl. A megyék ugyanis támaszkodtak az aranybullára és az 1545: 33. törvénycikkre, az alkotmányellenes rendeletek végrehajtását, azok tiszteletteljes félretevésével (*vis inertiae*), illetőleg ellenök szóló felirással (*remonstratio*) akadályozták. — De védekezik az országgyűlés is, koronához intézett fölterjesztésekkel és a veszélyeztetett tételnek újra és újra törvénybe foglalása által.

Államjogi szempontból fontosak Rudolf király alatt, 1606-ban kötött és 1608: k. e. 1. törvénycikk által megerősített bécsi béke, továbbá III. Ferdinánd király alatt 1645-ben kötött és az 1647: 5. törvénycikkbe iktatott linczi békekötések. Ezek épügy biztosítják a független magyar alkotmányt, mint a protestánsok vallásszabadságát.

II. Mátyás alatt keletkeztek az 1608: k. e. 10. és 18. t.-cz., melyek a kir. kancellária függetlenségét, valamint a nádornak és a magyar királyi tanácsnak kormányzati jogát az esetre, ha a fejedelem az országon kívül tartózkodik, megerősítik.

II. Ferdinánd alatt az 1635: 18. t.-czikk újra hangsúlyozza, hogy a törvényhozás joga a fejedelmet és az országgyűlést közösen illeti meg, s hogy »azok a törvények, cikkek és szabályok, melyek a Hármaskönyv

II. rész 3. és III. rész 2. czime ellenére adattak ki,¹⁾ erővel bírónak ne tekintessenek.«

A mohácsi vész után a nemesség képviselői által vett részt az országgyűlésen, míg a főpapok, főurak személyesen jelentek meg. Az 1608: k. u. 1. törvénycikk a már előbb is létező négy országos rend alapján szabályozza a két táblai rendszert, mely korunkban a két ház rendszerének ad helyet.

A felső tábla tagjai a főrendek (főpapok, főurak), míg az alsó táblánál a nemesség és a városok foglaltak helyet, valamint néhány egyházi és világi tisztviselő. A felső tábla szervezete azután egész 1885-ig változatlan maradt, míg az alsó tábla 1848-ban a népképviselési alapra helyeztetett.

I. Lipót alatt a Habsburgház fiági örökösödése első szülöttségi rend szerint lett megállapítva (1687: 2., 3.), továbbá eltöröltetett az aranybulla ellenállási záradéka (1687: 4. t.-cz.) és Erdély a magyar király fenhatósága alá kerül.

III. Károly alatt a honvédelem körében jöttek létre nevezetes változások. A nemzeti felkelés továbbra is megmarad ugyan, de csak mint a honvédelem rendkívüli eszköze, rendes tényezővé az állandó hadsereg lett s ezzel az állandó hadi adó is behozatott (1715: 8.). Alatta keletkezik a *pragmatica sanctio* (1723: 1., 2., 3. t.-cz.), melylyel a habsburgi ház három nőága jogot nyer a magyar trónra és egyszersmind Magyarországnak Ausztriávali, megelőzőleg csak történeti tényen nyugvó uniója, jogi természetűvé válik, a mellett, hogy az ország függetlenségét, önállóságát biztosítja, mint a hogy biztosítja már az 1715: 3. t.-cz. — Szervezetnek még a helytartótanács (1723: 97—101.) a kerületi táblák (1723: 30. t.-cz.) s több előnyös változás történik az igazságszolgáltatás érdekében. Körülbelül ez időben történik Horvát-Szlavonországot illetőleg a névcseré.

Mária Theresia a nemesség jogait ujlag biztosítja (1741: 8.), valamint az udvari kancelláriának és a kir. pénzügyi kamarának függetlenségét (1741: 13. és 14. t.-cz.). Kimondatik továbbá, hogy az állam ügyei által tárgyaltassanak és végeztessenek, még a külügyek is (1741: 11.); s egyházi, világi javadalmak, méltóságok s hivatalok csak magyaroknak adományoztassanak (1741: 15.); a nádori állás pedig régi tekintélyébe és hatáskörébe visszahelyeztessék (1741: 9.).

II. József nem koronáztatta meg magát, a magyar alkotmányt hatályaon kívül helyezte. A helytartótanács és kancellária függetlenségét megszüntette, az országot 10 kerületre osztotta, s mindegyiknek élére királyi biztost állított; a megyék évenként csak egy gyűlést tartottak a számadások megvizsgálása végett; az alispáni állások s az egyéb megyei hivatalok

¹⁾ E czimek a törvényhozói jog gyakorlását szabályozzák.

kinevezés után töltettek be; a szabad királyi városok és a szabad kerületek a vármegyékbe bekebelezettek; hivatalos nyelv a német lett s az ujonczállítás, adókivetés önkényüleg történt. A megyék ez ujításokkal szemben csendes forradalmat kezdtek. Végre a király terveinek megvalósíthatlanságát belátta s utolsó napjaiban a magyar alkotmányt helyre állította.

II. Lipót alatt, mintegy reakciójaként az előző alkotmányellenes uralkodásnak, több fontos közjogi törvény alkottatik. Mindenekelőtt, hogy az uralkodó trónralépésétől számított hat hónap alatt tartozik magát megkoronáztatni (1790—1: 3.) és az országgyűlést legalább minden három évben összehívni (1790—1: 13.); továbbá határozatott, hogy az országgyűlésen meg nem szavazott adók, még önkéntes felajánlások esetében sem hajthatók be (1790—1: 19.). Az országnak örökös tartományoktól való függetlensége pedig ujlag biztosított (1791: 10. t.-cz.). Az 1791: 12. t.-cz. kijelenti, hogy a törvényhozás jogát csak a koronás fejedelem és a törvényhozásra összegyűlt karok és rendek gyakorolhatják együttesen. Az 1791: 16. t.-cz. szól a magyar nyelv művelődéséről, az 1791: 27. t.-cz. szerint, az állam ügyei csak magyarok által intéztessenek. Az 1791: 26., 27. t.-cz. fontos határozatokat tartalmaz a vallásügyre, különösen a protestánsok és görög-keletiek vallásszabadságára.

I. Ferencz kezdetben önkényüleg uralkodott, de később a nemzet jogai biztosítására több törvényt szentesít (1827: 3., 4., 5.).

V. Ferdinánd alatt lassan készül a nagy reform.

Az urbéri telken lakó nemesek, katonák elszállásolására köteleztetnek (1836: 11.); nemesi javak szerzése nem nemeseknek is megadatik (1844: 4.); a hivatalképeség nem nemesekre is kiterjesztetik (1844: 5.); végre 1848-ban a rendi államszervezet helyt ad a constitutionális népképviselési monarchiának. A nemesi kiváltságok megszűnnek, illetve közpolgári szabadsággá lesznek; kimondatik a közteher egyenlő viselésének elve (1848: 8.); a régi dicasteriális kormányzás helyett pedig felelős minisztérium szerveztetik.

Az 1848—9-iki eseményeket abszolút kormányzás váltja fel, míg nem az 1848-iki törvények ujlag hatályba lépnek s alkotmányos életünknek jelenleg is alapját képezik.

92. §.

A főhatalom ágakra cszlása. ¹⁾

Az állam, mint egységes személy, csak egységes akarattal birhat; s ezért az egység, oszthatatlanság jellemvonása a főhatalomnak. A mi azon-

¹⁾ Bővebben a szerzőtől: Budapesti Szemle. 1889. augusztusi szám.

ban nem zárja ki, hogy az állam, midőn különböző functio köreiben működik, különböző szabályok szerint ne járjon el — más-más hatáskörü, jogállásu organumok segélyével.

A mai constitutionális népképviselői állam, három fő cselekvési körének megfelelőleg, működését különbözőleg szervezi a törvényhozásra, bíraskodásra és kormányzásra, illetve a különböző jogállással bíró törvényhozói, bírói és kormányzói organumok által valósítja meg. — Ez nem szétválása az egységes államhatalomnak, hanem működésre való organizációja, melyben az organumok feladatuknak megfelelő jogállást élveznek; nem külön hatalmak létrehozása, hanem egységes hatalomnak különböző functiók szerinti tagolása. S bár közönségesen törvényhozói, bírói és kormányzói hatalmakról, hatalmi ágakról beszélünk, ez tulajdonképpen nem jelent mást, mint az államhatalmat a törvényhozásban, az államhatalmat a bíraskodásban, az államhatalmat a kormányzásban. A hatáskörök szétválasztása sem lehet teljesen merev, gépies, miután a törvényhozói, bírói és kormányzói organumok az egységes államszemély organumai s így az egységes államhatalomnak kezelésére és ebben egymás támogatására hivatvák, egymással összefüggnek. Mi sem gátolja tehát, hogy az ép mondott magasabb egységből folyólag, ha az állam érdekei úgy kívánják, az egyik hatalom a másik hatáskörébe ne nyuljon, s hogy ezt a szervezés előre már meg ne állapítsa. Ámbár másrészt meg az organicus élet kívánalma, a mi az államélet természetének felismerésével mindinkább meg is valósul, hogy mindenik hatalmi ág lehetőleg saját körében tegyen szolgálatot, miután erre van első sorban is képesítve, erre legalkalmasabb.

I. Az államhatalomról, ennek ágakra oszlásáról szóló tan alapját újabban Montesquieu vetette meg (*L'esprit des lois*. XI. könyv. VI. fejt.), midőn föllevenítette az Aristoteles-féle triast és néhány oldalon képes meggyőzni arról, hogy az államhatalomnak egy kézbe való letétele veszélyezteti a közszabadságot, mely csak akkor lesz biztosítva, ha a főhatalom az állami functiók szerint ágakra választatik, ezek önállósíttatnak és más-más független organumok által kezeltetnek. E tan egész forradalmat idézett elő a népek gondolkozásában, jó ideig az állami politika bölcsesség-kövének tekintett, s olyannak, mint a mely egyedül biztosítja az alkotmányosságot.¹⁾ De majd tünedezik nymbusa, részben mert az állam hatalmi élete még nem volt eléggé megértett, másrészt meg, mert Montesquieu idevonatkozó némely tétele (a cselekvési körök merev elkülönítése, az organumok működésének gépies szétválasztása), csakugyan tarthatatlan, az állam természetével ellentétes. Később pedig bekövetkezett a reakció is és mint már az embereknél szokás, az eddig tulmagasztalt tan, néhány elég szembeötlő hiányáért, sok

¹⁾ Az 1789. augusztus 26-diki francia alkotmány szerint: »Toute société, dans laquelle la séparation des pouvoirs n'est pas déterminée n'a pas de constitution.

igazságtalan támadásnak volt kitéve, melyek magát az alapgondolatot is fenyegették.

Hosszas küzdelem után ¹⁾ a német irodalomban az u. n. kettős felosztás kezd hódítani, a bécsi Steinnek sok szellemmel kifejtett tana alapján. Szerinte az állami élet is, mint minden személyi élet önelhátározásban — az akarat — és ennek megfelelő cselekvésben — a tett — nyilvánul. Az állam akarása a törvényhozásban, törvényhozói organum által valósul meg, míg cselekvőségét a végrehajtó hatalom végzi az állami igazgatásban és igazságszolgáltatásban. És így az államhatalom is csak két főrésztre válik: törvényhozásra és végrehajtásra.

Ez elmélet elég plausibilisnek látszott s miután a hármass felosztással boldogulni úgy sem tudtak, különösen a német irodalomban gyorsan terjedt. De jelentősége inkább csak irodalmi, tudományos volt; az állam tényleges szervezetére, jogalkotására nem hatott ki.

Az angol irodalom és a latin népek irodalma azonban elenyésző csekély kivétellel ²⁾ megmaradt a hármass felosztás mellett, bár ezt sokáig kelőleg megmagyarázni nem tudta. Ujabban pedig a német irodalomban is mindinkább visszatérnek Montesquieu elméletéhez; ³⁾ de midőn mélyebb tartalommal fogadják el, méltányolják Stein érdemeit, a kinek buvárlata következtében ez lehetővé vált. Tisztábban látják ma az állam functióit s azért Montesquieu tanát több oldalon csiszolják. De ama alapgondolatot, hogy e functiók alkotmányilag megkülönböztessenek és más-más szervezettel, jogállással bíró organumokra bizassanak, ép olyan fontosnak tekintik a közszabadság megóvására (miután így maga a szervezet akadályozza az önkényt), mint a milyen mérvben az állami életre megvilágosítónak találják.

II. Ha az állam életét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy három főcselekvési körrel bír: az általános érvényű jogot kötelező alakban kifejezésre hozni,

¹⁾ Budapesti Szemle. 1889. augusztusi szám.

²⁾ A francia irodalomban Ducrocq (Cours de droit administratif), Garsonnet (Cours de procedure civile) német befolyás alatt szintén két hatalmat különböztetnek meg, de a legkiválóbb közjogi írók Batbie (Droit public), Simonet (Traité elementaire) stb. czáfolják. És a képviselő-kamara az említett művek megjelenése után, úgy mint már előzőleg többször kijelenté, hogy a bírói hatalom teljesen önálló és független az executivától. (L. Journal officiel 1882. jun. 12. és 1883. jan. 26., 29.) — Nálunk különösen a közigazgatási jog irodalmában találkozunk a kettős felosztáshoz, bár egyeseket, mint pl. Fésüst (Magyar közigazgatási jog) Stein nagy tekintélye nem tántorított meg.

³⁾ Hogy csak a legujabb esetet említsük fel, Schulze-Graevenitz, a porosz felsőház tagja s a közjog tanára, a porosz államjogról írt nagyírirű művének második kiadásában (1888—9.) elhagyja a kettős felosztást, melyhez eddig hajolt, hogy a hármast fogadja el és őszintén bevallja ennek fölényt az előbbivel szemben; valamint azt, hogy tévedés az igazságszolgáltatást a végrehajtó hatalom egy alosztályaként tüntetni föl. »A bírói hatalom, épen mióta az állami functiókat jobban ismerjük és ennek megfelelőleg szervezni törekedünk, annyira eltér az államigazgatástól, hogy nem képezhet vele egyet, hanem csak mellette állhat.«

az állam ügyeit igazgatni és a fenálló jogot oltalmazni, esetleg megsértését megtorolni. E három cselekvési kört, nevezzük törvényhozásnak, kormányzásnak és bíraskodásnak és velök, miután az állam természetéből folynak, mindenütt találkozunk, a hol már az állammá alakulás megtörtént.

A modern állam, midőn főhatalmát a működésre szervezi, e különböző cselekvési köröket veszi alapul, s mindegyikben a feladatnak megfelelő jogállással és hatáskörrel bíró organumot működtet. A mennyire az említett cselekvési körök a lényegben eltérnek egymástól, annyira különbözik a kezelésükre hivatott organumok jogállása és működésök jogi természete. — Ezen különböző három functiókört akarta két kategóriába szorítani az elvont doctrina azon okból, mert a személyiség jellemvonását az akarás és cselekvés képezi. Kétségtől az állami személyre is jellemző az akarás és a tett, de ez nem esik össze functió-köreivel olyan értelemben, hogy egyikben volna kizárólagosan az akarás, a másikkban cselekvés és még kevésbbé találó ez a főhatalomnak mai tényleges szervezetére.

Az állami functiókörök első sorban nem a személyiségből, hanem az államiságból következnek, hisz ép abban különbözik az állam, minden egyéb személyiségtől, hogy állami célokért is kell fáradnia. Ez állami célokat foglalják magukban az említett körök, melyekben mindegyiknél megtalálhatjuk az állam akarását és cselekvését. — Maga a kettős felosztás a végrehajtó hatalomról szólva, kénytelen volt azonnal hozzá tenni, hogy ebben ismét két kategória van az államigazgatás és a bíraskodás; s ezek úgy rendeltetésre, hatáskörre, valamint jogállásra, működésük természetére, egymástól mindenben különböznek. De ha ez áll, akkor mire való a kettős felosztás, különösen a positiv jog szempontjából? Nem megvilágosít, hanem megzavar.

III. Az u. n. népképviselői constitutionális alkatban a törvényhozó organum fejezi ki az állam souverain akaratát. Rendeltetése első sorban tehát általános érvényű jogot alkotni. De van egyéb feladata is (még pedig az említett alkat természetéből folyólag) a mely már cselekvés s az állam-akarattal szemben, mint végrehajtás tűnik föl. Mindenekelőtt ott, a hol a modern értelemben vett alkotmánytörvények vannak, számos törvény alkotása nem egyéb, mint államakarat végrehajtása; sőt így van ez nálunk is néha, t. i. ha valamely törvény, a későbbi törvény alkotását rendelte el. — Továbbá, midőn az országgyűlés a ministeriumot interpellálja, jelentések, fölvilágosítások adására utalja s ezek fölött határoz; midőn a ministeriumot felelősségre vonja, vád alá helyezi, esetleg elítéli; a budget-et összeállítja, a zárszámadásokat felülvizsgálja, midőn külső bizottságokat választ, biztosokat küld ki, midőn a mentelem ügyeiben eljár, valamely tagját kiadja, a választások fölött itél, stb. Mindezekben az állam nem csak akar, hanem cselekszik is.

De az állam kormányzása sem tekinthető egyszerűen a törvény végrehajtásának. Van ugyan végrehajtás e hatalmi ágban, de még a köztársasági alkotokban is sokkal szűkebb körű, semhogy egyedüli jellemvonását képezhetné. Mindenekelőtt ide tartozik az állam, hogy úgy mondjuk, magánjogi személyi élete, gazdasági viszonyaival, s ez nagyban hasonlít a magánszemély életéhez. Erre azonban nem is reflectálva, a törvény soha sem lesz képes az állam életét egészében és részleteiben úgy szabályozni, hogy az állam kor-

mányzása, csak végrehajtás lehessen. Mindig lesznek esetek, melyeknél az iniciativa e hatalomságból kell, hogy kiinduljon. Így különösen az állam magasabb politikai régióiban. — Továbbá a törvénytörlő és szükségrendeletek jelentősége ismeretes. A kormány számos rendelete, csak alakilag rendelet (7. §.), de tartalmilag törvény, általános érvényű jogszabály. És a nemzetközi szerződésekben, a statutumokban, régente és ma a királyi kiváltságlevelekben, vajjon nem az állam akarását kell-e keresnünk?

A bírói hatalom szintén nem gondolható, mint a törvény egyszerű végrehajtása. A miről meggyőződhetünk, ha némileg általánosabb szempontból vagyunk képesek azt tekinteni. — A jogfejlődés tulajdonképen az igazságszolgáltatásból indul ki.¹⁾ Az államban az igazságszolgáltatás előbb működik, mint a törvényalkotás s rendszeresen működik már akkor, midőn emez még bölcsőkorát éli. Az ítélet alapja legtöbb esetben nem az alkotott jog, mert ilyen nincsen, hanem a nemzeti jogérzetnek a bíróban való nyilvánulása. — Továbbá a főhatalom ágakra osztásának első nagy vívmányaként tekintetett, hogy a bíraskodás ki lett véve a végrehajtó hatalom köréből és magas feladatainak megfelelőleg önállóvá és függetlenné tétetett. — Mai nap nem is gondolható az alkotmányosság olyan tényleges szervezete, mely a bírói hatalmat a végrehajtó hatalom egyik alosztályaként szerepeltetné.

De továbbá működésére mai nap is jellemző, hogy nem egyszerűen a törvény végrehajtására hivatott. Feladata jogot szolgáltatni, ítélni, vagyis concret esetre kijelenteni, mi tekintessék az államban kötelező jognak, akár történt már odavonatkozólag jogalkotás, akár nem. — Igaz, hogy alkotmányunk szerint a bíró a törvények szerint tartozik eljárni. De ez csak azt jelenti, hogy a törvény az állam souverain akarata; az eset minősítésénél, a törvény alkalmazásánál azonban a bíró saját belátása szerint egészen önállóan és függetlenül jár el; s hogy fejlett jogalkotásunk daczára hány-szor van magára utalva, azt mutatja a döntvényeknek jelentősége, melyek a törvényszéki gyakorlattal együtt, e hatalmi ágban folyó jogalkotást képviselik. A döntvény, de végelemzésben maga az ítélet sem tekinthető másként, mint az államnak, egyik organuma által kinyilvánított akarata.

IV. Megjegyzendő végre, hogy az államhatalomnak ezen különböző jogállású és hatáskörű organumok által való kezelése nemcsak a modern népképviselői alkatot jellemzi, hanem a szorosabb értelemben vett alkotmányossággal általában összekötöttnek mutatkozik. A történelmileg fejlődött alkotmányos államokban sokkal előbb meg van már, semmint annak politikai és jogi jelentősége felismertetett. Nem elmélet hozza itt létre, hanem alkotmányosság természetes fejlődési processusa.

A magyar alkotmányosság is mindig úgy ismertetett, mint a melyben a főhatalmat különböző organumok kezelik, s az állami souverainitás a tör-

¹⁾ »Az igazságnak és jogtalanságnak egyedüli tekintélyszerű megállapítását az őskorban... a bírói ítéletek szolgáltatják, s pedig nem mintha az ítéletek sértett törvényt feltételeznének, hanem mintha magasabb hatalom által minden alkalommal először sugaltatnának az eldöntés pillanatában a bíró elméjébe.« (Sumner Maine: A jog őskora. Akad. kiadás.)

vényhozás által jön kifejezésre. Verbőczynél ez már elég világosan ki is fejeztetik, majd törvények erősítik meg, így különösen az 1791: 12., 13., 14. t.-cikkek. Századunk harminczas éveinek országgyűlésein pedig a hatalmi ágak szétválasztásának jelentőségével eléggő tisztában vannak (L. Kossuth: Országgyűlési tudósítások) s a későbbi jogalkotások azt szabatosan keresztül vinni törekcsenek.

93. §.

A hatalmi ágak egymáshozí viszonya.

A törvényhozói, bírászkodói és kormányzóí hatalmi ágak, mint már mondtuk, az egységes államhatalomnak megjelenése a törvényhozásban, a kormányzásban és bírászkodásban, illetve a körökben működésre való organisatiója. De az államhatalomban rejlő souverainitás, sajátlagos természeté folytán (t. i. az államban mellette, vagy fölötté nem lehet más hatalom) nem jöhet különböző organumok által kifejezésre, mert ez által valóban több egymás mellett álló (több souverain) hatalom keletkeznék, anarchiát idézve elő.

Azokban az államokban tehát, a melyekben az államhatalom több különálló organum által valósul meg, az állami souverainitás kezelője csak az egyik organum lehet. A mai alkotmányos államban ez az organum a törvényhozói, míg a másik két organum államhatalmat kezel ugyan, de nincs hivatva a souverainitást kifejezésre hozni. — A törvényhozói organum által kifejezett akarat az államban minden más akarat fölött áll, míg az ő akarata semmi más akaratnak, felülvizsgálatnak, stb. alárendelve nincsen. A törvényhozó organum az alkotmányt szabályokba szedi, megállapítja a maga, valamint a másik két organum szervezetét, hatáskörét, jogállását. S mindezen munkájában csak a fennálló törvény köti, de az is csak tőle függ, hogy mikor változtassa meg.

A másik két hatalmi ág, a birói és kormányzóí függetlenek, önállók ugyan, de csak azon körben, melyet számukra a törvényhozás korlátolt és csak a törvényben kifejezett akarat alapján. A kormányrendelet állam-akaratot képez, de nem bir souverain természettel (l. még a 4. és 7. §§.) és ezért az állam souverain akaratával, a törvénytlyel szemben alárendelt helyzetbe jut. — A birói ítélet ugyan meg nem változtatható, mai alkotmányunkban erre a törvényhozás sem képes. De a birói hatalom e jogát az alkotmánytól, vagyis a törvényhozástól nyerte, a mely, midőn így szervezte, máskép is szervezhette volna, s ma is csak tőle függ, hogy fentartsa-e, vagy megváltoztassa; s ha fentartja, ezt nem *jogi kényszer* folytán teszi. A bíróság eljárása pedig országgyűlési kritika tárgya lehet.

Az állami souverainitás teljének a törvényhozásban való nyilvánulása sokáig nincs a maga jelentőségében fölismerve s részben ez okozza, hogy a hármas felosztással boldogulni nem tudnak. Eleinte mint a három hatalmi ág egyaránt souverainnek tekintetett. Ez látszott megfelelni Montesquieu elméletének is, valamint az absolutismus alatt érlelődött gondolkozásnak az államról. De csakhamar mutatkozott tarthatatlan volta az államot három hatalomra tépte szét. Majd a souverainitást részenként látták megvalósulni a hatalmi ágakban. Ez meg a souverainitás természetével ütközik össze. — Végre az elmélet a gyakorlattól leste el a fentebbi tant, mely országgyűlési tanácskozásainkban, már 1848 előtt is, többször kifejeztetik.

94. §.

A főhatalom jelleme és kezelése a magyar államban.

I. A magyar állam keletkezésétől fogva napjainkig souverain volt s így hatalmának jellemvonását az önállóság és függetlenség képezte mindenkor; korlátokra csak saját akaratában talált: a törvényben és a nemzetközi szerződésekben.

De a történelem tanúsága szerint ez önállóság és függetlenség számos támadásnak volt kitéve. Majd a német-római, majd a byzanci császárok, majd a pápák vágytak a magyar koronával szemben (hűbéri) főhatalomra, de sikertelenül. A mohácsi vész után pedig a török porta lépett fel hódítási vágyakkal és az államterület egy részét, rövid időre, el is foglalta.

A Habsburg-házból származott királyok alatt szintén fenyegette veszély a magyar államiságot. Több kísérlet történt, hogy az országot a német birodalomba bekebelezzék, vagy Ausztriával egy állammá szervezzék. Mind e törekvéseknek azonban a függetlenségéhez szívósan ragaszkodó nemzet ellenállt.

A mondottakból könnyen megérthető, hogy az állam több törvényt alkot önállóságának, függetlenségének kifejezésére (a téves magyarázatokkal szemben), megerősítésére. Ezek közül különösen kiemelendők az 1715: 3. t.-cikk, mely kimondja, hogy a magyar királyok az országot jövőre is csak saját törvényei és szokásai szerint fogják kormányozni; e t.-cikk az 1723: 2. és az 1741: 8. t.-cikkek által megerősítettik. — Az 1791: 10. és 12. t.-cz. szerint pedig »Magyarország csatolt részeivel egyetemben független és szabad ország, semmi más népnek alá nem vetett, hanem saját állammal és alkotmánynyal bíró, ennél fogva koronás királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig idegen államok mintájára parancsokkal, u. n. patensekkel kormányoztatik.

II. De továbbá Magyarország alkotmányos állam is keletkezésétől fogva. A monarchiai alkat határozott kifejlődésével a főhatalom a királyra

ruháztatik,¹⁾ ki azonban ennek kezelésében korlátozva volt ²⁾ az alkotmány által, mely kezdetben a nemességnek, később a rendeknek, majd a népnek részvételét biztosítja.

Jelenleg az uralkodási alkat az u. n. alkotmányos népképviselési monarchia. E meghatározás azt jelenti, hogy a főhatalom természetes egysege nálunk is a királyi hatalom körben tükröződik vissza, a hol a különböző hatalmi ágak összetetalálkoznak, ³⁾ a mellett, hogy a polgárok jogköre is alkotmányilag biztosított. A főhatalom egy **physikai személy** által kezeltetik, de a nép az államhatalom mind a három ágának részese, jogait azonban nem személyesen, hanem általában szólva, választottjai, képviselői által gyakorolhatja.

Hajdan az alkotmány biztosítására kiválóan szolgált az aranybulla záradékában foglalt ellenállási joga a nemességnek; valamint a megyéknél kifejlődött ama gyakorlat, hogy a kormány alkotmányellenes rendeleteit végrehajtandónak nem tekintették. Jelenleg pedig 1. *a koronázási hitlevelek és eskük*; 2. *az országgyűlés, adó- és ujonczmegtagadási joga*; 3. *a ministeri felelősség*; 4. *a törvényhatóságok ama joga, melynél fogva a meg nem szavazott adók behajtása, az ujonczok kiállítására vonatkozó, kormányrendeletet nem tartoznak végrehajtani*; 5. *a bírák függetlensége*; 6. *a sajtószabadság, a szólás és vélemény szabadságon alapuló politikai discussió joga*; 7. *a polgárok panasz- és kérvényezési joga*.

II. FEJEZET.

A király jogköre általában.

95. §.

A király állása, különösen tiszteletjogai.

I. A koronázott király a magyar állam feje, saját jogából a főhatalom birtoklója. Ebből folyólag kitünő politikai jogok és magas állásának megfelelő tiszteletjogok illetik meg.

¹⁾ Verbőczy mondja: »Miután a nemzet katholika hitre tért és magának királyt választott, mind a törvényhozás, mind minden birtokadományozás és bírói hatalom törvényes királyunkra, az uralkodással és kormányzással egyetemben átruháztatott.«

²⁾ L. különösen az aranybullát.

³⁾ Köztársaságokban a kamarák hozzák a törvényt, az elnök ministeriumával kormányoz, az igazságszolgáltatást független bíróságok kezelik.

Régi alkotmányos elv volt Magyarországon, hogy a király személye szent és sérthetetlen, a ki ellene támad a felségsértés nagy bűnét követi el. Ez elvet az 1848: 3. t.-cz. újlag elismeri és megerősíti.

E törvénycikk értelmében a király uralkodási cselekvényeiért nem felelős, ellene sem bünvádi eljárásnak, sem magánjogi keresetnek helye nincsen, személyében bíróság elé nem idézhető. Politikai cselekvényeiért a ministerium felelős, s a kinek a királylyal szemben magánjogi követelése van, ezzel a cs. és kir. főudvarmesteri hivatalhoz, illetve a családi és hitbizományi jószágigazgatósághoz tartozik fordulni. Az államot, mint magánjogi személyt pedig a kincstár (fiscus) képviseli. — Továbbá a király magasabb büntetőjogi oltalomban részesül (1878: 5.).

Az államfő a modern alkotmányosság keletkezésekor a végrehajtó hatalom fejének is neveztetett, de hogy monarchiákban sőt köztársaságokban is hatalmi köre ezen túl megy, az eléggé szembeötlő. — Mint ember mindenki felelős, ha valamely kötelességet magára vállal. Minél nagyobb a kötelesség, annál nagyobb az ember erkölcsi felelőssége. Ilyen felelős volt és lesz a király mindig az Isten, saját lelkiismerete és a történet előtt, de a jogi hatálya felelősségtől úgy jogi, mint politikai okokból ment. A szent és sérthetetlen kifejezés már magában foglalja e felelőtlenséget, miután azt jelenti, hogy a Felség semmiféle bíróság elé nem állitható, fölötte ítélet nem mondható.

Továbbá a sérthetetlenségből következik a büntetőjogi felelőtlenség, valamint mások támadásaival szemben a magasabb jogi oltalom és hogy a Felség királyi hatalmától meg nem fosztható. — A király magánjogi viszonyaira az ország törvényei alatt áll, de személyében bíróság elő nem idézhető. Régente ilyen esetekben a királyi ügyek igazgatósága járt el, jelenleg az u. n. udvari kincstárt a cs. és kir. főudvarmesteri hivatal, a királyi magánjóságokat pedig a családi és hitbizományi jószágigazgatóság, illetve közegei képviselik. A király hasonló jogállását már Verbóczy H. könyvében (különösen II. 29.) elismeri, s ha részére eskü ítéltetett, ezt ügyigazgatója által tehetete le.

»Fiscus« (= pénzeskosár) szó alatt, már a római világban az állami pénztárt értették (Mommsen: Röm. Staatsrecht. II.). Ma többféle értelemben használtatik, de legszabatosabb, ha alatta az államot, mint gazdálkodó és vagyoni jogokkal bíró személyt értjük, s miután ez egységes, a különböző körökben (pénzügyeknél, alapítványoknál, állami uradalmaknál, stb.) működő fiscus, az államnak, mint magánjogi személynek, az élet különböző viszonyai-ban való megjelenése. Az állam, mint fiscus lehet tulajdonos, hitelező, adós, örökös; lehet felperes, alperes, stb. — A fiscus nálunk a magy. kir. kincstári jogügyi igazgatóság által jár el, ennek alája rendelt kir. kincstári ügyészségekkel, az 1848 előtt fenállott caesarum regalium directoratus helyett; valamint más közegek által, melyek azonban inkább csak kivételesen működnek. Így a törvényhatósági tisztii ügyészek a közadók végrehajtás utján való behajtásánál előforduló igény és elsőbbségi perekben; a magyar királyi államvasutak jogügyi osztálya a vasutak magánügyi jogaiban: a bányászati, gazdászati, erdészeti uradalmi közegek a kir. kincstárt érdeklő kisebb pol-

gári peres ügyekben. (Mindezekre lásd bővebben Nagy Ferencz: »A polgári törvénykezés rendje.«)

II. A magyar király. mint az állam személyesítője. királyi felség czim-mel él s ehhez Mária Terézia óta »apostoli« mellékczimet ragaszt; továbbá Isten kegyelméből uralkodónak mondatik.

A magyar király koronáztatáskor Magyarországnak, valamint a hozzá tartozó és tartozott országoknak zászlóit, czimereit használja, s ugyanazon országok királyának is nevezi magát. E szerint a fejedelmet, mint magyar királyt, a következő czim illeti meg: »Magyar, Horvát-Szlavon-Dalmát, Galliczia, Lodomeria, Ráma. Szerbia, Kun- és Bolgárországok apostoli királya, Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja.«

Miután azonban a magyar királyi személy egyszersmind ausztriai császár is, rendes használatban e két monarchát külön-külön megillető czimek vegyesen alkalmaztatnak. Megkülönböztetendő pedig a *nagy czim*, mely fontos esetekben használtatik és a király jogara alatt élő, valamint néhány idetartozott államoknak és tartományoknak külön-külön felsorolása; továbbá a *közép czim*, mely kevésbé ünnepélyes alkalommal használtatik s csak a főbb országok czimeit tartalmazza; végre a *kis czim*, mely közönséges használatban van pénzekben,¹⁾ érmeiken stb. fordul elő és rendszeren a következő: »ausztriai császár, Csehország királya, és Magyar-, Horvát-Szlavon-Dalmátországok apostoli királya. Diplomatiái érintkezéseknél a rendes czim: ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya. Megszólításoknál néha egész rövid czim használtatik: Ő Felsége császár és apostoli király, vagy még gyakrabban: ő császári és apostoli királyi Felsége.

A Felség — maiestas — czimet, úgy látszik nagy Lajos vette föl. Sz. László és Kálmán christianissimus, András serenissimus, némelyek illustrissimus, I. Mária excellentissima czimmal élt.

Az apostoli czim, sz. István kereszténység körüli érdemeiért, már első királyainknak is megadatott néha, XIII. Kelemen pápa pedig Mária Teréziának és törvényes utódainak külön is adományozta (1753) és ez idő óta állandó használatban van.

E kifejezéssel »Isten kegyelméből«, az egyházi fejedelmek, püspökök alázatoságuk jeléül már a IV. században élnek, néha megtoldva, mint »Dei et sedis apostolicae gratia« és csak a IX. században veszik át a világi uralkodók, s használata kizárólag fejedelmi jognak tekintetik. Később különös értelmet tulajdonítottak neki, mely legvilágosabban az absolutismus iróinál, Salmasiusnál (Stuartok alatt) és Bossuetnél (XIV. Lajos alatt) nyilvánul.

¹⁾ Az 1868: 30. t.-cz. szerint a magyar államban vert pénzekben a magyar korona részeinek czimeiből a következők veendőek föl: Magyar-, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya.

Szerintök »Isten kenyelméből« annyit jelent, mint Isten akaratóból s kifejezi, hogy a királyság természetfölötti Isten alkotta intézmény, a melyen ember nem változtathat; így a korlátlan absolutismus sanctionálását keresték benne. Századunk elején a legitimitás némely hirdetői szintén megközelíték e felfogást. — Ma a monarchia önállóságára és jogainak eredetére vonnak belőle következtetést, hogy t. i. azokat Isten kenyelméből és nem valamely földi hatalom átruházása folytán bírja. Nálunk már sz. István használja e kifejezést (II. k. Előb.).

A király czimei idő folytán állítottak össze; a mai nagy czim így szól: Isten kenyelméből ausztriai császár, Magyar, Horvát, Tót, Halics, Lodomér, Ráma, Szerb, Kun és Bolgárországok apostoli királya, Csehország Illyria, Jeruzsalem királya, Ausztria főhercege, Toscana és Krakkó nagyhercege, Lotharingia, Salzburg, Steier, Karantán, Krajna és Bukovina hercege, Erdély nagyfejedelme, morvai örgróf, Felső és Alsó Silezia, Modena, Párma, Piacenza, Guustala, Osvieczim és Zátor, Teschen, Friaul, Ragusa és Zára stb. hercege; Habsburg, Tirol, Kyburg, Görz, Gradiska grófja, Trien- és Brixen fejedelme, felső és alsó Luzsina, Istria örgrófja, Hohenembs, Feldt kirch, Bregenz, Sonnenberg stb. grófja; Triest, Kattaro és a Szláv örgrófságok ura stb.¹⁾

III. A királyt illeti meg a legfőbb katonai megtisztelés, templomi imákban imádkoznak érette, születése, névnapja hivatalból ünnepeztetik, elhalálozásakor országos gyász lép életbe. — Továbbá külön királyi pecsétekkel él és pedig a nagyobb czimek, méltóságok adományozásánál a függő pecséttel, különben pedig a kabinet-irodában levő egyszerű királyi pecséttel, mely az uralkodó nevét, czimét s monarchia országainak czimereit viseli. Régenté ötféle pecsét használtatott: az aranypecsét, kettős pecsét, titkospecsét, birói- és gyűrűpecsét.

A király magas állásának megfelelő fényes udvartartással bir. Szorosan udvarához tartozókat kinevezni, még pedig, ha ezek nem egyszersmind közjogi functionáriusok, vagy a kinevezés által nem lesznek közjogi czimek birtokosai, teljesen függetlenül, ministeri ellenjegyzés nélkül. A qualificatióról, fizetésről, nyugdíjazásról stb. alkotott törvények az udvari tisztviselőkre nem vonatkoznak; de már a király katonai környezete (hadsegédek, testőrök stb.) a katonai szabályok alatt állanak. — Az udvar székhelye nincs meghatározva, de számos és számos törvények kimondják azt, hogy a király legalább az év egy részét az országban töltse (1536 :

¹⁾ L. az 1836. évi augusztus 22-én és 1868. évi november 14-én kelt legfeljebb rendeleket a királyi czimről. — Az 1836. évi rendelet szól még a kétfejű sasnak czimerként való használatáról és megállapítja benne az osztrák házi czimernek (österreichisches Hauswappen) a habsburgi czimernek, a lotharingiai hercegi czimernek (das herzogliche lotharingische Stammwappen) helyét, úgy a hogy azt a 75. lapon előadtuk.

57., 1546: 18., 1548: 22., 1550: 4., 1608: k. e. 18., 1723: 8., 1741: 7., 1751: 1., 1791: 9., 1792: 5. stb.).

A király udvartartási költségeinek fedezésére az ország jelenleg évi 4.650,000 forintot (civillista) ajánl, mely összeget az 1889: 39. t.-cz. a következő 10 évre (1889—1899) állapította meg. Miután pedig a magyar király és ausztriai császár egy és ugyanazon személy: az udvartartás, mely végelemzésben a physikai személy háztartása is, Magyarországra és Ausztriára nézve egyesítve van s a költségekhez Ausztria hasonló összeggel járul. — A királyi udvar fényének emelésére szolgálnak az ország kisebb zászlóssai, a magy. kir. nemes testőrség, a kir. kamarások és asztalnokok, a kir. udvarnokok s végre a sz. István rend lovagjai.

A régi magyar királyi udvar, mondhatjuk a mohácsi vésszel felbomlott, illetve a viszonyok kényszerítő hatalma alatt az osztrák fejedelmi és német császári udvarba olvadt. — Ős germán hagyományok alapján és a byzanti intézmények utánzásával keletkezik a frank királyok udvartartása, mely folytatva lett a római-német császár udvarában. A német császári udvartartásra burgundi, spanyol, francia befolyás volt hatással s végre osztrák császári és magyar királyi udvarrá alakul át.

Az államok által a fejedelmi udvarok költségeinek fedezésére szolgáló összeget civillistának nevezzük, átvéve e szót az angol alkotmányból, hol a király részére meghatározott összegből a civil government kiadásainak egy része is fedezendő volt. Ez intézmény nálunk is csak újabb keletű, könnyen érthetőleg nem jöhetett létre addig, míg a királyi magánjövedelem és közjövödelmek, a királyi magánháztartás és államháztartás szigoruan el nem választottak; míg a királyi kormány ellenőrzés nélkül, szabad belátása szerint fordithatta a közjövödelmeket az állam, valamint az udvar kiadásainak fedezésére.

Jelenleg a civillista az állami kiadások közé tartozik, s nagysága 10 évről 10 évre szokott megállapíttatni (1870: 5. t.-cz. szerint 3.650,000 frt volt, de már az 1873: 3. t.-cz. egy millióval emelte). E tétel a budget-be fölvetetik, a nélkül, hogy a tárgyalásnál rajta változtatni lehetne. Rendel-tetése első sorban a királyi személy és az udvartartás költségeit fedezni és ellenőrzés alatt nem áll. Továbbá a királyné és a királyi gyermekek eltartására szolgál, a kiknek számára külön jövedelmi forrás megjelölve nincsen.

A mit a Felség a civillistán kívül Ausztriában élvez az házának magántulajdonát képezi. Ellenben a magyar királynak az említett összegeken felül rendelkezésére áll még az állam tulajdonát képező budai várpalota, valamint a gödöllői kastély és park s a gödöllői koronaurodalomban a vadászat.

A magyar királyi nemes testőrség Mária Theresia alatt keletkezett. Rendel-tetése kétféle volt: az udvar fényét emelni és a magyar ifjak művelődését előmozdítani. Az állomások a megyék javaslata alapján 120 nemes ifju által töltettek be, s a magyar és erdélyi országgyűlés e célra évi 120,000 forintot ajánlott fel. Az 1848/9 évek bonyodalmai után a nemes testőrség intézménye megszűnt, azonban I. Ferencz József királyunk 1867-ben április 20-ki rendeletével visszaállította, szervezetében azon változtatással,

miszerint az állomások ezentul a magyar korona országából származó s a hadseregben kitünően szolgált nemes tisztekkel töltenek be, hogy ezek így biztos elhelyezést nyerjenek.

96. §.

A király politikai jogai és a felségjogok.

A király politikai jogai a törvényhozásban, biráskodásban és a kormányzásban nyilatkoznak. Ennélfogva mi is e hatalmi ágak tárgyalásánál fogjuk azokat részletesen ismertetni.

Felsőjogok alatt igen különböző tartalmat értenek. Értik alatta egyrészt az államot, mint legfőbb hatalommal felruházott személyt megillető jogokat általában, vagyis melyeket az állam, mint ilyen organumai által közvetlen gyakorol. Az *állam* felségisége jut tehát kifejezésre e jogok által. Ebben az értelemben bir a köztársaság is felségjogokkal. — Másrészt meg monarchiai államokban és így nálunk is felségjogoknak különösen azon jogok nevezetnek, melyeknek gyakorlása a királyi hatalomkörbe esik, olyan értelemben, hogy a kötelező állami akarat felállítása és annak végrehajtása a királyi felséget illetik meg.

Az 1848: 3. t.-cz. bizonyos felségjogok gyakorlására a nádort hatalmazza föl, ha a király az országon kívül tartózkodik, mig másokat ez esetre is a királynak tart fenn (az ország zászlósainak, főpapjainak kinevezését, a kegyelmezést, stb.). Ebből keletkezett a felségjogoknak fentartottakra és fenn nem tartottakra való elosztása. Az 1848: 3. t.-cz. ezen intézkedését azonban az 1867: 7. t.-cz. megszüntette és így belőle folyó felosztás is jogosultságát veszti. — Magától értetődik, hogy e felségjogoknak alapját az alkotmány, a törvény képezi, miután az állam souverain akarata a törvényben nyilvánul és hogy jelenleg csak ministeri ellenjegyzés mellett gyakorolhatók.

livmés

97. §.

A királyi hatalom megszerzési módja.

A királyi hatalom megszerzésének eredeti formája hazánkban a választással vegyes örökösödés volt. Már a vérszerződésben ez elvet ismerték el, mely azután az Árpádház kihaltáig fenmaradt. A főhatalom Árpád nemzetségét illette, de ennek közvetlen megszerzési módja a választás volt. — A vegyes házbeli királyok történetéből szintén azt láthatjuk, hogy a nemzet mindig hajlandó volt királyától leszármazottakat emelni a trónra: Róbert Károly utódai részére egyenesen elismeri a

választással vegyes örökösödést (1307.), s midőn ennek fiavadékai kihaltak, Nagy Lajos leányát, Máriát, illetve férjét, Zsigmondot választotta meg. Zsigmond után leányának férje, Albert lett a király, kinek gyermeke V. László szintén megválasztatott. Több törvényünk a szabad királyválasztásról szólva, ezt az esetre helyezik kilátásba, ha a király utódok nélkül halna el (1485: 1., 1498: 45.). Sőt az 1485: 2. t.-cz. világosan mondja: »ha valamelyik király gyenge életkoru örököst hagyna hátra, a nádor tartozik őt, mint gyám az atyai országokban és birtokokban megtartani és hiven megoltalmazni.« Pedig ez idő ugy ismeretes, mint a melyben a nemzet a szabad királyválasztás joga illette meg.¹⁾

A mohácsi vész után habsburgi Ferdinánd jutott a trónra s mint az 1547: 5. t.-cz. kifejezi: »az ország karai és rendei nemcsak Ő Felségének, hanem *fiutódainak* is uralma és hatalma alá minden időre magukat alávetették.«

E szerint tehát a Habsburg-ház javára is nyíltan el lett ismerve a választással vegyes örökösödés. Később azonban, I. Lipótnak a haza körül szerzett érdemeiért, a nemzet 1687: 2. t.-cz.-ben az elsőszülöttségi rendszert fogadta el. Ez örökösödési jogot és rendszert az 1687: 3. t.-cz. azon esetre, ha I. Lipótnak magva szakadna, II. Károly, akkori spanyol királyra és fiavadékaira is kiterjesztette.

A Habsburg-ház spanyol ága II. Károlylyal, 1700-ban kihalt; az osztrák ágból pedig III. Károly volt az utolsó király. Alatta keletkeztek az 1723 évi 1., 2., 3. t.-czikkek, az u. n. *pragmatica sanctió*, melyek a Habsburg-ház meghatározott leányágainak biztosítják a trónt.

De mind a két örökösödési törvény, alkotmányunk megóvására, bizonyos feltételeket tartalmaz, melyek a trónra lépő fejedelmek által teljesítendőek.²⁾

98. §.

A *pragmatica sanctió*.³⁾

III. Károly, mint német-római császár VI., a Habsburg-ház fiágának kihalása esetére a trónokat a nőágak részére óhajtotta megtartani, és ezért 1713-ban e következő rendelkezést tette:

¹⁾ Sőt az erdélyi választó fejedelemségben is azt látjuk, hogy ha alkalom van rá, mindig szem előtt tartják a fejedelemségnek apáról fiúra szállását.

²⁾ A királyi hatalom megszerzésére vonatkozólag két szép művel birunk. Cziráky: *Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria*, és Salamon: A magyar királyi szék betöltése.

³⁾ *Pragmatica sanctio* alatt évszázadokon keresztül oly határozatokat értettek, melyeknek valamely igen nagyfontosságú ügynek megváltoztathatlan, végleges

A fiág kihalásának esetére az örökösödés illeti: 1. felséges uralkodó Károlynak leányait; ezek után 2. testvérbátyjának Józsefnek leányait; 3. az uralkodó Károly nővéreit, I. Lipót leányait; és végre 4. a Habsburg-ház többi nőágait.

E rendelkezés Magyarországra nem vonatkozik. A fejedelem abszolút hatalmánál fogva adta ki azon tartományok számára, a melyek fölött abszolút módon uralkodott: u. m. az osztrák örökös (német és cseh) tartományok, s a rastadti béke folytán (1714.) hatalma alá került belgiumi és olasz birtokok számára. Ez osztrák *pragmatica sanctiónak* neveztetik, s az említett tartományokban ki is hirdettetett.

Az osztrák *pragmatica sanctio* keletkezésekor, úgy látszik, a fejedelemnek nem volt szándéka a magyar trónt a nőágak részére örökösödési törvény által biztosítani. Legalább az 1715: 3. t.-cz. azt tartalmazza: »hogy ha dicső Lipót királytól származó férfiág kihalna, a karok és rendek ősi és régi szokásokon alapuló szabad királyválasztási joga visszanyeri egykori hatályát.« De már az 1722—3. országgyűlés elé egy javaslat terjesztetett, melyet ez elfogadott, a király szentesített s ezután az ország törvényei közé, mint 1722—23. évi 1., 2., 3. t.-cz. beigtattatott.

Ezen, jelenleg is érvényben levő trónörökösödési törvény tartalma a következő:

Az esetben, ha III. Károly felséges uralkodó fiavadékok hátrahagyása nélkül halna el, a magyar korona első sorban az uralkodó Károly leányaira, s ezek fi- és leánymaradékaira; 2. ezek kihalta után I. József leányaira, s a tőlük leszármazó fi- és leánymaradékokra; 3. ezeknek kihalta után pedig I. Lipót leányaira s mindkét nemű maradékaira szállna az elsőszülöttség rendje szerint, föltéve, hogy törvényes származásuak és római katolicus vallásuak. — Magyarországon tehát az említett három nőág kihalásáig

szabályozását tartalmazták. Nevezetesebb *pragmatica sanctiók* IX. Lajos és VII. Károly francia királyok által 1269-ben, illetőleg 1438-ban a gallicán egyházra vonatkozólag kibocsátottak; továbbá VI. Károly német császáré, melylyel a Habsburg-ház nőágainak örökösödését szabályozza Ausztriában; valamint az, melyet III. Károly spanyol király 1759-ben adott ki a spanyol és olasz Bourbonok trónörökösödésére vonatkozólag. — Némelykor a törvényhozó testek megállapodásait is *pragmatica sanctiónak* nevezik. Így a német birodalmi gyűlés 1439. évi határozatát, mely által a baseli zsinat végzeményei Németországra elfogadtattak, valamint a magyar trónörökösödést szabályzó 1723: 1., 2. t.-cikket (Kiss: Magyar közjog). — Továbbá *pragmatica sanctiónak* nevezték V. Károly császár által a németalföldi tartományoknak egységét kimondó 1549. november 4-én kibocsátott határozatát, valamint a bádeni rendeknek 1808-ban az államadósságokra s más állami jogokra vonatkozó megállapodásait. — Sőt a német fejedelmi jog szerint — mint mondja Récsi — általában *pragmatica sanctiónak* nevezték a német birodalom rendi nemzetségeinek a családok által megállapított örökösödési rendszabályait. (Alkotmányjog.)

ugyanazon örökösödési rendszer fogadtatott el, mint Ausztriában; s így a két állam, messze jövőbe kihatólag ugyanazon physikai személy kormányára alá került a mit egyébiránt a magyar *pragmatica sanctio* is kifejez.

De ez örökösödési törvények egyszersmind azt is megállapítják, hogy az örökösödés jogán trónra lépő fejedelem Magyarországot s a hozzá tartozó részeket nem idegen országokban szokásos módon, hanem csakis az országgyűlésileg alkotott, vagy ezután alkotandó törvények értelmében fogja kormányozni; továbbá, hogy trónra lépte után tartozik magát az ország határain belül megkoronáztatni, s ez alkalommal az ország alkotmányának biztosítására kir. hitlevelet kibocsátani s esküt tenni; az említett három nőág kihalása esetében pedig a szabad királyválasztás joga a nemzetre visszaszáll.

Ha a *pragmatica sanctio*nak e tartalmát vizsgáljuk, szembeötlő annak a szerződéshez hasonló volta (két fél ígér, két fél fogad el); de miután a trónöröklés rendje világosan közjogi alapintézmény, nem jöhet létre szerződés, hanem csak törvény által. Nem gondolható valamely *souverain állam jogrendje fölött* szerződés, mely épen a főhatalom mikénti átszállását kötelezőleg szabályozza. S így bár a *pragmatica sanctio* tartalma a szerződésre emlékeztet, az még is a törvény jogi természetét szerzi meg, alkotva azok által (a király és országgyűlés), a kik az állam *souverain* akaratának, a törvénynek kifejezésére hivatvák; s egyoldalulag nem változtatható meg a törvény jogi természeténél fogva. Régente ezt célozták a szerződési elmélettel kifejezni.

Az 1723: 1. t.-cz. 4. §-a továbbá azt is mondja, hogy Magyarország a hozzá tartozó részekkel alkotja az egységes magyar államot; hogy Magyarország a hozzá tartozó részekkel egy és ugyanazon örökösödési törvény alatt áll, illetőleg, hogy a magyar *pragmatica sanctio* a magyar koronához tartozó minden részre kiterjed.

Ennek daczára Erdély 1722-ben elfogadta és 1744-ben bezikkelyezte a Habsburg-ház leányágainak örökösödését általánosságban, tehát az osztrák *pragmatica sanctió*t. E határozatot csakis az erdélyi 1791: 6. t.-cz. módosítja, midőn kijelenti, hogy Erdély a magyar koronához tartozik, s így ugyanazon örökösödési törvények, vagyis az 1723: 1., 2., 3. t.-czikkek alatt áll. — Hasonlóan alkotmányellenes eljárás volt, midőn a horvát rendek a Habsburg-ház nőágainak örökösödését — 1712-ben — egész terjedelmében elfogadták. A horvát tartománygyűlés nem alkothatott a magyar alkotmánynyal ellenkező szabályokat és így legkevesbbé alkothatott külön trónörökösödési törvényt. S azért, midőn a magyar törvényhozás, 1723-ban, a trónörökösödési törvényt megállapítja (mely munkában a horvát küldöttek is résztvesznek), ez külön közjogi actus nélkül, saját erejéből kiterjed Horvátországra is, hatályon kívül helyezve minden vele ellenkező szabályt.

A fentebbiekből az is következik, hogy a magyar trónörökösödési törvény kiterjed mindazon területekre, melyek idő folytán a magyar államba bekebelezettek. Kiterjed tehát Fiuméra is, mely a trónörökösödési törvények keletkezése után csatoltatott a magyar koronához.

99. §.

Különbség az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* között.

A magyar és az osztrák *pragmatica sanctio* tartalma annyiban hasonló, hogy, míg a három nőág él, a két állam ugyanazoknak adja meg a trónörökösödés jogát; de e mellett lényegesen különböznek egymástól.

Igy mindjárt az eredetet tekintve: az osztrák *pragmatica sanctio* a fejedelem abszolút akarata, rendelete; a magyar *pragmatica sanctio* alkotmányos uton létrejött trónörökösödési törvény. — De különböznek tartalomra nézve is: az osztrák *pragmatica sanctio* az örökösödési renden kívül csak a tartományok feloszthatlanságát foglalja magában; a magyar *pragmatica sanctio* pedig, a magyar nemzet a meghatározott nőágak jogát a magyar trónra elismeri, de egyszersmind kijelöli a feltételeket is, melyek meg a nőágakra kötelezők.

Továbbá különbség van az örökösödési jog kiterjedését tekintve. Az osztrák *pragmatica sanctio* szerint trónörökösödésre jogosítvák a Habsburg-ház összes leányágai, míg a magyar *pragmatica sanctio* ezt csak az említett három nőágra ismeri el.

Vége az osztrák *pragmatica sanctio* még a Habsburg-ház nőágainak kihalása esetére sem adja meg a népnek a fejedelem választás jogát (a mire nézve azonban a mostani államalkat mellett alig lehet kétség), míg a magyar *pragmatica sanctio* az említett 3 nőág kihalása esetére világosan biztosítja.

100. §.

A trónörökösödés a *pragmatica sanctio* értelmében.

I. Az örökös királyság természetéből következik, hogy az uralkodó király halála, vagy lemondása pillanatában a trónörökös *ipso iure* trónra lép. Ez áll a magyar királyságban is.¹⁾

Hogy azonban valaki trónörökösödési joggal birjon, megkivántatik-

¹⁾ Egy esetben lehet ettől eltérés, midőn t. i. a király özvegye vagy a trónörökös özvegye terhes állapotban marad hátra s egyéb öröklésre képes utódok hiányában az embryo előnyére vélelmeztetik a trónörökösödés.

miszerint a trónbirtokosnak törvényes soron levő, törvényes házasságból származott ausztriai főherceg, róm. kath. vallásu vérrokona legyen.

A törvényes házasság ugy értendő, hogy az illető egyenrangu házasságból ¹⁾ származott törvényes szülött legyen. Tehát sem törvénytelen, sem egyenlőtlen rangu házasságból származottak nem birhatnak trónörökösödési joggal. Törvénytelen származásuak még akkor sem, ha később a házasság, pápa vagy uralkodó által törvényesítettnek. És mert a trónutódnál az említett főágak alapítójától való *vérbeli* származás kívántatik meg: fogadott gyermekek sem birhatnak örökösödési joggal. Az egyenrangu, törvényes házasságbóli származás czimén pedig nemcsak az kívántatik, hogy a ki trónutódlásra igényt tart, ilyennel birjon, hanem hogy a *pragmatica sanctio*ban megnevezett ágalapítókhoz való rokonsági viszonya törvényes, egyenrangu házasságokon nyugodjék.

Megkívántatik továbbá a róm. kath. vallás. A magyar nép u. i. az állam fejében a kath. egyház buzgó fiát óhajtotta tisztelni mindig. (Szent István I. 1. Verböczy Hk. II. 3. 1723: 2.)

A mi pedig a törvényes sorrendet illeti, mint mondtuk, első sorban néhai III. Károly király leányai s ezek fi- és nőivadékai örökösödnek. Ezek kihalta után I. Józsefnek leányai, és ezek fi- és nőivadékai. Ezek kihaltával pedig I. Lipót leányait, illetve az ezektől leszármazó fi- és nőivadékokat illeti a trón. ²⁾

Írányadó elv, hogy míg férfi él az uralkodó főágban, addig csak férfiak örökösödnek az elsőszülöttség rendje szerint. Ha azonban az uralkodó ágba örökösödésre képes férfi nem találtatnék, akkor az utolsó trónbirtokoshoz legközelebb fokban rokon nő örökösödik az elsőszülöttségi rend szerint; s azután a tőle leszármazó férfiak, ilyenek nem létében a tőle leszármazó nők. — Az örökösödési rendet részletesebben az uralkodóház családi szabályai állapítják meg, melyeket a *pragmatica sanctio* elismer (1723: 1. t.-cz. 3., 4. §§. — továbbá 2. t.-cz. 7. §.).

II. Ezek szerint a trónörökösödési rend első sorban ági örökösödés. Ág alatt értjük mindazokat, a kik közös törzsatyától, nemzésen alapuló leszármazás által vannak összefűzve. Így a főágban ismét külön ágak, alágak keletkeznek. Ugyanazon atyától leszármazottak a főág kebelében külön

¹⁾ Egyenrangu házasságnak tekintetik az, mely az európai uralkodó családok tagjaival kötöttet, valamint a régi német birodalomban volt és mediatisált fejedelmi családok (Reichsstände) tagjaival, kiknek az 1815. évi német bundesacta szerint e kiváltság fentartatott.

I. Lipót † 1705.		
I. József	Mária Erzsébet Mária Anna.	III. Károly
Mária Josefa, Mária Amália		Mária Terézia.

ágot képeznek, pl. az atya testvérétől leszármazottakkal szemben. A trónörökösödés az ágaknak az utolsó trónbirtokoshoz való közelsége szerint alakul.

A legközelebbi ágot a trónbirtokostól leszármazók képezik. A második legközelebbi ágot azok, kik a trónbirtokos atyjától közösen származnak; tehát a trónbirtokos testvérei és ezek leszármazottjai; a harmadik ágot azok, a kik a trónbirtokos nagyatyjától való leszármazás folytán alkotnak egy ágot s így tovább. Mindezen esetekben a representatio teljesen el van ismerve; bármily távoli descendens ascendense helyére lép. Az elsőszülöttség jelentősége pedig abban rejlik, hogy az elsőszülött ága és ebben az elsőszülött a többieket megelőzi.

Ha valamely főágban uralkodásra képes férfi nem található, akkor ugyanezen ág nőinek, illetve a nők leszármazottjainak örökösödése áll be, az ági örökösödés elvei és az elsőszülöttségi rend szerint. Első sorban tehát az uralkodó leánya lesz a hivatott; ha pedig az utolsó trónbirtokosnak leánygyermekai sem volnának, akkor a legközelebbi ághoz fordulnak, azokhoz, a kik az uralkodóval együtt ugyanazon törzsatyától származnak. A nők örökösödésénél egyenlő fokon a férfi megelőzi a nőt, de a távolabb fokban rokon férfi nem lép a közelebb fokban rokon nő elé. Tehát testvérek között az ifjabb fivér az idősebb nővért megelőzi, de az uralkodó leányát az uralkodó nőtestvérének fia nem előzi meg.

III. Ha az említett ágakból származó valamely trónbirtokos lemond és nem bir örökölni képes ivadékokkal: akkor a korona legközelebbi oldal-rokonára száll át és ennek ivadékai örökösödnek tovább a fentebb említett rend szerint, még akkor is, ha később a lemondótól örökösödéssre képes egyének születnének. Csakhogy ez utóbbi esetben a lemondótól származó ivadékok az őket megelőzőt leszármazóinak kihaltával a többi oldalág fölött elsőbbséggel bírnak.

101. §.

A trónöröklés jogi természete.

Az egész középkoron keresztül a trónörökösödés kérdésénél szintén a magánjogi fölfogás volt befolyással. A trónokon az örökösödés magánjogi elvek szerint történt, mint ahogy a fejedelem is inkább tekintetett az állam magánjogi birtokosának. Ennek hatása alatt nálunk is előfordult, hogy a király az országot gyermekei közt megosztotta, vagy a trónra lépő fejedelem osztozkodik testvéreivel, avagy az uralkodó még életében átadja gyermekének az ország egy részét. De az a tény, hogy az örökösödés

választással vegyített volt, annak közjogi természetét -- legalább bizonyos mérvben — megőrizte. Midőn pedig az 1687: 2., 3. és az 1723: 1., 2., 3. t.-cikkek a választást kiküszöbölik, már eléggé ismeretes a trónöröklés természete s ennek megfelelően járnak el. Egészen kivonják a magánjog köréből, a magán akarat befolyása alól, s mint közjogi rendet az alkotmányban szigoruan szabályozzák.

A trónöröklés ma tisztán közjogi processus, a melyre a magánjogi elvek nem vonatkoznak. S ennél fogva e kifejezések: trónöröklés, trónörökös, örökös monarchia stb. csak átvitt értelemben használhatók, abban, melyet a közjog fűz hozzájuk. A királyi hatalom átszállása elődről utódra külsőleg ugyan az örökjog bizonyos analogiájára történik, de belsőleg egészen más szempontok alatt áll. — A trónörökösödésnek tárgya az államhatalom, illetve a királyi hatalomkör, míg a közönséges örökösödés tárgyát a magán vagyron képezi. Nem szükséges, hogy e kettő összeessék; a trónörökösödés a magánjogi örökösödéstől teljesen el is válhat. Lehet, hogy az utód alig rokona az elődnek s csak a közös őstől való leszármazás távoli kapcsa fűzi vele össze.

A trónörökös, midőn a trónra lép, saját joga alapján átveszi az uralkodást. Csak a physikai személy változik a trónon, de a királyi mint közjogi személy változatlan. *Rex non moritur*. Az előd közjogi cselekvényei továbbra is ugyanazon tekintet alá jönnek, mint az utódéi. A mi királynak, mint ilyennek joga átszáll az utódra, a mi az elődöt köti, megköti az utódot is.

102. §.

A koronázás általában.

A koronázás alatt általában jelképes kifejezést értjük annak, hogy az uralkodás valamely physikai személyre átruháztatik. De Magyarországon a koronázás e mellett még az alkotmány biztosításra is szolgál. Az uralkodó u. i. koronáztatása alkalmából alkotmánybiztosító hitlevelet bocsát ki s az alkotmányra esküt tesz.

A koronázás hazánkban ősrégi szokáson alapszik s a királysággal egykoru.

Ennek daczára csak 1687-ben keletkezett az első törvény, mely a koronáztatást a fejedelemre kötelezőnek jelenti ki. Az ok könnyen feltalálható. Megelőzőleg a trón választás utján töltetett be, s így minden egyes eset alkalmával a választó országgyűlésnek módjában állt, a koronáztatást a választott elé föltételkép szabni. Csak midőn a nemzet 1687-

ben választási jogáról a Habsburg-ház fiágainak előnyére végkép lemondott, mutatkozott annak szüksége, hogy a koronázást a trónra lépő fejedelemre nézve a törvény tegye kötelezővé.

103. §.

A koronázás határideje.

Az 1687: 2. t.-cz. és az 1723: 2. t.-cz. csak általában mondják ki a koronáztatás kötelezettségét, a nélkül, hogy a határidőt tüzetesebben meghatároznák. Igaz, hogy az említett törvények szelleméből, valamint az ügy természetéből következtethető volt, hogy a trónra lépő fejedelem azonnal koronáztassa meg magát.

Mivel azonban II. József 10 évig uralkodott, a nélkül, hogy koronázo országgyűlést hívott volna össze: az 1791: 3. t.-cz. kijelenti, miszerint a trónt elfoglaló örökös tartozik magát, az elhunyt király halálától számított hat hónap alatt, az ország határain belől megkoronáztatni.¹⁾

104. §.

A király jogállása a koronáztatás előtt.

Ugyancsak az 1791: 3. törv.-czikk kijelenti, hogy az örökösödési törvények értelmében trónra lépő fejedelem a koronázás megtörténte előtt mindazon jogokat gyakorolhatja, melyeknek gyakorlása a kormányzás szempontjából szükségesek; de egyszersmind hozzá teszi, hogy a kormányzásnak ekkor is alkotmányosnak kell lenni. Ebből folyólag a még meg nem koronázott király alattvalóitól alkotmányos tiszteletet, hűséget és engedelmességet követelhet.

De ezeken kívül bizonyos jogok csak a megkoronázott királyt illetik meg.²⁾ Így kiváltságokat, nemességet csak a koronás király osztogathat (1741: 4. és 1791: 3., 32. t.-cz.³⁾ — A törvényhozó testet munkára a meg

¹⁾ Természetesen ugyanez a kötelezettség áll, ha a trón lemondás folytán jött üresedésbe; a mikor a hat hónap a lemondás napjától számítandó.

²⁾ A nemzetnek régi időben a sz. koronáról, illetve a koronáztatásról alkotott felfogását legvilágosabban kifejezi Verbőczy Hk. I. 3.: »minden nemesítésnek, következőkép minden birtok adományozásának joga az ország szent koronájára s általa a királyra ruháztatott«; és Hk. II. 3.: »Mintán a magyarok . . . királyt választottak . . . a törvényalkotás s birtokadományozás joga az ország sz. koronájának hatóságára szállott át, a mely koronával Magyarország összes királyai megszoktak koronáztatni.«

³⁾ Mint már említettük, II. József kiváltságait II. Lipót koronás király erősíté meg; uralkodó királyunk által koronáztatása előtt adományozott kiváltságok pedig koronáztatása után lettek megerősítve.

nem koronázott király is egybehivatja, de csak a megkoronázott király szentesíthet törvényt (1791: 12. t.-cz.). Az apostoli czim is csak a megkoronázott és uralkodó fejedelemnek adatik meg.¹⁾

105. §.

A koronázás székhelye.

Régibb törvényeink a koronázás székhelyét nem határozzák meg; csak azt mondják ki, hogy a koronázás az ország határain belől történjék. Így azután koronáztak Székes-Fejérvárott (I. Ferdinándig), Pozsonyban, Sopronban és Budán.

Mai nap sincs positiv intézkedés a koronázás székhelyére vonatkozólag, de miután a koronázás szertartása országgyűlési cselekvénynek tekintetik — mint alább látni fogjuk — s az országgyűlés székhelyéül pedig az 1848: 4. t.-cikk által Pest van kijelölve, tehát koronázási székhelyül is Pest, illetve Budával történt egyesítése óta (1872: 36. t.-cz.) Budapest tekinthető.

106. §.

A koronázás szertartása.

A koronázás jelképes kifejezése annak, hogy az uralkodás egy physisikai személyre átruházott. Átruházó a magyar közjog szerint, a politikai nemzet, illetve az azt képviselő országgyűlés; vagyis jelenleg az országgyűlésileg összesereglett főrendek és képviselők.²⁾

Az országgyűlés feladata megvizsgálni, ha vajjon a koronázandó csakugyan a törvényes sorrenden levő trónutód-e? bir-e a többi feltételekkel s így megkoronázható-e? Továbbá az országgyűlés hivatott az alkotmány biztosítására szolgáló kir. hitlevél és eskümintának megállapítására és felügylelni, hogy azok elfogadtassanak.

Koronázásnál a legfőbb cselekményeket az ország primása és a nádor végzi. Pápai és királyi oklevelek értelmében a királynak szentelt olajjal való felkenése és a szent korona feltétele legrégibb idők óta az esz-

¹⁾ Az 1861-iki országgyűlés Ő Felségét egyszerűen csak felséges királynak és császárnak czimezte.

²⁾ Törvényeink 1848 előtt azt mondják: az országgyűlésileg összesereglett károk és rendek; továbbá, hogy a király tartozik magát országgyűlésileg megkoronáztatni (1687: 2. és 1723: 1., 2.). Az 1867: 1. t.-cz. szerint pedig: »I. Ferencz József ur Ő Felségét... az ország hű főrendei és képviselői a következő törvény-cikkben foglalt hitlevele kiadása s az alább beiktatott koronázási eskü letétele mellett Magyarország apostoli sz. koronájával ünnepélyesen megkoronázták.«

tergomi érseket, mint az ország primását illeti meg; bár fordultak elő esetek, a midőn más főpapok is koronáztak: III. Bélát a kalocsai érsek, Zsigmondot a veszprémi püspök, Zápolya Jánost és I. Ferdinándot a nyitrai püspök.

A nádor a koronának a király fejére való feltételénél segédkezik. Régebben e tisztet is egyháziak végezték, de már V. László óta a nádor közreműködése lett szokásos. Ha a nádori állás üresedésben van, az országgyűlés saját kebeléből küld ki egy tagot, a ki a nádort helyettesíti.¹⁾

A koronázást megelőzőleg az országgyűlés küldöttség által a koronázandót felkéri, hogy koronáztassa meg magát, s ha neje van, hogy a királynét is megkoronáztatni engedje. Rendszerint ez a küldöttség terjeszti a király elé az országgyűlés által elfogadott kir. hitlevél és kir. eskü szövegét; majd az országgyűlés testületileg tisztelleg.

A koronázás napján az országgyűlési tagok a királyi lakban összegyűlnek. Innen a koronázandó az országgyűléssel s az egész királyi udvarral egyetemben a koronázásra kijelölt szentegyházba vonul, melynek ajtajában a primás s a szolgálattelvő papság által fogadtatik és a főoltárnál készített trónhoz vezettetik. Ezen ünnepélyes menet alkalmával a király előtt a nádor a koronát, az országbiró a királyi pálczát, a horvát bán az arany almát, a főpohárnok sz. István kardját, egy főpap a kettős keresztet, a tárnokmester egy kisebb keresztet, a főkamarászmester egy harmadik keresztet és végre tíz főúr az ország tíz zászlóját: Magyar-, Horvát-, Dalmát-, Tót-, Bosnyák-, Szerb-, Bolgár-, Kunországok, Lodomeria és Galiczia zászlóit viszi.

A főoltár előtt a primás a koronázandóhoz az ország helyes kormányzásáról rövid beszédet intéz, melynek bevégeztével a király a főoltárhoz vezettetik s az egyházi esküt leteszi. Ebben igéri, hogy az Isten egyházának békéjét, törvényeit megtartandja, az egyház fejei iránt illő tiszteletet fog tanusítani, s mindazon jogokat, melyeket a fejedelmek az egyháznak adtak, sértetlenül megőrzendi. Majd a papság az előirt egyházi imákat elmondja, s a király a primás által jobb vállán, karján és mellén szentelt olajjal megkenetik, s sz. István köpenyét, saruit felölti, sz. István kardját felcsatolja. Ezután a primás a nagy misét elkezdí, a király pedig a nép felé fordul és sz. István kardjával három vágást tesz annak jeléül, hogy a vallást bárhonnan jövő támadással szemben oltalmazni fogja. — Az epistola és az evangelium közt a király az oltár legfőbb lépcsőjére vezet-

¹⁾ Miksa koronáztatásakor gr. Batthyányi Ferencz, I. Ferencz József koronáztatásakor gr. Andrássy Gyula küldetett ki. — A koronázás szertartása nincs törvényben szabályozva, szokás útján fejlődött ki.

tetik fel, s itt letérdelvén, a primás és a nádor által ünnepélyesen fejére tétetik a sz. korona.

A királyválasztás idejében, a korona feltétele előtt, a nádor a néphez fordulva, háromszor fenhangon kérdezé: »akarjátok-e, hogy a jelenlevő N. N. királyt koronáztassék?« Mire a felelet volt: »akarjuk, éljen a király.«¹⁾ Jelenleg a kalocsai érsek hívja fel az ország primását e szavakkal: »Főtisztelendő atya, a katholica anyaszentegyház kívánja, hogy a jelenlevő N. N.-t Magyarország királyi méltóságára emeljétek.« Mire a primás kérdezi: »Méltónak és hasznosnak vélték-e őt ezen méltóságra?« Erre ismét a kalocsai érsek válaszol: »Tudjuk és hisszük, hogy méltó és hasznos Isten egyházára és az ország kormányára.«

A korona feltétele után a király jobb kezébe a királyi pálcza, baljába pedig az arany alma adatván, a primás és a zászlós urak által a templomban felállított királyi trónra vezettetik, hol a primás e szavakat intézi hozzá: »Tartsd meg e helyet, melyet eddig örökösödésnél fogva birtál.« A nádor pedig a nép felé fordulva kiáltja: »Éljen a megkoronázott magyar király.« Erre éljenzés, ágyudörgés, harangzugás között felhangzik a hálaadó ének (Te Deum). — Mise folytán a király aranypénzt ajánl fel, s communiókor megáldozik.

A mise után a király fején a koronával, kezében a királyi pálczát és az arany almát tartva, nemzeti színű posztóval bevont uton az országnagyok, az országgyűlés tagjai és a királyi udvar kíséretében, gyalog egy másik templomba indul, s ekkor az utána lóháton menő magy. kir. pénzügyminister — hajdan a tárnokmester — a nép közé arany és ezüst pénzt szór. A templomba érve, trónra lép, s a nádor által felhívottakat, jobb vállukon háromszor érintve, aranysarkantyus vitézzé avatja.

Ennek megtörténtével a király, fején a koronával, lóra ül és a szintén lóra ült országnagyok és főpapok kíséretében az említett zászlók és czimerek elővitele mellett, harangzugás és ágyudörgés között az e végre rendelt térre megy, a hol emelt állványon, szabad ég alatt esküt tesz az alkotmányra (decretalis eskü). Ha pedig a király kiskoru, az esküt helyette a nádor teszi le.

Az eskü letétele után a király ismét lóra ül, s egész kíséretével a koronázási domb felé vonul, melyre egyedül felvágztatván, sz. István kardjával a világ négy része felé négy vágást tesz annak jeléül, hogy az országot bármely oldalról jövő ellenségtől megvédeni kész.

¹⁾ E szokás még az első örökös király, I. József megkoronáztatásánál megtartott, de már III. Károlynál elmaradt, illetve a fentebbi formulának adott helyt.

107. §.

A királyi hitlevél.

A trónra lépő fejedelmek, mint mondtuk, megkoronáztatásuk előtt az alkotmány biztosítására oklevelet adnak ki. Ez okmány királyi hitlevélnek, vagy felavatási oklevélnek nevezetik, s az ország törvényei közé becikkelyeztetik. Az esetben, ha a trónörökös még elődének uralkodása alatt koronáztatik meg, szintén ad ki hitlevelet, de a becikkelyezés a trónralépés után összehívandó országgyűlésen történik (1830: 2.).¹⁾ — A hitlevél és koronázási eskü mély értelme abban rejlik, hogy miután a Felség minden jogi kényszeren felül áll, az alkotmány biztosítása egy vallási fogadásban, az eskü szentségében céloztatik.

Az alkotmány biztosítására a fejedelem által kiadott okmányokkal a királyság kezdete óta folyton találkozunk. Már sz. István az alkotmányt oklevélbe foglalta. Hasonló oklevelet kiadtak még: II. Endre, III. Endre, I. Ulászló, Albert, V. László, I. Mátyás, I. Ferdinánd. Az 1687: 2., 3., az 1715: 2. és az 1723: 1., 2., 3. t.-cikk pedig minden trónra lépő királyt hitlevél kiadására utalnak.

A hitlevél szövegét az országgyűlés állapítja meg, a király elfogadja, aláírja, megpecsételi s rendesen a magát bemutató országgyűlés előtt a primásnak becikkelyeztetés végett átadja. Miután a hitlevél az ország alkotmányának biztosítására szolgál, tartalma természetesen az ország törvényeivel összeütközésbe nem jöhet; III. Károlynak az 1715: 3. törv.-cikkben foglalt hitlevelét pedig az 1723: 3. t.-cz., mint megtartandót említi. Megjegyzendő továbbá, hogy a trónörökösödési törvények, illetve akkor kikötött feltételek valamint a társországok jogainak épsége (1868: 30.), mindig fölemlitendők.

Tényleg azonban a trónörökösödés kérdésének rendezése óta a hitlevelek csaknem mindenben megegyeznek, s rendesen öt pontból állanak. De e mellett egyes tételek, melyeket az országgyűlés különösen kiemelőnek tart, szintén fölvétethetnek, mint ahogy ez 1867-ben történt, a trónlemondás eseteire vonatkozólag.²⁾

¹⁾ IV. Ferdinánd megkoronáztatáskor szintén adott ki kir. hitlevelet, de miután elhalt, mielőtt trónra léphetett volna, hitlevele becikkelyezve nem lett. I. Lipót 1655-ben koronáztatott meg s hitlevele 1659-ben, trónralépte után, czikkelyeztetett be. V. Ferdinánd szintén atyja életében koronáztatott meg s az 1830: 2. t.-cz rendeli, hogy leendő trónralépésétől számított félév alatt országgyűlést hívjon egybe a koronázáskor kiadott hitlevél becikkelyezése végett.

²⁾ Az 1790—1-diki országgyűlésnek hosszas vitája volt a fölött, hogy a törvényhozásnak jogában áll-e a koronozásnál új hitlevelet bocsátani ki és abban esetleg

A legutóbb kiadott hitlevél (1867: 2. t.-cz.) tartalma a következő; Mi első Ferencz József (következik a nagy czim) mint Magyarország s társországainak apostoli királya, adjuk emlékezetül jelen hitlevelünk rendében, hogy, miután dicsőségesen uralkodott fölséges I. Ferdinánd ur ausztriai császár, Magyarországnak e néven V. királya, a Mi mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk még 1848-dik év deczember 2-kán Olmützben kelt lemondó levelénél fogva, mind az ausztriai császári koronáról, mind pedig az uralkodása alatt álló többi országai koronáiról ünnepélyesen lemondott; miután továbbá fönséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, a Mi mélyen tisztelt és buzgón szeretett édes atyánk, a kit az örökösödés rende szerint a trónöröklés illetett volna, erről lett lemondását ugyanazon alkalommal hasonló ünnepélyességgel nyilvánította: az 1723: évi 1. és 2. t.-cz. által megállapított örökösödési rend szerint Ránk, mint törvényesen jogosult örökösré, szállott Magyarországbán és társországaiban a királyi trónöröklés. Mi tetteleg át is vettük az uralkodást, közbe jött sulyos akadályok miatt azonban az 1791: 3. t.-cz. által kijelölt határidő alatt, mint Magyarország és társországai királya, magunkat meg nem koronáztathattuk. Későbbben, 1861-ben, megkoronáztatásunk végett összehíván az országgyűlést, Fölséges Ferdinánd ur császárnak és királynak, mélyen tisztelt nagybátyáknak és Fönséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly urnak, fiui tisztelettel szeretett édes atyáknak említett lemondási okiratait az országgyűlés elé terjesztettük: megkoronáztatásunk azonban a fenforgott viszonyok és nehézségeknél fogva ekkor sem teljesülhetett.

Ujabbán összehívtuk tehát 1865-ik év deczember 10-dik napjára Pest szabad kir. városunkban a jelen országgyűlést, királyi fölavatásunk és koronáztatásunk végett, s ezen országgyűlést saját legmagasabb személyünkben Mi magunk nyitottuk meg és vezéreltük folytonosan. Hosszabb tanácskozások után Isten kegyelméből végre sikerült atyai szívünk örömére az alkotmány visszaállítása által elhárítani azon nehézségeket, a melyek miatt királyi felavatásunk és koronáztatásunk eddigelé elhalasztatott. Azon aggodalmakat pedig, melyeket az 1861-ki országgyűlés felséges császár és király V. Ferdinánd ur, mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk és fönséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, fiui tisztelettel szeretett édes atyánk lemondási okirataira nézve ismételt fölirataiban Elénk terjesztett, elosztatta felelős ministeriumunk a jelen országgyűlés színe előtt Nevünkben tett nyilatkozata, melyekben legmagasabb jóváhagyásunkat kijelenté arra nézve, hogy az említett lemondások formahiányaiból az ország törvényes önállására, függetlenségére nézve káros következtetések ne vonathassanak, s a trónlemondás ténye jövőre Magyarország külön megemlítése, értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék, — s e részben az ország jogainak biztosítására ünnepélyes megkoronáztatásunk után azonnal külön törvény alkottassék.

uj alkotmány biztosítékokról gondoskodni. — Végleges megállapodás nem jött létre, de a gyakorlat azután úgy segített magán, hogy a trónörökösödési feltételeket tartalmazó régi formát alapul elfogadta és esetleg valamely fölmerült, fontosabb ügyre vonatkozólag megtoldással él.

Az ország főrendei és képviselői tehát, tekintetbe véve a hazai törvények rendeletét, azok értelmében minket, mint Magyarország és társországai trónjának és koronájának törvényes és valóságos örökösét, mentül előbb megkoronáztatni óhajtván: jobbagyi hódolattal járultak Elénk, s alázattal kérték, hogy Mi Magyarország sarkalatos törvényei szerint mindenesetre még szerencsés megkoronáztatásunk előtt kiadandó koronázási hitlevelünkben az ország jogai biztosítására az alább irt czikkeket, s minden azokban foglaltakat kegyelmesen elfogadni, királyi hatalmunkkal helybenhagyni, megerősíteni s mind magunk kegyelmesen megtartani, mind mások által is megtartatni méltóztatnak.

1. Szentül és sértetlenül megtartjuk és királyi hatalmunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az 1723: 1. és 2. törvényczikkekben megállapított királyi trónöröklést; — az 1791: 3. t.-cz. értelmében teljesítendő koronázást; Magyarország és társországa jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentül és szigoruan megtartjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarország és társországai törvényesen fennálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerű szokásait és az eddigelé országgyűlésileg alkotott s dicső Elődeink Magyarország koronázott királyai által szentesített, valamint ezután országgyűlésileg alkotandó, s Általunk, mint koronázott magyar király által szentesített törvényeit, minden pontjaikban, czikkeikben és záradékaikban úgy, mint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyűlés közös megegyezésével fog megállapíttatni; kivéve mindazonáltal dicsőült II. András 1222. évi törvényének azon megszüntetett záradékát, a mely így kezdődik: »Quod si vero Nos«, ezen szavakig: »in perpetuum facultatem.« Mindezek biztosítására szolgálанд azon királyi eskünk is, melyet jelen királyi levelünk tartalmára dicső Elődünk I. Ferdinánd koronázási esküje szövegének alapján koronáztatásunk alkalmával le fogunk tenni.

2. Az ország sz. koronáját, az ország lakosainak régi törvényes szokása, s a hazai törvények szerint az országban fogjuk mindenkor tartani, s a kebelükből valláskülönbségre való tekintet nélkül választott és megbízott világi személyek által őriztetni.

3. Magyarország és társországainak mindazon részeit és tartományait, a melyek már visszaszerezettek, s azokat, a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási eskünk értelmében is, a nevezett országhoz és társországaikhoz visszakapcsolandjuk.

4. Abban az esetben, melyet Isten kegyelme messze távoztasson — ha az ausztriai főherczegek mindkét nemének magvaszakadása, elsőben is: a dicső emlékezetű ősatyák VI., illetve III. Károly; utána dicsőült I. József; végre dicsőült I. Lipót császárok és magyar királyok ágyékaiból leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék — a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723. évi 1. és 2. t.-cz. rendelete szerint is visszaszáll Magyarországra és társországaikra, s ezen országoknál régi szokásaik szerint az sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

5. A mint fentebb az 1. pontban foglaltatik, valahányszor jövendőben ilyen koronázás Magyarországra országgyűlésileg teljesítendő: Örökseink és Utódaink, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek ezen hitlevelbeli biztosítások elfogadását előrebocsátani és arra esküt letenni.

Mi tehát az országgyűlés főnebbi kérését kegyelmesen fogadván, atyai szívünk kegyes hajlamánál fogva a fönt beiktatott összes czikkelyeket, s mindazt, a mi azokban foglaltatik, egyenkint és összesen helyeseknek, s Előttünk kedveseknek valljuk, s azokhoz kegyelmes megegyezésünkkel hozzájárulunk; igérvén, s királyi szavunkkal biztosítván Magyarországot és társországait, hogy mindezen előrebecsátottakat Magunk is megtartandjuk és bármely rendű és állásu alattvalóinkkal is megtartatjuk — a mint azokat jelen hitlevelünkkel elfogadjuk, helyben hagyjuk és megerősítjük.

108. §.

A királyi eskü.

A király a koronázási szertartás folyamában, trónörökösödési törvények szerint, az egyházi eskü mellett még az alkotmányra külön esküt is tesz. Ezen eskü az ország törvényei közé becikkelyeztetik. Ha a trónörökös elődének életében koronáztatik meg, a becikkelyezés ekkor is létrejön: a megkoronázatásról szóló törvényt az *walkodó* király szentesíti.

Az alkotmányra való felesküvés szintén ősrégi szokáson alapszik. Sz. István király tett már hasonló esküt, II. Endre óta pedig a trónra lépő fejedelmek rendszeren felesküsznek.

Az eskü tulajdonképen a hitlevél rövid ismételése; szövegét szintén az országgyűlés állapítja meg. Miután az eskü az alkotmány biztosítására szolgál, tartalmának az ország törvényeivel összhangzásban kell lenni és az 1723: 3. t.-cz. III. Károlynak az 1715: 3. t.-czikkbe iktatott esküjére utal s a későbbi becikkelyezések is ezen eskü letételét említik.

Szövege. mely III. Endre óta a főbb pontokban ugyanaz, III. Károly óta pedig mitsem változott, a következő:

Mi N. N. Isten kegyelméből Magyarország és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos szűz Máriára, s az Istennek minden szenteire, hogy az Isten egyházait, Magyarország és társországai törvényhatóságait s egyházi s világi minden rendű lakosait jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi jó és helybenhagyott szokásaikban megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk; Magyarország és társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fentartandjuk; dicsőült II. András király törvényeit (kivéve mindazonáltal azon törvény 31-ik cikkének záradékát, mely így kezdődik: »Quod si vero Nos« egészen ezen szavakig: »in perpetuum facultatem«) megtartandjuk; Magyarország és társországai határait és mi ezen országokban bármi jog és czimen tartozik, el nem idegenítjük, se meg nem csonkitjuk, sőt a mennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük és megteendjük mindazt, a mit ezen országaink közjávára és dicsőségére igazságosan megtehetünk. Isten Minket úgy segéljen, s annak minden szentjei.

109. §.

A koronázási ajándék.

A nemzet a királynak koronázás alkalmából ősidőktől fogva ajándékot szokott adni; sőt II. Mátyás óta a király nejének is, a midőn ez utóbbi megkoronáztatik.

Ez ajándék összegét az országgyűlés által esetről-esetre állapítja meg (25,000—50,000 arany) s egy országgyűlési küldött által nyújtatik át; az ajándékozás pedig az összeg megnevezése nélkül törvénybe iktatatik. A koronázási ajándék 1848-ig csak a nemesi jogokat gyakorlók terhét képezte, de már 1867-ben az ország közjövödelmeiből fedeztetett,

110. §.

A koronázási jelvények.

A koronázási jelvények között legfontosabb a sz. korona.

A sz. korona az állami egység, állami hatalom symbolumának, a királyi hatalom és jogok kutforrásának tekintetett s tekintetik.¹⁾ S bár kétséget nem szenved, hogy a sz. korona csak jelkép s a koronázás csak akkor birhat kellő érvénnyel és hatálylyal, ha a nemzet beleegyező és helyeslő akarata kíséri, s ha e tény megvan, más koronával való koronázás is érvényes lehet:²⁾ mégis annyira ismert volt a nemzetnek a sz. korona iránti kegyelete, hogy megtörtént, miszerint a más koronával (1301. és 1309.) megkoronázott Róbert Károly, a mint a sz. korona birtokába jutott, ezzel magát ujlag megkoronáztatta (1310.). A koronázást beczikelyező számos törvényünk hangsúlyozza, hogy a király magát ősi szokások szerint, vagyis a sz. koronával megkoronáztatta; a törvények azon határozata pedig, hogy a király tartozik magát *annak rendje szerint* megkoronáztatni, ugy magyaráztatik, hogy a sz. koronával.

A sz. korona eredete a királyság keletkezésével egykoru. Felső része azon korona maradványakép tekintetik, melyet II. Sylvester pápa szent

¹⁾ L. Verböczy Hk. I. 3. és II. 3.

²⁾ Mint ezt 1440-ben az ország rendei, midőn I. Ulászlót a sz. István koporsójáról levett koronával koronázták meg, miután Albert özvegye a szent koronát Ausztriába vitette, kijelentették. Midőn pedig Friedrich császár Bécsujhelyben magát önkényűleg megkoronáztatta, a nemzet kijelentette, hogy a koronáztatás csak üres formáság, ha azt a köznek beleegyezése nem kíséri. De azért Friedrich e czímen holtáig magyar királynak irta magát és Mátyás mindent elkövetett, hogy a koronát saját fejére tétethesse.

István királynak ajándékozott, az alsó rész pedig Dukas Mihály, görög császár ajándékának.

A koronázásnál a sz. koronán kívül még egyéb jelvények is használtak, melyek az ország ékességeinek nevezetnek. Ugy mint: az aranyból készült királyi pálcza vagy jogar, mely jelenti a legfőbb polgári hatalmat; a királyi aranyalma tetején kettős kereszttel kifejezi a területi felségjogot; sz. István kardja, mint a legfőbb katonai hatalom jele — Továbbá sz. István palástja, melyet sz. István neje, Gizella készített, s 1031-ben a székesfejérvári Boldogasszony templomának ajándékozott; keztyük, harisnyák, sárga bőrből készült saruk; a hosszú nyelvű kettős ezüst kereszt; s végre a kézi kis kereszt és még egy harmadik kereszt, melyek azonban szoros értelemben nem tartoznak az ország ékességei közé, s az esztergomi főegyház kincstárában őriztetnek.

111. §.

A koronaörök intézménye.

A sz. korona az Árpádok idejében a székesfejérvári székesegyházban, káptalani örkanonokok őrzete alatt állott, később pedig Visegrádon világi rendű örök gondjaira lett bízva (1492: 3., 1498: 25., 1500: 23.).

A Habsburgok alatt Bécsbe, majd Prágába vitetett, s midőn II. Mátyás idejében az országba ismét visszakerült, őrzési helyéül kizárólag a pozsonyi vár jelöltetett ki (1608: k. e. 4., 1608: k. u. 16.) s őrzésére több szigorú törvény alkottatott (1613: 18., 1622: 4., 1625: 26., 1635: 87.). Az 1715: 38. t.-cz. azonban az akkori mozgalmas idők folytán megengedi, hogy a korona, ha őrzési helyén veszély fenyegetné, a nádor tudtával Pozsonyból más, biztosabb helyre is átvihető legyen.

Miután pedig II. József a koronát e törvények ellenére az országból elvitette, visszahozatalakor új törvény alkottatott, az 1791: 6. t.-czikk, mely elrendeli, hogy a sz. korona a hozzá tartozó ékességekkel egyetemben kizárólag Buda fővárosában őriztessék, kivéven a fentebbi 1715: 38. t.-czikkben említett veszély esetét, midőn a veszély tartamára a nádor tudtával biztosabb helyre átszállítható.

A sz. korona őrzésére jelenleg az országgyűlés, a király által kijelölt világi rendű *született honfiak* közül, valláskülönbségre való tekintet nélkül, választ két őrt (1608: k. e. 4., 1715: 38., 1741: 6., s a királyi hitlevél). Rendesen egy protestáns és egy katolicus vallásbeli választatik, kik esküjüket a király és az országgyűlés jelenlétében teszik le, s egyik közülök mindig a korona mellett köteles lakni (1715: 38.). A koronát kettős zár alatt tartják s úgy megválasztatásuk, mint lemondás, vagy halál esetére

a felelősség alul felmentetésük, illetve örököseik felmentése törvénybe iktattatik.

Ha a koronaörri állás az országgyűlés szünete alatt üresedik meg, azt ideiglenesen, a legközelebbi országgyűlésig, a király tölti be.

A korona őrzésére a koronaörök mellé még a honvédség tetteges állományából alakított őrcsapat is adatik (2 tiszt, 3 őrmester, 3 szakaszvezető, 2 dobos, 40 közlegény), mely a korona és a koronázási jelvények mellett éjjel-nappal őrt áll.

112. §.

A királyi gyám és a gyámkormányzó.

A királyi gyám, illetve gyámkormányzó szüksége be áll: 1. ha az uralkodó kiskoru; 2. ha az uralkodó hatalmi körének gyakorlásában állandóan akadályoztatik, tehát különösen testi és szellemi fogyatkozások esetében.¹⁾ — Régibb időben a magánjogi felfogás hatása alatt, a király kiskorúságára, a királyi szülők önhatalmulag intézkednek (p. III. és IV. Lászlóra nézve), majd meg özvegy királyné lesz a gyámkormányzó (nagy Lajos özvegye). Tisztultabb fölfogás volt, midőn a gyámkormányzót az ország rendei jelölik ki (Hunyadi Jánost, Szilágyit) bár a nélkül, hogy a magánjogi gyámot, a közjogi kormányzótól elválasztanák. Végre a legfőbb közjogi állással kötik össze e tisztet. Az 1485: 2. t.-cz. ugyanis azt mondja: »Ha a király zsenge korban levő örökösét hagy hátra, a nádor hivatalból köteleztetik őt, mint gyám, országaiban megtartani és hiven védeni. A nádornak ilyenkor, míg t. i. az örökös serdült korát elérte, minden alattvaló és honfi épügy tartozik engedelmeskedni, mint magának a királynak.«

E törvénycikk, melyet későbbiek (1681: 1., 1715: 5., 1741: 9., 1791: 5. t.-cz.) megerősítettek, ma sincs világosan hatályon kívül helyezve. De a *pragmatica sanctio* rendelkezése szerint Magyarországon és Ausztriában egy és ugyanazon személy uralkodik s ennek alapján a két állam közti viszonyt az 1867: 12. t.-cz. még szorosabbra fűzi, úgy, hogy a fentebbi esetekben közös gyámkormányzóságra kell következtetnünk. Másrészt meg a nádori állás nincsen betöltve, s előreláthatólag még hosszú időn

¹⁾ Még egy harmadik eset is gondolható, melyet mi a kiskorúság kategóriájába veszünk, hogy t. i. a király halálakor özvegye vagy a trónörökös özvegye teherben marad s a trónöröklési szabályok szerint esetleg a születendő gyermeket illetné a trón.

keresztül nem fog betöltetni és így a netalán előforduló esetben az országgyűlés feladata lesz intézkedni.¹⁾

II. Alkotmányunkban arra nézve sem találunk intézkedést, hogy a kiskoru király hányadik életével veheti át az uralkodást. A gyakorlat pedig igen különböző eljárást mutat: Salamon, II. Lajos 15 éves, Nagy Lajos, V. László 16 éves, Mátyás 19 éves, IV. László 22 éves volt.

De a *pragmatica sanctio* szerint Magyarországon és Ausztriában egy és ugyanazon physikai személy uralkodik s így a két állam a fejedelem nagykorúságát illetőleg is harmonicus intézkedésre van utalva. Ausztriában a trónörökös 18 évvel lesz nagykorú a családi szabályok szerint (valamint ezt fejezi ki Ausztriának 1848. április 25-ki alkotmánya).

113. §.

A kormánytárs.

Hazánk történetében kétszer fordult elő azon eset, hogy az uralkodó a kormányzás terhét mással megosztani óhajtotta: Mária, férjével Zsigmonddal s Mária Theresia, férjével Lotharingiai Ferenczczel. E két eset természetükre ugyan nem volt egészen egyenlő, de azért vonhatunk belőlök az eljárásra egységes következtetést. A kormánytárs intézménye mindig alkalmával az országgyűlés hozzájárulásával, beleegyezésével keletkezett, s mind a két esetben az országgyűlés határozta meg a kormánytárs hatáskörét (az utóbbira l. az 1741: 4. t.-cz.).

Az 1867: 7. t.-cz. azonban kimondja, hogy Ő Felsége a kormányzást a felelős ministerium segélyével személyesen gyakorolja. E szerint a kormánytárs intézménye ki van zárva. Ha azonban szüksége még is mutatkoznék, a fentebbiekből következtetve, ez csakis a törvényhozás külön hozzájárulásával, vagyis az említett törvény módosításával történhetik.

114. §.

A trónról való lemondás.

A trón, halál esetén kívül, még lemondás által is üresedésbe jöhet. A korona átszállásának rendje ilyenkor is a fentebbi örökösödési törvények szerint történik. Magára a lemondásra vonatkozólag azonban egész a legujabb időkig törvényeink nem intézkedtek. A gyakorlatból (pl. midőn I. Rudolf lemondott II. Mátyás javára) kifejlődő felfogás az volt, hogy

¹⁾ Az 1848: 3. t.-cz. a király távolléte esetére a nádort teszi helyettesévé a kormányzásban, e törvényczikket azonban az 1867: 7. t.-cz. világosan hatályon kívül helyezi.

a trónról való lemondás Magyarországot illetőleg csak akkor érvényes, ha a magyar országgyűlés alkotmányosan hozzájárul. Miután pedig ezzel V. Ferdinánd királyunknak, illetve Ferencz Károly trónörökösnek lemondása ellentétesnek látszott, az 1867: 3. t.-cikk világosan kimondja, hogy »minden ezentul bekövetkezhető trónlemondás Magyarország külön értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék.« — A trónjáró lemondott király, bár czimjeit megtarthatja, alattvaló lesz s ha később fia születnék, ez már csak a lemondás folytán uralkodásra jutott király ága után örökösödik.¹⁾

115. §.

A király neje és a királyi család tagjai.

A király neje osztozik férje tiszteleti jogaiban, Felségnek czimezte tik s a király után első személy az államban. Hajdan saját zászlósa, palotatisztjei és banderiuma volt. A jelenkorra mindebből csak az maradt fenn, hogy a veszprémi püspök a királyné kancellárja czimét viseli, s a királyné koronázásában részt vesz. — A királyné is megkoronáztatik, még pedig, ha a király koronáztatásakor már házas, rendesen ezzel egyetemben.²⁾

A királyi családot alkotják a király nején és esetleg az elhalt király özvegyén kívül, az ausztriai főherczegek, illetve magyar királyi herczegek, a kik a közös törzsatyától, elismert egyenrangú házasság által férfiágon származnak; valamint a főherczegnők férjhez menetelőikig és a főherczegek özvegyei az özvegység tartamára. A főherczegnők idegenhez férjhez menve, elválnak a családtól. — A királyi család tagjai bizonyos kivételes jogállást élveznek; 1. czimök fenség és különös büntetőjogi oltalom alatt állanak (1878: 5.); 2. ki vannak véve a közönséges törvényszékek hatásköréből, különös bíróságuk van az udvarnagyi hivatalban; 3. a nagykorú főherczegek a magyar főrendiháznak tagjai (1885: 7.); 4. alávétvék a király családfői hatalmának, valamint a családi házszabályoknak, a mi ismét némi jogi eltéréseket idéz elő.

116. §.

A megkoronázott trónörökös.

Többször előfordult, hogy a trónutód még atyja életében megkoronáztatott, a nélkül, hogy a trónbirtokos az uralkodásról lemondott volna.

¹⁾ L. 100. §.

²⁾ Az esztergomi érsek a sz. koronát a királyné jobb vállára illeszti, a veszprémi püspök pedig a házi koronát teszi a királyné fejére.

Az ilyen eseteket jövőre az 1830: 1. és 2. t.-cz. akkép szabályozza, hogy a főhatalom gyakorlása teljesen az uralkodó királynál marad és a megkoronázott trónörökös az országgyűlésnek külön beleegyezése nélkül az ország kormányzásában részt nem vehet. A megkoronázott trónörökös továbbá köteles trónra léptétől számított hat hónap alatt országgyűlést hívni egybe, a koronáztatáskor kiadott hitlevélnek törvénybe iktatása végett.

Egyébiránt a megkoronázott trónutód még előde életében is királynak czimeztetik és a törvényes királyok számát szaporítja.

III. FEJEZET.

A törvényhozó hatalom.

117. §.

A törvényhozó hatalom általában.

A törvényhozó hatalom feladata az állam souverain akaratát kötelezőleg, törvény alakjában kifejezésre hozni. Kezelői a koronás király, valamint a népet képviselő országgyűlés, a főrendi- és képviselőház. ¹⁾

A törvényhozó hatalom van hivatva első sorban az általánosan kötelező jogot alkotni, de, mint mondtuk, a hatalmi ágak szétválasztása nem történt, mint a hogy nem is történhetett mereven s így e hatalmi körbe tartozik mindaz, a mire nézve az állam souverain akaratának kijelentése czéloztatik (l. 4. §.), s az országgyűlésnek még egyéb, különösen kormányzati functiói is vannak (l. a 92. §. — Továbbá előfordulhat, bár ez csak kivétel, hogy egy esetre is alkottatik törvény szorosan jogi tartalommal. Így pl. nálunk az 1741: 4. t.-cz. a kormánytárs intézményét egy esetre szabályozza.

Ma a hatalmi ágak működése, habár nem is mereven, de szigorubban van elválasztva, mint hajdan volt és ennek következménye, hogy a törvényhozás kevésbé administral, vagy bíráskodik. A rendiség korában a diplomatia, az adózás és a kormányzat egyéb nagy érdekei és földadatai mellett, az országgyűlés elé vitték a legaprólékosabb magánügyeket, testvérek czivakodásait, osztály-, örökösödési pereket stb. és pedig nemcsak interpellatio

¹⁾ A mai parlament elméleti megteremtője a continensen, Montesquieu, az alsóházban azokat látja, kik a nép által választva, a nép viszonyait leginkább ismerik és így első sorban alkalmasak a nép érdekei támogatására s gondolkozása kifejezésére; a felsőházban pedig azokat az előkelőket, kik egyéni kiválóságuk folytán hivatottak, hogy az államakarat képzéséhez tanácsukkal járuljanak. (L'esprit deslois XI. 6.) L. bővebben a szerzőtől »Budapesti Szemle« 1885. 1. sz.

alakjában, hanem végleges döntésre, ítélethozatalra. Sőt az erdélyi országgyűlések a bűnügyekre rendes hatáskörrel bírtak (Szilágyi: Erdélyi országgyűlési emlékek. XIII. köt.).

118. §.

A) A király jogköre a törvényhozásban.

A király, mint az állam feje, hívja munkára egybe az országgyűlést, megnyitja, elnapolja és berekeszti üléseit; sőt az öt évi cyklus eltelte előtt feloszlathatja s új választásokat rendelhet el. Továbbá a törvényhozás körül kezdeményezési joggal bír, szentesíti a törvényeket, melyek nevében hirdettetnek ki.

119. §.

Az országgyűlés összehívása, megnyitása, elnapolása, berekesztése és feloszlatása.

I. A vezérek korában a nemzetgyűlések, úgy látszik évenként tartattak; későbbi törvények is az országgyűlés évenként való megtartását rendelik el (1290. 1471: 1.). Az 1498: 1. t.-cikk szerint az országgyűlés minden három évben hivandó össze, de már az 1563: 3. t.-cz. megint az évenkénti összehívást mondja ki. Majd ismét a három évi összehívás fogadtatik el, annak hangsúlyozásával, hogy szükség esetében gyakrabban is tartandó országgyűlés (1655: 49., 1715: 14., 1791: 13., 1827: 5.).

II. A képviselők jelenleg öt évi egy országgyűlésre és ezen országgyűlés mindenik ülészakára választatnak s az országgyűlés évenként a téli hónapokra hivandó össze (1848: 4., 1886: 1.).¹⁾

Az országgyűlés összehívásának jogát ma a király gyakorolja, míg hajdan az özvegy királynék, királyi helytartók, kormányzók, nádorok, sőt néha előkelő főurak is hívtak össze országgyűlést. A király kiskorúsága esetére pedig az 1485: 3. t.-cz. elrendeli, hogy az országgyűlést a nádor, mint gyámkormányzó hívja össze, de miután a nádori állás betöltve nincsen, per analogiam iuris mondhatnánk, hogy az összehívás joga a gyámkormányzót illeti meg.

Az országgyűlés helye régente a Rákos mező, később Pozsony (1635: 79.), majd Buda (1765: 2.) volt. Az 1848: 4. t.-cz. Pestet jelöli

¹⁾ Az országgyűlés összehívása kir. meghívó levelek által történik. A főrendiház tagjai személyhez szóló meghívó levelet kapnak; az alsóházat illetőleg pedig a meghívó levél a törvényhatóságokhoz menesztetik, hogy a képviselőválasztásoknak választókerületenként leendő eszközlése végett intézkedjenek.

ki, s miután az 1872: 36. t.-cz. értelmében Buda, Pesttel mint Budapest főváros egyesült: jelenleg az országgyűlés helyéül Budapest tekintendő.

A király az országgyűlést vagy személyesen, vagy királyi biztos által nyitja meg és rekeszti be. Az öt évi országgyűlési ciklus megnyitása, valamint ennek berekesztése mindkét ház tagjainak jelenlétében trónbeszéddel megy végbe. Az évi ülősszak megnyitása és berekesztése kir. leirattal történik, mely előbb a képviselőházban, azután a felsőházban olvastatik fel. — A trónbeszéd rendszerint a munkaprogramm körvonalait s a kormány politikai nézeteit egyes fontosabb kérdésekre vonatkozólag tartalmazza; Az évi ülősszak berekesztésére vonatkozó királyi leirat pedig a következő ülősszak megnyitásának napját is kitűzi.

III. A király az országgyűlést elnapolhatja, feloszlathatja. Az elnapolás a két ház előtt felolvasott királyi leirattal történik, a melyben rendszerint az új összejövétel napja is megemlittetik. A feloszlatus szintén kir. leirattal történik, melyet azonban mindig királyi biztos olvas, ki e rendelet végrehajtására egyszersmind teljhatalommal ruháztatik fel.

IV. E jogok gyakorlása körül azonban következő korlátok állanak fen.

Az 1848: 4. t.-cz. szerint a felosztás esetében Ő Felsége újabb országgyűlés összehívásáról akkép rendelkezik, hogy ez az előbbinek feloszlatusától számítandó három hónap alatt összeüljön; s az évi ülés az utolsó évről számadásnak és a következő évi költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik. Ez utóbbi tételt az 1867: 10. törvényczikket annyiban módosítja, a mennyiben azt rendeli, hogy, miután az évi költségvetésnek országgyűlésileg történendő megállapítása mindig csak egy évre terjed s újabb megállapítás és megajánlás nélkül adót kivetni vagy behajtani nem lehet; ennél fogva oly esetben, midőn Ő Felsége az országgyűlést bármi okból előbb feloszlatja, vagy annak üléseit elnapolja, berekeszti, mintsem a befejezett számadások beadása s a jövő évi költségvetésnek előterjesztése a ministerium által teljesített s az országgyűlésen a tárgyak iránti határozat hozathatott volna: az országgyűlés még azon év folytán és pedig oly időben hivandó össze, hogy mind a befejezett számadások, mind pedig a jövő évi költségvetés az évnek végéig tárgyalathassanak. ¹⁾

¹⁾ Ilyen esetben tehát nem a három hónapi határidő az irányadó.

120. §.

A király törvénykezdeményezési, szentesítési joga ; a törvények kihirdetése, hatálybalépte.

I. A királyt megilleti, még pedig koronáztatása előtt is már, a törvénykezdeményes joga,¹⁾ s e jogát jelenleg a felelős ministerium által gyakorolja olyformán, hogy az egyes ministeriumok által készített törvényjavaslatok jóváhagyás végett Ő Felsége elé terjesztetnek s jóváhagyás után nyujtatnak be az országgyűlés alsóházánál.

A *koronás király* szentesíti a törvényeket vagyis az országgyűlés törvény alakban foglalt határozatainak hozzájárulásával törvényes erőt ad (Hk. II. 3. és 1791: 12.).²⁾

II. A törvények kihirdetése a korona kizárólagos joga. Az 1868: 3. t.-cz. szerint minden egyes törvényjavaslat, a mint az országgyűlés mindkét háza által elfogadtatott, külön-külön leendő szentesítés végett a ministerium útján a királyhoz felterjesztetik. Onnan leérkezvén, az »Országos Törvénytár«-ban a ministerelnök ellenjegyzése mellett közzététetik, az országgyűlés alsó- és felsőházában bejelentetik s az eredeti szentesített példány az országos levéltárba helyeztetik. E mellett még a törvények a »Budapesti Közlöny« czimű hivatalos lapban is közzététetnek s a »Törvénytár« a törvényhatóságoknak hivatalból megküldetik. A törvényeknek az »Országos Törvénytár«-ban közzétett szövege közhitelességű.

A törvény hatályba lépte jelenleg, ha az időpont a törvényben másként meghatározva nincsen, az »Országos Törvénytár«-ban történt kihirtéstől számítva 15 nap múlva kezdődik (1881: 66. t.-cz.).

Megjegyzendő, hogy az »Országos Törvénytár«-ban a szöveggel egyzersmind a királyi szentesítés és a kiadás napja is közzé tétetik ; a nemzetközi szerződések becikkelyezésénél pedig a megerősítési okiratok kicserélésének helye és ideje is, a mennyiben a szerződésben ez okiratok kicserélése ki van kötve (1881: 66.). — Továbbá a törvény keletkezésének folyamatában kétségkívül a szentesítés a döntő, de a kihirdetés, tehát e külső momentum teszi a szentesített szabályt valóban kötelező törvénné. Az országgyűlésnek szentesített határozata a kihirdetés előtt még mindig visszavonható, vagyis nem szükséges új törvényt hozni, hogy az felfüggesztessék, vagy hatályát veszítse.

¹⁾ E jog egyébiránt a képviselőket is megilleti, mint alább látni fogjuk.

²⁾ A szentesítési jog különbözik a vető jogtól, a mennyiben a szentesítési jog mellett csak az a javaslat válhat törvénné, a melyhez a fejedelem *hozzájárul*, míg a vető jognál az országgyűlési határozat törvényerőre emelkedik, ha a fejedelem *ellent nem mond*. A szentesítési jog a vető jogot magában foglalja.

121. §.

B) Az állampolgárok részvéte a törvényhozásban.

Kezdetben a nemzet minden tagja — szabad magyarok vagyis nemesek — személyesen részt vehetett a törvényhozásban. De ez a szegényebb nemességre fölötte terhessé válván, a mohácsi vész után megyenkénti képviseltetése általános lett, a mi megelőzőleg már néha előfordul (Mária, Mátyás, II. Ulászló); míg a főpapok, előkelőbb nemesek továbbra is személyesen jelentek meg az országgyűlésen. Ez alapon fejlődött ki a két táblai rendszer. A felső tábla tagjai a főpapok és országnagyok voltak; az alsó tábla tagjai pedig a nemesség és a szab. kir. városok küldöttei s még néhányan, kiket a törvény és szokás e tábla tagjai közé sorol (1608: k. u. 1. t.-cz., 1687: 10.).¹⁾ Nagyban és egészben mondhatjuk, hogy a felső táblánál azok foglaltak helyet, kik személyes joguknál fogva jelentek meg az országgyűlésen, az alsó táblánál pedig azok, kik másokat képviseltek.

A *főrendi táblához* a királyi ház nagykoru tagjai közül azokat, kik Magyarországon földbirtokosok voltak, ujabban meghívták. Továbbá tagjai voltak: 1. a *főpapok*: az érsekek, róm. kath. és görög kath. megyés püspökök, a görög nem egyesült megyés főpapok (1792: 10.), a választott, fölszentelt és a czimzetes püspökök,²⁾ a pannonthalmi főapát, a zágrábi nagyprépost, a praemontreiek nagyváradi prépostja (jászói prépost), míg fenállott a remete sz. Pál szerzetének kormányzója; 2. a *világi főurak*: a nagy és kis zászlósok, a pozsonyi gróf, a koronaörök, az örökös és kinevezett főispánok (1687: 10.), régente³⁾ a királyi tanács tagjai (1608: k. u. 1. és 1687: 10. t.-cz.), a fumei kormányzó (1807: 4.), a horvát közgyűlés egy (1625: 61.), kettő (1848: 5.), illetve három követe (1881: 15.), a magyar herczegek, grófok, bárók. Sőt a

¹⁾ Egyébiránt a történet tanúsága szerint a főtisztviselőknek s egyéb előkelőknek mindig kiváló szerepe volt a törvényhozás körül. Ezt következtethetni már a végszerződés 3-ik pontjából. — Az Árpád-házbeli királyok koráról szóló beces tanulmányában azt mondja Hajnik: hogy a törvényhozást a király, az általa meghívott előkelő honfiakból alakult tanács segítségével gyakorolta, bár a nemzet zöme sem volt kizárva. (I. m. 147. s k. 1.) A későbbi királyi végzemények pedig rendszeren megkülönböztetik a törvényhozásban résztvevők közt: »az egyháznagyokat, országnagyokat, előkelőket és egyéb nemeseket. Szalay ilyen megkülönböztetést talál már sz. István korában, sőt megelőzőleg is (Magyarország története I. 106. l.).

²⁾ A választott püspökök a király által nevezetnek ki azon egyházmegyékre, melyek hajdan az országhoz tartoztak. Némelyek föl is szenteltetnek (választott és fölszentelt), mások nem (czimzetes püspökök). Ezekről megkülönböztetendők az egyszerű fölszentelt püspökök, kiket segédül szoktak adni valamely egyházmegyében a püspöki teendők végzésére, s a főrendi háznak soh'sem voltak tagjai.

³⁾ Midőn a királyi tanácsból helytartó tanács alakult, e tanács tagjainak már nem lett megadva a törvényhozásban való részvétel joga.

legújabb időben meghívottak (1848: 28.), Kővár vidékének, valamint Naszód és Fogarásas vidékének főkapitányai, a székelyek főkirálybírái, a százszok ispánja (1868: 43.) az erdélyi 1846-ki országgyűlésre meghíva volt királyi regalisták, ide nem értve a kir. kormánysszék, kir. tábla tagjait és a katonai egyéneket (1848: 7.). — A régi főrendi tábla tagjainak száma a 750-et meghaladta.

Az alsó táblánál foglaltak helyet az *egyházi rendből*: fő-, székes-, társaskáptalanok küldöttei, továbbá azon világi és szerzetes apátok, prépostok, kik nemesi földbirtokkal ellátott javadalmat kir. adománynál fogva birtak; a *világi rendből*: a királyi személynök, mint elnök, a kir. tábla bírái — (két főpapja és bárója a főrendi táblához tartozott) — a kapcsolt részek ítélőmestere és követei, a nemesség megyénként választott küldöttei, a beczikelyezett szab. királyi városok, a szab. kerületek, Kővárvidéke, fumei és buccarii kerületeknek küldöttei, a turopolyai gróf; s végre távollevő főpapoknak, főuraknak, illetve főuri özvegyeknek követei, kik a nemesi rendből voltak választandók s egy kettőnél több személyt nem képviselhetett (1625: 62., 1681: 51., 1723: 7.), s az országgyűlésen érdemök és szavazatok megadandó lett volna (1608: k. u. 1. t.-cz.), de tényleg súlylyal nem birtak.

Az alsó táblára döntő befolyással a megyei küldöttek birtak; a városok küldötteinek, valamint az egyházi rendnek csak egy szavazat számíttatott, míg a megyék külön-külön birtak szavazattal. Az elnök a határozatot az irányban mondotta ki, a melyet a megyék többsége elfogadott. Ez ellen a harminczas években több fölszólalás történt, de eredmény nélkül (L. Kossuth: Országgyűlési Tudósítások). Magyarázatát pedig abban találhatjuk, hogy régi alkotmányunk szerint a városi küldött csak *egy nemes személyt* (a szab. kir. várost, mint ilyent) képviselt, míg a megyeiek a megyei nemesség összeségét.

Az 1848: 5. t.-cz. alsó tábla rendi szervezete helyébe a népképviselési rendszert a kerületi választással lépteti s ezzel kebeléből kimaradtak mindazok, kik hivataluknál fogva voltak tagjai; valamint lényegében megváltozott a képviselő jogállása, illetve választóihoz való jogi viszonya. A főrendi tábla szervezete azonban változatlan maradt, mig nem 1885: 7. t.-cz. a kornak megfelelőleg reformálta. — A »tábla« helyett pedig 1867 óta a »ház« elnevezése került használatba.

Rendi alkotmányunkban a szabad magyar ősi joga a törvényhozáshoz mind végig visszatükröződik. S midőn később részvéte a törvényhozáshoz, a nemesség szokására és kezdeményezésére, követek útján történik, még kiérzik, hogy ki volt a jognak eredeti birtokosa, s hogy a változás a régi alapot megtartotta. A nemesség, midőn követet küld a főbb ügyekre instruálja is és ez kötelezőnek tekintetik, habár az ellene adott szavazat nem is lesz érvénytelen. A követ tartozik jelentést tenni (1655: 49. t.-cz.), esetleg a felmerült fontosabb ügyeknél külön utasítást kérni (1556: 17. t.-cz.). Régi alkotmányunkban mi sem gátolta, hogy ne a megye közönsége legyen a fontosabb ügyekben tényleg szavazó, a követ csak a szavazatot közvetítő; hogy ne a megye közönsége határozza azt el, a mit az alsó tábla határozzon. A követ viszonya

választóikhoz a magánjogi képviselet analogiájára lesz felfogva; az instruáló közgyűlés tulajdonképen országgyűlési szavazatot formuláz.

Mindezzel szemben a constitutionális népképviseleti alkat, melyet 1848-ban mi is elfogadtunk, eltérő álláspontra helyezkedik. A modern alkotmányok nem indulhatnak ki abból, hogy a törvényalkotás joga az állampolgárokat külön-külön személyesen illeti meg. Montesquieu, az új törvényhozási rendnek alapvetője a continensen, sem állítja ezt. Szerinte szabad államban illő volna, hogy mindenki maga kormányozza magát és így kívánatos, hogy a nép összességében hozza a törvényt. De miután ez nagy államokban kivihetetlen, s a kisebbekben is sok bajjal jár, azért módot kell találni, mely az elvet — a nép részvéte a törvényhozásban — fentartja és meg is valósítható (L' Esprit des Lois. XI. 6.).

E mód, mai alkotmányunk szerint, tehát szigoruan jogilag abban áll, hogy a választók, kiket az alkotmány jelöl ki a qualificatio meghatározása által, a törvényhozó organum egyik elemét — a független és szabad alsóházat — választás útján alkotják meg. De a képviselő nem képviseli a kerületet, a választóknak nem megbízottja vagy helyettese, avagy meghatalmazottja a szó régi értelmében, hanem köztisztet lát el. Alkotmányban gyökeredző jogát gyakorolja, midőn törvényhozói feladatokat teljesít, épen úgy mint a választó, midőn választ; utasításhoz nem köthető, választóitól teljesen függetlenül járhat el, nyilatkozhatik a tanácsban és szavazhat. E a kifejezések: képviselő, követ, mandatum, megbízás, stb. csak átvitt értelemben használhatók, vagyis csak abban, melyet az új közjog fűz hozzá.

A képviselő és a választók között a *jogi viszony* a választás pillanatában megszűnik, s csakis abból áll, hogy a választó közönség a jelöltet megválasztja, ez meg a választást elfogadja. De ha a választások alatt a földteke másik oldalán tartózkodott is, se azelőtt, se azután kerületét föl nem kereste, választóival soh' sem érintkezett, ép oly tagja lesz az alsó háznak, mint a ki heti értesítéseket küld haza. Jogilag a népakarat, néperdek csak annyiban érinti, a mennyiben összeesik az állam érdekével, melyet ápolni hivatásából folyó kötelessége, de se jobban, se kevésbé, mint a főrendeknek.

Miután azonban a választás szabad, a választók azokat küldhetik az alsóházba, kiket a néperdek, helyi érdek stb. támogatására legalkalmasabbnak vélnek, a kikről leginkább gondolhatják, hogy nézeteiket, elveiket hozzák kifejezésre. Így juthat a választók nézete, a nép akarata, a kerület érdeke a törvényhozásba; vagyis nem jogi alapon, hanem politikai kerülő uton.¹⁾ — A »népképviselet«, »népképviselő« tehát nem közjogi, hanem inkább politikai gondolatot fejez ki.

122. §.

I. A képviselőház. — A választó-kerületek alakítása.

Az 1848. évi pozsonyi 5. és a kolozsvári 2. t.-cz., midőn a népképviseleti rendszert a kerületi választás alapján szervezték, a választókerülete-

¹⁾ Bővebben a szerzőtől: Budapesti Szemle. 1889. augusztusi szám.

ket nem körvonalozták. Az egyes megyék, szabad kerületek, szabad királyi városok és más városok, székek, vidékek által küldendő képviselők számát meghatározták ugyan, de hol egynél több képviselő volt választható, ott a megye, illetve város lett feljogosítva, a népességi viszonyoknak lehető tekintetbe vételével, a választó-kerületeket megállapítani, úgy hogy minden választó-kerület egy képviselőt küldjön. Horvát-Szlavon tartományokban pedig a választó-kerületek alakításával a horvát-szlavon országgyűlés bízott meg.

A törvényhozás a magyar választó-kerületeket maig sem szabályozta (ámbar egyesekben a területnek közigazgatási rendezésénél történt változás: 1877: 10., 11., 1875: 2., 1881: 37., 63., 1884: 7., 1886: 27.); s ebből következik a választó-kerületek aránytalansága. A kapcsolt részekre vonatkozólag azonban az 1868: 30. t.-cz. azt határozta, hogy a magyar országgyűlésre nem kerületenként, hanem a tartománygyűlés által, saját kebeléből, meghatározott számban választva, küldik képviselőiket.

123. §.

A választók állandó névjegyzéke.

I. Az 1848: 5. t.-cz., midőn a választási qualificatiót meghatározza, egyszersmind a választóknak névjegyzékbe való foglalását is elrendeli. Ez intézkedését az 1874: 33. t.-cz. állandóvá tette oly alakban, hogy a választásra jogosult egyének a névjegyzékbe hivatalból beirandók, a mely azután évről-évre hivatalból kiigazítandó, s választói jogosultsággal csak azok birnak, kik megelőző évben a választói névjegyzékbe felvételtek. Az 1875: 6. és az 1876: 18. t.-cz. idevonatkozó némely módosításával azután az úgy következőleg szabályoztatott:

Minden törvényhatóság és azon város, mely az országgyűlésre képviselőt küld, a választók névjegyzékének szerkesztésére és a választások körül egyéb teendők vezetésére központi választmányt alakít.

A központi választmánynak elnöke a törvényhatóság vagy a város első tisztviselője, illetve ennek törvényes helyettese. Tagjai: a törvényhatóság, vagy a város közgyűlése által 3 évre viszonylagos szótöbbséggel választott 12, 16, 24 polgár a szerint, a mint a törvényhatóság vagy város egy, két, vagy három választó-kerületből áll. Ha a kerületek száma háromnál több, minden további kerület után még két tag választatik. A meghalt vagy kilépett tagok helyébe, a hátralevő idő tartamára, a legközelebbi közgyűlésen új tagok választatnak.

A központi választmány belső ügykezelési nyelvét, illetőleg az 1868: 44. t.-cz. szabályai irányadók; minden tanácskozásáról a jelenlevők nevei-

nek feljegyzése mellett a kebeléből választott jegyző jegyzőkönyvet vezet, melynek egy példánya a levéltárba jön, a másik a belügyministeriumhoz időszakonként felküldetik. Érvényes határozatra az elnökön kívül, ha a választmány 12 tagból áll, 4, egyébként 6 tag jelenléte szükséges. Az elnök csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. A központi választmány úgy az egyesekkel, mint a bíróságokkal, hivatalnokokkal, testületekkel közvetlenül érintkezik; határozatai ellen a választói jogosultságot, illetőleg a királyi curiához, minden más esetben a belügyministerhez felelbevezetni.

II. A névjegyzék elkészítésére, illetőleg kiigazítására a központi választmány évenként minden választó-kerületre három-három tagból álló egy, vagy szükséghez képest több küldöttséget választ és meghatározza az időt, mely alatt ezen küldöttségek összeirási munkálataikat befejezni kötelesek, még pedig úgy, hogy a gyűjtött adatok alapján a központi választmány június 15-én a névjegyzék összeállítását megkezdhesse.

Azon választó-kerületekben, melyek egy vagy több szabad királyi városból, egy vagy több törvényhatósághoz tartozó községből alkottattak: mindegyik törvényhatóság központi választmánya két-két tagot választ s ezek együtt teljesítendik a választók összeírását. Ha ezen küldöttségben valamely kérdés eldöntésénél a szavazatok egyenlők lennének, minden egyes esetben a küldöttségből sorshuzás útján egy tag ideiglenesen kilép s a fenforgó kérdést a többi küldöttségi tagok szavazattöbbséggel döntenek el. Az ily kérdés eldöntése után azonban valamennyi küldöttségi tag működését ismét együtt folytatja.

III. Az összeíró küldöttség elnöke a központi választmány által meghatározott határidőn belül kijelöli a napot, melyen a kerület minden nagy községében és minden körjegyzőség székhelyén az összeírás eszközölésére meg fog jelenni. Ezen határnapok, valamint ha netalán elháríthatlan akadályok következtében új határnapok tűzettek ki, az összeírást megelőző nyolcz nappal szokásos módon, minden községben kihirdettetnek.

Az összeíró küldöttségek rendelkezésére bocsáttatnak: az 1848—1872. készített választói összeírások; az egyenes adók községi főkönyve (*B. tabella*); a földadó-telekkönyv (*cataster*); a hol a tagosítás megtörtént a tagosítási telekkönyv; végre minden hatóság és előljáróság, köztisztviselő, lelkész köteles mind az összeíró küldöttségnek, mind a központi választmánynak a névjegyzék összeállítására és kiigazítására szükséges adatokat kiszolgáltatni.

A ki meghatározott qualificatióval bír, a választók névjegyzékébe felveendő, habár személyesen nem jelentkezett is. Ha azonban valaki a

küldöttség előtt választói jogosultságának igazolása végett személyesen megjelenik, meghallgatandó.

Minden választó csak egy és pedig azon község névjegyzékébe veendő fel, melyben az összeíráskor rendes lakása van. Ha azonban a jogosultságra alapot képező ingatlan birtok, üzlet, gyár vagy ipartelep más községben fekszik, mint a melyben rendes lakása van, az illető szabadon választhat.

Az összeíró küldöttség úgy az első felvétel, valamint az évenkénti kiigazítás alkalmával a választók összeírását minden községről külön egy-egy példányban készíti el, s azt munkájának befejezte után a központi választmánynak azonnal átküldeni köteles.

IV. Az összeíró küldöttség által készített névjegyzéket a központi bizottság vizsgálat alá veszi és esetleg pótolja, kijavítja vagy az összeíró küldöttség által pótoltatja és a választók ideiglenes névjegyzékét, a belügyminister által meghatározott minta szerint, minden kerületről községenként külön-külön, azon városokban pedig, melyek több választó-kerületet foglalnak magukban, választó-kerületenként betürendben állítja össze és azután legkésőbb július hó 5-én közszemlére kiteszi. — E névjegyzék ellen saját személyét illetőleg bárki felszólalhat; ezenkívül mindenkinek jogában áll azon választó-kerületben, melyhez tartozó valamely község névjegyzékébe felvétellett, bármely jogtalan felvétel vagy kihagyás miatt felszólalni.

A kitételtől számított 10 nap alatt (július 5—15.) a felszólamlások s a következő tiz nap alatt az ezekre teendő észrevételek (július 16—25.) elfogadtatnak.

A felszólamlások és észrevételek felett a központi választmány szept. 20-ig köteles határozni, mely határozatok ismét 10 napra (szept. 20—30.) közszemlére kitétetnek. E határozatok ellen a felebbezés a kitételtől, illetve kézbesítéstől számított 10 nap alatt a központi választmánynál nyújtatik be és ez által netaláni észrevételek kíséretében a curiához nov. hó 1-ig felterjesztendők.

A kir. curia a fölterjesztett ügyeket december 15-ig elintézi és visszaküldi. A curia határozata alapján a központi választmány a névjegyzéket december 30-ig véglegesen kiigazítja s az így létrejött névjegyzék a következő naptári évre érvényes, olyan értelemben, hogy csakis a beirtak birnak szavazati joggal.

124. §.

A választói jogosultság.

A választói jog gyakorolhatására bizonyos tulajdonságok (nem, kor, magánjogi függetlenség) és szigorúan meghatározott qualificatio (állampolgárság, régi jogosultság, vagyoni és szellemi qualificatio) szükséges. Ide vonatkozólag részletesen az 1848: 5., 1848: erd. 2. és az 1874: 33. törvénycikkek intézkednek. E törvénycikkek szerint választói jogosultsággal birnak, a nők kivételével, azon polgárai a magyar államnak, a kik életök 20-ik évét betöltötték, sem atyai, sem gazdai hatalom alatt nem állanak, ¹⁾ ha:

1. Szabad királyi, valamint rendezett tanácsu városokban kizárólagos tulajdonban vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen olyan házat birnak, mely házadó alá eső, legalább 3 lakrészt foglal magában, habár az ideiglenesen adómentes is; vagy oly földet, mely 16 frt tiszta jövedelem után van földadóval megróva. E szabályok kiterjednek Bogsán, Dognácska, Moldova, Oravicza, Resicza, Stajerdorf és Szászkabánya községekre is.

2. Az ország azon részeiben, melyekre az 1848: pozsonyi 5. t.-cikk hatálya kiterjed (az államnak Királyhágón inneni részeiben, Magyarország területén Erdélyen kívül). választói joggal birnak azok, a kik nagy és kis községekben egy negyed volt urbéri telket, vagy hasonló kiterjedésű földet kizárólagos tulajdonban, vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen birnak, akármelyikre legyen is a tulajdon telekkönyvileg fölvéve.

Egy negyed urbéri telekkel hasonló kiterjedésűnek tekintetik oly földbirtok, melynek adója legalább annyi, a mennyi ugyanazon községben a legkevésbé megrótt s régente urbérinek nevezett $\frac{1}{4}$ telek után fizettek. ²⁾ Ha pedig valamely községben urbériség nem létezett, az arány megállapítására azon szomszédos, urbériséget ismert község vétetik tekintetbe, melyben a föld értékére befolyással bíró viszonyok a kérdéses község viszonyaihoz leginkább hasonlóak.

A polgárosított határőrvidéknek Bács-Bodrog, Temes, Torontál és Krassó megyékbe kebelezett területén, valamint Szörény megyében tiz 1600 □ öles hold, továbbá Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd megyékben

¹⁾ Gazdai hatalom alatt állóknak értetnek a kereskedői és iparos tanoncok, valamint a köz- és magánszolgálatban álló szolgák és cselédek; míg ellenben a gazdatisztek nem tekintetnek gazdai hatalom alatt levőeknek.

²⁾ Az urbéri telek nagysága a különböző vidékeken igen különböző volt.

s a volt Jászkun, Hajdu kerületekben nyolcz 1200 □ üles hold művelés alatti földbirtok tekintendő $\frac{1}{4}$ urbéri telekhez hasonló birtoknak. (Művelés alatti földnek veendő a belsőség, kert, szőlő, szántóföld és a rét.)

3. A volt Erdély területén nagy és kis községekben választói joggal birnak azok:

a) A kik a jelenleg (1874.) fennálló földadó kataster alapján legalább 84 frt, ha pedig első adóosztály alá eső házzal birnak, 79 frt 80 kr., ha másod vagy magasabb osztályu adó alá eső házzal birnak, 72 frt 80 kr. tiszta jövedelem után fizetnek földadót.¹⁾

b) A kik földadó, házadó, I. vagy III. osztályu jövedelmi adó alá eső, összesen legalább 105 frtnyi évi tiszta jövedelem után fizetnek államadót.

c) Ezeken kívül minden község, mely az 1791: erdélyi 12. t.-czikk alapján jogosítottakon kívül (birtokos nemesek) legalább 100 füstöt számol, két, a kisebb községek pedig egy-egy egyén által folynak be a képviselőválasztásba, a kiket a községi választók szabadon választhatnak.

4. Választói joggal birnak továbbá azok, kik kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen olyan házat birnak, mely legalább 105 frtnyi tiszta jövedelem után rovatott meg házbéradóval, továbbá ilyen módon birt földbirtokból vagy tőkéből, avagy mindkettőből együtt 105 frt jövedelem után vannak állami adóval megróva; valamint azok, kik mint kereskedők vagy gyárosok legalább 105 frt évi jövedelem után fizetnek állami adót, s a kézművesek, ha szabad királyi és rendezett tanácsu városokban ezen összeg után fizetnek állami adót, vagy kis- és nagy községekben legalább egy segéd után fizetnek jövedelmi adót.

Választói joggal birnak azok is, kik az 1868: 26. t.-cz. szerint I. oszt. jövedelmi adó (ma keresetadó) alá eső, legalább 105 frtnyi jövedelem után, fizetnek adót; valamint az állami, törvényhatósági, községi tisztviselők, ha legalább 500 frtnyi, a magántisztviselők, ha legalább 700 frtnyi jövedelem után fizetnek állami jövedelmi adót.²⁾

¹⁾ Az 1874-ben fennálló földadó kataster kiigazításával vagy új kataster fölvetelével a fent kitett jövedelmi összegek azon arányban változnak, a melyben az erdélyi részeknek a jelen földadó kataszterben kitüntetett összes tiszta földjövedelem a kiigazított kataszterben fölvelt összes tiszta földjövedelemhez állani fog (1874: 33. t.-czikk).

²⁾ Az adók elnevezésében és osztályozásában a későbbi törvényhozás több változtatást tesz. Így a jövedelmi adóról szóló 1868: 26. t.-cikket különösen az 1873: 7., 1875: 22., 27., 29., 1883: 46. t.-cikkek módosítják; a házadóról szóló 1868: 22. t.-cikket pedig az 1870: 51., 1875: 23., 1883: 46. t.-cikkek. Mindez azonban a fentebbi törvényeken nem változtat, a mennyiben a 105 frt továbbra is alapul marad.

5. Jövedelmükre való tekintet nélkül választói joggal bírnak: a magyar tudományos akadémiai tagok, a tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, az okleveles gazdák, okleveles erdészek és okleveles bányászok, a lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók, okleveles kisdédóvók azon kerületben, melyben állandóan laknak.

Megjegyzendő azonban, hogy a lelkészek és segédlelkészekről megkivántatik, hogy mint ilyenek valamely egyházközségben hivatalos alkalmazásban legyenek; a tanárok, iskolatanítók, kisdédóvók és községi jegyzők választói joggal pedig az esetben bírnak, ha az illető állomásokra a törvény értelmében kinevezettek, választattak vagy hivatalukban megerősítettek.

6. Választói joggal bírnak végre azok is, a kik 1848—1872-ig a régi kiváltságok alapján valamely névjegyzékbe bejegyeztettek.

Választói jogot azonban nem gyakorolhatnak: 1. a hadsereg állományában tetteleg szolgáló vagy tetteleges szolgálati idejükön belül ideiglenes szabadságra bocsátott katonák, tengerészek, honvédek (ezek közé azonban nem tartoznak az 1868: 40. t.-cz. 36. §. és 1872: 32. t.-cz. szerint ellenőrzési szemlére vagy ideiglenes gyakorlatra behívott tartalékosok és honvédek); 2. a pénzügy-, adó- és vámórség legénysége; 3. a csendőrök; 4. az állami, a törvényhatósági és községi rendőrség legénysége.

Választói jogot nem gyakorolhatnak és ennél fogva a választók állandó névjegyzékébe fel sem vétethetnek, bármely alapon birjanak különben választói joggal: 1. kik büntett vagy vétség miatt, vagy az 1848: 18. t.-cz. 6—12. §-ában körülírt sajtóvétség miatt fogságra ítéltettek, a büntetés tartama alatt; 2. kik büntett vagy vétség miatt jogérvényes birói határozattal vizsgálati fogságban vannak; 3. kik választói jogok elvesztésére ítéltettek, a jogérvényes ítéletben megszabott időtartam alatt; 4. a vagyonbukottak, míg a csőd meg nem szüntettetett. — Mindezek egy külön névjegyzékbe foglaltatnak és szavazatjogukat kivételképen gyakorolhatják, ha felmentésüket vagy a csőd megszüntetését jogerőre emelkedett birói határozattal, a büntetés teljes kiálltát az illetékes hatóság bizonyítványával, a választói jog elvesztése határidejének leteltét az eredeti birói ítélettel, a kiigazító bizottság vagy esetleg a választói elnök előtt igazolták.

Végre választói jogot még az sem gyakorolhat, ki a kiigazítást megelőző évre a választó-kerületben fizetendő egyenes adóját április hó 15-ig le nem fizette, vagy adóhátralékából legalább annyit le nem rótt, a menyit a megelőző évre vonatkozó egyenes állami adója kitesz.

125. §.

A választathatás joga (a passiv választási jog).

I. Országos képviselővé választható, ki életének 24-ik életévét betöltötte és választó, vagyis az ország valamely választói névjegyzékébe felvétellett.

Ezen általános szabály alól azonban több kivétel van.

Igy az 1874: 33. t.-cz. értelmében képviselőül az nem választható, ki a magyar nyelvet annyira nem bírja, hogy az országgyűlés magyar nyelvű tárgyalásaiban részt vehessen.

Továbbá vannak a képviselői állással összeférhetlen hivatalok. A bírák (1869: 4.), az ügyészség tagjai (1871: 33.), az állami számszék elnöke s egyéb hivatalnokai (1870: 18.), a magyar leszámítoló és kereskedelmi bank igazgató-tanácsának tagjai (1873: 26.) nem lehetnek egyszersmind képviselők. — Valamint az országgyűlési képviselő nem viselhet olyan hivatalt, mely a korona, a kormány, kormányközegek kinevezésétől függ és fizetéssel vagy díjjal jár (1875: 1.).

Ez utóbbi szabály alól azonban szintén vannak kivételek: 1. a ministerek, 2. minden ministerium egy államtitkára, s ha az államtitkári állomás betöltve nincsen, helyettes államtitkára, 3. budapesti országos intézetek igazgatói, 4. a fővárosi közmunka-tanács elnöke, vagy alelnöke s kinevezett tagjai, 5. a közoktatási és egészségügyi tanács tagjai, 6. a budapesti tudományos és műegyetemi tanárai, 7. a biztosok, kiküldöttek, megbízottak, ha a megbízás ideiglenes jellegű, rendszeres fizetéssel egybekötve nincsen, egy évnél hosszabb időre nem terjed s a ház a távozásra az engedélyt megadja.

Nem lehet azonban országgyűlési képviselő a kormánynyal szerződési viszonyban álló vállalkozó, a mennyiben a vállalat esetleges nyereséggel vagy veszteséggel van összekötve; továbbá az ilyen vállalat társulatának elnöke, igazgatója, igazgató tanácsosa, jogtanácsosa és hivatalnoka. Ide nem értetnek a közkereseti társaságok és intézetek részvényesei, ha a társaság vagy intézet a vállalatától függetlenül, vagy azt megelőzőleg alakult és szabályszerűleg bejegyeztetett, valamint nem a királyi értékkel terhelt postaállomások birtokosai. — De nem lehet az országgyűlési képviselő egyszersmind a kormánynyal szerződés alapján állandó vagy tartós üzleti viszonyban álló pénzintézetek vagy társulatok (a mennyiben vállalta nyereséggel vagy veszteséggel van összekötve) elnöke, igazgatója, igazgatótanácsosa, jogtanácsosa és hivatalnoka. — E szabály azonban nem terjed ki a magyar földhitelintézet igazgatóságára (1875: 1.)

Nem lehet országgyűlési képviselő az állam által engedélyezett vasut és csatorna engedélyese, elnöke, alelnöke, igazgatótanácsosa, jogtanácsosa és hivatalnok, míg a vasut vagy csatorna építése be nem fejeztetett, a forgalomnak a maga teljességével át nem adatott, s egyfelől a felülvizsgálatból, másfelől a tulépitésből folyó követelések végleg el nem intéztettek; ¹⁾ valamint a korona kegydíjasa, a törvényhatósági és községi tisztviselők, hivatalnokok, ideértve a polgári iskolák tanárait, az elemi és felsőbb népiskolák tanítóit, a szerzetes rendek tagjait, a premontreiek, cisterciák, sz. Benedek rendiek s a kegyesrendiek kivételével (1875: 1.).

Továbbá képviselővé nem választható az, a ki az 1874: 33. t.-cikk hatályba lépte óta lopás, orgazdaság, rablás, gyilkosság, gyújtogatás, csalás, okmányhamisítás, hamis eskü, hamis bukás miatt jogérvényes birói ítélettel elmarasztaltatott; valamint az sem, a kinek megbízatása az 1876: 39. t.-cikk értelmében, mert mandatumát kellő időben nem mutatta be, semmisnek nyilvánított, ez időtől számítva 3 évig. Nem választható országgyűlési képviselővé, a honosított állampolgár a honosítástól számítva 10 évig (1879: 50.). — Az országgyűlési képviselőséggel össze nem férő helyzetbe jut azon képviselő, a kinek napi díjára vagy lakbérilletményére valamely jogérvényesen megítélt követelés erejéig kielégítési végrehajtás intéztetett, ha a birói zár a foganatosítás napjától 3 hó alatt fel nem oldható (1875: 1.). — Végre a választási elnök és a szavazatszedő küldöttség elnöke azon kerületben, melyben e hivatalt viselte, képviselővé nem választható.

II. Ha a megválasztott képviselő olyan állást foglal el, mely az említettek szerint a képviselői megbizással össze nem fér, köteles azt megbízó levele bemutatásakor a ház elnökének bejelenteni, a végleges igazolástól számított 8 nap alatt pedig az állásról lemondani s egyszersmind a ház elnökét a lemondásról értesíteni. Az ilyen képviselő határidőn belől a ház tárgyalásaiban részt nem vehet és szavazattal nem bir.

Ha a már igazolt képviselő foglal el olyan állást, jut olyan helyzetbe, mely képviselői megbizással össze nem fér, tartozik a képviselőségről, a ház elnökéhez intézett nyilatkozatában, 48 óra alatt leköszönni.

Azon képviselő, a ki időközben kinevezéstől függő olyan állami szolgálatba lép, mely a képviselőséggel összefér, csak úgy tarthatja meg képviselői helyét, ha arra újból megválasztatik. Elvégből a kinevezési okmány kézbesítésétől, vagy, a mennyiben a kézbesítést a kihirdetés előzte meg, a kihirdetéstől számított 48 óra alatt képviselőségéről leköszönni tartozik.

¹⁾ E szabálynak az engedélyesekre vonatkozó intézkedése ki nem terjed azon engedélyesekre, a kik az állam által segélyezett vasutra vagy csatornára a jelen törvény előtt eszközölték ki az engedélyt.

Ha a képviselő a fentebbiekben megszabott kötelességnek eleget nem tesz, a ház állandó összeférhetlenségi bizottsága azonnal összeül, s meggyőződven arról, hogy a gátló akadály csakugyan fenforog és a képviselő tudva követte el a mulasztást, a képviselői megbízást megszüntnek nyilvánítja s eljárásáról a képviselőháznak jelentést tesz. Szintén az állandó bizottság dönti el esetről-esetre azt a kérdést, hogy valamely megbízás, vállalat, üzleti viszony minő jelleggel bír, összeférhetlen-e a képviselői állással?

126. §.

Az országos képviselő választása ; előleges intézkedések (1874: 33.).

I. Az általános képviselőválasztásokra a belügyminister 10 napi határidőt tűz ki olyan módon, hogy az e tárgyban kibocsátandó rendeletnek a hivatalos lapban közzétételétől, a választásra kitűzött határidő zárnapijáig legalább 30 napi időköz s a választások befejezésétől az országgyűlés megnyitásáig legalább 10 napi időköz maradjon. A választások a belügyminister által kitűzött 10 napi határidőn belül minden kerületben megtartandók.

Az általános választások napját ezen 10 napi határidőn belül, valamint az időközi választások napját, a központi választmány akként határozza meg, hogy az általános választások ugyanazon törvényhatóság, vagy város területén egy napra tüzessenek ki, az időközi választásoknál pedig a képviselőház ez iránt hozott határozatának vételétől, vagy a meghiusult választás napjától, a választás megkezdéséig 14 napnál rövidebb és 24 napnál hosszabb időköz ne legyen.

II. Az általános választásoknál a központi választmány a királyi meghívó levélnek az illető törvényhatóság közgyűlésében történt kihirdetése után következő napon, az időközi választásoknál a képviselőház felhívásának vételétől számítva városokban 3, más törvényhatóságokban 8 nap alatt, a meghiusult választás esetén pedig az arról szóló jelentés vételétől azonnal összeül és megteszi a választásra szükséges intézkedéseket, minden választó-kerületnek a választás vezetésére elnököt, jegyzőt és a szükséges számmal helyetteseket választ.

Azon kerületekben, melyekben a választók száma az 1500-at meg nem haladja, egy szavazatszedő küldöttség alakítandó, a választási elnök elnöklete alatt. Ilyen esetben a választási elnök, egy helyettes elnök, egy jegyző, egy helyettes jegyző választandó.

A mely kerületekben, a választók száma az 1500-at meg haladja, két szavazatszedő küldöttség alakittatik, és így a választási elnökön kívül,

ki az egyik szavazatszedő küldöttség elnöke, még egy szavazatszedő küldöttségi elnök, két helyettes elnök, két jegyző és két helyettes jegyző választandó.

Ha pedig a választók száma a 3000-et haladja meg, szabadságában áll a központi választmánynak három küldöttséget alakítani, s ekkor a választási elnökön kívül két küldöttségi és három helyettes elnök, három jegyző és három helyettes jegyző választandó.

III. A küldöttségi elnököt és jegyzőket a szavazatszedő küldöttséghez a központi választmány osztja be; ugyanez határozza meg, hogy a választási elnököt akadályoztatása esetén melyik küldöttségi elnök helyettesítse. A helyettes elnökök és jegyzők beosztása a választási elnök feladata.

Vegyes kerületekben a választásra elnököt azon törvényhatóság központi választmánya nevez, melynek kebeléből az ily vegyes kerülethez legtöbb választó járul, a jegyzőt ellenben azon törvényhatóság központi választmánya küldi ki, melyhez a kérdéses vegyes kerületbeli választóknak kisebb száma tartozik, s oly esetben, midőn egy ily vegyes kerületre két városi hatóság esik, a szavazatszedő küldöttséghez mindenik egy-egy tagot küld, kik közül az egyik jegyzői dolgokat végez.

IV. A választókerület községeit, vagy városrészeit a szavazatszedő küldöttségek közt a központi választmány osztja fel; ezek szavazási sorrendjét minden küldöttség részére szintén a központi választmány határozza meg, úgy azonban, hogy a választási székhely választói mindig legelőször szavaznak.

A központi választmány ez intézkedésekről az állam hivatalos nyelvén s a szükséghez képest más nyelveken is hirdetményt tesz közzé, melyben tudatja a választási elnökök és jegyzők neveit, a községek, illetőleg városrészek szavazási sorrendjét, a választásnál figyelembe tartandó egyéb intézkedéseket. Ezen hirdetmény a választó-kerület minden városának és községének megküldendő és az előljáróság köteles azt legalább 3 nappal választás előtt szokásos módon közzétenni.

Minden város tanácsa és minden község előljárósága által a választás helyére két tag, továbbá minden jelölt részére annak bizalmi férfiai által azon városból, vagy községből egy lakos nevezendő, kik mindaddig míg azon város, vagy község választói szavaznak, a választók azonosságát ellenőrizni tartoznak.

A választás a választási helyen történik, akár egy, akár több küldöttség előtt megy végbe a szavazás.

127. §.

A választás folyamata (1874: 33.).

I. A választási elnök a kerület székhelyén a választási eljárást a kitűzött napon és helyen reggeli 8 órakor nyitja meg. Az elnök feladata a választás vezetése, a rend fentartása és ennél fogva ő rendelkezik a kiküldött rendőri közegekkel, szükség esetében a fegyveres erővel.

A szavazatszedő küldöttségek elnökeinek feladata és kötelessége az eléjük utasított választók szavazatait összeírni, ők határoznak a szavazatokkal szemben felmerült kifogások felett; s a küldöttség szavazó helyiségében, annak közvetlen környékén ők ügyelnek a rend fentartására s e célból a választási elnöknek rögtön teendő jelentés mellett a fegyveres erővel is rendelkezhetnek; szükség esetén a szavazást *ideiglenesen* fel is függeszthetik, de a választás félbeszakítása a választási elnök jogához tartozik. — A választóknak az összeírásnál, vagy választásnál semminemű fegyverrel, bottal megjelenni nem szabad.

II. Képviselőjelöltet ajánlhat a kerület minden választója. Ezen ajánlat a választási elnöknek írásban adandó be, ki azt a választást megelőző napon is átveheti, legkésőbb azonban félórával a választás megnyitása után adandó át. Az ajánlattal egyidejűleg minden jelölt részére, minden szavazatszedő küldöttséghez egy bizalmi férfi jelölendő. De szabadságában áll az ajánlónak minden küldöttséghez két bizalmi férfit is kijelölni. Ha a bizalmi férfiak ajánlása elmulasztatnék, vagy az ajánlottak nem jelentek meg, ezeket az elnök jelöli ki.

A midőn a választás megnyitja után fél óra alatt csak egy egyén ajánlatot, a választási elnök a választást befejezettnek s az illető egyént megválasztott országgyűlési képviselőnek nyilvánítja. — Ha kellő időben több egyén ajánlatot képviselőjelöltnek és 10 választó szavazást kíván, a választási elnök azt elrendelni köteles, s ilyen esetben a szavazás a kirendelt küldöttségek előtt reggeli 9 órakor megkezdendő és megszakítás nélkül folytatandó.

A szavazatszedő helyiségben a szavazás alatt csak azok lehetnek, kik hivatalból vannak ottan. U. m.: a szavazatszedő küldöttség tagjai, a bizalmi férfiak, a közigazgatási tisztviselő és a mellé rendelt irnokok; s mindaddig, míg azon város, vagy község választói szavaznak, a községi előjáróság kiküldött tagjai és a jelöltek bizalmi férfiai által megjelölt községi lakos és végre a beszólított választók.

A községek, vagy városrészek a központi választmány által meghatározott sorrendben, s az egy községből vagy városrészből való választók

a szerint, a mint egyik, vagy másik jelöltre szavaznak, külön bocsátandók szavazásra. Az első községnél a küldöttségi elnök által kihuzott sors dönt a felett, melyik jelöltre szavazók bocsáttatnak először szavazásra; az utána következő községeknél felváltva illeti az ugyanazon jelöltre szavazókat az elsőség. Azon választók, kik akkor nem jelentkeztek, mikor a megállapított sorrend szerint az illető községen, vagy városrészben volt a sor, a többi választóknak szavazása után szavazhatnak. A szavazás nyilvánosan, élőszóval történik.

III. A választót a szavazásnál irányadólag utbaigazítani, vagy rábeszélni nem szabad; kérdést a választóhoz csak a szavazatszedő küldöttségi elnök intézhet, s csakis feladatának korlátai között. A szavazás alatt felmerült kérdésekben a küldöttségi tagok meghallgatása után a küldöttségi elnök saját felelősségére intézkedhetik.

Semmis a szavazat, ha nincs értelme, ha többféleképp magyarázható, vagy ha nem a képviselőjelöltek valamelyikére adatott.

Ha egy családi néven csak egy jelölt van, a szavazat azért, mert a keresztnév hibásan, vagy éppen nem mondatott ki, nem tekintetik érvénytelennek, valamint akkor sem, ha a szavazat a jelöltek egyikére kétségtelenül megállapítható.

Ha a szavazás a felmerült akadályok, vagy zavarok miatt felfüggesztett és két óra múlva sem folytatható, a választási elnök a választást félbeszakíthatja és erről a központi választmánynak jelentést tesz. A központi választmány hivatott, a fentebbiek szerint, az új választás kitűzésére.

Ha szavazás közben egy jelöltön kívül a többi visszalép s ezt az illető választási elnöknek személyesen írt és aláírt nyilatkozatban határozottan kijelenti, az ellenjelölt nélkül maradt jelölt országgyűlési képviselőnek nyilváníttatik. A jelöltek visszalépése jegyzőkönyvbe felveendő.

Ha a jelöltek közül a szavazatok általános többségét egyik sem nyerte el, azon két jelöltre, kik aránylag legtöbb szavazatot nyertek, újabb szavazás történik, s e választásra a központi választmány új határidőt tűz ki. A szavazatok általános többségének az összes beadott érvényes szavazatok felénél nagyobb szám tekintetik, habár a szavazatok egy része az időközben visszalépett más jelöltre adatott is.

Ha két jelölt egyenlő számú szavazatot nyert, vagy egyik időközben, az új határnap elérkeztéig meghalt, szintén új választásnak van helye. A midőn pedig két jelölt közül valamelyik időközben a jelöltségtől visszalép, az ellenjelölt nélkül maradt jelölt az új határnap elérkeztekor országgyűlési képviselőnek nyilváníttatik.

IV. Miután minden község a megállapított sorrend szerint szavazott és

szavazásra felhivattak azon községek is, melyek a megállapított sorrendben nem jelentek meg: a választási elnök legalább egy órai határidőt tűz ki, melynek lefolyta után többé szavazat el nem fogadtatik.

De a választási elnök, a szavazatszedő küldöttség tagjai és a jelöltek bizalmi férfiai, ha azon kerületben, melybe kiküldettek, választói joggal bírnak, a kitűzött záróra elteltével is bármely küldöttség előtt szavazhatnak. — A küldöttségi elnök a szavazók névsorát berekesztvén, annak három példányát, valamint a szavazás lefolyásáról szóló jegyzőkönyvet a jegyzővel együtt aláírja s a választási elnöknek átadja.

Minden szavazatszedő küldöttség u. i. a szavazás lefolyásáról jegyzőkönyvet vezet. Ezen jegyzőkönyvben megemlítendő: 1. a szavazatszedő küldöttség tagjainak, a jelöltek bizalmi férfainak neve; 2. a szavazás kezdete és a küldöttség előtti végeredmény; 3. az elnök esetleges határozatai és a rend érdekében tett intézkedések. A visszautasított szavazatokról külön jegyzék vezetendő, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

A midőn a szavazás a küldöttségek előtt befejeztetett, a választási elnök a szavazás végeredményét a küldöttségi tagok előtt összeállítja és azon jelöltet, ki a feljegyzett érvényes szavazatok általános többséget elnyerte, a kerület országgyűlési képviselőjéül kijelenti.

A választás összes lefolyásáról szintén jegyzőkönyv vezetetik, s abban megemlítendő: 1. a választókerület neve; 2. a választás helye és ideje; 3. a képviselő-jelöltek nevei; 4. az ajánlók és ezek által kijelölt vagy az elnök által kinevezett bizalmi férfiak nevei, a nyilatkozat kelte és a beadás ideje; 5. a jelölt, vagy jelöltek esetleges visszalépése; 6. ha szavazás rendeltetett el, a megkezdés ideje s a szavazás végeredménye; 7. az elnök által kitűzött záróra; 8. az elnök határozatai s a rend érdekében tett intézkedései. — Sem óvás, sem egyéb észrevétel nem vehető a jegyzőkönyvbe, melyet az elnök s a melléje rendelt jegyzők irnak alá.

A szavazatszedő küldöttségek jegyzőkönyve, valamint az általános jegyzőkönyv az állam hivatalos nyelvén 3 példányban vezetendők. Ezek közül egy példány a megválasztott képviselőnek azonnal átadandó, vagy térítvény mellett elküldendő. A másik két példány a központi választmánynak küldendő be, mely azok egy példányát a törvényhatóság, vagy város levéltárába helyezi el, a másikat pedig a belügyministernek küldi meg. A megválasztott képviselőnek az általános választási jegyzőkönyv szolgál megbízó levél gyanánt.

128. §.

A választók összeírásánál és a választásnál működő közegek felelőssége, valamint a választás körüli visszaélések büntetése.

A választók összeírásánál, valamint a választási eljárásnál közreműködő közegek kötelességük pontos és lelkiismeretes teljesítéseért felelősek.

Azon közhivatalnok, lelkész, ki a választók összeírásánál szükséges adatokat, illetőleg okiratokat ki nem adja, kiadásukat megtagadja, az illetékes királyi törvényszék által 500 forintig terjedhető pénzbírsággal büntetendő.

A ki saját, vagy más nevének a választók névjegyzékébe leendő felvétele, vagy a fölvettnék abból való kitörlése végett az összeíró küldöttség, vagy a központi választmány előtt tudva, hamis, hamisított, vagy lényegében valótlanságot tartalmazó okiratot használ, 500 frtig terjedhető pénzbírsággal büntetendő.

A választás körül elkövetett egyéb visszaélések büntetését a büntetőtörvény (1878: 5.) tartalmazza.

129. §.

Az alsóház alakulása és a választások igazolása.

14. I. Az 1848: 4. t.-cz. alapján a képviselő háznak testületi jogaihoz tartozik, saját belső szervezetét, tanácskozási-, fegyelmi rendjét megállapítani; ¹⁾ a házszabályoknak a szervezetre és a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendre vonatkozó része azonban csak az évi ülészek végén, a törvényjavaslatok letárgyalása után módosítható. Továbbá az 1848: ~~5~~ t.-cz. ugyancsak az alsóház hatáskörébe utalja az eljárást szabályozni és véglegesen itélni azon választások ügyében, melyek bármely okból kérdés alá vétetnének.

Ezeknek megfelelőleg az alsóház is saját beléletét, valamint a választások fölötti bíráskodás ügyét az u. n. házszabályokban, mint kötelező jogban határozza meg, törvényeink csak keveset tartalmaznak ide vonatkozólag. De magától értetődik, hogy a házszabályok csak azon ügyekre intézkedhetnek, melyeket a törvény világosan az alsó- vagy főrendiház

¹⁾ A parlamenti államokban, mondhatjuk, az eredeti eljárás. Így van Angliában és Észak-Amerikában; így volt ez nagyban-egészben régi alkotmányunkban is. Mig egyes német államokban a törvényhozó-testek beléletét törvény szabályozza, vagy ha a házak bírnak is szabályalkotási joggal, ennek érvényéhez a kormány megerősítése szükséges.

szabályozása alá utal, miután a házak csak részei a törvényhozásnak s külön állásukban jogalkotás képességével nem bírnak.

II. A megválasztott képviselők törvény által (1492 : 108.) a megjelenésre engedett négy nap harmadikán a képviselőház üléstermében összegyűlnek ; a legidősebb tag, mint korelnök az elnöki széket elfoglalja, a legfiatalabb hét tag pedig korjegyzők lesznek. A korelnök hirdeti ki az országgyűlés megnyitásának helyét és idejét, valamint a ház alakulásának előkészítésére tartandó első ülés óráját. Ez első ülésen a képviselők megbízó leveleiket a korelnök felszólítására bemutatják ; a kik személyesen meg nem jelenhetnek, megbízó levelüket más képviselő által is átadathatják, vagy levél kíséretében a korelnökhöz beküldhetik. — Minden országgyűlési képviselő köteles megbízó levelét, ha a választás az országgyűlés megnyitása előtt történt, ez időtől, különben pedig a választás napjától számított 15 nap alatt bemutatni ; a mit ha elmulasztana, a képviselőház elnöke hivatalosan felszólítja e kötelességének tizenöt nap alatt való teljesítésére. És ha az illető, megbízó levelét ez idő alatt sem mutatná be : képviselői megbízatása megszűnik és a követő három éven át országgyűlési képviselővé nem választható, annak ki nem jelölhető, a reá esett szavazatok semmisék (1876 : 39.). — A választásokat megtámadó kérvények, a ház megalakulásáig, szintén a korelnökhöz adandók be.

III. A beadatott megbízó levelek nyilvános sorshuzás után kilencz osztályra osztatnak. Az első osztály megbízó leveleit felülvizsgálja a második osztály, a 2-ik osztályt a 3-ik és így tovább, a 9-ik osztály megbízó levelei pedig az első osztály felülvizsgálata alá kerülnek. Az osztályok alakulása után beérkezett megbízó levelek sorshuzás után ugyancsak az osztályok közt osztatnak ki.

Az osztályok elnököt, jegyzőt, előadót választván, a megbízó levelek átvizsgálásához kezdenek és általános szótöbbséggel hozzák határozataikat. — De az osztály egyik tagja sem vehet részt azon képviselő megbízó levelének megvizsgálásában : a kinek ellenjelöltje volt, fel- vagy lemenő ágban rokona, testvére, unokatestvére, sógora, avagy kinek választásában tényleg befolyt. — S azután külön-külön jegyzékbe foglalják : 1. a kifogástalan választásokra vonatkozó és kifogástalan tartalommal bíró mandatumokat ; 2. a tartalmukra, vagy kiállításukra kifogás alá eshetőket ; 3. azokat, melyek ellen kérvény van beadva ; 4. végre a melyek ellen tartalmi kifogás is emelendő és kérvénynyel is meg vannak támadva. A munka befejezte után pedig jelentést tesznek a háznak.

A ház az osztályok bemutatása alapján azon képviselőket, kiknek választása nem lett kérvénynyel megtámadva, s jegyzőkönyvük is kifogástalan, ideiglenesen igazoltnak tekinti és megalakulásakor (ha t. i. addig

sem érkezett be ellenük bérvény) véglegesen igazolt képviselőknek nyilvánítja. Azokat pedig, kiknek mandatumuk kifogás alá esik, vagy kérvénnyel támadtatott meg, egyelőre meghagyja képviselői jogaikban, míg t. i. ügyök véglegesen el nem döntetett.

IV. Midőn az osztályok által megvizsgált és a háznak bemutatott mandatumok birtokosai az összes képviselők általános többségét képezik : a korelnök elnöklete alatt tartott ülésben a ház tisztviselői választatnak meg. Ha a horvát-szlavon tartománygyűlés képviselőit még el nem küldötte volna, az épp említett esetben csak a magyar képviselők többsége szükséges.

Elnök, alelnök, háznagy ¹⁾ általános szótöbbséggel választatik. Ha általános szótöbbséget senki sem nyert, a két, legtöbb szavazatot nyert között szűkebb választás következik be. A ²⁾ jegyző pedig viszonylagos szótöbbséggel lesz választatva. Megjegyzendő azonban, hogy az 1848: IV. t.-cz. 8. §-a szerint a házak elnökei az országgyűlés egész folyamára, a többi tisztviselők pedig csak egy-egy évi ülősszakra választatnak s e szerint a háznagy, alelnökök, jegyzők minden évi ülősszak első három ülésének egyikében, a föntirt módon újra választatnak.

A választás befejeztével a megválasztott tisztviselők elfoglalják helyeiket s az elnök kijelenti, hogy az alsóház megalakult. A megalakulás után az addig igazolt képviselők választása ellen kérvény többé nem adható be. A későbbi, időközi választások ellen pedig csak akkor fogadtatnak el kérvények, ha a választástól számított 30 nap alatt az elnökséghez beterjesztetnek.

V. A ház alakulása után az igazolás 1. az *igazolási állandó bizottság*, 2. a *biráló bizottság* által eszközöltetik, melyek az országgyűlés egész tartalmára választatnak. Az *igazolási állandó bizottságot* az osztályok, még a ház alakulása előtt választják meg azok közül, kiknek választatása kifogástalan, úgy, hogy minden osztály kebeléből, titkos szavazással, egy-egy rendes és egy-egy póttagot választ. E bizottság feladata az időközi választások folytán kiállított mandatumokat, valamint azokat, melyek az osztályok tanácskozása után érkeztek be megvizsgálni.

A kérvénnyel megtámadott választások érvénye fölött, — úgy az általános, mint az időközi választásokra vonatkozólag — jelenleg még végérvényesen az u. n. *biráló bizottság* ítél s az eredményről a háznak jelen-

¹⁾ A főrendi- és alsóházi elnökök a házak által külön-külön meghatározott tiszteletdíjat huznak (1848: 4.); a jegyzők kettős napidíjat, a háznagy, mint ilyen a ház által meghatározott (évi 1200 frt) tiszteletdíjat. A képviselőket 5 frt 25 kr. napidíj (1848: 5.) s 800 frt lakbér illeti meg (1870: 25.). De az az állami tisztviselő, ki, mint ilyen már lakbért élvez, a képviselői lakbér illetményre számot nem tarthat (1875: 1.).

²⁾ A hetedik jegyzői állás 1887 évi október 8-án szervezetetett.

tést tesz. ¹⁾ A ház a bíráló bizottság ítélete alapján az illető képviselőt vagy igazolja, vagy választását megsemmisítve új választást rendel el.

E bizottságot a ház alakulása után titkos szavazással választja, számra kilenczet, hét-hét taggal a véglegesen igazolt képviselők közül. A tagok a ház előtt esküt tesznek, hogy az eléjük került ügyekben igazságosan fognak itélni s azután a bizottságok közt a választásokat megtámadó kérvények kiosztatnak. De az ügy eldöntésében részt nem vehet a bizottság azon tagja: a ki a képviselőnek, vagy ellenjelöltjének, a választást megtámadó kérvényezőknak, vagy a választást védő választók valamelyikének, avagy ezek meghatalmazottjának fel- vagy lemenő ágbeli rokona, vagy sógora, testvére, unokatestvére, vagy a ki a megválasztott képviselőnek ellenjelöltje volt, avagy, a ki azon választásba tényleg befolyt.

Hogy azonban a kérvény figyelembe vétessék szükséges, miszerint az illető kerület választói adták legyen be és hogy a következő kellékekkel birjon:

1. hogy a képviselőházhoz legyen intézve;
2. hogy az állam hivatalos nyelvén legyen szerkesztve;
3. hogy a kérvény legalább tíz kérvényezőnek közjegyzőileg, vagy járásbíróságilag hitelesített aláírásával, vagy kézjeggyel legyen ellátva;
4. hogy megjelöltessenek benne azon okok, melyeknél fogva a kérvényezők az illető választás érvényességét megtámadják;
5. hogy a kérvényt a kérvényezők nevében védő számára, egy vagy két meghatalmazott részére, tíz kérvényező által közjegyzőileg, vagy járásbíróságilag hitelesen aláírt meghatalmazás mellékeltessek;
6. hogy a ház pénztárnokának, vagy helyettesének eredeti elismerésével legyen ellátva arról, miszerint az okozandó költségek fedezésére ezer forint a ház pénztárába befizettetett;
7. hogy a kérvényhez nem az állam hivatalos nyelvén kiállított okiratoknak hiteles magyar fordítása és a kérvényeknek, összes mellékleteinek másolata is csatolva legyen.

Ha a kérvény a 2-ik és 6-ik pontokban megállapított kellékekkel vagy ezek valamelyikével nem bír, a nélkül, hogy a háznak bemutatnának, a korelnök, illetve elnök által visszautasítandó. De a bíráló bizottság a hozzá áttett kérvényeket alaki kellék hiánya miatt szinte visszautasíthatja még: ha azok már az elnök által visszautasítandók lettek volna, vagy ha a kérvény a 3., 4. és 5. pontban említett kellékekkel nem bír, avagy ha a kérvényezőknek az illető kerületbeni választói jogosultsága, illetőleg a

¹⁾ A kérvénnyel megtámadott választások felett az 1874: 33. t.-cz. az ítélés jogát a kir. curiára ruházta a törvény által később megállapítandó alaki és anyagi szabályok szerint. De e határozat mindeddig megvalósítva nem lett.

választók névjegyzékébe beirt hasonnevű választókkal való személyazonossága kétségbe vonatván, ezen körülmények az e részben megtartott vizsgálat során igazolva nem lettek. Az esetben pedig, ha a kérvény az 1-ső és 2-ik pontban megállapított kellékekkel nem bír, a kézbesítéstől számított legalább 15 napra s legfeljebb 30 napra kitűzendő záros határidő alatt hiánypótlás végett adandó vissza. Ha a kérvényen, vagy meghatalmazáson levő aláírások, vagy kézjegyek hitelesítési záradéka hiányos, ez szintén csak pótlás végett adható vissza.

VI. *A bíráló bizottság eljárása a következő:*

Minden bizottság titkos szavazattal és általános szótöbbséggel elnököt, jegyzőt választ magának s az ügyeket véleményezés végett tagjai közt kiosztja. — Meghatározott napon és sorrendben az ügy tárgyalás alá kerülván, a megtámadott képviselő védheti választását, de nem személyesen, hanem egy, vagy két meghatalmazotta által. A választók szintén védelmezhetik a választást, még pedig akár személyesen, vagy ha ezt tenni nem akarják, avagy kettőnél többen vannak, meghatalmazottaik által, de ez utóbbi esetben a meghatalmazást legalább öt választónak kell aláírni. A választás ellen kérvényezők, a kérvény védelmére magok, vagy mások közül egy, esetleg két meghatalmazottat tartoznak megbízni, de a megtámadott képviselőnek volt ellenjelöltje ilyen meghatalmazott nem lehet s mint említve volt, a meghatalmazást tíz választónak kell aláírnia. Mindez aláírások közjegyzőileg vagy járásbiróságilag hitelesítendő.

A beadványok felolvasása után a meghatalmazottak vagy személyesen megjelent felek nyilatkozata következik s erre a bizottság határoz. Érvényes határozat-hozatalra legalább 5 tag jelenléte szükséges és a határozat indokolandó. A tagok miképeni szavazata, sőt ha egyesek kívánják, saját szavazatuk indokai is jegyzőkönyvbe veendő.

A választás megsemmisítendő, ha bebizonyíttatik, hogy maga a képviselő, vagy megbízottja etetett, itatott, vesztegetett a célból, hogy szavazatot nyerjen, vagy, hogy a szavazástól távol tartson; ha bebizonyíttatik, hogy bár nem a megválasztott képviselő vagy megbízottja, hanem mások a többséget nyert pártból követték el a vesztegetést és ez szerezte meg a többséget; ha bebizonyíttatik, hogy a képviselőkre olyan egyének is szavaztak, a kik szavazattal nem bírnak, vagy választók a szavazástól megfélemlítés és egyéb törvényellenes cselekvények által elriasztattak, vagy közhivatalnoki törvényellenes befolyás gyakoroltatott, s e cselekvények egyenként, vagy együttvéve olyan mérvűek voltak, hogy a választók igaz akaratának kifejezését meggátolták; ha bebizonyíttatik, hogy az 1874: 33. t.-czikk (a választási törvény) olyan gorombán megsértetett, hogy a választás eredménye a választók többsége akaratának nem tekinthető;

végül, ha bebizonyul, hogy a megválasztott képviselő nem bír azon kellékekkel, melyeket a törvény a választhatóságra nézve előszab. — A bíráló bizottság által a választás alaki szempontból, tehát nem kérvényezés folytán, csak akkor semmisíthető meg, ha a választási törvény megsértésének említett esete forog fenn.

Ha a bizottság az eléje került adatokból nem látja az ügyet úgy megvilágítva, hogy ítéletet hozhasson, vizsgálatot rendel el s egyszersmind kijelöli saját kebeléből azt is, a kit a vizsgálattal meg akar bizni. Ha tagjai közül senkit sem küldhet ki, akkor erről az állandó igazoló bizottságnak jelentést tesz és ily esetben az állandó igazoló bizottság van hivatva az igazolt országgyűlési képviselők közül a vizsgáló biztost kijelölni. Vizsgálatra lett kiküldését mindegyik képviselő elfogadni köteles.

VII. Vannak esetek, midőn a vizsgálat szükségképen elrendelendő:

1. ha számbavehető támpontok forognak fenn arra nézve, hogy vesztegetés, megfélemlítés, izgatás, a köztisztviselőknek hivatalos hatalommal törvényellenes beavatkozása folytán a választási szabadság teljes mérvben nem érvényesülhetett; ha számbavehető támpontok forognak fenn arra nézve, hogy szavazásra nem jogosultak, oly számban szavaztak, vagy oly számban nem szavazhattak akár egyeseknek, akár a tömegnek törvényellenes cselekvénye miatt, hogy ez által a kisebbség jutott többségre; végre, ha indokolt kétely forog fenn arra nézve, vajjon a megválasztott képviselő bír-e a választhatóságra megkívánt kellékekkel.

A vizsgálatra kiküldött képviselő távozása előtt a ház nyílt ülésében esküt tesz. Azután vagy az illető törvényhatóság, vagy a választókerület egyik helyére a törvényhatóság útján megidéztteti azokat, kik a választás ellen kérvényt adtak be, valamint a választás miatt megtámadott képviselőt, a választást védőket, illetve meghatalmazottaikat. Ha a választó polgárok közül, mint a választást védők, senki sem jelentkeznék, akkor a választásnál a szavazatszedő bizottságban a képviselő részéről működő bizalmi férfiak idéztetnek meg. A vizsgáló biztos ezenkívül jogosítva van tanukat és mindazokat megidézni, kik az ügyre vonatkozólag felvilágosítást nyújthatnak. A hatóságok pedig kötelesek a vizsgáló biztos működését lehetőleg előmozdítani.

130. §.

Az alsóház tisztviselői és tanácskozási rendje.

I. Az *elnök* a házat tanácskozásra összehívja, az ülés óráját kitűzi; a ház határozatára az ülést megnyitja és elosztatja. Husz tag kíváratára azonban ülést hirdetni köteles. — Előadja a napi rendet, vezeti és bezárja a

tanácskozásokat; fölteszi a kérdést, kimondja a határozatot. A jegyzőkönyvet hitelesítés után aláírja. Öröködik a csend és házi ügyrend felett és felügyel a ház összes választott tisztviselőinek működésére. 5—10 perczre a tanácskozásokat bármikor felfüggesztheti, sőt ha a rendzavarás ezt kívánná hosszabb időre is, a mely azonban 1 óránál tovább nem terjedhet, de ezt figyelmeztetésnek kell megelőznie. Ha a ház valamelyik tagja a rendet zavarja az elnök őt névszerint is rendreutasíthatja és ezt visszautasítani, vagy vita tárgyává tenni nem szabad. További rendzavarás esetében az elnök kérdésére vita nélkül utasíthatja a ház a mentelmi bizottságot, hogy a további intézkedés iránt 24 óra alatt javaslatot tegyen. A mentelmi bizottság javaslata szerint azután az illető, ünnepélyes bocsánatkérésre, vagy a jegyzőkönyvi megrovás közzétételére, sőt ismétlés esetében ideiglenes kizárásra is ítéltethető. — A hallgatóságot rendzavarás esetében rendre inti és ha ennek sikere nincs a törvényre hivatkozva úgy az egyest, mint az illető karzatosztályt is kiutasíthatja (1848 : 4.), de a tanácskozás mindig csak nyilvánosan folytatható.

Az elnök a tanácskozás érdekében bármikor felszólalhat s ha valamely tag a tárgytól eltérne, vagy a tanácskozás tekintélyét egyébként sértené, tartozik is felszólalni; őt rendreutasíthatja, a szót tőle elvonhatja, sőt ismétlés esetében az elnök kérdésére a ház jegyzőkönyvi megrovást is alkalmazhat; ha azonban a tárgyhoz érdemileg akar szólni, ezt csak az elnöki széket az alelnöknek átadva teheti. Ha elnököl, szavazattal csak a szavazatok egyenlősége esetében bir. — Kinevezi a napló szerkesztőjét, a gyorsírókat, a jegyzők ajánlatára az irodai személyzetet, háznagy ajánlatára a ház többi tisztviselőit és a teremőröket. A ház tagjait nyilvántartja, 15 napra távozási engedélyt adhat, hosszabb időre azonban csak a ház.

A *jegyzők* szerkesztik és írják alá a jegyzőkönyveket, olvassák föl az iratokat, jegyzik és hívják fel a szólani akarókat, a szavazatokat esetleg összeszámítják. Nyilvántartják a ház iratait és az irodai személyzet működését ellenőrzik.

A *háznagy* felügyel a képviselőház épületeire, helyiségeire és minden anyagi dolgaira, azokat felelősség mellett kezeli, rólok leltárt vezet. A ház tagjainak lakását nyilvántartja, valamint üléseinek kihirdetését ellenőrzi. Gondoskodik a hivatalos iratoknak és nyomtatványoknak a ház tagjai közt leendő kiosztásáról és magániratokat vagy hirdetményeket engedelme nélkül kiosztani nem szabad. Az elnöknek a rend és csend fentartására s a nyilvánosságnak és a tanácskozások szabadságának megóvására tett intézkedéseiben, illetőleg a karhatalom alkalmazásánál végrehajtó közege. Saját hivatali személyzete, a terembiztosok és szolgák felett közvetlen rendelkezik, a szolgákat felfogadja és elbocsájtja. Hivatalos működése

felelősség mellett a szünetek ideje alatt és az országgyűlés feloszlása után is tart, a midőn tehát már a háznagynak képviselői működése megszűnik s ilyenkor a háznagy a belügyminister felügyelete alatt áll. Az ismét összeülő, vagy az új képviselőháznak a reá bizottakról azután számot adni tartozik.

II. Az alsóház az ügyeket tanácskozássra részint a bizottságokban, részint az említett osztályokban készíti elő. Az esetről esetre választott bizottságokon kívül u. i. a képviselőház következő bizottságokat választ: igazságügyi, közoktatási, pénzügyi, közlekedésügyi, véderőügyi, zárszámadás-vizsgáló, gazdasági és számvizsgáló, könyvtári, naplóbíráló, kérvényi, mentelmi, közigazgatási, közgazdasági, összeférhetlenségi bizottságot. Az összeférhetlenségi bizottság az országgyűlés egész tartalmára, a többi 14 csak egy-egy ülészakra választatik.

E bizottságokban a többség véleménye a bizottság véleményének tekintetik s a bizottságtól választott előadó által lesz a háznak bemutatva, de a határozathoz a kisebbség véleménye is csatolandó.

Az osztályokban is, az ügy tárgyalása után, az osztály véleményének — többség véleménye — képviselésére előadó választatik. A kilencz osztály előadói együtt a ház elnökének vagy alelnökének elnöklete alatt a *központi bizottságot* alkotják, mely a tárgyat újból megvitatván, határoz és a többség véleményét, mint a központi bizottság véleményét, a központi előadó által juttatja a ház elé. De a kisebbségben maradtak, sőt az egyes osztályok előadói is jogosítva vannak nézeteiket, mint kisebbségi véleményt, a ház elé vinni.

Ezen előleges tárgyalás — osztályban vagy bizottságban — a ministeri javaslattól meg nem tagadható. Ha pedig a javaslatot képviselő nyújtotta be, a ház előbb a fölött határoz, kívánja-e tárgyalni vagy nem, s csak igenlés esetében kerül az osztály vagy bizottsági tárgyalás alá. Egyébiránt azok a javaslatok, melyek nem törvény alkotására irányulnak, a ház által közvetlenül is tárgyalhatók.

III. Az alsóház tanácskozóképes, ha legalább 40 tagja jelen van, a határozat hozatalra pedig 100 tag jelenléte kívántatik meg.

Minden tárgyra vonatkozólag rendszerint kettős tárgyalásnak van helye: az általános és részletes tárgyalásnak. Előbbinél a javaslat általában, az azt képző alapelvek képezik a vita tárgyát; az utóbbinál a részeket képező egyes pontok. Sőt a törvényjavaslat a részletes vita után legalább 24 órával még harmadszor is felolvastatik.

Minden általános vitában, valamint a részletes tárgyaláskor az egyes pontoknál a képviselő csak egyszer szólhat, kivéve, ha személyes kérdésben akar felszólalni, vagy szavainak megmagyarázása miatt, avagy,

hogy a házszabályokhoz szóljon, illetve, hogy indítványát visszavonja; de az előadók, indítványozók élhetnek zárszóval is; ministerek s megbízottjaik pedig bármikor felszólalhatnak.

Ha már a tárgy kimerítettett, az elnök a szavazást rendeli el, mely azonban 20 tagnak kívánatára következő ülésre halasztandó. A kérdést az elnök úgy teszi fel, hogy a szavazás igennel vagy nemmel történhessék; 20 tag kívánatára pedig a névszerinti szavazás rendelendő el.

Azon indítvány, melyet a ház egyszer elvetett, ugyanazon ülésszak alatt tanácskozás alá többé nem kerülhet.

131. §.

II. A főrendiház.

Az országgyűlés másik elemét a főrendiház alkotja, melynek szervezetét ujabbban az 1885: 7. t.-cz. a következő módon szabályozta:

A főrendiház tagjai azok, kik 1. örökös jogon, 2. méltóság vagy hivatal, 3. királyi kinevezés, 4. Horvát-Szlavonországok gyűlése által az 1881: 15. t.-czikk értelmében eszközölt választás következtében birnak a főrendiházban ülési és szavazati joggal.¹⁾

a) Örökös jogon tagjai a főrendiháznak:

1. A felséges uralkodóház teljeskoru főherczegei.

2. A magyar főrendiházban a tagságra eddig jogosított, nemkülönben az erdélyi nagyfejedelemségben annak Magyarországgal történt egyesítése előtt a magyar királyok által grófi vagy bárói czimet nyert családok (valamint az 1886: 8. törvény-cikkbe foglalt herczegi családok)²⁾ mindazon 24 évüket betöltött és nagykoru férfi tagjai, kik egyedül, vagy velük egy háztartásban élő feleségük és kiskoru gyermekeik vagyonát is oda-számítva, a magyar állam területén oly földbirtoknak telekkönyvi tulajdonosai és haszonélvezői, vagy életfogytiglan haszonélvezői, vagy oly családi hitbizomány birtokosai, melynek az 1885. évre az új földadó-kataster alapján megállapított egyenes állami földadója, a rajta levő lakházak és gazdasági épületek házosztályadójával együtt legalább 3000 frtot tesz osztr. értékben.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy a főrendiháznak a jelen törvény értelmében történt alakulásakor 50 tag választatott a régi főrendiház igazolt tagjai közül, kik az új főrendiháznak is életfogytiglan tagjai; de ha a tagsági joguk megszűnik, helyök többé nem töltetik be. (L. e §. C) pontjának 2. kikezdését.)

²⁾ Az új főrendiházat szervező törvény a herczegeket nem említi, az 1886: 8. t.-cz. pedig, a mely a főrendiházban a tagság jogával bíró családokat sorolja elő, a herczegi családokat külön pontban, egyenként megnevezi.

Azon főrendi családokra nézve pedig, melyeknek tagjai a mellett, hogy a magyar főrendiházban jogosultak voltak, akár születésnél fogva, akár más módon egyszersmind a reál-unió másik állama, vagy bármely más állam törvényhozásában is birhatnak üléssel és szavazattal, megállapítatik, hogy ha a magyar korona országaiban fekvő földbirtokok után a fentebb említett vagyoni képesítéssel birnak, a magyar főrendiházban jogukat csak azon esetben gyakorolhatják, ha az iránt, hogy ezen jogokat személyükre nézve egyszer s mindenkorra kizárólag a magyar főrendiházban akarják gyakorolni, 24 évük betöltése után 6 hónap alatt, a mennyiben pedig a 24 évet már meghaladták e t.-cikk hatálybaléptekor, az 1885. évi július 1-ig a magyar királyi minisiterelnökhöz intézendő nyilatkozatot tettek. Ezen nyilatkozatot a minisiterelnök, ha az országgyűlés együtt van, a nyilatkozat vételétől számított, ha nincs együtt, az országgyűlés összejövetelétől számított 8 nap alatt e főrendiház elnökével közli.

3. Azon *leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok* és egyenes leszármazás után törvényes fiutódaik, kiknek a megfelelő (hercegi, grófi, bárói) czimen kívül Ő Felsége a király, a ministertanács előterjesztésére, az örökös főrendiházi tagság jogát is külön adományozta. A *nem leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok* a főrendiházi tagság jogával a ministertanács előterjesztésére csak a törvényhozás után ruházhatók fel.

De a ministertanács mindkét esetben csak oly 24 évüket betöltött és nagykoru érdemes magyar állampolgárt hozhat javaslatba, a ki a fentebb említett vagyoni képesítéssel bir.

4. Ha a 2. és 3-ik pontban említett családok tagjainak valamelyike nem bir a megállapított vagyoni képesítéssel, vagy ha azt későbbben elveszti, azon időtől fogva rá nézve a jog *szünetel*, de feléled ismét, ha ezen képesítést később megszerzi. Ez esetben a jog a jogosultság igazolását követő legközelebbi ülészsaktól gyakorolható.

b) *A viselt méltóság vagy hivatal alapján annak tartama alatt tagjai a főrendiháznak:*

1. Az ország zászlósa s a pozsonyi gróf, a két koronaőr, a fumei kormányzó, a kir. curia elnöke, másodelnöke és a budapesti királyi ítélőtábla elnöke;

2. a magyar sz. korona országainak *latin és görög szertartásu róm. kath. egyháznagyjai*: a hercegprimás, a többi érsekek s a megyés püspökök, továbbá a királyi kinevezéstől függő nándorfejérvári és tinnini felszentelt püspökök, végre a pannonhalmi főapát, a jászói prépost és az aurániai perjel; ¹⁾ a *görög keleti egyház tagjai*: a szerb patriárka, a román

¹⁾ A jelentékeny történeti multtal bíró aurániai perjelség javai a zágrábi nagyprépostsághoz lettek csatolva a czimvel egyetemben. A régi főrendiház tagjai

metropolita s a megyés püspökök; az *evangelicus-református és az ágostai hitvallásu evangelicus egyháznak* hivatalban legidősebb három-három püspöke, továbbá az *evangelicus-református egyháznak* hivatalban legidősebb három főgondnoka, a kiknek meghatározásánál az erdélyi egyházkerületet illetőleg annak csakis hivatalban legidősebb főgondnoka veendő figyelmébe; valamint az ágostai hitvallásu evangelicus egyháznak egyetemes főfelügyelője és hivatalban legidősebb két kerületi felügyelője; végre az *unitárius egyháznak* hivatalban idősb egyik elnöke, azaz püspöke vagy főgondnoka.

Ha bármikor újabb méltóságok vagy hivatalok létesíttetnének, vagy bármelyik említett hitfelekezetek keblében újabb püspökségek, illetőleg egyházkerületek szerveztetnének, az így keletkezett méltóságok vagy hivatalok csak az esetben adhatnak a főrendiházi tagságra jogot, ha azt a törvényhozás világosan elrendeli.

c) *Élethozsiglan tagjai lesznek a főrendiháznak* azok, kiket 1. Ő Felsége szent István koronája összes országainak állampolgárai közül kinevez. — Az élethozsiglan kinevezettek száma a jelen törvény értelmében szervezett főrendiház első alakulásakor a 30-at meg nem haladhatja. Ezentúl pedig a kinevezés csak fokozatosan történik és évenként 5-nél többre semmi esetben sem terjeszthető. Az élethozsiglan kinevezettek száma az 50-et túl nem haladhatja.

2. A főrendiháznak a jelen törvény értelmében történt alakulásakor, életük tartamára, tagjai lettek még azok, kiket a régi szervezetű főrendiház igazolt tagjai azon igazolt tagok közül, kik személyes tagsági jogot az új szervezetű főrendiházban nem fogják többé gyakorolhatni: ilyenekül megválasztott. E tagok száma ötven, s ha tagsági joguk megszűnik, helyük többé nem töltetik be.

d) *A főrendiháznak még tagjai a horvát-szlavon tartománygyűlés által választott három képviselő.* E képviselők a horvát nyelvet is használhatják, de csak azon ügyekben birnak tanácskozási és szavazati joggal, melyek a magyar korona alatt levő részeket közösen érintik.

Az, hogy valaki akár a véderő kötelékében, akár valamely egyházi vagy polgári hivatalban (tehát bíróiiban is), ¹⁾ avagy méltóságban tetteleg szolgál, vagy ilyenre kineveztetik, a főrendiházban különben birt jogainak gyakorlására nem képez akadályt, valamint arra sem, hogy a főrendiháznak akár örökös, akár élethozsiglan tagjává kinevezetethessék. De a főren-

között a törvény, a zágrábi nagyprépostot említi (1625: 61.), de a közfelfogás szerint, mint auraniai perjelt. Az új törvény pedig világosan e czimen ad jogot a zágrábi nagyprépostnak.

¹⁾ A felső bíróság elnökei, mint láttuk, hivatalból tagjai a főrendiháznak.

diházra is kötelező az 1868: 44. t.-cz., mely szerint tanácskozásaiban — eltekintve a horvát képviselőktől — csak az vehet részt, a ki azon határozatnak, hogy a törvényhozás nyelve egyedül magyar, megfelelni képes. — Továbbá ide vonatkozólag is vannak bizonyos összeférhetetlenségi esetek. Az állami számszék elnöke és hivatalnokai (1870: 18.), a magyar leszámítolól s kereskedelmi bank igazgató tanácsának tagjai (1873: 26.) nem lehetnek egyszersmind országgyűlési tagok; továbbá az okirattal honosított állampolgár a honosítástól számítva tíz évig szintén nem lehet az országgyűlés tagja (1879: 50.).

132. §.

A főrendiház tagsági jogának elvesztése és szünetelése.

I. A főrendiház tagja jogát a következő esetekben veszti el:

1. Az, a ki méltóság, hivatal alapján tagja a főrendiháznak, azon esetben, ha akár önkéntes lemondás, akár törvényszerű fegyelmi vagy bírói eljárás alapján megszűnik ezen méltóságot vagy hivaltalt viselni; 2. ha az életfogytiglan kinevezett tag lemondása a ministertanács fölterjesztésére Ő Felsége a király által elfogadtatik; 3. a horvát-szlavon képviselők, midőn megbízatásuk lejár; 4. jogalapra való tekintet nélkül bármelyik tag, ha a rendes bíróság által fogházra, illetőleg súlyos börtönre vagy nyereségvágyból eredő büntett vagy vétség miatt elítéltetett, vagy ha az állampolgárságot elveszti.

II. Nem szűnik meg a jog, de szünetel annak gyakorlata:

1. Valamennyi tagra nézve azon idő alatt, a melynek tartamára, az előbbi pontban említett büntett vagy vétség esetein kívül, a rendes bíróságok által a politikai jogok felfüggesztésére ítéltetett; 2. azokra nézve, kik, a tékozlás vagy távollét alapján elrendelt gondnokságok eseteit kivéve, gondnokság alá helyeztettek, a gondnokság tartama alatt; 3. azokra nézve, kik csőd alatt állanak, a csőd tartama alatt; 4. az örökös tagokra nézve azon *ülésszak lejártával*, melyben e törvény értelmében kimondatott, hogy vagyoni képesítésüket elvesztették.

III. Ha valaki azok közül, kik világi méltóságuk és hivataluk folytán, vagy mint a két római katolikus és görög keleti egyház főpapjai, avagy mint élethossziglan kinevezett tagok tagjai a főrendiháznak, képviselővé választatik és a választást elfogadja, megszűnik a főrendiház tagja lenni; de midőn a képviselői megbízatása lejár, az említett vallásfelekezetek főpapjai azonnal visszanyerik tagsági jogukat és azt a legközelebbi ülészaktól fogva gyakorolhatják; azok pedig, a kik méltóságuk, hivataluk

folytán tagjai a főrendiháznak vagy mint élethossziglan kinevezettek, ezen alapon újra megnyerhetik.

Ha pedig valaki a két protestáns és az unitária egyház egyházi és világi főtisztviselői közül képviselővé választatik és a választást elfogadja, helyét a főrendiházban még nem levő legidősebb hivataltársa tölti be és e helyet, míg él és hivatalát viseli, meg is tartja, habár az, a kinek helyére jött, megszűnt is képviselő lenni.

Ha a főrendiház örökös tagjai közül és az élethossziglan beválasztott 50 tag közül választatik valaki képviselővé és a választást elfogadja, tagsági jogát addig, míg képviselői megbízatása tart, nem gyakorolhatja; és ha valamely ülőszak tartama alatt leteszi is képviselői megbízatását, főrendiházi tagsági joga csak a következő ülőszakban éled fel.

A főrendiház minden tagja, a ki képviselővé választatott, tartozik azt igazoltatása után annak megemlítésével, hogy a választást elfogadta-e vagy nem, a főrendiház elnökének bejelenteni, ki azt a ház tudomására hozza.

133. §.

A főrendiházban örökös tagsági joggal bíró családok névsora.

Az 1885 : 7. t.-cz. értelmében e törvény kihirdetése után a főrendiház egy 21 tagu bizottságot küldött ki, mely figyelembe véve a kormány által beterjesztett adatokat, összeállította azon családok névjegyzékét, melyeknek tagjai a főrendiháznak örökös tagjai. E családi névsor a főrendiház jóváhagyása után, időt engedve a netaláni felszólamlásoknak, az 1886. évi 8-ik t.-czikkbe beczikkelyeztetett.

Ugyancsak az 1886 : 8. t.-cz. mondja ki, hogy jövőre e névsor Ő Felsége a király, illetve a törvényhozás által a főrendiház örökös tagsága jogával felruházott családok neveivel akként egészítették ki, hogy az örökös jogu főrendekről átfűzött, számozott családkönyv készítettik, két eredeti ugyanazonos példányban, melyeknek alakját, berendezését s rovatait a főrendiház elnöke és a magyar királyi belügyminiszter együttesen állapítják meg s melyek a főrendiház elnöke s egyik jegyzője, továbbá a magyar királyi belügyminister és az országos levéltárnok aláírásával és hivatalos pecsétjével látandók el. Ezen családkönyv egyik példánya a főrendiház levéltárában, másika az országos levéltárban őriztetik.

Első sorban e családkönyvbe iktattatnak azon családok nevei, melyek a jelen törvény értelmében örökös tagsági joggal bírnak a főrendiházban; azután pedig minden év december hava 15-én a főrendiházi tagsági joggal ujabbán fölruházott családok nevei iktatandók be, a főrendiház elnökének és jegyzőjének aláírása mellett az egyikben, a főrendiház

elnökétől vett értesítés után a belügyminister és az országos levéltárnok aláírásával a másikban. Ezen utóbbi beiktatásnál minden egyes családra nézve a legfelsőbb elhatározás, illetve a törvényhozás határozata, melyen a főrendiházi örökös jog alapszik, teljes szövegben és szószerint irandó be. Végre minden országgyűlés utolsó ülészakájában a belügyminister törvénybe iktatás végett a törvényhozásnak beterjeszti az időközben a főrendiházi örökös tagságának jogával felruházott családok névjegyzékét.

A törvényhatóságok a főrendiháznak területükön állandó lakással bíró tagjait nyilvántartják s minden halálesetet, különösen magvaszakadás esetét, a belügyministernek rögtön hivatalból följelenteni tartoznak. Fiutódokban magvaszakadásról vett hivatalos jelentés eseteiben a főrendiház elnöke s a magyar királyi belügyminister együttesen hirdetményt bocsátanak ki a hivatalos lapban azon felhívással, hogy azok, kik a magvaszakadást tagadásba veszik, ezt a kihirdetéstől számított 6 hó alatt igazolják. Ezen határidő lejárta után, ha bejelentés nem történt, vagy az igazoltnak nem találtatott: a fiutódokban beállott magvaszakadás a családkönyv illető rovatában megjegyeztetik s a név töröltetik, de úgy, hogy olvasható maradjon.

Ugyancsak az említett 21-es bizottság készítette azoknak névjegyzékét, kik, mint a főrendiháznak örökös tagsági joggal és a megállapított vagyoni képességgel bíró tagjai, a főrendiházba való részvételre tényleg jogosíttatnak. E névjegyzék a főrendiház jóváhagyása után kinyomtatott, közhírré tétetett azon felszólítással, hogy azok, kik a jogosultak közül netalán kimaradtak volna, a felszólítástól számított 3 hó alatt a főrendiház elnökéhez, ha pedig az országgyűlés nincs együtt, a belügyministerhez adják be jogosultságukat igazoló okmányaikat.

Az ekként névjegyzékbe foglalt örökös tagok számára királyi meghívó leveleket a belügyminister szorgalmaz.

134. §.

A főrendiház tanácskozási rendje.

A főrendiház a »házzsabályok«-kal állapítja meg mindazt, a mi a tanácskozás rendjét és általában belügyeit érinti (1848: 4., 1885: 7.), a törvények ide vonatkozólag szintén csak keveset tartalmaznak. A szorosabb tanácskozási rendre vonatkozó újabb megállapodások azonban csak a következő ülészak kezdetével lépnek életbe.

Az országgyűlés megnyitása előtti napon a főrendek összegyűlnek s a legidősebb tag a korelnök, a négy legfiatalabb pedig a korjegyzők tisztét veszi át.

A korelnök tudatja az országgyűlés megnyitásának idejét s egyszersmind előterjeszti a belügyminister által a meghívottaknak vele közölt névjegyzékét, mely a jelenlevők által általános szótöbbséggel azonnal választandó 15 tagu igazoló bizottsághoz utasittatik átvizsgálás végett, ugy szintén a meg nem hivatás miatt felszólalók panaszbeadványai is.

A mint az igazoló bizottság által, a főrendiháznak meghívott és meg is jelent tagjai közül legalább 50-en igazolva vannak, a korelnök ülést hív össze, melyben mindenekelőtt a ház elnökének és két alelnökének, a miniszerelnök fölterjesztésére, a király által történt kineveztetése olvasztatik fel. Ezután a kinevezett elnök vagy alelnök foglalja el az elnöki széket: a ház pedig saját kebeléből titkos szavazással háznagyot és nyolcz egyzöt választ, a kik azonban minden évi ülésszak elején újra választatnak (1848: 4.).

Az ülést az elnök nyitja meg, a ház beleegyezésével felfüggeszti, vagy eloszlatja; kitzüzi a napi rendet, fölteszi a kérdést, kimondja a határozatot. Az elnök őrkdik a csend és a tanácskozási ügyrend megtartása fölött, s e tekintetben ugyanazon jogai vannak, mint az alsóházi elnöknek (1848: 4.); az érdemleges tanácskozások itt is nyilvánosak lehetnek csak. Ha a tárgy érdeme mellett vagy ellene akar szólni, az elnöki széket egyik alelnöknek engedi át, s azt azon kérdés feletti határozat kimondása előtt, melynek tárgyalásánál felszólalt, nem foglalhatja el; s csak a szavazatok egyenlőségének esetében szavaz.

Ha az elnöki vagy alelnöki állás időközben üresednék meg, a betöltés ismét királyi kinevezéssel történik. Ha valamely ülésben az elnökség minden tagja gátolva lenne, az elnöki tisztet a ház legidősebb tagja, mint korelnök viseli. Ha azonban a gátló körülmény előreláthatólag hosszabb ideig tartana, a helyettesítés ugyanazon módon történik, mint a kinevezés (1885: 7.).

Az elnök és a háznagy a ház által megállapítandó tiszteletdíjban részesül. Rajtuk kivüi a ház tagjai, mint ilyenek, fizetésben, vagy javadalmazásban nem részesülhetnek. Horvát-Szlavonországok gyűlése által választott tagokra és a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság tagjaira nézve azonban az eddig fennállott gyakorlat érvényben marad.

A főrendiház tisztviselőinek hatásköre az, a mi a képviselőház tisztviselőié.

Az indítványok, törvényjavaslatok előzetes tárgyalás végett a bizottságokhoz utasittatnak. A házban általános és részletes tárgyalásnak van helye. Érvényes határozathozatalhoz 50 tag jelenléte szükséges. A szavazás felállással vagy ülvemaradással történhetik, ha azonban az eredmény

így kivethető nem volna, vagy *tíz* tag kívánatára, a névszerinti szavazás rendelendő el.

A főrendiház tagjai, midőn első ízben jogosultak az üléseken megjeleni, királyi levél által hivatnak meg, a Horvát-Szlavonországok által választott tagok kivételével, kikre nézve a választási okmány képezi az igazolványt. A ki egyszer így meghivatott és igazoltatott, újabb meghívó nélkül jelenik meg mindaddig, míg olyan körülmény nem merül föl, melynek alapján a jogot állandóan vagy ideiglenesen elveszti. — Ha egyes tagok jogosultságára kétely támad, e felett a ház saját kebeléből választott bíróság útján végérvényesen határoz. Ezen eljárás követtetik akkor is, ha az az eset merül föl, hogy valamelyik tagja törvényszerű képesítését elvesztette vagy újból megszerezte. A bíróság alkotásának és az eljárásnak módozatait a házszabályok tartalmazzák (1887: 5.).

135. §.

Az országgyűlés két házának egymáshoz való viszonya, érintkezései, országos bizottságok alakulása.

I. A két ház, a két-kamararendszer elveinek megfelelőleg, külön-külön tanácskozik s határozatait üzenetek (átiratok) alakjában egymással közli; néha azonban bizonyos ügyek elintézésére vegyes ülést tart és ugyancsak e célból közös bizottságokat szervez. Régi alkotmányunk szerint (1608 után és 1848 előtt) néha s mintegy kivételkép előfordult, hogy a táblák, ha többszörös üzenetváltásra nem tudtak megegyezni, összejöttek közös tanácskozásra és országos végzéseket hoztak. Ma törv.-javaslat fölött közös tárgyalásoknak, közös tanácskozásoknak, országgyűlési (országos) határozatok közös hozatalának helye nincsen. S vegyes ülés elé csak azok az ügyek tartozhatnak, melyeket az alkotmány határozottan és világosan oda utasít.

A törvényalkotás az alsóházban kezdeményeztetik, rendszerint a ministerium javaslata alapján, bár az egyes képviselők, képviselőházi bizottságok is nyújthatnak be javaslatokat. A ministerium u. i. magas állásában az összérdeket leginkább áttekintheti és leginkább rendelkezik azokkal a tényezőkkel, melyeket igénybe véve, a javaslat a követelményeknek megfelelő lehet. Ezért gyakran előfordul az az eset, hogy a képviselőház óhajt valamely kérdést jövőre törvény által szabályoztatni és a javaslat benyújtásával a ministeriumot bizza meg.

A törvény (1848: 3.) ugyancsak az évi költségvetésre és a kormány számadásaira vonatkozólag rendeli, hogy ezek az alsóháznál mutattassanak be, de, mint már említettük, a szokás általánosított, s ma minden

javaslat első sorban az alsóház elé kerül s ide vonatkozólag a főrendiház csak az alsóház határozatai fölött tanácskozik.¹⁾ A trónbeszéd azonban a két házhoz külön-külön lesz benyújtva, s a válaszadás is külön-külön történhetik.

A képviselőház által elfogadott törvényjavaslat a főrendiház elé kerül. Ha a javaslatot a főrendiház változtatásokkal fogadja el, akkor a két ház üzeneteket cserél mindaddig, míg az egyetértés létre jön; s a mit azután a két ház elfogadott, azt egyike sem veheti többé kifogás alá. Az a javaslat pedig, melyet a főrendiház teljesen elvet: azon ülészsakra elvetettnek tekintetik.

A két ház által elfogadott törvényjavaslatok szentesítés végett a miniszerelnök által a királyhoz terjesztetnek fel. De a felterjesztés előtt egy bizottság még átvizsgálja, hogy valjon a két ház akaratával egyeznek-e?²⁾ E bizottság tagjai: egyszer a képviselőház, másszor a főrendiház elnökének elnökleite alatt a főrendi- és alsóház azon jegyzője, ki a javaslat tárgyalásakor a jegyzőkönyvet vezette, valamint az alsóházban a törvényjavaslat tárgyalásakor működött bizottsági előadó. Az így megállapított szöveget a két ház elnökei és jegyzői írják alá.

II. Vannak azonban esetek, midőn a két ház vegyes ülésre összejön, vagy valamely hatásköréhez tartozó ügyet közösen intéz el.

Igy közös ülésben történik a nádor és a koronaörök választása, felesketése; valamint az országgyűlés megnyitása, berekesztése a főrendiház és a képviselőház tagjainak együttes jelenlétében megy végbe.

A koronázási hitlevél szövegét az országgyűlés mindkét házának tagjaiból alakított küldöttség nyújtja át a megkoronázandónak, ki ismét mindkét ház tagjainak jelenlétében nyilvánítja ki, hogy a hitlevelet, valamint a koronáztatáskor az ország alkotmányára leteendő esküformát elfogadta. — Fentebb mondtuk már, hogy a koronáztatás lefolyása is mint országos ülés tekintetik.

Továbbá az országos küldöttségek, nagyfontosságú államügyek elintézésére (leginkább előleges tanácskozásokra) hivatott bizottságok (regnicolaris deputatiók, delegatiók, közös államadosságokra felügyelő bizottság)

¹⁾ A főrendiház reformjára vonatkozó törvényjavaslat a főrendiháznak szintén óhajtott kezdeményezési jogot adni, de ez törvényerőre nem emelkedett, hanem megmaradt a régi gyakorlat addig, míg az iránt, hogy mely ügyek legyenek a törvényhozás mindkét házában, melyek kizárólag a képviselőházban kezdeményezhetők, külön törvény nem intézkedik (1885: 7.). — Az alsóházat kizárólag megillető kezdeményezés az európai alkotmányokban leginkább csak a budgetre nézve áll fenn (pl. Angliában, Belgiumban).

²⁾ Az 1868: 55. t.-cz. kétszer lett szentesítve, miután az első szöveg az országgyűlés megállapodásaitól eltérő volt (Kiss J. m.).

az országgyűlés mindkét házának tagjaiból vegyesen alkottatnak, a régi gyakorlat szerint olyanformán, hogy a főrendiház a tagok egy harmad részét, a képviselőház pedig két harmad részét választja.

Midőn a ministerium, vagy egyes ministerek vád alá helyeztetnek, a képviselőház a vádlótest, a főrendiház pedig a bíróságot választja. Végre a képviselőház és a főrendiház közös megegyezéssel — de külön-külön ülésekben — jelöli ki azon 3 egyént, a kik közül egyet a miniszerelnök, Ő Felsége elé az állami számszék elnöki állására kinevezés végett felterjeszt.

III. Az 1885: 7. t.-cz. elrendeli, hogy az országgyűlés két háza országos küldöttséget választ, melybe a képviselőház 10, a főrendiház 5 tagot küld, mely küldöttségnek volt feladata a kormány részvéte mellett javaslatot készíteni a két háznak egymással való érintkezéseit és az országos bizottságok alkotását illetőleg. Ez alapon a két ház által egyetértőleg megállapított szabályok, némely fentebb már érintett pontokon kívül még a következőkbe vonhatók össze:

A ház határozatait a másik ház elnökének átírat kíséretében küldi meg kézbesítési könyv mellett.

Az illető elnök az átvett üzenetet, lehetőleg még az ülés folyamán, vagy a legközelebbi ülésben bemutatja a háznak. Oly üzenetek közlése alkalmával, melyek törvényjavaslatokat tárgyalnak, nemcsak az illető háznak ezekre vonatkozó határozatai közlendők, hanem a törvényjavaslat indokolása, esetleg a vele foglalkozó bizottság vagy bizottságok jelentései is.

Az egyik ház által egy ülésszakban hozott és a másik házzal közölt határozatok és megállapodások — akár törvényjavaslatokra vonatkoznak azok, akár más tárgyra, a másik ház által ugyanazon országgyűlés következő ülésszakában is tárgyalhatók, minden újabb üzenetváltás nélkül.

A törvény által előírt esetekben együttes ülések a két ház elnökei által egyetértőleg meghatározandó helyiségben tartandók. Mindkét ház elnöke együttesen elnököl akként, hogy az egyik elnök megnyitja, a másik pedig berekeszti az ülést. Ugyancsak együttesen működik mindkét házból egy-egy jegyző.

Érvényes határozathozatalra legalább összesen annyi tag jelenléte szükséges, a mennyit a két háznak házszabályai, mindegyik házra nézve külön-külön, meghatároztak.

136. §.

Az országgyűlési tárgyalások nyilvánossága.

A magyar országgyűlés eredetileg a törvényhozásra összejött magyar nép (nemesség) gyülekezete volt. Így természetéből folyt a nyilvánosság, mely azonban egész 1848-ig törvény által nem szabályoztatott.

Az 1848. évi országgyűlés tárgyalás alá vette e kérdést és 4. törv.-czikkében következőleg oldotta meg:

»Mindkét táblának ülései nyilvánosak, a csend és rend fentartása céljából mindkét tábla szabályokat alkot s azoknak végrehajtását elnöke által szigorúan eszközölteti. Előlegesen pedig rendeltetik, hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmikép sem szabad. Ha egyes hallgató, vagy a hallgatóság a tanácskozást háborgatná és az elnöki egyszeri intésnek sikere nem lenne, másod ízben az elnök a jelen törvényre hivatkozva, az egyes hallgatót, valamint a hallgatóságot kipurancsolhatja s annak helyét bezáráthatja. Ez megtörténvén, a tanácskozás aznap, vagy később, a többség határozata szerint, *de mindig nyilvánosan* folytattatik.

A rend és csend fentartása terembiztosok által, szükség esetében a nemzeti őrség által eszközöltetik.«

Jelenleg mindenik ház választ magának háznagyot, a kinek feladata a házszabályok értelmében a rendre felügyelni, illetve ennek megóvása céljából, mint fentebb láttuk, az elnök segélyére lenni. S miután a nemzeti őrség intézménye felfüggesztetett (1867: 11.), tehát a fentebbi tétel alatt a karhatalom általában értendő.

Az országgyűlés tárgyalásainak sajtó útján való közzétételéről az 1848: 20. t.-cz. intézkedik: »ki az országgyűlés iratait és nyilvános üléseit hü szellemben és igazán közli, ellene a közlöttek tartalma miatt kereset nem indíthatatik.« E tételt nálunk a gyakorlat még nem világította meg eléggé. Angliából kiinduló európai gyakorlat azonban a hü szellemű közlés alatt azt érti, mely az egész ülésről, tárgyalásról hűséges képet ad; tehát a mely nem a tárgyalásnak, vagy valamely beszédnek kiszakított részét közli, hanem közli a tárgyalást a maga egészében. Így nyílik alkalom arra, hogy valamely sérelmes beszéd esetleg az elnök figyelmeztetésével, rendretartásával, vagy a ház ítéletével, avagy rögtöni megczáfolással kerüljön a közönség elé.

137. §.

Az országgyűlési tag mentelmi joga. ¹⁾

I. Régi alkotmányunkban az országgyűlési tárgyalások szabadságát részint közvetlen, részint közvetve több törvény biztosítja. ²⁾ Némelyek az

¹⁾ L. bővebben a szerző értekezését: Budapesti Szemle. 1889. augusztusi szám; továbbá Jellinek Arthurnak »A mentelmi jog« című nagyobb művét (Budapest, 1890), melyben az eddig fölmerült mentelmi és hasonló természetű esetek is gondosan előadva, commentálva vannak.

²⁾ A Hk. I. 14. szerint, a ki az országgyűlésre menőt, vagy onnan jövőt megöli,

országgyűlési tagot magasabb büntetőjogi oltalomban részesítik, védik a magánosok támadásaival, a hatóságokkal szemben, mások meg egyenesen az országgyűlési tárgyalások szabadságát hangsúlyozzák. — De mind e törvények még távol vannak attól, hogy a mai értelemben vett mentelmi jogot hozzák kifejezésre, valamint a belőlők kiinduló gyakorlat sem tud — egész 1848-ig — erre az álláspontra helyezkedni. Ámbár az 1832—44. országgyűlések tárgyalásainál az alsó tábla többsége már körülbelül a mai alapon levő szólásszabadságot vitatta tagjai számára, de a főrendi tábla, a kormány s úgy látszik a bíróság csak más természettel és csak szűkebb körben, a fennálló jogrend, törvények korlátai között, a tanácskozások békéjének megzavarása nélkül, ismerte el.¹⁾ — A hatóságokkal s külön-

hűtlenség bűnébe esik; az 1723 : 7., 10., 11. t.-cikkék szerint, a ki az országgyűlésre utazót, vagy ott lévőt, avagy annak hozzátartozóját, családbelijét, szolgáját megveri, vagy megsebezi, nagyobb hatalmaskodás büntetést követi el; ha pedig megöli, súlyosított halálbüntetéssel sujtassék. — Az 1507 : 12. t.-cikk kimondja, hogy a ki az országgyűlésen valakit bántalmaz, vagy az országgyűlés szabadságát sértené (a mi hűtlenségi bűn) mindenkor személyében idézhető és ugyanott elítélhető legyen. Az 1625 : 62. t.-cikk szerint pedig szigorúan kinyilvánítatik, hogy az országgyűlésen semmiféle sértések, bántalmazások ne történjenek, hanem tanácskozásai nyugalommal, az ország közszabályai szerint vezetessenek. Az 1723 : 7. t.-cikk részletesebben szól. E szerint, hogy az országgyűlési tagok, valamint családai és az országgyűlésen panaszkodók biztonságán s ez által az országgyűlés nyugalmán segítve legyen, az országgyűlés helyén sértések, vagy kézrátévések ne történjenek. Ha pedig ilyenek mégis előfordulnának, az illetők harmadnapra idéztessenek és felettök a királyi tábla (ekkor még az alsótábla egyik eleme) által mondassék ítélet. A rágalmazók pedig annyiszor a mennyiszer kétszáz forint fizetésében marasztaltassanak el. Az 1791 : 13 t.-cz. szerint az országgyűlési ügyek törvényes szabadsággal tárgyalandók.

Az országgyűlési tárgyalások szabadságának, nyugalmanak biztosítására kihattak közvetve az 1563 : 76. t.-cz., mely az országgyűlésen panaszkodókat védi: »a ki az országgyűlésen panasztételért valakit megölni vagy károsítani merne, azonnal hűtlenség bűnébe esettnek tekintessék.« Ezt később több törvénycikk megerősíti. Továbbá az 1647 : 35. t.-cz. szerint az országgyűlés ideje alatt az országgyűlési tag javaiban iktatás nem történhetett; valamint régente az országgyűlés alatt törvénykezési szünetek tartattak.

Végre az országgyűlési tag személyét, hozzátartozóját, még a »salvus conductus« oltalma alatt állónak is tekintette az egyes törvények szellemére támaszkodó gyakorlat s annak megsértése az 1723 : 10. t.-cz. alapján nagyobb hatalmaskodásnak vétetett.

¹⁾ Az 1832—44-diki országgyűlések tárgyalásain a mentelmi jog körébe tartozó kérdések, különösen a szólásszabadság, újra és újra viharos tanácskozásoknak képezik tárgyát, de a nélkül, hogy elvi megállapodás létrejött volna. Már megelőzőleg is előfordult, hogy az országgyűlés tagjai nézeteikért üldöztettek. Így a többi között II. Lipót alatt a kir. személynök az egyik követet fenyegeti, hogy véleményéért följelent a koronának (Salamon : a magy. kir. szék betöltése), a jelen század elején pedig báró Vay tábornokot a főrendi táblán tartott beszédeért le vonja a kormány felösségére. —

sen a bűnvádi eljárással szemben pedig a menevéd (salvus conductus) nyújtott a mai sérthetlenséghez körülbelől hasonló oltalmat.

II. Alkotmányunk átváltozásával a mentelmi jog nem lesz törvénybe foglalva; később, az 1867: 12. t.-cz. pedig a delegatio mentelmi jogát szabályozza csak, melyből vonnak ugyan néha analógiát, de a mai gyakorlat az országgyűlési tag mentelmi jogának alapjául a két ház elvi kijelentéseit fogadja el, melyek inkább a modern alkotmányosság felismert kívánalmaira, semmint régi törvényeinkre vannak tekintettel. E szerint a mentelmi jog két részből, illetve két jogból áll: ¹⁾ a mentességből (szoros értelemben vett mentelmi jogból, szólásszabadságból) és a sérthetlenség jogából. ²⁾

Ujabban (1834) báró Vesselényi a megyei közgyűlésen, a követi utasításnál tett nyilatkozataiért (Jakab Elek: Báró Vesselényi hűtlenségi bűnpere), Balogh János pedig 1835-ben az alsó tábla ülésében mondott beszédéért fogatott hűtlenségi perbe. Az alsó tábla e két esetben a szólásszabadság megsértését látta, a mihez azonban a főrendi tábla nem járult, bár elismerte a szólásszabadságot, de csak a fentebb előadott magyarázatban. — B. Vesselényi esetére megjegyzendő, hogy régi alkotmányunkban a követet utasító közgyűlés bizonyos mértékig részese volt a törvényhozásnak és így az országgyűlési szólásszabadságnak erre is ki kellett terjednie.

A harminczas évek országgyűléseinek tanácskozásaiból kitűnik, hogy az országgyűlés tagjainak jogállása a régi alkotmányban nem tekintetett olyannak, mint a mely tulajdonképen az országgyűlést, az államisouverain akarat kinyilvánítására e feladatából illeti meg, hanem inkább a nemesi szabadságból, a közügyek intézhetésének általános jogából folyó személyes jognak; bár az alsó tábla többsége, valószínűleg az alkotmányosságról akkor már európa-szerte elterjedt tanok hatása alatt, mindinkább közeledik a mai állásponthoz, melyet egyesek (Deák, Klauzál, Somsich) elég világosan kifejeznek.

¹⁾ Az országgyűlés házainak elvi jelentőségű határozatai közül ide vonatkozólag különösen kiemeljük a képviselőház által 1867. november hó 18-án, a Bösözörményi esetben elfogadott bizottsági jelentést, mely (a belga alkotmány tételeihez hasonló) határozott álláspontra helyezkedik, s bár a szövegezés sok kívánni valót hagy fenn, a gyakorlat által azóta mindig tekintetbe vétetett. Tartalma a következő: 1. »A mit az országgyűlési tag, mint ilyen a házban és házon kívül mond vagy tesz, azért csak az országgyűlés és pedig annak azon háza által vonatik feleletre, a melyhez tartozik; 2. A mit az országgyűlési tag nem mint olyan, és nem törvényhozói hivatásának gyakorlása körében mond vagy tesz, azért csak a ház engedelmével állíttathatik bíró elé, csak a ház engedelmével vonathatik közkereset alá, s a tettenérés esetét kivéve, csak a ház előleges engedelmével záratható el.«

²⁾ Rendszerint így jelölik e két jogot, de azért nem mondhatnók, hogy e műszókra megállapodás jött volna létre; használtatnak ezek váltakozva, vagylagosan és általában a mentelmi jog egységesnek vett fogalmába kebelezetnek. Belátjuk, hogy a mentelmi jog két részének fentebbi elnevezése, ha a kifejezések etymologiai jelentését vetjük össze a jogok tartalmával, kifogás alá jöhet. De mégis megfellelőbb, mintha e kifejezések fordítva használtatnánk, vagy a két jog egy szóval jelöltetik. A német irodalomban az »Unverantwortlichkeit« és »Unverletzlichkeit« kifejezések szokásosak, de még kevésbé találunk. Az országgyűlési tag működésében, a mai gyakorlat szerint, csak egy momentum van, melyre a felelőtlenség kifejezése illik: a

A *mentesség* (immunitas) azt tartalmazza, hogy a főrend vagy képviselő az országgyűlési munkakörben hivatásának megfelelőleg résztvéve, szóval, vagy írásban tett nyilatkozataiért, esetleg egyéb cselekvényeiért, csakis az illető háznak tartozik felelősséggel, a melynek tagja. E szerint az országgyűlési tag a mentelem oltalma alatt áll a házak nyílt vagy zárt üléseiben az osztályok, bizottságok tanácskozásaiiban, midőn a ház megbízásában jár el, midőn azt képviseli. De a mentesség nem terjed ki a képviselőnek választóival való érintkezéseire, valamely beszámoló beszédre, időközi jelentésre, stb. ¹⁾

A *sérthetlenség* (inviolabilitas) joga pedig abban áll, hogy az országgyűlési tag ellen egyedül a ház engedelmével indítható meg fenyegető eljárás büntügyi vizsgálat, s a tettenérés esetét kivéve, egyedül a ház engedelmével tartoztatható le.

III. A mentelmi jog első sorban az országgyűlés szabadságának, függetlenségének biztosítására áll fenn azon czélból, hogy alkotmányos feladatainak megfelelhessen. Senki számára sem ad subjectiv jogositványt, hanem objectiv jogszabály, mely tulajdonképen az állam perjogának és büntetőjogának is részét képezi. Nem privilegium magánosok számára, hanem mindenkire kihat, kinek esete alája tartozik. Igaz ugyan, hogy e jog élvezésére az országgyűlési tagság előfeltétel, de alkalmazása nem függ az illető akaratától, nem mondhat le róla. ²⁾

A mentelmi jog egyik része, a mentesség, modern alkotmányunk szükségképeni folyománya. Az állami souverainitás, mint mondtuk, a törvényhozó organum által jön kifejezésre, melynek megállapodásai, a törvények souverain természettel bírnak. Valamely állami organumnak pedig hivatásszerű munkájában mindazon tulajdonságokkal kell bírnia, melyek az általa kifejezésre hozott állami hatalmat jellemzik, mely ilyenkor benne és általa él. Az állam souverain hatalmát kezelő és e munkájában

szavazás, de egyébként egészen a ház ellenőrzése és ítélete alatt áll. És így nem tartom logikainak, hogy felelőtlennek nevezzünk valakit azon cselekvényekért, melyekért az illető megdorgálható, bünteteskép a tanácskozásokból eltávolítható, szabadságától megfosztható (mely utóbbi büntetés-mód alkalmazása is a háztól függ, miután fegyelmi eljárását szabadon állapítja meg a házszabályokban), habár mint különös hivatásból származott tett, nyilatkozat a ház külön bíraskodása alá tartozik és külön eljárási szabályok szerint ítéltetik is. — Nálunk még általában szokásos a mentelmet szólás-szabadságnak nevezni. De ezzel az országgyűlési tag feladatának megint csak egy részét jelöljük.

¹⁾ Ez elismertetett a Doda-féle esetben 1889.

²⁾ A képviselőház többször kijelentette, hogy a mentelmi jog az illető országgyűlési tag kérelmére nem függeszthető fel. Így pl. 1868. július 15-iki, 1875. decz. 20-iki, 1879. június 7-iki ülésekben.

más hatóságoknak felelős, ellenőrzése alatt álló organum képzelhetetlen. Így az országgyűlés is, mint a törvényhozás eleme, kivételes jogállást élvez, azon egyszerű okból, mert mindenkinek meg kell adni a jogot, hogy köztisztét elláthassa. Ez alapon illeti az országgyűlést, illetve két házát, a mentesség, s miután ezek egyes tagokból állanak, a törvényhozási munkakörben őket is.¹⁾

A sérthetetlenség jogánál már a politikai indokok is előtérbe lépnek. Egyrészt a parlament alkotmányos jogállásából következik, de másrészt békés munkájának védelmére áll fenn, hogy t. i. jogosulatlan támadások egyes tagjait hivatásuk teljesítésében ne akadályozhassák; s azért nemcsak a tulajdonképeni bírói, hanem a rendőri eljárással szemben is véd. Nem az a célja, hogy az igazságszolgáltatással szemben mintegy szabadságlevelet adjon, valakinek olyant engedve meg, a mi másnak nem szabad, hanem hogy utját vágja az önkénynek. Ezért, midőn az illetékes hatóság a parlament valamely tagját kikéri, a ház feladata nem abban rejlik, hogy érdemleges ítéletet mondjon, hogy mint bíró járjon el, hanem hogy vizsgálja, vajjon a kérelem nem foglal-e magában zaklatást.²⁾

IV. A mentelmi jog hatálya a képviselőre megválasztásával³⁾ kezdődik, a főrendre a kir. meghívó elnyerésével.⁴⁾ Megszűnik a képviselőt illetőleg a képviselőség megszűnésével, de már a főrendnél a főrendi ház sajátlagos szervezete több eltérést okoz. Így a főrend mentelmi joga meg-

¹⁾ Régi alkotmányunkban is megvolt e jognak szüksége és bizonyára ki is fejlődik (nálunk épügy mint Angliában) ha a külháborúk, belvillongások és egyéb okok alkotmányunk békés fejlődését századokon keresztül lehetetlenné nem tették volna. De így is szembeötlő, mint iparkodnak a hiány visszas következményeit elhárítani. Régi, homályos törvényeinkből az alsótábla már a mai mentességet magyarázza ki, továbbá szokás és gyakorlat útján az országgyűlés tagjai a *salvus conductus* oltalma alatt állóknak tekintetnek. S ennek dacára tarthatatlanná vált a helyzet a jelen században; ha felmerül egy mentelmi eset, olyan heves vitákat idéz elő, hogy az országgyűlés egyéb munkáiban gátolva van.

²⁾ A képviselőház 1867. nov. 18-iki elvi határozatának bizottsági indokolása szerint vizsgálendő, hogy vajjon a vád, melynek alapján a ház egyik vagy másik tagjának perbe fogathatására engedély kéretik, olyan-e, mely hazai törvényeink szerint és törvényes bíróság előtt indítandó keresetre alkalmas alapul kínálkoznék, ha valóban bizonyulna be? s vajjon az állítólagos bűntény, vagy vétség és a vád alá helyezendő országgyűlési tag egyénisége közt mutatkozik-e összefüggés? végre jogosult-e a vád emelésére az, a ki perbe fogatási engedélyért folyamodik? De nem lehet soha eldöntés tárgya ama másik kérdés, vajjon az emelt vád objectív és subjectív tényálladéka megvan-e valósággal? — Körülbelől hasonló kijelentések történtek a főrendiházban és a gyakorlat is, nagyban-egészben, ez álláspontra helyezkedik.

³⁾ E telfogás jutott kifejezésre a képviselőház 1878. évi december 9-iki ülésében s az igazságügyminister 1878. évi 34,974 sz. a. rendeletével közzé tette.

⁴⁾ Ez a főrendiház gyakorlata is (l. pl. az 1881. január 13-iki ülést).

szűnik a főrendi tagság szünetelésével is (1885: 7. t.-cz. 11. §.), az pedig vitatott, hogy az országgyűlés feloszlata (akár az öt évi időszak lejártával, akár időközben) megszünteti-e a főrend mentelmi jogát.¹⁾

A mentelmi jog felfüggesztését az ügyben illetékes bíróság kérelmezheti csak s a megkeresés, a törvényhozás iránti tiszteletnél fogva, a törvényszék nevében az elnök, járásbírói illetékesség alá tartozó ügyekben pedig a járásbíró, vagy valamely albiró által állítandó ki (1884-ben 56,440. sz. a. kelt igazságügyministeri rendelet). Továbbá az a gyakorlat honosult meg, hogy, ha a ház által bizonyos ügyben kiadott képviselő lemond és újra megválasztatik, vagy pedig egy újonnan összehívott országgyűlésnek lesz ismét tagja, mielőtt az ügy befejeztetett volna, az illetékes bíróság által újra kikérendő.

Az országgyűlési tag tanuságtétel végetti megidézteséhez nem kell az illető ház engedélye. Midőn azonban az *országgyűlés tartalma alatt* akár polgári, akár bűnügyekben annak elodázhatlan szüksége mutatkozik, hogy az országgyűlési tag ellen tanuságtétel végett kényszereszközök alkalmaztassanak, ezek foganatosítására a mentelmi jog felfüggesztése kérendő. (L. a képviselőház 1889. ápril 10-diki ülését és az ide vonatkozólag kiadott igazságügymin. rendeletet 1889. május hóban.)

Az országgyűlési tagot magánosok támadásaival szemben a büntető törvény (1878: 5. t.-cz. 152., 163., 262. §.) különös oltalomban részesíti, mely esetek jelenleg e szerint ítéltetnek és a rendes büntető eljárással (tehát nem az említett régi törvények szerint). De ha a sértés az országgyűlési tag politikai személyisége ellen irányozottnak is látszik, az illető ház, az ügy lefolyását különös figyelemmel szokta kísérni.²⁾

138. §.

Az országgyűlési tárgyalások nyelve.

Az országgyűlési tárgyalások nyelve régenté magyar,³⁾ azután latin volt, majd ismét magyar lett.⁴⁾

¹⁾ A gyakorlat ez esetet még nem döntötte el.

²⁾ L. a képviselőház 1877. decz. 17-diki és az 1884. május 8-diki ülését. Az előfordult esetekben, a ház gyors vizsgálatot sürgetett és utasította az igazságügyministert, hogy az ügy állásáról jelentést tegyen.

³⁾ Az ösgyűléseken — a magyar népnek gyülekezete — természetesen csak magyarul szólhattak.

⁴⁾ Már századunk elején néha magyarul szóltak az országgyűlésen, de a törvényeket latin nyelven hozták, míg nem az 1832/6. országgyűlésen a magyar nyelv általános lesz, a törvények pedig magyar és latin nyelven hozatnak, e két nyelv közti eltérésnél a magyarnak adván elsőséget. Az országgyűlésről Ő Felségéhez terjesztendő

A jelenleg fennálló szabályok szerint (1844: 2., 1848: 5., 1868: 30., 40.) az országgyűléshez bocsátandó minden kegyelmes leiratok, előadások, válaszok és intézkedések ezentúl egyedül magyar nyelven adassanak ki. A törvényczikkek egyedül magyar nyelven alkottatnak és erősítettnek meg. Országgyűlési nyelv ezentúl kirekesztőleg magyar s csakis a kapcsolt részek követeinek engedtetik meg a horvát nyelv használata.

139. §.

III. A horvát-szlavon törvényhozás.

I. Fentebb mondtuk, hogy a horvát-szlavon tartományok, hajdani közgyűléseiken, csak statutum-alkotás jogával bírtak, de az 1868: 30. t.-cz. által autonómiájukat képező ügyekre nézve — beligazgatás, vallás- és közoktatásügy, igazságügy — törvényhozó jogot nyertek, mely a király és a tartománygyűlés közt oszlik meg.

II. A horvát-szlavon tartománygyűlés egy kamarából áll, s ő Felsége a király által Zágrábba jelenleg öt évre hivatik egybe. A tartománygyűlést ugyancsak a király rekeszti be, elnapolhatja, sőt a rendes törvényhozási időszak előtt fel is oszlathatja; de ez utóbbi esetben az új választások azonnal elrendelendők s az új gyűlés a feloszlatástól számított három hó múlva összehívandó.

A horvát-szlavon tartománygyűlés tagjai: 1. a báni hivatalosak, kik személyes joguknál fogva jelennek meg; 2. a választott képviselők.

Személyes jogn tagjai: a) a katolikus és görög-keleti érsekek, megyés püspökök, a vránai perjel; b) a megyei főispánok és a turopoliai gróf; továbbá c) minden nagykoru magyar herceg, gróf vagy báró, a kik személyesen, vagy elődeik, a tartománygyűlésen szavazattal bírtak, vagy kik a tartományok területén születtek, avagy ott állandóan megtelepedtek s oly fekvő jószággal bírnak, melylyel 1848 előtt földesuri hatóság járt, föltéve, hogy sem csőd, sem gondnokság alatt nem állanak, továbbá sem bűntény, vagy nyereségvágyból származó büntetendő cselekvény miatt elítélve, vagy vizsgálat alatt nincsenek.

III. Tartománygyűlési képviselőknek azok tekintetnek, kiket a megyei és a városi kerületek ilyenekül megválasztanak.

A képviselők választásánál a megyékben, s öt községben (Verőcze, Diakovár, Ruma, Ó- és Új-Vukovár) a választók egy része közvetlen, a többi csak közvetett választási joggal bír.

felírások azonban már az 1805: 4. t.-cz. értelmében, hasábosan latin és magyar nyelven voltak szerkesztendőek.

Közvetlen választási joggal birnak: a) a kik ingatlan birtokuk után 50 frt — Fiume megyében 36 frt — egyenes állami adót fizetnek; b) iparosok, kereskedők, ha legalább 30 frt egyenes állami adót fizetnek; c) tekintet nélkül adójukra a lelkészek, tudorok, ügyvédek, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, bírák, jegyzők, okleveles hajóvezetők.

Közvetett választási joggal birnak azon birtokosok, gazdatisztek, iparosok, kereskedők, a kik legalább 5, illetve 3 frt egyenes államadót fizetnek. Ezek ösválasztóknak neveztetnek, s 50 egy választót választ.

A többi községekben, valamint a turopolyai kerületben csak közvetlen választási rendszer van alkalmazásban. Választók a városi polgárok és azok, kik birtokuk vagy keresetük után 15, illetve 10 frt egyenes állami adót fizetnek; továbbá adójukra való tekintet nélkül a bevett vallásfelekezetek papjai, ügyvédek, bármely egyetemi kar tudorai, a dél-szláv akadémia rendes tagjai, a sebészek, gyógyszerészek, okleveles mérnökök, tengeri hajós kapitányok, nyilvános nép- és polgári iskolai tanítók.

Képviselővé pedig az választható, a ki a társországokban született, vagy ott valamely község kötelékébe felvétellett, ha 24 éves és írástudó. De meg nem választható, a ki gondnokság vagy csőd alatt van, sem az a ki valamely büntény vagy nyereségvágyból származó büntetésre méltó cselekmény miatt elítéltetett, vagy vizsgálat alatt áll.

Továbbá nem lehetnek országgyűlési képviselők a közigazgatási hivatalnokok, kivéve a bánt és az országos kormány egyes osztályainak élén álló főnököket; végre országgyűlési képviselőkké nem választhatók a politikai községek jegyzői és pénztárnokai, míg szolgálatban vannak.¹⁾

140. §.

A horvát-szlavon tartománygyűlés szervezete, a törvények szentesítése és kihirdetése.

A tartománygyűlés akkor tekintetik megalakultnak, ha tagjai közül felénél több igazolva van. Határozathozatalhoz pedig legalább 35 tagnak jelenléte szükséges.

A tartománygyűlés elnökét s két alelnökét a gyűlés tartamára, jegyzőt pedig egy-egy évi ülősszakra maga választja. Kezdményezési joggal a király — a kormány utján — és a tartománygyűlés egyaránt bir. A kormány

¹⁾ A képviselők 5 frtnyi napidíjat és szálláspénz fejében naponként 1 frtot kapnak. A személyes joguknál fogva megjelentek külön díjazásban nem részesülhetnek.

az üléseken megjelenhet, sőt a kívánt felvilágosításokat megadni köteles, de szavazati joggal csak akkor bír, ha a tartománygyűlés tagja.

A tartománygyűlés által elfogadott javaslatot a király szentesíti s azután a tartománygyűlés előtt kihirdettetvén, az országos törvénylapban közzététetik, a szentesítés és kihirdetés napjának megjelölésével és így törvényté válik. A törvény, ha hatályba lépésére vonatkozólag mást nem tartalmaz, a törvénylapban történt kihirdetésétől számított 15 nap múlva lép életbe. E törvények idézésénél a szentesítésnek éve, hónapja és napja, valamint a törvény folyó száma szokott kitétetni. Pl.: 1885. ápril 10., 22.

IV. FEJEZET.

A birói hatalom.

141. §.

A birói hatalomról általában.

I. Az állam birói hatalmának működése jogsértések eseteire irányul, ezekkel szemben a fennálló rendet oltalmazza. Egyeseknek multbani cselekvéseivel vagy mulasztásaival foglalkozik tehát, melyek fölött ítél, midőn concret esetre kijelenti a kötelező jogot. Principiel nincs hivatása a jövőre kiható szabályokat felállítani, s ha mégis előfordul (pl. nálunk a döntvényekben), ez a modern államban másként nem gondolható, mint-hogy delegatio folytán történik, a törvényhozás (esetleg hallgatag) beleegyezéséből.

A bíróság alkotmányunk szerint (1869: 4.) a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek és a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni; de az objectiv igazság érdekében teljesen független, úgy a hatósági szervezetben, mint a Felség subjectiv akaratával szemben. Itt mutatkozik a bíróságok és a kormányzati hatóságok jogállásában rejlő nagy különbség.

Az igazságszolgáltatás körében az államérdeket, illetve közérdekeket az 1871: 33. t.-cikkkel életbe léptetett királyi ügyészség képviseli. Tagjai a *koronaügyész* — a kir. curia mellett — a *kir. főügyészek* — kir. táblák mellett, — *kir. ügyészek* — első folyamodású törvényszékek mellett — és az ügyészi helyettesek s kir. alügyészek.

II. Régi alkotmányos elv volt Magyarországon, miszerint az igaz-

ságszolgáltatás kutfeje a király,¹⁾ ki a birói hatalmat személyesen, vagy jogát átruházva nagy birái s egyéb birói közegei segélyével, majd később (1723) a kir. curia — hétszemélyes tábla, királyi tábla, 1840. óta váltófőtörvényszék — a báni tábla s a kerületi táblák által gyakorolta. De ezenkívül a városi és a megyei önkormányzati hatóságok is biráskodtak. A jobbágság fölött pedig a földesurat illette birói hatóság.

A kormányzói hatalom nem volt teljesen elválasztva a biróitól, mert az ország nagy birái — nádor, országbiró, horvát bán, tárnok — kormányzói hatáskörrel is bírtak, s mint említettük, az önkormányzati testek biráskodásra is voltak jogosítva. Mindennek daczára idővel e két hatalmi ág különállása a felső fokban elég szembeötlő. A kir. curia s a táblák csak igazságszolgáltatásra voltak hivatva, a főkormányzati hatóságok pedig — kir. udvari kancellária, helytartótanács — csak némely ügyekben, mintegy kivételesen biráskodtak.

III. A király jelenleg is az igazságszolgáltatás forrásának tekintetik. Ez alatt azonban mai nap már nem az értendő, mintha a király személyesen biráskodnék,²⁾ vagy a bíróságokat összeállíthatná, megszüntethetné, hanem hogy az igazságszolgáltatás a király nevében és első sorban is a királytól kinevezett bíróságok által gyakoroltatik; s hogy a király még ezenkívül jelentékeny jogokkal bír az igazságszolgáltatás körül, bár alkotmányunk a nép részvétét is biztosítja.

A biráskodás a kormányzattól el van választva. A bíróságnak a kormányzói hatalomtól való függetlenségét különösen hangsúlyozza már az 1791: 12. törv.-czikk, míg a közigazgatástól végleges elválasztását kimondja az 1869: 4. t.-cz., mely szerint »sem a közigazgatási, sem a birói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.« S ennek alapján az 1871: 31., 32. t.-cikkek által az első folyamodásu biráskodás, a közigazgatástól elkülönített állami bíróságokra ruháztatott. Bár ujabban némely közigazgatási hatóság kisebb ügyekben (kisebb értékű polgári peres ügyek, iparos-, cseléd-ügyek, kihágások) ismét biráskodási joggai ruháztatott fel.

142. §.

A) A király jogköre az igazságszolgáltatásban és a királyi bíróságok.

A király nevezi ki a birákat és a kir. ügyészségek tagjait az igazságügyminister ellenjegyzése mellett (1869: 4.): az igazságszolgáltatásra

¹⁾ Verbőczy. Hk. II. 3.

²⁾ L. az 1791: 12., 56. t.-cz.

általában felügyel, szintén az igazságügyminister segélyével (1871 : 8.), bírót küld,¹⁾ elrendeli a rögtönítélő bíróságot és a kegyelmezés jogát gyakorolja.²⁾

A király által kinevezett bíróságok, *mint kir. curia, kir. ítélőtáblák, kir. pénzügyi bíróság, kir. törvényszékek* (a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék), *kir. járásbíróságok* működnek és az igazságot a király nevében szolgáltatják.

A *kir. curia* alatt jelenleg a Budapesten székelő legfőbb főlebbvezési forumot, a legfőbb ítélőszéket értjük. Hatásköre, a horvát-szlavon tartományoktól eltekintve, az egész országra kiterjed.

A *kir. ítélőtáblák* mint főlebbvezési forumok eddig (és tényleg ma is még) Budapesten és Marosvásárhelyt működtek. Az 1890 : 25. t.-czikk azonban számukat tizenegyre szaporítván, különböző számú törvényszékeket oszt kerületeikbe. E törvény szerint *kir. ítélőtáblák* mint főlebbvezési forumok Budapesten (12 törvényszéki területre), Debreczenben (5 törvényszéki területre), Győrött (6 törvényszéki területre), Kassán (7 törvényszéki területre), Kolozsváron (7 törvényszéki területre), Marosvásárhelyt (6 törvényszéki területre), Nagyváradon (3 törvényszéki területre), Pécsen (4 törvényszéki területre), Pozsonyban (5 törvényszéki területre), Szegeden (6 törvényszéki területre), Temesváron (5 törvényszéki területre) birnak székhelylyel.³⁾

¹⁾ Bár sarkalatos elv államjogunkban, hogy senkit illetékes bíróságától elvonni nem lehet (1869 : 4.), mégis kivételes esetekben, a jogkereső közönség biztonsága és az igazságszolgáltatás érdekében, eltérés történik a bíró-küldés (*delegatio iudicis*) által, midőn bizonyos ügynek elintézésére, kivonva a törvényileg megállapított bíróság illetőségéből, más bíróság jelöltetik ki.

²⁾ A király kegyelmezési joga régi törvényeken (melyek azonban néha korlátozzák is) 1492 : 82., 1563 : 63., 1655 : 26., 1715 : 48. és még régibb gyakorlaton alapszik. Az 1848 : 3. t.-cz. e jogot újra a Felség kizárólagos jogának mondja, mely azonban ministeri ellenjegyzés mellett gyakorolandó és korlátozva ma csakis az elítélt miniszterekre, vagyis az állami főszámzések elnökére van (1843 : 3., 1870 : 18.). — Tartalma a kiszabott büntetés enyhítésében, átalakításában vagy teljes elengedésében áll; továbbá ide soroztatik a pertörlés (*abolitio*). De miután a kegyelmezés tisztán az állami büntető hatalom szempontjából gyakorolható, ezért a magánosok jogigényeit, a bűncselekvényből származó követeléseit nem érinti (1878 : 5.).

³⁾ Ugyancsak az 1890 : 25. t.-cz. intézkedik a táblai döntvényekre vonatkozólag. E szerint a *kir. ítélőtábla* azokban az ügyekben, melyekben a törvény szerint mint utolsó foku bíróság jár el, a felmerült elvi jelentőségű vitás jogkérdéseket teljes ülésében dönti el. Ez elvi megállapodását az illető királyi tábla tanácsai mindaddig követni tartoznak, míg azt újabb teljes ülési megállapodás meg nem változtatja. — Minden *kir. tábla* köteles elvi megállapodásait a többi *kir. ítélő táblával* közölni s azt úgy a *kir. igazságügyministerhez*, mint a *kir. Curia elnökéhez* felterjeszteni. Ha akár az igazságügyminister, akár a Curia elnöke arról győződnek meg, hogy az egyes *kir. ítélő táblák* ellentétes elvi jelentőségű megállapodásra jutottak : haladéok nélkül intézkednek, hogy a jogegység megóvása végett a felmerült kérdés a *kir. Curia* meg-

A pénzügyi közigazgatósági bíróság, Budapest székhellyel, utolsó fokon és véglegesen ítél azon felebbezések felett, melyek a közigazgatási hatóságok által az egyenes adók és az illetékek ügyeiben hozott határozatok ellen beadatnak. Hatásköre az egész államra s így a horvát-szlavon területre is kiterjed.

A társas bíróságként szereplő *első folyamodású kir. törvényszékek* száma 66 s ezek területén 384 járásbíróság működik, mint egyes bíróság.¹⁾

143. §.

A birói qualificatio.

A bírák kinevezésének joga alkotmányunk értelmében bizonyos korlátok közt gyakorolható. Birói hivatalt u. i. csak az a magyar polgár viselhet, a ki életének 26-ik évét betöltötte, feddhetlen jellemű, csőd vagy gondnokság alatt nem áll, s a kellő elméleti és gyakorlati ismeretek birtokában van.

Az 1869: 4. törv.-czikk szerint kimutatandó, hogy az illető a köz- és váltóügyvédi vizsgát letette, vagy pedig a jogi tanulmányokat valamely felsőbb, akár hazai, akár külföldi jogi tanintézetben, a hazai jogból pedig mindenesetre valamely magyar intézetben befejezte, a szabályszerű elméleti vizsgát letette, s az utolsó vizsga letételétől számítandó 3 éven át jogi gyakorlaton volt, még pedig két évig bíróságnál, egy évig vagy bíróságnál, vagy ügyvéd mellett és e három évi gyakorlat után a gyakorlati birói vizsgát (1874: 24.) letette. Megkivántatik végre, miután a bíróságok nyelve magyar, a magyar nyelv ismerete is. — A pénzügyi bíróság tagjainak fele szintén ezen minősítésnek megfelelő egyének sorából veendő, a másik fele pedig azon minősítéssel bírók közül, a mely a pénzügyministerium központi fogalmazási szakánál kivántatik (1883: 43.).

A bíró, kineveztetése után legkésőbb 3 hó alatt s mindenesetre hivatalának elfoglalása előtt, köteles esküt tenni. Ha az eskütételt az említett idő alatt elmulasztja, ez úgy tekintetik, mintha kineveztetését utasította volna vissza.

felelő teljes ülése elé terjesztessék. — A kir. Curia teljes ülési megállapodásait, a kir. ítélő táblák, mindaddig követni tartoznak, míg azt a kir. Curia újabb teljes ülési megállapodással meg nem változtatja. Bármelyik kir. ítélőtábla teljes ülése, a szavazatoknak legalább kétharmad részével hozott határozata alapján, a Curia teljes ülési megállapodásának megváltoztatása céljából indokolt felterjesztést tehet, mely esetben a kérdés a kir. Curia megfelelő teljes ülése által újból eldöntendő. — Ezek szerint változtatandó a jelen kiadásnak a döntvényeket érintő 12. §., mely e törvény keletkezésekor már kinyomtatva volt.

144. §.

A bírák függetlensége.

I. Mig nyugoti államokban a bírák függetlensége Montesquieu tanának hatása alatt csak lassan fejlődött ki,¹⁾ addig hazánkban azt már régi időktől fogva törvények biztosítják. Így az 1492: 10. t.-cz. szerint a királyi felség, az ország egyházi és világi nagyjai a bírák közül senkit sem kényszeríthettek, hogy a szokások és törvények ellen cselekedjenek; az 1566: 25. t.-cz. elrendeli, hogy a bírói ítéletek kihirdetését kormányrendeletek meg ne akadályozzák. Az igazságszolgáltatás függetlensége és önállósága érdekében nyilatkoznak még az 1471: 12., 1486: 21., 1647: 92., 137., 1613: 34., 1655: 53., 1659: 45., 1608: k. u. 6., 1681: 31. t.-cz.

Az 1791: 12. t.-cz. pedig határozottan kimondja: hogy a király — kormány — a bíróságoknak megállapított rendjét meg nem változtathatja, a törvényesen hozott bírói ítéletek végrehajtását nem akadályozhatja, mások által akadályoztatni sem engedheti; a bírák törvényes ítéleteit meg nem változtathatja, sem pedig saját részéről valamely politikai hatóság által felülvizsgálat alá nem vonhatja; hanem az igazságszolgáltatás az országnak eddig alkotott és ezután alkotandó törvényei és törvényes szokásai szerint valláskülönbség nélkül alkalmazott bírák által gyakorlandó. Ez elvek az 1869: 4. t.-cz. által ismételtetnek: »a törvényben meghatározott bíróságokat megszüntetni, vagy azokon kívül más bíróságokat bármi szín és cím alatt felállítani s a bíróságoknak a törvényben meghatározott illetőségén, kerületén, úgy szintén a bírák számán a törvényhozáson kívül változtatni nem szabad.«

II. A törvényesen kinevezett bíró, a törvényben meghatározott eseteken kívül, hivatalából el nem mozdítható, beleegyezése nélkül más bírósághoz, vagy más hivatalba át nem tehető, elő nem léptethető (1848: 29., 1869: 4.).

¹⁾ Már régen érezhető volt annak szüksége, hogy az állam igazságszolgáltatása kivéssék a kormányzati hivatalok köréből, s hogy rendeltetésének megfelelő jogállással bíró, független organumra bízassék. A régi francia igazságszolgáltatás guny-jára ismeretes az elfogatási levelek szerepe XIV., XV., XVI. Lajos alatt, valamint a porosz igazságszolgáltatásban nagy Frigyes Reglementja (1749. június 14-ről), melyben pusztán külső okokból teszik az igazságszolgáltatási ügyeket egyik, vagy másik közigazgatási hatósághoz. Elvi elválasztása és a bíráskodás függetlenítése végre is a francia 1790. augusztus 24-ki törvényben mondatik ki, s ez annyira megnyeri a civilizált világ tetszését, hogy csakhamar a többi alkotmányok is átvesszik és mint alaptételt őrzik. De e szétválasztással nemcsak a közigazgatás korlátoztatik, hanem a bíráskodás is. A közigazgatásba való minden beavatkozás tilos, a minnek következménye lett, hogy a közigazgatási igazságszolgáltatás, közigazgatási hatóságokra maradt.

Az 1871: 9. t.-cz. szerint a bírót következő esetben lehet akarata ellenére áthelyezni: 1. ha a bírósági szervezetben törvényhozási intézkedés folytán változás történt; 2. ha ugyanazon bíróságnál alkalmazott bírák között egyenes, vagy harmadiziglen oldalrokonsági, vagy másodiziglen sógorság, vagy fogadott szülei, vagy fogadott gyermeki viszony létezik, vagy állt be. Ezen esetekben az áthelyezés iránt Ő Felsége felelős igazságügyministere által rendelkezik, de az áthelyezett bíró fizetése le nem szállítható. A rokonok, vagy sógorok közül az fog áthelyeztetni, ki később neveztetett ki jelenlegi állására, vagy kinek házassága által a bírák között sógorság keletkezett. Az áthelyezett rangját megtartja, de költözködési költségeinek megtérítését nem igényelheti.¹⁾

Továbbá az 1869: 4. és 1871: 9. t.-cz. értelmében minden bíró, ki 70-ik évét betöltötte, nyugalomba lép, kivéve, ha az igazságügyminister által hivatalának folytatására felszólíttatik és szolgálni kíván. Az 1885: 11. t.-cz. szerint pedig már nyugdíjazható, ha 65-ik életévét betöltötte. Ezenkívül a bíró csak akkor helyezhető nyugalomba, ha testi vagy szellemi fogyatkozás miatt hivatalos kötelességei teljesítésére többé nem képes. Ha ilyenkor a bíró nyugdíjaztatása végett nem folyomodik, akkor a törvényszék elnöke meghallgatván a törvényszéki ügyészt, hivatalos levélben felhívja az illetőt, hogy nyugdíjaztatása iránti kérvényét adja be.

Ha a felszólított az elnöki felhívásnak egy hó lefolyása alatt nem tesz eleget, a törvényszéki ügyész az illetékes fegyelmi bíróság elé terjeszti az ügyet s az illetőnek hivatalból való nyugdíjaztatását kéri kimondani; a fegyelmi bíróság azután ítéletileg határoz.

Különösen sürgős esetekben azon törvényszék elnöke, melynél a bíró alkalmazva van, a hivatalra képtelenné vált bírót hivatalától felfüggesztheti a törvényes formák megtartása mellett; csak hogy az ilyenmü felfüggesztésből a fizetés, vagy egyéb járandóság teljesen vagy részben való megszüntetése nem következik (1871: 9.),

Ha az állomás törvény által megszüntettetik, a mennyiben a bíró valamely már fennálló bíróságnál nem volna alkalmazható: a nyugalomba helyezést az igazságügyminister elrendelheti, illetőleg a legfelsőbb helyen javaslatba hozza. De ily esetekben a kiszabandó nyugdíj a legutóbbi fizetés felénél kevesebb nem lehet (1871: 9., 1885: 11.).

III. De alkotmányunk az igazságszolgáltatás függetlenségét nemcsak a kormánynyal, hanem a társadalommal szemben is iparkodik biztosítani.

¹⁾ Az 1890: 26. t.-cz. szerint a kir. ítélő táblákhoz, tanácsjegyzői szolgálatra az igazságügyminister beleegyezésükkel albirákat rendel be; s a berendelt albirákat akaratauk ellenére is áthelyezheti annak a kir. ítélőtáblának kerületében levő bármely járásbíróshoz, a mely kir. ítélőtáblához be voltak rendelve.

E végből az 1869: 4. t.-cz. elrendeli azt is, hogy a bíró nem lehet egyszersmind országgyűlési képviselő, gyakorló ügyvéd, közjegyző (1874: 35.) vagy ügynök; nem viselhet más, akár állami akár törvényhatósági, községi valóságos vagy tiszteletbeli hivatalt (a honvédelmi kötelezettség-ből folyó kivételével); nem lehet tanár vagy tanító, nem folytathat kereskedést vagy iparüzletet, avagy bárminemű olyan foglalkozást, mely a bírói függetlenséget csorbitaná; nem lehet valamely potitikai vagy munkásegyletnek, illetve gyülekezetnek tagja, nem folyhat be sem közvetve, sem közvetlenül azok működésébe, s nem járulhat az ily egylet vagy gyülekezet határozatához vagy kérvényéhez.¹⁾ — A bíró nem lehet valamely politikai folyóiratnak sem tulajdonosa, sem kiadója, sem szerkesztője vagy valamely államsegélyt húzó vállalat engedményének tulajdonosa, sem más társulati igazgató-tanács felügyelő, vizsgáló, számoltató bizottmányának tagja, sem bárminemű, habár csak ideiglenesen és fizetés nélkül működő közege; nem fogadhat el magánosoktól sem nyugpénzt, sem bármi néven nevezendő adományt vagy javadalmazást, s ha ilyenre bírói hivatalba lépte előtt nyert jogot: tartozik erről hivatalának elfoglalása előtt lemondani. Gyámhatóságot vagy gondnokságot, melylyel vagyonkezelés, számadás vagy hatóságok előtti képviselet van összekötve, csak azon esetben viselhet, ha a gyámság vagy gondnokság őt törvéynél vagy végrendeletnél fogva illeti. — A bíró, ha megválasztatik, tagja lehet ugyan valamely törvényhatósági vagy községi képviselőtestnek, de azoktól megbízást vagy kiküldetést nem fogadhat el.

IV. Alkotmányunk végre a bírói függetlenséget a törvényszék kebelében is megőrizni óhajtja, midőn kimondja, hogy ugyanazon törvényszéknél a bírói hivatalra nem alkalmazhatók azok, a kik fel- vagy lemenő

¹⁾ E tétel azonban nem gátolja azt, hogy a bíró a képviselőválasztásra alakult pártokhoz szabadon ne csatlakozzék, s hogy politikai véleményét, békés eszmecseré útján, szabadon ne nyilváníthassa. Bittó István igazságügyminister 1872-ben következőkép nyilatkozott: »hogy téves felfogás által senki politikai jogaitól meg ne fosztassék, szükségesnek tartom felemlíteni, miszerint az 1869: 4. t.-cz. 11. §-a csak azt rendel, hogy a bíró ne legyen tagja valamely politikai testületnek, illetőleg gyülekezetnek, s mivel a polgárok választási jogai gyakorolhatása céljából alakított pártok ily egyesületek és gyülekezetek jellegével nem bírnak, a törvény nem tiltja azt, hogy a bírák az által, hogy magukat valamely politikai párthoz tartozóknak beírják, politikai meggyőződésüknek, mely szerint választási jogukat gyakorolni fogják, már előre is kifejezést ne adjanak, sőt hogy az ilyen pártok értekezletein békés eszmecseré korlátai közt részt ne vehessenek.« — A képviselőházi többség 1881. évi ápril hó 7-én tudomásul vette Pauler igazságügyminister következő nyilatkozatát: »A bíró szabadon választhat és szavazhat; nem vét a törvény ellen akkor sem, ha tanácskozásokban, melyek ad hoc tartatnak, politikai nézetének békés eszmecseré útján kifejezést ad.« 1878/81. képviselőházi napló. XVII. k. 282. l.)

ágbeli rokonok vagy egymással harmadiziglen oldalrokonságban, avagy másodiziglen sógorságban, fogadott szülői vagy gyermeki viszonyban vannak.

Továbbá, hogy az érdekeltséget távol tartsa a biráskodástól az 1868: 54. t.-cz. szerint a birói személy nem vehet részt olyan ügyekben, melyekben közvetlenül vagy közvetve kárt vagy hasznót remélhet; melyek által felesége, vagy jegyese, fel- vagy lemenő ágbeli rokonai, avagy olyan személyek vannak érdekelve, kik vele negyediziglen oldalrokonságban, vagy másodiziglen sógorságban, továbbá fogadott szülei, fogadott gyermeki, gyámsági vagy gondnoksági viszonyban állanak; melyekben mint tanu, szakértő, képviselő vagy közbenjáró működött; felsőbb bíróságoknál olyan ügyekben, melyeknek alsóbb bírósági előadásában vagy eldöntésében részt vett és az olyan felek ügyeiben, kikkel ellenséges vagy peres viszonyban áll.

145. §.

A birák felelőssége.

A birák függetlenek, önállóan, minden külső befolyástól menten ítéelhetnek, de nem felelőtlenek. A birák felelősséggel tartoznak hivatali kötelességeiknek szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból elkövetett megszegéseért, valamint azon károkért, melyeket hivatali kötelességök megsértésével okoztak (1871: 8., 1878: 5.).

I. Hivatali büntettet képez általában, ha a biró hivatali kötelességét cselekvőleg, vagy mulasztólag azért sérti meg, hogy ez által magának, vagy másoknak illetéktelen hasznót szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon; különösen pedig: 1. hivatali sikkasztás, 2. megvesztegetés, 3. hivatali hatalommal való visszaélés, 4. hivatali titok közlése.

Hivatali büntett esetben, miután nemcsak a hivatali kötelesség, hanem az általános jogrend is megsértetett, a felelősségre vonás közkereset útján történik, s büntetése a büntetőtörvény (1878: 5.) szabályai szerint a rendes bűnvádi eljárás útjára tartozik. De az ítélet, mely által valaki hivatali büntettben bűnösnek ítéltetett, a rendes büntetésen és ennek következményein felül maga után vonja még azt is, hogy az elítélt egyén elveszti hivatalát, hivatalos czimét, fizetését, nyugdíját s általában minden igényét bármi egyéb javadalom iránt, a melyet szolgálata alapján az állam irányában szerzett. — Azon károkért, melyek a birák hivatalos minőségben elkövetett sikkasztásai által magánfeleknek okoztattak, az állam felelős; azonban az ily károk megtérítésére nézve az illetők bárhol és bármikor található vagyonából az államnak viszkereseti joga van.

II. Fegyelmi vétséget követ el azon bíró, ki hivatali kötelességét vét-
kesen, de nem azon bűnös célból szegi meg, hogy ez által magának, vagy
másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okoz-
zon; vagy a ki botrányos magaviselete miatt tiszteletre, bizalomra méltat-
lanná válik. — Továbbá fegyelmi vétségnek tekintendő különösen, ha a
bíró oly ügyben, melyben az eljárás és határozat azon bíróságot illeti, a
melynek tagja: *a)* valamely fél részére per, vagy emlékiratot szerkeszt,
a más által szerkesztett helybenhagyás, vagy megváltoztatás végett
átvizsgálja, vagy a törvény által szabályozott hivatalos működésén kívül
a per mikénti vitelére tanácsot ad; *b)* a folyamatban levő jogügy mikénti
elintézési, vagy egyéb bírói cselekvény tekintetében az eljáró bíróság,
valamelyik tagjára érdekeltségből, vagy ellenszenvből hatni törekszik;
c) a bírósági személyzethez nem tartozó egyének által használat végett
ítéleti, vagy érdemleges határozati tervezetet készített, vagy elfogad. —
Az *a)* és *b)* pont szabályai alól kivéttetik azon eset, ha a bíró a cselekvé-
nyeket saját, vagy vele egyenes, vagy harmadizig oldalrokonságban, másod-
izig sógorságban levő személyek ügyében követte el, ha csak az 1868 :
54. t.-cikknek bírói érdekeltségre vonatkozó rendeletét nem sértette meg.

Fegyelmi vétség a fegyelmi bíróságok elé tartozik s büntetése *rossz-
szalás, feddés, pénzbüntetés, hivatalvesztés*. Ha az illető időközökben újabb
fegyelmi büntetés alá nem esett, a rosszsalás egy év után, a feddés két év
után, a pénzbüntetés három év után erkölcsi hatályát veszti. A pénzbün-
tetés az illető hivatalnok egy évi fizetésének egy harmadát nem haladhatja
tul. A fegyelmi határozatban kimondott hivatalvesztés pedig maga után
vonja az illető czimének, fizetésének, valamint nyugdíjának s mindazoknak
az előnyöknek is elvesztését, melyeket szolgálata folytán az államtól ígé-
nyelhetett volna.

III. Ha bíró hivatalos cselekvése, vagy mulasztása által valakinek
akár szándékosan, akár vétkes gondatlansága folytán kárt okozott, a meny-
nyiben az a törvényben meghatározott perorvoslattal elhárítható nem volt,
teljes kártérítéssel tartozik. Ha pedig a bíró a perorvoslatra nyilván való
vétsége által szolgáltatott okot, a felsőbb bíróság őt a perorvoslatra
hozott határozatában a fél kérelmére az okozott költségek megfizetésében
elmarasztalja.

Ha a bíró a fegyelmi eljárás megindítása előtt, vagy ennek folyamata
alatt, de a véghatározat hozatala előtt hivataláról, illetőleg nyugdíjáról
lemond, a fegyelmi eljárás megindítása, illetőleg folytatása abban hagyandó.
A lemondás azonban a vagyoni felelősséget nem szünteti meg.

146. §.

B) Egyéb bíróságok.

A fentebb említett bíróságokon kívül az állami igazságszolgáltatás körében még más bíróságok is működnek. E bíróságokat nem a király nevezi ki, létük az alkotmányból folyik s úgy tekinthetők, mint az állampolgárok részvéte az igazságszolgáltatásban.

Ilyen bíróságok a *sajtóbíróság, illetve esküdtszék, a főrendiház bírósága, a kisebb értékű polgári peres ügyekben eljáró bíróságok, az egyházi bíróságok, tőzsdebíróság, a vidéki termény-csarnokok bíróságai és a választott bíróságok.*

1. A *sajtóbíróság, illetve esküdtszék*, az 1848: 18. t.-cz. értelmében ¹⁾ a sajtóvétségek fölött itél nyilvánosan; itél a ténykérdés fölött, hogy vajjon a vádlott vétkes-e, s hogy tette milyen büntetendő cselekményt képez. Ellenben az eljárás vezetése s a törvény alkalmazása az igazságügyminister által kijelölt királyi törvényszékek — kolozsvári, marosvásárhelyi, aradi, debreczeni, kassai, pesti, pécsi, pozsonyi és szombathelyi — hatásköréhez tartozik. (1871: 32. t.-cz.)

Az esküdtszék az említett törvényszékek székhelyének esküdtképes polgáraiból alakul. Esküdtképes polgár a fentebbi 9 város polgárai közül az, a ki 24-ik évét betöltötte, de a 60-ik évet még tul nem haladta, ha évenként legalább 200 frtnyi tiszta jövedelemmel bír; továbbá a jog-, orvos-, bölcsészettudorok, hites ügyvédek, mérnökök, sebészek, magyar akadémiai tagok, nyilvános rendes, nyilvános rendkívüli tanárok; még akkor is, ha 24-ik életévüket nem érték el s az említett jövedelemmel nem bírnak.

De kizárandók, ha különben képesítve volnának is, az egyházi személyek, a szolgálatban levő s a nyugalmazott katonák, a bírák, közbírák, a szolgák, napszámosok, írni és olvasni nem tudók, némák, vakok²⁾ süketek, vagy nehéz hallásuak s a fenyíték alatt levők.

Az esküdtképes polgárok sorshuzás útján, négy évnegyedes névsorban különíttetnek el, s a tárgyalásra az illető évnegyedre kijelöltek közül 38-an hivatnak be, a kik 100 frtig terjedhető bírság terhe alatt megjelenni tartoznak. E 38 közül 12-őt a vádló, ugyanannyit a vádlott visszavethet s a megmaradt 12 tag alkotja az esküdtszéket, 2 pedig póttag.

2. A *főrendiház bírósága* a vád alá helyezett ministerek fölött itél,

¹⁾ Sajtóvétségi esetekre jelenleg az 1878: 5. t.-czikkben foglalt büntető törvény irányadó, valamint az szabályozza jelenleg, hogy sajtó útján való közlés alatt mi értendő?

A főrendiház u. i. választ kebeléből 36 tagot, kik közül 12-öt a vádpör vitelére kiküldött biztosok, 12-öt a vád alá vont ministerek vetnek vissza; a megmaradt 12 tag van azután hivatva ítéletet mondani, a mellyel szemben felebbezésnek nincs helye.

3. *Kisebb értékű polgári peres ügyekben járnak el*, ha a kereset tárgya, vagy értéke 20 frtot meg nem halad, a *községi bíróságok*.

A községi bíráskodást gyakorolják: a) *szabad királyi, törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsu városokban* a közgyűlés által e célra rendelt, egy vagy több közigazgatási tisztviselő; b) *nagy községekben* a bíró a tanács kiküldött egy tagjával és a jegyzővel, vagy helyettesével; c) *kis községekben* a bíró, az előljáróság két tagjával. Budapest fővárosban pedig a kerületi előljáróságok.

Ugyancsak kisebb értékű polgári peres ügyekben, melyek a községi bíráskodást meghaladják, bíráskodnak még némely *szolgabírák*, míg ez állást viselik, ha t. i. a közigazgatási bizottság felterjesztésére, a belügy-minister beleegyezésével, az igazságügy-minister által e joggal a király nevében felruháztattak; valamint a *békebírák*, az állam olyan jogismerő polgárai, kik a község folyamodására, a közigazgatási bizottság meghallgatása után, az igazságügyi minister által, a király nevében békebírói teendők végzésével megbizattak (1877: 22.).

4. *Az iparhatóságok és az ipartestületek békeltető bizottságai* (1872: 8. és 1884: 17.) iparosok, segédek, munkások, tanoncok közötti surlódások eseteiben és az ipar-munkaviszonyokból felmerülő vitás kérdések, követelések fölött ítélnek. — Továbbá a *cselédügyekben eljáró hatóságok* (1876: 13.) a gazda és cseléd, valamint a mezei munkások vagy napszámosok között támadható viták elintézésére.

5. *Az egyházi bíróságok* (1868: 48., 54.) jelenleg házassági, illetve egyes házassági perekben ítélnek, a házasság érvényét, illetve felbontását illetőleg.

6. *Választott bíróságok*. Az 1868: 54. t.-cz. szerint a felek kölcsönösen megegyezhetnek arra nézve, hogy peres ügyeiket az általuk választott polgárok döntsék el. Hatáskörébe minden peresügy tartozik, eltekintve azoktól, melyekre nézve törvényeink kimondják, hogy a rendes bíróságoktól eltérésnek nincs helye.

7. *A budapesti áru- és értéktőzsde, valamint a vidéki termény- és gabona-csarnokok bíróságai* (1870: 2.). Ezek annyiban szintén választott bíróságok, a mennyiben tagjai a nevezett testületek kebeléből választatnak. Tőzsde, illetve kereskedelmi ügyekben járnak el.

147. §.

A horvát-szlavon bíróságok.

A horvát-szlavon tartományok különálló igazságszolgáltatással bírnak. A király jogköre e tartományokban ugyanaz, mint a szűkebb értelemben vett magyar területen. A bírák pedig ép úgy függetlenek, önállók, de felelősek, mint a magyar bíróságok tagjai.

Mint legfőbb ítélőszék a zágrábi *hétszemélyes tábla működik*, mint másod folyamodásu bíróság pedig a *báni tábla*. Továbbá a tartományok területén az új bírósági szervezet szerint egyelőre *11 kir. törvényszék* van, mint első folyamodásu társas-bíróság és 64 kir. járásbíróság, mint egyes bíróság.

Ezekon kívül az igazságszolgáltatás körében még a *zágrábi sajtóbíró-ság*, a *községi bíróságok* s *békebíró-ságok* működnek.

A közérdeket az igazságszolgáltatás körében itt is a királyi ügyészség képviseli.

V. FEJEZET.

A kormányzói (végrehajtó) hatalom.¹⁾

148. §.

A kormányzói (végrehajtó) hatalomról általában.

I. A kormányzói hatalom körébe tartozik az államélet fővezénylete és igazgatása, hogy, a mai nap leginkább törvényben kifejezett jog korlátai között, az állam feladatai realizáltassanak. Van e hatalmi körben végrehajtás is, de nem meríti ki. A kormányzat feladata ugyan első sorban felügyelni és odahatni, hogy az állami akarat tiszteltessék, megvalósuljon s ha a szükség úgy kívánná, kényszerrel is végrehajtassék,²⁾ de ezen kívül

¹⁾ Montesquieu az államhatalomról szóló fejtegetéseiben (i. h.) e hatalmi ágat végrehajtónak nevezi, s midőn a continens elfogadja elméletét, műszavait is átveszi. Csak később ismerik föl, hogy e hatalomágban nemcsak végrehajtás, hanem az állam kezdeményezése, kormányzása is foglaltatik, s hogy a végrehajtás csak része annak. Így azután az általunk használt kifejezés mindinkább tért foglal.

²⁾ Ámbár ilyenkor sem az a viszony, mely az emberi akarat és tett között fennáll, hanem inkább az, mely a cselekvés és motívumai közt létezik. Az állam minden célja indító oka lehet a kormányzat valamely cselekvésének, így tehát az állam által elrendelt, valamely jogszabály végrehajtása is, de a mint az államnak vannak ezen kívül céljai, úgy vannak más motívumok is a kormányzat cselekvésére.

a kormányzat hozza kifejezésre az állam magasabb politikáját, gondoskodik belső és külső biztonságról, erkölcsi, anyagi, szellemi fejlődéséről, vezeti az államnak, mint magánjogi személynek életét, stb. (l. a 92. és 93. §§.)¹⁾ és rendeletében szintén állami akarat nyilvánul.

II. A kormányzói hatalom Magyarországon a királyság keletkezésekor már egész kiterjedésében, a királyt, mint az állam fejét illeti meg. Verbóczy ősi elvnek ad kifejezést, midőn mondja: »a kormányzás a király személyére az uralkodással átruháztatott.«

De bár a kormányzói hatalom a királyt illette meg, mindazáltal annak gyakorlása az alkotmány által korlátoztatott, s a nemzet — nemeség, rendek, végre a nép — részesévé vált az önkormányzati testek által. A »Corpus Juris«-ban több törvény biztosít, hogy a kormányzás az alkotmány értelmében fog történni (1791: 12. és a kir. hitlevelek, eskük) s hogy az alkotmányt sértő rendeleteknek a nemzet engedelmességgel nem tartozik (aranybulla, az 1545: 33. t.-cz., melyből a szokás általánosított).

A régi alkotmány szerint a király a kormányzatot főtitkviselői — nádor, országbíró, tárnokmester stb. — segélyével kezelte. Hatásköre tágasabb lévén, e főtitkviselők úgy tűnnek fel, mint a király udvari tisztjei, kik helyette és megbízásából a Felséget megillető kormányzati jogokat gyakorolják. Később, az alkotmányos élet fejlődésével, a kormányzati hatalom szigorubb szabályozást nyert s e tisztségek több önállóságot szereztek, országos méltóságokká váltak, a nádori állás pedig különösen emelkedett.

Ez ősi hivatal, mely a nemzetgyűlésen választott tisztségből vette eredetét, mások szerint nyugoti eredetű, eleinte királyi kinevezés, később, gyarapodván a nemzet befolyása, ennek választása alá esett. — A nádor lett a király távollétében helytartója, az ország főkormányzója, a király és az ország közti meg hasonlítás eseteiben közbenjáró; a király kiskorúsága esetére gyám és gyámkormányzó, stb. (l. 55. §.) Az 1848-iki törvényhozás pedig a nádort a király valóságos helyettesévé teszi. A 3. t.-cikkben elrendeli, miszerint »Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor, s királyi helytartó az országban s-ahhoz kapcsolt részekben a korona egységének, a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett a végrehajtó hatalmat, a törvény s alkotmány ösvényén, teljes hatalommal gyakorolja, s ez esetben a nádor, cs. k. főherczeg István személye is sérthetetlen. E hatáskörön az 1867: 7. t.-cz. változtatott, midőn kimondotta, hogy a király az országból távolléte alkalmával is személyesen vezeti a kormányt a felelős ministerium által.

¹⁾ Többen negative határozzák meg a kormányzati hatalom hatáskörét, hogy mindaz oda tartozik, mi nincs a törvényhozás és bíraskodás hatáskörében. Ez az állam tényleges életére jellemző ugyan, de fogalmi megállapodásra nem vezethet.

Már az Árpád-házbeli királyok alatt egyes törvények elrendelték, hogy a király maga mellett a nemzet jeleseiből tanácsosokat tartson s ezek véleményét a fontosabb kormányzati esetekben meghallgassa; sőt az 1298: 23. t.-cz. a király kormányzati cselekvényeinek érvényét, fontosabb ügyekben a királyi tanács hozzájárulásától teszi függővé. A vegyes házból származó királyok alatt pedig, úgy látszik, hogy a királyi tanács intézménye állandóvá lesz (1386: 3., 1478: 10., 1500: 10.) és az 1507: 5., 7. annak felelősségét, az 1518: 38. pedig hatáskörét megállapítja.

III. A Habsburgok alatt központi kormányhatóságok szerveztettek a *m. kir. udvari kancellária*, a *m. kir. helytartó-tanács* és a *m. kir. pénzügyi kamara*.

A *m. kir. kancellária* az Árpád-házbeli királyok alatt keletkezett kancellári állásból és hivatalból a Habsburg királyok idejében alakult s végleges szervezetét III. Károly, Mária Theresia, II. Lipót rendeleteiben nyerte. I. Ferdinánd alatt a kancellária királyaink állandó székhelyére, Bécsbe költözött, s nem egyszer az ausztriai kancelláriával szemben alárendelt helyzetbe jutott. II. Mátyás alatt a viszony jobbra fordult, a *m. kir. kancellária* önállóbb lett (1608: k. e. 10. t.-cz.) és később függetlenségének biztosítására számos törvény alkottatott (1609: 21., 1613: 25., 1618: 8., 1622: 17., 1630: 29., 1638: 16., 1687: 8., 1715: 18., 1741: 13. stb.). Legutóbbi szervezete szerint egy elnökből — főkancellár, — egy, vagy két alelnökből — alkancellárok, — 12 tanácsosból,¹⁾ kik a főpapi, főúri és nemesi rendből voltak kinevezendők, állott, s a testületi rendszer elvei szerint, tanácsban intézte az ügyeket. Hatásköre az volt, hogy a király e hivatal által gyakorolta felségjogait, úgy a törvényhozás, mint a pénzügy, hadügy kivételével a kormányzás és bíraskodás körében, sőt a *m. kir. kancelláriának* a külügyekre is volt némi befolyása. — Erdély számára külön udvari kancellária állott fenn, lényegileg ugyanazon hatáskörrel, mint a milýennel a magyar birt.

A *m. kir. helytartótanács*. A fentebb említett kir. tanács a mohácsi vész után jelentőségét veszti. I. Ferdinánd alatt helyébe egy új kormányhatóság szerveztetett Budán, melynek élén a nádor, királyi helytartó állott. Ezen királyi helytartók mellett működő és szintén kir. tanácsnak nevezett hatóság, daczára több törvényünk sürgetésének, fontosabb szerepkörre nem tett szert egész a 18-ik század elejéig, a midőn kir. helytartótanács névvel újra szerveztetett és az ország kormányzatában jelentékeny hatáskört nyert. Fontosabb ügyekben csak javaslatot tett, a királynál volt az eldöntés joga (1723: 97—102., 105., 109—112., 115—119.).

¹⁾ Egy tanácsosnak mindig a kapcsolt részekből kellett lennie. (1765: 35.)

E kormányhatóság szinte a testületi rendszer elvei szerint jár el s tagjai voltak az elnöklő nádoron kívül az országbíró, a tárnokmester, az ország primása, a horvát bán s még 18 tanácsos a főpapi, a főúri és nemesi rendből. Hatásköre a beligazgatásra terjedt ki. Különösen felügyelt arra, hogy az ország törvényei, kir. rendeletek megtartassanak; gyakorolta az állami főfelügyeletet a törvényhatóságok, közművelődési, ipar, kereskedelmi, közlekedési ügyek fölött; intézkedett az adónak behajtását, valamint a katonaság elszállásolását illetőleg; végre hozzátartozott a közrendészet, a belbiztonság fentartása és a közegészségügy. A m. kir. helytartótanács mindez ügyekre nézve szakosztályokra és szakbizottságokra volt felosztva és egyéb hivataloktól való önállóságát, függetlenségét több törvény (1723: 101., 1791: 14.) biztosította. — Erdély legfőbb politikai igazgatására az u. n. főkormánysház — gubernium regium — állott fenn, élén egy kormányzóval — gubernator.

A m. kir. pénzügyi kamara, a pénzügyek kezelésére, a régi tárnokmesteri hivatalból a mohácsi vész után lett elkülönítve. Előbb Budán, majd Pozsonyban birt székhelyül. Élén a kamarai elnök s több alelnök állott, kik mellett a kamarai tanácsosok működtek. Hatásköre, a hadiadót kivéve, az ország összes pénzügyeire kiterjedt. — Keletkezésekor az ausztriai pénzügyi kamarának alárendeltetett; később azonban függetlenségét és önállóságát számos törvény biztosította (1608: k. e. 5., 1609: 21., 1655: 11., 1715: 18., 1723: 16. stb.), a nélkül azonban, hogy mindig célhoz vezettek volna. A m. kir. kamara a közjövedelem fölöslegét — 8—9 milliót — évenként az ausztriai udvari kamarának átszolgáltatni tartozott.¹⁾

Mindezen hatóságokat az 1848. évi törvényhozás megszüntette, illetőleg helyökbe a *felelős ministeriumot* léptette olyan értelemben, hogy

¹⁾ Jelentékeny szerepet játszott még a magyar államügyek körül hosszú időn keresztül, a Mária Theresia által életbeléptetett osztrák »Staatsrath«. Hatásköre kezdetben nem terjedt ki Magyarországra, de csakhamar tanácskozik úgy a m. kir. kanczellária, úgy, mint az erdélyi kanczellária előterjesztései fölött; II. József e hivatal segítségével viszi keresztül legtöbb reformjait. Tulajdonképen nem volt hatóság, hanem csak tanácskozó testület, mely a fölmerült ügyekben (belügyek, pénzügyek, állami egyházi reformok) véleményt mondott, illetve a fejedelem határozatait előkészítette. Tagjai közé II. József óta magyarok is kinevezettek. Később (I. Ferencz alatt) átalakul és mint államministerium (Staats- und Conferenzministerium) hatásköre még inkább kiszélesül, a külügyekkel is foglalkozik. — A magyar alkotmány azonban mitsem tud ez intézményről, s hogy kebelében magyar belügyek is tárgyaltattak, az alkotmányunk ellenére volt, vagyis ezekre csak a fejedelem magán tanácskozó testületének tekinthető. Közjogunk egyedül a külügyekre ismerheti (1741: 11., 1791: 17., 1792: 8.), midőn hangsúlyozza, hogy kebelébe magyarok is alkalmaztassanak (l. még Grünwald: I. m.).

jövőre a király a kormányzó hatalmat kizárólag a felelős ministerium által gyakorolandja. De továbbra is épségben tartatott a polgárok részvéte e hatalmi ágban, közvetlenül az önkormányzati testek által, közvetve pedig azon alkotmányos befolyás által, melyet az országgyűlés a kormányzatra gyakorol.

A *kormány felelősségének* eszméje, mint láttuk, nem új a magyar alkotmányban. Már sz. István király idejében ennek csirájára akadunk, később pedig az az elv, melyért a felelős kormányok szervezetnek, hogy t. i. a közérdek legyen a kormányzásnál irányadó, támogatást lel, midőn törvényeink elrendelik, hogy a király maga mellett tanácsosokat tartson, kiknek véleménye a fontosabb ügyekben meghallgatandó, (1836: 3., 1478: 10., 1500: 10.), sőt, mint az 1298: 23. t.-cz. kifejezi, a mit a király fontosabb ügyekben e tanács (melyet legnagyobb részben az országgyűlés választott) meghallgatása nélkül tesz, érvénytelen. Ezt ismétli az 1507: 5. t.-cz.: »Mindazt, mik az ország ügyeit érintik, a király ... tanácsosainak segélyével végezze, és a mit azok tudta nélkül cselekednék érvénytelen legyen.

Az 1507: 7. t.-cz. pedig a királyi tanács felelősségét világosan kimondja: »Ha valaki a rendek közül a király tanácsában ezen ország szabadsága, közjava és törvényei ellen nyilván és vakmerőleg cselekedni merészelné, ezt a többi ülnökök a legközelebbi országgyűlésen a főpapok, országnagyok s a többi rendek előtt névszerint följelenteni tartoznak, ki is ugyanott, mint a hazának és szabadságnak zavarója, személye és vagyonában megbüntettetik.« E törvény azonban a bekövetkezett politikai zavarok miatt csakhamar jelentőségét veszte.

A Habsburg-korszak sem kedvezett a felelősség eszméjének. Törvényeink ugyan számtalanszor elrendelik, hogy a király mellett magyar tanácsosok működjenek, kik a fontosabb ügyeknél meghallgatandók, az idegen befolyás pedig eltávolítandó (1613: 25., 1630: 29., 1635: 25., 1681: 14., 1715: 41. stb.), csak hogy ezek nem mindig tartattak meg szigorúan. A felelős kormányzásnak törvény által való részletes szabályozása az 1790/1 országgyűlésen ismét szóba jött ugyan, de eredmény nélkül. Régi alkotmányunkban a király személyes kormányzása nem volt szigorúan elválasztva kormány cselekedeteitől és így a királyi felelőtlenség folytán, a kormány felelőssége csak nehezen jöhet létre. Még a jelen század harminczas éveinek gyűlésein is sokszor kijelentik, hogy a király és kormánya egy és ezért a kormányzat erősebb megbirálását sem tűrik (L. Kossuth: Országgyűlési tudósítások).

A felelőtlen kormányzás lehetőségét nagy mértékben előmozdítja az, hogy a közjövodelemek ellenőrzés nélkül voltak a kormány kezében. Sőt e közjövodelemnek csak egy része a hadi adó, később meg a házi adó függött a rendek elhatározásától, de ezek kezeléséről sem kérhettek számadást.¹⁾

¹⁾ A viszony körülbelül az volt, hogy az évi 23 milliónyi ezüst forint tiszta országos jövodelemből, a rendek határozása alá 9 millió forint tartozott, 14 millió forint pedig attól egész független volt (Eötvös: Reform.). A hadi adót az országgyűlés

149. §.

A) A király jogköre a kormányzásban és a központi kormány.

I. A király, mint a kormányzati hatalom feje, nevezi ki a felelős ministeriumot, a mely által a központi kormányt kezeli; még pedig kinevezi a miniszerelnököt közvetlenül, a ministerium többi tagjait a miniszerelnök előterjesztésére.¹⁾

A kormányzati hatalom egész körében a királyt illeti meg a főfelügyelet. Ebből folyólag jogában áll bármely cselekvényről, mely a közérdeket érinti, felvilágosítást kívánni, illetve ennek alapján a köz érdekében intézkedni. A központi kormányhatóság a kormányzat állásáról, a közhivatalok működéséről időszaki jelentéseket terjeszt a Felség elé; a hatósági önkormányzati testek felett pedig a király által kinevezett főispán őrökdi s felügyel arra, hogy az önkormányzati igazgatás által a közérdek csorbát ne szenvedjen. A legfőbb felügyelet joga kiterjed magántársulatokra, testületekre, intézetekre, egyházakra, közalapítványokra; a nemzet anyagi, szellemi jólétére, fejlődésére.

A király e legfőbb felügyeletet (rendszerint) ministeriuma által gyakoroltatja. Az ügyek megvizsgálására, néha intézkedésre is kormánybiztosok, vagy ministeri ellenjegyzés mellett kinevezett királyi biztosok küldetnek ki, a kik azonban szintén a törvényekhez tartoznak alkalmazkodni (1559: 7.).

II. Hivatalok, czimek, méltóságok, nemesség, rendek adományozása kir. felségjogot képez. Régi alkotmányos elv, hogy a király minden egyházi, polgári, katonai hivatal, állami kitüntetés kutfeje, s hogy ezek tekintélyüket királyi tekintélyből származtatják. E szerint a király nevezi ki a főbb államhivatalnokokat; az alkotmány korlátai között hivatalokat állit-

szavazta meg, de az egyszer megszavazott összeget, a legközelebbi országgyűlésig a kormány szedhette, csak fölemelhető nem volt, az országgyűlés beleegyezése nélkül. — Továbbá a király magán kiadásai és a kormányzat, az államigazgatás költségei összeolvadtak; egyikről sem tartozott számot adni, de viszont, hogy a jövedelmekből miként képes-e fedezni a fölmerülő szükségleteket, szintén az ő egyedüli gondja volt.

¹⁾ A miniszerelnöki székben történt változásnál, többféle gyakorlat, hogy az új kinevezést, maga a kinevezett minister jegyzi ellen s ez által úgy az előző ministerium elbocsátásáért, mint az előző politikai irány elhagyásáért is felelősséget vállal. Nálunk legujabban a lelépő miniszerelnök ellenjegyzésével jelent meg az újnak kineveztetése. A mi azonban jövőre irányadóul alig szolgálhat, mert nem gondolható, hogy ha majd politikai elvek győzelme illetve bukása idézi elő a kormányválságot, akkor a távozó miniszerelnök felelősséget vállaljon az új ministeriumért, vagyis az általa kormányra jutott politikai irányért, mely ellen tán egész életében küzdött, melyet az országra károsnak hirdetett.

hat föl, eltörülhet, azokat utasítással elláthatja, hatáskörüket megváltoztathatja. Az alkotmány pedig e jog körül csak annyiban korlátozza, a mennyiben hivatalok idegeneknek, külföldieknek, kellő qualificatióval nem bírónak nem osztogathatók, s a központi kormánysszervezet, valamint a hatósági önkormányzati testek törvény által biztosított s a Felség által elismert jogállása önkényüleg meg nem változtatható.

A magyar nemesség adományozása, átruházása, privilegiumok osztogatása, a koronás király joga; továbbá csak a király alapíthat érdemrendeket s ezeket, valamint a czimeket osztogathatja.

Magyar rendek: az »*Aranyssarkantyus rend*«, melyet I. Károly királyunk alapított s 1590-ig koronázáson kívül is, azóta pedig csak koronázáskor osztogattatik; külön jelvény vagy czim nem jár vele; 2. Zsigmond király 1408-ban az érdem jutalmául a »*Sárkány Rend*«-et alapította, mely azonban csakhamar megszűnt; 3. Mária Theresia 1764-ben a *sz. István apostoli királyról elnevezett rendet* alapította, melynek nagymestere mindenkor a magyar király, főpapja az esztergami érsek, kancellárja hajdan a magy. kir. udvari főkancellár, jelenleg a magy. kir. miniszerelnök. Világi tagjainak száma 100: 20 nagy keresztes, 30 közép keresztes, 50 kis keresztes.

Ezen kívül a király a magyar állam körül szerzett érdemeket még a következő rendekkel is szokta jutalmazni: 1. az *aranygyapjas rend*, melyet burgundi Fülöp herczeg alapított 1474-ben és a habsburgi házra örökösödés folytán szállott; 2. *csillagkeresztes rend*, nők számára alapítva Mantuai Eleonora, III. Ferdinánd neje által 1688-ban; ¹⁾ 3. a *Mária-Theresia-féle rend*, kitünő katonai érdemek jutalmára 1757-ben alapítva három fokozatban, nagy, közép és kis kereszttel; 4. a *Lipót-rend* I. Ferencz által 1808-ban atyja emlékére három fokozatban alapítva; 5. a *vaskorona-rend*, mely Napoleon által alapított és I. Ferencz által, 1816-ban, három fokozattal megújított; 6. a *Ferencz-József rend* uralkodóntól alapítva, nagy, közép- és lovagkeresztesek osztályával; 7. ugyancsak uralkodónk alapított (1887-ben) egy érdemjelvényt, kiváló tudományos, irodalmi és művészeti érdemeket (pro literis et artibus) jutalmazandó; valamint 8. polgári és katonai érdemek elismerésére szolgál az arany és ezüst érdemkereszt koronával, vagy a nélkül. Mind e rendjeleket egyébiránt a büntető törvény belföldieknek tekint, midőn kiterjeszti rájuk ama határozatot, hogy a magyar bíróság által hivatalvesztésre ítélte e rendjeleket úgy, mint egyéb diszjelelt, katonai vagy polgári érdemérmeit elveszti.

Az osztogatott főbb czimek a belső titkos-tanácsosi, az excellentiás, a kamarási, a királyi tanácsosi stb.

S miután a király egyedüli kutforrása minden állami kitüntetésnek, tehát idegen fejedelmek által adott rang, czim, érdemrendek nálunk csak akkor érvényesek, illetve használhatók, ha királyi megerő-

¹⁾ E kettő nem annyira érdemrendnek, mint inkább udvari disznek, méltóságoknak tekintetik.

sítést nyernek.¹⁾ Külföldi rendjeleknél a hivatalvesztésre szóló ítélet, csak e rendjelek viselhetésének jogosítványától foszt meg (1878: 5.), míg a végleges elvesztés az adományozó állam határozatától függ.

Megjegyzendő azonban, hogy csak a közvetlen állami kitüntetések erednek közvetlenül a királytól, egyébként nyilvános kitüntetést, czimet osztogathatnak még (bár leginkább kir. auctoritás alapján) egyetemek (tudori), tudományos akadémia (tiszteleti, rendes, levelezői tagság) községek (diszpolgárság), egyletek társulatok (disz-, tiszteleti tagság), valamint törvényhatósági állásokra főispán (tiszteletbeli jelzővel). A mennyiben valamely czim tényleges szolgálati viszonynyal van összeköve, nem tekinthető kitüntetésnek. E kategóriába tehát csak az az eset sorozandó, midőn a hivatal pusztá czime adatik. A mi kétfélekép történhetik: valamely tényleg létező hivatal czimének adományozása által olyanok számára, kik az állást nem töltik be, vagy volt hivatalnak adományozásával, mely azonban ma már csak a czimben él.

III. Felsőjogot képez még a pénzverés és a pénzkibocsátás joga, de azon korlátozás mellett, hogy a veretendő pénz mennyisége, alakja, értéke és sulya a törvény által határoztatik meg (1867: 12., 1868: 7.).

IV. A magyar király az *elismert egyházak fővédnöke*; védelmezi e vallásfelekezeteket alkotmányos jogállásukban. Védelmezi az egyházak vagyonát, szabályszerű jövedelmét, esetleg hatóságaival annak behajtásánál közreműködik. Mint a hitfelekezetek legfőbb felügyelője, a király őrködik az egyházak jogai, szabadságai fölött; valamint felügyel arra, hogy jogállásukat tul ne lépjék. Ennélfogva jogosítva van az ügyek mibenlétéről bármikor felvilágosítást kívánni. — Egyházi zsinatok csak királyi engedéllyel tarthatók, s ezeken a király magát biztos által képviseltetheti; a határozatok pedig csak királyi megerősítés mellett válnak érvényessékké. A római pápáknak rendeletei, idegen egyházi hatóságoknak határozatai pedig csak akkor hirdethetők ki, ha a király az engedélyt erre megadta. (Tetszvényjog.) Végre a vallásügy körül felmerült sérelmeket és viszátkodásokat a király elintézi (Boncz. J. m.) s gyakorolja minden ájtatos alapítványok felett a legfőbb felügyeleti jogot, valamint ellenőrzi, hogy azok rendeltetésüknek megfelelnek-e? (1548: 12., 1550: 19., 1723: 70., 1868: 38., 1883: 30.)

De e legfőbb védnöki és felügyeleti jogokon kívül, melyek az állam fejét az állami souverainitásból folyólag illetik meg, bir még a magyar

¹⁾ Hajdan a kir. kiváltságok a közjog, de még a magánjog körében is a particularis jogok egész sorozatának váltak alapjává. Helyesen jegyzi meg Boncz, hogy a király ilyen kiváltságok osztogatási joga épúgy elévültnek tekinthető, bár világos törvény által nem töröltetett is el, mint a mikép a koronára visszaszállt birtok már nem adományozható, hanem az a nagy. kir. kincstárt illeti meg szállományi jogon. (Magyar. Államjog. 264. l.)

király speciális joggal is, melyet elődeinek a katolikus egyház körüli érdemeiért hosszú történeti fejlődésben nyert (Werbőczy: HK. I. 11.) és a melyet számára az egyház elismer. E jog a *kir. főkegyuri jog*, (ius supremi patronatus), mely tehát egyházi jogi alapokon is nyugszik, de magyar közjogi jellege abban előtérbe lép, hogy az alkotmány szellemében gyakorolandó.¹⁾ Belőle folyólag a király adományoz minden nagyobb egyházi javadalmat, kinevezi az érsekeket és püspököket, prépostokat, apátokat kanonokokat; egyik javadalomról másikra áttehet; szerzetes rendeket behozhat és eltörölhet, sat.²⁾

V. Régi időkől fogva a király volt a legfőbb hadúr, rendelkezett a fegyveres erővel s volt a fővezér. Ezen jogokat az 1867: 12. t.-cz. megerősíti, midőn elismeri, hogy mindaz, mi a hadsereg vezényletére, vezérletére, belszervezetére vonatkozik, a Felség által intézendő el. Ennélfogva a király az egész hadsereg főparancsnoka; a közös hadseregbeli tartalék, honvédség, népfelkelés az ő parancsára hivatik össze; a hadseregben új ezredeket állíthat fel, s a régieket feloszlathatja; az egész véderő katonai szervezését, felszerelését, a szolgálat szabályait ő állapítja meg, főbb tisztjeit közvetlenül kinevezi s a hadsereg neki esküszik hűséget.

De az ujonczok időnkénti megajánlása, a szolgálati időnek meghatározása, a védelmi rendszernek megállapítása, vagy átalakítása csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. A hadsereg, hadi tengerészet, honvédség számerejét a népesség számarányához képest a törvényhozás állapítja meg. — A közös hadsereg, hadi tengerészet ügyeit Ő Felsége a közös hadügyministerium, a honvédség minden ügyeit pedig a m. kir. honvédelmi ministerium által intézi el.

VI. Végre még a király felségjogai közé tartozik a külügyek intézése, ki azt a külügyminister segélyével gyakorolja. A király nevezi ki a külhatalmasságokhoz küldendő követeket s fogadja a külhatalmak követeit. A követeknek rendesen a külügyminister útján a király ad utasításokat, ez azonban nem zárja ki a fejedelem azon jogát, miután ő representálja kifelé az államot, hogy a külhatalmasságokkal személyesen ne érintkezzék. A nemzetközi szerződések a király által, illetve a király nevében kötöttek, s a királyt illeti meg a hadüzenés és békekötés joga.³⁾

¹⁾ A főfelügyeleti jogról, különösen a kegyes alapítványokat illetőleg, bővebben Csorba Ákos: »Alapítványaink és a legfőbb felügyeleti jog«; a főkegyuri jogról pedig e cím alatt Timon Ákos értekezik.

²⁾ A király főkegyuri felségjogát, hogy a hitfelekezetek jogállását inkább megvilágosíthassuk, a 61. §-ban részletesen ismertettük.

³⁾ Sokáig a nemzetközi szerződések csak egyes háborúk befejeztekor kötöttek s a jog maga úgy tűnik föl, mint a háború és békekötés jogának kiegészítő része, s

Rége, törvényeink értelmében, a hadüzenés és békekötés a nemzet tanácsával és beleegyezésével volt gyakorlandó, jelenleg pedig a nemzetközi szerződések és a békekötések az 1867: 12. t.-cz. szellemében az országgyűléssel közlendők, s úgy ezekre nézve, valamint a hadüzenésre a ministeri felelősség elve fennáll.

De bár a külügyek intézése királyi felségjogot képez, mindazáltal a nemzet alkotmányos befolyása biztosítva van. Az ép mondottakon kívül a fejedelem a trónbeszédben a külviszonyokról is értesít s az országgyűlés válaszában szintén foglalkozhatik a külpolitikával. Időszakonként az állam diplomatai levelezése a delegatiók elé terjesztetik, s e bizottság tagjainak jogában áll a külviszonyokról, a kormány külpolitikájáról interpellatiók alakjában felvilágosítást kérni. Továbbá a m. kir. miniszterelnök joga és kötelessége az állam érdekeit a külpolitika körében is kifejezésre hozni, s az országgyűlésen beadott, e kérdésekre vonatkozó interpellatiókra felvilágosítást adni. A külügyminister pedig a delegatiók előtt felelős az egész külügyi kormányzásért.

150. §.

A független felelős ministerium.

Az 1848-iki törvényhozás a 3-ik tv.-cikkben, miután hangsúlyozza, hogy a király személye szent és sérthetetlen, kimondja, hogy a régi kormányhatóságok helyébe a független, felelős ministerium lép, s mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udvari kancelláriának, a kir. helytartótanácsnak, a kir. udvari kamarának, — ideértve a bányászatot is — köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna s általában minden polgári, kincstári, katonai tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.

Továbbá, hogy Ő Felségének az országbéli távollétében a nádor, királyi helytartó, a végrehajtó hatalmat a törvények és alkotmány

mert az előbbieik monarchiákban felségjogot képeztek, ez utóbbi is a királyt megilletőnek tekintett. A hol azonban, mint nálunk is, a rendek erős közjogi élettel bírtak, a király e joga területi átengedéseknél, vagy az államot egyébként terhelő nemzetközi szerződések kötésénél, a rendek által korlátoztatott. — Angliában a szerződések kötésének joga egész mai napig megilleti a koronát, még pedig ha a szerződés nem vonatkozik a parlament hatáskörébe eső ügyre, ennek hozzájárulása nélkül. Egyébként pedig a parlamentnek vagy előleges (felhatalmazó), vagy utólagos hozzájárulása szükséges, avagy külön törvényben tesz a kötött szerződésnek megfelelő intézkedéseket. (L. bővebben 5. §.)

ösvényén kezeli. De úgy Ő Felségének, valamint a nádornak, királyi helytartónak bármely rendelete, parancsolata, határozata, kinevezése csak akkor érvényes — tehát az előbbi §-ban elősorolt felségjogokra vonatkozók is, — ha a Budapesten székelő valamelyik minister által aláíratott.

Ez alaptételeken a későbbi törvények csak annyiban változtattak, a mennyiben az 1867: 7. t.-cz. szerint Ő Felsége az országbóli távolléte idejében is személyesen gyakorolja a kormányzói hatalmat. — Az 1867: 12. t.-cz. pedig a hadügyet, a külügyet és az ezekre vonatkozó pénzügyet kiveszi a magyar ministerium hatásköréből és a közös ministerium kormányára alá helyezi; végre az 1868: 30. tv.-czikk következtében a horvát-szlavon tartományok autonomicus ügyei a magyar ministerium hatásköréből szintén kivétettek és a horvát-szlavon tartományi felelős kormánynak rendeltettek alá.

151. §.

A felelős ministeri kormány szervezete.

I. A magyar ministerium általános szervezetét ugyancsak az 1848: 3. t.-cz. határozza meg. E törvényt később az 1867: 7., 8., 12., az 1868: 30. és 1889: 18. t.-cz. kiegészítik, illetve módosítják, úgy, hogy ma a szervezet a következőkben foglalható:

A ministerium székhelye Budapest; áll a miniszerelnökségből s az 1848: 3. t.-cz. szerint 8, az 1868: 30. t.-cz. értelmében pedig 9, összesen tehát 10 ministeriumból, mint az állami kormányzat egy-egy főágára kirendelt központi hatóságból, u. m.:

1. A miniszerelnökség.
2. A Felség személye körüli ministerium.¹⁾

¹⁾ E ministerium eredetileg szélesebb hatáskörrel tervezetett, mint a milyennel jelenleg bír. Az 1848: 3. t.-cz. ugyanis a következőkép intézkedik. A ministerek egyike folyvást Ő Felsége személye körül lesz s mindazon ügyekben, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli. (113. §.) A magyar hadseregnek, az ország határain kívül alkalmazását, nem különben a katonai hivatalokrai kinevezéseket szintén Ő Felsége fogja a király személye körül levő minister ellenjegyzése mellett elhatározni (18. §.); az érsekek, püspökök, prépostok, apátok és az ország zászlóssainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlása, a nemességnek, czimeknek és rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett egyenesen Ő Felségét illetik (7. §.) s ezen egyenesen a Felségnek fentartott ügyeket, a személye mellé rendelt felelős magyar minister fogja a mellette levő álladalmi tanácsnokokkal és személyizzettel kezelni (21. §.). — E határozatokon első sorban az 1867: 12. t.-cz. változtat, midőn a hadügyet

3. A belügyministerium.
4. A pénzügyi ministerium.
5. A földművelésügyi ministerium.
6. A kereskedelemügyi ministerium.
7. A vallás- és közoktatásügyi ministerium.
8. Az igazságügyi ministerium.
9. A honvédelmi ministerium.
10. A horvát-szlavon tárcza nélküli ministerium (hatáskörét l. a 40-ik §-ban).¹⁾

II. Az egyes ministeriumok hatásköre részint törvényekben, de leginkább rendeletekben szabályoztatik s mindegyikének, mint külön ügyágnak élén külön minister áll (1848: 3. t.-cz. 15. §.). A ministerek együtt alkotják a *ministertanácsot*, melyben, ha a Felség jelen nincsen a minis-terelnök elnököl, ki e tanácsot, a mikor szükségesnek látja, mindenkor összehívhatja (1848: 3. t.-cz. 17. §.). Alkotmányunk ugyan csak kevés ügyet utal a ministeri tanács elé (pl. az állami számszék némely határo-zatai, a honvédségnek és népfölkelésnek az ország határain kívül hasz-nálata s per analogiam iuris mondhatnánk a szükségrendeletek kibocsá-tása), de a parlamentarismus természetéből folyólag ide tartozik még a ministerium által követendő politikai irány megállapítása és az ebből folyó intézkedések meghatározása. Továbbá, hogy a kormány az államélet egy-sége által megkívánt harmoniában történhessék, a ministeri tanács intézi el azokat az ügyeket is, melyek vagy több ministeriumot közösen érde-

és külügyet közös ügyekké teszi és így ezeket, valamint a Magyarország és Ausztria által közösen intézendő ügyeket kiveszi a Felség személye körüli ministerium hatásköréből. Továbbá 1868: 30. t.-cz. Horvát-Szlavonországoknak autonómiát ad s így e körbe tartozó némely ügyek ismét szűkebbre vonják a Felség személye körüli ministe-rium hatáskörét. Az 1867: 7. t.-cz. pedig kimondja, hogy a király az esetre is, ha az országból távol van, személyesen kormányoz, vagyis megszűnt az ok, hogy bizonyos ügyek, mint a Felség személyes elintézésére különösen fentartottak, kiszakítva, a Felség személye körüli ministerium által kezeltesse és visszakerültek a hova ter-mészetüknél fogva tartoztak a vallás- és közoktatási, illetve az igazságügyi ministe-rium, stb. hatáskörébe. Bár szigoruan alkotmányos eljárás az lett volna, ha e változás törvényhozás útján történik, miután az előző intézkedés törvényen alapult. — Jelenleg e ministerium hatáskörébe tartozik a magyar kormány befolyását a közös ministeriu-moknál, különösen a külügyeknél, továbbá a magyar ministeriumoknak az osztrák és külfölddel való érintkezéseit, a magyar ministeriumoknak a királyhoz intézett felter-jesztéseit közvetíteni. Ha a fél hozzá fordul, külföldre szóló utlevelet állít ki; a címek, nemesség, rendjelek, méltóságok, előnevek adományozása tárgyában előter-jesztéseket tesz s a Felség által ez ügyekben aláírt okmányokat ellenjegyzí.

¹⁾ Az 1848: 3. t.-cz. 19. §-a államtanács felállítását is elrendeli, de alkotmányos-ságunk helyreálltával ez intézmény nem szerveztetett.

kelnek, vagy nagy fontosságuk következtében az egész államra kihatnak, avagy a szakministerek között illetőségi, esetleg egyéb összetüzközéseket idéznek elő.

Az eljárás részben a collegiális rendszer elvei szerint történik. A határozatot a ministertanács, mint testület hozza. De a határozatok, az egyes ministerek személyes felelőssége folytán, nem hozhatók szavazattöbbséggel olyan értelemben, hogy a többség határozata az ellenző kisebbséget is megkötné. Ha valamelyik szakminister a többség határozatát magára vállalni nem akarja, erre nem kötelezhető; csakhogy ilyenkor reá nézve a kabinetből kilépés esete forog fenn. — A miniszerelnök azonban a kormány politikai irányának képviselőjeként tekintetik s azért a parlamenti gyakorlat szorosabb viszonyban van a kabinettel, mint az egyes szakministerek. Ha a szakminister lemond, helyét a miniszerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett a Felség mással tölti be, míg ha a miniszerelnök mond le, az egész ministerium lemondottnak tekintetik, de tagjai újra kinevezhetők.

III. A ministerium belső ügykezelési módját, a törvények korlátai között maga határozza meg (1848: 3. t.-cz. 16. §.), fontosabb esetekben a Felség hozzájárulásával. Egyes ministeriumokban az ügyek természetüknek megfelelőleg főosztályokra vannak osztva s ezek élén a ministeri tanácsosok állanak; a főosztályokban ismét alosztályok vannak, élükön az osztálytanácsosokkal, kik az ügyeket a melléjük rendelt fogalmazói személyzettel kezelik.

A ministeriumok megállapodásaikat az alsóbb hatóságokkal rendeletek alakjában közlik, fontosabb határozataik azonban csak akkor bocsátatnak ki, ha erre Ő Felsége jóváhagyása is megnyerett. — Ministeri rendelettel szemben az engedelmesség az állampolgári engedelmesség kötelezettségéből folyik, mert abban szintén államakarat jut kifejezésre.

A rendeletek kibocsátásának joga azonban csak a törvények korlátai között gyakorolható (1791: 12., 1848: 3., 1879: 40.), miután a törvény az állam souverain akarata és a kormányrendeletben kifejezett államakarat, ezzel szemben alárendelt. (L. 4. és 7. §§.) A rendesen kihirdetett törvények kötelező erejét a bíróság kétségbe nem vonhatja, de a rendeletek *törvényessége felett*¹⁾ egyes esetekben ítél. (1869: 4., 1879: 40., 1883: 43.)

¹⁾ Nálunk az anyagi válaszfal a törvény és rendelet között, mint már említettük a multban majdnem teljesen ismeretlen volt. Az országgyűlés törvényekbe iktat számos kormányzati cselekvényt, kinevezést, administratív rendeletet, míg másrésről a kormány rendeletei jelentékeny mérvben jogalkotást tartalmaznak. Nálunk a multa

A kormányrendelet, ha csak benne más időpont megjelölve nincsen közzétételével lép életbe ¹⁾ és érvénybe marad mindaddig, míg a törvény vagy új rendelet hatályon kívül nem helyezi.

152. §.

A ministeri felelősség.

I. A modern államokban fejlődik ki a ministeri állás azon különös közjogi természete, mely által minden egyéb állami hivataltól különbözik. A ministerek ez alkatban is a korona legfőbb tanácsadói, mint az abszolút államokban, de csak a törvény által szigorúan meghatározott körben mozoghatnak, a melyen egyoldaluan sem ők, sőt a Felség sem változtathat. S annak biztosítására, hogy a királyi (fejedelmi) kormányzat e kör korlátait meg nem sérti, áll fenn a ministeri felelősség, a parlament ellenőrzésével és nálunk a parlament biráskodásával is. — Az országgyűléssel szemben az illető minister felelős, a miniszterrel szemben az ügyet elintéző hivatalnok.

Bár, mint láttuk, a kormány felelősségének eszméje nem új alkotmányunkban, de azért a mai korra nem jutott le történeti fejlődéssel, hanem az alkotmányos monarchiáról szóló általános tanok hatása alatt és elvei szerint lépett ismét életbe. — A constitutionális monarchia alaptétele, hogy a törvényhozás, az állam souverain akaratanak kifejezése, a király és az országgyűlés által történjék. De hogy e jog valami értékkel birjon, biztosíték szükséges arra nézve, miszerint a törvények megtartatnak s a kormányzat ezeknek megfelelőleg, szellemökben történik. E biztosíték meg van adna, ha az országgyűlésnek jogában áll a kormányt ellenőrizni, felelősségre vonni. — A monarchicus elv azonban nem tűri a király felelősségét s így azt másnak kell viselni, kit a souverenitás nem véd, de azért mégis az állam élén áll és ezek a ministerek.

II. A ministeri felelősség intézménye tulajdonképen kettőben jelentkezik: 1. hogy úgy a kibocsátott ministeri rendeletekért, mint egyéb hivatalos eljárásáért a kibocsátó, illetve eljáró ministert különös természetű

valóban úgy volt, hogy a mit nem végzett el a törvényhozás és a biráskodás, az képezte a kormányhatalom körét. Továbbá alkotmányosságunk hosszas szünetelése alatt (1849—1867) a kormány, a törvényhozást megillető körben is rendeleti uton szabadon intézkedett. Ezek okozzák, hogy még ma is sokkal több ügy szabályoztatik rendelettel, semmint az alkotmányosság szempontjából az kívánatos volna. A törvényhozás nem ért reá törvényt alkotni s így a rendeleti intézkedés tovább folyik.

¹⁾ Rendeletek Tára 1867 óta a kormány felügyelete alatt szerkesztetik és évről-évre külön kötetben lesz kiadva. A rendeletek továbbá a »Budapesti Közlöny« című hivatalos lapban is közzé tételnek és a fontosabbak a törvényhatóságoknak meg is küldetnek.

felelősség terheli; továbbá 2. abban, hogy Ő Felségének bármely rendelete, parancsolata, határozata, kinevezése csak akkor lesz érvényes, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által ellenjegyeztetik. Ez ellenjegyzéssel az illető miniszter a tartalmat magáévá teszi, vagyis érette a felelősséget elvállalja.

Idevonatkozzólag az 1848: 3. t.-cz. következőkép intézkedik:

»A ministerek feleletre vonathatnak minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az állam függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy tulajdon szentségét sértik, s általuk hivatalos minőségben követtetik el, illetve adatik ki; 2. kezeikre bízott pénz s egyéb értékek elikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért; 3. a törvények végrehajtásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésekre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.«

E törvényből világosan következik az u. n. jogi felelősség, hogy a magyar miniszter, mint ilyen, felelősségre vonható mindazon hivatalos cselekedeteért, melylyel a fennálló törvényt megsértette; sőt a 3-dik pontból a politikai felelősségre is lehetne következtetni, hogy t. i. követett politikájáért is felelős, vagyis, hogy tettei czélszerűségi szempontból is az országgyűlés elbírálása alá tartoznak, a mely felfogás egyébiránt a palamentaris állam természetéből következik és gyakorlati életünk is ennek létét mutatja.¹⁾

III. A ministerek vád alá helyezését az alsóház rendeli el szavazatainak általános többségével, s azután a pör vitelére is biztosokat választ; a bíróságot pedig a főrendiház alkotja meg. (1848: 3.)

A főrendiház u. i. titkos szavazással választ kebeléből 36 tagot, kik közül 12-őt az alsóház küldöttei, 12-őt a vád alá helyezett ministerek vehetnek vissza, s a megmaradt 12 tag alkotja a bíróságot, mely jogosítva van a büntetést végérvényűleg megszabni.²⁾ Az elmarasztalt miniszterre,

¹⁾ Megjegyzendő, hogy politikai felelősség czimén nem azt várjuk a ministertől, hogy minden hivatalos tettét siker koronázza, hanem hogy kifejtse azon buzgalmat, melyet magas állása megkíván, mert nem szenved kétséget, hogy alkotmány-sértés nélkül is a legnagyobb bajokat hozhatja az államra. A politikai felelősség kérdése a legtöbb európai államban nincs világosan szabályozva, még ott sem, a hol pedig kétségkívül elismerik, mint pl. Angliában. Egyedül a svéd alkotmány tesz határozott és világos megkülönböztetést a jogi és a politikai felelősség között, s a ministerekre mindkettőt kötelezőnek mondja.

Legújabbban (1886) Tisza miniszterelnök a bolgár kérdésben beadott interpellációkra felelve, mondja: »Tudom jól, hogy a követett politikáért is felelős vagyok.«

²⁾ Régi angol felfogás, hogy a rossz kormányzás által leginkább a szegény nép van sújtva, s így méltányos és igazságos, miszerint a népet képviselő alsóház vádolhas-

a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat eseteiben alkalmazható.

A ministerek magán cselekedeteikért a közönséges törvények alatt állanak; ha azonban az országgyűlés valamelyik házának tagjai, természetesen a mentelmi jog reájok is kiterjed. — A ministerek az országgyűlésen bármikor felszólalhatnak, sőt kérdésekre, interpellációkra felszólalni kötelesek. De szavazattal csak akkor bírnak, ha különben tagjai az illető háznak.

153. §.

A ministeri kormányzás ellenőrzése és az állami számvevőszék.

I. A ministerium feletti ellenőrzést az országgyűlés részint közvetlen maga gyakorolja, midőn a ministerium eljárását bíráló alá veszi, az iránt interpellálja, tőle felvilágosítást, esetleg hivatalos cselekedeteire vonatkozó iratok előterjesztését kéri; részint közvetve, az 1870: 18. t.-cz. értelmében szervezett számszék által.

Ez állami számszék a ministeriumtól független, önálló és hatásköre abban összpontosul, hogy az állam bevételeit, kiadásait, az államvagyon és az államadósság kezelését, általában az állam számvitelét ellenőrizze.

II. Áll egy elnökből, egy alelnökből, számtanácsosokból, segéd- és kezelő személyzetből. Elnököt a képviselőház kezdeményezése folytán az országgyűlés által kijelölt három egyén közül Ő Felsége nevez ki a miniszterelnök ellenjegyzése mellett; az alelnököt és számtanácsosokat szintén Ő Felsége nevezi ki, a számvevőszék elnökének javaslatára, a miniszterelnök ellenjegyzése mellett. A segéd- és kezelő személyzet kinevezésének joga az állami számvevőszék elnökét illeti meg.

Elnökségre, számtanácsosi hivatalra azonban nem nevezhetők ki olyanok, kik egymás között, vagy miniszterekkel, fel vagy lefelé egyenesen, vagy oldalágban első és másodfoku rokonságban, illetőleg sógorságban állanak; továbbá a számvevőszék említett és egyéb hivatalnokai az országgyűlés egyik házának sem lehetnek tagjai és nem viselhetnek oly állami és magánhivaltalt, állást vagy tisztséget, mely számadási vagy vagyoni felelősséggel jár, a természeti és törvényes gyámság kivételével; sem közvetlenül, sem hozzátartozóik vagy más közvetítők által nem vehetnek részt

son; miután a continens a felelős ministeri intézményt Angliától vette át, átvette ezt az elvet is. — Európa legtöbb államában a vád alá helyezett miniszterek felett a felsőház ítél, mert e ház tagjai rendszerint bírnak a bírói függetlenséggel és önállósággal, s alkalmasabbak a politikai ügyek elbírálására, mint a tisztán criminalisticus és civilisticus képzettségű rendes bíróságok.

oly vállalatokban, melyek az állammal bármiféle segélyezési vagy szerződési viszonyban állanak.

Az állami számvevőszék elnöke egész életére neveztetik ki, s hivatalát csak törvényes eljárás következtében vesztetheti el. A számvevőszék ügyeit személyes felelősség terhe alatt vezeti, felelős minden mulasztásért vagy törvényellenes eljárásért, melyet vagy maga elkövet, vagy a melyet, tudomása lévén róla, jelentésében az országgyűlés elé terjesztteni elmulasztott. Rangja ministeri.

Az állami számvevőszék elnökének vád alá helyezését a képviselőház általános szavazattöbbséggel rendeli el, s ez esetben a bíraskodást ugyanoly módon, ugyanazon bíróság gyakorolja, mint a mely a vád alá helyezett miniszterekre meg van állapítva. Valamint a kegyelmezési jog is csak azon korlátok között gyakorolható.

III. Az állami számvevőszéknél vezettetik a kettős könyvelés szerint az állami főkönyv, melynek számlái megfelelnek az állam költségvetése czimeinek, fejezeteinek, rovatainak és tételeinek. Minden ministerium köteles ugy saját számvevősége, vagy számvevő osztálya, mint az alatta álló s utalványozási joggal felruházott hatóságok számviteli kimutatásait, egybeállítás és ellenőrzés végett, az állami számvevőszéknek havonként megküldeni.

Az állami számvevőszék köteles nyilvántartani és ellenőrizni a közigazgatás minden ágában: vajjon 1. minden számadás a számviteli rendszer szerint kellőleg igazoltatik-e? 2. minden utalványozás csak az állam költségvetését megállapító törvény felhatalmazása alapján, s e törvény rendeletei szerint tétetik-e? 3. az utalványozások megfelelnek-e a költségvetési törvényben megállapított fejezeteknek, czimeknek és rovatoknak; 4. a kiadások nem haladták-e fölül az engedélyezett összegeket; 5. vajjon a megtakarítás csupán a törvény átruházási rendelete szerint kezeltetik-e?

Ez ellenőrzési tiszténél fogva, az állami számvevőszéknek joga van a ministeri számvevőség, valamint más számvevő osztályok és más önálló utalványozási joggal bíró államhatóságok ügykezelését, az állampénzekről és anyagokról vezetett számadásokat, s bármely bevételt, vagy kiadást igazoló okiratokat, az illető minister előleges értesítése mellett, esetről esetre megvizsgálni.

Ha az állami számvevőszék bármi rendellenességet tapasztal, első sorban az illető ministertől kér felvilágosítást, ha ez nem osztatja el aggályait, az összes ügyiratokat, észrevételei kíséretében, a minister-tanács elé terjeszti, s ez azután határozatát az állami számvevőszékkel írásban közli.

Az összes bevételek és kiadások, úgy az állami vagyon, alapok és azon intézetek, a melyek állami segélyben részesülnek, az állami számvevőszéknek ellenőrzése alá tartoznak. Ennélfogva az illető közegek kötelesek minden okiratot vagy kimutatást közölni, melyet az állami számvevőszék az ellenőrzés céljából megtekinteni kíván.

Továbbá az állami számvevőszék ellenőrzése a magyar korona országai által felvett, vagy felveendő állósított és függő államadósságokra is kiterjed, ideértve a földtehermentesítési adósságot és a váltásági kötvényeket is. E tekintetben ellenőrzi: 1. hogy a törvény és rendeletek az államadóssági, földtehermentesítési és váltásági kötvények, valamint a kamatozó kincstári utalványok kibocsátásánál megtartatik-e? 2. az állam tartozásai rendszeren könyveltetnek-e? 3. hogy az állam által elvállalt kötelezettségek mind az adósságokra, mind azon tartozásokra nézve, a melyekért az állam jótállást vállalt, a kamatfizetést, a tőketörlesztést és a hitelezők biztosítását illetőleg megtartatnak-e? végre 4. kimutatja az állami számvevőszék a pénzügyministeriumtól nyert adatok alapján a törvények értelmében vert fém-váltópénz időnkénti forgalmát. — Mindez ügyekre nézve szintén joga van a szükséges felvilágosítást megszerezni.

Az állami számvevőszék örökös a nyugdíjazási szabályok megtartása felett, nyilvántartja és kimutatja a nyugdíjasok jegyzékét.

Az állami számvevőszék az általa gyakorolt összes ellenőrzés eredményéről évnegyedenként kimutatást készít és azt észrevételei kíséretében a ministertanácsnak megküldi. A ministertanács e kimutatásokra írásban közli határozatait.

IV. Az állami számvevőszék évenként szeptember elsejéig a megelőző évre vonatkozó zárszámadást, egybehasonlítva az azon évre megállapított költségvetéssel elkészíteni és észrevételei kíséretében a ministertanáccsal közölni tartozik. E zárszámadást az állami számvevőszék észrevételeivel és a ministeri tanácsnak ezekre vonatkozó határozataival együtt, azután a miniszerelnök az országgyűlés elé terjeszti.

A zárszámadással egyidejűleg készíti el az állami számvevőszék az államvagyon mérlegét; valamint részletes jelentését az államháztartás, az államvagyon és államadósságok kezelése körül a megelőzőtt kezelési évben szerzett számviteli tapasztalatairól. E jelentés a ministeri tanács észrevételei kíséretében, a miniszerelnök által, szintén az országgyűlés elé terjesztendő.

Az állami számvevőszék tartozik még felügyelni, hogy az állam számviteli szolgálata rendben tartassék s abban a lehető egyszerűsítések eszközöltessenek. E célra jogában áll az állami számvevőszéknek a kormány bármely hatósága mellett működő számvevőszégi osztályt, úgy szintén

minden állampénztárt saját tisztviselői által, az illető minister értesítése mellett, bármikor megvizsgáltatni, s ez uton a kezelési rend fentartásáról, valamint az eljárás czélszerűségéről, s az összes számviteli szolgálat összhangzó működéséről magának alapos meggyőződést szerezni. A vizsgálat eredménye, a tapasztalt hibák, hiányok elhárítására intézett javaslatok kíséretében, mindannyiszor az illető miniszterrel közlendő, s ha e közlésnek eredménye nem lenne, a ministeri tanácscsal; a mennyiben pedig a ministeri tanácsnak ez iránt hozott határozatába az állami számvevőszék elnöke bele nem nyugszik, ez a körülmény az országgyűlés elé terjesztendő jelentésbe felveendő.

Végre köteles az állami számvevőszék mindennemű iratait, az országgyűlés bármelyik házának kíváratára, vagy magának a háznak, vagy küldöttségének megvizsgálása alá terjeszteni.

B) Az önkormányzati testek.

I. A t ö r v é n y h a t ó s á g.

154. §.

A törvényhatóságokról általában.

I. Törvényhatóság alatt azon közjogi testületeket értjük, melyek saját területükre és tagjaikra hatósági jogokkal birnak, s ezeket mint önkormányzatot és mint az állami igazgatás közvetítését állami felügyelet mellett gyakorolják. Különbözik a községtől, hogy magasabb foku hatóság s így egyrészt a kormánynak *közvetlen* alárendelt, másrészt meg egész sorát az alsóbb foku önkormányzati testeknek foglalja magában, melyekkel szemben, mint felsőbb hatóság jár el.

II. A törvényhatósági intézmény eredete körülbelől az államalapítás idejére esik. Csirája az első, szent királyunk által behozott várszerkezetben található meg, melyből a XIII-dik században bontakozott ki a vármegyei intézmény. Később pedig, a XV-dik századtól egyes városok és kerületek királyi kiváltság alapján, mint szab. kir. városok és szabad kerületek, a vármegyék jogállásához hasonló törvényhatósági jogállást nyertek.

E törvényhatóságok belső szervezete, jogállása a történeti alakulással karöltve fejlődött. Régente, 1848 előtt, lényegesebb különbség volt a megyei és városi törvényhatóságok között, mint ma. A vármegyéknek, mint nemes

közületeknek, jelentősége a politikai életre volt nagyobb, míg a helyi önkormányzat a szab. kir. városokban inkább tökéletesedett.

III. A vármegyék kezdetben tulnyomólag honvédelmi rendeltetéssel birtak s csak később váltak közigazgatási hatóságokká, de ekkor hatáskörüik mind a három hatalmi ágra kiterjedt. Különösen jelentékeny volt a régi vármegye befolyása a törvényhozásra az által, hogy az alsó táblánál a többség nézetének a vármegyék által küldött követek többségének nézete tekintetett,¹⁾ s hogy e követek a vármegyei közgyűlés által utasítással láttattak el. E jogánál fogva a vármegye államügyekkel, törvények alkotásával foglalkozó test lett.

A vármegye részt vett a birói hatalom gyakorlásában is, a menyiben törvényszéke s némely tisztviselői mint alsóbb fokú bíróságok működtek.

Igen tág körű volt továbbá részvéte a kormányzati hatalomban: állami felügyelet mellett, helyi ügyeit intézte és közvetíté az állami igazgatást. Ez utóbbi jog gyakorlásánál a vármegyék az ország alkotmányos szabadságának kiváló szolgálatokat tettek. Az aranybullára támaszkodó gyakorlatban (l. még 1545: 33. törvényczikk) ugyanis a hozzájuk leérkezett kormányrendeleteket felülvizsgálat alá vették, s ha úgy találták, hogy azok az alkotmányosság szempontjából kifogás alá esnek, felirtak a kormányhoz, a rendelet visszavonására, vagy sérelmes pontjának megváltoztatására kérve; ha e felírás eredménytelen maradt, s másrészt a kormány válasza nem oszlatta el a megye aggályait: a kormány rendeletét tisztelettel félre tették. S midőn a kormány a nem engedelmeskedő vármegyére kir. biztost küldött, az, az országgyűléshez fordult sérelmével.

A vármegyék a költségvetést, valamint az u. n. házi adót megállapították, kivetették, behajtották; hiteles pecséttel, levéltárral, címerrel és zászlóval birtak; — a törvény korlátai között helyhatósági szabályokat alkothattak, a fontosabbakat királyi jóváhagyás mellett; közgyűléseiken állami ügyekkel foglalkoztak, határozataikat a kormánynyal és a többi vármegyével közölték, a helytartó tanácsccsal közvetlenül érintkeztek.

A vármegye mind e jogait részint közgyűlésein, részint tisztviselői által gyakorolta. Fontosabb ügyekben a közgyűlés intézkedett és a tisztviselők a törvények s a közgyűlés határozata alapján eljárak. A megyei

¹⁾ E felfogást könnyen megérthetjük, ha meggondoljuk, hogy megelőzőleg a nemesség személyenként vett részt a törvényhozásban s csak a mohácsi vész után kezdődik a vármegyei nemességnek képviseltetése. A szab. kir. város pedig mindig csak egy nemes személyt képezett.

közgyűlésnek szavazati joggal bíró tagjai jog szerint, a megyei birtokos nemesek voltak, ámbár tényleg nem igen kutatták, hogy az illető birtokos-e vagy nem.

A kormányt a vármegyében a főispán képviselte, ki a megyei igazgatás fölött a főfelügyeletet gyakorolta. A főispán a király által a vármegye birtokos nemesei közül rendesen élethossziglan neveztetett ki. (1471: 15., 1486: 60.)

A többi tisztviselőket — alispán, fő- és alszolgabírák, esküdtek, jegyzők, ügyészek, orvosok stb. — a megye közgyűlése a főispán által kijelölt 3—3, az alispáni állásra 4—4 egyén közül választotta. Megjegyzendő azonban, hogy az alispánt régente a főispánok nevezték ki s helyettesükként szerepelt, csak 1504-től, illetve 1548-tól, az ez évi 70. tv.-czikk értelmében választották a megyei közgyűlések s ez időtől fogva az alispáni állás önálló hatáskört nyert. Továbbá, hogy ez állások betöltése »nobile officium«-nak tekintetett, s visszautasítás esetén 25—50 márka bírság volt fizetendő.

IV. *A szabad királyi városok*, kir. kiváltság-levelek alapján, a megyei és földesuri hatóság alól ki voltak véve, sőt magok voltak földesuri jogok élvezetében. Nemesi javak birására képesítették, csak igen nagy terjedelmű fekvőségek szerzése nem volt nekik megengedve. — Kezdetben csak kiváltságokkal bíró községek voltak, törvényhatósági jogállásuk a 15-dik században fejlődött ki.

A sz. kir. város testületileg úgy tekintetett, mint egy nemes személy, s ennél fogva nemesi szabadságokkal élt; a szabad kerületekkel együtt pedig alkották az ország 4-ik rendjét. Az országgyűlés alsó tábláján követeik által vettek részt; bíróságuk mint első folyamodású törvényszék működött; helyi ügyeiket intézték és az állami közigazgatást közvetítették. A szab. kir. városok továbbá helyhatósági szabályokat alkottak, saját czimerrel, pecséttel birtak s a területbeliek urafogyott vagyonában örököltek; de a kormányzat szigorubb ellenőrzésének voltak alávetve mint a vármegyék.

Ujabban némely városok a szab. kir. városok privilegiumával felruháztattak, de az országgyűléstől a becikkelyezést nem nyerték meg. Ezek törvényhatósági jogokkal éltek ugyan, de az országgyűlésen részt nem vehettek. Ilyenek voltak Arad, Pécs, Eszék.

A szab. kir. várost megillető jogokat nem a városi polgárok összege, hanem a városi tanács és a tisztviselők gyakorolták. A városi tanácsot a külső és belső tanács képezte. A külső tanács, mintegy közgyűlése a városnak, 40—100 tagból álló, önmagát kiegészítő test volt; a belső tanács pedig, mely a város tulajdonképeni közigazgatását vezette, a polgármes-

terből, a főbíróból, a városkapitányból, jegyzőkből és a megfelelő számú tanácsosokból állott. A tisztviselők időszakonként választottak, ellenben a külső tanács tagjai és a belső tanács tanácsnokai ez állásukat élethossziglan megtartották. — A kijelölés a belső tanácsot illette, míg a választás a külső tanácsot.

A szabad kerületek: a jász-kun kerület, hajdu kerület a törvényhatóságok jogállásához hasonló jogállást élveztek; ilyenféle jogállásuk volt, bár már több eltéréssel, a fumei, buccarii és turmezői kiváltságos kerületeknek, valamint a 16 szepesi város kerületének.

V. *Az erdélyi törvényhatóságok* a magyar törvényhatóságokhoz nagyban és egészben hasonló jogállással bírtak; különbség közöttük csak is annyiban volt, a mennyiben az erdélyi sajátlagos viszonyok hatásukat a törvényhatósági szervezetre is idomítólag éreztették.

A magyarok földje vármegyékre, szab. kir. városokra és Fogaras szabad vidékére oszlott. A vármegyék és a szabad vidék szervezete a magyar megyei törvényhatósági, a szab. kir. városok szervezete a magyar szab. kir. városi szervezettel egyezett.

A székelyek földje öt székből és Maros-Vásárhely sz. kir. városból állott; szervezetük a magyar törvényhatósági szervezetnek felelt meg, csak hogy a székek főkirálybírójukat — főispán — királyi megerősítés mellett, a többi tisztviselőiket pedig szabadon választották. Ezeken kívül e területen még egy kiváltságos község: »Oláhfalú« feküdt, mely a szab. kir. városokhoz hasonló jogállást élvezett.

A szászok földje 9 székből, 2 vidékből és a városokból állott. Az egész terület a szász ispánnak — comes — vagy, mint szintén nevezték, a székbeni királybírónak és a nemzeti gyűlésnek — universitas — volt alárendelve. De e mellett minden szék, illetve vidék közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyekre a polgárok által szabadon választott tanácssal és tisztviselőkkel bírt; a székeknek, illetve vidékeknek főnökét, a királybíró, vagyis kapitányt állásában a fejedelem erősítette meg. — A városok a székektől és vidékektől szorosan függtek, az országgyűlésen, melyre minden szék vagy vidék 2—2 követet küldött, külön képviselve nem voltak.

VI. Az 1848-ki törvényhozás (16., 23—27. t.-cz.) a törvényhatóságok szervezete körül csak ideiglenes változtatásokat tett, a végleges intézkedést a legközelebbi országgyűlésre halasztotta, midőn megbízta a ministeriumot, hogy a törvényhatóságok szervezetének az ujonnan életbe lépett népképviselet alapján történendő rendezéséről a legközelebbi országgyűlés elé törvényjavaslatot terjesztszen. E végleges intézkedés azonban, a bekövetkezett események folytán, egész 1870-ig elmaradt s csak az ez évi 42., továbbá az 1872: 36., az 1874: 39., 1876: 6., 7., 12., 20. és 33. t.-cz. által

valósult meg, míg az 1869: 4. t.-cz. a biráskodást választja el a közigazgatástól és így a törvényhatóságok biráskodási joga megszűnt.

Az 1870: 42. t.-cz. Magyarországnak és az ide bekebelezett Erdélynek törvényhatóságait — Budapesttől, Fiumétól s az ekkor még függőben maradt szászföldről eltekintve — egy ugyanazon elvek alapján szervezi és számukat 135-ben állapítja meg. — Budapestet pedig, mint fővárosi törvényhatóságot, az általános szabályoktól sajátlagos helyzetének megfelelő eltérésekkel az 1872: 36. t.-cz. szabályozza.

Az 1873: 11. t.-czikk Baja és Hódmező-Vásárhely városokat, az 1873: 27. t.-cz. Szörény megyét, Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes városokat iktatja a törvényhatóságok közé és ez által a törvényhatóságok száma, Budapesttől eltekintve, 141-re emelkedett.

A szászföldet, mint önálló s külön szervezettel bíró törvényhatóságot az 1876: 12. t.-czikk szüntette meg; s ugyancsak e törvényczikk jelentette azt is ki, hogy a törvényhatósági területek szabályozásakor a szászföld és a vele szomszédos területek egy ugyanazon szabályok alá esnek; vagyis a területi szabályozás után a Királyföldre eddig fennállott kivételek megszűnnek.

Az 1876: 20. t.-czikk a törvényhatóságok számát 94-re szállítja le. A szab. kir. városok és a törvényhatósági joggal felruházott városok közül u. i. 47-nek önálló törvényhatósági jogait megszünteti s azon vármegyékbe keblezi be, a melyeknek területén voltak. ¹⁾

Az 1876: 33. t.-cz. pedig az egész országot a királyfölddel együtt új területi szabályozásnak vetette alá s megszüntetvén a székeket, vidékeket és szabad területeket, 65 vármegyét szervezett; s így ide számítva a 25 törvényhatósági joggal bíró várost: a törvényhatóságok száma 90 lett. E szám a mai napig csak annyiban szenvedett változás, a mennyiben Krassó Szörény vármegyével, Abauj pedig Torna vármegyével egyesített.

¹⁾ A megszüntetett törvényhatóságok közt volt 28 sz. kir. város: Bakabánya, Bártfa, Bazin, Besztercebánya, Breznóbánya, Eperjes, Erzsébetváros, Esztergom, Felsőbánya, Gyulafehérvár, Késmárk, Kis-Marton, Kis-Szeben, Korpona, Körmöczbánya, Kőszeg, Libetbánya, Lőcse, Modor, Nagybánya, Nagy-Szombat, Ruszt, Szakolcza, Szamosujvár, Sz.-György, Trencsén, Uj-Bánya, Zólyom; és 19 törvényhatósági joggal felruházott város: Abrudbánya, Bereczk, Csikszereda, Fogaras, Fehértemplom, Gölniczbánya, Hátszeg, Ilyefalva, Karánsebes, Kézdi-Vásárhely, Kolos, Oláhfalú, Sepsi-Szt.-György, Szász-Régen, Szék, Székely-Udvarhely, Vajda-Hunyad, Vizakna, Zilah.

155. §.

A jelenlegi törvényhatóságok jogállása és hatásköre.

I. Az 1886 : 21. t.-cz. a törvényhatóságok szervezetét lényeges módosításokkal újból szabályozta s azoknak nevét törvénybe iktatta; régi szervezetében egyedül Budapest fővárost hagyván és Fiume városát megkerületét, mely utóbbinak ügyei a törvény újabb rendelkezéseig az eddig fennálló gyakorlat szerint intéztetnek.

Jelenleg 63 vármegyei törvényhatóság van: 1. Abauj-Torna, 2. Alsó-Fehér, 3. Arad, 4. Árva, 5. Bács-Bodrog, 6. Baranya, 7. Bars, 8. Békés, 9. Bereg, 10. Besztercze-Naszód, 11. Bihar, 12. Borsód, 13. Brassó, 14. Csanád, 15. Csik, 16. Csongrád, 17. Esztergom, 18. Fejér, 19. Fogaras, 20. Gömör-Kishont, 21. Győr, 22. Hajdu, 23. Háromszék, 24. Heves, 25. Hont, 26. Hunyad, 27. Jász-Nagykun-Szolnok, 28. Küküllő, 29. Kolozs, 30. Komárom, 31. Krassó-Szörény, 32. Liptó, 33. Mármaros, 34. Maros-Torda, 35. Moson, 36. Nagy-Küküllő, 37. Nógrád, 38. Nyitra, 39. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, 40. Pozsony, 41. Sáros, 42. Somogy, 43. Sopron, 44. Szabolcs, 45. Szatmár, 46. Szeben, 47. Szepes, 48. Szilágy, 49. Szolnok-Doboka, 50. Temes, 51. Tolna, 52. Torda-Aranyos, 53. Torontál, 54. Trencsén, 55. Turóc, 56. Udvarhely, 57. Ugocsa, 58. Ung, 59. Vas, 60. Veszprém, 61. Zala, 62. Zemplén, 63. Zólyom.

Van továbbá 25 törvényhatósági joggal felruházott város: 1. Arad, sz. k., 2. Baja t. h., 3. Debreczen sz. k., 4. Győr sz. k., 5. Hódmező-Vásárhely t. h., 6. Kassa sz. k., 7. Kecskemét t. h., 8. Kolozsvár sz. k., 9. Komárom sz. k., 10. Maros-Vásárhely sz. k., 11. Pancsova t. h., 12. Nagyvárád t. h., 13. Pécs sz. k., 14. Pozsony sz. k., 15. Selmecz-Bélabánya sz. k., 16. Sopron sz. k., 17. Szabadka sz. k., 18. Szatmár-Németi sz. k., 19. Szeged sz. k., 20. Székes-Fehérvár sz. k., 21. Temesvár sz. k., 22. Ujvidék sz. k., 23. Versecz törvényhatósági joggal fölruházott és 24. Zombor szab. kir. városok. A 25-ik városi törvényhatóságot a fővárosi törvényhatóság képezi.

II. E törvényhatóságok jövőre is gyakorolják a törvény korlátai között:

1. az önkormányzatot;¹⁾

¹⁾ Az önkormányzat fogalma a modern jogtudomány legvitatottabb kérdéseinek egyikét képezi. A continensi tudományba Gneist ültette át Angliából és az angol közjognak megfelelőleg magyarázza. Szerinte: »Die Selbstverwaltung ist eine Landesverwaltung der Kreise und Ortsgemeinden nach den Gesetzen des Landes, durch persönliche Ehrenämter unter Aufbringung der Kostendurch Communale Grundsteuer.« Nagy tekintélye folytán sokan követték s csakhamar igen elterjedt lett az a felfogás, hogy az önkormányzat s tiszteletbeli, ingyenes hivataloskodás elválaszthatlanul vannak össze-

2. az állami közigazgatás közvetítését ;

3. egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat megvitathatják, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással és a kormánynyal közölhetik, kérvényeiket a törvényhozás bármelyik házához közvetlenül fölterjeszthetik ; a kormánynyal közvetlenül érintkeznek.

Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság, saját belügyeiben önállóság intézkedik, határoz és szabályrendeleteket alkot ; határozatait és szabályrendeleteit maga végrehajtja, az önkormányzat és a közigazgatás költségeit megállapítja s a fedezetről gondoskodik, még pedig a megyei törvényhatóság az 1883 : 15., a városi törvényhatóság a községi törvény rendelkezései szerint.

A belügyminister a törvényhatóságoknak az önkormányzati hatáskörben követett közigazgatási eljárást, belső ügyvitelét és pénzkezelését saját kiküldött közege által bármikor megvizsgáltathatja. Az a határozat pedig, mely 1. a költségvetés megállapítására, 2. ingatlan vagyon elidegenítésre vagy szerzésre, 3. kölcsönvételekre, 4. a helybenhagyott költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötése vagy felbontására, vagy közművek emelésére, 5. új hivatalok rendszeresítésére vagy a fennállók megszüntetésére vonatkozik (vármegyékben az 1883 : 15. t.-cz. korlátaik közt) és általában minden határozat, melyre a törvény megerősítést rendel, csak külön indokolt fölterjesztés alapján kieszközölt ministeri jóváhagyás után hajthatatik végre. Ha az illető minister a felterjesztéstől szá-

fűzve. Már pedig az, hogy valamely hivatal dotálva van-e vagy nincs, annak sem jellemén, sem hatáskörén nem változtat ; — eltekintve attól, hogy fölötte nehéz volna a fizetéses és tiszteletbeli hivatalok között a válaszfalat szigorúan megvonni : a tiszteletbeli hivatalok sem zárják ki a hivatalos minőségben tett költségek visszatérítését, utazási, képviselői átalányt, talán tiszteletdíjat, stb. — A megyei alispánság, vagy városi polgármesterség ugyanaz az állás, ha a betöltő közeg havonként felveszi fizetését, vagy azt elengedi, avagy tiszteletdíjat huz. Igaz, hogy a fentebbi definitió szerint Magyarországon nincs is önkormányzat.

Az önkormányzat fogalmának közjogi szempontból való meghatározásánál abból lehet kiindulni, hogy az önkormányzat az állam és az egyes közé ékelt alkotmány. Az önkormányzat fogalmára nézve az mit sem változtat, hogy a hivatalnokok választatnak-e, vagy kinevezetnek, ingyen dolgoznak-e, avagy fizetést huznak, sőt még az sem, ha az önkormányzati költségek fedezésére szükséges összeget az állampénztár szolgáltatja-e.

A lényeg abban rejlik, hogy az államnak egy particuláris területe önmaga kormányozza magát, s nem az állam által kormányoztatik s az önkormányzat azon *hatósági igazgatásként tűnik fel, mely nem az államhivatalokban és hivatalnokok által, hanem az államnak bár alárendelt, de saját hatáskörükben önállóság és függetlenül eljáró testületek, vagy egyesek által kezeltetik.*

mitandó 40 nap alatt egyáltalában nem nyilatkozik, a felterjesztett határozat helybenhagyottnak tekintetik és végrehajtható.

A kormány az 1886: 21. t.-cz. 57. §-a és az 1876: 6. t.-cz. 61. §-a értelmében hozzá felterjesztett, ugy szintén a törvényhatóságok közgyűlési jegyzőkönyveiben foglalt, vagy az elintézkések rendes folyamában hivatalból észlelt illetéktelen avagy törvénybe ütköző határozataikat megsemmisitheti, és a midőn intézkedés tétele szükséges, új eljárást rendelhet el, s ha ez célra nem vezetne, a mennyiben törvények vagy törvényes rendeletek szerint intézkedni szükséges, közérdekű ügyekben határozhat.

Oly határozatok azonban, melyek az előbb idézett törvények rendelkezései alá nem esnek és valamely törvény értelmében tovább nem felebezhetők, csak e határozatok kézbesítésétől számított 30 nap alatt, az érdekeltek által emelt panasz folytán, vonhatók felülvizsgálat alá s a kormány azokat csak a netalán illetéktelen, vagy pedig törvénybe ütköző eljárás tekintetéből semmisitheti meg s csak ily alapon rendelhet el új eljárást. És e határidő leteltével a jogérvényes határozatok felülvizsgálat tárgyát többé nem képezhetik.

IV. A törvényhatóság szabályrendeleteket alkothat, de csak önkormányzati hatáskörének korlátai között. A szabályrendeletek a törvénynyel, a kormánynak hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetnek, a községek törvényben biztosított önkormányzati jogait nem sérthetik és ha az illető minister által bemutatási záradékkal lettek ellátva, az azt követő szabályszerű kihirdetés után 30 nap múlva hajthatnak végre.

A szabályrendeletek ellen beadott felebbezések érdemében az illető minister végérvényesen határoz; határozathozatal előtt, ha szükségesnek találja, a törvényhatóságot meghallgatja. Ha a bemutatási záradékkal való ellátás céljából felterjesztett szabályrendelettel az illető minister a bemutatási záradékkal való ellátást ideiglenesen vagy véglegesen megtagadja, ez esetben határozatát indokolni tartozik.

Oly szabályrendeletekre nézve azonban, melyeknek megalkotását valamely törvény teszi a törvényhatóság kötelességévé, joga van a kormánynak a szabályrendelet hiányainak pótlására módosításokat vagy átalakítást kívánni. Ha a szabályrendelet a törvénynek meg nem felel, vagy alaki vagy tartalmi fogyatkozásai miatt ezután sem volna arra alkalmas, hogy jogszabályul szolgáljon, avagy a törvényhatóság a szabályrendelet alkotását megtagadná: a kormány jogosítva van a rendeleti uton intézkedni. Ha a törvényhatóság később megfelelő szabályrendeletet alkotott, a megerősítés után a kormány szabályrendelete hatályát veszti.

V. *A törvényeket és a kormányrendeleteket a törvényhatóság saját területén maga hajtja és hajtatja végre. A mennyiben ezen szabály alól kivételnek van helye, azt a törvény határozza meg.*

156. §.

A törvényhatósági bizottság.

I. A törvényhatóság egyetemét a bizottság képviseli, s a mennyiben a törvény kivételiesen másképp nem intézkedik, a hatósági jogokat a törvényhatóság nevében gyakorolja, míg a végrehajtást a tisztviselők végzik.

A bizottság áll: felerészben a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető állampolgárokból, felerészben pedig a választó közönség választottjaiból. Ezeken kívül a közgyűlésen üléssel és szavazattal birnak még: 1. a városi törvényhatóságokban a polgármester, fő- és al-egyzők, rendőrkapitány, tanácsnokok, tiszti fő- és alügyészek, árvaszék elnök és ülnökök, főorvos, főmérnök, pénztárnokok, számvevők, közgyám és levéltárnok; 2. vármegyékben az alispán, fő- és aljegyzők, tiszti fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főszolgabírák, pénztárnokok, számvevők, levéltárnokok, a rendezett tanácsú városok polgármesterei s végre a törvényhatóság területén rendszeresített államépítészeti hivatal főnöke. E joggal azonban a tisztviselők akkor, midőn saját tényükről van szó, nem élhetnek.

A többi tisztviselők általában és a tiszteletbeli tisztviselők is a közgyűléseken felszólalhatnak, s ha felhivatnak, felszólalni kötelesek, de szavazattal csak azon esetben birnak, ha egyébként bizottsági tagok.

Bizottsági tag azonban nem lehet:

1. a ki nem magyar állampolgár;
2. a ki 24-ik évét még be nem töltötte, vagy a kinek kiskorúsága meghosszabbított;
3. a ki gondnokság alatt áll;
4. a ki írni és olvasni nem tud;
5. a ki a törvényhatóság területén legalább 2 év óta nem bir, vagy ugyanannyi idő óta ott nem lakik és adót nem fizet;
6. a ki nem bir azon szellemi vagy anyagi kellékekkel, melyek a képviselőválasztási állandó névjegyzékbe való felvételre jogosítanak. Az adónak meg nem fizetése vagy maga azon körülmény azonban, hogy a képviselőválasztási állandó névjegyzékből kimaradt, a bizottsági tagsági jog gyakorlását nem akadályozza;
7. a ki csőd alatt áll;
8. a ki oly büntett vagy vétség miatt jogerejüleg vád alá van he

lyezve, a melyre a büntető törvénykönyv a hivatalvesztést vagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését állapítja meg; továbbá

9. a ki fegyház, börtön, vagy három hónapot meghaladó fogház vagy államfogház büntetésre, avagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére szóló ítélet hatálya alatt áll; végre

10. a ki nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt jogerejüleg elítélve volt.

II. A bizottsági tagok számát a törvényhatóság lakosainak száma szabályozza, t. i. vármegyékben minden 500, törvényhatósági joggal bíró városokban minden 250 lakos után egy bizottsági tag számíttatik.

A bizottság legtöbb adót fizető és választott tagjainak összes száma azonban vármegyékben 120-nál kevesebb és 600-nál több, városi törvényhatóságokban pedig 48-nál kevesebb és 400-nál több sehol sem lehet. — A bizottsági tagok száma az általános népszámlálást követő esztendőben a népszámlálás eredményéhez képest 10 évről 10 évre állapíttatik meg.

III. *A legtöbb adót fizetők névjegyzékét* az adóhivatalok hivatalos kimutatása alapján minden évben a törvényhatóság igazoló választmánya állítja össze, illetőleg igazítja ki. Az adóhivatalok kötelesek az e végből szükséges adókimutatásokat minden évben augusztus 31-ig a törvényhatóság rendelkezésére bocsátani. A törvényhatóság intézkedik, hogy ezen adókimutatások az igazoló választmány összeülése előtt 8 nappal betekintethetők legyenek, a netalán szükséges felszólamlások megtehetése végett.

Az igazgató választmány áll: a közgyűlés által egy évre választott 5 tagból és a főispán által a bizottsági tagok közül szintén egy évre kinevezett elnökből és 3 tagból; előadója a törvényhatósági jegyző. Érvényes határozat-hozatalra az elnökkel 5 tag jelenléte szükséges.

A sorrend megállapításánál a törvényhatóság területén fizetett összes egyenes állami adó vétetik számításba. Némelyek egyenes államadója azonban kétszeresen számíttatik; ilyenek: az állami, felekezeti, törvényhatósági, községi és magán-tanintézetek tanárai; a tudományos akadémia tagjai; az akadémiai művészek, folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar- és kereskedelmi kamarák bel- és kültagjai; ugy szintén a magyar államban érvényes oklevéllel ellátott tudorok, tanárok, ügyvédek, bírák, orvosok, mérnökök, építészek, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdatisztek és állatorvosok. A férj és atyja államadójába a nő, valamint a kiskoru gyermekek államadója is beszámítandó, ha a nőnek vagy kiskoru gyermeknek vagyonát kezeli. — Oly egyének között, kik közül az egyik egyszeresen, a másik pedig kétszeresen számított államadó folytán juthatna be a bizottságba, az utóbbi bir elsőséggel; ha pedig

többen ugyanazon mennyiségű államadót fizetnek, ezek között sorshuzás dönt.

Azok, kik az említett kedvezményeket igénybevenni kívánják: az igazoló választmány előtt minden évben szóval, vagy írásban jelentkezni s jogosultságukat igazolni kötelesek; a ki nem jelentkezett vagy jogosultságát igazolni nem tudja, az adó kétszeres beszámításának kedvezményétől ezen egy alkalomra esik.

Mindenki csak egy törvényhatósági bizottságnak lehet tagja. Az, a ki több törvényhatóságban jön a legtöbb államadót fizetők sorába, azon törvényhatósági bizottságnak lesz tagja, melyet maga jelöl ki.

IV. A bizottság másik felének *megválasztása* a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállítása, illetőleg kiigazítása után történhetik. E célból választó kerületek alakíttatnak. Egy-egy választókerületben 200 választónál kevesebb és 600 választónál több nem lehet. Olyan község, melyben legalább 200 választó lakik, külön választókerületet képez. A mely községben a választók száma 600-at meghaladja, ott 200—600 választóból álló külön választókerületek alakítandók. — Minden választókerület, lehetőleg páros számban, csak annyi bizottsági tagot választ, a mennyi a bizottságnak választás alá eső tagjaiból, a kerület választóinak a törvényhatóság összes választóihoz viszonyított aránya szerint, a kerületre esik.

Választó a törvényhatóság mindazon lakosa, a ki az országgyűlési képviselőválasztásra jogosultaknak azon évre érvényes állandó névjegyzékébe fölvetetett. Választható pedig mindaz, a kire nézve a felsorolt kizárási okok fenn nem forognak.

A bizottság választás alá eső tagjai 5 évenként 10 évre választatnak. Az ezen törvény értelmében legelső alkalommal megválasztottak közül az első öt év leteltével minden egyes választókerületre nézve külön eszközölt sorshuzás útján a választottak fele kilép; jövőre pedig azok lépnek ki, a kik a szabályszerű 10 évet már kitöltötték. A kilépett tagok újra választhatók.

Ha olyan választatik meg, a ki, mint legtöbb adót fizető, már tagja a bizottságnak: az alispán, illetőleg a polgármester felszólítására a végleges igazolástól számított 15 nap alatt köteles az iránt nyilatkozni, hogy elfogadja-e a választást? Ha elfogadja, helye a sorrendben következő legtöbb adófizető által töltetik be. Ha nem nyilatkozik, ugy tekintendő, mint a ki a választást nem fogadja el.

Az, a ki több helyen választatott meg, azon kerületet fogja képviselni, melyet végleges igazolásától számított 15 nap alatt teendő nyilatkozata szerint képviselni kíván. Ha ez iránt határozottan nem nyilatkozik, ugy

tekintetik, mint a ki azon választást fogadta el, a melyben legtöbb szavazatot nyert. — Az, a ki tagsági képességét időközben elveszti, a bizottság tagja lenni megszűnik s helye az időközben elhalt és leköszönt tagok helyeivel egyetemben az év végén töltetik be azon kerület által, a melyben választva voltak.

157. §.

A törvényhatósági közgyűlésekről.

I. A közgyűlés elnöke a főispán; akadályoztatása esetében vármegyékben az alispán, illetőleg a főjegyző, városokban a polgármester.

A közgyűlések számát és idejét a törvényhatóság szabályrendelettel állapítja meg, de minden tavasszal a múlt évi számadások megvizsgálása és minden ősszel a jövő évi költségvetés megállapítása végett közgyűlés tartandó.

Rendkívüli közgyűlést a főispán, saját hatáskörében, vagy közgyűlési határozat következtében bármikor, valamint az alispán, a polgármester, midőn a főispánt helyettesitik, a mutatkozó szükséghez képest hívhat össze. Rendkívüli közgyűléseken csak olyan ügyek tárgyalhatók, melyek a tárgysorozatban benfoglaltatnak. Rendes közgyűléseken még egyéb ügyek indítványok is, ha azok legalább 24 órával előbb bejelentettek.

A közgyűlés határnapja s a felveendő tárgyak sorozata vármegyékben legalább 8 nappal, városokban legalább 24 órával az alispán, illetőleg a polgármester által kihirdetendők.

A közgyűlésen a jelenlevők határoznak. De a bizottság minden tagja csak oly ügyek tárgyalásában vehet részt és szavazhat, melyekben közvetlen érdekelve nincsen. — Az ülések nyilvánosak s a hallgatóság számára elkülönített hely jelölendő ki. A ki a tanácskozás méltóságát, vagy a gyűlés egyes tagjait sértő kifejezéssel illeti és azt rögtön vissza nem vonja, valamint a ki a tanácskozást megintés és az azt követő rendreutasítás után is tartósan zavarja, még azon ülés folyama alatt széksértési kereset alá vonatik s a gyűlés által a felelőzés kizárásával 100 frtig terjedhető, közigazgatási uton behajtható bírsággal büntetethetik; fenmaradván a büntető törvények alá eső cselekvényekre a későbbi megtorlás joga.

A közgyűlési jegyzőkönyvek hiteles másolatai a belügyministerhez, még pedig a hitelesítéstől számított 30 nap alatt hivatalból, egyes jegyzőkönyvek pedig egyik, vagy másik minister kívánatára azonnal felterjesztendők.

II. A közgyűlés hatásköre kiterjed: 1 szabályrendeletek alkotására; 2. a közigazgatási járások s törvényhatósági tagokat választó kerületek

alakítására; 3. közmunka, építkezések, közművek feletti intézkedésre; 4. kölcsönvételekre; 5. törzsvagyon-szerzésre, vagy elidegenítésre; 6. költségvetés megállapítására s a zárszámadások megvizsgálására; 7. tisztviselők, választmányok, küldöttségek választására; 8. a hivatalától felfüggesztett alispán, illetőleg polgármester helyettesítésére; 9. a tisztviselők ellenőrzésére, ellenük fegyelmi vizsgálat elrendelésére, a felfüggesztés kimondására; 10. a tisztviselők és szolgák fizetésének szabályozására, a nyugdíj és végkielégítés ügyére; 11. hivatalok felállítására, megszüntetésére; 12. pénztárak megvizsgáltatására és az erre vonatkozó jelentések tárgyalására; 13. a községekől a törvény értelmében felterjesztett, vagy felebezett ügyek 2-od foku elbírálására; 14. kérelmezési és levelezési jog gyakorlására; 15. a felirási jog gyakorlására; 16. indítványok tárgyalására.

A fontosabb ügyek közgyűlési tárgyalását a megyében az állandó választmány, városi törvényhatóságban a városi tanács, Budapesten szakbizottságok készítik elő.

158. §.

A főispán.

I. A vármegyék és a törvényhatósági joggal bíró városok élén a főispán áll, kit a belügyminister előterjesztésére a király nevez ki és ment fel.

A főispán a végrehajtó hatalom képviselője s mint ilyen, a törvényhatóság területén, a törvénykezési közegek kivételével, az ott működő összes állami közegeket ellenőrzi, illetőleg azok eljárására vonatkozólag az illetékes ministerhez jelentéseket terjeszthet s annak felszólítására ezt tenni köteles is, mely végből a törvénykezési közegek kivételével bármely állami közegtől egyes concreet esetre vonatkozólag felvilágosítást kívánni jogosítva van; ha a vezetése alatt levő törvényhatóság területén ezen közegeknél az előléptetés, vagy új kinevezés esete fordul elő, jogosítva van ajánlatot tenni, ha pedig fontosabb állások betöltéséről van szó, az illető minister által meghallgattatik.

II. A törvényhatósági közigazgatást illetőleg ellenőrzi az önkormányzatot és őrökdi a törvényhatóság által közvetített állami közigazgatás érdekei fölött. El végből:

1. a vármegyékben minden rendes közgyűlés előtt, a városi törvényhatóságokban pedig évenként legalább kétszer számonkérő székert tart, hogy meggyőződjék a tisztviselők tevékenységéről s pontosságáról;

2. megvizsgálja a tisztviselők eljárását és ügykezelését a helyszinen; betekinthez az alispánhoz, vagy polgármesterhez érkezett kormányrende-

tekbe és különféle beadványokba ; ezenfelül a községi ügyintézkést is megtekintheti s ha hiányokat tapasztal, azok megszüntetése iránt intézkedik ;

3. a fegyelmi törvény értelmében a hanyag, vagy vétkes tisztviselő ellen, a mennyiben ez nem tagja a közigazgatási bizottságnak, vizsgálatot rendelhet, azt felfüggesztheti, s az alispán, illetőleg a polgármester kivételével, ideiglenesen másokkal helyettesíti ;

4. gyakorolja a kijelölés jogát a választás alá eső tisztí állomások betöltésénél ;

5. kinevezi a tiszteletbeli tisztviselőket ; valamint kinevezi és pedig élethossziglan a törvényhatósági tisztviselők egy részét (l. alább) ;

6. az ellenőrzési és felügyeleti körén belül az alispánhoz, illetőleg a polgármesterhez, általuk pedig a törvényhatósági s községi közegekhez rendeleteket bocsáthat ki. Ha az alispánnak, illetőleg polgármesternek a főispáni rendelet végrehajtása ellen aggályai vannak, 24 óra alatt a főispán utján a belügyministerhez előterjesztéssel élhet ; de oly esetekben, midőn az állam érdeke halaszthatlan intézkedéseket követel : a főispán követelheti rendeleteinek végrehajtását és — ha az alispán, illetőleg polgármester vagy nincs a helyszínén, vagy a rendeletet kiadni nem akarja, — közvetlenül is intézhet rendeleteket a törvényhatósági és községi közegekhez ;

7. az alispán, esetleg az érdekelt főszolgabírák meghallgatása után az alszolgabírákat járásokba beosztja ;

8. ha a főispán valamely közgyűlési határozatot a törvénybe, vagy ministeri rendeletbe ütközőnek, avagy az állam érdekeire sérelmesnek vél, annak felülvizsgálat végett leendő felterjesztését rendelheti el és ily határozat csak ministeri jóváhagyás után hajtható végre.

III. A főispán közvetlenül a ministernek van alárendelve, a tisztí esküt azonban a közgyűlés előtt teszi le ; van külön pecsétje : az ország czimerével s az illető törvényhatóság, vagy törvényhatóságok nevét tartalmazó körirattal.

Két vagy több törvényhatóság főispáni teendői, állandóan vagy ideiglenesen, egy főispánra bízhatók. Melyek az állandóan összezsátolt főispánságok, azt a belügyminister évről-évre a költségvetéssel együtt terjeszti a törvényhozás elé. A főispáni állomások száma a 70-et meg nem haladhatja.

A belügyminister a főispánok mellé szükséghez képest titkári állomásokat rendszeresíthet. Ezen állomások száma iránt, s hogy melyik törvényhatóságban állíttassanak fel, évenként az állami költségvetés utján tétetik intézkedés. — A főispánok fizetése, egyéb díjazása a ministeri tanácsosi rangfokozat két osztálya szerint, a törvényhatóság kiterjedése és népességének megfelelőleg határoztatik meg ; továbbá külön nyugdíj szabályok alatt állanak.

159. §.

A törvényhatósági közegekről, illetőleg tisztviselőkről.

I. A vármegye tisztviselői központiakra és kültisztviselőkre osztatnak fel. *Központi tisztviselők*: az alispán, főjegyző, aljegyzők, tiszti fő és alügyészek; árvaszéki elnök s ülnökök, főorvos, főpénztárnok, ellenőr, főszámvevő, esetleg alszámvevők, levéltárnok, árvaszéki nyilvántartó, könyvvezető, állatorvos. *Kültisztviselők*: a főszolgabíró, alszolgabíró, járási orvos, járási állatorvos, járási számvevő. A rendezett tanácsu városok polgármesterei a vármegyével szemben ugyanazon tekintetek alá esnek, mint a járási főszolgabírák.

Az alispán a megyei törvényhatóság első tisztviselője; vezeti a közigazgatást, végrehajtja a kormány rendeleteit, a törvényhatóság határozatait, képviseli a törvényhatóságot. Határozatai ellen egyesek 8 nap alatt felebbezéssel élhetnek. A főjegyző és aljegyzők a jegyzőkönyveket vezetik, a fogalmazási munkát végzik s a közgyűlésen a tárgyakat előadják. A tiszti ügyész a törvényhatóságok tanácsosa; véleménye oly ügyben, a melyben a jogi szempont a döntő, határozathozatal előtt mindig meghallgatandó; őre a törvényeknek, a törvény erejével bíró szokásnak, a törvényhatóság szabályrendeleteinek az önkormányzatban és a közgyűléseken, mely tisztében a törvényhatóság bármely határozata ellen felebbezéssel élhet. A főszolgabíró a járás első tisztviselője. Felügyel a hatósága alatti községekre és gyakorolja azon jogokat és teljesíti azon köteleességeket, melyeket a törvény és szabályrendeletek reá ruháznak; rendszerint az alispántól és az alispán útján veszi utasításait s közvetlenül azzal érintkezik; külön pecséttel bír, mely a törvényhatóság czimerét és a járás nevét tünteti fel.

II. A városi törvényhatóságban első tisztviselő a polgármester. Hatásköre némi korlátozással ugyanaz, mint az alispáné. A városi törvényhatóság végrehajtó közege a tanács, ugy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat körében; valamint önálló közigazgatási hatóság mindazon ügyekben, a melyek a törvények és szabályrendeletek szerint 1-ső vagy 2-od fokban illetékességéhez tartoznak. Ezen kívül a tanács vezeti s intézi a város gazdasági ügyeit a közgyűlési határozatok korlátai között; gondoskodik a város köztulajdonának s közjövödelmeinek hasznosításáról, a városi pénztáraknak s a törvényhatóság felügyelete alatt levő alapoknak szabályszerű kezeléséről; utalványoz a házi pénztárra a költségvetés korlátai között. Tagjait a polgármester, a rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző és főügyész képezi; érvényes határozat hozatalára az elnökön kívül legalább két tanácsstag jelenléte szükséges.

A tanács határozatait, az ügyek természete szerint, az illető miniszterhez, a közgyűléshez, vagy a közigazgatási bizottsághoz, a kézbesítéstől számítandó 15 nap alatt, felebbezhető,

A városi törvényhatóság a belügyminister jóváhagyását igénylő szabályrendelettel állapítja meg azon szervezetet, mely által saját belügyeit ellátni kívánja, valamint e tanácsnak s — a polgármester kivételével — az egyes tisztviselőknek hatáskörét.

160. §.

A tisztviselők alkalmaztatása és ezeknek, valamint a bizottsági tagoknak felelőssége.

I. A törvényhatóság kebelében némely állás főispáni kinevezés, mások a közgyűlés választása által töltenek be.

A főispán kinevezi és pedig élethossziglan : a törvényhatósági főorvost, rendőrkapitányt, számvevőket, levéltárnokokat, árvaszéki nyilvántartókat, könyvvezetőket, járási és kerületi orvosokat, közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat, a járási irnokokat, nemkülönben vármegyékben a segéd- és kezelő-személyzetet.

A többi tisztviselőt a törvényhatósági közgyűlés választja 6 évre. Ezeken kívül a városi törvényhatóságban a segéd- és kezelő-személyzetet is választják, de ezeket élethossziglan.

Minden állomásra lehetőleg 3 — 3 egyén jelölendő ki. A jelöltek névsorát a *kijelölő választmány* állítja össze. E választmány áll a főispánból és itt nem helyettesíthető, mint elnökből és a közgyűlés által választott 3, valamint a főispán által meghívott 3 tagból. Szavazat egyenlősége esetében az elnök szava dönt.

Az alispán, polgármester általános szótöbbséggel választatik; ha általános szótöbbséget a jelöltek egyike sem nyert, új szavazásnak van helye a legtöbb szavazatot nyert jelöltek között; a többi tisztviselő viszonylagos szótöbbséggel választhat. — Az időközben megürült állomások csak a következő rendes közgyűlésen töltenek be; addig, ha szükséges, a főispán helyettesít.

Tisztujtáskor szavazattal bírnak a vármegyékben azon bizottsági tagok, kik a következő évre, városi törvényhatóságokban pedig azok, a kik a tisztujtás évre vétettek a legtöbb adót fizetők és választott bizottsági tagok névjegyzékébe, valamint azon tényleg működő tisztviselők, kik a közgyűlésnek tagjai.

II. A tisztviselők felelősségére vonatkozólag ugyancsak az 1886 : 21. t.-cz. intézkedik. E szerint a tisztviselő teljes kártérítéssel tartozik mindazon kárért, melyet hivatalos eljárásában akár cselekvése, akár mulasztása által, szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból, az államnak, a törvényhatóságnak, községnek, vagy egyeseknek — jogtalanul, vagy illetéktelenül

okozott: ha a kár szabályszerű jogorvoslással elhárítható nem volt. — A hivatalból folyó felelősség mindaddig tart, míg a tisztviselő a törvényhatóság által a felelősség alól föl nem mentetett. E fölmentés azonban nem szünteti meg a magánjogi felelősséget, valamint azt sem, mely a tisztviselőt netaláni büntetendő cselekvénye miatt terheli (1886 : 2.).

A bizottság azon tagjai, kik a törvénytelen határozathoz járultak, a károsult irányában egyenlegesen felelősek, egymás közt azonban a kártérítésre egyenlően kötelesek.

Ha a károsult az elmarasztalt tisztviselő vagyontalansága miatt kielégítést nem nyerhetne, vagy nem lehetne kideríteni, hogy a sérelmes határozatra kik szavaztak: a kárt a viszkereseti jog fentartása mellett a törvényhatóság fizeti meg. A közpénzeket kezelő tisztviselők által okozott kárt azonban utánuk azok tartoznak viselni, kik felügyeletet gyakorolni voltak hivatva és ezt vagy nem, vagy nem szabály szerint végezték.

161. §.

A törvényhatóságoknak a törvények, kormányrendeletek végrehajtására vonatkozó kötelessége és a felírási jog.

A törvényeket, valamint a kormányrendeleteket a törvényhatóság saját területén maga hajtja végre, eltekintve némely kivételektől, a midőn u. i. a törvények a végrehajtást más közegekre bizzák (pl. kormányközegekre).

A végrehajtás rendszerint a törvényhatóság első tisztviselőjének kötelessége. De ha e tisztviselő valamely kormányrendeletet törvénybe ütközőnek, vagy a helyi viszonyok miatt és között károsnak, vagy épen kivihetetlennek vél: a főispánnak 24 óra alatt erről jelentést tenni köteles, ki az ügyet indokolt felterjesztés kíséretében a ministerhez felküldi; a főispán távollétében pedig egyenesen a ministeriumhoz felírni tartozik.

Ha a minister a felírat ellenében továbbra is fentartaná rendeletét, az alispán, vagy polgármester pedig most sem érezné magát a végrehajtásra kötelezve, azonnal jelentést tesz erről a főispánnak s ez vagy helyettese, 8 nap alatt rendkívüli közgyűlést hív egybe, mely a rendeletet fölvenni és tárgyalni köteles.

Ha azután a közgyűlés a kormányrendeletet törvénybe ütközőnek, vagy a helyi viszonyok miatt nem alkalmazhatónak találja: élhet alkotmányos felszólalási jogával, azaz a végrehajtás előtt a rendelet ellen felírhat a ministeriumhoz. De ha a ministerium a rendelet végrehajtását a felhozott indokok daczára még ezután is követeli, az feltétlenül és rögtön végrehajtandó.

Ha a törvényhatóság, vagy annak első tisztviselője e törvényszabta kötelességét megszegi, vagy pontosan nem teljesíti: a ministerium felhatalmazhatja a főispánt, hogy a törvényhatóság mindazon közegeivel, kikre e végrehajtásnál szükség van, közvetlenül rendelkezessék. Ha e tisztviselők is megtagadnák az engedelmisséget, a főispán által vizsgálat alá vonhatók, hivataluktól felfüggeszthetők, sőt el is mozdíthatók s ez utóbbi esetben másokkal véglegesen helyettesíthetők. A főispán által ekkép kinevezett közegek, vagy tisztviselők az általános tisztujtásig megmaradnak állomásaikon s a jogok és kötelességek tekintetében a többi tisztviselőkkel teljesen egyenlők. — A kormányrendelet végrehajtásával azonban a főispán kivételes hatalma végett ér. A törvényhatóság pedig, ha a kormány eljárását sérelmesnek találja, a képviselőháznál kereshet orvoslást.

De némely rendelettel szemben e felirási jog nem alkalmazható. A szabadságos és tartalékos katonák berendelését s az állam veszélyeztetett érdekei miatt halaszthatlan intézkedést tárgyozó kormányrendelet csak a végrehajtás után és csak annyiban szolgálhat közgyűlési vita és határozat tárgyául, a mennyiben a törvényhatóság a kormány eljárását netalán sérelmesnek találván, a képviselőháznál óhaftana orvoslást keresni. — Más kormányrendeletek végrehajtásának kötelezettsége alól pedig a törvényhatóságot alkotmányunk fölmenti: így az országgyűlés által meg nem szavazott adók behajtására, vagy a meg nem ajánlott ujonczok kiállítására vonatkozó rendeletek végrehajtása alól. De ha csak előmunkálatok követeltetnek, akkor ez esetekben is a rendelet azonnal végrehajtandó.

162. §.

A közigazgatási bizottság elemei és hatásköre.

Minden törvényhatóságban szerveztetik közigazgatási bizottság (1876: 6., 1882: 20.), mely egy vegyes testület, állami hivatalnokokból, törvényhatósági tisztviselőkből és közgyűlési tagokból alakítva; feladata a közigazgatás összes ágaiban összhangzó működést elérni, továbbá bizonyos fegyelmi és fölebbezési ügyekben eljárni.

E bizottság elnöke a főispán — fővárosban a főpolgármester — akadályoztatása esetében alispán, polgármester. Tagjainak száma 21, fővárosban 23. És pedig 6, fővárosban 7 állami hivatalnok: főispán, illetve főpolgármester, tanfelügyelő, adófelügyelő, az államépítészeti hivatalnak a törvényhatóság területén levő első hivatalnoka, a királyi ügyész, a földmívelési minister által kinevezett közgazdasági előadó, végre a fővárosban a rendőrség főkapitánya. Továbbá 5, fővárosban 6 törvényhatósági tisztviselő: alispán vagy polgármester, főjegyző, fővárosban e

helyett 2 alpolgármester, tiszti ügyész, főorvos, árvaszéki elnök, illetve a kijelölt árvaszéki tag, s még 10 tag a törvényhatóság közgyűlése által, ennek kebeléből, viszonylagos többséggel 2 évre választva. Ezen 10 tag közé azonban állami hivatalnok, törvényhatósági tisztviselő és községi előjáró, habár a közgyűlés tagja is, nem választható. Fele minden év végével kilép, s ha e 10 állomás közül időközben üresedik valamely meg, azt a legközelebbi közgyűlés tölti be; s az így megválasztottak tagsága addig tart, a meddig szólt azoké, kik helyett választva lettek.

A közigazgatási bizottság hatásköre, mint mondtuk, kiterjed:

1. A közigazgatásra s intézkedik az iránt, hogy a törvényhatóság területén a közigazgatás összehangzatosan eszközöltessék és az összes, akár kinevezett, akár választott közegek egymást támogassák, teendőiket összefüggőleg végezzék; továbbá, hogy az önkormányzat a közigazgatás minden ágában érvényesülhessen, de egyszersmind ellenőriztessék, az állami célok ne veszélyeztessenek; valamint eljár mindazon közigazgatási ügyekben, melyeket a törvények hozzá utasítanak.

A közigazgatási bizottság a minisztereknek saját tárczájukat, illetőleg kiadott s a bizottsághoz intézett rendeleteit végrehajtja, illetve végrehajtását ellenőrzi. Ha valamely rendeletet nem tart ügykörében elintézhetőnek, erről az illető ministert értesíti, de egyuttal úgy intézkedik, hogy ha a minister vagy hallgatag 14 napig nem válaszol, vagy válaszában rendeletét fentartja, az azonnal végrehajtottassék. Kivételt képeznek a végrehajtás kötelezettsége alól az országgyűlés által meg nem szavazott adó behajtására, vagy meg nem ajánlott ujonczok kiállítására vonatkozó rendeletek. Ezek további intézkedés végett a törvényhatósági közgyűléshez teendőket át.

Minden félévben tüzetes jelentést tesz a közigazgatás összes ágainak állapotáról, tapasztalt hiányokról, vizátságokról s ezek elenyésztetésére tett intézkedéseiről és egyszersmind a kormány esetleg a törvényhozás által teendő intézkedéseket javaslatba hozza. Továbbá e rendszeres jelentésein kívül konkrét esetekre, a mennyiszer szükséges, jelentést tesz az egyes szakminiszterekhez, illetve ezektől fölszólítva jelentést tenni tartozik.

2. Fegyelmi hatóságot gyakorol részint első fokban, részint mint felebbviteli hatóság. Első fokulag eljár saját tisztviselő és hivatalnoktársai ellen, kivéve a főispánt, illetve a főpolgármestert; a többi közegekkel szemben azon esetben, a melyben a törvény ezt elrendeli. — A királyi ügyész feletti fegyelmi hatóság azonban az 1871: 8. t.-cikk rendelkezései szerint gyakoroltatik; a közigazgatási bizottság, ha az ügyész ellen a fegyelmi eljárást tartja szükségesnek, erről a miniszterhez jelentést küld.

Mint fegyelmi hatóság jár el egyéb tisztviselők és hivatalnokok, községi közegek ellen indított s felelőztetés útján hozzá utalt fegyelmi ügyekben.

3. Felelőztetési hatóságot képez végre mindazon ügyekre nézve, melyeket a törvény, mint felelőztetett ügyeket, hozzá utasít.

A bizottság határozatainak engedelmeskedni tartoznak a törvényhatóság területén levő összes közigazgatási közegek. Azonban a főispán s a közigazgatási ágaknak a bizottságban levő képviselői arra vannak jogosítva, hogy ha a bizottság határozatát törvénytelennek vagy károsnak tartják, ellene felelőztetésüket azonnal bejelenthetik, a mely azután 24 óra alatt az illető miniszterhez fölterjesztendő. Ha a miniszter 14 nap alatt nem nyilatkozik, vagy a határozatot helybenhagyja, akkor ez újabb ülés bevárása nélkül végrehajtandó.

163. §.

A törvényhatóságok háztartása.

A törvényhatóság az önkormányzat és a közigazgatás költségeit maga állapítja meg; s a fedezetről is gondoskodik, még pedig a megye az 1883: 15. t.-cikk, a városi törvényhatóság a községi törvény rendelkezései szerint.

A törvényhatóság a jövő évi költségvetést az őszi rendes közgyűlésen oly időben állapítja meg, hogy október 31-ig a belügyminiszterhez fölterjesztethessék. A zárszámadás a tavaszi rendes közgyűlésen vizsgálják meg és 15 nap alatt felülvizsgálat végett a belügyminiszterhez terjesztetik fel. — Ugy a költségvetési előirányzat mint a zárszámadás az állandó választmány, illetőleg a városi tanács véleményes jelentésével a közgyűlés előtt 15 nappal közszemlére kiteendő. Egyes adózók a költségvetésre s a zárszámadásra észrevételeket tehetnek; azokat a közgyűlést megelőző 5 nappal az állandó választmánynak, illetőleg a tanácsnak beadhatják, a mely testület azután a beadott észrevételeket tárgyalni és a közgyűlésnek bemutatni tartozik.

Ha a törvényhatóság valamely törvény által reá rótt kötelezettség teljesítésére szükséges kiadást a költségvetésbe fölvenni vonakodnék, a kormány a megfelelő összegnek a költségvetésbe való fölvételét elrendelheti.

A városi törvényhatóság a költségvetésben foglalt kiadásait maga fedezi. E célból egyéb jövedelmei mellett az állami egyenes adók után rendes házi adót s miniszteri engedéllyel a közvetett adókra pótdót is vethet ki. — A megyei törvényhatóság kiadásai fedezésére, némely saját

jövedelmek mellett, az *állami pénztárból* huz évi javadalmazást ¹⁾ s csak igen korlátolt mérvű pótdadó kivetésére jogosított. A megyei pótdadó kivetésére vonatkozó határozat érvényéhez pedig a közgyűlésen jelenlevő tagok kétharmadának hozzájárulása szükséges.

164. §.

Közegészségi szolgálat a törvényhatóságnál.

A közegészségi szolgálatról a törvényhatóságoknál az 1876: 14. t.-cz. intézkedik. E szerint minden törvényhatóságban tanácskozás, véleményezés s indítványozás hatáskörével bíró egészségügyi bizottság alakíttatik, mely veszélyes járványok alkalmával járványbizottsággá alakul. Tagjai: a tiszti főorvos, minden hatósági orvos, hatósági állatorvos, honvédszászlóalji főorvos, egy mérnök, egy építész, egy gyógyszerész; többi tagjai az említettekhez hasonló számban a törvényhatósági bizottság által három évre választatnak.

Ugyancsak e törvény határozza meg a törvényhatóság egyéb tisztviselőinek és közegeinek tevékenységét a közegészségügy körül.

165. §.

Budapest fővárosi törvényhatóság külön szervezete.

I. Buda és Pest sz. kir. fővárosokat, a Pest megyéből kikebelezett Ó-Budával és a Margit-szigettel, »Budapest főváros« név alatt az 1872: 36. t.-cz. egy törvényhatósággá egyesítette és kivételes helyzetének megfelelőleg, a többi törvényhatóságok szervezetétől némileg eltérő szervezettel ruházta fel.

II. A főváros törvényhatósági bizottsága 400 tagból áll, melynek fele a kellő számú póttaggal együtt, az 1200 legtöbb egyenes államadót fizetők közül, másik fele pedig a megfelelő számú póttaggal együtt az összes választók sorából három évenként 6 évre választatik.

E választásnál szavazatjoggal bír azon honpolgár, ki országgyűlési képviselő-választási joggal bír, ha irni s olvasni tud és a fővárosban két év óta állandóan lakik. De választói jogot nem gyakorolhatnak: 1. hadsereg-nél, vagy hadi tengerészetnél tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleges szolgálatban álló honvédek; 2. a kik csőd alatt állanak; 3. a ki bűnvizsgálati fogságban van, vagy a ki valamely büntény miatt elmarasztaltott,

¹⁾ Az összes vármegyék között évenként mintegy 4 1/2 millió forint osztatik ki. (1883: 15.)

a jogerőre emelkedett marasztaló ítélet kihirdetésétől a büntetés egész tartama alatt.

Választható pedig minden választó, kivéven azokat, a kik a főváros javadalmát haszonbérlik, vagy a fővárossal számadási viszonyban állanak. Minden négy tag után pedig egy póttag választatik.

A bizottsági tagokon kívül a közgyűlésnek tagjai a polgármester, az alpolgármesterek, a tanácsnokok, az árvaszék elnöke, a főszámvévő, a főjegyző, főügyész, főorvos, főmérnök, főlevéltárnok és a statisztikai hivatal igazgatója. De e joggal nem élhet a tiszttviselő, midőn érdekelt fél. — A többi tiszttviselők a közgyűlésen csak szólás jogával, illetőleg kötelezettségével bírnak.

A közgyűlés hatásköréhez tartozik Budapesten is, úgy mint a többi törvényhatóságokban, a vagyon elidegenítése, szerzése, megterhelése fölött határozni, de itt 25,000 frtnyi összegnél nem nagyobb értékű ingatlanra vonatkozó említett irányu határozatok érvényéhez a kormány jóváhagyása nem kívántatik; továbbá 25,000 frtnál nagyobb érték elidegenítése, s ugyanily összeget meghaladó kölcsön felvétele, új adók behozatala, a meglevők fölemelése vagy leszállítása, avagy megszüntetése csak úgy érvényes, ha a közgyűlésen a törvényhatósági bizottságnak $\frac{1}{4}$ -ed része jelen volt, s a határozatot ezeknek legalább $\frac{2}{3}$ -da hozta.

III. A fővárosi törvényhatóságnak élén a főpolgármester áll, főispáni hatáskörrel. A budapesti főpolgármestert a király által a belügyminister ellenjegyzése mellett kijelölt 3 egyén közül, a fővárosi közgyűlés 6 évre választja. Közégei még a polgármester, az alpolgármesterek, tanács és a kerületi előljárók. Ezeken kívül rendelkezik még a fővárosi törvényhatóság feladatai által igényelt nagyobb tiszttviselői és kezelői, segédszeméllyel.

A fővárosi törvényhatóság végrehajtó közége: a tanács. Ez egyszersmind önálló közigazgatási hatóság mindazon ügyekben, melyek törvények, vagy szabályrendeletek által hozzá vannak utasítve. Továbbá a tanács feladata körébe tartozik még a főváros közbizonyának és közjvedelmeinek, pénztárai állapotának nyilvántartása, illetve felügyelete.

A tanács határozatai közigazgatási ügyekben közvetlenül, a város javadalmait, vagyonát és gazdaságát érdeklő ügyekben pedig előbb a közgyűléshez s onnan a belügyministerhez felebezhetők.

IV. A fővárosi törvényhatóság több közigazgatási kerületre oszlik melyek számát és kiterjedését a közgyűlés határozza meg. Minden kerület élén egy előljáró áll, oldala mellett a szükséges számú esküdtekkel. Az előljáró és az esküdtek együtt alkotják a kerületi előljáróságot.

A kerületi előljárókat a közgyűlés választja; az esküdteket a kellő

számu póttagokkal együtt az illető közigazgatási kerület választói és pedig ugyanoly módon és annyi időre, mint a fővárosi bizottság tagjait.

A kerületi előljáróságok közvetlenül a városi tanács alatt állanak; utasításait egyedül a tanácstól veszik, jelentéseiket hozzá terjesztik.

A kerületi előljáróságnak feladata: 1. a törvényhatóság rendeleteit közhirrre tenni, 2. katonai ügyek körül a nyilvántartást végezni, 3. közsegélyre szorultak érdekében intézkedni, szegénységi és erkölcsi bizonyítványokat kiállítani, 4. a kerületben létező községi vagyonra felügyelni, 5. köztisztaságra, a közegészségügyi, cselédügyi, tűzrendőri, építészeti, vásári s egyáltalában a fennálló helyhatósági szabályok megtartására felügyelni, 6. a tanácsnak lehetőleg segélyére lenni; végre 7. a kerületi előljáróság képezi az elsőfoku iparhatóságot.

A városi közgyűlés, központtól távolabb eső városrészekre való tekintettel, a kerületi előljáróságok mindnyáját vagy némelyikét, a belügyminister jóváhagyásának fentartása mellett, tágabb hatáskörrel is felruháztatja. A kerületi előljáróságok határozatai és intézkedései ellen a felebbvitel a tanácshoz történik.

A főváros területén a rendőrséget az állam, »fővárosi rendőrség« neve alatt, saját közegei által gyakorolja.

II. A község.

166. §.

A községekről általában.

I. A község az állam valamely határolt területén, legalsóbb fokban hatósági jogokat kezelő közjogi testülete a polgároknak. — Területére és tagjaira a törvényes korlátok között, saját közegeivel gyakorolja az önkormányzatot, melynek valódi typusa, és közvetíti az állami, meg törvényhatósági közigazgatást.

A községek 1848-ig, a sz. kir. városoktól eltekintve, három osztályba voltak sorozhatók: rendezett tanácsu mezővárosok, nemes községek és falusi községek osztályaiba.

1. *A rendezett tanácsu mezővárosok* közvetlen a vármegyének voltak alárendelve; kir. kiváltságok alapján egyben-másban a szab. kir. városokhoz hasonló szervezettel, önkormányzattal és tanácscsal bírtak, s némelyek polgári peres ügyekben elsőfoku bíróságot gyakoroltak.

2. *A nemesi községek* nemes lakosokból, közbirtokosokból alakultak és szintén közvetlenül a vármegyének voltak alárendelve; terjedelmes önkormányzattal bírtak, előljáróikat (hadnagy s egyéb előljárók) szabadon

választották, némely polgári peres ügyekben első foku bíróságként jártak el. — A földesuri hatóság alatt álló községekben lakó nemesek szintén egyesülhettek önálló nemesi községgé.

3. A *falusi községek*, melyek közé a rendezett tanácscsal nem bíró mezővárosok is tartoztak, nagyjából jobbágyokból állottak s úgy közigazgatási, mint peres ügyeikre első fokban földesuri hatóságnak, második fokban a megyének voltak alárendelve. Elöljáróikat szabadon választották, a bírót azonban a földesur kijelölése mellett, s ezek inkább a földesur megbízottjaiként, semmint önálló hatósági személyek szerepeltek.

II. A községek állapotán az 1848-ki törvényhozás lényeges változtatásokat tett: a 9. t.-cikkben a földesuri hatóságot szüntette meg, hatáskörét a szolgabírákra és a megyei törvényszékekre ruházva. Ez által, valamint az ez évi 11. t.-cz. értelmében, a jobbágy községek is a megye közvetlen kormányzata alá jutottak, s a nemes és jobbágy községek közt 1848-ig fennállott különbség lényegileg megszűnt.

A rendezett tanácsu mezővárosok megmaradnak előbbi helyzetükben, azzal a különbséggel, hogy e városokra, valamint azokra, melyek a megyék meghallgatásával a ministerium javaslatára Ő Felsége által jövőre rendezett tanácscsal felruháztatnak, kiterjesztetett az 1848: 23. t.-cikknek a szab. kir. városok választásairól és képviseléről szóló határozmányai.

III. Az abszolút korszak a községekre vonatkozólag is felfüggesztette az alkotmányt s a községeket, mint városi és falusi községeket, ez utóbbiakat meg mint külön jegyzővel bírókat, vagy mint a jegyző eltartására egyesülteket szervezte. Az októberi diploma — 1860. — a községekre vonatkozólag ismét az 1848-ki szabályokat léptette hatályba, megtartva mindazáltal az abszolút korszak némely intézkedéseit is. — A községek korunknak megfelelő szervezetet a az 1871: 18. t.-cz. által nyertek, melyet módosítanak, illetve kiegészítenek az 1876: 5., 20., 33. t.-cz. Végre az 1886: 22. t.-cz. a községek közjogi állását egészben felöleli és újra szabályozza.

167. §.

A községek jelenlegi jogállásáról és osztályairól.

I. A község önkormányzati test s a törvény korlátai között saját belügyeit önállóan intézi; területén a törvénynek és a törvényhatóságnak az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeleteit végrehajtja.

II. A községek lehetnek 1. *városok*, melyek az 1886: 22. t.-cz. értelmében rendezett tanácscsal bírnak (rendezett tanácsu városok);

2. *nagyközségek*, melyek rendezett tanácscsal nem bírnak ugyan, de

a törvény által reájuk ruházott teendőket saját erejükből teljesíteni képesek ;

3. *kisközségek*, melyek a törvény által a községekre ruházott teendőket korlátolt anyagi viszonyaik miatt saját erejükből teljesíteni nem képesek és e végből más községekkel szövetkeznek.

III. Az a 47 város, ¹⁾ melyektől az 1876 : 20. t.-cz. a törvényhatósági jogkört elvette, továbbá a királyföldön fekvő 7 szabad királyi város, valamint a volt XVI szepesi városok közül azok, melyek rendezett tanácscsal birnak szintén a rendezett tanácsu városok osztályában állanak, de némi kedvezmények élvezete mellett. E kedvezmények, hogy vagyonkezelésre nézve most is a belügyminister felügyelete alatt vannak s így az ide vonatkozó képviselőtesti határozatok nem a törvényhatósághoz, hanem a belügyministerhez terjesztendők ; továbbá, hogy a képviselőtestület alakítása körül a cselekvő és szenvedő választóképeség a törvényhatóságra nézve meghatározott szabályok szerint gyakoroltatik.

A törvényhatósági jogállással bíró városok nem tartoznak a szoros értelemben vett községek közé, de miután a mellett, hogy a kormányzat és igazgatás középfoku hatóságai, még községi étellel is birnak : a községi törvénynek számos intézkedése reájuk is kiterjedt.

168. §.

A községi hatóságról és illetőségről.

I. A község hatósága kiterjed a község területén lakó vagy tartózkodó minden személyre és a község területén létező minden vagyponra.

Kivétetnek : 1. a hadseregnek, haditengerészetnek és honvédségnek tetteles szolgálatban álló tagjai, a katonai szolgálatra vonatkozó s általában az 1867 : 12. t.-cz. 14. §-a, valamint az 1868 : 40. t.-cz. 54. §-a és az 1882 : 39. t.-cz. 13. §-a szerint a katonai hatóság hatásköréhez tartozó ügyekben ; 2. Ő Felségének a királynak s udvarának állandó, vagy ideiglenes lakhelyül szolgáló épületek s azok tartozékai ; 3. a kizárólag erődítési és más katonai czélokra tényleg használt minden épület vagy helyiség, a használat tartama alatt.

II. Továbbá szabály, hogy minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartoznia s hogy mindenki csak egy község kötelékébe tarthatik. A községi kötelék és az abból folyó illetőség megszűntnek csak azon esetben tekintetik, ha az illető egyén más község kötelékébe lépett.

¹⁾ L. a 147. §-t.

A községi illetőségre vonatkozólag, a törvényes, vagy törvényesített gyermekek atyjuk illetőségét követik; törvénytelen ágyból származott gyermekek azon község kötelékébe tartoznak, melybe születésük idején anyjuk tartozott. Az örökbefogadott kiskoru gyermekek pedig az örökbe-fogadónak illetőségét követik.

A nő férje illetőségét szerzi meg és azt mint özvegy is megtartja mindaddig, míg önjogulag más községi illetőséget nem szerez. A nő, ha férjétől elvásztatik, vagy ha a házassági kapocs bíróilag felbontottnak mondatott ki, azon község kötelékébe lép vissza, melyhez házasságáig tartozott. Ugyanez áll azon magyar polgárnőre is, ki külföldivel kötött házasságának megsemmisítése következtében a magyar állampolgárságot az 1879: 50. t.-cz. értelmében visszanyerte. — De azon, eredetileg külföldi nők, kik házasság útján magyar állampolgárságot nyertek, ha házasságuk bíróilag fölbonthatik is, azt az illetőséget tartják meg, melyet férjhezmenetelük által szereztek.

Végre a községi illetőség település által, vagy a nélkül is, a községi kötelékbe való határozott felvétel által megszerezhető.

III. Minden honpolgárnak joga van más községbe települni, és ha a honpolgár e szándékát azon községbe, melybe telepedni akar, bejelenti, a község a települést csak azon esetben tagadhatja meg: 1. ha a települő ellen bebizonyíttatik, hogy büntett, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt van jogerős határozattal vád alá helyezve, vagy büntett, avagy az említett vétség miatt hozott ítélet hatálya alatt áll; 2. ha a község terhelése nélkül magát fentartani nem képes; 3. ha legutóbbi állandó tartózkodása helyétől kielégítő erkölcsi bizonyítványt fel nem mutathat.

A ki azon községből, melynek kötelékében volt, más községbe költözik át, a régi községi kötelékéből még nem lép ki; ha azonban az új községben négy évig folytonosan lakik, ennek községi terhehez járul és ezen község ellene a fentebb megállapított kifogásokat nem érvényesítette: ezen község kebelébe tartozónak s az előbbi községi kötelékből kilépettnek tekintetik még azon esetben is, ha települési szándékát be nem jelentette; kivévn, ha azon községben, a melyből átköltözött, a községi terhekhez ezen idő alatt is folytonosan hozzájárult, vagy ha ily hozzájárulás nélkül is ő maga előbbi községi illetőségét ugyanezen község beleegyezésével fentartani akarja.

Ha a települt azon község kötelékébe, a melybe áttelepedett, fel akar vétetni, e végett az illető községhez négy év előtt is folyamodhatik s a község a felvételt azonnal megadhatja; azt azonban meg nem tagadhatja: 1. ha a települt a községben már két évig állandóan lakott; ha ezen idő alatt ugyanott községi adót fizetett, vagy ennek nem léteben egyéb

közterheket folytonosan viselt; 3. ha nyereségvágyból származott vád alatt, vagy jogerős ítélet hatálya alatt nem áll; 4. ha kielégítő erkölcsi bizonyítványt mutathat fel, s a község terheltetése nélkül magát fentartani képes. — Ha a községi kötelékbe való felvétel település nélkül kére-tik, a felett további felebbezés kizárásával a község határoz.

A külföldi a községben lakhatik, települhet és a község kötelékébe felvétethetik. — Ha a községben állandóan lakni akar, tartozik azt beje-lenteni és ha kimutatja, hogy a község terhelése nélkül magát és család-ját állandóan fentartani képes, tőle a lakhatási engedély csak erkölcsisége ellen fenforgó alapos gyanu esetében tagadható meg, mód adatván neki a maga igazolására. A külföldi települési engedélyért a honpolgárookra nézve fennálló feltételek mellett folyamodhatik, ha két évi állandó lakását s az alatt erkölcsi jó magaviseletét igazolta. De a község kötelékébe való felvételt csak honosítás hozzájárultának feltétele mellett szerezheti meg; a község a felvételt, ha már az országban öt évig lakott, számára kilátásba helyezheti, illetve a honosítás esetére megadhatja.

IV. Azon esetekben, melyekben az illetőség a fentebbiek alapján ki nem deríthető, a kérdés alatti egyén saját személyére nézve a következő rendben figyelembe veendő alapon utaltatik azon község kötelékébe: 1. mely-ben adót fizet; 2. melyben született; 3. melyben az utolsó öt év alatt leg-hosszabb ideig tartózkodott; 4. a lelenz, melyben találatott; 5. a hadse-reghez tartozott, melyből előállított, illetőleg önként belépett.

Ha azonban egész család illetősége van kérdésben és az atya illető-sége már a fenti pontok egyike alapján meg van állapítva: valamennyi csa-ládtagra nézve, a netán már más illetőséget szerzettnek kivételével, az atya illetősége irányadó.

V. Minden területnek, vagy mint a községi határ kiegészítő részé-nek, vagy mint közigazgatásilag csatolt pusztának, havasnak valamely köz-séghez kell tartoznia. Azt, hogy olyan pusztá, mely eddig egy községhez sem tartozott s közvetlen a királyi adóhivatalnál fizette adóját, közigazga-tásilag ugyanazon törvényhatóság melyik szomszéd községéhez tartozzék? a tulajdonos, illetőleg a tulajdonosok azon része határozza meg, mely együtt a pusztá egyenes államadójának felénél nagyobb részét fizeti.

Ha ily módon a cél elérhető nem volna, akkor az alispán fog a pusztá tulajdonosának és a szomszéd községeknek meghallgatásával első fokban határozni; határozata a törvényhatósághoz, onnan pedig a belügy-ministerhez felebbezhető.

169. §.

A községek hatásköréről.

I. A község 1. saját belügyeiben határoz és szabályrendeleteket alkot; 2. határozatait és szabályrendeleteit saját előljárói és közegei által hajtja végre; 3. rendelkezik a község vagyona felett; 4. községi adót vet ki és hajt be; 5. gondoskodik a tisztán községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről; 6. gondoskodik a községi iskolákról és más rokon intézetekről; 7. kezeli a mezei, tűz- és közrendőrséget, valamint a szegényügyet; végre 8. gyakorolja mindazon jogokat és teljesíti mindazon kötelességeket, melyek a községeket törvény szerint megilletik.

Rendezett tanácsu városok e jogokon kívül még kezelik a helyi igények szerint a piaczi, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendőrséget; eljárnak az ipari viszonyból s a gazdák és cselédek között a szolgálati viszonyból keletkezett ügyekben, a törvény és a szabályrendeletek értelmében. — A gyámhatóságot a rendezett tanácsu városok és nagyközségek, mennyiben ez utóbbiak gyámhatósági joggal felruháztatnak, az 1877: 20., az 1885: 6., az 1886: 7. t.-cz. értelmében gyakorolják.

Azonban csak törvényhatósági jóváhagyás után hajtathatik végre minden oly határozat, mely: 1. községi adó megállapítására, kivetésére és behajtására; 2. községi vagyon elidegenítésére, vagy szerzésére, hat éven túl terjedő haszonbérletek megkötésére; 3. kölcsönvételekre; 4. új hivatal rendszerezésére, vagy a fennálló megszüntetésére; 5. a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések megkötésére, vagy felbontására és jelentékeny közművek emelésére; 6. történelmi és műemlékek fentartására, átalakítására és lebontására vonatkozik; 7. nemkülönben minden határozat, melyre a törvény felsőbb megerősítést rendel. — A törvényhatóság határozata ellen a község 15 nap alatt a belügyministerhez folyamodhatik.

A községnek egyesek magán concret ügyeiben hozott, valamint az 1876: 6. t.-cz. által oda utalt más határozatai a közigazgatási bizottsághoz és onnan a községi adó egyéni kivetésének ügyében minden esetre, a többi ügyekben pedig akkor, ha a két határozat egymástól eltér, a belügyministerhez felebbezhetők. — A községnek a törvényhatóság elé hivatalból terjesztendő ügyeire nézve pedig, valamint köz- és vagyon-ügyeiben hozott határozatokra és mindazon ügyekben, melyekre másodfoku hatóságot a törvényhatósági bizottság képez, a törvényhatósági bizottsághoz s innen a belügyministerhez történhetik a felebbezés.

A felebbezési határidő 15 nap. A határozatok rendesen birtokon belül felebbezhetők; ha pedig a község azt óhajtja, hogy a határozat bir-

tokon kívül legyen csak felebbezhető, ezt a határozatban világosan ki kell tennie és indokolnia.

A törvényhatóság a fentebbi ügyeken kívül csak akkor avatkozhatik a község belügyeibe, ha a községi képviselőt kérelmezi.

II. A község szabályrendeleteket alkothat, de szabályrendelete a törvénnyel, a kormány és törvényhatóság hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkeezhetik. E szabályrendelet a 30 napi felebbezési határidő leteltével a törvényhatósághoz azonnal fölterjesztendő és csak ennek nyilvános, vagy hallgatag (hogy t. i. a legközelebbi közgyűlésen nem nyilatkozik) jóváhagyása után hajtható végre. A kihágásos ügyekben hozandó szabályrendeletekre nézve az 1879: 40. t.-cz. határozatai tartandók meg.

Egyesek a hatályba lépett és sérelmesnek vélt szabályrendeletek megváltoztatásáért a községhez s a községnek e tárgyban hozott sérelmes határozata ellen a törvényhatósághoz, onnét pedig a belügyministerhez folyamodhatnak. — A törvényhatóság megsemmisítő határozata a belügyministerhez felebbezhető.

A kormánynak és törvényhatóságnak, ezek illetékes közegeinek az állami s a törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeleteit, valamint a fegyelmi ügyekben hozott, jogerőre emelkedett határozatait a község vita tárgyává nem teheti, hanem azokat föltétlenül végrehajtani köteles.

A rendezett tanácsú városok közvetlenül az alispán, a kis- és nagyközségek a járási tisztviselőség (szolgabírói hivatal) felügyelete és ellenőrködése alatt állanak és ezek útján veszik a törvényhatóság rendeleteit.

170. §.

A községi képviseletről.

I. A község az önkormányzat jogát képviselő testülete által gyakorolja. A községi képviselők számát szintén a népesség száma szabályozza, t. i. minden 100 lélek után egy képviselő számíttatik ugy azonban, hogy a képviselők összes száma kis községekben 10-nél kevesebb, 20-nál több, nagyközségekben 20-nál kevesebb, 40-nél több, rendezett tanácsú városokban 48-nál kevesebb, 200-nál több nem lehet.

A képviselő-testület felerészben a legtöbb egyenes államadót fizető községi lakos, vagy nagykoru birtokosból, illetőleg e község területén fekvő vagyonuk után legtöbb adót fizető nagykoru hajadon, özvegy, vagy törvényesen elvált nők s jogi személyek meghatalmazottjaiból, kiskorúak gyámaiból és gondnokság alatt állók gondnokaiból, — hasonló felerészben pedig a választó közönség választottaiból, végre még az állásuknál fogva szavazati joggal bíró előljárásági tagokból áll.

II. De a községben fekvő vagyon után legtöbb adót fizető a képviselőtest tagja csak az esetben lehet, ha honpolgár. A képviseltetés pedig mindez esetben csak oly meghatalmazott által gyakorolható, a ki nagykoru honpolgár és a kire az alább elősorolt kizárási esetek nem vonátkoznak.

A választás alá nem eső képviselők névjegyzéke minden évben kiigazittatik. A névjegyzék és sorrend megállapításánál csak a község területén és ahhoz közigazgatásilag csatolt pusztán birt fekvő vagyon, valamint az azokon élvezett jövedelem után fizetett egyenes államadó vétetik számba. Az állami, felekezeti, magántanintézetek tanárai, néptanítók, a tudományos akademiák tagjai, az akadémiai művészek, a folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar- és kereskedelmi kamarák bel- és kültagjai, úgyszintén a magyar államban érvényes oklevéllel ellátott tudorok, ügyvédek, bírák, kir. közjegyzők, mérnökök, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdatisztek, állatorvosok egyenes államadója kétszeresen számíttatik.

A férj, vagy atya államadójába a nő, valamint a kiskoru gyermek államadója is beszámítandó, ha a nőnek, vagy kiskoru gyermekeknek vagyonát kezeli.

Oly egyének között, kik közül az egyik egyszeresen, a másik pedig kétszeresen számított államadó folytán juthatna a képviselő-testületbe, az utóbbi bir elsőbbséggel, midőn pedig azon eset fordul elő, hogy ketten vagy többen hasonmenntiségű államadót fizetnek, ezek között a sorshuzás dönt.

A községben fekvő vagyona után legtöbb adót fizető, ha ott nem lakik, jogát megbizottja által gyakorolhatja; úgyszintén a ki több községben jön a legtöbb adót fizetők névjegyzékébe, jogát mindazokban vagy maga, vagy megbizottja által gyakorolja. De ugyanazon egy község képviselőtestületében egy személy csak egy képviseleti meghatalmazást birhat.

A névjegyzékbe azonban nem vétethetik fel:

1. ki oly büntett, vagy vétség miatt van jogerejüleg vád alá helyezve, a melyre a büntetőtörvénykönyv a hivatalvesztést, vagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését állapítja meg; továbbá, a ki fegyházra, börtönre, vagy három hónapot meghaladó fogházra, avagy államfogházra, vagy politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére szóló ítélet hatálya alatt áll; végre ki nyereségvágyból elkövetett büntett, vagy vétség miatt jogerejüleg elítélve volt;

2. a hadsereg állományában tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleges állományban álló honvédek;

3. az állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük után járó kereseti adón kívül más adót nem fizetnek, de ha fizetnek, akkor ezzel együtt a fizetésük után járó adó is beszámíttatik;

4. a ki csőd alatt áll;

5. a rendezett tanácsu városokban a fentebbi pontokban érintettek kivül az, ki írni és olvasni nem tud.

III. A községi képviselet választás alá eső tagjainak választása, ha a községi választók összes száma a 600-at meghaladja: választókerületenként, ha meg nem haladja: tömegesen eszközöltetik. Egy-egy választókerületben 200-nál kevesebb, 600-nál több választó nem lehet.

Községi választó: 1. minden 20 évet betöltött községi lakos, ki saját vagyonától, vagy jövedelmétől az állami adót a községben már két év óta fizeti; a ki azonban az I. osztályu kereseti adón kívül egyéb adót nem fizet, csak azon esetben, ha gazdai hatalom alatt nem áll; 2. minden testület, intézet, társulat, cég, általában minden jogi személy, ha a községben fekvő vagyonnal bir és attól adót fizet. De a községben fekvő vagyonnal bíró kiskorúak és gondnokság alattiakat a gyám, illetőleg a gondnok — a nagykoru nőket, testületeket, intézeteket és általában minden jogi személyt a választásnál meghatalmazott képvisel; máskülönben a választói jog csak a jogosult által és csak személyesen gyakorolható. Külföldi akkor bir választói joggal e föltételek mellett, ha telepedési jogot nyert.

Választói jogot azonban nem gyakorolhatnak: 1. a hadsereg állományában tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleges állományban levő honvédek; 2. kik valamely büntett miatt vizsgálati fogságban vannak; 3. a kik büntett, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt jogérvényesen vád alá helyezve, vagy szabadságvesztés büntetése alatt állanak, avagy politikai jogaik gyakorlatától függesztettek föl; 4. csőd alatt levők; 5. állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük után járó kereseti adón kívül más adót a községben nem fizetnek.

Községi képviselővé választható: 1. kis- és nagyközségekben minden 24 éves és nagykoru községi lakos, ki választói joggal bir; 2. rendezett tanácsu városokban pedig, ha e mellett még az országgyűlési képviselők választására jogosítottak minősítésével bir és írni olvasni tud. A képviselő-testület választás alá eső tagjai három évenként hat évre választatnak.

A ki több választó kerületben választatott meg, azon kerületet képviseli, melyet maga jelölt ki s helye a legközelebbi póttag által töltetik be. Ha olyan választatik meg, a ki adó alapján már tagja a képviselő-testületnek, s választott tagsági minőségét megtartja, helyébe a sorrendben következő legtöbb adót fizető lép.

171. §.

A képviselő-testület gyűléseiről.

A közgyűlés rendes elnöke kis- és nagyközségben a bíró, rendezett tanácsu városokban a polgármester.

A közgyűlés számát és idejét a község szabályrendelettel állapítja meg, de minden tavasszal a múlt évi számadások megvizsgálása, minden ősszel a jövő évi költségvetés megállapítása végett, az illető törvényhatóság tavaszi és őszi közgyűlését legalább egy hónappal megelőzőleg közgyűlést kell tartania.

Ha a bíró, polgármester, vagy maga a képviselő-testület, avagy tagjainak egy negyede jónak látja, rendkívüli közgyűlést annyszor tarthat, a hányszor a körülmények igénylik; ezenkívül a törvényhatóság közgyűlése, a közigazgatási bizottság, az alispán, továbbá kis- és nagyközségekben a főszolgabíró felhívására, ugyszintén a jegyző kívánságára is köteles a bíró rendkívüli közgyűlést összehívni. De rendkívüli közgyűléseken csakis a tárgysorozatba fölvetett, míg a rendes közgyűléseken más tárgyak is vétethetnek tanácskozássra, a tagok önálló indítványai, ha ezek legalább 24 órával a községi előljárásnál bejelentettek.

A ki széksértést követ el a gyűlés által kis- és nagyközségekben 15 forintig, rendezett tanácsu városokban 50 forintig terjedhető s közigazgatási uton behajtható bírságra ítéltetik.

A közgyűlésen az előljárásság tagjai közül a polgármester, bíró, jegyzők, rendőrkapitány, tanácsnokok, illetőleg tanácsbeliek, ügyész, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, közgyám, orvos, illetőleg körorvos, mérnök, és községi erdőtiszt bir szavazattal. A többi tisztviselők a közgyűléseken felszólalhatnak s ha felhivatnak, felszólalni kötelesek is, de szavazattal csak oly esetben bírnak, ha a képviselő-testületnek különben is tagjai.

Ha valamely község képviselő-testülete oly eljárást követ, mely az állam érdekeit, vagy a község jólétét veszélyezteteti, a belügyminister a törvényhatóság előterjesztésére, vagy meghallgatásával a képviselő-testületet feloszlathatja és esetleg az új választást hosszabb időre elhalaszthatja és a megye útján az ügyek időközi vezetése iránt intézkedik.

172. §.

A községi előljárásság.

I. A községi előljárásság áll: *kisközségekben* a bíróból és helyetteséből, legalább 2 tanácsbeliből, a körjegyzőből, a körgyámból és a körorvos-

ból; ott, hol a helyi körülmények ezt kívánatossá teszik, a másodbirói (helyettes) és második tanácsbeli állások az illető törvényhatóság beleegyezésével megszüntethetők; *nagyközségekben*: a biróból és helyetteséből, legalább 4 tanácsbeliből, pénztárnokból, községi jegyzőből, illetőleg rendes községi jegyzőből, közgyámból és a rendes községi, illetőleg körorvosból.

Rendezett tanácsu városokban az előljáróságot képezik: a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, rendes fizetési jegyzők, főügyész, rendes fizetési ügyészek, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök, községi erdőtiszt s a község által a helyi igények szerint rendszeresített más tisztviselők. — A tanács pedig áll: a polgármesterből, mint elnökből, a rendőrkapitányból, tanácsnokokból, főjegyzőből, főügyészből és orvusból, mint tagokból.

II. Kisközségekben a birót és a tanácsbelieket a választó közönség, körjegyzőt és közgyámot a szövetkezett helységek képviselő testületének egyeteme; — nagyközségekben a birót, a tanácsbelieket, a közgyámot a választó közönség, a községi jegyzőt és községi orvost, a mennyiben a község külön orvost tart, a képviselő-testület; — rendezett tanácsu városokban pedig, a rendőrkapitányok kivételével, az összes előljáróságot a képviselőtest választja. Kis- és nagyközségekben a jegyzők és orvosok élethossziglan, az előljáróság többi tagjai pedig három évre választatnak. Rendezett tanácsu városokban a rendőrkapitányt a főispán élethossziglan nevezi ki, az orvosok és jegyzők, valamint a segéd- és kezelő személyzet tagjai élethossziglan, a többi tisztviselők pedig 6 évre választatnak.

Nagy és kisközségekben a biró, jegyző és biró; rendezett tanácsu városokban a tanács tagjai és a pénztárnok általános szavazattöbbséggel választatnak. Az előljáróság, valamint a segéd- és kezelő-személyzet választásánál a viszonylagos szavazattöbbség elégséges. — A birói hivatalt csak rendkívüli akadályoztatás esetében lehet visszautasítani, s a megválasztott hivatalát, 100 frtig terjedhető büntetés súlya alatt, legalább egy évig tartozik viselni.

III. Elöljáróvá választható minden nagykoru honpolgár, ki községi választó és a külön minősítéshez kötött állásoknál — polgármester, orvos, mérnök, jegyző, stb. — megkivántató qualificatióval bir. Jegyzőknek, orvosoknak, ügyészeknek, mérnököknek és erdőtiszteknek azonban megválaszthatók azok is, a kik előbb községi választók nem voltak.

Nem választható azonban községi előljáróvá: 1. ki községi képviselő nem lehet; 2. a lelkész, tanító, az állami és megyei tisztviselő, hivatalnok, habár a községben választó joggal bir is; végre 3. kis- és nagyközségekben a biró és pénztárnok egymással, vagy a jegyzővel; rendezett tanácsu városokban a polgármester, főjegyző, a pénztárnok és számvevői sze-

mélyzet tagjai egymással a rokonság és sógorság első fokában levő egyének egyidejűleg nem lehetnek.

Minden városi és községi választás alá eső előljárói hivatal betöltésénél kijelölésnek van helye. A kijelölés jogát kis- és nagyközségben a főszolgabíró, illetve a képviselő-testület; rendezett tanácsu városokban a kijelölő választmány — elnök az alispán és általa a képviselő-testületből meghívott, valamint a képviselőtest által saját kebeléből választott 2 — 2 tag — gyakorolja. Minden állásra lehetőleg 3 egyén jelölendő ki.

Nagy- és kisközségekben a jegyző, az orvos és a bíró; rendezett tanácsu városokban a tanács tagjai és a pénztárnok általános szavazattöbbséggel; az előljárárság többi tagjai pedig viszonylagos szavazattöbbséggel választatnak.

173. §.

A községi előljárárság és a képviselő felelőssége, valamint a fegyelmi eljárás.

I. Az előljárárság minden egyes tagja felelős a kárért, melyet hivatalos eljárásában akár cselekvése, akár mulasztása által szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból jogtalanul okozott: a képviselő-testület azon tagjai pedig, kik valamely törvénytelen cselekményt rendelték el, egyetemlegesen felelősek. — Az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeletek végrehajtásáért kis- és nagyközségekben a bíró és a jegyző; rendezett tanácsu városokban a polgármester felelősek első sorban.

II. A községi előljárárság minden tagja ellen fegyelmi eljárásnak van helye: 1. ha megsérti, vagy hanyagul teljesíti a törvényben, szabály- vagy kormányrendeletben megszabott köteleességét, vagy azok teljesítésére, betegség esetét kivéve, képtelennek bizonyul; 2. ha a törvényhatóság, illetőleg a kormány által nyilván, vagy hallgatagon még helyben nem hagyott, vagy megvalósított olyan határozatot, vagy szabályrendeletet hajt végre, mely felsőbb jóváhagyás előtt végre nem hajtható és 3. ha nyilvános botrányt okozó életet él, vagy ilyennemű kihágást követ el.

174. §.

A község háztartásáról.¹⁾

I. A községnek és a községi felügyelet alatt álló intézeteknek ingó, valamint ingatlan vagyona minden évben leltározandó s a leltár a községi zárszámadáshoz csatolandó.

¹⁾ A községi háztartásról szóló szabályok a feltüntetett eltéréssel a városi törvényhatóságokra is, mint községekre kiterjednek. Ugyancsak kiterjednek a városi törvényhatóságokra is a községi törvénynek illetőségről szóló, fentebb tárgyalt tételei.

Általános elv, hogy a község vagyona csonkittatlanul fentartandó és csak kivételesen történhetik meg annak elidegenítése, átalakítása, vagy felosztása. Ilyen határozatot a képviselőtest csak az általa e végre legalább 30 nap közbevetésével külön kitűzendő és kihirdetendő (városi törvényhatóságokban legalább 8 nap) közgyűlésen hozhat, még pedig összes tagjainak általános szótöbbségével, névszerinti szavazás mellett. Továbbá ily határozat végrehajtás előtt a megyéhez, esetleg a belügyministeriumhoz felterjesztendő (városi törvényhatóságokban közvetlenül a belügyministeriumhoz). A községi vagyon kezelésének módját és ha bérbeadás állapíttatnék meg, ennek feltételeit, a közköltségek fedezése után netán fennmaradt fölösleg hovaforrását: szintén a közgyűlés állapítja meg.

Mindez esetekben hozott határozattal szemben a község kötelékébe tartozó bármely polgár 30 nap alatt a törvényhatósághoz, esetleg a belügyministeriumhoz (városi törvényhatóságokban közvetlenül a belügyministeriumhoz) felfolyamodással élhet.

II. A költségvetési előirányzatot a községi előljáróság, illetőleg tanács (városi törvényhatóságokban szintén a tanács) terjeszti az őszi rendes közgyűlés elé, miután előbb már 15 napra közszemlére kitétetett. A községi adófizetők által beadott észrevételek a közgyűlésen felolvasandók és tárgyalandók; a hol számvevőség, pénzügyi, gazdasági szakosztály létezik, ezek előbb meghallgatandók s azután a közgyűlés határoz.

A községi költségvetés jóváhagyás végett a törvényhatósághoz felterjesztendő. A törvényhatóság a jóváhagyást meg nem tagadhatja, ha 1. a költségvetés a törvényszabta föltételeknek megfelel; 2. az összes kiadások a községi vagyon jövedelmeiből községi adó nélkül fedeztetnek; 3. ha a költségvetés ellen panasz nem érkezett be.

Ellenkező esetben a törvényhatóság a költségvetést részletesen felülvizsgálja, attól a helybenhagyást általában is megtagadhatja s ilyen esetben a községet új költségvetés készítésére utalja. A községnek felelősségi joga természetesen épségben marad.

A költségvetés szigorú megtartásáért a községi előljáróság felelős.

III. Ha a község kiadásait a községi törzsvagyon jövedelmeiből nem fedezhetné, jogositva van a községi lakosokra és a birtokokra községi adót vetni ki. De állami hivatalnokok, katonatisztek, honvédtisztek, törvényhatósági tisztviselők és hivatalnokok, néptanítók, kis- és nagyközségek jegyzői hivatalaik után járó fizetéseiktől, illetőleg nyugdíjaiktól községi adót nem fizetnek; a lelkészek pedig nem fizetnek azon javadalmaiktól, melyeket kizárólag az illető egyházközségben viselt lelkészi hivataluk után élveznek.

A községi lakosok kézi és szekeres munkára is kötelezhetők. E köte-

lesség a közmunka szabályozásáról szóló törvény elvei szerint teljesítendő. Közveszély idején pedig az előljáróság az összes gyalog és szekeres erőt igénybe veheti.

IV. A községi számadásokat kis- és nagyközségben a tavaszi rendes közgyűlés vizsgálja meg, mely 15 nappal előre hirdetendő s a főszolgabírónak bejelentendő; rendezett tanácsu városokban a közgyűlés elé terjesztést a szakosztály, vagy számvevőség vizsgálata előzi meg.

A számadás megelőzőleg 15 napra közszemlére tétetik ki s a közgyűlés a községi adófizetők netaláni észrevételeit felolvasni és tárgyalni tartozik.

A közgyűlés által megvizsgált számadás felülvizsgálat végett, esetleg hozzá mellékelve az egyes adófizetők által beadott észrevételeket s a kisebbség különvéleményét, a törvényhatósághoz adandó be, mely azt legkésőbb egy év lefolyása alatt megvizsgálni köteles. Ha a számadás ellen kifogás emeltetett, a község a fölmentést csak a törvényhatóság jóváhagyása után nyerheti meg.

175. §.

A közegészségi szolgálat a községeknél.

A rendezett tanácsu város (és a törvényhatósági joggal fölruházott), valamint minden község, mely hatezer lakossal bir, köteles orvost tartani. A kisebb községek pedig 6000—10,000 lélekszámig orvostartásra egyestülnek (körorvos). — Továbbá minden község, mely legalább 1500 lakost számít. tartozik szülésznőt alkalmazni; kisebb községek szülésznőt közösen tartanak.

Oly községekben, melyek saját orvossal birnak, közegészségügyi bizottság alakítandó, más községekben e bizottság feladatait a községi előljáróság teljesíti. A közegészségügyi bizottság tagjai: a községi orvos, állatorvos, gyógyszerész, a lelkészek, jegyzők és tanítók, azon kívül a képviselőtest által választott legalább három alkalmas egyén. E bizottság véleményezésre és indítványozásra van hivatva s járvány idején járványbizottsággá alakul.

A község gondoskodik a községi vagyontalan és tébolydai ápolásra nem minősített elmebetegek, vagyontalan hülyék, siketnémák, vakok, nyomorékok eltartásáról, szüléseknél és egyéb betegségeknél a szükséges segélynyújtásról.

176. §.

A községek átalakulásáról és a terület átcsoatlásáról.

I. rendezett tanácsu városnak külön törvényhatósággá leendő átalakulását és viszont, a törvényhozás engedi meg.

A felett pedig, hogy pusztá községgé, kisközség nagyközséggé, nagyközség rendezett tanácsu várossá és viszont, rendezett tanácsu város nagyközséggé, nagyközség kisközséggé alakuljon át, vagy valamely község eddigi állásával felhagyva, más községhez csatlakozhassék, vagy azzal egyesülhessen, avagy hogy a pusztából lett község ismét mint pusztá valamely községhez közigazgatásilag csatlakozhassék: az érdekelt községek és felek, valamint a törvényhatóság meghallgatása mellett a belügyminister határoz.

Ha bebizonyittatik, hogy az átalakulást a lakosok és birtokosok azon része kívánja, mely együtt a község, illetőleg pusztá összes egyenes államadójának felénél nagyobb részét fizeti; továbbá, hogy az átalakuláshoz szükséges szellemi és anyagi erő megvan, illetőleg, hogy a létező állapot fentartásához szükséges hiányzik: az átalakulás meg nem tagadható.

Néha valamely községnek alsóbb osztályu községgé, vagy szomszédos kisközségeknél egy községgé való alakulását, a törvényhatóság meghallgatása mellett, az illető felek kérelme nélkül is elrendelheti a belügyministerium: ha 1. a községek eddigi állásukkal járó köteleességeiknek meg nem felelnek s azokat negyedévi időközökben háromszor hozzájuk intézett figyelmeztetés után sem teljesítik; 2. ha elvesztik azon szellemi, vagy anyagi kellékeket, a melyekhez eddigi szervezetökben való fennállásuk kötve van; és 3. ha bebizonyittatik, hogy köteleességeiknek a szomszédos községeket tetemesen felülmúló községi adó által képesek csak megfelelni.

II. Ha valamely kisközség elkülönített helyzete, vagy a közlekedés nehézségei miatt, kisközséggel nem szövetkezhetik: a törvényhatóság megengedheti annak valamely szomszédos nagyközséggel való szövetkezését a nélkül, hogy ez utóbbi elvesztenié nagyközségi jellegét.

Községek egyesítése, vagy pusztáknak községekhöz csatolása esetében, ha a községnek törzsvagyona, vagy adóssága van: az iránt, hogy az oda csatlakozó fél fog-e és mennyiben részesülni a törzsvagyon jövedelmében? vagy tartozik-e és mennyiben az eddigi adóssághoz járulni? előbb a törvényhatóság közbejöttével barátságos egyezés kísérlendő meg; ha pedig ez nem sikerül, a kérdés per útján döntendő el.

C) A közzszolgálat.

177. §.

A közzszolgálat általában.

I. Közzszolgálatnak nevezzük tágabb értelemben mindazon szolgáltatásokat, melyek a célból tétetnek, hogy az állam alkotmányos feladatait

megvalósíthassa. ¹⁾ De szoros értelemben közszolgálatnak, köztisztnek csak azon állásokat, tisztségeket tekintjük, melyek az államhatalom által a közügyek intézésére szerveztettek. Az ilyen állásokat betöltők köztisztviselőknek neveztetnek és az állammal közszolgálati viszonyban vannak. ²⁾

A közszolgálat objective az állami cselekvések meghatározott köre, mely, miután az államnak, hogy cselekedhessék, physikai organumokra van szüksége, subjective úgy tűnik fel, mint az illető hivatali személyek hatásköre jogokban és köteleességekben. — A közszolgálat jogi természete vitatott. Szerintünk a kiindulás abból történhetik csak, hogy a közszolgálat alapja az államhatalomban fekszik, mely általa valósul meg és benne él; s így a közszolgálat közjogi természete lesz szembeötlő. Már szervezése a közérdek szempontjából történik és ezért áll fenn; a mint a keletkezésénél, úgy az átalakításánál vagy megszüntetésénél is az állam érdeke képezi az egyedüli okot. A közszolgálattal egybekötött fizetés ugyan a magánérdekeket is érinti. De ez valójában alárendelt momentum és a közhivatal természetét egyedül nem állapíthatja meg; annál kevésbbé, mert mindig léteztek fizetéssel egybe nem kötött köztisztviselők is.

II. A köztisztviselők ez általános kategóriájában nálunk két igen különböző jogalapon álló elemet találunk. Az egyik a korona, illetve a kormányzó hatalom által közvetlen az állam szolgálatára alkalmaztatik; a másik helyi ügyek vitelére az önkormányzati testek kebelében működik. Az előbbiek állami *hivatalnokoknak*, az utóbbiak törvényhatósági és községi *tisztviselőknek* neveztetnek.

Az *államhivatalnokokat*, mint mondtuk, a Felség, illetve kormánya nevezi ki, még pedig rendszerint élethossziglan. Állásuk élethivatásnak tekintetik és ehhez képest az állammal szemben szolgálatuk ideje alatt, sőt azontul is (nyugdíj) rangjuknak megfelelő igényük van. A *törvényhatósági és községi tisztviselőket*, általában szólva, választják, még pedig meghatározott, aránylag rövid időre, s ezért tisztök nem tekinthetők élethivatásnak; ennek megfelelőleg csak szolgálatuk alatt, s csak az őket alkalmazott önkormányzati testtel szemben van igényük állásuknak megfelelő ellátásra.

¹⁾ Az esküdtnék, választási elnöknék, stb. működése ilyen közszolgálat.

²⁾ Az 1878: 5. t.-czikkbe foglalt büntető törvény a közhivatalnokokat felsorolja. E szerint közhivatalnokok azok, a kik az állam közigazgatási, igazságszolgáltatási, vagy valamely törvényhatóság, vagy községi hatóság teendőjének teljesítésére hivataluknál, szolgálatuknál, vagy különös megbízatásuknál fogva kötelezvék; ugyszintén azok is, kik az állam, törvényhatóság, vagy község által közvetlen kezelt közalapítványoknál, kórházaknál, tébolydáknaál, mint felügyelők, orvosok, hivatalnokok, vagy szolgák vannak alkalmazva. A kir. közjegyzők szintén közhivatalnokoknak tekintetnek.

III. A köztisztviselők továbbá a szerint, a mint hatóságot gyakorolnak vagy nem, ismét két csoportra válnak. Némely állami hivatalnok, törvényhatósági és községi tisztviselő u. i. hatósági joggal bír olyan értelemben, hogy államhatalmat kezel, ez általa jön kifejezésre, illetve hajtatik végre (pl. ministeriumok, bírák, alispánok, polgármesterek, szolgabírák stb.). Ezek neveztetnek szoros értelemben hivatalnoknak, illetve hatósági tisztviselőknak; mások meg közszolgálatban állanak olyanformán, hogy az állam munkájukat a közérdek szempontjából igénybe veszi, a nélkül azonban, hogy államhatalom kezelésére, hatóság gyakorlására jogosítaná (pl. a közoktatás személyzete, posta, távirda tisztviselői stb.).

A köztisztviselők még különböznek a szerint, amint katonai vagy polgári szolgálatot teljesítenek. A közös hadseregnek, honvédségnek tisztjei és hivatalnokai szintén köztisztviselők, de mint a fegyveres erőhöz tartozók, egészen más állást foglalnak el, más szabályok alatt állanak, mint a polgári hivatalnokok. E különbséget még fokozza, hogy a közös hadsereg az osztrák-magyar realuniót alkotó két államnak hadereje és ennél fogva jogaik és köteleességeik a két állammal szemben keletkeznek, a mi a polgári szolgálatban csak a közös ministeriumoknál fordul elő.

IV. Végre a köztisztviselőknél egy különös elemét képezik a miniszterek. Nem szenved kétséget, hogy ezek közszolgálatban álló hatósági jogokat gyakorló közegek. De mert egyrészt a király legfőbb tanácsadói és állásuk inkább államférfiúi képességet és munkát igényel, mint a rendes hivatalnokit; mert másrészt a modern constitutionális képviselői államokban rendszerint csak a parlamenti többség segítségével kormányozhatnak, illetve maradhatnak meg állásaikban: egészen eltérő szabályok alatt állanak és szempontokból ítéltetnek, mint a többi tisztviselő. ¹⁾

178. §.

A köztisztviselők minősítéséről.

I. A közhivatalok — tisztségek — betöltésénél törvényeink bizonyos kellékeket, qualificatiót előfeltételkép kívánnak meg.

Köztisztviselő csak az lehet, a ki magyar állampolgár és feddhetlen jellemű; az 1883: 1. t.-cz. szerint gondnokság alatt nem áll, büntett vagy vétség miatt vád alá helyezve, vagy általában szabadságvesztés büntetése alatt nincs, nyereségvágyból eredő büntett vagy vétség miatt elítélve nem volt, hivatalvesztésre szóló ítélet hatálya alatt nem áll.

¹⁾ Behatólag fejtegeti a közszolgálati ügyet Keleti: »Államszolgálat« című művében (Bpest. 1883.)

A közhivatalok betöltésénél a kor szintén szerepet játszik. Némely állásoknál a minimum van meghatározva, pl. a kir. ítélő bírásnál és kir. ügyészeknél a betöltött 26 év, a községi előljáróknál pedig 24 év. Az államhivatalokra meg általános szabály, hogy 40-ik életévét túlhaladott egyén nem alkalmazható, illetőleg csak a Felsőtől vagy ministeriumtól nyert korengedély alapján nevezhető ki.¹⁾ Ilyen esetben szokásos eljárás, hogy az illető nyilatkozatot állít ki, melyben elismeri, miszerint, ha legalább 10 évig nem szolgált, végkielégítésre igényt nem tart.

Vége az 1883: 1. t.-cz. a köztisztviselőktől részint gyakorlati, részint elméleti képzettséget kíván. Azokra nézve azonban, kik ezen törvény hatályba lépte alkalmával akár kinevezés, akár választás útján nyert hivatalban tényleg szolgáltak, vagy ha nem szolgáltak, de kimutatják, hogy 1867. július 1-ső után szolgálatban voltak: a mennyiben ugyanazon szakban kívánnak alkalmaztatni, az addigi törvények és gyakorlat irányadó s ezek az illető szakban az addigi mód és gyakorlat szerint elő is léptethetők; vagyis reájok az 1883: 1. törvényczikk szabályai nem alkalmaztatnak.

Azok pedig, kik az 1883: 1. t.-cz. értelmében létesítendő vizsgálati rendszer életbeléptetéseig²⁾ nyernek ügyvédi oklevelet, valamint azok is, kik birva az elméleti képzettséggel, azon időig valamelyik közigazgatási bizottságban, mint választott tagok, legalább két évig egyfolytában résztvettek: a két évi gyakorlat és a gyakorlati vizsga alól fölmentetnek.

II. Az elméleti képzettséget illetőleg, az egyes szakoknál külön-külön szabályok állanak fenn. — A szoros értelemben vett közigazgatási szakra nézve — míg külön tanfolyamnak berendezése s azzal kapcsolatos vizsgálati rendszer iránt külön törvény intézkedni fog — következő képzettség kívántatik meg: 1. ügyvédi oklevél, vagy 2. államtudományi, vagy 3. jogtudományi tudorság, avagy végre 4. legalább a négyévi jogi tanfolyamnak a fennálló szabályok szerinti bevégezése és az államtudományi államvizsgának sikeres letétele; azokra nézve pedig, kik a jelenlegi tanrendszert megelőzőleg végezték tanulmányaikat, annak kimutatása szükséges, hogy az akkor fennállott rendszer szerint a teljes jogi tanfolyamot szabályszerűleg elvégezték s az előírva volt vizsgálatokat sikeresen letették.

¹⁾ Ide vonatkozólag már 1880-ból van egy udv. kam. rendelet. — Valamint ministertanácsi határozat 1872-ből és 1873-ból. — Továbbá az 1873: 2. t.-cz. szerint a kiszolgált altisztek számára fentartott állomásokra való igény (l. 83. §.) megszűnik az életkor 45-ik évének betöltésével oly szolgálati állomásokra nézve, melyek az állami pénztárból díjaztatnak; vagyis az életkor 37-ik évének betöltésével, minden egyéb, nem az állam által fizetett szolgálati állomásokra.

²⁾ E vizsgálati rendszer napjainkig még életbe nem lépett.

És pedig e képzettség kimutatása megkívántatik: 1. a ministeriumoknál a központi igazgatás fogalmazási szakánál; valamint az állami számszéknél alkalmazott tisztviselőktől fel a ministeri, illetőleg számvevőszéki tanácsosig bezárólag a következő kivételekkel:

a) a m. kir. igazságügyi ministeriumnál a ministeri tanácsos, osztálytanácsos, titkár és fogalmazó csak az lehet, ki az 1869: 4. t.-cz. 7. §-ában a birói hivatalra megállapított jogi képzettséget igazolja; ¹⁾ a fogalmazó segédek és gyakornokoktól pedig az államtudományi államvizsga helyett a jogtudományi követeltetik;

b) a m. kir. honvédelmi ministerium központi igazgatásánál a jelen törvény határozmányai csak a polgári tisztviselőkre alkalmazandók, kiknek minősítése katonai szolgálati szabályokban megállapítva nincs;

c) az állami számvevőszéknél alkalmazott tisztviselőktől az államszámviteltanban letett vizsgálat igazolása is követeltetik;

d) azon ministeriumok központi igazgatásánál, melyeknél külön szakképzettséget igénylő ügyek is intéztetnek el, valamint az állami számvevőszéknél azon teendők ellátására, melyeknél különleges szakképzettség igényeltetik, oly egyének is alkalmazhatók, kik a 3-ik pontban megállapított képzettséget nem bírják, ha az illető külön szakra nézve a jelen törvényben megállapított képzettséget igazolják.

2. A fővárosi rendőrségnél a főkapitány, a rendőrtanácsnokok, a kerületi kapitányok, a főkapitányi titkár és fogalmazóktól.

3. A vármegyéknél az alispánok, valóságos és tiszteletbeli jegyzők, főszolgabírák, szolgabíróktól.

4. A fővárosban a polgármester, alpolgármesterek, jegyzők, a jogi és közigazgatási szakosztályok élén álló tanácsnokoktól.

5. A törvényhatósági joggal felruházott városoknál a polgármesterek, rendőrkapitányok és jegyzőktől.

6. Rendezett tanácsu városoknál a polgármestertől.

7. A tiszti ügyészekről általában az ügyvédi vizsgának, a törvényhatósági árvaszéki elnöktől és ülnököktől pedig az államtudományi államvizsga helyett a jogtudományi államvizsgának sikeres letétele és igazolása kívántatik meg.

Fogalmazó-gyakornokokká és szolgabírókká azonban olyanok is alkalmaztathatnak, kik az előirt szabályszerű tanfolyamot elvégezték ugyan, de az államvizsgát le nem tették. Ezek azonban kötelesek az államvizsgát szolgálatba lépésük után legkésőbb egy év alatt sikeresen letenni, különben állásukat veszítik.

¹⁾ E képzettség mibenlétét fentebb fejtegettük.

Községi jegyzőkre, illetőleg körjegyzőkre nézve a jegyzői vizsga letétele követeltetik, melynek tárgyait s egész szervezetét a belügyminister rendeleti uton állapítja meg. Jegyzői szigorlatra az bocsátandó, a ki legalább 6 gymnasiumi vagy reáltanodai, vagy polgári iskolai osztályt, avagy ezekkel egyenrendű iskolát végzett és igazolja, hogy tanulmányai bevégeztével valamely közigazgatási hatóságnál egy évig mint segédjegyző működött. ¹⁾

III. A jogi szaknál az elméleti képzettségre nézve a következő szabályok irányadók:

1. A bíróságoknál és kir. ügyészségeknél a fogalmazási szakban működő tisztviselők képzettsége iránt a birói és ügyési qualificatióról szóló 1869: 4. és 1871: 33. t.-cz. nem intézkedvén, az 1883: 1. t.-cz. szerint megállapittatik, hogy a) a kir. curiánál elnöki titkár, tanácsjegyző, segédjegyző; a kir. ítélőtáblánál elnöki titkár, fogalmazó és fordító; a kir. főügyészségeknél fogalmazó; az első folyamodásu bíróságoknál pedig főjegyző csak az lehet, a ki bírakra nézve előírt jogi képzettséget igazolja; b) a fogalmazósegédek, aljegyzők és gyakornokok képzettsége ugyanaz, mint a központi igazgatásnál.

2. A jogügyi igazgatóságnál, ugyszintén az alapítványi ügyigazgatóságnál a központi s a kirendelt fogalmazási személyzetre, valamint az államjóságoknál alkalmazott ügyészekre a képzettség a sikerrel letett ügyvédi vizsga. Az itt alkalmazott segédekre és gyakornokokra nézve, a hivatalbalépés alkalmával, a jogvégzettség s jogtudományi államvizsga elegendő és megengedhető, hogy az ügyvédi vizsgát a szolgálatba lépés után tehessék le.

E törvény még a *tanügyi, orvosi, műszaki, bányászati, számvevő-ségi, erdészeti, levéltári, postai, távirdai, tengerészeti, hatósági, pénztári, kezelési, börtönügyi* szakokra megkívánt elméleti képzettséget is szabályozza.

IV. Ugyancsak az 1883: 1. t.-cz. szabályozza a gyakorlati képzettséget is, még pedig következőképen:

1. Az egyes ministeriumok központi hivatalainál a ministeri titkári és azon felül álló hivatalok elnyerése — bezárólag a ministeri tanácsosig, — ugyszintén az egyes ministeriumok alatt álló állami hivatalok közül a pénzügyigazgatók, adófelügyelők, postai és távirdai igazgatóktól, az e törvényben meghatározott némi kivétellel, továbbá a megyéknél az alispáni, főjegyzői, szolgabirói, a főváros és törvényhatósági joggal felruházott

¹⁾ A jegyzői vizsga alapján nyert képességi bizonyítvány csak az ezt kiállító törvényhatóság területére érvényes, ha azonban az illető már 3 évig szolgált is, akkor általános érvényű lesz.

városoknál a polgármesteri és rendőrkapitányi állomások elnyerése, az elméleti képzettségen felül, a gyakorlati képzettség kimutatásától tétetik függővé, melyet egy külön gyakorlati közigazgatási vizsgának sikeres letétele ad meg.

E vizsga tárgyait, a vizsgálóbizottságok összeállítását s azoknak eljárását a ministerium állapítja meg.¹⁾ A vizsga úgy rendezendő be, hogy az arra jelentkező által a gyakorlati képzettség minősítése a közigazgatás valamennyi ágára, vagy csupán a közigazgatásnak általa választott egyik vagy másik ágazatára legyen a képesítés megszerezhető. E vizsgálatokat szabályzó kormányrendelet életbeléptétől számított 3 év után a ministerium köteles a gyakorlati vizsga állandó rendezése iránt törvényjavaslatot terjesztetni be. A vizsgáló bizottságok székhelye Budapest és Kolozsvár.

A gyakorlati vizsgára csak az bocsátható, a ki a törvényes elméleti képzettséget bírja és 2 évi gyakorlatot tud kimutatni; egy év okvetlenül valamely állami vagy törvényhatósági közigazgatósági hatóságnál a fogalmazási szakban, a másik év azonban bíróságoknál is tölthető.

Az egyes ministerek jogosítva vannak rendeleti uton megállapítani, hogy a gyakorlati vizsga a felsoroltakon kívül mely állomások elnyerésénél követelendő meg; valamint felhatalmaztatnak, hogy a szakirodalom vagy a gyakorlat terén kitűnő egyéniségekre nézve az alaki képzettség hiányától való fölmentést Ő Felségénél kieszközölhessék.

179. §.

A hivatali eskü; — a közszolgálat tartama és megszűnése.

A közszolgálatba lépő tisztének megkezdése előtt alkotmányos hűsége, hivatali kötelességeinek lelkiismeretes teljesítésére esküt tesz, a mely minden előléptetésnél vagy más hivatalba való áthelyezésnél ismételtetik. Rendesen az eskütételtől számittatik a közszolgálat.

Az állami hivatal általában élethossziglan szól, azonban nálunk ma még csak a bírák elmozdithatlanok; a többi állami hivatalnokok akaratuk ellenére más állásokra áttehetők, sőt állásuktól végleg fel is menthetők. De ha az elmozdítás nem fegyelmi határozatok által történt, a hivatalnoknak fenmaradnak az állammal szemben szerzett jogai a nyugdíjra, esetleg végkielégítésre.²⁾

¹⁾ A mai napig még nem történt meg. A gyakorlati bírói vizsgálatra vonatkozólag az 1874: 24. t.-cz. intézkedik és ennek végrehajtására 1875-ik évben kibocsátott ministeri rendelet.

²⁾ Ez bizonyos ellenmondásban van a modern államjogi szervezettel, illetve a jogállamról alkotott felfogással, mert a hivatalnokok viszonya az államhoz egyéni

A törvényhatóság és község tisztviselői, mint láttuk, legnagyobb részt időnként, 3 vagy 6 évre, néha élethossziglan választatnak; némelyek pedig a főispán által élethossziglan kinevezetnek.

A közszolgálat megszűnik az illető tisztviselő vagy hivatalnok halálával, leköszönésével; ha más állomásra alkalmaztatik, ha fegyelmi eljárás folytán a hivatalból elbocsáttatik, vagy ha a büntető törvények értelmében hivatalvesztésre ítéltetik; a törvényhatósági és községi tisztviselőre még az esetben is, ha azon évek, melyekre választattak, lejárnak.

180 §.

A köztisztviselők jogai és kötelességei.

I. A köztisztviselőknek mindenekelőtt joguk van hivatalukkal összekötött nyilvános trendőket végezni; a jog ezek gyakorlására illetékességnek nevezetik. Miután e jog teljesen közjog, szorosan egybe van kötve a kötelességgel s nem a tisztviselő kényétől függ, hogy élni akar-e vele vagy nem.

Hivatalos eljárásuk alkalmával a törvény különös oltalmában részesülnek (1878: 5.) és azért, a mit hivatali teendőjük teljesítése közben törvényszabta korlátok közt tesznek, sem tiszti kereset, sem magánkereset útján feleletre nem vonhatók, be nem perelhetők; ha valaki magát a köztisztviselő eljárása által jogaiban sértve érzi, a felsőbb hatóságoknál kereshet orvoslást, ellene fegyelmi eljárást kérve.

A köztisztviselőnek joga van a megfelelő rangra és czimre. Ez a közérdekben kifejtett tevékenységért járó s a köz által nyújtott tisztelet, tekintély, valamint a hivatali fokozat külső kifejezése.¹⁾

Joga van állásával összekötött fizetésre s egyéb jövedelemre. Az 1836: 62. t.-cz. értelmében pedig rendes fizetésének, illetőleg várakozási illetékének, személyes és kárpót-dijainak, továbbá a nyugdíj és kegydíjnak legfeljebb egy harmada, és ez is csak akkor vehető végrehajtás alá, ha a végrehajtást szenvedőnek évi 600, illetve 800 frt érintetlenül marad; a lakpénzek csak lakbér fejében foglalhatók le. — Hivatalos küldetések alkalmával a köztisztviselő állásának megfelelő napi díjat és utiköltséget is élvez.

(esetleg önkényű) akaraton nyugszik. S a midőn az államhivatalok betöltése az ideiglenes foglalkozásból élethivatássá válik, szükségképen kell, hogy, mint más közjogi institutióknál, az állam és hivatalnok közötti viszony a szigorú jog szabályain nyugodjék.

¹⁾ Nálunk az államhivataloknak XII rangosztálya van megállapítva. E kérdést a bírósági személyzetre (bírákra és bírósági hivatalnokokra) az igazságügyi ministerium 1874: 3341. sz. a. kelt rendelete szabályozta.

II. Továbbá a szoros értelemben vett államhivatalnokok — tehát nem a törvényhatósági és községi tisztviselők — ha szorult anyagi helyzetbe jutnak, jogosítva vannak fizetésüknek három havi összegét előlegképfölvenni s 20 havi részletekben kamat nélkül téríteni vissza. És ha nem büntetékép, de a járandóság emelése nélkül helyezettnek át más helyre: szabályszerű költözködési költségek illetik meg.

Ugyancsak a szoros értelemben vett államhivatalnokoknak, ha hibájukon kívül, mert pl. a hivatalok körüli változások a hivatalnokok körében reductiót idéztek elő, elbocsáttatnak, vagy ha testi, illetve szellemi hibák folytán szolgálatképtelenné váltak: joguk van végkielégítésre, ha pedig állandó szolgálatuknak ideje legalább tíz év, joguk van életfogytiglan tartó nyugdíjra (1885: 11.).

A törvényhatósági és községi tisztviselők a multban nyudijképességet általában nem szerezhettek, még azok sem, kik élethossziglan alkalmaztattak.¹⁾ Jelenleg azonban az 1886: 21. t.-cz. szerint úgy a megyei, mint a városi törvényhatóságok nyugdíj-intézet létesítéséről tartoznak gondoskodni.

III. A mi a köteleességeket illeti, a közszolgálatban álló egyén köteles a hivatali titkot lelkiismeretesen megőrizni, hivatali teendőit pontosan teljesíteni, a felekkel előzékenyen bánni s egyszersmind az oly foglalkozásoktól, életmódtól tartózkodni, mely hivatalos állásával össze nem fér, annak tekintélyét csökkentené vagy pontos teljesítését akadályozná.

Továbbá hivatalos működéséért a felektől ajándékot nem fogadhat el s a közszolgálat körében elkövetett mulasztásokért, károsításokért úgy az állammal, mint a felekkel szemben felelős, ellene fegyelmi, esetleg büntető eljárás indítható meg.

D) A horvát-szlavon tartományi kormányzat.

181. §.

I. A központi kormány.

I. Mint fentebb mondottuk, a horvát-szlavon tartományok autonómiájuk körébe eső ügyeikre külön kormánynyal birnak, melynek élén, a magyar miniszerelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett, a magyar király által kinevezett bán áll.

Az autonómiát a belügy, vallás- és közoktatás- és igazságügyi ágak képezik; ennek megfelelőleg a kormányzatnak három önálló osztálya van: *a belügyi, vallás- és közoktatási és igazságügyi osztálya*. Mindegyik osz-

¹⁾ E tétel alól csak igen ritka s leginkább csak városi törvényhatóság képezett kivételt.

tály élén osztályfőnök áll, ki a bánal összeköttetésben intézi az osztályba tartozó ügyeket.

Az autonomicus kormányzat felterjesztéseit a bán és a magyar ministerium kebelében levő horvát-szlavon minister útján juttatja a király elé; a királyi kinevezéseket és rendeleteket ugyancsak a nevezettek ellenjegyzik.

A központi kormány a költségvetést és zárszámadásokat minden évben a tartománygyűlés elé terjesztetni tartozik. A költségvetés érvényéhez a tartománygyűlés beleegyezése szükséges, a zárszámadás pedig felülvizsgálata alá kerül. — A horvát-szlavon autonomicus kormányzat további (belső) szervezését a bán előterjesztése alapján a magyar király legmagasabb hozzájárulásával a horvát-szlavon tartománygyűlés állapítja meg.

II. A bán és helyettese (az 1869: 2. t.-cz. szerint a belügyi osztályfőnök), továbbá az osztályfőnökök a tartománygyűlésnek felelősek. — A bán és helyettese felelős mindazon cselekvényért vagy mulasztásért, melyek az alkotmány, különösen Magyarország és a horvát-szlavon részek közti államjogi viszonyt érintik; e felelősség egyébiránt terhelhet valamely osztályfőnököt is, ha a cselekménynél közreműködött. Különben pedig az osztályfőnökök az osztályukban történt ügyintézésért felelősek.

Vádló a tartománygyűlés. A vád alá helyezési indítványt legalább 20 tag aláírásával ellátva írásban kell beadni. Ha ez indítványt alapján az ügy további tárgyalása határoztatik el, akkor a tartománygyűlés saját kebeléből bizottságot küld ki a vizsgálatra és ennek jelentése folytán határoz a fölött, hogy az illető vád alá helyezettessék-e vagy ne? Vád alá helyező határozat azonban csak akkor keletkezhetik, ha a tartománygyűlés tagjainak legalább $\frac{2}{3}$ része mellette szavazott.

III. A bíróság azután következőkép szerveztetik: Mindenekelőtt a horvát-szlavon hétszemélyes tábla biróiból 12 tag hivatik bíraskodásra, vagy ha ezek száma 12-öt el nem érné, akkor a bán tábla, a zágrábi és az eszéki törvényszék elnökei, esetleg a bán tábla legidősebb 2 birája által egészítettetik ki; továbbá a tartománygyűlés saját tagjainak kizárásával választ 12, a horvát-szlavon területen illetékes honpolgárt. E huszonegy tag közül a vádló és a vádlott 6—6 tagot visszavethetnek, de úgy, hogy a bíraskodásra megmaradt 12 tag fele a birói személyzetből, másik fele a tartománygyűlés választottjaiból álljon.

E szerint alakult bíróság ítél a felett, hogy a vádlott bűnös-e vagy nem, de elmarasztaló ítélethez a bíróság tagjai $\frac{2}{3}$ -ának szavazata szükséges.

182. §.

II. A horvát-szlavon törvényhatóságok.

A horvát-szlavon törvényhatóságok jelenleg kétfélék: városi és megyei törvényhatóságok. Önkormányzattal bírnak és közvetítik a tartományi, esetleg állami közigazgatást.

I. A megyei törvényhatóságok szervezetét az 1886. évi február 5-ki törvény lényegesen megváltoztatta és a magyar megyei törvényhatósághoz hasonlóbbá tette.¹⁾ Számuk az idézett törvény értelmében 8: Likka-Korbáva, Modrus-Fiume, Zágráb, Varasd, Bellovár-Körös, Pozsega, Verőcze, Szerém.

A megyei törvényhatóság önkormányzati hatáskörébe tartozik: 1. törvények és kormányrendeletek korlátai között szabályrendeleteket alkotni; 2. közérdekű ügyek felett tanácskozni, határozataikat más megyékkel közölni; a kormányhoz előterjesztéseket, az országgyűléshez kérvényeket intézni; 3. határozni ügyekben, melyek több községet vagy kerületeket érintenek, a mennyiben ezek más hatóságokhoz utalva nincsenek; 4. a megyei vagyon, alapítványok, intézetek igazgatása; 5. a kormány jóváhagyása mellett ingatlan vagyon szerzése vagy elidegenítése, kölcsönvételek, terhes szerződések kötése; 6. a közigazgatási bizottság választása; 7. a községi, kerületi és megyei igazgatás felett a főfelügyelet gyakorlása; végre 8. a főispán vagy helyettese a közgyűlés elé terjeszthet minden ügyet, mely a községeket, kerületeket vagy az egész megyét érintik, tudomásvétel szempontjából.

A megyei közgyűlés, mely a törvényhatósági jogokat gyakorolja, felerészben a legtöbb adót fizetőkből áll, a mennyiben tartománygyűlési képviselők választására jogosultak, másik fele választott tagokból, kik 3 évenként 6 évre választatnak. Választó, a ki képviselő választására jogosult, választható a választó. Nem lehet azonban tagja a képviselőtestületnek, ha különben bírja is a qualificatiót: 1. a kit bűntényért vagy nyereségvágyból származott vétségért jogérvényesen elítéltek vagy vizsgálat alatt áll; 2. a ki a megyével bérleti, vállalkozási vagy számadásos, avagy peres viszonyban áll. Továbbá tagjai még állásuknál fogva, ennek tartamára: a megyei alispán, titkár, orvos, mérnök, iskolafelügyelő, főerdész, állatorvos és a kerületi elöljárók.

¹⁾ E törvényt megelőzőleg háromféle törvényhatóság volt: városi, megyei és járási. A járások, vagyis alispánságok külön önkormányzattal, képvisellel és tiszttviselőkkel bírtak és élükön alispánok, minden megyében egy járásnak élén pedig a főispán állott.

Községi ülések évenként kétszer: ősszel és tavasszal tartatnak, ha azonban a főispán vagy a tagok egyharmada óhajtja, rendkívüli közgyűlés hívandó össze. A közgyűlésen a határozatok általános szótöbbséggel hozatnak. A jegyzőkönyvek 14 nap alatt a kormányhoz felterjesztendők és ugyanannyi idő alatt határozatok a kormányhoz felebbezhetők.

Minden megyében 1886. óta a közigazgatási bizottság alakítottatik, melynek hatásköre közigazgatási, adózási és fegyelmi ügyekre terjed ki.

A megyei törvényhatóságban működő tisztviselőket a kormány nevezi ki, még pedig a főispánt a bán előterjesztésére a király, a többi tisztviselőt a főispán előterjesztésére a bán. A segéd-, kezelő- és szolgálószemélyzetet pedig a főispán nevezi ki, a megyéknél az alispán, kerületeknél a kerületi előljáró ajánlatára. — A tisztviselők fizetését ugyancsak a törvény állapítja meg és a megyei kiadások fedezéséről a tartományi budget gondoskodik.

A főispán a végrehajtó hatalom képviselője és a kormány megbízottja, mint ilyen felügyl különösen a megyei önkormányzatra s általában a megye politikai igazgatására. — A megyei törvényhatóság élén az alispán áll, körülbelül azon hatáskörrel, a melylyel a magyar megyei törvényhatóságokban bir az alispán.

Minden vármegye a szükségnek megfelelőleg közigazgatási kerületekre oszlik, melyeknek élén egy közigazgatási előljáró van. A kerületek számát és székhelyét a tartományi kormány rendeleti uton szabályozza.

II. A városi törvényhatóságok önkormányzattal, saját képvisellel és tisztviselőkkel birnak. Élükön a főispán áll. Rendszerint a megyei főispán a megye területébe eső városi törvényhatóságoknak is főispánja. — Zágráb városa mint tartományi főváros élén azonban a bán által fölterjesztett s a király által kinevezett főpolgármester áll. — A városi törvényhatóság első tisztviselője a polgármester.

183. §.

III. A horvát-szlavon községek.

A horvát-szlavon községek, a törvényhatósági joggal biró városoktól eltekintve, kétfélék: egyes községek és kerületi községek, vagyis olyanok, melyek törvényszabta köteleességeiket külön teljesíteni nem bírván: községgé társultak.

E községek önkormányzatot gyakorolnak, körülbelül hasonló hatáskörrel, mint a magyar kis- és nagyközségek, és közvetítik a magasabb közigazgatást.

A község önkormányzati jogait a község képviselete, a bizottság gyakorolja. E bizottság $\frac{1}{3}$ részben a legtöbb adót fizetőkből, $\frac{2}{3}$ részben választott polgárokból alakul.

Választó polgár minden feddhetlen jellemű, önálló, nagykoru községi tag; választható pedig azon választó, ki legalább 20 hold földet bir a községben. A megválasztott, ha 60 éven alól van, 50 frt terhe alatt tartozik a megbizást elfogadni. — De nem választhatók a tetteleges szolgálatban levő katonák, a csőd alatt állók, fenytő vizsgálat alatt levők, kik büntettért, illetve nyereszkesedésből vagy a közerkölcsiség ellen elkövetett vétség miatt ítéltettek el.

A község a megyei törvényhatóság felügyelete alatt áll.

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar államnak Ausztriához való viszonya.

184. §.

Az összeköttetés multja.

I. Magyarország már a mohácsi vészt megelőzőleg, Albert és László alatt, Ausztriával összeköttetésbe került azon történeti esemény folytán, hogy a két trónra ugyanazon physikai személy választatott. Hasonló tartalmu viszony keletkezett és állott fenn I. Ferdinándtól egészen a pragmatica sanctióig. Az összeköttetés ez időtől fogva állandó lett ugyan, de tartalmát továbbra is csak azon esetleges tény képezte, hogy a két államban ugyanazon physikai személy uralkodott. Az államok bensőbb összeköttetést nem akartak, legalább erről államjoguk nem tud semmit; mint teljesen különállók éltek, egyik a másikra nézve idegen volt.

Ez időben a magyar állam külügyei az osztrák külügyektől, legalább jogilag, külön voltak kezelendők. Az 1559: 8. t.-cz. világosan kimondja, hogy Ő Felsége a magyar ügyekben magyar tanácsosait hallgassa meg, s hogy a magyar ügyek intézésénél ne idegenek, hanem magyarok alkalmaztassanak. Az 1618: 37., 1630: 36., 1635: 27., 1638: 3., 1647: 74., 1649: 7., 1655: 50., 1659: 14., 1662: 4., 1681: 4., 1715: 41. t.-cikkek pedig elrendelik, hogy a török portára különösen, de más udvarokhoz is magyar ügyek intézésére a császári követ mellé, hasonló tekintélyű és hatalmu magyar követ is küldessék, a ki a magyar tanács által látandó el utasítással; valahányszor pedig a török portáról követek jönnek, illetve oda követek küldetnek, a nádor mindig értesíttessék.¹⁾ — Néha meg az országgyűlés küldött követeket és azokat utasítással látta el (1609: 68., 1630: 26.) és

¹⁾ Ez időben a magyar állam legfontosabb külügyei a török birodalommal voltak.

a magyar állam Ausztriával, a török elleni háborúra, külön szerződéseket kötött. — Végre számos törvényünk szerint a hadüzenésnél, béke és egyéb nemzetközi szerződések kötésénél az országgyűlés meghallgatandó volt, illetve ilyen ügyek magyarok befolyása mellett mondattak intézőndőknek (1553:3., 1559:8., 1595:56., 1608. k. e.:2., 1647:5., 1681:4., 1715:41.).

A hadügy körében szintén nem létezett közösség Magyarország és Ausztria között. A fejedelem, mint magyar király, volt a hadsereg fővezére, főbb parancsnokait kinevezte; a zsoldosokat szedni és tartani csak a királynak lehetett; a banderiumok a király zászlóihoz csatlakoztak. De arra, hogy a király zsoldosokat szedhessen, szaporíthasson, az országgyűlés beleegyezése szükséges volt; valamint a zsoldosok tartásának és általában a haderő költségeinek fedezéséről az országgyűlés gondoskodott és a banderiumok kiállításának, a nemesség felkelésének szükségét, módját megállapította. Törvényeink meghatározták, hogy a katonaság tisztjei magyarok legyenek, hogy külföldi katonaság az országgyűlés engedélye nélkül be ne hozassék, sőt a bentlevők is kivitessenek; és addig, míg ez megtörténik; a nádortól függjenek, illetve magyar parancsnokok alatt álljanak. (1608. k. e.:2., 1622:2., 1625:24., 1635:59., 1638:45., 46., 1655:19., 1681:8.) Határozott pedig mindez ügyben önállólag, idegen állam beavatkozása nélkül.

A pénzügyek a magyar király és az országgyűlés kizárólagos hatásköréhez tartoztak. Az adóknak mind mennyiségét, mind kivetési módját és kulcsát az országgyűlés határozta meg; valamint az országgyűlés beleegyezése kívántatott a koronajóságok zálogbaadásánál, vagy megterheltesénél s a rendek az egyéb jövedelmi forrásokra (sóügy, bányák, pénzverés, harminczad). A befolyt jövedelemmel pedig a magyar király rendelkezett s, mint országgyűléseink többször kijelentették, a magyar állam érdekében.

S amint e viszony Ausztriával pusztán történeti esemény folytán keletkezett, úgy megszűnéséhez sem kellett volna külön jogi actus. Így pl. a Magyarország és Ausztria közti összeköttetés 1687-ig, egyszerűen a tény által szűnhetett volna meg, ha Magyarország fejedelemmé mást választ, mint a ki Ausztriában uralkodik; 1687—1723-ig pedig, ha Magyarország trónörökösödési rendjén változtat. Ez összeköttetést, a jellem kidomborítására, esetleges tényen nyugvó personálunióknak nevezhetnénk.¹⁾

¹⁾ Hasonló viszony volt Lengyelország és Szászország közt két fejedelem, Frigyes Ágost (lengyeleknél II. Ágost) és II. Frigyes Ágost (III. Ágost) alatt; Németország és Spanyolország között V. Károly illetve I. Károly alatt. Poroszország és Neuenburg közt II. Frigyes alatt. Végre hosszabb időn keresztül Anglia és Hannover között

II. Sokan az ily viszonyt nem is tekintik az államok között összeköttetésnek, de bár a közjog erről mit sem tud, természetéből mégis olyan következmények folynak, melyek kihatnak az államok életére s azokat cselekedeteikben irányítják, megkötik. ¹⁾

stb. Ez utóbbi összeköttetés 1714-től egész 1837-ig állott fenn. Keletkezett a két állam trónörökösödési jogának összetalálkozása által György, Braunschweig-Lüneburgi herczeg személyében s megszűnt a két állam trónörökösödési szabályainak eltérése folytán. Braunschweig-Lüneburg — később Hannover — a trónörökösödésből a nőket kizárja, Angliában pedig, némely változtatással, a régi hűbérjog szabályai érvényesek, melyek szerint bizonyos esetekben a nők is örökösödsre hivatvák. Midőn IV. Vilmos gyermekek hátrahagyása nélkül halt el, az angol örökösödési szabályok értelmében idősebb testvérének, Kenti Eduárdnak leányát, Viktóriát illette a trón, míg Hannoverben ifjabb fitestvérét, Ernő Ágostont és ennek fiutódait. — Az összeköttetés alatt a két állam teljesen külön és függetlenül élt. Anglia külföld volt Hannoverre és viszont; az angol polgár idegen volt Hannoverben és viszont. A hadügy, külügy a két államban egészen különálló volt. Hannover külügyeit, Angliával szemben, épenugy vezette, mint egyéb államokkal szemben. Hannoverben az udvartartás épségben maradt és az Angliában tartózkodó fejedelem az 1714-ki »Reglement« szerint ugy tekintetett, mintha hosszú külföldi utazáson lett volna.

Jelenleg ily összeköttetés áll fenn Luxemburg és Németalföld között. A két trónon a Nassaui család örököl bizonyos időre, a mennyiben Luxemburg a cognatusokat kizárja, míg Németalföld a trónörökösödsre képesíti. Ez összeköttetésben Luxemburg az 1868. évi október 17-én kihirdetett és jelenleg is érvényben levő alkotmány értelmében teljesen különálló és független, — az 1867-ki londoni egyezés Luxemburgot semlegesnek nyilvánította. — Külön törvényhozása, kormányzása és igazságszolgáltatása van. Luxemburg a nemzetközi életben is külön személy. Külügyeit önállólal maga kezeli és pedig Berlinben, Párisban külön követet tartva, a többi államoknál a németalföldi követek által kezelteti, kiket azonban a luxemburgi államministerium külön instruál; valamint a király és nagyherczeghez küldött idegen követek a luxemburgi ministeriummal külön érintkeznek és a nemzetközi szerződések Luxemburgot illetőleg külön kötnek. — Mindaz, a mi a hadügyre vonatkozik, csak luxemburgi törvényekkel szabályozható. (VII. fej. 96., 97., 98. §§.) A pénzügyek teljesen függetlenek és önállók. (L. bővebben Dareste: Les constitutions modernes és Juraschek: Personál- und Realunion). Midőn 1889-ben a király és nagyherczeg betegsége folytán rengesség szerveztetett, ez a két államra külön-külön történt: Luxemburgra Adolf nasszaui herczeg személyében, Németalföldre pedig a németalföldi államtanácsban. — Továbbá tiszta personálunió van még Belgium és Congo-állam között. A belga kamarák 1885. ápril 28-án beleegyezéseket jelentettek ki, hogy királyuk Afrika területén keletkezett Congó-állam fejedelme lehessen, de annak határozott kikötésével, hogy az unio csak a fejedelmi személyre vonatkozzék és az államokét, mint ilyeneket ne érintse.

¹⁾ Heineccius szerint (Elementae iuris Naturae et Gentium) az államok között nem jön létre összeköttetés, ha valamely véletlen következtében két főhatalom egy physikai személyre ruháztatik. Ő figyelmeztet először, hogy ilyen esetben nem a fejedelem, mint ilyen közös, hanem csak a physikai személy. — Így nyilatkozik később Jordán is.

Igaz, hogy ez összeköttetés annyira laza, miszerint előfordulhat az eset, hogy az egyik állam háborút visel, a másik békében marad, sőt, ha ez utóbbi polgárai az ellenfél soraiban küzdenek, felségsértőknek nem tekintetnek.¹⁾ De mindenekeelőtt az a tény, hogy a fejedelem két, vagy több állam uralkodója, kihat az államok politikai életére; mert nem képzelhető, hogy a fejedelem politikai cselekedeteiben két állam fölötti uralmának érzete befolyással ne lenne.

S azután a történeti personálunióban levő államok egymás közt hadat nem viselhetnek. A háborút u. i. nem lehet máskép gondolni, mint az államhatalom actióját egy bizonyos irányban, a melylyel szembe tör az ellenfél. A monarchia természetéből meg az következik, hogy az államhatalom birtokosa a fejedelem, a hadfelség jogát gyakorolja, s mert a personálunióban két vagy több állam souverain hatalma egy kézbe tétetik le, ez államok között a háboru csak úgy volna lehetséges, ha az uralkodó physikai személyben összetalálkozott fejedelmi személyek szintén háboruba lépnének egymással. A midőn az ily viszonyban levő államok közt háboru tör ki, ez az összeköttetést felbontja, illetve az egyik állam a közös uralkodói személytől elszakad.

III. A Magyarország és Ausztria közti viszony lényegesen megváltozik a *pragmatica sanctio* által, mely a mellett hogy a trónörökösödési jogot a Habsburg-ház három nőágára kiterjeszti, még azt is tartalmazza, miszerint az örökösödési rend ugyanaz lesz, mely Ó cs. és kir. Felsége Magyarországgal és a hozzá tartozó részekkel együtt örökösödési joron feloszthatlanul és elválaszthatlanul birandó örökös tartományaiban érvényes.²⁾ E törvényben foglalt szerződés tehát a két állam egyező akarata arra nézve, hogy a három nőág kihaltáig ugyanazon physikai személy uralkodása alatt fognak élni. Az akaratot kifejezik azok, kik az állam nevében akarni jogosítottak: Magyarországha a magyar király és az országgyűlés, Ausztriában pedig az absolut fejedelem.³⁾

¹⁾ Midőn a dánok 1533-ban a Hanza városokkal hadat viseltek, a Dániával personáluniót képező Schlesvig-Holstein semleges maradt. A hétéves háboruban a Poroszországgal personálunióban levő Neuenburg (Neufchatel) nem vett részt; sőt több neuenburgi polgár a poroszok ellen küzdött, s midőn II. Frigyes őket mint felségsértőket akarta megbüntetni, azzal védekeztek, hogy ők nem a békében élő Neuenburg, hanem az idegen Poroszország ellen voltak hadban, s e védekezés elfogadtatott.

²⁾ A feloszthatlanság és elválaszthatlanság egyedül a főhatalom birtoklására vonatkozik és nem a kormányzatra. Nem azt jelenti, hogy a két állam egyesül, hanem, hogy sem a magyar állam, sem Ausztria el nem darabolható a célból, hogy pl. az uralkodó gyermekei között feloszthassa.

³⁾ A rendek ugyanekkor Ausztria rendeivel a *pragmatica sanctio* tartalmára külön formális szerződést óhajtottak kötni, de akkor uralkodó királyunk III. Károly

A *pragmatica sanctio* által az eddig tiszta történeti eseményen alapuló personalunió jogi alapot nyert. Szorosan véve ezentul is csak a fejedelem physikai személye volt közös, de hogy e közösség a két állam határozatán, egyező akaratán nyugodott, annak fontos jogi természetű következései vannak. Ha u. i. valamely belmozgalom, vagy külerőszak az egyik állam vagy területrészének elszakítására tör, ez által a másik államot szintén megtámadja, kinyilvánított akaratában; illetve azt akaratának, vagyis a másik állam területének védelmére kényszeríti. Mária Theresia alatt a nemzet önfeláldozó eljárása nemcsak a dynastia iránti ragaszkodás, hanem a *pragmatica sanctio*ból folyó kötelesség is volt.

Ez időtől fogva tehát a personalunio természetéből szorosan jogilag folyik már a kölcsönös védelem, de csak egy bizonyos irányban. A magyar *pragmatica sanctio* egyéb tartalma pedig arra is enged következtetni, hogy a kölcsönös védelem általában lett értve.¹⁾ A közfelfogás és gyakorlat e nézetet egyaránt támogatja. — De ezen kölcsönös védelemből a védelem tényezőinek (külügy, hadügy) közössége nem következik. Erre nincs szükség; az elv megvalósítható a két állam különállása mellett is. Bár a politikai czélszerűség egyes esetekben közös organumok (pl. hadvezérletre) alkalmazását sürgetni fogja.

IV. Ennek felel meg Magyarország viszonya Ausztriához a *pragmatica sanctio* után, a melyet, hogy az előbbtől megkülönböztessük, elnevezhetnénk jogalapon nyugvó personaluniónak. A védelem tényezői, legalább jogilag, 1867-ig nem tekinthetők közösöknek,²⁾ bár az ez állapothoz való közeledés mindinkább szembeötlő.

ezt fölőleslegesnek jelentette ki, miután ő, mint az örökös tartományok absolut fejedelme, azokat teljesen képviseli. (Korbuly: Közjog.) Továbbá l. a 67-es bizottság tárgyalásait a kiegyezési javaslatra vonatkozólag.

¹⁾ »Az ország rendei Ő cs. és kir. apostoli Felségének valóságos atyai hajlamát, Magyarország csatolt részeinek előmenetelére és a szomszéd országokkal, örökös tartományokkal mindenesetre a külerőszak ellen is alapítandó egyesülésre irányzott törekvését megértvén, elhatározták« stb. (1723: 1. Bev.) — Továbbá: »Azért, hogy Magyarország jövőendőben minden külső és belső zavaroktól megóvassék, sőt áldott folytonos nyugalomban és jóllétben külerőszak ellen is fennállhasson: elfogadják stb.« (1723: 2. t.-cz. 1. §.) — Továbbá l. az 1848-ki országgyűlést, valamint a kiegyezésre vonatkozó tárgyalásokat.

²⁾ Ez volt a közfelfogás is az összeköttetés tartamára. Így 1834. február 28-án kerületi ülésben Borsiczky megyei követ mondja, a nélkül, hogy ellenzésre találja: »Magyarország Ausztriával más összeköttetést nem ismer, mint hogy a magyar királyi személy Ausztria fejedelme is« (Kossuth: Országgyűlési tudósítások). Továbbá az 1865/7. országgyűlés tanácskozásai alatt többször kifejezést nyer az a nézet, hogy a kiegyezésig csakis a fejedelmi személy tekinthető közösnek (L. Közösügyi okmánytár).

Az 1741: 11. és 15. t.-cz. határozottan kifejezi, hogy ő Felsége a magyar ügyeket *ugy az országon belül, mint az országon kívül* magyarok által intézteti s azon ügyekre pedig, melyeket maga intéz, magyar hű tanácsosok tanácsával fog élni. De ezt a tételt már az 1791: 17. t.-cz. ugy látszik értelmezni, hogy a külügyek intézésére magyarok is befolyással legyenek; s a külön magyar követségek szervezését 1723. után törvényeink nem sürgették többé, bár a régiek hatályon kívül helyezve nem lettek.¹⁾

A hadügy sem nyilvánítottatott közös ügynek, bár az 1715: 8. t.-cz. értelmében kiállított magyar állandó hadsereg²⁾ Ausztria állandó hadseregével közös szervezetet nyert és közös vezénylet alatt védelmezte a két államot. De a magyar állam Ausztria befolyása nélkül határozott a hadügyre vonatkozólag. Határozott esetről-esetre, a mint a viszonyok kívánták és megengedték, s az ujonczok számát, az állításnak föltételeit, módját, a szolgálati idő tartamát, az állandó katonaság kiállításának, eltartásának költségeit, a védelem másik eszközének, a nemesi fölkelésnek egybehívását az országgyűlés állapította meg, illetve határozatától tette függővé. A katonaság élelmezése és elhelyezése fölött gondoskodni pedig a m. kir. helytartótanács hatásköréhez tartozott.

A pénzügyekre vonatkozólag jogilag, szintén nem létezett közösség. Az adónak meghatározása Ausztria minden befolyása nélkül történt és az állam jövedelmeit kezelő m. kir. kamara Ausztriától függetlennek nyilvánítottatott.³⁾ Többször hangsúlyozták a rendek, hogy a magyar állam bevé-

¹⁾ S az 1790-ik országgyűlés alsó táblája a főrendi táblához még előterjesztést tesz, melyben hivatkozva az 1681: 4. és az 1741: 11., 15. t.-czikkekre, sürgeti, hogy mindazon helyekre, hol a hazát érdeklő békekötés munkáltatik, az ország a maga részéről, a fejedelem előleges értesítésével, követeket küldjön. És hangsúlyozza, hogy nem az a célja, miszerint a nemzet befolyása csak ott álljon helyre, hol a törökkel való ügyek tárgyaltnak, hanem az idézett törvények világos tartalma szerint mindenütt, a hol az országot érdeklő ügyek folynak (Diarium. 1790. — Bővebben Grünwald: Régi Magyarország). — Továbbá az államministeriumban magyarok is voltak alkalmazandók. E ministerium ugyanis később a magyar külügyek vezetésével volt megbízva, de ez által nem keletkezett közös külügyi organum, hanem a magyar állam jogát delegálva, külügyeinek intézésére egy osztrák hivatalt bízott meg. Mint a hogy jelenleg, a németalföldi ministerium intézi részben a luxemburgi külügyeket, valamint a svéd a norvég külügyeket.

²⁾ Törvényeink a közös hadsereg részét alkotó magyar katonaságot, rendszerint hadseregnek, magyar hadseregnek nevezik, ámbár tényleg 1715. után önálló hadseregnek már nem tekinthető.

³⁾ Az osztrák papírpénz ugyan beszivárog hozzánk és tényleg rendes fizetési eszköz lesz. Bár a későbbi országgyűlések sem veszik be közjogilag, de nem is alkotnak törvényt kitiltására s így azután használata állandó lesz. — Továbbá a magyar kormányzati hatóságok önállóságára vonatkozólag l. a 148. §-ot.

telei csak a magyar állam érdekében használtassanak és az Ausztria által fölvett adósságokat magára kötelezőnek soha sem tekintette.¹⁾

Az 1848. évi törvényhozás (3. §. 10.) elismerte oly viszonyok létét, melyek a *pragmatica sanctio*n alapuló kapocsnál fogva Magyarországot Ausztriával közösen érdeklik, és ezeknél az állami érdeket a Felség személye melletti minster képviseli. De sem az ügyeket, sem elintézési módot közelebbről nem jelöli meg. Midőn pedig 1848: 3. t.-cz. a király távolléte esetében, a nádorra ruházza a végrehajtó hatalom gyakorlását, majdnem teljesen elválasztja a magyar államot Ausztriától.

V. Az abszolút korszak alatt Magyarországnak Ausztriába való beolvasztása kísértetett meg; az 1860. októberi diploma és az 1861. februári patens Magyarországot Ausztriával egy állami közösségbe szándékozott hozni. Végre az alkotmány visszaállítatik, a két állam közötti viszony a *pragmatica sanctio* alapján újból, praecisebben szabályoztatik és az egyezkedés eredménye az 1867: 12. t.-cikkbe foglaltatott.

185. §.

Magyarország és Ausztria között jelenleg fennálló összeköttetés.

I. Mint az 1867. évi 12. t.-cz. kifejezi, szükségesnek mutatkozott, hogy egyrészt a magyar állam, másrészt Ő Felségének egyéb országai között a *pragmatica sanctio* alapján keletkezett viszony szigoruan és pontosan megjelöltessék, meg nem sértve azonban Magyarország közjogi, belkormány-

¹⁾ Körülbelől hasonló viszony áll fenn jelenleg Svédország és Norvégia között. Az összeköttetés elismeri a két állam teljes souverainitását. Az államok fölé emelkedett központi hatalom nem létezik, nincs svéd-norvég állam, melynek Svédország és Norvégia részei lennének. Nincs egységes svéd-norvég állampolgárság, hanem külön svéd és norvég. Az összeköttetés tartalmát a király közös személye képezi, de e fejedelmek gondosan el vannak egymástól különítve. — Midőn 1814-ben Svédország királya Norvégia királyává választatott, a norvég alkotmány világosan kifejezi a föltételeket, hogy Norvégia jövőre is »szabad, oszthatlan, önálló és független állam marad, s Svédországgal csakis az uralkodó közös személye által lesz összekötve.« E tételt a szervezés meg is valósítá. A hadsereg, a kormányzat, igazságszolgáltatás teljesen független és külön áll, sőt a külügyekre nézve sincs a közösség elve kimondva. A külügyek intézése felségjogot képez. A királynak kizárólagos joga háborút üzenni, békét kötni, hadsereget mozgósítani, nemzetközi szerződéseket kötni, vagy felbontani, követeket küldeni és elfogadni. De mielőtt háborút üzenne, alkotmányos kötelessége svédekből és norvégekből álló tanácsot összehívni, azonban csak tanácskozás végett. A külügyministerium sem közös, hanem a svéd külügyministerium a norvég külügyek vezetésével külön van megbizva. De már a követek közösek, valamint a külállamok is csak egy követet küldenek a két államhoz. (L. Juraschek: i. m. és Dareste: i. m.)

zati önállóságát, törvényhozási és kormányzati függetlenségét, melynek épp a *pragmatica sanctio* képezi főbiztosítékát.

Az ennek megfelelőleg létrejött kiegyezés továbbra is a *pragmatica sanctio*-ra támaszkodik. S azután még *alapfeltételekként* hangsúlyozza ismételve, Magyarország alkotmányos önállóságának fentartását Ausztria függetlenségének fentartása mellett; valamint, hogy az alkotmány Ő Felsége többi országaiban is lépjen életbe, miután »Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselőjével jöhet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe.« (1867: 12. t.-cz. 23. és 24. §.)

Az alkotmányosság Ausztriában életbe lépett. Ennek következtében, míg azelőtt mindazokra nézve, melyek Magyarország és Ausztria közti összeköttetésre vonatkoztak, határozat a magyar törvényhozó hatalom — országgyűlés és király — valamint Ausztria abszolút fejedelme közti meg egyezés folytán jött létre, most már az osztrák törvényhozó testnek hozzájárulása nem volt mellőzhető.

II. A kiindulási pontul elfogadott *pragmatica sanctio*-ból, mint kifejtettük, a trónokon közös physikai személy mellett kölcsönös védelem következik. Ez lett az új kiegyezés tartalma is, azon megtoldással, hogy a védelem tényezői politikai érdekből, a cél könnyebb megvalósíthatás szempontjából, ¹⁾ a két állam közös ügyeinek jelentettek ki és közös organumok által intéztetnek. E közös ügyek: 1. a *külügy*, 2. a *hadügy*, 3. az *ezekre vonatkozó pénzügy*.

Az udvartartás költségei azonban nem tekintetnek közöseknek. Mert bár a fejedelem physikai személye közös is, ²⁾ de sem ebből, sem a *pragmatica sanctio* céljából (közös védelem) nem folyik az udvartartási költségek közössége, s azért a magyar királyi udvartartás költségeit a magy. ministerium előterjesztésére a magyar országgyűlés külön állapítja meg.

¹⁾ Az 1867: 12. t.-cz. elismeri, hogy »a közös ügyek kezelésére vonatkozólag az azelőtt fennállott módnak megváltoztatása szorosan véve nem folyik a *pragmatica sanctio*-ból, hanem a viszonyok átalakulása teszi ezt czélszerűvé.«

²⁾ A törvény e fejezetének szavai szerint: a *pragmatica sanctio* értelmében közös ugyan az uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illeti, a ki több országokban uralkodik.« De szembeötlő, hogy e kitétele nem kell szó szerint venni. Fentebb elismeri a törvény már, hogy testi személyben két fejedelem találkozik össze: az abszolút osztrák császár és az alkotmányos magyar király. Az egész csak némi fogalmazási zavar. (L. alább.)

186. §.

A közös ügyek az 1867: 12. t.-cz. értelmében.

A fentebb említett közös ügyeket az 1867: 12. t.-cz. következőleg szabályozza:

I. A *pragmatica sanctio*ból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel *azon külügyekre* nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló *összes országokat együtt illetik*. Ennélfogva a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések, mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződések pedig mindenik ministerium saját törvényhozással közli. ¹⁾

II. A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, vagyis a hadügy.

A hadügy körében Ő Felsége alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, vezényletére és belső szervezetre vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el. De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugy szintén a katonaság elhelyezését ²⁾ s élelmezését illető intézkedéseket és a magyar honvédségre vonatkozó intézkedéseket az eddigi törvények alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében az ország magának tartja fenn.

Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapi-

¹⁾ A magyar kir. kormány alkotmányos befolyását lásd a 149. §-ban.

²⁾ Az elhelyezésre vonatkozólag az 1879: 36. t.-cz. 21. és 22. §§. a következő intézkedést teszik: »Az állandó hadsereg (hadi tengerészet) Ő Felsége, mint legfőbb hadur által 1870-ik évben elrendelt állandó béke-elhelyezésnek végrehajtása, a közös hadügyminister által, a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg eszközöltetik. Új elhelyezési állomások kijelölése, valamint általában az állandó béke-elhelyezés minden megváltoztatása a közös hadügyminister meghallgatása után Ő Felsége meghagyására történik.« Ez azonban nem támadja meg az országgyűlésnek fentebbi jogát, miután az országgyűlési többség interpretatiója szerint, az »elhelyezés« szó kettőt jelent: a dislocatiót és inquarterisatiót. Az inquarterisatió tartozott az országgyűlés jogkörébe és jelenleg is ott maradt, míg a dislocatio hajdan is a kormányzatot illette meg.

tása, vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban az ily megállapítás épen ugy, mint a későbbi átalakítás is, Ausztria és Magyarország között csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen: ennél fogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netalán felmerülhető különbségek kiegyenlítése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezik.

A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai és kötelezettségei fölött, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás, illetve a magyar kormányzat fognak intézkedni. — Mindezekből láthatjuk, hogy a hadügy közössége nem szószerint veendő, hogy fogalma alá tartozó ügyek jelentékeny részét, törvényhozásunk egyenesen kiveszi a közös ügyek köréből. A hadügy körében tulajdonkép közös a kiállított hadsereg; közös a hivatása (a két állam védelme és közösek a költségei.

III. A pénzügyet annyiban ismeri el a magyar országgyűlés közösnek, a mennyiben közösek lesznek azok a költségek, melyek a fentebbiekben közösnek elismert czélokra fordítanak. Ez azonban ugy értelmezendő, hogy az említett tárgyakra megkívántató összes költségek közösen határozottassanak meg; de azon összegnek, mely az arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről, beszedéséről s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyűlése és felelős ministeriuma fognak intézkedni oly módon, a mint a kezelésről szóló alábbi pontok megállapítják. — Az arányra nézve pedig, a mely szerint a magyar állam a *pragmatica sanctio* alapján közöseknek elismert ügyek költségeihez járuland, kölcsönös alku, egyezkedés alapján előre történik megállapodás. A mely megállapodás azonban csak határozott időre szólhat s leteltével ugyanazon módon, uj egyezés kötetendő.

Magyarország minden egyéb államköltségéről, a magyar felelős ministerium előterjesztésére, az országgyűlés alkotmányos uton fog határozni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium minden idegen befolyás kizárásával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli.

187. §.

A delegatiók.

I. A közös ügyek tárgyalására »*Magyarország sem birodalmi tanácsot, sem bármi néven nevezhető közös, vagy középponti parlamentet cél-*

szerűnek nem tart, hanem ahhoz ragaszkodik, hogy miután O Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is közös kiindulási pont a *pragmatica sanctio*: egyrészt a magyar korona országai együtt, másrészt Ó Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két különjogu, de teljesen egyenlő fél. S a közösügyek kezelésére nézve mellőzhetetlen feltétel a paritás« (1867: 12.).

Ezen elveknél fogva a közösügyek tárgyalására Magyarország részéről a magyar országgyűlés választ saját kebeléből egy 60 tagu bizottságot és pedig az alsóházból 40 tagot, — 4 horvát — a főrendiházból 20 tagot — 1 horvát — és a megfelelő számban póttagokat. ¹⁾ Továbbá Ó Felsége többi országainak (Ausztria) birodalmi gyűlése szinte választ egy bizottságot 60 taggal, 40-et az alsó-, 20-at a felsőházból s megfelelő póttagokat.

E két bizottság a két állam akaratából, különben az országgyűléseket megillető jogot, mint delegált jogot gyakorolják a közös ügyek körül, illetve az őket küldő országgyűlést képviselik, de instrukciókhoz kötve nincsenek.

II. A bizottságok csak egy évre, illetve egy ülésszakra választatnak, s az év leteltével, vagyis az ülésszak lejártával, hatáskörük teljesen megszűnik; de tagjaik újra választhatók. Azon esetben pedig, ha Ó Felsége valamelyik országgyűlést felosztatná, a felosztatott országgyűlésnek delegatioja is megszűnik s az újabb országgyűlés új bizottságot választ.

A bizottságokat mindenkor Ó Felsége fogja bizonyos határnapra összehívni azon helyen, hol ez időben tartózkodik. Óhajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva, egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy Ó Felsége többi országainak más valamelyik fővárosában tartassék.

III. Mindegyik bizottság külön-külön választja elnökét s egyéb hivatalos személyzetét, s maga állapítja meg ügyrendjét.

Mindegyik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkénti szavazással az összes tagok abszolút szótöbbségével határoz; a mit a többség elhatározott, az az egész bizottság határozatának tekintendő. ²⁾ Külön véleményt az egyes tagok saját igazolásuk végett iktattathatnak a jegyzőkönyvbe, de ez a határozat erejét nem gyöngíti.

A két bizottság egymással írásban közli és határozatait; s véle-

¹⁾ Ha a magyar delegáció Ausztriában tartatik, tagjai utiköltséget kapnak és napi 10 frt díjt.

²⁾ Szavazategyenlőség esetében tehát a javaslat elvetettnek tekintetik.

ménykülönbség esetében írott üzenetek által igyekeznek egymást fölvilágosítani. Ezen üzeneteket mindegyik bizottság saját nyelvén készítendi el, oda mellékelve a hiteles fordítást is.

Ha a két bizottságnak ezen írásbeli üzenetek által nem sikerülne véleményét egyesíteni: akkor együttes ülést tart, de egyedül csak szavazás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik fognak elnökölni és a sors dönt s fölött, hogy ki elnököljön először. Határozat csak úgy hozathatik, ha mindenik delegáció tagjainak legalább két harmada jelen van és mindenkor abszolút többséggel. Mivel pedig a paritás elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb: az esetben, ha egyik vagy másik fél delegációjából, bármely okból, egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegációja is tartozik tagjainak számát leszállítani olyképen, hogy mindkét fél delegációja, tagjainak számára nézve, teljesen egyenlő legyen. A leszállítást a többségben levő delegáció a maga kebelében sorshuzás útján eszközzi. A jegyzőkönyv mindegyik fél nyelvén fog vezetettetni a két fél tollvivője által s közösen hitelesítettetik.

A delegáció tárgyalásai nyilvánosak, s ha legalább 8 tag kívánja, névszerinti szavazás rendelendő el. Az együttes szavazásnál a kérdés az üzenetek által megállapíttatván, az elnök saját delegációjának tárgyalási nyelvén teszi azt föl, de mindegyik delegáció jegyzője, saját delegációjának tárgyalási nyelvén ismétli. A szavazás eredményét az elnök ugyancsak saját delegációjának nyelvén mondja ki, de a másik delegáció jegyzője saját delegációjának nyelvén ismétli.

Ha három üzenetváltás sikertelen marad: joga van mindenik félnek a másik részt felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntésék el, mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsága tagjait.

IV. Az eljárás módjára nézve megállapíttatik, hogy azon tárgyat, mely a bizottságok elé tartozik, a közös ministerium mindegyik bizottságnak külön adja elő. Mindegyik bizottságnak joga van kérdéseket intézni a közös ministeriumhoz; ugyanezért a közös ministeriumnak jogában álland s midőn arra felszólíttatik köteles is leend, egyik bizottságnál úgy, mint a másiknál megjelenni, és szóval vagy írásban felelni, ha pedig az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágosításokat adni.

A közös költségvetés megállapítása e bizottságok feladatának éven-

kint legfontosabb része. E költségvetés egyedül azon költségekre terjedhet ki, melyek közöseknak vannak kijelölve és ezt a közös ministerium mind a két állam felelős ministeriumainak befolyásával fogja készíteni, s mindegyik bizottságnak külön átadni és a bizottságok a fentebb körülírt mód szerint külön fogják azt tárgyalni.

V. Az ily módon megállapított költségvetés többé a két állam által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindegyik azon arány szerint, mely e részben megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre vonatkozólag is a kivetés, a beszéd s az adórendszernek megállapítása Magyarországra nézve a magyar országgyűlés és a magyar felelős ministerium köréhez tartozik: a magyar ministerium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésbe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a közös költségvetésből Magyarországára esnek; csakhogy ezen rovatok vitatás tárgyát többé nem képezhetik.

Beszedetvén az ekként megállapított összeg a magyar felelős ministerium által: a közös költségek fedezésére szolgáló rész havonként a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister felelős lesz az átvett összegnek a kitűzött célokra leendő fordításáért.

VI. Magától értetik, hogy a delegatió határozatai, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségének fölterjesztetnek, s megerősítése után kötelező erővel bírnak. — Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatokat azonban Ő Felsége mindenik országgyűlésnek külön az illető felelős ministerium által adatja tudtára. Azon határozatokat, melyek a delegatiókban hozattak és Ő Felsége által szentesítetttek, miután a magyar országgyűlésnek tudtára adattak, Ő Felsége Magyarországon, csak a felelős magyar ministerium által hajtathatja végre.¹⁾

VII. A közös felelős ministerium által előterjesztettekén kívül a bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly ügyekre vonathozólag, melyek, mint közös ügyek, szorosan e bizottság hatásköréhez utaltattak. Mindegyik bizottság tehet ilynemű javaslatot s azt a másik bizottsággal írásban közölheti. Az ekkép indítványozott javaslat pedig szintugy lesz tárgyalandó, mint egyéb a bizottságok köréhez tartozó kérdések.

¹⁾ E határozatok a bécsi és a budapesti hivatalos lapokban, hivatalos részben közöltetnek.

A bizottságok ülései rendszeresen nyilvánosak lesznek. A kivételi szabályok e részben az ügyrend által állapíttatnak meg. Határozat azonban csak nyílt ülésen hozathatik.

188. §.

A delegatio tagjainak mentelmi joga.

Az 1867: 12. t.-cz. szerint a delegatiók tagjai közös ügyek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre nem vonhatók; sőt megbízatásuk megszűntéig sem oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat maga után, sem büntény vagy vétség miatt, a tettenérés esetét kivéve, az illető országgyűlésnek, együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül se le nem tartóztathatók, se közkereset alá nem vonhatók. Tagjai tettenérés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyűlés együtt nem léteben, hasonlóképen maga az illető bizottság rendelkezik. — Szorosan jogilag a delegatio számára nem volna szükséges külön mentelmi jog, miután a delegatio az országgyűlésnek megbízásából, képviselőletében működik és így annak mentelmi joga által védve van.

A delegatio tagjainak mentességi joga csak az 1867: 12. t.-cz. szerint közősekül kijelölt ügyek tárgyalása közben tett nyilatkozatokra vonatkozik, miután az országgyűlés csak ez ügyekre küldte ki, s így, ha e körön tullép, megszűnik alkotmányosan működni. — Továbbá az épp nevezett törvény értelmében Magyarországon az osztrák delegatio tagjai ugyanazt az immunitást élvezik, mint otthon, vagyis mint a magyar delegatio tagjai.

Az osztrák törvény azonban eltér a magyar törvénytől, a mennyiben csak az osztrák delegatio tagjainak biztosítja a mentelmi jogot. És miután Ausztriában csakis osztrák törvény lehet érvényes: a magyar delegatio tagjai Ausztriában, szorosan jogilag, az országgyűlési tag immunitásával nem birnak. És így a magyar delegatio tagjait Ausztriában csak a nemzetközi jogelvek oltalmazzák, mint idegen állam küldötteit, és esetleg a kiegészéskor alapfeltételként elfogadott paritás.

189. §.

A közösügyek kormányzására hivatott organumok.

A közösügyek kormányzatának élén a magyar király és az ausztriai császár áll, mint a két államban uralkodó közös physikai személy. A közösügyek kormányzásánál az uralkodó személynek oldala mellett, a két

állam akaratából közös ministerium működik, és pedig jelenleg a három ügyágnak megfelelőleg a közös külügyi, hadügyi és pénzügyi ministeriumok. E ministeriumok a közös ügyek mellett sem az egyik, sem a másik résznek külön kormányzati ügyeit nem vihetik, azokra befolyást nem gyakorolhatnak. A közös ministerek mindegyike felelős mindazon ügyekért, melyek hatásköréhez tartoznak, az egész ministerium pedig felelős mindazon hivatalos intézkedésekért, melyeket együtt állapított meg. — A közös ministerium elnöke a külügyminister, a ki az ellenjegyzést is gyakorolja a közös ministerek kinevezésénél.

A közös hivatalokra, tisztségekre a két állam polgárai egyformán alkalmazhatók; idegenek — a kik t. i. a két államnak nem tagjai — csakis a közös hadseregnél és itt is csak Ő Felsége külön engedelmével foglalhatnak el tiszti állásokat.¹⁾

190. §.

A közös ministerium hatásköre.

I. A külügyeket a *külügyministerium* vezeti, vagyis a külügyek vezetésénél Ő Felségének segédkezik. Ennélfogva külállamokkal rendszeres összeköttetéseket tart fenn; nemzetközi szempontból általános érdekű ügyek intézésében részt vesz; védelmezi az államok és ezek alattvalóinak jogait, érdekeit külfölddel szemben; intézi a nemzetközi forgalom — kereskedelem, közlekedési módok — ügyeit. S mert a külügyministerium egyszersmind az uralkodóház ministeriuma is: hozzá tartoznak a dynastiának közjogi állását érintő ügyek, valamint azok, melyek az uralkodóház családi szabályai szerint az uralkodó házi hatalma alá esnek.

A külügyministerium e hatáskörében a következő organumokat használja:

1. Követeket, kik különböző rangosztályba soroztatnak, a szerint, a mint szoros értelemben vett követek, ministerresidensnek vagy diplomatai ügyvivők. A belföldi hatóságok rendszerint nem érintkezhetnek közvetlen külföldi követségeinkkel, de semmi körülmények között sem szabad idegen államoknak nálunk levő követségeikhez egyenesen fordulniok.

2. Csak egyes ügyek elintézésére jogosított diplomatai küldötteket (Kommissäre).

3. Consulokat, kiknek hatáskörébe az államkereskedelmi és for-

¹⁾ Ausztria és Magyarország közötti közösügyeknél — ezek sajátlagos természetűek folytán — több ügy a Felség által intéztetik rendeleti uton, a melyek különben a két állam törvényhozásaihoz tartoznak. Így pl. a quota megállapítása, ha a meg-egyezés létre nem jön; a közös tisztviselők nyugdíj szabályzata stb.

galmi érdekeinek ápolása tartozik, valamint az egyes állampolgárok jogainak és érdekeinek képviselése.¹⁾

Mindezen organumok hivatalos működése, általában külügyministeri rendeletekre támaszkodik. Az azonban nincsen kizárva, hogy Ő Felsége egyenesen, tehát ez organumok mellőzésével, ne érintkezze valamely kühatalommal; de a külügyminister felelőssége ilyen esetben is teljes. A két államnak a külügyekre irányuló befolyását pedig az alkotmányok biztosítják.

II. A közös hadseregnek ügyeit — a szárazföldinek ugy, mint a hadi tengerészetnek — a közös *hadügyministerium* igazgatja. A honvédség ellenben a honvédelmi ministerium alatt áll, kivéve a háboru okából történt mozgósítás esetét, a midőn a király által kinevezett fővezérnek ez is alárendeltetik s költségei a közös hadügyi budget terhére esnek.²⁾

A közös hadügyministerium áll az elnöki hivatalból (Präsidial-Bureau) és 15 osztályból. Ezeken kívül a tengerészeti ügyek külön, önálló osztályt képeznek a közös hadügyministert képviselő főnök alatt, ki egyzersmind a tengerészet főparancsnokának tekintetik.

A 15 osztályt alkotják: 1. nyilvántartása az aktiv szolgálatban nem levő, a nyugdíjazott tábornokoknak, törzs- és főtisztoknak; 2. a gyalogság, egészségügyi és vadászcsapatok ügyei; 3. a lovasság, szekerescsapatok, a katonai állatorvosi intézetek és állatorvosok ügyei; 4. a katonai igazságszolgáltatás; 5. a hadsereg állapotának nyilvántartása, az általános képzés ügye, a törzskarok, hadművelati felvételek — térképek, geographiai leírások — erődítvények, közlekedésügy; 6. katonai iskolák ügye és a kadett-ügy; 7. tüzérség; 8. hadmérnökség; 9. rokkantak ügye, alapítványok ügye; 10. katonai statistika és felszerelések nyilvántartása; 11. elszállásolás ügye, az intendatura, pénztárak ügye; 12. kórházak ügye, a katonai ipar és szemlyzetének ügyei; 13. katonai felszerelések ügye (Monturwesen); 14. a katonai egészségügyi szemlyzet; 15. a katonai számvetőségek és ellenőrzés ügyei.

III. A közös pénzügyministerium hatásköréhez tartozik:

1. a közös költségvetési tervezetet elkészíteni s a delegatiók elé terjeszteni;

2. a megszavazott költségvetés összegét a törvényes arányban a két államra kivetni, átvenni és a budget szerint felhasználni;

3. a közös jótállás alatt levő függő államadósságokat kezelni s

¹⁾ Keleten a consulok még igazságszolgáltatási joggal is birnak, az ott tartózkodó magyar vagy osztrák állampolgárok ügyeiben. S miután részben még fennmaradt a kiegyezés előtti eljárás (mi azonban a paritás szigoru kívánalmainak alig felel meg) az osztrák törvény és az osztrák perrendtartás szerint járnak el. Ez ügyekben másodfoku felelbezési bíróság az osztrák Oberlandesgericht, harmadfoku pedig a bécsi legfőbb ítélőszék.

²⁾ L. még a 73—86. §§.

esetleg, ha a két országgyűlés hozzájárult, a közös kölcsön felvételénél eljárni;

4. végre jelenleg hozzá tartozik Bosznia és Hercegovina igazgatásának vezetése is, mely természeténél fogva azonban a két állam közös költségét képezi.

191. §.

A közös ministerek felelősségre vonatásának joga.

I. Mindenik bizottságnak joga van oly esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt ez szükségesnek mutatkozik, a közös ministeriumnak, vagy a ministerium egyes tagjának perbefogását indítványozni s ezen indítványt írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározza, vagy ha az, közös ülésben többséggel elhatároztatik: e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

II. A bíróság pedig következőképen alkotandó meg: Mindegyik bizottság nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országoknak, melyeket képvisel, független állású s törvénytudó polgáraiból külön-külön 24 tagot hoz javaslatba. Mindegyik bizottság a másik által javaslatba hozott 24 tag közül 12-öt indokolás nélkül kitörülhet. A vádlottaknak szintén joguk van, együtt és összesen 12 tag kitörülhetését követelni, úgy mindazáltal, hogy a megmaradt tagok számában mindegyik bizottság választott bíráinak száma egyenlő legyen. S az így fenmaradt tagok lesznek a pörnek bírái.

Ha a függő államadósságokat ellenőrző bizottság a közös pénzügy-minister ellen a függő adósságok kezelésére nézve olyan vádat emelne, mely a kereset alá vételt vonná maga után s az illető törvényhozások a vád alá helyezést kimondanák: erről a delegatiók értesíttetnek. A delegatiók ez esetben, minden oly tárgyalás mellőzésével, mely a függő adósságoknak hatáskörükbe nem tartozó kérdésére vonatkoznak, azonnal a bíróság megalkotásához fognak.

192. §.

A magyar és osztrák államoknak arány szerinti hozzájárulása a közösügyi költségekhez.

Azon arány, mondja az 1867: 12. t.-cz., mely szerint a magyar és osztrák államok a közösügyi költségeket fedezik, időről időre kölcsönös alku által állapittatik meg. Mindenekelőtt egyrészről a magyar korona országainak országgyűlése, másrészről Ő Felsége többi országainak gyűlése egy-

egy hasonló számú küldöttséget választ. E két küldöttség egymással érintkezve: az illető felelős ministeriumok befolyásával a mult évekből rendelkezésre álló adóképességi adatok alapján, javaslatot készít az említett arányra nézve.

Ha a két küldöttség a javaslatra megegyezik, akkor ez a két törvényhozás elé lesz terjesztve, ha pedig a küldöttségek egymással megegyezni nem tudnak, akkor mind a két javaslat terjesztetik a törvényhozások elé. Ha a két törvényhozás az arányra nézve egyező határozatra jut, ez szentesítés végett Ő Felsége elé terjesztetik; ha pedig két törvényhozás közt sem jön létre kölcsönös megállapodás, akkor az előterjesztett adatok alapján Ő Felsége fog dönteni.

Emódon először 1867-ben kötött egyezség tíz évre (1868—1878.). Az ez évi 14. t.-cz. szerint a közözügi kiadások fedezetlen részéhez a magyar állam 30⁰/₀-kal s az osztrák állam 70⁰/₀-kal járul. Ezt az 1872: 4. t.-cz. a határörvidék egyrésznének bekebelezése folytán annyiban módosította, hogy jövőre a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot mindenekelőtt $\frac{4}{10}$ ⁰/₀ terheli s az azután még fennmaradó összeghez Magyarország 30⁰/₀-kal, Ausztria 70⁰/₀-kal járul. Ugyancsak e törvényczikk egy szersmind azt is kijelenti, hogy, ha az egész határörvidék polgárosítva lesz és bekebeleztetik, akkor ez említett $\frac{4}{10}$ százalék helyett, előzetesen 2 százalék esik a magyar állam terhére.

S miután 1872. év óta az egész határörvidék (a még be nem keblezett részek) költségvetése a magyar állam költségvetésébe felvétettek: a magyar országgyűlés már 1873. évre az egész 2⁰/₀-ot megszavazta.

Az 1867-ben tíz évre kötött egyezség 1878. évi június 30-ig meghosszabbított, majd pedig új egyezség kötött tíz évre, 1878. június 30-tól 1887. év végéig (1878: 19.) és az 1887: 23. t.-cz. által ismét tíz évre, vagyis 1897. december hó végéig meghosszabbított.

Ezen egyezség szerint közös költségek fedezéséhez való hozzájárulási arány Magyarország részéről 30⁰/₀-ban, Ausztria részéről 70⁰/₀-ban állapított, s az említett 1872: 4. t.-cz. az évi 2 százalék praecipuumról továbbra is fennállónak tekintetik.

Ugy hogy ma a közözügi költségek fedezetlen részéből mindenekelőtt 2⁰/₀ terheli a magyar államot s azután a még fennmaradt összegből 30⁰/₀-ot fizet Magyarország, 70⁰/₀-ot Ausztria.¹⁾

A fedezetlen rész pedig úgy értendő, hogy közös költségek fedezésére fordítatik mindenekelőtt a közös vámterületek tiszta jövedelme (levonva a vámkezelési költségeket, határvámjövedéki biztosítékok visszafizetéseit s

¹⁾ A mi az egyik részen 31 $\frac{4}{10}$ ⁰/₀-ot, a másik részen 68 $\frac{4}{10}$ ⁰/₀-ot teend ki.

az 1879: 52. t.-cz. értelmében Bosznia-Hercegovinának járó vámátalányt, továbbá a közös vámvonalon átvitt adóvisszatérítéseket),¹⁾ valamint a közös jövedelmek (lőpor gyártásából, egyedáruságából, közös activák kamataiból befolyók) és az ezek által nem fedezett rész kerül a fentebbi arány szerint megosztásra.

A közös költségeknek összegét évről évre a delegatiók állapítják meg és a megállapított összeg azután a fenti arányban a két állam közt megoszlik. Mind a magyar korona országai, mind Ő Felsége többi országai kötelesek a közös kiadási járulékok fedezésére havi bevételeik egy részletét, mely ezen bevételekhez olyan arányban van, mint összes járulékok összege az illető évi kiadási budgetök főösszegéhez, minden hónapban beszolgáltatni. Ha a havi részletek ama hozzájárulási tartozás összegét nem érnék fel: kötelezik az említett országok magukat a különbözetet, bevételeikre való tekintet nélkül, teljesen beszolgáltatni és pedig oly időközben, hogy a közös pénzügyi háztartás fen ne akadjon.

193. §.

A közös egyetértéssel elintézendő ügyek ; különösen az államadósá- gok ügye.

I. A fentebb előadott közös ügyeken kívül, melyek a *pragmatica sancti*óból kifolyólag tekintetnek közös ügyeknek, vannak még más nagyfontosságú közügyek, melyeknek közössége nem következik ugyan a *pragmatica sancti*óból, és azért a szoros értelemben vett közösügyekhez nem is tartoznak ; de a melyek politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva : czélszerűbben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint elkülönítve. Ilyeneknek tekinti az 1867: 12. t.-cz. 1. a volt osztrák államadósság ügyét, melyből a magyar állam egy részt átvállalt ; 2. a kereskedelmi ügyeket, vagyis az ezen törvény alapján létrejött osztrák-magyar vám- és kereskedelmi-szövetség ügyét ; továbbá az 1878: 27. t.-cz. az osztrák-magyar Lloyd gőzhajózási társasággal kötött szerződés ügyét ; az 1878: 25. t.-cz. a bankügyet. Valamint ide soroltatik még Bosznia-Hercegovina occupációja és igazgatása, a minek közössége azonban a külügyek közösségéből következik már.

¹⁾ Az adóvisszatérítések által való megterheltetés minden egyes adóágra nézve, melyeknél adóvisszatérítések előfordulnak : sör-, szesz-, répaczukortermelés után járó fogyasztási adóra nézve, elkülönítve oly módon vitetik keresztül, hogy mindegyik fél az illető naptári évben, az illető adónemben, közösen fizetett adóvisszatérítéseknek annyi százalékát tartozik viselni, a hány százalékát teszi ki ez adónemben elért nyers jövedelme a mindkét fél által elért összes nyers jövedelemnek.

II. Az államadósságokra vonatkozólag mindenekelőtt kijelenti a magyar állam, hogy az országot, alkotmányos állásánál fogva, oly adósságok, melyek törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, jogilag nem terhelhetik. De ha a valóságos alkotmányos élet úgy hazánkban, mint Ő Felsége többi országaiban — Ausztriában — életbe lép, kész azt, a mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta köteleességek mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, melyeket az abszolút rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jóléte s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következményei elháríttassanak. — E tekinteteknél fogva és egyedül ez alapon kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni s az iránt, előleges értekezés folytán, Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet, szabad nemzettel egyezkedésbe bocsátkozni.

Ennek megfelelőleg az osztrák államadósság terhének aránylagos megosztása céljából a magyar országgyűlés és az osztrák Reichsrath küldöttségeket választottak, melyek a két állam ministeriumainak egyetértésével készített javaslatot elfogadták és ez az országgyűlések, valamint Ő Felségének hozzájárultával, érvényre emelkedett, illetve az 1867: 15. t.-cz. becikkelyeztetett. ¹⁾

E t.-cikk értelmében 1868. január 1-től kezdve a magyar korona országai, az eddigi osztrák államadósság kamatainak fedezéséhez 29.188,000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső évi járulékot fizetnek: ebből 11.776,000 forintot ércpénzben. Egyszersmind egyezségileg megállapított, hogy 1868. május 1-ig törvényjavaslat terjesztessék elő alkotmányos tárgyalás végett, mely által a jelenleg létező különféle adóssági címek lehetőleg kimerítő módon egységes járadékadóssággá változtassanak át s a pénzügyeknek tőke visszafizetések általi terhelhetése lehetőleg kevesbítettessék. A mi azon adósságczimek tőkevisszafizetéseit illeti, melyek természetöknél fogva ily egységes járadékadóssággá átváltoztatásra nem alkalmasak, ezekre nézve törvényesen megállapítandó, hogy a visszafizetésökre megkívántató összegek jövőbeli egységes járadékadóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek évenként be, s hogy az ezen beszerzésből származó tehertöbbletet Ő Felsége többi országai vállalják el, s hozzá a magyar korona országai által évenként 1.150,000 forintnyi állandó összeg fizetessék és ebből 150,000 forint ezüstben; ellenben e törlesztések foly-

¹⁾ Államadóssági terhek megosztása előfordult még Schleswig-Holstein és Dánia, Ausztria és Olaszország, Belgium és Hollandia között. Ez utóbbi esetben Belgium 5.000,000 forintot fizetett Hollandiának évi járadékkép, de az adósság (adóssági kötvények) nem lettek szétoztva (Martens Gyűjteménye IV.).

tán eső kamatoknak, valamint a statusadóssági kamatszelvények és sorsjáték nyeremények után fizetendő adóknak is Ő Felsége többi országai és királyságai javára kell esniök. Az említett 150,000 forinttal azonban az osztr. általános földhitelintézettel kötött s mintegy feléig magyar kincstári uradalmakra keblezett államjószággölcsön határoztatik törlesztetni, melynek kamatai a fentebbi állandó évi járuléokban már befoglaltatnak. E 150,000 forint fizetésének kötelezettsége tehát megszűnik, ha a teher törlesztve lesz, s a tervszerű törlesztés, vagy az egész kölcsönnek korábbi visszafizetése szerint az évi kamatjárulék is az államjószággölcsön kamatainak Magyarországra eső részéhez képest kevesbitendő.

A magyarországi állampénztárakban elhelyezett biztosítékokat és letéteményeket annak idején a magyar pénzügyi igazgatás fogja visszafizetni; az ezekért járó kamatok azonban az említett 29.188,000 frtnyi állandó évi járuléokban befoglaltatnak s a mennyiben a fizetés Magyarorszában történik, ezen összegbe beszámítandó.

III. Határozottan megállapított jövőre nézve — 1869. jań. 1-től — hogy a két pénzügyi kormányzat vezérelvét: a bevételek és szükségletek közti egyensúly helyreállításának kellend képeznie. Ha mindamellett a magyar korona országai és Ő Felsége többi országainak pénzügyi kormányzatai közül valamelyik oly helyzetbe jutna, hogy szükségleteinek, vagy hozzájárulási kötelezettségeinek fedezését a rendes jövedelmi forrásokból kiteremteni nem tudná: akkor az erre megkívántató rendkívüli forrásokból saját hitelére köteles gondoskodni. Midőn pedig mind a két fél érdekében s különösen oly szükségletek fedezésére, melyek a *pragmatica sanctio* értelmében a közösiügyekhez tartoznak, rendkívüli kiadások teendők s netelán czélszerűnek mutatkozik ezekre nézve kölcsönt közösen venni fel: ha ennek fölvételét a két törvényhozás, különösen Magyarországra nézve a magyar országgyűlés előlegesen elhatározta, ily esetekben a kamatok — esetleg ha tőke visszafizetés volna kikötvé, ez utóbbi is — a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai közt azon arányban fognak megosztatni, a mely kölcsönvételkor a *pragmatica sanctio*ból folyó közös ügyek költségeinek fedezéséhez való járulásra fennáll.

Ettől eltekintve, ünnepélyesen kijelentetett, hogy az alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az államot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet; Magyarország jövendőre sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez az országnak beleegyezése nem járult.

Mind a magyar állam, mind Ő Felsége többi országainak tetszésökre hagyatik, államadóssági kamatjárulékokat adóssági kötvények törlesztése, vagy készpénzbeli tőke visszafizetése által csökkenteni. A törlesztett adós-

ságösszeg kamatainak megfelelő összeg az esetben a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásából levonatik. — Az államadóssági járulékok törlesztése havi részletekben történik.

A vasutársulatok szerződészerű biztosítékaiból származó kötelezettségeket azon fél viseli, melynek területén a vasutak fekszenek; s ennek megfelelőleg azon visszafizetések is, melyek netalán valamely társulattól az eddigelé nyert előlegnek fejében járnak, ugyanazon országokat illetik.

A mindkét fél területén átvágó vasutakra külön egyezmény kötése rendeltetett el.

194. §.

A közös jótállás alatt levő függő államadósságok.

I. A függő államadósság, mely a 312 millió államjegyekből és váltópénzjegyekből áll, mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik (1867: 15.). De miután a gmundeni, ausseei, halleini sóbányákra bekeblezett 100 millió forintnyi zálogjegyek, a melyeknek törlesztéséhez szükséges összegekből Magyarországra eső évi járulék fentebb előadott állandó és változhatatlan összegekben már befoglaltatik — oly összefüggésben állanak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az államjegyek együttvéve 400 milliót meg nem haladhatnak, de ezen határon belül a zálogjegyek időnkinti kevesbedése a forgalomban államjegyekkel pótolandó: a két fél jótállása az államjegyeknek ez összefüggésből időnként eredhető többletére is kiterjesztetik.¹⁾ — A függő államadósságnak minden más módon való szaporítása csak a két ministerium kölcsönös beleegyezésével s a két törvényhozás jóváhagyása mellett jöhet létre.

II. E közös jótállás alatt levő függő államadósság kezelése az 1868: 46. t.-cz. szerint mind a magyar korona országai, mind a birodalmi tanácsban képviselt országok részéről a közös pénzügyministerre bízatik, a ki azt ministeriumának egyik osztálya által külön kezelteti.

A kezelés ellenőrzésére mind a magyar állam, mind pedig Ausztria külön-külön 6—6 tagból és 3—3 póttagból álló ellenőrző bizottságot az illető törvényhozások megbízatásának egész idejére választanak; s e bizottságok működésüket az országgyűlés és a birodalmi tanács felosztatása esetében is mindaddig folytatják, míg az ujlag egybegyűlt törvényhozó testületek uj választásokat tehetnek.

¹⁾ A függő államadósság ellenőrzésére kiküldött országos bizottságnak 1890. évi augusztus hó 4-én tartott ülésében ugy találtatott, hogy az államjegyek forgalma 1890. július végével volt: 326.509,823 frt. a sóbányákra bekeblezett zálogjegyek összege pedig: 85.484,000.

Mindegyik ellenőrző bizottságba két tag és egy póttag a főrendek, illetőleg az urak házából, négy tag és két póttag a képviselő, illetőleg az alsóházából választatik.

III. Az ellenőrző bizottság évenként külön jelentést tesz eljárásáról az illető törvényhozásnak. Ha jelentésében olyan előterjesztés foglaltatnék, mely közös törvényhozási intézkedést igényel: az illető törvényhozás felszólítja kormányát, hogy a másik állam felelős ministeriumával is érintkezésbe téve magát, azon tárgyban terjeszssen elő törvényjavaslatot.

Ha az ellenőrző bizottságok bármelyike a közös pénzügyminister ellen a függő adósságok kezelésére nézve oly vádat emelne, mely a kereset alá vételt vonhatná maga után s az illető törvényhozások a vád alá helyezést kimondanák: erről a delegatiók értesíttetnek. A delegatiók ez esetben minden oly tárgyalás mellőzésével, mely a függő adósságoknak hatáskörükbe nem tartozó kérdésre vonatkoznék, azonnal bíróság megalakításához látnak.

IV. Az államjegyek és váltójegyek készítése, kiadása, beváltása s egyéb teendők által igényelt költségeket és díjazásokat a magyar korona országai 30% s a birodalmi tanácsban képviselt országok 70% arányban viselik. Az államjegyek és váltójegyek alakjának koronkinti változtatása alkalmával a forgalmon kívül tett jegyek nem teljes számban szoktak beváltatni; az államra ez uton hármló nyereség a pénzjegyek készitési és kiállitási költségének fedezésére szolgáló pénzalapot fogják képezni. Mihelyt ilyen alap lesz s mindaddig, mig abban az államjegyek kezelési költségére elegendő összeg találtatik: a függő adósságok kezelési költségei abból fedeztetnek. Ez alap szintén az ellenőrző bizottságok felügyelete alatt áll és róla e bizottságok utján évi számadás terjesztetik a két törvényhozás elé.

Ha a függő adósságok közös kezelése a két törvényhozás intézkedése folytán bármikor megszűnnék: az érintett kezelési alap a magyar korona országai és a birodalmi-tanácsban képviselt országok közt az említett arányban osztatik meg.

195. §.

A 80 millió forintnyi osztrák államadósság.

Az 1878: 26. t.-cz. szerint, a szabadalmazott osztrák nemzeti bankot 1863. óta cselekvőleg illető 80 millió frtnyi államadósságra vonatkozólag a magyar állam mindenekelőtt kijelentette, hogy ez adósság, az 1867: 12. t.-cz. 53. §-ának világos kijelentése értelmében, jogilag nem ter-

helheti, a méltányossági szempontoknak pedig az 1867: 15. t.-cz. által elég tétetett, tehát a magyar korona országai ezen adósság törlesztéséhez járulni kötelezve nincsenek. Mégis azon czélból, hogy Magyarország és Ő Felsége többi királyságai és országai között függőben levő pénzügyi és gazdasági kérdések törvényes rendezése tovább késedelmet ne szenvedjen, felhatalmaztatik a kormány, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok kormányával következő egyezményt köthesse meg:

Az osztrák-magyar bank évi tiszta jövedelméből — a bank alapszabályai 102. cikke szerint — Magyarország és Ausztria részére eső összeg az említett kölcsön törlesztésére fordítható.¹⁾

Az osztrák-magyar bank-szabadalom legujabban meghosszabbított idejének lejártával (tehát 1898-tól kezdve), a még törlesztetlenül fenmaradó részből a magyar állam 30°/o-ot vállal el olykép, hogy ennek megfelelő összeget, 50 legyenlő évi részletben kamat nélkül fogja Ausztriának lefizetni (1887: 27.).

196. §.

Az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség.

I. A kereskedelmi ügyekre vonatkozólag az 1867: 12. t.-cz. szintén kijelenti, hogy közösségük nem következik a *pragmatica sanctio*ból, mert épp ennek értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézhetnék s vámvonalaik által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.

Miután azonban Magyarország és Ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak: kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészről a magyar korona országai, másrészről Ő Felségének többi országai között időnként vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

A szövetség kölcsönös alku útján történik, oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készítik a szövetségi részletes javaslatot, a melyet mindenik az illető országgyűlés elé terjeszt s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek Ő Felsége szentesítése alá terjesz

¹⁾ A bank évi tiszta jövedelméből 5% a befizetett részvénytőkét illeti meg. Az ezentul fenmaradó tiszta jövedelemnek 10%-ka a tartalékalap és nyugdíjalap javára helyeztetik el és a maradékból első sorban a részvénytőke után járó osztalék 70%-ra egészített ki; végre a még fenmaradt tiszta jövedelemnek fele Magyarországot és Ausztriát illeti 80 és 70% arányában.

tendők. — Ugyanezért, midőn a közös költségek aránya határozatlik meg, azzal egyidejűleg a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai között vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed. Ez alkalommal ugyancsak a fentebbi egyezkedés formájában határozatlik meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak, vagy felelős kormánynak e részbeli intézkedései a másik fél jövedelmeinek csonkítását vonhassák maguk után; megállapítatik továbbá azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

II. Ugyancsak az 1867: 12. t.-cz. szól a vasutakról, mint a kereskedelem előmozdításának leglényegesebb eszközeiről és határozza, hogy midőn a két állam közt vám- és kereskedelmi szerződés köttetik, egyezkedés által megállapítandó, hogy melyek azon vasutvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek és hogy ezen intézkedések mennyire terjednek. Minden egyéb vasuti vonalak fölött kizárólag azon ministeriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén ezek keresztül mennek.

III. A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozó országokban egyenlő legyen. Ugyanezért a vám- és kereskedelmi szerződés megkötése alkalmával a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leendő intézkedni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megváltoztatása, vagy az új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek, vagy czélszerűnek mutatkoznék, ez a két ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magától értetődővén, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségökben fennmaradnak.

197. §.

A jelenlegi osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség. (Folytatás.)

I. Az 1867: 12. t.-cikknek megfelelőleg Magyarország Ausztriával a kötendő vám- és kereskedelmi szövetség ügyében tárgyalásokat kezdett, majd 10 évre (1867—1877.) szerződést kötött s azt az 1867: 16. t.-cikkbe foglalta. E szerződés 1878. év július 1-ig meghosszabbított s azután az

említett módon a következő 10 évre — 1887. végeig — új szerződés kötött (1878: 20.), a melyet némi módosítással az 1887: 24. t.-cz. ismét tíz évre, 1897. december végéig meghosszabbított. A szerződés az utolsó előtti év végeig felmondható, de ha fel nem mondatik, akkor a következő 10 évre s így tovább 10 évről 10 évre fennáll. Felmondás esetében pedig a szövetség megújítása iránti tárgyalások azonnal megkezdendők.

II. A szövetség idejére mindkét fél államterülete egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ennek következtében a szövetség ideje alatt egyik félnek sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek a másik területére vitetnek, vagy onnan hozatnak, bármilyen beviteli, kiviteli, vagy átviteli vámmilletéket vetni és a végből közbeneső vámvonalat állítani fel. Bármilyen és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt czikkeket csak oly mérvben terhelheti, a milyenben ily adókkal saját területe hasonló iparkészítményeit, vagy termékeit terheli. — Fiume és Trieszt szabad kikötők területének (jelenleg vámkülzet) az osztrák-magyar általános vámterületbe való beolvasztása az 1889: 16. t.-cz. szerint, 1891. évi július hó 1-én fog megtörténni. A két kormány a szükséges végrehajtási módozatokat közösen állapítja meg (1887: 24.).

Idegen államokkal kötött szerződések, melyek a közgazdasági viszonyokat a külföld irányában szabályozzák: kereskedelmi, vám, hajózási, consulari, posta és távirda szerződések a magyar államra, úgy, mint Ausztriára egyenlő érvénnyel, kötelező erővel bírnak. Ilyenemű újabb szerződések megkötésére nézve az alkudozás és a szerződés megkötése mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett a közös külügyminister útján történik, azon megállapodások szerint, melyek a két fél illető szakministerei közt eszközöndő.

Ha ilyen szerződés lejártával az egyik fél az abban kikötött felmondási jogot igénybe vétetni akarja, e szándékáról a másik fél legkésőbb hat hónál a felmondási határidő előtt értesítendő, hogy a további eljárás iránt a szükséges tárgyalás megindíthatassék. Ha ezen idő alatt egyetértés nem jön létre, a külügyminister által a szerződés, mihelyt csak az egyik fél is kívánja, felmondandó.

A közös vámhatáron belül, valamint a fennálló vámkülzetekben jelenleg érvényes vámdijszabályzatok és vámtörvények, továbbá a vámszedési és kezelési rendszabályok: csak a két törvényhozás, illetve a két fél szakministereinek közös egyetértésével változtattatnak, vagy szüntettetnek meg.

A vámok szedése és kezelése a két fél kormányainak területük határai között egyaránt fentartatik. — A vámok kezelésében és szedésében

követendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös ellenőrködés végett, mindkét fél részéről felügyelők alkalmaztatnak, kiknek joguk van a tulsó vám- és pénzügyi hatóságoknak a vámügyre vonatkozó ügyvitelébe betekinteni és a tapasztaltakat az illető szakminister tudomására juttatni.

A kikötőügyi és tengeri egészségügyi közigazgatás, továbbá a tengeri hajózás üzésére és a tengeri egészségügyre, tengeri halászatra vonatkozólag mindkét állam területén a két fél kormányai által egyenlő szabályok szerint és általában lehetőleg összhangzatosan fog intézkedés történni.

A tengeri hajózás és a tengeri halászat üzését illetőleg, a két állam területének hajói és polgárai, valamint maguk a területek egyenlőknek tekintetnek. A tengeri kereskedelmi hajók és személyzetük, valamint a külföldön tartózkodó egyes tengerészek, tekintet nélkül azoknak illetőségére, mindazon ügyekben, melyek külföldön való oltalmukra vonatkoznak, az ott székelő cs. és kir. consulusok, felsőbb fokban a közös külügyminister illetékessége alá tartoznak.

A hajózási illetékek mindkét államterület kikötőiben egyenlő szabályok szerint fognak kiszabtatni. Kivételnek e részben a tisztán helyi természetű illetékek, továbbá a tengerész-segélyalapok számára szedett díjak.

A hajózási illetékek a beszedő fél javára esnek. Azon világítótoronyok pedig, melyek helyzetüknél fogva mindkét fél kikötőibe vezető forgalomnak szolgálnak, közös költségen építendőek és e kiadások méltányos kulcs szerint osztandók meg.

Mindkét fél tengeri kereskedelmi hajói a szabályszerű közös lobogót fogják használni; valamint a folyam kereskedőhajók is, a midőn a két állam határán tul űznek kereskedést. •

Mindkét fél tengerpartjain és kereskedelmi tengerészeténél egyforma tengeri magánjog fog alkalmaztatni s annak korszerű átalakítása minél előbb eszközözlendő.

Mindazon ügyek, melyek oly folyók hajózására vonatkoznak, a melyekre a bécsi congressus-okmány s az 1856-ki dunai szerződés határozmányai alkalmaztatnak, a mennyiben ez ügyek az idegen államokhoz való viszonyt illetik, a külügyminister által kezeltetnek.

Mindazon belső vizeket illetőleg, melyek folyásukban mindkét fél területét érintik, a hajózásra, a folyam-rendőrségre, javításra, vagy jókarban tartásra nézve egyetértő eljárás fog követtetni. Valamennyi belső vizeknek hajók, vagy talpakkal használására nézve, a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek.

A létező vasutat mind a két állam területén egyenlő elvek szerint kezelendőek; a helyi vasutak építésének és üzletének szabályozása mindigik állam területének külön tartatik fenn.

III. Az összes consulatusi ügyet a közös külügyminister vezérli. Consulatások felállításánál, valamint a consulatások számára kereskedelmi ügyekben adandó utasításoknál, a külügyi minister a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni. Egyébiránt a két kereskedelmi minister mindegyikének jogában áll a consulatásokkal egyenesen levelezésbe bocsátkozni és ezek kötelesek az annak hatáskörébe tartozó ügyekben megadni a kellő felvilágosítást. — A consulatások időszaki kereskedelmi jelentései a külügyminister által mind a két kereskedelmi ministerrel közlendők.

Idegen consulatásoknak az egyik, vagy másik állam területén való felállításánál a külügyministerium az illetékes ministeriummal egyetértőleg fog eljárni.

Mind a két fél ministeriuma a kereskedelmet és forgalmat illető statistikai anyagot egymással kölcsönösen közölni és annak egy főmunkálatba való összeállítása, valamint közzététele iránt gondoskodni tartozik.

A só- és dohányjövedék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak: szesz-, sör-, czukoradó, mindkét állam területén e szerződés ideje alatt a megállapított egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni.

IV. A jelenleg fennálló ausztriai érték, míg törvényesen meg nem változtathatik, közös érték marad; de mind a két fél kötelezi magát arra, hogy közvetlenül a vám- és kereskedelmi szerződés megkötése után bizottságot fog kiküldeni a végből, hogy előkészítő intézkedések felett tanácskozzék, melyek arra nézve szükségesek, miszerint kedvező pénzügyi helyzet beálltával a monarchiában készpénzfizetés helyreállítása lehetővé váljék. A valuta helyreállításával hozandó új érték: osztrák-magyar értéknek fog neveztetni (1887: 24.).

Szabadságában áll mind a két félnek 20 krajczáros és azon aluli váltópénzt is veretni, mely a másik állam területén is forgalomba fog vétetni. A váltópénz tartalma és sulya, valamint a mindenik fél által veretendő összeg mennyisége csak mindkét törvényhozó testület egyetértése mellett állapítható meg.¹⁾

A fennálló métermérték és sulyrendszer csak közös egyetértéssel változtatható meg.

Az arany és ezüst áruk finomsági tartalmára vonatkozó szabályok és az azok feletti őrködés iránt, mind a két állam területére egyenlő elvek vétetnek gyakorlatba és azok csak közös egyetértés útján változtathatók meg.

V. Az egyik állam területének lakosai, kik a másik állam területén

¹⁾ Az 1885: 12. t.-cz. szerint újólág veretett váltópénzből Magyarországon 30%, Ausztriában 70% veretik.

kereskedést és ipart akarnak űzni, vagy munkát keresnek, az ipariüzlet megkezdésére és folytatására, valamint a fizetendő adóra nézve a belföldiekkel egyforma bánásmódban részesülnek.

Az egyik állam iparosai és kereskedői fel vannak jogosítva a másiknak területén gyártmányaikat bizományba adni, fiók-telepeket, raktárakat ugyanazon feltétel mellett, mint a belföldiek, felállítani.

Az egyik terület lakói a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival teljesen egyenjogúak. Az egyik állam területének lakói számára kiadott házalási engedélyek a másik állam területén ugyanazon feltételek mellett érvényesek, melyek a belföldiekre nézve fennállanak.

A szabályszerűleg kieszközölt találmányi szabadalmak mindkét állam területén érvénnyel bírnak.

Az árujegy és mustra oltalmára nézve jelenleg fennálló rendszabályok megváltoztatása csak a két fél egyetértésével eszközölhető.

VI. A posta- és távirdaügy a két állam területén külön, de a mennyiben a forgalom érdeke kívánja, egyforma elvek szerint fog rendeztetni és igazgattatni.

Az írói és művészi tulajdonnak mindkét államterületen leendő kölcsönös oltalmazása iránt a két törvényhozás intézkedik. Ennek megfelelőleg az 1887 : 9. t.-cz. felhatalmazta a magyar kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok kormányával, az ugyancsak e törvénybe foglalt szerződést megköthesse. E szerződés szerint, az irodalmi művek, vagy művészeti tárgyak szerzői és ezek jogutódjai, ideértve a kiadókat is a két állam területén kölcsönösen azon előnyökben és oltalomban részesülnek, melyek ott irodalmi, vagy művészeti dolgok oltalmára fennállanak, vagy fennállani fognak.¹⁾ — A szerződés 10 évre kötött azon feltétel alatt, hogy a felmondás az egyezmény lejárta előtt egy évvel történhetik, ha azonban fel nem mondatik, két évről két évre hallgatag meghosszabbítotttnak tekintetik.

Az egyik állam területén törvényesen megalakult részvénytársaságok, biztosítótársaságok, közkereseti és iparszövetkezetek működésüket a másik állam területére is kiterjeszthetik s ott fióktelepeket állíthatnak. Ily esetekben a belföldi társulatokkal egyenlőknek tekintetnek.

Az osztrák-magyar vámterület jelenleg érvényben levő általános vámtarifáját az 1882 : 16. és az ezt módosító 1887 : 25. t.-cz. tartalmazza.

¹⁾ A szerzői jogot Magyarországon az 1884 : 16. t.-cz. szabályozza.

198. §.

Az »osztrák-magyar Lloyd« gőzhajótársasággal kötött hajózási és posta-szerződésről.

I. Hogy az államnak tengeren tuli, különösen keleti forgalmi pontokkal állandó összeköttetése legyen, a törvényhozás, a közös külügyminister és az »osztrák-magyar Lloyd« gőzhajózási vállalat közt 1877. évi november 6-án kötött létrejött szerződést jóváhagyta (1878: 27.) majd módosítással tíz évre, 1898. július 1-ig, meghosszabbította és azon megjegyzéssel iktatta 1888: 21. törv.-cikkbe, hogy valamint e szerződés a földművelés-, ipar- és kereskedelmi, közmunka és közlekedési m. kir. minister egyetértésével jött létre, úgy ezentul is minden oly intézkedés, mely a szerződésben és a hozzácsatolt, kiegészítő részét képező jegyzőkönyvben a közös külügyministerre bízatik, a földművelés-, ipar- és kereskedelmi, közmunka és közlekedési m. kir. ministernek a kereskedelmi és vámszövetség által kikötött egyetértéssel történjék.

II. E szerződés értelmében az osztrák-magyar Lloyd gőzhajózási vállalat mindenekelőtt arra kötelezte magát, hogy a szerződésszerű járatokat rendesen fenn fogja tartani. Másrészt meg Ausztria-Magyarország, a meghatározott járatokért tengeri mérföldenként 1 frt 5 krtól 2 frt 60 krig terjedő költségtérítést fizet. Megjegyzendő azonban, hogy ez összeg évi 1.300,000 frtnál nagyobb nem lehet.

Továbbá a Lloyd gőzhajózási vállalat kötelezi magát Ausztria-Magyarország posta közlekedését közvetíteni és ennek megfelelőleg a jelen szerződés tartamára az osztrák cs. és kir. és a magyar kir. állami posta-intézetek üzetéhez tartozó közegnek tekintetik, s mint ilyen, a postatörvényhez és szabályoknak is alá van vetve; továbbá a külügyi ministeriumoknak tartozó hivatalnokoknak és szolgáltnak, kik szolgálatban utaznak, ingyen utazást enged, és osztrák vagy magyar államban illetékes vagyontalan egyéneknek külföldi kikötőkből hazaszállítását vagy külföldi vagyontalanoknak osztrák vagy magyar kikötőkből hazájukba szállítását kedvezményekkel teljesíti.

A személyforgalomra nézve egyáltalán, az áruforgalmat illetőleg pedig az osztrák és a magyar kikötőkből eszközözendő kivitelt nézve, a külügyministerium által jóváhagyott normáltarifák birnak érvénnyel. Hasonlókép a külügyministerium jóváhagyása alá tartozik minden áruszállításra vonatkozó határozat. A normáltarifák megváltoztatása a szerződés tartama alatt csakis a külügyministerium beleegyezésével történhetik. — Továbbá a Lloyd kötelezi magát Fiumében megfelelő tág hatás-

körrel bíró, aligazgatóságot felállítani, a mellett, hogy Bécsben és Budapesten fennálló főügynökségei továbbra is fennmaradnak.

A cs. és királyi közös hadügyministerium felszólítására mozgósítás vagy háboru esetén valamennyi rendelkezésre álló hajóját, szükséghez képest és megfelelő díj mellett a hadi tengerészet szolgálatába, a hadigazgatás céljaira átengedi. Szükség esetén azok a hajók is rendelkezésre bocsátandók, melyek meg vannak ugyan már rakva, de még el nem indultak, valamint azok is, melyek még idejekorán visszavezényelhetők.

III. A társulati igazgató-tanács összes tagjainak, valamint a társaság által állandó fizetéssel alkalmazottaknak osztrák vagy magyar állampolgároknak kell lenniök és kivételnek csakis a közös külügyi ministerium beleegyezésével lehet helye. Továbbá a társulat állandó fizetéssel alkalmazottjai kinevezésénél Ő Felsége hadi tengerészetében szolgáló tiszteknek egyenlő feltételek mellett elsőbbséget fog adni. — A kiszolgált altisztek alkalmazására nézve pedig aláveti magát a segélyzett vasuti és gőzhajózási vállalatokra nézve fennálló határozatoknak.

IV. Az osztrák-magyar Lloyd kötelezi magát, hogy a jelen szerződés tartama alatt elvi kérdéseket a közös külügyi ministerium jóváhagyása nélkül nem intézkedik. Hajóknak külföldön való beszerzésére is a közös külügyministerium jóváhagyása szükséges.

Tekintettel a külügyi ministerium által kirendelendő ellenőrködő közeg fáradozására és a kormány felügyeleti jogának gyakorlásából eredő kiadások fedezésére, az osztrák-magyar Lloyd társaság évenként 4000 o. é. forintnyi átalányt fog a közös külügyi ministerium által megnevezendő állami pénztárba fizetni. — A magy. kir. és a cs. kir. osztr. kereskedelmi ministeriumok a társaság igazgató-tanácsába egy-egy tagot neveznek ki s e kinevezésnél az alapszabályoknak a részvény birtokát illető határozataihoz kötve nincsenek.

V. A Lloyd vállalatnak igénye van arra, hogy neki a szerződéses járatokért biztosított állami költségtérítés tizenkét havi részletekben fizetessék ki. De minthogy a költségtérítés számszerű összege a megjárt tengeri mérföldek arányához képest véglegesen csak az év végével állapítható meg, ennek fejében az állampénztárból kamat nélküli előlegek engedélyeztetnek, és pedig 1880-tól kezdve minden hó elején 150,000 frtnak utalványozása által.

Ha a szerződésszerű menetek hosszabb ideig tartó félbeszakítása állana be, a kormány a havi előleget alábbszállíthatja vagy egészen megszüntetheti; mindazáltal oly esetben, ha a félbeszakítás nem a vállalat hibájából keletkezett, a Lloydnak jutó költségtérítés évi egy milliónál kevesebbre le nem szállítható. De a külügyministerium jóváhagyása nél-

kül az osztrák-magyar Lloyd, négy százaléknál magasabb osztalékot nem adhat. Ha a tiszta nyereség valamely évben, az akkori részvénytőke 6 százalékát meghaladja, a mutatózó többlet a külügyministerium és a társaság között akkép osztatik fel, hogy a külügyministerium annak egy harmadát, a társaság pedig két harmadát kapja.

199. §.

Az osztrák-magyar bank.

I. Az osztrák-magyar monarchia mindkét államát önálló jegybankok felállíthatása tekintetében kétségtől megillető és kölcsönösen elismert jog a legközelebbi 10 évre igénybe nem vétetvén, az 1878. évi július 1-től egész 1887. december 31-ig terjedő időre egy osztrák-magyar bank létesítése határoztatott el, s az ide vonatkozó egyezség az 1878: 25. t.-cikk tartalmazza, mely egyezséget az 1887: 26. t.-cikk által ismét tíz évre 1897. végéig némely módosítással meghosszabította.

II. Ez osztrák-magyar bank, melylyé a szab. osztr. nemzeti bank átalakul, részvénytársaság; és az említett tíz esztendőre kizárólagos szabadalommal bír a magyar korona országaiban, valamint a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban; ennél fogva kizárólagos joggal ¹⁾ bír az említett államokban magára szóló, kamatot nem hozó utalványokat bocsátani ki, melyek a bemutatónak kívánatára kifizetendők. A bank ezen utalványai (bankjegyek) 10 frtnál kisebb összegről nem szólhatnak és az egyik oldalon német, a másik oldalon magyar, azonos tartalmu szöveggel és szabályszerű czéggjegyzéssel látandók el. ²⁾ — A bank czége német nyelven: »Oesterreich-Ungarische Bank,« magyar nyelven: »Osztrák-magyar bank«; pecsétje az osztrák-magyar monarchia czimere, a czéget mindkét nyelven tartalmazó körirattal.

III. A bank székhelye Bécs, de köteles minden üzletágra nézve -- a jelzáloghitel és záloglevél-üzlet kivételével -- Bécsben és Budapesten főintézeteket állítani fel. ³⁾ E mellett a régi szab. osztrák nemzeti banknak

¹⁾ A ki jogosulatlanul bankjegyeket, vagy más — előmutatóra szóló — nem kamatozó oly kötelezvényeket bocsát ki, melyek a forgalomban pénzjegyek gyanánt használhatók, a mennyiben az nem képez a büntető törvények szerint súlyosabb beszámítás alá eső cselekedetet, vétség miatt az általa kibocsátott értékjegyek tízszeres összegével felérő, de legalább is kétezer forintnyi pénzbüntetéssel büntetendő (1887: 26.). Azonban az államjegyeknek szabályzott forgalma, a monarchia mindkét részében érintetlen marad.

²⁾ Az 1875: 25. t.-cikknek a bankjegyeken a magyar és osztrák czimer alkalmazására vonatkozó intézkedéseit az 1880: 13. t.-cz. felfüggesztette.

³⁾ Igazgatóságokat, melyeknek élén az alkormányzók állanak,

fiókjai fentartandók, és a bank köteles az osztrák vagy magyar minisztérium által a bank főtanácsával egyetértőleg szükség folytán fiókokat állítani fel, még pedig a határozat keltétől 6 hónapra. A létező fiókok pedig csakis az illető pénzügyminister beleegyezésével szüntethetők meg. — Továbbá a magyar bankpiaczkok leszámítolási és kölcsön-üzlete céljaira 50 millió frt bocsátatik a budapesti főintézet rendelkezésére, mely összeg Ausztria szükségletére nem fordítható. Nagyobb hitelszükséglet esetében a magyar piaczkok előnyére nagyobb összeg is utalványozandó, de csak ideiglenesen.

A bécsi igazgatóság tagjainak osztrák állampolgároknak, a budapesti igazgatóság tagjainak magyar állampolgároknak kell lenniük.

IV. A részvényesek összesége képezi a banktársulatot. A részvényeseket megillető jogokat a bank ügyeire a közgyűlés gyakorolja, de a közgyűléseken csakis osztrák-magyar alattvalók vehetnek részt. A bank ügyeinek intézésére első sorban a bécsi főtanács, élén a kormányzóval és a bécsi, valamint a budapesti igazgatóságok, élükön az alkormányzókkal, hivatvák. A bécsi és budapesti igazgatóságok időről időre megállapítják azon arányt, melyben az igazgatóságnak összes osztrák, illetőleg magyar bankpiaczkok számára a leszámítolási és kölcsönüzletre rendelkezésére álló főösszegek az egyes osztrák, illetőleg magyar bankpiaczkok közt felosztandók; ugyszintén időről időre meghatározzák azon végső határt, melyen belől a bankhitel mindkét üzletben az egyes czégek és személyek részéről igénybe vehető.

Az osztrák-magyar bank köteles az általa kibocsátott jegyeket a bécsi és budapesti főintézeteinél kívánatra azonnal törvényes ércpénzre beváltani. Az ebbeli ígéret a bankjegyek szövegébe fölveendő. Ha a kötelezettség a nevezett főintézeteknél 24 óra alatt a bemutatástól számítva nem teljesítettik, ez a szabadsalom elvesztését vonja maga után, kivéve a jegybeváltásnak a monarchia mindkét államában törvényes uton egyidejűleg történt ideiglenes felfüggesztését. A bank köteles jegyeit egyéb pénztárainál is, a mennyiben ezek készlete megengedi, törvényes ércpénzzel beváltani.

A bank köteles törvényes ezüstpénz vagy ezüst rudakat, 45 forintot bankjegyekben számítva a finom ezüstércz fontjáért, a bécsi és budapesti főintézeteinél kívánatra mindenkor beváltani. De a banknak jogában áll ezen beváltásért $\frac{1}{4}\%$ jutalékot és ezenkívül ezüst rudaknál a pénzveretési díjat és a pénzveredékebe való szállítási díjat levonni. Az ezüst rudakra nézve azonban ezen kötelezettség csak azon feltétel mellett áll fenn, ha az ezüst 1 forintosok veretése nincs megszüntetve.¹⁾

¹⁾ Megjegyzendő azonban, hogy addig, míg az államjegyek kényszerforgalma fennáll, az osztrák-magyar bank az államjegyeket úgy fizetésül, mint saját jegyeinek

A bank minden kötelezettségeiért egész vagyonával kezeskedik.

V. Az osztrák és a magyar kormány egy-egy biztost és helyettest nevez ki. Ezeknek segélyével az államkormány a monarchia mindkét államában meggyőződést szerez magának arról, hogy a bank a szabályoknak megfelelőleg jár-e el. Ha bármelyik kormánybiztos a közgyűlés, a főtanács vagy az illető igazgatóság valamely határozata ellen azon okból szólal fel, mivel azt az alapszabályokkal ellenkezőnek tartja: akkor ezen felszólalásnak felfüggesztő hatása van, és az ügy, a mennyiben valamelyik igazgatóság határozatára vonatkozik, első sorban eldöntés végett a főtanács elé terjesztendő.

Ha a kormánybiztos felszólalása a közgyűlés vagy a főtanács határozata ellen irányul, akkor az ügy egyelőre tárgyalás végett azon kormány elé terjesztendő, melytől a kormánybiztos megbízását nyerte. Ha azután a kormány és a bank közt egyetértés nem jön létre, az ügyet minden további felebbezés kizárásával választott bíróság dönti el, mely Bécsben ül össze. E bíróság 7 tagból áll, kik közül hármat a bécsi legfőbb törvényszéknek, hármat a budapesti magy. kir. Curiának elnöke egy évre a vezetése alatt álló bírói testből nevez ki. A hetedik tagot, ki egyszersemind ezen választott bíróság elnöke, a hat tag választja. Ha a választásnál abszolút többség el nem éretett, a választott bíróság elnökét felváltva, egyszer a bécsi legfőbb törvényszék, egyszer a magy. kir. Curia elnöke nevezi ki. Hogy a két legfőbb törvényszék elnöke közül pedig először ki gyakorolja a választott bíróság elnökének kinevezési jogát, sorshuzás által döntendő el. — A választott bíróság általános szótöbbséggel határoz. Szavazategyenlőség esetében azon nézet válik határozottá, melyhez az elnök járult. A választott bíróság semmiféle perrendtartási szabályokhoz nincs kötve, de tartozik határozatainak indokait előadni.

VI. Új alaku bankjegyek kibocsátása előtt a bank azok pontos leírását a bécsi és budapesti hivatalos lapokban közzéteszi. A bankjegyek bíróilag meg nem semmisíthetők, a bankjegyre semminemű előjegyzés vagy betiltás nem eszközölhető.

A bankszabadalom lejártá előtt 3 évvel a közgyűlés a fölött fog tanácskozni és határozni, vajjon kérje-e és esetleg mily módosításokkal a szabadalom megújítását. A banktársulat, saját kérelmére s a monarchia két állama törvényhozásának jóváhagyásával, a szabadalom lejártá előtt is

beváltásánál elfogadni tartozik. Továbbá míg az államjegyek kényszerforgalma a monarchia mindkét államában meg nem szüntettetik, az osztr.-magy. bank azon határozmányai, melyek a bank jegyeinek törvényes vert pénzzel beváltására vonatkoznak, továbbá az ezüst rudak beváltására vonatkozó határozatok fel vannak függesztve (1887 : 26. t.-cz.).

felosztható. De ilyen kérelem csakis a közgyűlésnek négy héttel előre kihirdetett ülésében, a jelenlevő tagok $\frac{3}{4}$ -ének szavazata által határozható el. — Az esetben pedig, ha az osztrák-magyar bank szabadalmának további meghosszabbítását kérni szándékozik, ebbeli kérelmét legalább két évvel a lejárat előtt tartozik a két állam kormányához beadni.

A bank jogaira, szervezetére és eljárására vonatkozó egyéb szabályok az említett 1878: 25. és az 1887: 26. t.-cikkbe foglaltatnak; valamint az utóbbi törvénycikk a bankszabadalmat Bosznia-Hercegovinára is kiterjeszté.

200. §.

Ausztria-Magyarország által megszállott Bosznia és Hercegovina jogállása és igazgatása.

I. Az 1878. évi július hó 13-án kelt berlini szerződés által két török tartomány, Bosznia és Hercegovina megszállása és igazgatása Ausztria-Magyarországra bízott.¹⁾ A török birodalom u. i. e tartományokban a rendet fentartani képtelen volt és az ottani villongások első sorban a szomszéd Ausztria-Magyarország nyugalma, sőt a tényleges politikai viszonyok következtében az európai békét is folyton fenyegették.

A berlini congressus az occupatio tartamát nem határozza meg. De az occupatio említett okából következik, hogy addig tart, míg vagy a török birodalom mutatkozik elég erősnek a belbéke fentartására, vagy a rend és nyugalom oly erős alapokra támaszkodik a nevezett tartományokban, hogy annak erőszakos megzavarásától a jövőben nincs mit félni.

II. Hajdan is előfordult ugyan a nemzetközi életben, hogy valamely állam a másiknak megengedte, hogy területrészen vagy egyes ügyágban helyette eljárjon, de hogy egy állam, az ötlet megillető souverainitás gyakorlását egy idegen államnak teljesen átengedje, ez csak a legújabb politikai alakulatok eredménye.²⁾

¹⁾ Az eredeti szöveg szerint: »Les provinces de Bosnie et d'Herzegovine seront occupées et administrées par l'Autriche-Hongrie . . . A cet effet, les Gouvernements d'Autriche-Hongrie et de Turquie se réservent de s'entendre sur les détails (Art. XXV.).

²⁾ Hasonló eseteknek tekinthetők több kevesebb eltéréssel: 1. Oroszország viszonya Lengyelországhoz a grodnói egyezkedéstől egész a harmadik felosztásig (1793—1795.). Az orosz cárné és utódai részére el lett ismervé: »tout degré d'influence utile dans les mesures Militaires et Politiques, qu'une sage prévoyance, d'après un concert préalable avec le Gouvernement Polonais pourraient conseiller pour la sûreté et la tranquillité de la République.« (Art. VI.) Továbbá Lengyelország kötelezi magát, hogy nem köt idegen hatalommal szerződést, nem változtatja alkotmányát »qu'en se concertant avec Sa Majesté l'Impératrice«. (Art. XI. és XV.); — 2. Anglia

A souverainitás e területre tovább is a török sultánt illeti meg; a mi nyíltan elismertett Törökország, és Ausztria-Magyarország között, 1879. évi ápril hó 21-én létrejött, a viszony részleteire vonatkozó egyezségben s ennek jeléül a szultán neve a közimákban ezentul is említettik, a török zászlók pedig ünnepélyek alkalmával, a minaretekre felvonatnak. De a souverainitás a török portát illetőleg »nudum ius«-t képez s annak egész teljét Ausztria-Magyarország gyakorolja.

E sajátságos viszony jelleme tehát, hogy nemzetközi szabályokon nyugszik; Bosznia és Hercegovina nem tartozik sem Magyarországhoz, sem Ausztriához; monarchiákkal nincs államjogi összeköttetésben, sem personál- vagy reálunióban, hanem általa megszállott tartomány. Monarchiánk, mint nemzetközi jogalanyokat vette oltalmába s a kormányzatot, igazgatást nemzetközi szerződés alapján végzi. S mert e viszony nemzetközi érdekből, nemzetközi akarat folytán keletkezett s nemzetközi szerződés alapján áll fenn, s mert e tartományok ma is más souverain államnak részét képezik: a megszállás és igazgatás monarchiákra nézve közös külügyet, a terület pedig külföldet képez. Ez magyarázza meg az eljárást, melyet monarchiánk e tartományokkal szemben követ: Bosznia-Hercegovina ügyei úgy kezeltetnek, mint általában a külügyek.

A külügyeket intéző legfőbb organum a császár és király, ki ennél fogva az említett tartományokban is az államhatalom legfőbb kezelője s ügyintéző organumokként a közös ministeriumot használja. ¹⁾ A király az occupált tartományok kormányzásánál, annak fő jellemvonásait tekintve annyiban korlátoztatik, a mennyiben az alkotmány a külügyek kezelése körül általában korlátozza.

III. Az 1880: 6. t.-cz. szerint a ministerium a monarchia közös ügyeire nézve fennálló törvényeink szellemében utasítatik, hogy Bosznia

viszonya Cyprus szigetéhez, melyet a török birodalom megszállásra és részben igazgatásra Angliának 1878-ban átengedett; magának csak némely ügyeket, állami-, egyház- vagyon kezelését, vallásügyekben igazságszolgáltatást stb. tartott fenn; — 3. körülbelül az előbbi pontban ismertetetthez hasonló Franciaország viszonya Tunishoz, a francia köztársaság és a tunisi bey között 1881. május 12-én létrejött szerződés alapján. — Végre több hasonló példát szolgáltat jelenleg a németbirodalom; hatalmas tagjának Poroszországnak szerződések alapján joga van más tagállamok katonai igazgatásába avatkozni; egy államocská pedig, Waldeck, tíz évről tíz évre meghosszabbított szerződés szerint (1867—1877—1887—1897.) az egész beligazgatást Poroszországra ruházta, de az igazgatás a waldecki herceg nevében kezeltetik, s ha a költségek a hercegség jövedelméből fedezhetők nem lennének, Poroszország a magáéból köteles pótolni. (L. bővebben Dareste és a bécsi Jellinek alapos fejtegetéseit. I. m. A német viszonyokra pedig Laband, Maquardsen (Handbuch) szolgáltat felvilágosításokat. I. m. II. k.).

¹⁾ Tényleg a közös pénzügyminister áll az occupált tartományok élén.

és Hercegovinának a közös ministerium által vezetendő ideiglenes közigazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyjon. Ennélfogva a ministerium részt vesz mindazon tanácskozásokban, melyek ezen ideiglenes közigazgatás irányának és elveinek megállapítása, valamint vasutak építése czéljából a közös ministeriumban tartatnak.

Ugyancsak e t.-cz. szerint az említett tartományok közigazgatása úgy rendezendő be, hogy annak költségei a tartományok saját jövedelmeiből fedeztessenek. Ha pedig ez teljesen elérhető nem lenne, a fedezendő összegekre előterjesztések a közös ügyekre vonatkozó törvények értelmében, a monarchia két felének kormányával egyetértőleg állapítandók meg. — A mennyiben pedig Bosznia és Hercegovina igazgatása oly állandó beruházásokra venné igénybe a monarchia pénzügyi hozzájárulását, melyek nem a rendes közigazgatás keretébe esnek: vasutakra, középítkezésekre stb., — az ily járulékok csak a monarchia mindkét államában összehangzóan hozott törvények alapján engedélyezhetők. Ugyanezen uton állapítandók meg azon irányelvek, melyek 1. a vámintézményeknél, 2. a közvetett adóknál, melyek a monarchia két felében közös egyetértéssel megállapított hasonértelmű szabályok szerint kezeltetnek, 3. a pénzrendszernél alkalmazandók.

Azon viszonynak változtatásához, melyben e tartományok jelenleg a monarchiához állanak, a monarchia két államának törvényhozási jóváhagyása szükséges.

IV. Az 1879: 52. t.-cz. értelmében továbbá Bosznia és Hercegovina az osztrák-magyar közös vám- és kereskedelmi területbe olvasztatott. Ennek következménye lett, hogy a monarchiának Bosznia-Hercegovinával szemben fennálló határvonala megszűnt, s hogy az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetségre vonatkozó törvények lényegileg Boszniára és Hercegovinára is ki lettek terjesztve. A határvám tisztajövedelméből pedig e tartományok részére, további intézkedésig 600,000 frt aranyban kiszolgáltatandó, a többi monarchia közösügyi költségeire fordittatik.

201. §.

Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természete.

I. A magyar alkotmány, mint láttuk, újra és újra hangsúlyozza, hogy Magyarország független állam, hogy semmi más államnak, vagy hatalomnak alárendelve nincs és így csak saját akarata által köthető meg; hogy teljes, tiszta souverainitása ¹⁾ azon összeköttetéssel, melybe Ausztriával a

¹⁾ A souverainitás mibenlétéről l. a 86. §-t.

fejedelem physikai személyének, majd bizonyos ügyeknek közössége által jutott, csorbát nem szenved. Ez elvet kétségtelen világossággal elismeri Ausztria mindazon egyezkedésekben, melyeket a viszonyra vonatkozólag hazánkkal kötött, mint a hogy Magyarország elismeri Ausztriát illetőleg. Elismeri ezt a jelenlegi összeköttetés alapját képező *pragmatica sanctio* ¹⁾ világos szavakkal, elismeri az ezen alapon létrejött s az új kiegyezést tartalmazó 1867: 12. törvény-cikk. ²⁾ Nincs egy tétele a jelenlegi összeköttetést szabályozó szerződéseknek, mely olyan elvet vallana, hogy akár Magyarország, akár Ausztria az őket megillető *souverainitást* feladnák, ³⁾ azt másik államra ruházva, vagy olyan egy új államot teremtve, mely a két állam fölé emelkednék, s ezek állami életüket abban, mint részei találnák meg. — Sőt a magyar alkotmány, hogy ennek még gondolatát is eltávolítsa, a delegatiók szervezésénél (1867: 12., 28. §.) nyíltan kijelenti, hogy Magyarország se birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös, vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart és ezek egyikét sem fogadja el, hanem ragaszkodik Ő Felsége trónbeszédjéhez, mely szerint a közös kiindulási pont a *pragmatica sanctio*. — És így egyrészt a magyar állam, másrészt Ausztria úgy tekintessenek, mint két külön jogu és teljesen egyenjogu fél.

Ha mindezek daczára azt tapasztaljuk, hogy a közjogi tudomány számos kiválója, mondhatjuk az írók többsége, ⁴⁾ ellenkező nézetet vall, s e

¹⁾ A *pragmatica sanctio*ban a trónöröklési rendnek és a feloszthatlan, elválaszthatlan birtoklás meghatározásán kívül két főszeme van kimondva. Egyik a kölcsönös védelem, másik, hogy Magyarország állami függetlensége, közjogi, kormányzati önállósága épségben megmarad. Ez képezi a feltételt, melyet az országgyűlés a nőág örökösségéhez fűzött.

²⁾ Bevezetésben: »a *pragmatica sanctio* által Magyarországnak és társországainak biztosított közjogi önállósága, mint az együttmaradásnak életfeltétele, sértetlenül megóvassék;« ezt ismétli a 3. §-ban; — a 18. és 19. §-ban azt mondja, hogy az összeköttetés kölcsönös alku és egyezkedés folytán jött létre; a 23. §-ban a két fél alkotmányos és független államoknak mondatik; — a 28. §-ban a delegatiók nem központi parlamentet alkotnak, hanem a 32. §. szerint a magyar országgyűlést képviselik Ausztriával szemben és e viszonyban a két fél mint teljesen különjogu, de e mellett egyenlő jogu államok szerepeljenek; — az 55. §. szerint az ország úgy érintkezik Ausztriával mint szabad nemzet szabad nemzettel; — az 58. §. szerint a magyar állam, mint ilyen, jogilag külön áll Ausztriától stb.

³⁾ A közös elintézés alá tartozó ügyeknél, mint láttuk, újlag ismételtetik, hogy e viszony alapját képező szerződéseket Magyarország mint független állam kötötte; ezt bizonyítja a szervezet és az eljárás. Hogy továbbá az összeköttetést szervező államférfinak nem gondolták a két állam *souverainitását* megtámadni. L. Beust Emlékiratait.

⁴⁾ Hogy csak a legkitűnőbbeket említsük fel: Brachelli szerint az összeköttetés új államot hozott létre (*Statistische Skizze* 1874.); Biedermann »*Staatenstaat*«-nak ne-

nézetek mindinkább terjednek, ¹⁾ önkéntelenül jutunk arra a gondolatra, hogy talán a szervezés történt olyan helytelenül, hogy az eredmény a két állam által vallott, kölcsönösen elfogadott alapelvektől eltérő lett, mint a hogy néha előfordul. Vizsgáljuk tehát az összeköttetés tényleges tartalmát, szerveit, annál inkább, mert épp ebből, ezek jogállásának természetéből merítik alkotmányunk megtámadói legfőbb érveiket.

II. Ausztria és Magyarország trónja *ugyanazon személyt* illeti meg, de hogy e személyben két egymástól független és teljesen souverain főhatalom: a magyar királyi és az ausztriai találkozik össze, azt államéletünknek három százados története bizonyítja. Bizonyítja a *pragmatica sanctio*, mely nyíltan kifejti, »hogy a felséges uralkodó férfiágának kihalása esetére azon nő, vagy annak férfi örököse (tehát azon személy) — a ki a felséges ausztriai ház országainak és tartományainak a felséges ausztriai ház által elfogadott örökösödési rend szerint örököse leend — tartassék és koronáztassék Magyarország és csatolt részei, melyek hasonlóan megoszthatlanoknak értendők, kétségtelen királyául, örökösödési jognál fogva (1723: 1. t.-cz. 4. §.).

vezi központi souverain főhatalommal, melynek Magyarország és Ausztria egyformán alárendelvék. (Die rechtliche Natur der oest.-ung. Monarchie. 1877.); Ulbrich, a prágai egyetem közjogtanára szerint az összeköttetés a souverain állam, mint »Gesammtstaat« és ennek alárendelt részei Magyarország és Ausztria (Oest. Staatsrecht. 1883.); Schaffle »Bundesstaatnak« tekinti (Bau und Leben des socialen Körpers), valamint Dantscher v. Kollersberg, a bécsi egyetemen a közjog tanára, ki egy vastag kötetben nagy erélyvel és jogászai éllel iparkodik nézetét a folyton ellenmondó anyagon keresztül erősíteni. Szerinte, miután egy és ugyanaz a fejedelem (szó szerint véve e kitért), tehát az állam sem lehet kettő. Ha a fejedelem egy, segédei, a közös ministerek sem lehetnek két állam organumai. — A közös és közösen elintézendő ügyekre a törvényhozás jogát nem a magyar és osztrák országgyűlések külön-külön, hanem a kettő együtt, mint főparlament gyakorolják és ennek az osztrák, meg a magyar országgyűlés alárendelt. A delegatio nem két törvényhozásnak bizottságai, hanem a főparlamenté. Egységes a hadsereg, egységes a külügy. Mindezek alapján a szövetség alkotja az államot: »Bundesstaat«, melylyel szemben Ausztria és Magyarország, mint autonomus tartományok szerepelnek (Oesterreich-Ungarn. Bécs, 1880.); Horn pedig egyesült államnak tekinti az osztrák-magyar birodalmat. (Eine Reichspartei. 1882.)

¹⁾ Ennek egyébiránt magunk is voltunk okai. Közönnyel néztük, mint kezdenek felfogásunkkal, sőt positiv törvényeinkkel ellenkező nézetek s hogy terjednek. Magyarország és Ausztria közötti viszonyra vonatkozólag tudtunkkal két önálló dolgozat jelent meg. Egyik Schwarz Gyuláé 1870-ben: »Magyarország helyzete a real-unióban«, mely e viszonyt politikai és közgazdasági szempontból igen érdekesen magyarázza, de jogi elemzésbe nem bocsátkozik; a másik Szabó Gyuláé: Magyarország és Ausztria között létező államjogi viszonyról« (M. Igazságügy. XXIII. köt. V., VI., XXIV., k. II., III., IV.), mely azonban még nem volt képes az osztrák-magyar összeköttetés jogi természetét kellő világításba helyezni.

S midőn maga a *pragmatica sanctio*, valamint az 1791: 3. t.-cz. az örökösödési jogon trónra lépő fejedelem elé a koronáztatás kötelezettségét írják, a melynek megtörténte után gyakorolhatók csak a királyi hatalom legkitünőbb jogai, pl. Ausztriához való viszonyunkra vonatkozó határozatok szentesítése, s mely szertartás alkalmából az állam teljes önállóságának és függetlenségének biztosítására esküt tesz, kir. hitlevelet ad ki; midőn a *pragmatica sanctio* és utána számos törvény elismerik, hogy Magyarország minden más államtól független, hogy benne a főhatalom minden más főhatalomtól függetlenül gyakorlandó: akkor nem férhet ahhoz kétség, hogy a *pragmatica sanctio* folytán közös uralkodó férfi- vagy nőszemély Magyarorszában a főhatalmat kizárólag csak mint magyar király gyakorolhatja.

De őseink gondoskodtak arról, hogy e kérdésnél ne kelljen következtetésekkel beérni. Az 1790: 10. t.-cz. azt mondja, hogy Magyarország és Ő Felsége egyéb államai a fejedelem által elválhatlanul össze vannak kötve, de úgy »hogy Magyarország csatolt részeivel szabad ország legyen és törvényes igazgatása független, azaz semmi más országnak, vagy népnek (értsd hatalomnak) alá nem vetett, hanem saját önállással és alkotmányával bíró és ennél fogva saját *törvényesen koronázott királyától, tehát Ő Felsége és utódai által, mint magyarországi királyoktól . . . kormányzandó*, ahogy ezt már az 1715: 3. és az 1741: 8. és 11. t.-cz. elrendelik.«

A *pragmatica sanctio*t és mind e törvényeket az 1867: 12. t.-cz. elismeri, midőn tartalmukat alapnak, kiindulási pontnak tekinti. Sőt az 5. §-ban ismétli: Ezelőtt Magyarország mindazokra nézve, mik az érintett viszonyra (közös viszonyok) vonatkoztak, a magyar országgyűlés és a magyar király egyetértésével járt el. Folytatólag pedig elismeri, hogy a magyar király a többi országok abszolút fejedelme volt, tehát ugyanazon személyben az alkotmányos magyar király és abszolút osztrák fejedelem találkozott össze. Valamint ismét folytatólag kiemeli azt is, hogy miként történik jövőre a közös ügyeket illetőleg az államakarat képzés: eddig a magyar országgyűlés és a magyar király meg Ausztria abszolút fejedelme jártak el, »most, miután Ő Felsége alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait, azok alkotmányos befolyása nem mellőzhető.« Vagyis eddig Ausztria és Magyarország közti viszonyra végérvényűleg határoztak a magyar országgyűlés és a magyar király meg Ausztria abszolút fejedelme, jövőre pedig Ausztria népei is alkotmányos befolyást nyernek, azaz negyedik tényezőnek az osztrák birodalmi gyűlés felvételik. Világos tehát e §. szerint, hogy hol van a két állam közti viszonyra és az ebből folyó ügyekre a kötelező államakarat készítésének joga: a magyar országgyűlésnél és a magyar királynál, valamint az osztrák birodalmi gyűlésnél és osztrák csá-

szárnál. Ez egy §. elég arra is, hogy a delegációkban felsőbb parlamentet, vagy ilyennek bizottságát ne kereshessünk.

Igaz ugyan, hogy az 1867: 12. t.-czikkben ¹⁾ a következő kifejezések is előfordulnak: »közös fejedelem« (4. §.) — közös uralkodó, a meny nyiben Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illeti meg, a ki a többi országokban (Ausztriában) uralkodik« (7. §.): — a magyar király, mint Ausztria absolut fejedelme, ez ország érdekeiről, teendőiről absolut hatalommal rendelkezett ²⁾ (5. §.).

E kifejezések vezettek Magyarország és Ausztria fölött létező egyesült főhatalom s egységes fejedelem tanára, s ez utóbbit Dantscher, közös császárnak — osztrák-magyar császárnak — nevezi el. ³⁾

Pedig hát szembeötlő, hogy itt csak fogalmazási zavarról lehet szó, vagyis hogy e kifejezések nem szószerint, hanem azon értelemben fogandók el, melyet az egész alkotmány fűz hozzájuk. — Midőn az 1867: 12. t.-cz. a *pragmatica sanctio*t Magyarország és Ausztria közti viszony alapjának jelenti ki, midőn az ország különállását, függetlenségét, ősi alkotmánya fentartását folyton hangsúlyozza; midőn elismeri nyíltan, hogy a *pragmatica sanctio* következtében a közös physikai személy két fejedelmi személyt, a magyar királyt és Ausztria császáriját foglalja magában: akkor mellékesen odavetett szavakkal nem constituálhat ellenkezőt.

Hogy a közös személyben két fejedelem rejlik, mutatja még a címzésnél szokásos eljárás: III. Károly királyunk, mint császár, VI. volt; I. Ferencz királyunk, mint német római császár, II.; V. Ferdinánd királyunk, mint ausztriai császár, I. ⁴⁾

Midőn I. Ferencz, 1804. augusztus 11-én kiadott patense által, az osztrák császári címet felvette, kijelenti, hogy az uralkodása alatt levő országok alkotmányos jogai és önállása ez által érintve nincsen; s midőn Magyarország rendeit a cím felvételéről külön leiratban értesíti (melyhez

¹⁾ Néha már megelőzőleg is.

²⁾ Már miféle jogon rendelkezett volna a magyar király osztrák ügyekben.

³⁾ Érdekes lenne azt a közjogi actust megismerni, melyen e cím nyugszik. Egyébiránt ugyancsak ő a bécsi egyetemen osztrák-magyar közjogot (»Oesterreichisch-Ungarisches Staatsrecht«) is ad elő heti 4 órában. (L. a bécsi egyetem 1884. II. félévi tanrendjét.)

⁴⁾ V. Ferdinánd, midőn atyja, I. Ferencz király halála alkalmából az országgyűlés által felterjesztett részvétíratra válaszolt: »Ferdinandus primus« aláírással élt. Az alsótábla azonnal felhívta a főrenditáblát, hogy kéressék meg Ő Felsége, hogy, mint magyar király, az ötödik sorszámot használja. Hosszas vita és többszöri üzenetváltás fejlődött ki ez ügyben. Végre a király már 1836. márcz. 28-án kelt leiratában: »Ferdinandus primus Austriae imperator et Hungariae hujus nominis quintus rex« nevezi magát.

a patens mellékelve sem volt), világosan kifejezi, hogy ez által az ország jogai, függetlensége, önállósága csorbát nem szenved. ¹⁾

Legujabban pedig — 1868. novemb. 14. — a czimzésre vonatkozólag jelenleg uralkodó királyunk bocsátotta ki a következő legfelsőbb kéziratot:

Az átalakult közjogi viszonyoknak megfelelő, hogy souverain cselekedeteimnél, különösen a külföldi hatalmakkal Nevemben kötendő szerződéseknél, Személyem az illetékes czimmel jelöltessék; ennél fogva akarom, hogy az Engem illető czim következőket tartalmazza: » Ausztria császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya.«

Ha e czimváltoztatásnak valami közjogi jelentőséget tulajdonítunk — pedig a bevezető szók szerint ilyen célból jött létre — akkor az más nem lehet, mint hogy az egy physikai személyben két fejedelmi személy találkozik. — Továbbá ennek felel meg a főhatalom külön-külön birtokba vétele; Magyarországon a főhatalom teljét csak koronáztatása után gyakorolhatja a fejedelem. A lemondás is a két trónról külön-külön történik.

A *pragmatica sanctio*ból folyó közös ügyek, valamint a közös elintézés alá tartozók, hogy alapjokban szabályoztassanak, úgy az osztrák, mint a magyar alkotmány szerint egyrészt a magyar országgyűlés, másrészt a birodalmi gyűlés által külön-külön teljesen függetlenül tárgyaltnak s a határozat, hogy állami akarattá legyen, a Felség elé terjesztendő. Kitérhet a törvény e rendelete? Mind a két alkotmány világos szavai szerint államakaratához a magyar országgyűlés és a magyar koronás király, illetve osztrák birodalmi gyűlés és az osztrák császár közreműködése szükséges. A jelen esetben a két törvényhozótest határozata meg van már, hogy tehát az állami akarattá, vagyis törvényynyé légyen, szükséges még Magyarországon a magyar király, Ausztriában az osztrák császár hozzájárulása. De mikép is lehet más következtetésre jutni? Mikép kerülhetne a magyar országgyűlés határozata szentesítés céljából az osztrák császár vagy egy harmadik souverain színe elé, kiről a magyar alkotmány nem tud semmit? Mi jogon kerülnének pl. az 1867: 12. stb. törvények Magyarország törvényei közé, ha azokat nem a magyar király szentesítette volna. Végre mi értelme volna az udvartartási költségek teljesen elkülönített megállapításának és megszavazásának, ha a fejedelem egységes lenne?

¹⁾ Fölvettük az ausztriai császári czimet olyképen azonban, hogy országaink és tartományaink eddigi czimeik és alkotmányaik csonkittatlanul maradjanak... s ez különösen a mi kedvelt Magyarországra és kapcsolt részeire értendő... Megemlékezvén hitlevelünkben adott biztosításunkról, most is tekintettel voltunk arra, hogy a mit az egész birodalom fényének emelésére behoztunk, az a mi kedvelt Magyarországon alkotmányának épségben maradásával történjék.« (L. még Deák: Adalékok.)

Mindezek visszavezetnek kiindulási tételünkhez, hogy t. i. Magyarország és Ausztria közti viszony az uralkodó illetőleg azt tartalmazza, miszerint az uralkodó physikai személyében két, egymástól független fejedelem találkozik. A jogtudományban nem ismeretlen jelenség az »unus homo plures sustinens personas.« E fejedelmek azután az államokat külön érdeklő ügyekben függetlenül és önállóan járnak el. Ha pedig közös ügyek igényelnek fejedelmi határozatot, annak létrejötte jogilag másképp nem képzelhető, mint hogy a közös physikai személy, a benne összetalálkozott fejedelmek feladatához képest, a két állam érdekeit összeegyeztetve határoz, a mely határozat, a két államra vonatkozólag, külön-külön fejedelmük határozatának tekintendő. ¹⁾

III. *A delegatiónak* ²⁾ jogállását, rendeltetésüket a magyar törvények világosan meghatározzák. Mint említettük, a magyar állam e testületek szervezésénél kijelenti, hogy azok sem központi parlamentnek, sem semmi néven nevezendő közös tanácsnak, vagy birodalmi tanácsnak nem tekinthetők, hanem az országgyűlés kebeléből kiküldött bizottságnak, s a magyar delegáció a magyar országgyűlést Ő Felsége többi országai irányában képviseli. Hatásköréhez azok az ügyek tartoznak, melyek a magyar országgyűlés által oda utaltatnak.

E meghatározásokkal szemben kárbaveszett fáradság azon törekvés, hogy a delegatiónkat úgy tüntessék fel, mint a főállam parlamentjét, vagy a központi főparlament bizottságát, melylyel szemben Magyarország és Ausztria, a magyar országgyűlés és az osztrák alárendelt helyzetben vannak. Dantscher észreveszi ez akadályt és a kijelentéssel gondolja elhárítani, hogy a kérdéses összeköttetés tartalma nem Magyarország akara-

¹⁾ Ámbár nem hiszem, hogy a fentebb említett kifejezések: egy ugyanazon fejedelem, közös fejedelem stb., nálunk a tartalomra vonatkozólag bárkit félrevezettek volna; de miután téves nézetek támogatására könnyen felhasználhatók s mert kétségkívül mást jelentenek, mint a mit kifejezni akarnak: nem szükséges, hogy lépten-nyomon ismételtessenek; annál kevésbé, miután szabatosakkal könnyen pótolhatók. Pl. »az uralkodó közös személye«, »közös fejedelmi személy« stb. — Hogy mennyire szokássá vált e kifejezések helytelen használata, arra a delegatiónk egyik közelebbi ülészaka példát szolgáltatott. Grünwald Béla nagyon helyesen felszólal a közös kiadásokra vonatkozó czimezés ellen és azt mondja: »A két állam közös fejedelemmel bir, mégis az ott (Ausztriában) császár, nálunk király«. (A magyar delegáció ülése 1886. nov. 28.) Érti, hogy mit rejt a viszony s azért mégis beleesik a szokásos tévedésbe. — Dehogy a fejedelem, mint ilyen, közös, csak a physikai személy, a ki azután nálunk apostoli király, Lajttául ausztriai császár.

²⁾ A delegatiónk szervezését megelőzőleg Magyarország többször felszólítottattott, hogy Ausztriával közös birodalmi tanácsot alkosson (1860. októberi diploma) vagy az osztrák Reichsrathba lépjen (1849. Reichstag a Landtagokkal szemben, 1861. gesammter Reichsrath), de e felszólításokat az állam kategorikusan visszautasítja.

tától függ, hanem azon tényleges szabályoktól, melyeket a viszonyok kényszerítő hatalma alatt alkotott.

Erre mindenekelőtt az a megjegyzésünk, hogy épp az említett meghatározásokkal alkottatik meg a magyar delegáció, tehát ezek azok a pozitív szabályok, melyektől D. a viszony természetét függővé teszi. Bár készségesen elismerjük, hogy e törvények szerződéses tartalommal bírnak, de mindegyik államra csak a törvényeiben foglalt lehet irányadó. — S hogy a két állam parlamentje a közös ügyekre sem képez egy főparlamentet, melynek a magyar és osztrák országgyűlések alárendeltek (eltekinthetve, hogy alkotmányunk ennek egyenesen ellenmond) kitűnik abból, hogy a közösügyeket szabályzó törvények, bár az alapelvekre vonatkozólag egymáshoz hasonlóak, de a részletekben több eltérés mutatkozik közöttük. ¹⁾

Azonban vizsgáljuk a tényleges szervezetet. Mint már mondtuk, hogy a közös ügyek legfontosabbjait a két állam annak rendje, módja szerint külön-külön alkotott, egyező törvényeiben határozza meg, illetve szabályozza. Így a viszony tartalmát — a közös ügyeket és az elveket, — a költségekből az államok által viselendő arányt, a közös ügyek intézésének módját, szervezetét, egyszóval mindazt, a mi e viszonyban állandó, hosszabb időre kiterjedő szabályozást igényel. A viszony, hogy úgy mondjuk, folyóügyeinek azon részét, mely a két államban fennálló parlamentáris rendszer szerint törvényhozás határozása alá esik (pl. az évi költségvetés), eredetileg szintén a két törvényhozás külön-külön hatáskörét illethette csak. ²⁾ De miután ezek nehezen mozgó testek, tehát mindegyik saját kebeléből bizottságot választ, mely helyette és akaratából az ötlet megillető jogot teljhatalommal gyakorolhatja.

Két politikai test közül a másik fölött állónak, vagy épp souverainnek

¹⁾ Így a magyar törvény (1867 : 12.) szerint, ha a quotára megegyezés nem jön létre, az arányt a fejedelem dönti el; az osztrák még ehhez hozzá teszi: »de csak egy évre«. — A magyar törvény szerint a közös ministerek az állam ügyeire befolyást nem gyakorolhatnak; azt osztrák szerint, csak nem vezethetik. — A magyar törvény szerint a kiegészítés csak az esetben jöhet létre, ha az alkotmányosság Ausztriában is létesül, ez hiányzik az osztrák szövegből, valamint a magyar törvénynek ama kitétele, hogy az ország csak méltányosságból vállalja el az osztrák államadósság egy részét. — A magyar törvény óhajtandónak mondja, hogy a delegációk fölváltva Magyarországon és Ausztriában ülésezzenek; az osztrák szerint a delegációk üléseit a császár határozza meg. — A magyar törvény mind a két delegációnak biztosítja a mentelmi jogot, míg az osztrák csak saját delegációjának. — Az osztrák delegáció határozatképességéhez az elnökön kívül legalább 30 tag jelenléte kívántatik, a magyar delegációban a határozatképesség nincs számhoz kötve. — A magyar törvény szerint trónlemondás esetében az okokat, ha az országgyűlés együtt nincs, a delegáció mérlegeli; ez egészen hiányzik az osztrák szövegből.

²⁾ Mint kifejtettük: a király jogállásáról szólva a közös ügyeknél,

az tekinthető csak, a mely a másikkal rendelkezik; valamely jognak valódi tulajdonosaként pedig az, a kitől függ a jog gyakorlása. A delegatiók működésükhöz a jogalapot a két állam egyező akaratából meritik. Ez teremtette meg, tartja fenn, szüntetheti meg létüket; hatáskörüket bővítheti, szűkítheti, megváltoztathatja. Mindezekre nem köti őket egyéb, mint az általuk hozott fennálló törvény.¹⁾

Midőn a delegatiókat e célra szervezték, más intézkedéseket is tehettek volna, vagyis a delegatióktól minden pillanatban elvethetik e jogkört, azt másképp alkotott testületre bizva, vagy épp saját külön hatáskörükbe vonva. Nem lehet tehát kétség a fölött, hogy e jog eredetileg kit illet meg.

Igaz, hogy a delegatiók tagjai utasításhoz nem köthetők és teljhatalommal járnak el. De e szabályok is a két állam akaratából keletkeztek s hogy meg nem változtattatnak, az nem jogi kényszerből, hanem politikai raionból következik.

Keletkezésük ténye is élénken figyelmeztet jogállásukra. Minden évben újra választatnak, azon elvek szerint, a mint a parlament bizottságait választani szokta.²⁾ De hogy továbbra is függnek az őket küldő parlamentektől, hogy azoknak külön-külön bizottságai maradnak, kitűnik abból, miszerint az egyik, vagy másik törvényhozó test feloszlásával annak delegatiója minden külön közjogi actus nélkül megszűnik és helyébe az új parlament, kebeléből új bizottságot küld.³⁾ Továbbá a delegáció tagjainak mentelmi joga az illető országgyűlés által függesztetik fel. Miként gyakorolhatna az országgyűlés ily jogot egy vele szemben, önálló független test tagjai felett?

Azon, eléggé nem méltányolható törekvés, melylyel a magyar törvényhozás még látszatát is kerülni óhajtotta a gondolat jogosultságának, mintha a közös ügyek szabályozása által új központi főhatalom, s ennek megfelelő központi törvényhozás, vagy egyéb központi organum teremte-

¹⁾ Az osztrák delegáció számára kezdetben »Reichsrathsdelegation« czim volt tervezve. (L. még Rogge: Oesterreich bis zur Gegenwart. III. k.) — A kiegyezési javaslatot készítő 67-es bizottság pedig többször világosan kifejezi, hogy a magyar delegáció a magyar országgyűlést képviselni hivatott (Közösügyi okmánytár) s ez intézményt ilyen értelemben vette föl a törvényhozás. Az 1868: 30. t.-cz. 40. §-a pedig azt mondja: a magyar korona országainak... országgyűlése *teendőinek egy részét*, tudniillik a *pragmatica sanctioból* folyóknak ismert közös ügyek költségvetésének megállapítását *saját kebeléből kiküldött bizottság által gyakorolja.*»

²⁾ Az alsóház $\frac{2}{3}$ -ot, a főrendiház $\frac{1}{3}$ -ot választ.

³⁾ A törvény szavai szerint: »Azon esetben, ha Ő Felsége valamelyik országgyűlést feloszlattá, a *feloszlalt országgyűlés delegációja* is megszűnik (1867: 12. törvényczikk 46. §.)

tett volna, ismét mutatkozik a delegatiók működésénél. Az összehívást Ő Felsége külön az osztrák és külön a magyar miniszerelnök útján eszközli. A mint a jogok eredetileg a két törvényhozást kizárólag illetik meg, úgy a törvényhozó testek helyett működő delegatiók is, bár egy városban, de csak külön-külön tanácskozhatnak. Határozataik a külön-külön folytatott tárgyalás mellett, mint két egyenjogu fél között folytatott egyezkedés eredménye, válnak érvényessé.

Továbbá a delegatióknak nincs joguk törvényt hozni. Igaz, hogy utasításhoz nem köthetők, hogy teljhatalommal működnek és érvényes határozataik a törvényhozások tanácskozási és határozati tárgyát többé nem képezhetik. De hogy e határozatok a törvények közé számíttassanak, legalább alakilag a törvényhozó testek külön-külön hozzájárulása szükséges, vagyis a magyar állampolgárookra a magyar állam akaratából kötelezők. Végre nincsen közös törvény, hanem (szorosan jogilag) külön magyar és külön osztrák.

Igy tehát a szervezetből is csak az tűnik ki, hogy a delegatiók ¹⁾ a két törvényhozó test szabadon működő bizottságai, melyek a törvényhozások akaratából az ezeket megillető jogokat gyakorolják.

IV. Ezek után, a *közös ministerek* jogállását illetőleg, könnyebb ítéletet mondani. A közös ügyek kormányzatára a két állam azt az elvet fogadta el, hogy felelős közös ministerium szervezendő, melynek hatásköre szintén Magyarország és Ausztria által határoztatik meg. — E közös ministerium tehát a két állam akaratából keletkezett, tartja fenn magát, illetve jogilag csak tőlük függ, hogy megszüntetessék; a két állam jelöli meg minden egyes esetben az ügyeket, melyekre hatásköre kiterjed, s e hatáskör kényük szerint szűkebbre vonható, vagy bővíthető.

A fentebbi elvek alapján keletkezett ministeriumok a közös ministerek alatt állanak. E közös ministerek a két állam ministeriumaival egyetértőleg tartoznak eljárni, illetve a két ministerium által képviselt és kifejezett állami érdekeket cselekvéseikben irányadóul elfogadni. Felelősek a két delegciónak, vagyis az általuk képviselt két országgyűlésnek és esetleg a két delegáció által a két állam polgáraiból alkotott bíróság ítélete alá esnek. De a mint a két állam iránt birnak köteleességgel, úgy jogokat is (nyugdíj stb.) a két állammal szemben szereznek; valamint a közös ministeri, úgy az alantasabb állásokra is mind a két állam polgárai, lehetőleg a paritás elvei szerint, alkalmaztatnak.

¹⁾ A delegatiók intézményének eszméje nem egészen új az államok történetében. A souverain tagokból álló német »Bund« számára Frankfurtban 1863-ban ugyan e név alatt, hasonló jogállással bíró test szervezése hozatott már javaslatba.

Mindez csak azt a nézetet erősítheti meg, hogy a közös ministerek, mint törvényes címök is mutatja (gemeinsame, közös), a két állam organumai, kik a két állam akaratának végrehajtására hivatottak. S hogy, mint az államok élén álló közös physikai személyben két fejedelem, találkozik össze, ugy a közös ministerek is — az uralkodó fejedelmek kormányzati segédei — physikai személyükben két állást egyesítenek: magyar ministerit és osztrák ministerit, vagyis mint ministerek szolgálják Ausztriát, szolgálják Magyarországot.¹⁾ Megbízatusukat is két állam részéről nyerik: a kinevezési decretumot Ő Felsége, mint Ausztria császára és Magyarország apostoli királya állítja ki.²⁾ — A nemzetközi életben gyakran előfordul, hogy két vagy több állam bizonyos ügyek közös elintéztetését czélszerűbbnek látja s azokkal közös megállapodás útján valakit megbiz. A megbizott ezzel jogokat és kötelezettséget szerzett a megbízó államokkal szemben, azok közös organumának tekinthető. A közös ministerek állása ehhez hasonló.

202. §.

Magyarország és Ausztria közti viszony jogi természete. (Folytatás.)

I. Összegezve a fentebb mondottakat, miután Magyarországnak Ausztriához való viszonyában tapasztaltuk, hogy az összeköttetés tartalma, annak minden mozzanatában, a két állam felsőbb akaratának van alárendelve s nem fordítva: azt a következtetést vonhatjuk meg, hogy ez két, függetlenségét teljesen megőrzött államnak összeköttetése, társasági viszonya; vagyis reá alkalmazva a szokásos közjogi terminológiát: államok szövetsége.³⁾ A két állam souverainitása nemcsak belső életükben, hanem a közöseknek nevezett, ilyenekül tekintett ügyekre vonatkozólag is egész mérvében érvényesül.

II. Miután Magyarország és Ausztria souverainitásukat épségben fentartották, az összeköttetés nemzetközi természetű lehet csak. Két souverain állam u. i. nem léphet egymással másféle összeköttetésbe, mint nemzetközibe.⁴⁾ A miből ismét következik, hogy az összeköttetés nem ala-

¹⁾ Találólág jegyzi meg Juraschek (i. m.): »Die gemeinsamen Minister sind nur der Reflex des gemeinsamen Souveräns«.

²⁾ Kezdetben a közös ministerek Reichsminister czímmel éltek, s ez a magyar delegáció kifogásaira, hogy a tényleges viszonyoknak nem felel meg, változott át.

³⁾ Különbözik ettől a szövetséges állam, melyben a szövetséget alkotó részek új államot emelnek maguk fölé.

⁴⁾ A nemzetközi összeköttetés alatt u. i. ép azt értjük rendszerint, hogy souverain államok összeköttetése.

pulhat törvényen, hanem csak nemzetközi szerződésen, mely bennünket illetőleg, mint egyéb nemzetközi szerződés, a törvények közé becikkelyeztetik. Már a kiegyezési javaslat fölött tanácskozó 67-es bizottság, valamint a kiegyezési törvényt alkotó országgyűlés elismerte a viszony nemzetközi természetét és épp ebben látták az állami souverainitás megóvását (Közös-ügyi okmánytár, 153., 160., 167., 174. stb. lapjai).

A közös ügyeknél követett eljárás — alkudozás, megegyezés — határozottan szerződésre vall; abból pedig, hogy a magyar törvény, neveztesse bár alaptörvénynek, Ausztriára semmikép sem hathat ki, következik, hogy a benne foglalt szabály, a midőn Ausztriát is kötelezőleg érinti, csak nemzetközi szerződés lehet.¹⁾ — A közösen elintézendő ügyeknél pedig a magyar országgyűlés egyenesen megbizsa a magyar kormányt, hogy Ausztriával egyezséget, szerződést kössön.

Igaz, hogy Ausztriával kötött szerződéseknel máskép járunk el, mint egyéb nemzetközi szerződések megkötésénél, mely tényt egyszerűen abból lehet megmagyarázni, hogy Ausztriával állandó összeköttetésben vagyunk, s hogy a két trónon ugyanazon physikai személy ül.²⁾ — Továbbá a nemzetközi jognak ismeretes tétele, hogy a nemzetközi szerződést nem az eljárás alakiságai, hanem az államok egyező akarata teremti meg.

Mert két souverain állam van az összeköttetésben, kétféle az állampolgárság és kettő a terület.³⁾ — Ausztria Magyarországgal szemben külföld és viszont; a magyar alattvaló Ausztriában idegen és viszont.⁴⁾

Hogy az összeköttetés nem teremtett új államot, következik már abból is, miszerint az összeköttetés tartama időhöz, vagyis eseményhez van kötve. Magyarországnak Ausztriához való viszonya megszűnik, amint a magyar *pragmatica sanction*ban felsorolt nőágak kihalnak. Az állam természetéből pedig következik, hogy örökre alakult.

¹⁾ Kőzjogi irodalmunk egy másik szokásos mondása: »Magyarország és Ausztria közti viszony alaptörvényen nyugszik«. A törvény az állam souverain akarata, saját polgárait kötelezőleg, de miután Ausztria a magyar államnak nem alattvalója, a magyar törvényt belső életére kötelezőnek csak akkor ismerheti, ha nemzetközi szerződés a tartalma. Ugyanez áll Magyarországra is az osztrák törvényekkel szemben. Alaptörvényen csak az állam belsejében keletkezett viszony pihenhet.

²⁾ L. még 5. §.

³⁾ Az 1849. márcziusi osztrák alkotmány, mely a Felség kormánya alatt levő államokat egy állammá akarta összevonni, a mellett, hogy a történeti különállással bírt részek belső életükre, mint koronaországok, bizonyos függetlenséget és önállóságot élveztek volna: egységgé tette a területet (1. §.), valamint egységgé az állampolgárságot (23. §.).

⁴⁾ E tételt az osztrák legfőbb törvényszék, valamint a magy. kir. Curia többször elismerték már.

III. A külügyek intézésénél a két állam egyesülten lép fel, vagyis más souverain állammal szemben úgy, mintha egy állam volna.¹⁾ Egyesítve a külügyek igazgatása, a külképviselet, a consulságok ügye; idegen államok egy követtel képviseltetik magukat mindkét államnál. De idegen államokkal kötött szerződések érvényéhez a két fél törvényhozóinak hozzájárulása szükséges, valamint azon szerződésekhez is, melyeket a két állam egymással kötött.

A két állam akaratából a hadügy szintén közösnek van kijelentve s a két állam hadfenségjogát ugyanazon physikai személy kezeli; valamint a kiállított katonaság nagy része — közös hadsereg — egységesen szerveztetik és közös vezénylet alatt áll, s háboruban a másik rész — a honvédség — szintén a közös fővezényletnek rendeltetik alá. De az ujonczok megszavazásának és a honvédelmi kötelezettség szabályozásának jogát, a hadsereg elhelyezésének és a honvédségnek ügyeit általában a két külön állam magának tartotta fenn. Valamint az államok maguknak tartották fenn a vérendrszer megállapítását.

IV. Az 1868-ki legfelsőbb kézirat a két államot együttesen jelző czimként: osztrák-magyar birodalom, vagy osztrák-magyar monarchia kifejezéseket állapítja meg. — Tényleg azonban ma nálunk az ~~utóbbi~~ ^{utóbbi} van használatban²⁾ és az ~~előbbi~~ ^{előbbi} kevésbé népszerű, a mit leginkább csak történeti okokkal lehet megmagyarázni.

E kifejezés »birodalom«, jogilag egészen határozatlan s a legkülönbébb politikai alakulatok jelölésére használtatik. Az egész kereszténységet magában foglaló középkori római sz. birodalom épúgy használja, mint alkotmányában magára vonatkozólag Norvégia, melyről pedig tudjuk, hogy

¹⁾ Tényleg az összes külügyek közöseknek tekintetnek, de principiál az 1867: 12. t.-cz. értelmében csak azok közösek, melyek a két államot közösen érdeklik, ha tehát a kereskedelmi ügyek közössége megszűnik, nincs kizárva annak lehetősége, hogy a kereskedelmi külképviselet külön legyen.

²⁾ Régibb művekben az összeköttetés jelölésére a birodalom szót használják azok is, kik Magyarország souverain volta mellett törnek lándzsát (pl. Somsich: Magyarország és királyainak törvényes joga. Deák: Adalékok. stb.). — Továbbá a »monarchia« és a »birodalom« szó váltakozva, vagylagosan használtatik még az 1865—67 országgyűlésen is, a kir. leiratokban, országgyűlési feliratokban, a kiegészítés alapját képező javaslatokban, törvényekben. Sőt a »birodalom« szó gyakrabban fordul elő, mint a »monarchia«. Egy alkalommal a 67-es bizottság tárgyalásain Ghyczy Kálmán szót emel és a »birodalom« kifejezésének értelmezését kéri s csak az esetben hajlandó elfogadni, ha alatta az uralkodó dynastia országai, tekintettel a fejedelmi személy egységére, értendők együttesen. A választ Deák Ferencz adja meg, ki biztosít, hogy e címzés csak is az uralkodó személy közösségét akarja kifejezni s így éppen nem sérelmes Magyarországnak Ausztriához való viszonyára (Közösügyi Okmánytár. 70.).

Svédországgal reálunióban él; használja Ausztria magára (Oesterreich), valamint Magyarországgal való összeköttetésére; használja néha a souverain államokból álló (1806—1867) régi német birodalom, valamint a mostani, melyben az egyes rész-államok a szövetségnek alá vannak vetve. Gyakran használtatik valamely physikai személy uralkodása alatt levő összes államok jelölésére is. Így olvashatjuk a történetben: Nagy Sándor birodalma, Batu khán birodalma, V. Károly birodalma stb. Nincs jogi ok, a mely gátolná, hogy ez utóbbi értelemben a birodalom szó Magyarország és Ausztria együttes jelölésére ne használtassék. — De másrészt meg a történet folyamán a »birodalom« kifejezés többször használtatik alkotmányunk sérelmével. Így már Mária Theresia megtiltotta, hogy a magyar országgyűlést »Reichstag«-nak nevezzék el s azt csak mint Landtagot ismerik el, tehát, mint a cseh, vagy steyer Landtagokat. — Továbbá a magyar államot bekeblező 1849. márcz. 4-ki osztrák alkotmány az összes részek állami egységének jelölésére a »Reich« szót alkalmazza, a melynek Magyarország alárendelt; valamint az absolutismus alatt Magyarország az ausztriai *birodalomba* volt beolvasztva. Ezekből következtetnénk, hogy az osztrák-magyar monarchia czim van ma nálunk általános használatban.

A mi pedig e czimet illeti, megjegyezzük, hogy monarchia azt az államot jelenti, melyben a főhatalom egy physikai személynél van. Már pedig ilyen állam kettő van az osztrák, magyar monarchiában és ennél fogva egészen szabatos czim: »osztrák, magyar monarchiák«, vagy »osztrák és magyar monarchia« lenne. De miután a két állam ugyanazon monarchia személyének kormánya alatt él és külfölddel szemben, mely esetekre épp e czim rendeltetett, úgy tűnnek fel, mintha egységes politikai testet képeznének: egy monarchiát; tehát ilyen értelemben, hogy t. i. közös az uralkodó személye, és kül érintkezéseket illetőleg e czimet indokolni lehetne.

A szintén hivatalos használatban levő kifejezések; »monarchia egyik fele«, »monarchia másik fele«, a mondottakból folyólag nem jelenthetnek egyebet, mint az említett, közös czimet használó államok egyikét vagy másikát. Hogy e czimzésből nem lehet egységes államra következtetni, már abból is kitűnik, hogy a felek mint akaró és cselekvő államok szerepeltetnek. Ha az állam egy, akkor annak fele nem lehet szintén állami egység. — Továbbá a fentebbi kifejezések (monarchia egyik fele, másik fele) helyett törvényeink gyakran használják még a következőket: a monarchia egyik állama, a monarchia másik állama, a monarchia két állama. Ezek szerintünk a legszabatosabb megjelölések, melyek a tényleges állapotoknak leginkább megfelelnek.

V. Azok, kik Magyarország és Ausztria közötti viszonyban a két állam souverainitását fenlevőnek és így az összeköttetést államok szövetségének

tekintik, ¹⁾ a viszony praecisebb megjelölésére a közjogi terminológiából a personál- és reálunió kifejezéseket használják. De nincs megállapodás arra nézve, hogy mikor végződik az egyik cím jogosultsága és mikor kezdődik a másiké.

Szerintünk ugyan sokkal fontosabb azt felismerni, hogy a két állam az összeköttetésben feladta-e teljes, tiszta souverainitást, vagy külön-külön megtartotta? De azért reánk nem lehet közönyös, hogy hazánk viszonyát Ausztriához melyik műszó jelöli; a közjogi tudománynak pedig e viszony műszóval való megjelölésére épp olyan szüksége van, mint bármely más közjogi terminológiára. ²⁾

E szempontból fejtegetve a kérdést, Magyarország és Asztria közti összeköttetés világosan mutatja, hogy az olyan viszony, melyben két állam a főhatalmat közös physikai személyre ruházzák, de e mellett souverainitásokat épségben megőrzik, *háromféle* alakban fordulhat elő. Az első, midőn az államok tiszta történeti esemény folytán lépnek e viszonyba; a második, midőn az államok kinyilvánított akarata következtében; a harmadik, midőn a közös fejedelmi személyen kívül még bizonyos ügyek is közösekké tételnek.

A három alakulat, mint láttuk, lényegesen különbözik egymástól. Az elsőben az összeköttetés csak azt rejti, eltekintve a viszony politikai oldalától, hogy a két állam egymással háborut nem viselhet; a másodikban már kölcsönös a védelem is egy bizonyos irányban; a harmadikban bizonyos ügyekre közös élet fejlődik ki és ezekre nézve a két állam a fölületen úgy tűnik föl, mintha egy állam volna.

Már most ha egész szabatosan akarnánk az osztályozásnál eljárni, tulajdonképen három műszóra lenne szükségünk. De miután a közjog csak

¹⁾ Az államok összeköttetései, szövetségei, bármilyen különböző czéllal, organisatióval birjanak is, a szövetséges állam és államok szövetsége főkategoriába sorozhatók. Az ~~első~~bbi a nemzetközi jogon, az ~~első~~bbi az államjogon nyugszik; abban a szövetséző államok megmaradnak souveraineknek, ebben egy főhatalmat emelnek maguk fölé, a valódi souverain államot. Vagyis szövetséges államban az állami személy maga a szövetség, az államok szövetségében pedig az állami személy a tagoknál van, s ezek egymással társasági viszonyban élnek, s a szövetség, mint ilyen, nem tekintendő külön állami személynek. (L. még a szerzőtől: Budapesti Szemle. 1888. deczemberi szám.)

²⁾ Ujabbban olvastuk, hogy az osztrák-magyar összeköttetésnek a personál-, vagy reálunió kategóriájába való beosztása bátran el is maradhat. De e nézetet bajos volna indokolni. A personál- és reálunió kategóriájának olyan szerepe van itt, mint a terminológiának általában, hogy t. i. egy szóval jellemezze, megismertesse a tartalmat, a mi különben csak részletes bonczolgatásával volna lehetséges. S a mint a szigorú terminológiát az illető tudomány szak fejlődése kívánja, úgy egyszersmind az is hozza létre. Igaz, hogy alkotmánytörvényeink a personál-, vagy reálunió kifejezését nem ismerik.

két fogalmat, a personál- és reálunió fogalmát adja rendelkezésünkre: e kereten belül kell megférni — és meg is férhetünk.

VI. Az említett alakok közül bizonyára azokat kell egy kategóriába sorozni, melyek között nagyobb a hasonlatosság, a rokonság.

Az első kettőnél csak a physikai személy közös és a mi e tényből következik, de e consequentiák mind a két esetben megvalósíthatók, ha a két állam teljesen külön életet folytat is, ha békés életükben úgy tűnek is fel, mintha közöttük semmiféle összeköttetés sem volna. A harmadiknál azonban a két állam bizonyos ügyeket tekintve, — melyek száma szaporítható — állandó közös életre is szerződik, és mint mondtuk, ez ügyeknél a két állam úgy tűnik fel, mintha egy állam volna.

Ez indokból az osztrák-magyar összeköttetés első két alakulatát, mint egymástól kevésbé különböző s lazább összeköttetéseket vonjuk a personálunió fogalma alá és, hogy speczialis jellemüket külön kidomborítsuk, az elsőt elnevezhetnénk történeti eseményen nyugvó, vagy *történeti personálunió*nak, a másodikat pedig jogalapon nyugvó, vagy *jogi természetű personálunió*nak. A harmadik alakulatra, 1867. óta, alkalmazhatjuk a *reálunió* kifejezést, mert ez idő óta az államok életében az összeköttetés bensőbbé vált. ¹⁾

¹⁾ Schwarcz Gyula a mai viszonyt szintén reálunióknak nevezi (i. m.). Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy némely közjogi író, a régiebbek közül, reálunió alatt két állam teljes egyesülését értették s minden más összeköttetést, melyben az uralkodó személye közös, personálunióknak neveztek el. Így a reálunió szó első alkalmazója Pütter (Inst. iuris publici germ. 1778.), Martens (Völkerrecht, 1796.), Wieland (Dissertatio. 1804.). De már a híres német közjogtanár, Klüber (Öffentliches Recht. 1817.) reálunióknak azon összeköttetést nevezi, melyben a fejedelem személyén kívül bizonyos ügyek is közösek, a mellett, hogy az államok souverainitásukat megőrizték. — Nálunk is nagy hajlandóság mutatkozott a régi iskola meghatározását elfogadni, pedig az indokolatlan. Ha két állam teljesen egyesül, vagy legalább az állam jellegét képező dolgokban, minek akkor a külön terminologia? Az ily viszony az állam, az egységes állam fogalma alá esik. Mi ok sincs például arra, hogy positiv jog szempontjából Erdélynek viszonyát Magyarországhoz, vagy Irlandét, Skótszágát Angliához külön közjogi kategóriába sorozzuk. A régi tartalommal vett reálunió (a melyet azonban ma már a közjogi nyelvezet, mert helytelenségét belátta, elhagyott) volt alkalmazhatlan Magyarország és Ausztria közötti összeköttetés jelölésére. Ez ellen protestált az 1861-ki országgyűlés, valamint Deák Ferencz »Adalékok a magyar közjoghoz« című művében. — (Minderről bővebben: Budapesti Szemle 1888. deczemberi szám).

